लोकलेखा समिती

(२०१७-२०१८)

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २०११- २०१२ चा सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील गृहनिर्माण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. २.२), शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.१.१), वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.२.१ व ३.३.३), उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.१) व गृह विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.२)

एकोणतिसावा अहवाल

सत्यमेव जयते

(हा अहवाल विधानसभा / विधानपरिषद सभागृहास

दिनांक   डिसेंबर, २०१७ रोजी सादर करण्यात आला)

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय

विधान भवन, मुंबई/नागपूर.

डिसेंबर, २०१७

लोकलेखा समिती

(२०१७-२०१८)

(तेरावी महाराष्ट्र विधानसभा)

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २०११- २०१२ चा सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील गृहनिर्माण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. २.२), शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.१.१), वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.२.१ व ३.३.३), उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.१) व गृह विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.२)

एकोणतिसावा अहवाल

लोकलेखा समिति

२०१७-२०१८

समिति प्रमुख

१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स.

सदस्य

२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स.
३) श्री.नानाजी शामकुळे, वि.स.स.
४) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.
५) श्री. सुधाकर देशमुख, वि.स.स.
६) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.
७) श्री. अतुल भातखळकर, वि.स.स.
८) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.
९) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.
१०) श्री. प्रशांत ठाकूर, वि.स.स.
११) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.
१२) श्री. सुरेश ऊर्फ बाळुभाऊ धानोरकर, वि.स.स.
१३) श्री. अजय चौधरी, वि.स.स.
१४) श्री. शंभुराज देसाई, वि.स.स.
१५) श्री. सत्यजीत पाटील-सरुडकर, वि.स.स.
१६) श्री. अब्दुल सत्तार अब्दुल नबी, वि.स.स.
१७) प्रा. विरेंद्र जगताप, वि.स.स.
१८) श्री. दिलीप वळसे-पाटील, वि.स.स.
१९) श्री. जयंत पाटील, वि.स.स.
२०) श्री. राजेश टोपे, वि.स.स.
२१) श्री. विजय ऊर्फ भाई गिरकर, वि.प.स.
२२) श्री. रविंद्र फाटक, वि.प.स.
२३) श्री. हेमंत टकले, वि.प.स.
२४) श्री. अमरसिंह पंडित, वि.प.स.
२५) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

निमंत्रित

२६) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

सदरहू समिति दिनांक २४ ऑगस्ट, २०१७ रोजी विधानसभा व दिनांक ६ सप्टेंबर, २०१७ रोजी विधानपरिषद सदस्यांच्या नामनिर्देशनाद्वारे गठीत करण्यात आली.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

(१) डॉ. अनंत कळसे, प्रधान सचिव.
(२) श्री. यु. के. चव्हाण, सचिव (इएम).
(३) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव.
(४) श्री. अ. चां. कोल्हे, उप सचिव तथा नियंत्रण अधिकारी.
(५) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव.
(६) श्रीमती सुषमा पाठक, कक्ष अधिकारी.
(७) श्री. रविंद्र मेस्त्री, कक्ष अधिकारी

लोकलेखा समिती

२०१५-२०१६

समिती प्रमुख

१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स.

सदस्य

२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स.

३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

४) श्री. नानाजी शामकुळे, वि.स.स.

५) श्री. हरिभाऊ जावळे, वि.स.स.

६) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

७) श्रीमती माधुरी मिसाळ, वि.स.स.

८) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

९) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

१०) श्री. प्रशांत ठाकूर, वि.स.स.

११) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

१२) श्री. शंभुराज देसाई, वि.स.स.

१३) श्री. सत्यजीत पाटील-सरुडकर, वि.स.स.

१४) श्री. वैभव नाईक, वि.स.स.

१५) श्री. सुरेश गोरे, वि.स.स.

१६) श्री. कालिदास कोळंबकर, वि.स.स.

१७) श्री. वसंतराव चव्हाण, वि.स.स.

१८) श्री. जयंत पाटील, वि.स.स.

१९) श्री. राजेश टोपे, वि.स.स.

२०) श्री. भास्कर जाधव, वि.स.स.

२१) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

*२२) श्री. सुनिल तटकरे, वि.प.स.

२३) श्री. अमरसिंह पंडित, वि.प.स.

**२४) श्री. माणिकराव ठाकरे, वि.प.स.

२४)(अ) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

२५) श्री.संजय दत्त, वि.प.स.

सदरहू समिती दिनांक १ मे, २०१५ रोजी विधानसभा व दिनांक २१ मे,२०१५ रोजी विधानपरिषद सदस्यांच्या नामनिर्देशनाद्वारे गठीत करण्यात आली.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :

(१) डॉ. अनंत कळसे, प्रधान सचिव.

(२) श्री. यु. के. चव्हाण, सचिव.

(३) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव.

(४) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव.

(५) श्रीमती सुषमा पाठक, कक्ष अधिकारी.

(६) श्री. रविंद्र मेस्त्री, कक्ष अधिकारी

*श्री. सुनिल तटकरे, वि.प.स. यांनी दिनांक २८ सप्टेंबर, २०१६ रोजी समिती सदस्यत्वाचा राजीनामा दिलेला असल्यामुळे सदर जागा रिक्त आहे.

**श्री.माणिकराव ठाकरे , वि.प.स. यांची दिनांक ५ ऑगस्ट, २०१६ रोजी उप सभापती , विधानपरिषद पदी निवड झाल्यामुळे रिक्त झालेल्या जागेवर श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स. यांची मा.सभापती, महाराष्ट्र विधानपरिषद यांनी दिनांक ३१ ऑगस्ट, २०१६ रोजी समिती सदस्य म्हणून नामनियुक्ती केली.

प्रस्तावना

मी, लोकलेखा समितीचा समिती प्रमुख, समितीने अहवाल सादर करण्याचा अधिकार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या सन २०११- २०१२ चा सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील गृहनिर्माण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. २.२), शालेय शिक्षण व क्रीडा विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.१.१), वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.२.१ व ३.३.३), उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.१) व गृह विभागाशी संबंधित (परिच्छेद क्र. ३.३.२) यावर विचार करून लोकलेखा समितीचा एकोणतिसावा अहवाल सादर करीत आहे.

समितीने दिनांक १९ व २५ एप्रिल, २०१७, दिनांक २, ३, १६ व ३१ मे, २०१७, तसेच दिनांक १२ व १९ जुलै, २०१७ रोजी अप्पर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण, उच्च व तंत्रशिक्षण व गृह विभाग आणि प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग यांची साक्ष विधानभवन, मुंबई येथे घेण्यात आली.

प्रधान महालेखाकार, लेखापरीक्षा-एक महाराष्ट्र, मुंबई तसेच महालेखाकार, लेखापरीक्षा-दोन महाराष्ट्र नागपूर हे समितीच्या निमंत्रणावरुन बैठकींना उपस्थित होते. त्यांनी समितीला केलेल्या बहुमोल मार्गदर्शनाबद्दल समिती त्यांची अत्यंत आभारी आहे.

तसेच प्रधान सचिव, वित्त विभाग (लेखा व कोषागारे) यांनी समितीच्या बैठकींना उपस्थित राहून समितीला दिलेल्या सहकार्याबद्दल आणि संबंधित विभागाच्या सचिवांनी समितीसमोर साक्ष देऊन समितीला सहकार्य केले त्याबद्दल समिती त्यांचे देखील आभारी आहे.

समितीच्या बैठकीच्या कामकाजाचे कार्यवृत्त स्वतंत्ररित्या ठेवण्यात आले असून तो अहवालाचा भाग आहे. बैठकीच्या कामकाजाच्या अनुषंगाने विभागाकडून प्राप्त झालेली आश्वासित माहिती व परिपत्रके परिशिष्ट “अ” मध्ये देण्यात आलेली आहेत. समितीच्या झालेल्या बैठकांचे संक्षिप्त कार्यवृत्त परिशिष्ट “ब” मध्ये देण्यात आलेले आहे.

समितीने दिनांक १४ व २० नोव्हेंबर, २०१७ रोजी व दिनांक १३ डिसेंबर,२०१७ रोजीच्या बैठकीत प्रारुप अहवाल विचारात घेतला व त्यातील शिफारशीवर सुधारणा सुचवून प्रारुप अहवालाला मान्यता दिली.

विधान भवन,
मुंबई/नागपूर.
दिनांक : १३ डिसेंबर, २०१७

गोपालदास अग्रवाल,
समिती प्रमुख,
लोकलेखा समिती

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	विभाग व तपशील	पृष्ठ क्रमांक
(१)	(२)	(३)
	प्रस्तावना	(सात)
(१)	**गृहनिर्माण विभाग** (परिच्छेद क्र. २.२)	१
(२)	**शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग** (परिच्छेद क्र. ३.१.१)	१३९
(३)	**वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग** (परिच्छेद क्र. ३.२.१/ ३.३.३)	१५१
(४)	**उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग** (परिच्छेद क्र. ३.३.१)	१७६
(५)	**गृह विभाग** (परिच्छेद क्र. ३.३.२)	१९४

गृहनिर्माण विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी त्यांच्या सन २०११-२०१२ या वर्षाच्या सामान्य सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील परिच्छेद क्रमांक २.२ 'मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळ' या संदर्भात खालील अभिप्राय व्यक्त केले आहेत.

अनु. क्र.	उप परिच्छेद क्र.	परिच्छेद/निरिक्षण	म्हाडाचे अभिप्राय	गृहनिर्माण विभागाचे अभिप्राय
१.	२.२.६.१	<u>महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास प्राधिकरण</u> मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळ इमारतींचे अपुरे सर्वेक्षण MBRRB दरवर्षी उपकरप्राप्त इमरतींचे सर्वेक्षण करुन यातील धोकादायक इमारती व त्यांच्या दुरुस्तीची व्याप्ती निश्चित करते. अशा सर्वेक्षणात धोकादायक व पावसाळ्यात कोसळण्याची शक्यता असलेली एखादी उपकरप्राप्त इमारत आढळल्यास इमारत धोकादायक असल्याचे घोषित करुन या इमारतीतील रहिवाशी व इमारतीच्या मालकाला इमारत रिकामी करण्याची नोटीस बजावण्यात येते. रचनात्मक दुरुस्ती अथवा पुनर्रचना केल्यावर रहिवाशांना अशा दुरुस्त केलेल्या किंवा पुनर्रचना झालेल्या इमारतीत पुन्हा राहण्यास जागा देण्यात येते. अशा इमारतींचा आपदग्रस्त/ धोकादायक भाग निश्चित करण्यासाठी जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या इमारतींचे MBRRB केवळ बाह्य निरिक्षण (Visual inspection) करुन सर्वेक्षण करत असल्याचे लेखापरीक्षणाच्या छाननीत दिसूनही बहुतेक उपकरप्राप्त इमारतींची रचना गुंतागुंतीची असल्यामुळे अशा इमारतींची प्रत्यक्ष पाहणी करुन त्यांचा हानीग्रस्त किंवा आपदग्रस्त भाग शोधणे कठीन असल्याचे MBRRB ने नमूद केले. (ऑक्टोबर २०१२) त्यामुळे, बाह्य निरिक्षणाची पद्ध्त (Visual inspection method) अवलंबण्याशिवाय दुसरा पर्याय नव्हता. निर्गमन परिषदेत,	इमारतींच्या सर्वेक्षणाच्या वेळी सर्वसाधारणपणे इमारतीच्या संरचनात्मक दृष्ट्या महत्व असलेल्या दृष्यमान भागाचे परिक्षण करण्यात येते. इमारतीच्या न दिसणाऱ्या भागाची पाहणी करता येत नाही. दक्षिण मुंबईतील इमारती या दाटीवाटीने वसलेल्या असल्याने दोन इमारतीमधील अरुंद गल्लीबोळ, त्यात साचलेला घनकचरा, घाणीने तुंबलेली गटारे यामुळे इमारतीच्या संपूर्ण बाह्यभागाचे निरीक्षण करता येत नाही. तसेच इमारतीच्या काही खोल्यांमध्ये आतून केलेल्या फॉल्स सिलिंग सारख्या सजावट कामामुळे छताचे परिक्षण करता येत नाही. काही खेल्या बंद असणे, भाडेकरुंनी केलेला विरोध यामुळे इमारतींची पूर्ण पाहणी करणे अशक्य होते. त्यामुळे, अशा इमारतींच्या	निरंक

		उपमुख्य अभियंता, MBRRB, इमारतींमधील रहिवाशांचा असहकार, उपकरप्राप्त इमारतींमधील कृत्रिम छतांचा (False ceiling) वापर , इमारती अरुंद गल्ली बोळात असणे इत्यादी वस्तुस्थिती निदर्शक कारणांमुळे सर्वेक्षण केवळ बाह्य निरिक्षणापुरते मर्यादित राहिल्याचे सूचित केले (ऑक्टोबर २०१२) मंडळाने सर्वेक्षणासाठी अवलंबिलेल्या पद्धतीच्या गुणवत्तेचे मोजमाप करणे कठीण असले तरी मंडळाने सर्वेक्षण केलेल्या सात उपकरप्राप्त इमारती कोसळून २००८ ते २०११ या कालावधीत ३७ जणांचा मृत्यू व ३९ जण जखमी झाल्याच्या घटना, सर्वेक्षणाच्या सध्याच्या पद्धतीमध्ये अपुरेपणाच्या निदर्शक आहेत.	संरचनात्मक स्थैर्यतेबाबत अंदाज बांधता येत नाही. सदर सर्वेक्षणात धोकादायक वाटणाऱ्या तसेच तातडीने लक्ष पुरविणे आवश्यक असलेल्या इमातरींची यादी व रहिवाशांनी योग्य ती खबरदारी घ्यावी या दृष्टीने काही मौलिक सूचना वृत्तपत्रातून रहिवाशांच्या माहितीकरिता प्रसिध्द करण्यात येतात. तसेच सदर इमारतींचे संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) मान्यताप्राप्त / लायसन्स स्ट्रक्चरल इंजिनियरकडून त्वरीत करून घेण्याबाबत कळविण्यात येत आहे. सर्वेक्षणातील निरीक्षणानुसार इमारतींची धोकादायक स्थिती विचारात घेऊन इमारतीचा धोकादायक भाग पाडणे, धोकादायक भागास व आवश्यकतेनुसार इतर भागास टेकू लावणे, धोकादायक भागातील व इतर दुरुस्ती करावयाच्या भागातील रहिवाश्यांना संक्रमण शिबिरात हलविणे व इमारतीच्या दुरुस्ती/ पुनर्बांधणीबाबतची पुढील अनुषंगिक कार्यवाही तातडीने करण्यात येते.	
२	२.२.६.२	कमकुवत रचनेच्या उपकरपात्र इमारतींची अपुरी माहिती. महापालिका आयुक्त किंवा त्यांच्या प्राधिकाऱ्यांनी कोसळण्याच्या स्थितीत असलेल्या इमारतींची माहिती कळविल्यावर MHADA अधिनियमाच्या कलम ८८ च्या उपकलम (३) च्या अनुषंगाने उपकलम (१) अन्वये मंडळाने अशा इमारतींच्या रचनात्मक दुरुस्तीचे काम तातडीने हाती घेणे बंधनकारक असते. याच अधिनियमाच्या कलम ८८ च्या उपकलम (२) मध्ये तातडीने रचनात्मक दुरुस्ती करण्याची आवश्यकता असलेल्या उपकरपात्र इमारतींची, MBRRB ने, दुरुस्तीची निकड व साधनांची उपलब्धता यांचा विचार करुन प्राधान्य क्रमानुसार यादी करावी असे विनिर्दिष्ट केले आहे. तथापि, तातडीने रचनात्मक दुरुस्तीची आवश्यकता असलेल्या उपकरप्राप्त इमारतींचा प्राधान्य क्रम दर्शविणारी यादी MBRRB तयार केली नव्हती. प्राधान्य क्रम दर्शविणाऱ्या यादीच्या अभावी अधिनियमात विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे प्राधान्य क्रमाने दुरुस्ती झाली असल्याचे पडताळता आले नाही. प्रधान सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांनी निर्गमन परिषदेत मान्य केले की, प्रत्यक्षात उपकरपात्र इमारतींची प्राधान्य क्रमानुसार यादी बनविलेली नव्हती व ही बाब		

		चिंताजनक होती. उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरवतांना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज असल्याचेही प्रधान सचिवांनी नमूद केले.	इमारतीच्या धोक्याची लक्षणे तथा इमारती कोसळल्याचे मंडळाच्या निदर्शनास आणून देण्याकरीता मंडळाने इमारत क्रमांक ८९-९५, रजनी महल, ताडदेव, मुंबई येथे अहोरात्र चालणारा नियंत्रण कक्ष अघडला असून त्याचा दुरध्वनी क्रमांक २३५३ ६९४५ व २३५१ ७४२३ असा आहे. या नियंत्रण कक्षात उपअभियंता व कनिष्ठ अभियंता दर्जाचे अधिकारी २४ तास हजर असतात. संदेश प्राप्त होताच ते प्रत्यक्ष जागेवर जाऊन इमारतीची पाहणी करुन आवश्यक ती अनुषंगिक कार्यवाही करतात. सन २००८ ते २०१३ या दरम्यानदेखील अत्यावशक दुरुस्ती असलेल्या इमारतींच्या दुरुस्तीची यादी संबंधित विभागीय कार्यकारी अभियंताच्या कार्यालयात उपलब्ध होती. सन २०१३ पासून मंडळाने दुरुस्ती करावयाच्या इमारतींचे वर्गीकरण केले असुन तद्नुसार अग्रक्रम १, २ व ३ प्रमाणे दुरूस्तीचे काम करण्यात येत आहे.	

<table>
<tr>
<td>३</td>
<td>२.२.६.३</td>
<td>उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना आणि पुनर्विकासामध्ये कालबध्द नियोजनाचा आभाव
MHADA अधिनियमांमधील तरतूदींनुसार संपूर्ण इमारती कोसळल्यावर किंवा इमारती वाजवी किंमतीत दुरुस्त करणे शक्य नसल्यास किंवा राहण्यास अयोग्य असल्यास राज्य शासनामार्फत MBRRB ने सदरहू इमारत ताब्यात घ्यावी आणि त्याच जागी नवी इमारत बांधून विस्थापीत रहिवाशांना व संक्रमण शिबीरातील भाडेकरुंना जेष्ठतेनुसार जागा देण्यासाठी पुढील कार्यवाही करावी. त्याखेरीज, पुनर्रचनेचा वेग वाढविण्यासाठी राज्य शासनाने इमारतीचे भाडेकरु आणि मालक यांच्या सहभागाने उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास करतांना वाढीव चटई क्षेत्र निर्देशांकाला (FSI)४७ परवानगी देण्याचे धोरण अंमलात आणले (१९८४) राज्य शासनाच्या गृहनिर्माण धोरणातही (२००७) उपकरपात्र इमारतींमध्ये रहिवाशांना अधिक चांगली घरे देण्यासाठी जीर्ण उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना / पुनर्विकास करण्यावर भर देण्यात आला.
परंतू उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासासाठी, करावयाच्या कामाचे विस्तृत स्वरुप काम करण्यासाठी आवश्यक असणारी साधने, दुरुस्ती किंवा पुनर्रचना करण्यासाठीची कालमर्यादा, पुनर्विकासाची पध्दत, म्हणजेच पुनर्विकास स्वत: केला जाईल की खाजगी विकासकांमार्फत केला जाईल याबाबी दर्शविणारा कुठलाही कालबध्द आराखडा किंवा यथार्थ दर्शक आराखडा MBRRB ने तयार केला नसल्याचे लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले. परिणामी, पुनर्रचना/ पुनर्विकासासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या एकूण १९,६४२ इमारतींपैकी MBRRB केवळ १,४८२ उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना/ पुनर्विकास करु शकले. अशा रीतीने, इमारतींची पुनर्रचना आणि पुनर्विकास करण्यासाठी कालबध्द योजनेच्या अभावी जीर्ण आणि मोडकळीस आलेल्या इमारतींमधील रहिवाशांना चांगला निवास पुरविण्याच्या मंडळाच्या उद्दिष्टावर परिणाम झाला.</td>
<td>उपकरप्राप्त इमारत हि विहित मर्यादेनुसार दुरूस्तीपलिकडे गेल्यास ती म्हाड अधिनियम १९७६च्या कलम ८८(३) अ अंतर्गत घोषित करण्यात येते. तद्नंतर सदर इमारतीची पुनर्बांधणी योजना स्वतंत्रपणे किंवा आवश्यक असल्यास बाजुच्या इमारतीसह संयुक्तपणे राबविण्याचे प्रस्तावित केले जाते. तद्नुसार सदर योजना व्यवहार्य असल्यास वास्तुशास्त्रज्ञांची नेमणुक करण्यात येऊन त्यांना महानगरपालिकेस पाठविण्याचे नकाशे तयार करण्यास सांगण्यात येते. मनपाने नियोजित पुनर्बांधणी योजनेचे नकाशे मंजुर केल्यानंतर शासनास म्हाड अधिनियम १९७६च्या कलम ९३(१) अन्वये भूसंपादन करावयाच्या प्रस्तावास मंजुरी देण्यास प्रस्ताव सादर करण्यात येते. तद्नंतर शासनाची मंजुरी मिळाल्यानंतर प्रस्ताव विशेष भूसंपादन अधिकारी यांना म्हाड अधिनियम १९७६च्या कलम ९३(२), ९३(३), ९३(४), ९३(५) व ९३(६) अंतर्गत कार्यवाही करण्यास कळविले जाते. भुसंपादनाची प्रक्रीया पूर्ण झाल्यानंतर नियोजित इमारतींच्या पुनर्बांधणी कामाचे अंदाजपत्रक, निविदा पत्रके, निविदा</td>
<td>विभागामार्फत मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाच्या कामकाजाचा आढावा घेण्यात आला असून जुन्या व मोडकळीस झालेल्या उपकरप्राप्त इमारतींची दुरुस्ती व पुनर्रचना तातडीने करण्याच्या सूचना मंडळास देण्यात आल्या आहेत.</td>
</tr>
</table>

		१९९९ पासून इमारतींच्या पुनर्रचनेची टक्केवारी घसरल्याचे MBRRB ने मान्य केले. इमारतीच्या पुनर्रच्ना आणि पुनर्विकासाच्या सुमार कामगिरीची कारणमीमांसा पुढील परिच्छेदात केली आहे.	मागवून कंत्राटदाराची नेमणुक करून प्रत्यक्ष कामास सुरुवात होते. हि प्रक्रीया सन १९७१ पासुन ते २००९ पर्यंत सुरू होती. तथापि, सन १९७१ पासुन पुनर्बांधणी योजनेच्या कामाचा अनुभव लक्षात घेता प्रामुख्याने खालील अडचणींना तोंड द्यावे लागते:- १. मूळ भाडेकरू व पोटभाडेकरू यांची नावे निश्चित करणे २. त्यांनी व्यापलेल्या क्षेत्राबाबतचा वाद ३. जमीन मालकाचा पुनर्रचनेच्या कामास किंवा भू-संपादनास असणारा विरोध ४. इमारतीतील अनिवासी गाळेधारकांचा एकुण पुनर्रचनेच्या कामास असणारा विरोध ५. नव्याने तयार होणा-या इमारतीमध्ये होणा-या मर्यादित क्षेत्रास रहिवाशांचा होणारा विरोध. ६. ७५०.०० चौ.फूटापेक्षा जास्त क्षेत्रफळ असणा-या रहिवाश्यास अपेक्षित क्षेत्र मिळण्यास कायद्यामध्ये तरतूद नसल्यामुळे होणरा विरोध.	

			७. उपनगरातील मंडळाच्या संक्रमण शिबिरात पर्यायी जागा स्विकारण्यासाठी स्थलांतर करण्यास रहिवाशांची तयारी नसणे. ८. वरील सर्व कारणांमुळे उद्‌भवलेले न्यायालयीन प्रकरणे तसेच सादर करण्यात येते की मंडळाने २२ भुसंपादित केलेल्या मालमत्तांच्या मंडळाच्या पुनर्बांधणी योजनेस पूर्वीच्या मूळ मालकांनी व भाडेकरू / रहिवाशांनी प्रखर विरोध करून त्यांचा पुनर्विकास त्यांनी निवडलेल्या खाजगी विकासकामार्फत करण्यास आग्रह धरला व त्यामुळे या मालमत्तांच्या पुनर्बांधणी योजना पुढे कार्यान्वित करता आल्या नाहीत. या सर्व कारणांमुळे सन १९७१ पासुन ते आजतागायत मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळास पुनर्बांधणी / पुनर्विकासाबाबत प्रस्तावित केलेल्या कालबद्ध आराखड्यानुसार उद्दीष्ट गाठता आले नाही. सद्यस्थितीत वर उल्लेखित २२ भुसंपादित मालमत्तांची पुनर्विकास योजना म्हाडाने स्वत: करावयाचे ठरविले असुन ऑक्टोबर २०१० मध्ये सदर योजनेचा	

			पुनर्विकास करणेकरीता ठेकेदाराची नियुक्ती केलेली आहे. सदर २२ योजनांचे प्रस्तावित नकास मनपास सादर केले असुन त्यांच्या मंजुरीबाबत मनपाकडे कार्यवाही सुरू आहे.	
५	२.२.७ २.२.७.१	वित्तीय व्यवस्थापन उपकर संकलनातील थकबाकी MHADA अधिनियममाधील तरतुदी नुसार, दुरुस्ती आणि पुनर्रचना उपकर जमा करण्याची जबाबदारी MCGM वर सोपविली आहे. कचरा भरणा, कर जमा केलेल्या दिवसापासून १५ दिवसात तो राज्य शासनाकडे जमा ४८ करण्यासाठी देणे आवश्यक आहे, जो त्यानंतर MBRRB कडे भरला जाईल. त्याखेरीज , MCGM ने जमा केलेल्या उपकराच्या रकमेएवढीच रक्कम राज्य शासनाने MBRRB देणे आवश्यक आहे. MCGM ने राज्य शासनाकडे कमी भरणा केला, राज्य शासनाने MBRRB ने कमी भरणा केला तसेच MBRRB ला राज्य शासनाकडून देय असलेल्या वाट्याची रक्कमही कमी भरली गेली ज्याचा तपशील पुढे तक्ता १ मध्ये दिला आहे: तक्ता १: शासनाकडून देय असलेली उपकरवसुलीची प्रलंबित रक्कम (क्र. क्रमशः)	होय, हे सत्य आहे. म्हाड अधिनियमामधील तरतुदींनुसार, दुरूस्ती आणि पुनर्रचना उपकर जमा करण्याची जबाबदारी महानगरपालिकेवर सोपविली आहे. कराचा भरणा, कर जमा केलेल्या दिवसापासुन १५ दिवसात तो राज्य शासनाकडे जमा करण्यासाठी देणे आवश्यक आहे, जो त्यानंतर मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाकडे भरला जाईल. त्याखेरीज महानगरपालिकेने जमा केलेल्या उपकराच्या रकमेइतकी रक्कम राज्य शासनाने मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाला देणे आवश्यक आहे. महानगरपालिकेने राज्य शासनाकडे कमी भरणा केला, राज्य शासनाकडुन देय असलेल्या वाट्याची रक्कम कमी भरली गेली.	बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडून गोळा करण्यात आलेली उपकराची रक्कम म्हाड अधिनियम, १९७६ च्या तरतूदींनुसार विहित कालावधीत शासनाकडे जमा होईल याबाबत मुंबई इमारत दुरुस्ती मंडळाने उपाय योजना करावी. गृहनिर्माण विभागाकडून थकीत अंशदानाची रक्कम मंडळास देणेबाबत वित्त विभागाकडे पाठपुरावा चालू आहे.

वर्ष	MCGM ने शासनाकडे भरणा करावयाचा उपकर	MCGM ने शासना कडे भरणा केलेला उपकर	शासना कडे न भरले ल्या उपकरा ची रक्कम	शासनाने MBRRB ला हस्तांत रीत केलेला उपकर	शासनाने राखून ठेवलेला उपकर	MCGM च्या कर वसुली एवढे शासना कडून देय असलेले अनुदान	शासनाने MBRRB ला प्रत्यक्षात दिलेले अनुदान	शासना कडून प्रलंबित असेले ला अर्थात घाटा	शासनाकडू न प्रलंबित असलेली उपकराची वसेष अनुदानाची रक्कम
१	२	३	४ (२-३)	५	६ [३-५]	७	८	९ (७-८)	१० (६+९)
१९९७-०७	३८२.२४	३८२.२४	निरंक	२७९.७६	१०२.४८	४०२.३६	३५७.१३	४५.२३	१४७.७१
२००७-०८	४३.९५	०.७९	४३.१६	४४.०८	(-)४३.२९	४६.२६	३८.००	८.२६	(-)३५.०३
२००८-०९	४३.४१	२१.५४	२१.८७	२२.३०	(-)०.७९	४५.७०	३८.००	७.७०	६०९४
२००९-१०	७४.३३	६०.६४	१३.६९	४६.५५	१४.०९	७८.२४	३८.००	४०.२४	५४.३३
२०१०-११	३९.४९	५४.३९	(-)१४.९०	६८.२८	(-)१३.८९	४१.५७	३८.००	३.५७	(-)१०.३२
२०११-१२	५७.९७	६३.२८	(-)५.२९	४१.९०	२१.३८	६१.०२	३४.२०	२६.८२	४८.२०
एकूण	६४१.३९	५८२.८८	५८.५३	५०२.८७	८०.०१	६७५.१५	५४३.३३	१३१.८२	२११.८३

टीप: १९९७ आधीच्या रकमा समाविष्ट नाही; स्रोत : लेखाअधिकारी MBRRB कडून संग्रहित माहिती

MCGM ने १९९७ पासून जीर्ण इमारतींमधील रहिवाशांकडून दुरुस्ती उपकरापोटी वसूल करावयाची थकबाकी मार्च, २०११ पर्यंत रु.६३७.४५ कोटी होती. त्यापैकी ५१ टक्क्यांहून अधिक (रु.३२६.१८ कोटी) थकबाकी २००७-०८ यापूर्वीची होती.

अशाप्रकारे, MCGM व राज्य शासनाची थकीत उपकरवसुली व कमी रकमेचा भरणा रु.९०७.८१ ४९ कोटी होता व MBRRB च्या अर्थव्यवस्थेवर आणि दुरुस्ती आणि

		पुनर्रचना करण्याच्या क्षमतेवर त्याचा परिणाम झाला. MBRRB च्या लेख्यांमध्ये शासनाकडून येणे असलेली रक्कम दर्शविलेली नव्हती. रचनात्मक दुरुस्तीसाठी निवडलेल्या ७,७३६ इमारतींपैकी फक्त ४,५४९ दुरुस्ती कामांच्या अंदाजपत्रकाला मंजूरी देण्यात आली, ज्यापैकी MBRRB कडे पुरेश्या निधी अभावी २००७-१२ मध्ये ३,०८३ इमारतींच्या दुरुस्तीचे काम हाती घेण्यात आले. MBRRB ने ही वस्तुस्थिती मान्य केली आणि वसूल केलेल्या रकमेचा भरणा शासनामार्फत न करता थेट MHADA कडे करण्याचे निर्देश MCGM ला देण्याची विनंती शासनाला करण्यात येत असल्याचे सांगितले.		
६	२.२.७.२	भाडे आणि सेवा आकाराची अल्प वसुली पुनर्रचित इमारती मधील भाडेकरुंना पाणी, वीज, स्वच्छता, पाण्याचा पंप चालविणे इत्यादि सोयी पुरविण्यासाठी MBRRB ने केलेला खर्च भाडेकरुंकडून सेवा आकाराच्या रुपाने वसूल करणे आवश्यक हाते. प्रकल्पग्रस्तांना तात्पुरता निवारा पुरविण्यासाठी MBRRB विकासकांना संक्रमण गाळे उपलब्ध करुन देते. त्यासाठी विकासकाने एक वर्षाचे भाडे ५० आगाऊ द्यावे व तीन महिन्याचे भाडे अनामत रक्कम (earnest money) म्हणून MBRRB ला देण्याच्या अटीवर विकासकांना संक्रमण शिबीरांचे वाटप केले जाते. विकासकाने विशिष्ट मुदतीत संक्रमण शिबिरे परत न केल्यास दंड देखिल आकारणीय होता. २००७-१२ या कालावधीत MBRRB ने निर्धारण केलेल्या सेवा आकार आणि भाड्याची रक्कम रु.१२१.७५ कोटी होती, त्यापैकी फक्त रु.६४.२९ कोटी (५३ टक्के) वसूल झाले. मार्च २०१२ पर्यंत, सेवा आकार आणि भाड्याची थकित रक्कम रु.५७.४६ कोटी हाती. एकूण थकित रक्कमेपैकी ऑगस्ट २०१२ पर्यंत, २४ विकासकांना १९९७ ते २०११ दरम्याने वापरण्यास दिलेल्या १,१२५ संक्रमण शिबिरांच्या भाड्यापोटी रु.२४.१२ कोटी येणे होते (परिशिष्ट २.२.१) MBRRB ने वसुलीचे लक्ष्य निश्चित केले नाही किंवा वसुलीचा पाठपुराव करण्यासाठी अभिलेख ठेवले नाहीत किंवा सेवा आकार न	सन २००७ ते २०१२ या कालावधी मध्ये विकासकाकडे असणारी थकित रक्कम वसूली बाबत मंडळ स्थरावर विकासकांनी वितरीत करण्यात आलेल्या ११२८ गाळ्या पैकी २६६ गाळे मंडळाने ताब्यात घेतले असून उर्वरित गाळ्याबाबत निष्कासन होणेसाठी म्हाड अधिनियम, ९५ (अ) ३ नुसार कार्यवाही करण्याचे निर्देश संबंधीतांना देण्यात आलेले आहे. त्याचप्रमाणे वि.नि.नि. ३३(७) मधील ९ विकासकाचे ना हरकत प्रमाणपत्रास स्थगिती देऊन काम बंद करण्याबाबत मुंबई महानगरपालिकेस कळविलेले आहे. तर ३३(१०) मधील सर्व विकासकाच्या परवानग्यांना स्थगिती दिली आहे जे विकासक प्रतिसाद देत	मंडळास येणे असलेले ,थकीत भाडे व सेवा कर यांची वसुलीबाबत उपाययोजना करण्याच्या सूचना मंडळास वारंवार देण्यात आल्या आहेत.

		भरल्यावर गाळे ताब्यात घेण्यासाठी कुठलीही कारवाई देखिल केली नाही. सात दिवसांत थकबाकी चुकती करण्यासाठी आणि दिलेल्या गाळ्यांची मुदत संपल्यामुळे ते परत करण्यासाठी विकासकांना नोटीस पाठविल्याचे MBRRB ने सांगितले. त्याखेरीज संबंधित विकास प्राधिकरणाला ५१ थकबाकी न भरणाऱ्या व गाळे परत न करणाऱ्या विकासकाविरुध्द कारवाई करण्याची सूचना देण्याची विनंती गृहनिर्माण विभागाला केली असल्याचे MBRRB ने सांगितले.	नाही अशा विकासकाकडून थकित रक्कम वसूलीबाबत महसूली थकबाकी समजून म्हाडा कायदा १९७६ च्या कलम १८० नुसार महसूली थकबाकी अधिनियमन १९६६ नुसार कार्यवाही करण्यात येत आहे त्यात ४ विकासकांची बँक खाती गोठविण्यात आलेली असून झो.पु. प्राधिकरणाच्या ११ विकासकांना दिलेल्या परवानग्या रद्द करण्याविषयी कळविण्यात आले आहे. त्यानुषंगाने झो.पु. प्राधिकरणाने पुनर्विकासाच्या परवानग्या रद्द केलेल्या आहेत. या कार्यवाहीच्या दरम्यान जून २०१३ पर्यंत रु.०८.६७ कोटी रुपये वसूल करण्यात आलेली आहेत. आणि तसेच म्हाडा ठराव क्र.६५५९ दि.१७.०४.२०१२ नुसार विकासकांकडून एक वर्षाच आगाऊ भाडे तसेच तीन महिन्याचे भाडे अनामत घेण्यात येते. ज्या विकासकांनी या अटी आणि शर्तीचा भंग केल्यास किंवा पालन न केल्यास उक्त ठराव मध्ये अटी आणि शर्तीनुसार विकासकांवर कार्यवाही करण्याची तरतूद आहे.	

७	२.२.८	दुरुस्ती आणि पुनर्रचना कामांची अंमलबजावणी		
८	२.२.८.१	रचनात्मक दुरुस्तीच्या अंमलबजावणीतील विलंब उपकरपात्र इमारतींची दुरुस्ती MBRRB ने ग्राह्य दुरुस्ती खर्चाच्या मर्यादेप्रमाणे (PCL) मार्च २००४ ते सप्टेंबर २००८ या कालावधीत रु.१,२०० प्रति चौरस मिटर या दराने व नंतर रु.२,००० प्रति चौरस मिटर या दराने केली. या मर्यादेपेक्षा जास्त झालेल्या खर्चाचा भार इमारतीमधील रहिवाशांनी सोसायचा होता. MBRRB ने २००७-१२ दरम्यान केलेल्या सर्वेक्षणानुसार ७,७३६ उपकरपात्र इमारतींची रचनात्क दुरूस्तीसाठी निवड करण्यात आली होती, परंतु प्रत्यक्षात ४,५४९ इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीला मंजुरी मिळाली. उर्वरीत ३,१८७ इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीला पुरेशा निधी अभावी मंजुरी मिळाली नाही. तसेच, रचनात्मक दुरूस्तीसाठी मंजूरी मिळालेल्या ४,५४९ इमारतींपैकी १,४६६ इमारतींच्या दुरूस्तीचे काम अपुरा निधी व भाडेकरूंच्या असहकारामुळे हाती घेण्यात आले नाही. चाचणी तपासणी केलेल्या पाच विभागांच्या मासिक प्रगती अहवालांची छाननी केली असता १,२२३ इमारतींच्या दुरुस्तीला मंजूरी मिळूनही त्यांचे काम सुरु झाले नसल्याचे आढळले (मार्च २०१२). तीन विभागातील ७०७ रचनात्मक दुरुस्तीचे कामे पहिले संयुक्त निरीक्षण न करणे, वास्तु विशारदाकडून नकाश व खर्चाचा अंदाज न मिळणे, मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी न देणे, दुरुस्तीच्या कामासाठी विकासक निश्चित न करणे इत्यादि कारणासाठी प्रलंबित होती. या खेरीज उर्वरीत ५१६ इमारतीच्या दुरुस्तीस झालेल्या विलंबाची कारणे दोन विभागांच्या मासिक प्रगती अहवालात देण्यात आली नव्हती. एकाही विभागाने प्रलंबित कामांची वर्षनिहाय नोंद ठेवली नव्हती. विभागांनी MBRRB मुख्यालयाकडे पाठविलेल्या मासिक अहवालात, मंजूर होऊनही प्रत्यक्षात सुरु न केलेल्या कामांच्या सद्यस्थितीविषयाची, व्यवस्थापनाला योग्य निर्णय घेण्यासाठी आवश्यक असलेली माहिती दिली नव्हती.	होय, हे सत्य आहे. म्हाड अधिनियमामधील तरतुदीनुसार, दुरूस्ती आणि पुनर्रचना उपकर जमा करण्याची जबाबदारी महानगरपालिकेवर सोपविली आहे. कराचा भरणा, कर जमा केलेल्या दिवसापासुन १५ दिवसात तो राज्य शासनाकडे जमा करण्यासाठी देणे आवश्यक आहे, जो त्यानंतर मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाकडे भरला जाईल. त्याखेरीज महानगरपालिकेने जमा केलेल्या उपकराच्या रकमेइतकी रक्कम राज्य शासनाने मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाला देणे आवश्यक आहे. महानगरपालिकेने राज्य शासनाकडे कमी भरणा केला, राज्य शासनाकडुन देय असलेल्या वाट्याची रक्कम कमी भरली गेली.	बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडून गोळा करण्यात आलेली उपकराची रक्कम म्हाड अधिनियम, १९७६ च्या तरतूदींनुसार विहित कालावधीत शासनाकडे जमा होईल याबाबत मुंबई इमारत दुरुस्ती मंडळाने उपाय योजना करावी. गृहनिर्माण विभागाकडून थकीत अंशदानाची रक्कम मंडळास देणेबाबत वित्त विभागाकडे पाठपुरावा चालू आहे.

		MBRRB ने ५१६ इमारतींच्या रचनात्मक दुरुस्तीच्या विलंबासाठी, साधन सामग्रीचा अभाव, उपकरपात्र इमारतींमधील भाडेकरुंचा असहकार आणि ग्राह्य दुरुस्ती खर्चाच्या मर्यादेपेक्षा जास्त खर्च देण्याची तयारी नसणे या बाबी जबाबदार असल्याचे सांगितले. संबंधीत विभागातील सर्व प्रभाग, दुरुस्ती प्रलंबित असलेल्या इमारतींची अद्ययावत यादी ठेवत असल्याचे MBRRB ने सांगितले.		
९	२.२.८.२	मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस विलंब MBRRB ने पुनर्रचनेसाठी मार्च २०१२ पर्यंत निवडलेल्या २,३६० उपकरपात्र इमारतींपैकी फक्त १,३२६ प्रस्तावित इमारतींच्या पुर्रचनेच्या प्रस्तावांची प्रक्रिया सुरु केली. तथापि, प्रत्यक्षात १,३२६ प्रस्तावित इमारतींपैकी फक्त ९४१ इमारतींच्या पुनर्रचनेचे काम पूर्ण झाले. उर्वरित ३८५ प्रस्तावांपैकी २९५ प्रस्ताव, अरुंद जागा, आरक्षित जागा इत्यादि कारणांनी वयवहार्य नसल्याचे आढळले, ३१ प्रकरणांमध्ये काम सुरु होते, तसेच ५९ प्रकरणात इमारतींचे प्रस्ताव जिल्हाधिकारी , MCGM इत्यादि पातळ्यांवर प्रलंबित होती. ५९ प्रलंबित प्रकरणांपैकी १६ प्रकरणे (२७ टक्के) MCGM कडे आराखड्यांच्या मंजुरीसाठी प्रलंबित होती. या इमारती मोडकळीस आलेल्या असूनही MCGM कडे प्रलंबित असलेले त्यांच्या पुनर्रचनेचे प्रस्ताव लवकर मंजूर होण्यासाठी MBRRB ने कुठलेही कार्यतंत्र योजले नाही. २००७-१२ या कालावधीत MBRRB ने इमारतींच्या पुनर्रचनेसाठी एकही कंत्राट दिले नाही. असे असले तरी २००७-०८ पूर्वी हाती घेतलेल्या पुनर्रचनेच्या कामाच्या आधारावर गाळ्यांचे पुनर्रचनेचे वार्षिक ध्येय निश्चित केले हाते. २००७-१२ या कालावधीसाठी १,१७३ गाळ्यांची पुनर्रचना करण्याचे जे लक्ष्य ठरविण्यात आले होते त्यापैकी पुढील तक्त्यात दिलेल्या तपशीलाप्रमाणे MBRRB ने केवळ ३२४ गाळ्यांच्याय पुनर्रचनेचे काम पूर्ण केले.	बाजुच्या परिच्छेदात नमूद केल्यानुसार या संदर्भात सादर करण्यात येते की मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने मोडकळीस आलेल्या व दुरुस्तीपलीकडे गेलेल्या २३६० इमारती निवडुन त्यांची पुनर्बांधणी करण्याचे ठरविले होते. हे खरे आहे कि, सन २००७ ते २०१२ या कालावधीत मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने पुनर्बांधणीचे कोणतेही काम कंत्राटदारास दिलेले नाही, कारण सन २००७ ते २००९ च्या दरम्यान विकास नियंत्रण नियमावली ३३(९) अंतर्गत पूर्वी मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळामार्फत पुनर्बांधणीची योजना कार्यान्वित करण्यात येत होती.	निरंक

तक्ता २: गाळ्यांच्या पुनर्रचनेचे लक्ष्य आणि परिपूर्तीचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

तपशील	२००७-०८	२००८-०९	२००९-१०	२०१०-११	२०११-१२	एकूण
ठरविलेले लक्ष्य	४९०	१७७	४८६	निरंक	२०	११७३
लक्ष्याची परिपूर्ती	निरंक	१७७	३९	निरंक	१८	२३४

उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस झालेल्या विलंब आणि पूर्णपणे लक्ष्य साध्य करता न आल्याने उपकरपात्र इमारतींमधून विस्थापित झालेले ७,८७२ रहिवासी संक्रमण शिबीरात राहिल्याचा कालावधी मार्च २०१२ पर्यंत एक ते २५ वर्षे एवढा होता.

धोकादायक म्हणून जाहीर केलेल्या सर्व उपकरपात्र इमारती मंडळाने ताब्यात घेतल्या असून त्यांच्या पुनर्रचनेचे कामही मंडळाचेच असल्याचे MBRRB सांगितले. असे असले तरी, न्यायालयीन खटले मालक आणि भाडेकरू यांच्या मधील मतभेद, भाडेकरूंनी जागा विलंबाने रिकामी करणे इत्यादी मंडळाच्या नियंत्रणा पलीकडे असलेल्या कारणांमुळे ठरविलेले लक्ष्य साध्य करता आले नाही. पुनर्रचनेच्या प्रस्तावांच्या मंजुरीच्या प्रगतीचा त्रैमासिक आढावा घेऊन अहवाल मुख्य अधिकाऱ्यांना पाठविण्याच्या सूचना क्षेत्रीय उप मुख्य अभियंत्यांना देण्यात आल्याचे MBRRB ने पुढे सांगितले.

असे असले तरी, मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीस आणि पुनर्रचनेस होणारा विलंब म्हणजे इमारतीतील रहिवाशांच्या जीवाशी खेळ होणे ही वस्तुस्थिती कायम राहते. मोठ्या प्रमाणावर असलेली प्रलंबीतता ही, जून्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेसाठी भक्कम आणि कार्यक्षम यंत्रणा व पध्दती

त्यामध्ये सन २००९ मध्ये आमुलाग्र बदल करण्यात येऊन कमीत कमी ४००० चौ.मी. क्षेत्रफळ असलेल्या मालमत्तांचा पुनर्विकास समुह पुनर्विकासाअंतर्गत समाविष्ट करण्याचे ठरले व म्हाडाने भुसंपादित केलेल्या बहुतांशी मालमत्ताचे भूखंडाचे क्षेत्रफळ ४००० चौ.मी. पेक्षा कमी असल्याने सदर कालावधीत मंडळामार्फत पुनर्बांधणीची योजना कार्यान्वित होऊ शकली नाही आणि त्यामुळे अशा मालमत्तांवरील मंडळाच्या संक्रमण शिबिरात तात्पुरत्या स्वरूपात स्थलांतरीत झालेल्या लोकांना संक्रमण शिबिरातच खितपत पडावे लागले.

तथापि, सदर कालावधीत वि. नि. नि. ३३(७) व ३३(९) मधील सुधारीत तरतुदीनुसार पुनर्वसानाच्या क्षेत्रात व चटईक्षेत्र निर्देशांकात वाढ झाल्याने खाजगी मालमत्ताधारक / विकासकाकडुन सदर योजना

		राबविण्यास MBRRB असमर्थ असल्याचे निदर्शक आहे.	कार्यान्वित होण्याचा वेग वाढला. दरम्यान दुरूस्तीकामाच्या विहित मर्यादेत शासनाने वाढ केल्याने जुन्या मोडकळीस आलेल्या इमारतींची मोठ्या प्रमाणात दुरूस्ती झाली तसेच वि. नि. नि. ३३ (७) व ३३ (९) अंतर्गत पुर्नविकासाचे कामे मोठ्या प्रमाणात सुरू झाल्याने जुन्या उपकरप्राप्त इमारतींना होणा-या पडझडींच्या अपघातात ब-याच प्रमाणात घट झाली, हे सोबत जोडलेल्या अपघाताची वर्षनिहाय माहिती दर्शविणा-या तक्त्यावरून (Statement A) आढळुन येईल.	
८.	२.२.८.३	करपात्र इमारतींचा पुनर्विकास उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेचे मंडळाकडून संथगतीने चाललेले काम लक्षात घेता, घरमालक, भाडेकरु आणि खाजगी विकासकांच्या संहभागाने पुनर्विकासाची गती वाढविणे शक्य होईल असे शासनाला वाटले. या हेतूने शासनाने मुंबईसाठी विकास नियंत्रण नियमावली (DCR), १९९१ तयार केली. DCR च्या विनयम ३३(७) अन्वये जीर्ण आणि मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास खाजगी विकासकांमार्फत करण्याची परवानगी सहकारी	विलंब झालेला आहे हे सत्य आहे, परंतु दोन प्रकरणांमध्ये विकासकाकडुन ६५२.२८ चौ.मी. बांधीव क्षेत्र कमी मिळाल्याने मंडळाला रू.२.०५ कोटीचा तोटा सहन करावा लागला, असे परिच्छेदात नमूद केले आहे. तथापि	

		गृहनिर्माण संस्थांना देण्यात आली. MBRRB ने DCR च्या नियम ३३(७) अन्वये मंजूर केलेल्या २८३ प्रकरणांपैकी ६६ पुनर्विकासाच्या प्रकरणांच्या ढोबळपणे केलेल्या लेखापरीक्षणाची चर्चा पुढील परिच्छेदात केली आहे.	याबाबत असे नमूद करण्यात येते की, दोन प्रकरणी १) एफ.पी.क्र.९५३, टिपीएस-४, माहिम विभाग आणि २) भूकर पाहणी क्र.३५२, सायन-माटुंगा विभाग येथील योजनेत तत्कालीन पद्धतीनुसार अतिरिक्त क्षेत्रफळाची गणना केलेली आहे. तदनुसार सदर दोन योजनेच्या ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी अतिरिक्त क्षेत्रफळ सुपुर्द करताना त्यामध्ये सामाईक पॅसेज, जिना इ. ज्याकरीता ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी मनपास शुल्क भरले आहे, अशा क्षेत्रफळाचा समावेश करून मंडळास सुपुर्द केले होते. यापूर्वी अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेण्याबाबत विशिष्ट किंवा ठोस असे मार्गदर्शक तत्वे किंवा परिपत्रक अस्तित्वात नव्हते, सबब मुख्य अधिकारी/दुवपु मंडळ यांनी	

			दि.१६.०७.२०११ रोजीच्या परिपत्रकान्वये अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेताना चटई क्षेत्रफळ x १.२ (चटई क्षेत्रफळात २०% क्षेत्रफळ समाविष्ट करून) बांधकाम क्षेत्रफळ निश्चित करून ते विकासकाकडुन घेणेबाबत मंडळाच्या क्षेत्रीय अधिका-यांना सुचना दिलेल्या आहेत. तद्नुसार दि.१६.०७.२०११ रोजीच्या परिपत्रकानुसार सद्यस्थितीत विकासकाकडून अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेण्यात येत आहे. तसेच दि.२१.०५.२०१० पूर्वी अतिरिक्त क्षेत्रफळ गणना करण्याकरीता म्हाडा अधिनियम १९७६च्या परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. ३ व ४ मधील टक्केवारी विचारात घेण्यात येत होती. तथापि, दि.२१.०५.२०१० रोजी उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी	

			अधिकोरी/प्राधिकरण यांनी अतिरिक्त क्षेत्रफळाची गणना हि परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. १ व २ तसेच ३ व ४ नुसार करण्याचे आदेश दिले आहेत. तदनुसार त्यांनी शासनास कळविलेले आहे. सबब, परिच्छेदात म्हटल्यानुसार मंडळास रू.२.०५ कोटीचा तोटा सहन करावा लागला, यात फारसे तथ्य नाही. सध्यस्थितीत अतिरिक्त बांधकाम क्षेत्रफळ हे चटई क्षेत्रफळात २०% ची वाढ करून काढण्यात येते आणि परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. १ व २ तसेच ३ व ४ नुसार मनपाने नियोजित इमारतींचे मंजुर नकाशे प्राप्त झाल्यानंतर काढण्यात येते व तद्नुसार विकासकांना कळविण्यात येते. अशा प्रकारे विकासकांकडुन अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेताना मंडळास	

			कोणत्याही प्रकारचा तोटा होत नसल्याबाबत कटाक्षाने काळजी घेण्यात येत आहे. ना हरकत प्रमाणपत्रानुसार खाजगी विकासकांनी केलेल्या विकास कामांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्याची अनेक कारणे असल्याचे मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने सांगितले. भाडेकरूंचा असहकार आणि विकासकासाठी अनुत्सुक/सहभागी न होणा-या भाडेकरूंनी न्यायालयात केलेले दावे, महानगरपालिका पर्यावरण विषयक समिती, CRZ समिती, पुरातत्व समिती (Heritage Committee) आदि विविध संस्थांनी मंजुरी देण्यास केलेला उशीर ही त्या मागची महत्वाची कारणे होती. या	

			खेरीज २००६-२०१० या (चार वर्षाच्या) कालावधीत चटई क्षेत्रावरील निर्बंध आणि न्यायालयाने घातलेले अनेक निर्बंध याचाही परिणाम विकास नियंत्रण नियमावली ३३(७) अन्वये सुरू केलेल्या योजनांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्यावर झाला. पाच वर्षानंतरही काम सुरू न करणा-या ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांना (खाजगी विकासक) कारणे दाखवा नोटिसा पाठविण्यात येत असुन तद्नुषंगाने प्राप्त खुलाशांच्या आधारे गुणवत्तेनुसार ना हरकत प्रमाणपत्र रद्दबातल करण्याची कार्यवाही प्रस्तावित करण्यात येत आहे.	
	२.२.८.३	अ) खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला केलेला विलंब DCR अन्वये जरी प्रोत्साहने/अतिरिक्त चटई क्षेत्र देण्यात आले होते तरीही	विलंब झालेला आहे हे सत्य आहे, परंतु दोन प्रकरणांमध्ये	

मार्च,२०१२ पर्यंत १९,६४२ उपकरपात्र इमारतींपैकी फक्त ५५३ इमारती पुनर्विकसित केल्या गेल्या. ५६२ इमारतींचे पुनर्विकासाचे काम मार्च,२०१२ पर्यंत सुरु होते. तथापि, MBRRB ने ना हरकत प्रमाणपत्र (NOC)५६ दिल्याच्या तारखेपासून सदर उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासात झालेला विलंब एक वर्ष ते २० वर्षांपर्यंत होता जो खालील तक्ता क्रमांक ३ मध्ये दर्शविला आहे.

तक्ता ३: खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासामध्ये केलेला विलंब

विलंब (वर्षामध्ये)	२० पेक्षा जास्त	१५-२०	१०-१५	५-१०	१-५	एकूण
पुनर्विकासाचे काम सुरु असलेल्या इमारतींची संख्या	१	४२	९९	१४८	२७२	५६२

ना हरकत प्रमाणपत्रानुसार खाजगी विकासकांनी केलेल्या विकास कामांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्याची अनेक कारणे असल्याचे MBRRB सांगितले. भाडेकरुंचा असहकार आणि विकासासाठी अनुत्सुक/सहभागी न होणाऱ्या भाडेकरुंनी न्यायालयात केलेले दावे, MCGM पर्यावरण विषयक समिती, CRZ समिती, पुरातत्व समिती (heritage) आदि विविध संस्थांनी मंजुरी देण्यास केलेला उशीर ही त्या मागची महत्वाची कारणे होती. या खेरीज, २००६-२०१०

विकासकाकडुन ६५२.२८ चौ.मी. बांधीव क्षेत्र कमी मिळाल्याने मंडळाला रू.२.०५ कोटीचा तोटा सहन करावा लागला, असे परिच्छेदात नमूद केले आहे. तथापि याबाबत असे नमूद करण्यात येते की, दोन प्रकरणी १) एफ.पी.क्र.९५३, टिपीएस-४, माहिम विभाग आणि २) भूकर पाहणी क्र.३५२, सायन-माटुंगा विभाग येथील योजनेत तत्कालीन पद्धतीनुसार अतिरिक्त क्षेत्रफळाची गणना केलेली आहे. तद्नुसार सदर दोन योजनेच्या ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी अतिरिक्त क्षेत्रफळ सुपुर्द करताना त्यामध्ये सामाईक पॅसेज, जिना इ. ज्याकरीता ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी मनपास शुल्क भरले आहे, अशा क्षेत्रफळाचा

		या (चार वर्षाच्या) कालावधीत चटई क्षेत्रावरील निर्बंध आणि न्यायालयाने घातलेले अनेक निर्बंध याचाही परिणाम DCR ३३(७) अन्वये सुरु केलेल्या योजनांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्यावर झाला. पाच वर्षानंतरही काम सुरु न करणाऱ्या, ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांना (खाजगी विकासक) कारणे दाखवा नोटिसा पाठवण्यात येत असल्याने MBRRB सांगितले. उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला विलंब झाल्याने भाडेकरु पुनर्विकासाच्या लाभापासून वंचित राहिले, त्याखेरीज MHADA अधिनियमाच्या कलम १०३-१(३) अन्वये विकासकाकडून MBRRB प्रत्यार्पित करावयाचे अतिरिक्त बांधीव क्षेत्र 57 (BUA) उपलब्ध होण्यास विलंब झाला. विकासकाने मंडळासाठी राखीव ठेवण्याच्या BUAचे प्रमाण परिशिष्ट २.२.२ दाखविले आहे. DCR च्या विनियम ३३(७) अन्वये मंजूर केलेल्या २८३ पुनर्विकासाच्या प्रकरणांपैकी ज्या २३१ 58 प्रकरणांमध्ये ना हरकत प्रमाणपत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून ३० महिन्यांपेक्षाही जास्त विलंब झाला होता त्या प्रकरणातील एकूण ७,२२,९७४.६१ चौरस फूट अतिरिक्त जागेत संक्रमण शिबिरातील २,४१० 59 भाडेकरुंना स्थलांतरीत करता आले असते. पुनर्विकासासाठी NOC दिल्यानंतर विकासकाने पुनर्विकासाच्या कामाच्या प्रगतीचा अहवाल कार्यकारी अभियंत्याकडे सादर करणे आवश्यक होते व काम पूर्ण झाल्यावर MBRRB च्या आणि MCGM च्या अधिकाऱ्यांनी इमारतीचे	समावेश करून मंडळास सुपुर्द केले होते. यापूर्वी अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेण्याबाबत विशिष्ठ किंवा ठोस असे मार्गदर्शक तत्वे किंवा परिपत्रक अस्तित्वात नव्हते, सबब मुख्य अधिकारी/दुवपु मंडळ यांनी दि.१६.०७.२०११ रोजीच्या परिपत्रकान्वये अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेताना चटई क्षेत्रफळ x १.२ (चटई क्षेत्रफळात २०% क्षेत्रफळ समाविष्ट करून) बांधकाम क्षेत्रफळ निश्चित करून ते विकासकाकडुन घेणेबाबत मंडळाच्या क्षेत्रीय अधिका-यांना सुचना दिलेल्या आहेत. तद्नुसार दि.१६.०७.२०११ रोजीच्या परिपत्रकानुसार सद्यस्थितीत विकासकाकडुन अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेण्यात येत आहे. तसेच दि.२१.०५.२०१० पूर्वी अतिरिक्त	

		संयुक्त निरीक्षण करणे आवश्यक होते. तथापि, चाचणी तपासणी केलेल्या 66 पैकी पुनर्विकासाच्या एकाही प्रकरणात असे प्रगती अहवाल सादर केले नसल्याचे निदर्शनास आले. त्याखेरीज एकाही प्रकरणात MBRRB आणि MCGM च्या अधिकाऱ्यांनी बांधकामाचे पर्यवेक्षण केले नव्हते, जे संनियत्रणाच्या अभावाने निदर्शक आहे. २९ प्रकरणात अतिरिक्त BUA प्रत्यर्पित न करणाऱ्या विकासकांविरुध्द MBRRB ने FIR दाखल केल्याचे लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले. चाचणी तपासणी केलेल्या 66 पैकी (परिशिष्ट २.२.३) सहा प्रकरणात अनधिकृतपणे राहत असल्याचे मंडळाच्या लक्षात आल्यावर दोषींविरुध्द FIR दाखल करण्यात ३३ ते १०८ महिन्यांचा विलंब झाला होता. ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी/विकासकांनी अतिरिक्त चटई क्षेत्र विलंबाने प्रत्यार्पित केल्याचे MBRRB ने मान्य केले. तरी यापुढे मंडळाचे हित जपण्यासाठी MCGM ने काम सुरु करण्यासाठभ् परवानगी देण्यापूर्वी NOC धारकाने/विकासकाने अतिरिक्त चटई क्षेत्र प्रत्यार्पित करण्याचा नोंदणीकृत करार MHADA बरोबर करणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. आता, ज्या योजनांमध्ये अतिरिक्त चटई क्षेत्र परत करणे आवश्यक आहे त्यांच्यावर प्रभाग पातळीवर संनियंत्रण ठेवून वेळोवेळी आढावा घेतला जातो. २९ दोषी विकासकांविरुध्द गुन्हेगारी स्वरुपाची कारवाई सुरु केली असून परिणामी काही	क्षेत्रफळ गणना करण्याकरीता म्हाड अधिनियम १९७६च्या परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. ३ व ४ मधील टक्केवारी विचारात घेण्यात येत होती. तथापि, दि.२१.०५.२०१० रोजी उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी/प्राधिकरण यांनी अतिरिक्त क्षेत्रफळाची गणना हि परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. १ व २ तसेच ३ व ४ नुसार करण्याचे आदेश दिले आहेत. तदनुसार त्यांनी शासनास कळविलेले आहे. सबब, परिच्छेदात म्हटल्यानुसार मंडळास रू.२.०५ कोटीचा तोटा सहन करावा लागला, यात फारसे तथ्य नाही. सध्यस्थितीत अतिरिक्त बांधकाम क्षेत्रफळ हे चटई क्षेत्रफळात २०% ची वाढ करुन काढण्यात येते आणि परिशिष्ट-III मधील रकाना क्र. १ व २	

		विकासकांनी अतिरिक्त चटई क्षेत्र प्रत्यार्पित केले आहे, असे MBRRB ने सांगितले.	तसेच ३ व ४ नुसार मनपाने नियोजित इमारतींचे मंजुर नकाशे प्राप्त झाल्यानंतर काढण्यात येते व तद्नुसार विकासकांना कळविण्यात येते. अशा प्रकारे विकासकांकडुन अतिरिक्त क्षेत्रफळ घेताना मंडळास कोणत्याही प्रकारचा तोटा होत नसल्याबाबत कटाक्षाने काळजी घेण्यात येत आहे. ना हरकत प्रमाणपत्रानुसार खाजगी विकासकांनी केलेल्या विकास कामांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्याची अनेक कारणे असल्याचे मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने सांगितले. भाडेकरूंचा असहकार आणि विकासकासाठी अनुत्सुक/सहभागी न होणा-या भाडेकरूंनी न्यायालयात	
	२.२.८.३	(ब) विकासकांकडून अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राची नगण्य वसुली गृहनिर्माण व विशेष सहाय्य विभागाने सहाय्य विभागाने जानेवारी १९८९ मध्ये (आणि पुन्हा जुलै १९९१ मध्ये) निर्गमीत केलेल्या सुचनांनुसार, विकासकाला जुन्या आणि पाडलेल्या इमारतीत पूर्वी असलेल्या व्यावसायिक वा अ-निवासी जागेपेक्षा अधिक व्यावसायिक वा अनिवासी जागा देण्यात येऊ नये. दुसऱ्या शब्दात, २.०० FSI असणाऱ्या इमारतीची पुनर्रचना करताना, त्या इमारतीचा वापर व्यावसायिक/निवासी असा संमिश्र होत असला तरी त्यातून विकासकाला अतिरिक्त व्यावसायिक क्षेत्रफळ मिळू नये. या परिस्थितीत संपूर्ण इमारत निवासी समजून MHADA अधिनियमाच्या (परिशिष्ट २.२.२) विभाग १०३-१ (३) च्या तिसऱ्या अनुसूचीतील स्तंभ ३ आणि ४ अन्वये फक्त निवासी वापराच्या आधारावर गृहनिर्माण मंडळाने विभागून घ्यावयाच्या अतिरिक्त जागेचे प्रमाण वाढावे. दोन उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास करताना मूळ जुन्या इमारतींमध्ये व्यापारी उपयोगासाठी असलेल्या ४६.८४ चौरस मीटर आणि शून्य चौरस मीटर अशा जागांसाठी मंडळाने विकासकांना नवीन इमारतीमध्ये अनुक्रमे ३७२२.२५		

		चौ.मी. आणि १११.४१ चौ.मी. BUA जागा व्यापारी उपयोगासाठी दिली. जुन्या इमारतीमधील जागेपेक्षा नवीन इमारतीमधील व्यापारी किंवा अनिवासी जागा अधिक असतांना नवीन इमारत निवासी म्हणून समजण्यांत आली आणि MHADA अधिनियमाच्या विभाग १०३-१ (३) च्या तिसऱ्या अनुसूचीच्या स्तंभ १ आणि २ अन्वये जागेचा संमिश्र वापर लक्षात न घेता अतिरिक्त जागेचे आरक्षण निवासी वापराच्या आधारावर करण्यांत आले. यामुळे विकासकाकडून ६५२.२८ चौ.मी. BUA कमी मिळून MBRRB ला रुपये २.०५ कोटी तोटा झाला. (परिशिष्ट २.२.४) MBRRB ने विभागाच्या जुलै, १९९१ मधील पत्राच्या संदर्भात संपूर्ण इमारत निवासी समजण्यांत यावी व अतिरिक्त BUA, MHAFA अधिनियम, १९७६ च्या स्तंभ ३ आणि ४ च्या अनुसूची ३ च्या आधारे ठरविण्याचा पुनरुच्चार केला. २.०० FSI असलेल्या पुनर्विकसित इमारतींसाठी कुठल्याही परिस्थितीत तिसऱ्या अनुसूचीचा स्तंभ १ आणि २ लागू करण्याची गरज नाही, असेही मंडळाने सांगितले. विभागाच्या जुलै, १९९१ मधील पत्राप्रमाणे पुनर्विकसित केलेल्या इमारतींचे व्यापारी उपयोगासाठीचे अंतिम BUA जुन्या इमारतीमधील BBBUA इतके असले तरच तिसऱ्या अनुसूचीचा स्तंभ ३ आणि ४ लावता येत असल्याने मंडळाचे उत्तर स्विकारार्ह नाही, असे असले तरी, अंतिम BUA आणि मुळ BUA	केलेले दावे, महानगरपालिका पर्यावरण विषयक समिती, CRZ समिती, पुरातत्व समिती (Heritage Committee) आदि विविध संस्थांनी मंजुरी देण्यास केलेला उशीर ही त्या मागची महत्वाची कारणे होती. या खेरीज २००६-२०१० या (चार वर्षाच्या) कालावधीत चटई क्षेत्रावरील निर्बंध आणि न्यायालयाने घातलेले अनेक निर्बंध याचाही परिणाम विकास नियंत्रण नियमावली ३३(७) अन्वये सुरू केलेल्या योजनांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्यावर झाला. पाच वर्षानंतरही काम सुरू न करणा-या ना हरकत प्रमाणपत्र धारकांना (खाजगी विकासक) कारणे दाखवा नोटिसा पाठविण्यात येत असुन तद्नुषंगाने प्राप्त खुलाशांच्या आधारे	

		पेक्षा लक्षणीयरित्या अधिक असेल तर तिसऱ्या अनुसूचीचे स्तंभ १ आणि २ निर्विवादपणे लागू होतात.	गुणवत्तेनुसार ना हरकत प्रमाणपत्र रद्दबातल करण्याची कार्यवाही प्रस्तावित करण्यात येत आहे.	
	२.२.८.३	(क) अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात नुकसान भरपाईस नियमबाह्य मान्यता:- अतिरिक्त BUA च्या प्रत्यार्पणाच्या बदल्यात विकासकाकडून रोख रकमेत भरपाई घेण्याची तरतूद म्हाडा अधिनियमात नाही. तथापि, अधिनियमाचे उल्लंघन करुन उपकरप्राप्त मालमत्तेच्या पुनर्विकासाच्या संदर्भात ७७१.४४ चौ.मी. अतिरिक्त BUA च्या प्रत्यार्पणाच्या बदल्यात विकासकाकडून MBRRB ने रुपये १८.६९ कोटी एवढी भरपाई स्विकारली (ऑगस्ट, २००९) जरी गृहनिर्माण विभागाच्या प्रधान सचिवाच्या संमतीने (जून २००९ मध्ये) अपवादात्मक परिस्थितीत हा व्यवहार केला गेला होता, तरी त्यामुळे इतर करपात्र आणि पाडलेल्या इमारतींमधील रहिवाशांना पुन्हा स्थापित करण्यासाठीच्या पुनर्विकास योजनांमधून प्राप्त झालेल्या अतिरिक्त BUA चा वापर करण्याचे निर्धारित उद्दिष्ट साध्य होऊ शकले नाही. तसेच, डीसीआरच्या नियम ३६ च्या खाली दिलेल्या तक्ता क्रमांक १५ मधील प्रमाणानुसार जेव्हा एखादी मालमत्ता विकसित किंवा पुनर्विकास केली जाते तेव्हा वाहनतळासाठी जागेची तरतूद करावी लागते. सदर प्रकरणात, असे आढळून आले की, MBRRB ने जरी विकासकाकडून अतिरिक्त	ऑगस्ट २००९ मध्ये भूकर पाहणी क्र.११४ (पार्ट) मलबार हिल विभाग येथील वि. नि. नि. ३३(७) अंतर्गत पूर्ण झालेल्या पुनर्विकास योजनेस गृहनिर्माण विभागाचे प्रधान सचिव यांनी जुन २००९ मध्ये दिलेल्या आदेशानुसार सदर मालमत्तेच्या विकासकाकडे ७७१.४४ चौ.मी. म्हाडास देय असलेले अतिरिक्त बांधकाम क्षेत्रफळापोटी त्यावेळेच्या शीघ्र गणकाच्या (Ready Reckoner) दरानुसार रू.१८.६९ करोड इतकी रक्कम वसुल केली होती. तथापि, बाजुच्या परिच्छेदात लेखापरिक्षण विभागाने असे नमूद	प्रस्तुत प्रकरणात शासन स्तरावर सर्वंकष निर्णय घेण्यात आला.

		क्षेत्रफळासाठी भरपाई स्विकारली होती तरी, २८ वाहनतळांप्रित्यर्थ रुपये २.३३ कोटी एवढी भरपाई वसूल केली नव्हती.	केले आहे कि, मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने २८ वाहनतळांकरीता (Parking Lot) विकासकाकडुन रू.२.३३ करोड वसुल केले नाहीत. या संदर्भात असे सादर करण्यात येते की, जर मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडळाने रू.१८.६९ करोड इतकी रक्कम अतिरिक्त क्षेत्रफळापोटी स्विकारली नसती तर मंडळाने विकासकाकडुन प्रत्यक्ष प्रत्येकी २२५ ते ३०० चौ. फूट चटई क्षेत्रफळ असलेले अतिरिक्त गाळे स्विकारले असते. त्यामुळे सदर गाळ्यांसाठी वि. नि. नि. १९९१ मधील तरतुदीनुसार वाहनतळ (Parking Lot) देणे अनिवार्य नसते. सबब वाहनतळापोटी (Parking Lot) रू.२.३३ करोड विकासकाकडुन वसुल करण्याचे उचित झाले नसते.	

९.	२.२.८.४	मास्टर लिस्ट चुकीच्या पध्दतीने तयार करणे:- ज्या जुन्या इमारती अचानक कोसळतात किंवा रहिवासाकरिता अयोग्य ठरतात त्यांच्या रचनात्मक दुरुस्तीचे किंवा पुनर्रचनेचे काम अपूर्ण अवस्थेत असतांना अशा जुन्या इमारतीमधील रहिवाशांसाठी संक्रमण शिबीराची तरतूद म्हाडा अधिनियमाच्या कलम ९० आणि ९१ मध्ये केली आहे. कुठल्याही संक्रमण शिबीरात दाखल झालेल्या व्यक्तींची वरीष्ठता निर्धारित करण्यासाठी ज्या यादीमध्ये व्यक्तीचे नांव, ज्या इमारतीमधून सदर व्यक्ती निर्वासित केली गेली त्या इमारतीचे नाव, संक्रमण शिबीराचे नांव, संक्रमण शिबीरात दाखल झाल्याची तारीख इ. माहिती दर्शविली आहे. अशी संक्रमण शिबीरात व्यवस्था केलेल्या व्यक्तींची मास्टर लिस्ट, MBRRB ने बाळगण्याचीही तरतूद अधिनियमात केली आहे. लेखापरिक्षणात असे निदर्शनास आले की, MBRRB ने तयार केलेल्या मास्टर लिस्टमध्ये जुन्या करपात्र इमारतीत भाडेकरुंनी निवासासाठी व्यापलेले क्षेत्र दर्शविलेले नव्हते, ज्यामुळे, संक्रमण शिबीरात त्यांना दिलेली पर्यायी जागा ही त्यांच्या, आधी व्यापलेल्या क्षेत्रफळावर आधारलेली होती याची खात्री होऊ शकलेली नाही. म्हाडा अधिनियमात असेही विनिर्दिष्ट केले होते की, करपात्र इमारतीमधील ज्या भाडेकरुंनी संक्रमण शिबीरातील पर्यायी निवासस्थान नाकारले होते त्यांना जुन्या इमारतीमध्ये त्यांच्या मालकीचे जेवढे क्षेत्र होते त्यापेक्षा कमी नसलेले	म्हाडा अधिनियम १९७६ कलम ९० व ९१ नुसार धोकादायक झालेल्या तसेच मोडकळीस आलेल्या व दुरुस्ती पलिकडे गेलेल्या उपकरप्राप्त इमारतींमधील भाडेकरु/रहिवाश्यांना तात्पुरते संक्रमण गाळे वितरण करण्याची तरतूद आहे. ज्या उपकरप्राप्त इमारतींचा भूखंड आरखण अथवा अन्य काही कारणांमुळे बाधित झालेला असल्याने पुनर्रचना/पुनर्विकास होऊ शकत नाही अशा इमारतींमधील भाडेकरु /रहिवाशी यांना पात्रतानिश्चितीनंतर बृहतसूचीवरुन गाळे वितरण करण्यात येते. तसेच ज्या उपकरप्राप्त इमारतींची पुनर्रचना झालेली आहे. तथापी उपकरप्राप्त इमारतींच्या गाळ्यांच्या संख्येपैकी	निरंक

		अथवा तेवढे क्षेत्र नवीन इमारतींमध्ये मोफत मिळण्याचा अधिकार होता. तथापि, ज्या व्यक्तींनी संक्रमण शिबीरातील पर्यायी निवासस्थान नाकारले होते, अशांची नावे MBRRB ने मास्टर लिस्टमध्ये समाविष्टही केली नाहीत. किंवा नवीन इमारतींमध्ये अशा व्यक्तींना त्यांच्या वरीष्ठतेनुसार निवासस्थाने दिली जातील याची खात्री करण्याकरिता कुठलीही वेगळी यादी बाळगली नव्हती. पुनर्रचना/पुनर्विकास झालेल्या इमारतीमधील अतिरिक्त सदनिकांचे वाटप यादृच्छीक पध्दतीने केल्यामुळे मास्टर लिस्टची विश्वासार्हता गमावली गेली. १९७५ पर्यंत ज्या ८९ सदनिकाधारकांनी त्यांच्या इमारती रिकाम्या केल्या होत्या ते सदनिका मिळण्याच्या प्रतिक्षेत असतांनाही १९७० ते १९९१ दरम्यान ज्या सदनिकाधारकांनी त्यांच्या इमारती रिकाम्या केल्या होत्या त्या सदनिकाधारकांना MBRRB ने १९९६ ते २०१२ मध्ये १७५ सदनिकांचे वाटप केल्याचे लेखापरिक्षणात निदर्शनास आले. तसेच, वेळोवेळी मास्टर लिस्ट अद्यावत करण्यासाठी कुठलीही यंत्रणा अस्तित्वात नव्हती. मास्टर लिस्ट अद्यावत करण्यासाठी जानेवारी, २०१० पासून मार्च, २०१० पर्यंत MBRRB ने विशेष मोहीम राबविली. सदनिकाधारक ज्या करपात्र इमारतीमधून निष्कासित झाले होते त्याची कागदपत्रे ते सादर करु न शकल्यामुळे MBRRB कडे प्राप्त झालेल्या ११०४८ आवेदनांपैकी ३३१५ आवेदने फेटाळली गेली. उर्वरित ७७३३ सदनिकाधारकांच्या सुनावणीसाठी MBRRB ने ४ समित्या (सप्टेंबर, २०१०)	पुनर्रचित इमारतीमध्ये कमी गाळे बांधले गेल्यामुळे काही भाडेकरु/ रहिवाशी कायमस्वरुपी गाळे वितरणापासून वंचित राहतात अशा भाडेकरु/रहिवाशी यांना पात्रता निश्चिती नंतर बृहतसुचीवरुन गाळे वितरण करण्यात येते. बृहतसुचीवरुन पात्र भाडेकरु/ रहिवाशी यांना इतर पुनर्रचित इमारतीमधील अतिरिक्त गाळ्यांचे, ना हरकत प्रमाणपत्राद्वारे ३३(७), ३३(९) अंतर्गत पुनर्विकसित इमारतींमध्ये प्राप्त अतिरिक्त गाळ्यांचे तसेच संक्रमण शिबिरे पुनर्विकसीत केल्यानंतर प्राप्त अतिरिक्त गाळ्यांचे, मालकीतत्वावर वितरण करण्यात येते. बृहतसुचीवरुन गाळे वितरणासाठी	

		गठीत केल्या. ४,९३६ आवेदकांची सुनावणी प्रलंबित असूनही जून २०११ नंतर एकही सुनावणी घेतली गेली नाही. सदनिका देण्यात पारदर्शकता आणि समानता येण्याची खात्री करण्यासाठीचे महत्वपूर्ण दस्ताऐवज असलेली मास्टर लिस्ट अद्ययावत/विधि ग्राह्य करण्यासाठी मोहीम न राबवल्यामुळे संक्रमण शिबीरातील अनधिकृत रहिवाशांना हुडकण्याचे काम कठीण झाले, ज्याविषयी खालील ि परिच्छेद २.२.८.५ मध्ये विवेचन केले आहे. वस्तुस्थिती मान्य करताना, MBRRB ने नमुद केले की, काही प्रकरणात जुन्या उपकरपात्र इमारतींचे क्षेत्रफळ अभिलेखांत उपलब्ध नव्हते. अशा प्रकरणात, कमीत कमी ३०० चौ. फूट क्षेत्रफळाची सदनिका मिळण्यास सदनिकाधारक पात्र होते. MBRRB ने पुढे असेही नमुद केले की, मार्च २०११ मधे घेतलेल्या एका धोरणात्मक निर्णयानुसार, पर्यायी कायमस्वरुपी निवासस्थानाचे वाटप केवळ सदनिकाधारक/रहिवासी यांच्या वरिष्ठता आणि पात्रता यांच्या आधारावर केले गेले होते. मोठया प्रमाणात संगणकीकरणाची मोहीम राबवल्याचेही नमुद करण्यात आले आणि ३५,००० वाटप फाईल्सचे स्कॅनिंग करण्यात येऊन सॉफ्टवेअरमध्ये संपूर्ण माहितीची नोंद केली गेली. पुढील दोन महिन्यांत उर्वरित २,७९७ आवेदकांची सुनावणी घेतली जाईल आणि पात्र असल्याचे आढळून आलेल्या आवेदकांची पडताळणी अशा सदनिकाधारकांची यादी संकेतस्थळावर उपलब्ध केली जाईल असेही MBRRB ने नमुद केले.	प्राधिकरणाने सन २०११ मध्ये ठराव क्र.६५२० पारित करुन पुर्वीचे सर्व आदेश अधिक्रमीत करुन सर्वकष धोरण निश्चित केले आहे. सदर ठराव पारित करण्यापूर्वी बृहतसुचीवरुन गाळे वितरणासाठी स्वतंत्र धोरण अस्तित्वात नव्हते. सर्वसाधारणपणे बृहतसुचीवरुन दि.१६.१२.२००८ च्या परिपत्रकान्वये निश्चित केलेल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार गाळे वितरण केले जात होते. तसेच बृहतसुचीसमितीची साप्ताहिक बैठक होऊन प्राप्त प्रकरणांबाबत निर्णय घेतले जात होते. सन २०१० मध्ये मंडळाद्वारे विशेष मोहिमेंतर्गत संक्रमण शिबीरामध्ये ५ वर्षापेक्षा जास्त काळ राहत असलेल्या भाडेकरु/ रहिवाशी यांचे सर्वेक्षण करण्यात आले होते. तथापि ठराव	

			क्र.६५२० पारित केल्यानंतर ठरावातील तरतूदींच्या अनुषंगाने सन २०११ मध्ये बृहतसुचीवरुन गाळे वितरणासाठी जाहिरात प्रसिध्द करण्यात येऊन भाडेकरु/ रहिवाशी यांच्याकडून अर्ज मागविण्यात आले. जाहिरातील अनुसरुन ३०५ इतके अर्ज प्राप्त झाले. बृहतसुचीसमितीद्वारे प्राप्त अर्जांची पात्रता निश्चित करुन ९१ अर्जदारांना कायमस्वरुपी गाळे वितरण करण्यात आले आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये बृहतसूचीमध्ये गाळे वितरणासाठी दोन वेळा जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली. सदर जाहिरातीच्या अनुषंगाने एकूण १४९७ अर्ज प्राप्त झाले. बृहतसूचीसमितीद्वारे दिनांक १/१०/२०१५ रोजी सदर अर्जदारांची अंतिम यादी प्रसिध्द करण्यात आली.	

			एकूण अर्जांपैकी ३२३ अर्जदारांना पात्र, ९३४ अर्जदारांना अपात्र करण्यात आले असून२४० प्रकरणांवर कार्यवाही चालू आहे. गाळेवाटपाचा तपशिल खालील प्रमाणे आहे. • ३२३ पात्र अर्जदारांपैकी २०१ noc गाळयांचे वाटप करण्यात आले आहे. • १२२ अर्जदारांना पुनर्रचित इमारतींमधील गाळयांचे वाटप करण्यात आले आहे. • संक्रमण शिबीर न घेतलेल्या जवळपास ३० अर्जदारांना गाळे वाटप करण्यात आले आहे. मंडळाद्वारे दिनांक ०१/१०/२०१५ रोजी प्रसिध्द करण्यात आलेल्या गाळेवितरण यादीपूर्वी जवळपास १७५	

			भाडेकरु/रहिवाशी यांना NOC गाळयांचे वितरण करण्यात आले आलेले आहे. तसेच कार्यवाही चालू असलेल्या २४० प्रकरणांपैकी पात्र ठरणाऱ्या अर्जदारांना लवकरच गाळे वितरणांची कार्यवाही करण्यात येईल. बृहतसूचीसमितीने दिनांक १/१०/२०१५ रांजी प्रसध्दि केलेल्या ३२३ पात्र अर्जदारांच्या वितरण यादीमध्ये १३४ अर्जदारांचे मूळ उपकरप्राप्त इमारतीमधील क्षेत्रफळ उपलब्ध नाही. अशा सर्व अर्जदारांना किमान देय क्षेत्रफळ ३०० चौ. फूट पर्यंत उपलब्ध असलेल्या रिक्त गाळयांचे वितरण करण्यात आले आहे. ठराव क्रमांक ६५२० अन्वये किमान देय क्षेत्रफळा एवढी अथवा	

			मूळ उपकरप्राप्त इमारतींमधील क्षेत्रफळाच्या ५ % जास्तीचे क्षेत्रफळ वितरण करण्याची तरतूद नाही. मूळ उपकरप्राप्त इमारतींमधील क्षेत्रफळ किमान देय क्षेत्रफळापेक्षा जास्त आहे अशा १३ अर्जदारांना ठराव क्र. ६५२० मधील तरतूदीच्या अनुषंगाने वितरण करण्यात आले आहे.	
१०.	२.२.८.५	संक्रमण शिबिरातील गाळयांमधे/पुनर्रचना केलेल्या गाळयांमधे अनधिकृतपणे केलेले अतिक्रमण MBRRB च्या ताब्यात ऑक्टोबर २०१२ रोजी मुंबईतील वेगवेगळया भागातील२०,६६१ संक्रमण गाळे होते. संक्रमण गाळयातील अनधिकृत अतिक्रमण जे १९९७ मध्ये फक्त १,७०० इतके होते ते वाढून ऑक्टोबर २०१२ मधे ८,८२४ इतके झाले होते. अनधिकृतपणे रहाणाऱ्यांना निष्कासित करण्याचे अधिकार जरी अधिनियमाद्वारे MBRRB ला दिले होते तरी फक्त ४,१५३ प्रकरणांत निष्कासनाच्या नोटीस निर्गमित करण्यात आल्या होत्या. १,३०५ प्रकरणात सुस्पष्ट आदेश दिले गेले होते ज्यापैकी ३४२ अनधिकृत रहिवाशांना निष्कासीत केले जाऊ शकले. अशाप्रकारे, ऑक्टोबर २०१२ पर्यंत MBRRB	मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना अधिनियम १९६७ अन्वये मुंबई इमारत दुरूस्ती व पुनर्रचना मंडाळाची (MBRRB)सम १९७१ मध्ये स्थापना केली. महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास (MHADA) अधिनियम १९७६ अस्तित्वात आल्यावर सन १९७७ मध्ये महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणाच्या स्थापनेनंतर	

		फक्त चार टक्के अनधिकृत रहिवाशांना निष्कासित करु शकले होते. चाचणी तपासणी केलेल्या पाच विभागांच्य अभिलेखांच्या छाननीत असेही निदर्शनास आले की, संक्रमण शिबीरांचे नियमीतपणे पर्यवेक्षण/आकस्मिक तपासणी केली गेली नसल्याचे पाच विभागातील १०,४६३ संक्रमण गाळयांपैकी ५,१३५ गाळयांमधे अतिक्रमण झाले होत (४९ टक्के). १९९८ मध्ये, पुनर्रचना केलेल्या ३२३ गाळयांमधे अतिक्रमण झाले असल्याचे MBRRB च्या निदर्शनास आले. अतिक्रमण करणाऱ्यांनी हे गाळे एजंट मार्फत किंवा MBRRB कडून बनावटरित्या वाटप आदेश प्राप्त करुन खरेदी केले होते. याबाबतीत निर्णय घेण्यासाठी MHADA ने गठीत (मे २०००) केलेल्या एका उच्चाधिकार समितीने, अतिक्रमण झालेल्या सर्व गाळयांना नियमाधीन करण्याची शिफारीस केली. नियमाधीन करण्याची प्रक्रिया जरी ऑक्टोबर २००३ मधे सुरु झाली तरी त्यामुळे MHADA अधिनियम आणि विनियम ६१ यांचे उल्लंघन होत असल्याच्या धारणेवर शासनाने तिला मान्यात दिली नाही (मार्च २००६), चार वर्षापेक्षा जास्त कालावधी लोटल्यावर ३२३ अतिक्रमणकारांविरुध्द निष्कासनाची कारवाई करण्याचे निर्देश (ऑगस्ट २०१०) शासनाने दिले. त्यानुसार उप मुख्य अधिकारी (पुनर्रचना केलेले गाळे) यांनी सर्व संबंधित कार्यकारीठी अभियंत्यांना निष्कासानाची कार्यवाही सुरु करण्यासाठी निर्देश (जून २०११) दिले. तथापि, ऑक्टोबर २०१२ पर्यंत ३२३ पुनर्रचना केलेल्या	MBRRB चे कार्य मुंबई गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास मंडळ या स्वतंत्र शाखेकडे सोपविण्यात आले व नोव्हेंबर १९९२ मध्ये स्वतंत्र कार्यपध्दती अंमलात आली ती पुढीलप्रमाणे सन २०१० मध्ये अनधिकृत घुसखोराविषयी सर्व्हे करण्यात आला त्या कर्मचारी/अधिकारी यांचे गट तयार करण्यात आले. त्यात कर्मचारी व अधिकारी यांचे संक्रमण शिबीरनिहाय गट तयार करण्यात आले. सर्व्हे पूर्ण झाल्यानंतर जुलै २०१३ च्या दरम्यान अनधिकृत / घुसखोर रहिवाशी ८४४८ असल्याचे मंडळाच्या निदर्शनास आले त्या ५ प्रकारचे गट पाडण्यात आले आहे. मंडळाकडुन अनधिकृत /	

		गाळयांची अतिक्रमणातून मुक्तता करण्यात मंडळाला यश आले नव्हते. २०,६६१ संक्रमण गाळयांपैकी ८,८२४ गाळयांमधे (४३ टक्के) अनधिकृतपणे झालेले हे अतिक्रमण ही अतिशय चिंताजनक बाब होती आणि मालमत्तेचे संरक्षण करण्यासाठी विभागामधे अंतर्गत नियंत्रणाचा अभाव असल्याचे निदर्शक होती. सुरुवातीपासूनच संक्रमण शिबीरात अनधिकृत होत असल्याचे MBRRB ने मान्य केले. ही संक्रमण शिबीरे वेगवेगळया ठिकाणी विखूरलेली होती आणि संक्रमण गाळयांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी आवश्यक असलेले मनुष्यबळ मर्यादित आणि अपर्याप्त होते. त्यांनी पुढे असेही नमूद केले की, संक्रमण शिबीरातील गाळयांच्या वाटपाबाबतच्या अभिलेख्यांच्या २३,००० फाईल्सचे संगणकीकरण झालेले आहे. निर्गमित परिषदेत, गृहनिर्माण विभागाच्या प्रधान सचिवांनी अनधिकृत अतिक्रमणे ही मंडळासाठी डोकेदुखी ठरल्याचे मान्य केले.	घुसखोर रहिवाशांच्या निष्कासन वेळोवेळी कार्यवाही करण्यात आलेली आहे. सदर कार्यवाही हि परिमंडाळातील कार्यरत असलेले कार्यकरी अभियंता यांच्या कार्यकक्षेतील असल्याने म्हाडा कायद्यातील तरतुदीनुसार ९५(अ), ३ नुसार अनधिकृत / घुसखोर निष्कासन सुचना पत्र वेळोवेळी देण्यात येत आहे. परंतु स्थानिक राजकीय प्रतिनिधी, समाजसेवक, रहिवाशी यांचा हस्तक्षेप (विरोध) तसेच पुरेसा पोलिस बंदोबस्त वेळीच उपलब्ध होत नसल्याने निष्कासनाची कार्यवाही करण्या अडचण निर्माण होते. माहे जुलै २०१३ अखेरपर्यंत ८४४८ अनधिकृत रहिवाशांचे	

			वास्तव्य आढळुन आले. माहे नोव्हेंबर २०१५ अखेर ६३४ घुसखोरांचे निष्कासन करून गाळे मंडाळाच्या ताब्यात घेण्यात आले आहेत. म्हाडा अधिनियम १९७६ कलम ९५(अ) अंतर्गत ३७६६ अनधिकृत गाळेधारकांना नोटीस बजावण्यात आल्या आहेत. तथापि, अनधिकृत / घुसखोरांविरूद्ध निष्कासन कारवाई करताना म्हाडाकडे अपुरे मनुष्यबळ, पोलिस बंदोबस्ताची अनुपलब्धता, शैक्षणिक व धार्मिक कारण, स्थानिक लोक प्रतिनिधी, स्थानिक रहिवाशांचा विरोध यामुळे निर्माण होणारा कायदा व सुव्यवस्थेचा प्रश्न इत्यादीमुळे निष्कासन कारवाईच्या मोहिमेत अडचणी निर्माण होत आहेत. तथापि, निष्कासनाची	

			कारवाई करण्यात येत आहे. सन २०१४ मध्ये ११ संक्रमण शिबिराच्या पुनर्विकासाकामी विकासकाकडुन Undertaking घेऊन पुनर्विकास करण्याचे निश्चित झाले असुन परंतु घुसखोर /अनधिकृत गाळेधारकांच्या वास्तव्यामुळे पुनर्विकासात अडचणी निर्माण होत आहे. करीता २३.०५.२०१४ रोजी म्हाडाने परिपत्रकान्वये काढुन दि.०१.०४.२००९ पूर्वीपासुन संक्रमण शिबीरात वास्तव्य करीत असणा-या अपात्र / घुसखोर रहिवाशांचे स्थलांतरण करण्यात येत आहे. ८४४८ अनधिकृत / घुसखोर याबाबतचा धोरणात्मक प्रस्ताव म्हाडाने सन २०१३ मध्ये शासनास	

			पाठविण्यात आलेला आहे. परंतु सदर प्रस्ताव म्हाडा कायद्याशी सुसंगत नसल्याने म्हाडा कायदा मधील प्रकरण ८ (Chapter VIII) मध्ये दुरूस्ती करण्याबाबतचा मसुदा शासनास पाठविण्यात आलेला आहे. मंडळाच्या विविध इमारतीमधील ३२३ गाळयामध्ये घुसखोरी झाल्याचे सन १९९८ च्या दरम्यान मंडळाच्या निदर्शनास आले. सदर घुसखोरी विरुध्द वेळोवेळी निष्कासनाची कार्यवाही हाती घेण्यात आली. परिणामी अशा व्यक्तींनी विविध न्यायालयाकडून स्थगन आदेश प्राप्त केले. त्यासंबंधी विधान मंडळात सन १९९८ साली पहिल्या अधिवेशनात प्रश्न उपस्थित करण्यात आला. यावर तत्कालीन मा.गृहनिर्माण मंत्री	

५८

			महोदय यांनी सदर घुसखोरांची चौकशी करुन सहानुभूतीपूर्वक पहाण्याचा शासनाचा विचार आहे. तसेच लोकांना त्रास होणार नाही असे आश्वास दिले. सदर आश्वासनास अनुसरुन दुवपु मंडळाने दि.०८.१२.१९९९ रोजी झालेल्या प्राधिकरणाच्या १६२ व्या बैठकीत प्रस्ताव सादर केला. सदर प्रस्तावात मा.मुख्य अधिकारी / दुवपु मंडळ यांनी सभागृहात अशी माहिती दिली की, पुनर्रचित इमारतीमध्ये एकूण ३३ घुसखोर आहेत. तसेच सदर गाळयांची किमंत मंडळाला काहीही मिळालेली नाही व दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळ या घुसखोरांना वर्षानुवर्षे निष्कासनही करु शकलेले	

			नाही. त्यानंतर निष्कासन करण्यावर शासनाची स्थगिती आदेश आहेत. त्यामध्ये अशी भाडेकरुंची फसवणूक झाल्यामुळे त्यांना बाजार मूल्यांचा निम्मी किंमत आकारुन गाळे विक्री योजना लागू करण्यात यावी सदरहू समिती याबाबतचा विचार करुन योग्य तो निर्णय घेण्यात येईल. या समितीमध्ये मा.अध्यक्ष / प्राधिकरण, मा.उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी / प्राधिकरण, मुख्य अधिकारी/दुवपु मंडळ, मुख्य अभियंता-१,२/प्राधिकरण, विधी सल्लागार / प्राधिकरण यांचा समावेश असावा, असे नमुद करण्यात आले होते. प्राधिकरणाच्या दि.०८.१२.१९९९ रोजीच्या बैठकीत	

			ठराव क्र.५५०७ अन्वये मंडळाच्या पुनर्रचित इमारतीतील २७४ घुसखोरा व्यतिरीक्त इतर घुसखोरांना तसेच राजीव गांधी निवारा प्रकल्पांतर्गत बांधलेल्या "आशिर्वाद" इमारतीतील ३० घुसखोरांना विक्री योजना लागू करण्याबाबतचा निर्णय घेण्यात आला व त्या अनुषंगाने प्राधिकरणाच्या १९७ व्या बैठकीत ठराव क्र.५९६२, दि.०६.०१.२००३ पारित करण्यात आला. या ठरावाव्दारे एकूण ३२३ फसवणूक झालेल्या घुसखोराना निवासी क्षेत्राकरिता रुपये ५००/- प्रति चौ.फूट व अनिवासी क्षेत्राकरिता रुपये १०००/- प्रति चौ.फूट याप्रमाणे बांधकामाचा खर्च वसूल करुन विक्री योजना लागू करावी असा निर्णय घेण्यात आला. तसेच लाभार्थीकडून रुपये ६००/- प्रतिमाह भाडे	

			दि.०१.०४.१९९९ पासुन आकारण्यात यावे असाही निर्णय घेण्यात आला. प्राधिकरणाचा ठराव क्र.५९६२, दि.०६.१०.२००३ हा म्हाड अधिनियमाच्या ९२(३) व म्हाड विनियम (मिळकत व्यवस्थापन गाळे विक्री, हस्तांतरण, अदलाबदल) विनियम १९८१ मधील विनियम ३५(अ) या तरतूदीचा भंग करणारा आहे. तसेच मा.उच्च न्यायालय व शहर दिवाणी न्यायालयाच्या आदेशाचे उल्लंघन करणारा आहे असे मत विधी सल्लागार / प्राधिकरण यांनी नोंदविले होते. या अनुषंगाने विधी मंडळाच्या अंदाज समितीच्या नवव्या अहवालातील शिफारशीबाबत मा.उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी/प्राधिकरण यांनी	

			दि.०३.१२.२००५ रोजी दिलेल्या निर्देशास अनुसरुन घुसखोरांना नियमित करण्याची कार्यवाही स्थगित करण्यात येऊन सदर बाब शासनाच्या निदर्शनास आणून शासनाचे निर्देश प्राप्त करुन घेण्यासाठीचा प्रस्ताव दि.०९.०१.२००६ रोजी शासनाकडे पाठविण्यात आला होता. दरम्यान प्राधिकरणाचा ठराव क्र. ६१७६, दि.२७.०३.२००६ अन्वये प्राधिकरणाचा पूर्वीचा ठराव क्र.५९६२, दि.०६.१०.२००३ रद्द करण्यात आल्याने सक्षम प्राधिकारी यांच्याकडे ३२३ घुसखोरांविरुध्द कारवाई करण्याचे प्रस्तावित करण्यात आले होते. वरील विषयांच्या संदर्भात	

			मा.उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी / प्राधिकरण यांच्या दालनात दि.२६.१२.२०११ रोजीच्या बैठकीत सविस्तर चर्चा झाली. त्या अनुषंगाने मा.उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी / प्राधिकरण यांनी खालीलप्रमाणे निर्देश दिले आहेत. १) वरील सर्व प्रश्नाधिन गाळे प्राधिकरणाच्या धोरणानुसार मुंबई मंडळाकडे वर्ग करण्यात यावेत. हे गाळे असलेल्या या इमारतीचे बांधकाम दुरुस्ती मंडळाने केले असल्यामुळे प्राधिकरणाच्या प्रचलित धोरणानुसार त्या गाळयांची सध्याची किंमत ठरवून ती मुंबई मंडळाला कळविण्यात यावी. २) मुंबई मंडळाने विहित पध्दतीने जाहिरात देऊन या गाळयाचे वितरण करावे, तथापि	

			जाहिरातीमध्ये या गाळयांमध्ये संबंधित रहिवाशी अनधिकृतरित्या रहात आहेत असे नमूद करावे. संबंधित अनधिकृत रहिवाशी सोडतीत यशस्वी न झाल्यास त्याला सदरचा गाळा मंडळाच्या ताब्यात द्यावा लागेल अन्यथा त्यांच्याविरुध्द नियमानुसार कायदेशीर कारवाई करुन गाळा ताब्यात घेतला जाईल असेही जाहिरातीत नमुद करावे. ३) शासनाच्या दि.०७.०८.२०१० च्या पत्रान्वये प्रस्तुत प्रकरणामध्ये कारवाई करण्याचे निर्देश दिले असल्यामुळे वरील एक व दोन प्रमाणे कार्यवाही करण्याअगोदर शासनाकडे प्रस्ताव पाठवून शासनाची सहमती प्राप्त करुन घ्यावी. त्याअनुषंगाने मा.उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी /	

			प्राधिकरण यांचे स्वाक्षरीने मा.प्रधान सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांना कार्यालयीन पत्र क्र.०६, दि.०४.०१.२०१२ अन्वये याबाबतचा अहवाल सादर केला असून, शासनाची सहमती / मान्यतेसाठी पत्र व्यवहार केला आहे. तथापि अद्यापपर्यंत याबाबत शासनाकडून कोणतेही आदेश प्राप्त झालेले नाहीत.	
११.	२.२.८.६	अतिरिक्त रिक्त गाळे वाटण्यातील विलंब DCR ३३ (७) च्या अंतर्गत उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासानंतर तसेच MHADA अधिनियमाच्या अंतर्गत पुनर्रचना झालेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या माध्यमातून MBRRB ला विकासकांकडून अतिरिक्त गाळे प्राप्त झाले. उपकरपात्र इमारतींमधुन निर्वसित झालेल्या भाडेकरुंचे मास्टर लिस्ट मधील त्यांच्या वरिष्ठतेच्या क्रमानुसार पुनवर्सन करण्यासाठी हे अतिरिक्त गाळे उपयोगात आणावयाचे होते. लेखापरिक्षणातत असे निदर्शनास आले की,	बृहतसूचीवरुन गाळे वितरणासाठी प्राधिकरणाने सन २०११ मध्ये ठराव क्र. ६५२० पारित करुन पूर्वीचे सर्व आअदेश अधिक्रमीत करुन सर्वकष धोरण निश्चित केले आहे. सदर ठराव पारित करण्यापूर्वी बृहतसूचीवरुन गाळे वितरणासाठी स्वतंत्र धोरण अस्तित्वात नव्हते. सर्वसाधारणपणे	निरंक

		ऑक्टोबर २०१२ पर्यंत, ६७२ ६२ गाळे जवळजवळ २० वर्षे विनावापर पडून होते. MBRRB ने असे नमुद केले की, ६२७ गाळयांपैकी २२५ चौ. फूट पेक्षा कमी आणि ७५० चौ. फूटा पेक्षा जास्त क्षेत्रफळाचे अनुक्रमे ६३ आणि ५१ गाळे मुंबई गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास मंडळाकडे हस्तांतरीत केले होते, ९२ गाळे मास्टर लिस्ट मधील गाळेधारकांना देण्यात येणार आहेत तसेच उर्वरित ४२१ गाळे जाहिरातीच्या माध्यमातून विकण्याची प्रक्रिया सुरु होती. रिक्त राहिलेल्या अतिरिक्त गाळयांचे वाटप करण्यातील विलंबामुळे दिर्घ कालावधीपर्यंत उपकरपात्र इमारतीमधील निर्वासित गाळेधारक पुनर्वसनापासून वंचित राहीले.	बृहतसूचीवरुन दिनांक १६/१२/२००८ च्या परिपत्रकान्वये ि निश्चित केलेल्या मार्गदर्शक तत्वानुसार गाळे वितरण केले जात होते. तसेच बृहतसूचीसमितीची साप्ताहिक बैठक होऊन प्राप्त प्रकरणांबाबत निर्णय घेतले जात होते. सन २०१० मध्ये मंडळाद्वारे विशेष मोहिमे अंतर्गत संक्रमण शिबीरामध्ये ५ वर्षपेक्षा जास्त काळ राहत असलेल्या भाडेकरु/रहिवाशी यांचे सर्वेक्षण करण्यात आले होते. तथापि ठराव क्र. ६५२० पारित केल्यानंतर ठरावातील तरतुदींच्या अनुषंगाने सन २०११ मध्ये बृहतसूची वरुन गाळे वितरणसाठी जाहिरात प्रसिध्द करण्यात येऊन भाडेकरु/रहिवाशी यांचेकडून अर्ज मागविण्यात आले. जाहिरातीला	

			अनुसरुन ३०५ इतके अर्ज प्राप्त झाले. बृहतसूची समितीद्वारे प्राप्त अर्जाची पात्रता निश्चित करुन ९१ अर्जदारांना कायमस्वरुपी गाळे वितरण करण्यात आले आहेत. तसेच सन २०१३ मध्ये बृहतसूची वरुन गाळे वितरणसाठी दोन वेळा जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली. सदर जाहिरातींच्या अनुषंगाने एकूण १४९७ अर्ज प्राप्त झाले. बृहतसूची समितीद्वारे दिनांक ०१/१०/२०१५ रोजी सदर अर्जदारांची अंतिम यादी प्रसिध्द करण्यात आली. एकूण अर्जांपैकी ३२३ अर्जदारांना पात्र केले असून त्यांना गाळयाचे वितरण पत्र निर्गमित करण्यात आले आहे. ३२३ अर्जदारांपैकी २०१ NOC निवासी गाळयांचे वाटप करण्यात आले. व १२२ अर्जदारांना पुनर्रचीत	

			इमारतीमध्ये गाळयाचे वाटप करण्यात आले. तसेच ९३४ अर्जदारांना अपात्र व २४० प्रकरणांवर कार्यवाही चालू आहे. सदर २४० प्रकरणांतील पात्र अर्जदारांची लवकरच अंतीम यादी प्रसिध्द करण्यात येऊन त्यांना गाळयांचे वितरण करण्यात येणार असल्याने मंडळाकडे रिक्त असलेल्या गाळयांचे वितरणाची कार्यवाही चालू आहे.	
१२.	२.२.८.७	अंतर्गत नियंत्रण आणि संनियंत्रण अ) अंतर्गत नियंत्रण मालमत्तेच्या हानीपासून बचाव करणे, नियम आणि विनियमांच्या अनुपालनाद्वारे व्यवहार आणि कार्यक्रम व्यवस्थापनाच्या कामांची अंमलबजावणी करणे आणि चुका व अनियमितता यांची संख्या मर्यादित राखणे याबद्दल व्यवस्थापनाला पर्याप्त आश्वस्त करणे ही अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणेची उद्दिष्टे आहेत. खाली दर्शविल्याप्रमाणे, मंडळातील अंतर्गत नियंत्रण व्यवस्था सदोष होती.	मंडळाच्या रिक्त संक्रमण शिबीरातील गाळे तसेच पुनर्रचित इमारतीतील रिक्त गाळयांमध्ये संघटित गुन्हेगारी असलेल्या प्रवृत्तीच्या लोकांनी अतिक्रमण करुन घुसखोरी केलेली आहे, यात तथ्य आहे. तथापि अनधिकृत घुसखोरांविरुध्द निष्कासन कार्यवाही करताना, म्हाडाकडे अपुरे मनुष्यबळ, पोलीस बंदोबस्तांची	

		त्वरीत संरचनात्मक दुरुस्ती करणे आवश्यक आहे अशा इमारतींची अग्रक्रमानुसार केलेली यादी, जी एक महत्त्वपूर्ण अभिलेख होती, ती बाळगण्यात आली नव्हती आणि उपकरपात्र इमारती मधुन ज्या व्यक्ती संक्रमण शिबीरात दाखल केल्या होत्या त्यांची मास्टर लिस्ट अद्ययावत केली नव्हती; अनधिकृत अतिक्रमणांचा तपास लावून त्याला प्रतिबंध घालण्यासाठी गाळयांचे नियमितपणे पर्यवेक्षण/आकस्मिक तपासणी करण्यासाठी कुठलीही यंत्रणा नव्हती; दुरुस्ती आणि पुनर्रचनाची कामे निर्धारित वेळेत पूर्ण होण्यासाठी विकासकांकडून मासिक प्रगती अहवाल प्राप्त होण्याची खात्री केली गेली नव्हती आणि ठराविक कालावधीत निरिक्षणेही घेतली गेली नव्हती; विकासकांनी प्रत्यार्पित केलेल्या BUA ची अचुकता पडताळली गेली नाही ज्यामुळे विकासकांना अवाजवी लाभ झाला; आणि अंतर्गत नियंत्रण कार्यतंत्राचा एक भाग असलेली आणि ज्याद्वारे मंडळाला यंत्रणेतील दोष शोधण्यात मदत होते अशी अंतर्गत लेखापरिक्षण शाखा प्रस्थापित केली नव्हती. MBRRB ने नमूद केले की मंडळाच्या कारभारात पारदर्शकता आणि कार्यक्षमता आणण्यासाठी e-MHADA चा भाग म्हणून एक सॉफ्टवेअर याआधीच विकसीत करण्यात आले आहे. उपकरपात्र इमारतींचा, ३८ स्तंभ	अनुपलब्धता, शैक्षणिक व धार्मिक कारण, स्थानिक रहिवाश्यांचा विरोध व त्यास स्थानिक लोकप्रतिनिधीकडून मिळणारे पाठबळ इत्यादीमुळे कायदा व सुव्यवस्थेच्या निर्माण झालेल्या प्रश्नामुळे निष्कासन कारवाई करण्यात अडचणी निर्माण होत आहे. तथापि निष्कासनाची कारवाई मंडळामार्फत करण्यात येत आहे. त्यादृष्टीने कायदे व नियमांचे पालन करुन चुका व अनियमितता कमी करुन मंडळाचे कामकाज आणि कार्यक्रमाची व्यवस्थापन करण्यात येत आहे.	

		असलेला, एक संपूर्ण माहितीसंच तयार करण्यात आला आहे. आणि GIS च्या नमुन्यात तो सादर करण्यात आला आहे जो MHADA च्या संकेतस्थळावर जनतेसाठी लवकरच उपलब्ध करुन दिला जाईल. पुनर्विकास, पुनर्रचना, वाटप, NOC इत्यादीचा ठराविक कालावधीने आढावा घेण्यासाठी तपशिलवार व्यवस्थापन माहिती यंत्रणेची योजना करण्यात आली आहे. अंतर्गत लेखापरिक्षण शाखेच्या स्थापने संदर्भात मंडळाने असे नमुद केले की, मंडळातील अनुभवी अधिकाऱ्यांच्या एका गटाकडून संरचना आणि जबाबदारी यांचा आवश्यकतेनुसार आढावा घेण्यात येईल.		

(सोमनाथ पडळकर)
अवर सचिव
गृहनिर्माण विभाग
मंत्रालय, मुंबई

साक्ष :

१.१ उपरोक्त परिच्छेदासंदर्भात समितीने दिनांक २५ एप्रिल,२०१७, ३ मे २०१७, १२ जुलै, २०१७ तसेच १९ जुलै,२०१७ रोजी गृहनिर्माण विभागाच्या सचिवांची तसेच इतर विभागीय सचिवांची साक्ष घेतली.

परिच्छेद क्रमांक २.२. 'मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळ' या संदर्भात दिनांक २५ एप्रिल,२०१७ रोजी गृहनिर्माण विभागाच्या सचिवांची तसेच इतर विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

परिच्छेद क्र. २.२.६.१. – इमारतींचे अपुरे सर्वेक्षण

मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाच्या संदर्भात अतिरिक्त मुख्य सचिवांनी आपली भूमिका थोडक्यात विषद करावी. विभागाने जे उत्तर दिलेले आहे त्यामध्ये शासनाचे अभिप्राय नोंदविण्यात आले नसून पुढील अनेक परिच्छेदात शासनाकडून अभिप्राय नोंदविण्यात आले नाहीत. समिती म्हाडा प्राधिकरणाची साक्ष घेत नसून गृहनिर्माण विभागाची साक्ष घेते. अनेक परिच्छेदात शासनाचा अभिप्राय नोंदविण्यात आलेला नसल्यामुळे जे म्हाडाचे मत आहे तेच शासनाचे मत आहे असे समितीने गृहित धरावे काय अशी विचारणा समितीने केली असता शासनाने अभिप्राय दिले नसतील तर म्हाडाच्या अभिप्रायाशी गृहनिर्माण विभाग सहमत आहे असे नाही, यासाठी विभागाला थोडा वेळ पाहिजे होता असे अपर मुख्य सचिव,गृहनिर्माण विभाग यांनी विदित केले. या अनुषंगाने समितीने अशी विचारणा केली की, आता समितीसमवेत चर्चा होत आहे तर म्हाडाच्या अभिप्रायाशी शासन सहमत नाही असे समितीने समजावे काय ? यावर अपर मुख्य सचिवांनी असा खुलासा केला की, तसे देखील म्हणता येणार नाही सर्व साधारणपणे म्हाडाच्या ब-याच गोष्टीबाबत विभाग सहमत नाही. विभागाकडून म्हाडा स्ट्रक्चरबाबत मत नोंदविण्यासाठी समितीने विभागाला थोडा वेळ द्यावा.

१.२ आता उपरोक्त परिच्छेदावर चर्चा करीत असून विभागाला आता कसा वेळ देता येईल. या परिच्छेदाबाबत आपण शासनाची भूमिका निरंक नमूद केली आहे म्हणजे आपणाला म्हाडाचा अभिप्राय मान्य आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता म्हाडाचा अभिप्राय विभागाला मान्य नाही, कारण विभागाचा अभिप्राय आम्ही देऊ शकलो नाही. विभागाला समितीने वेळ दिला तर त्याबाबत मत मांडता येईल, असे मत अपर मुख्य सचिवांनी व्यक्त केले.

विभागाचा काय अभिप्राय आहे तो आता समितीसमोर सांगावे. अतिरिक्त मुख्य सचिव हे म्हाडाच्या मतापेक्षा वेगळे मत व्यक्त करु शकतात. शासनाकडून समितीची अपेक्षा आहे की, म्हाडा, रिपेअर बोर्ड, खाजगी आयआयटी व व्हीजेटीआयचे लोक तेथे पाठविले तरी या इमारतींची पाहणी करुन आऊटर व इंटरनल स्ट्रक्चरल ऑडीट करणे त्यांना शक्य नाही. दोन इमारतींमध्ये दोन-तीन फुटाची जागा शिल्लक आहे, त्या जागेवर खूप मोठ्या प्रमाणात अस्वच्छता आहे तेथे तपासणी करण्यासाठी लोक जाऊ शकत नसल्याने तेथे पाहणी करणे शक्य नाही. आतमध्ये फॉल सिलिंग आहे, ७० टक्के कमर्शिअल ॲक्टिव्हिटीज् सुरु आहेत. २००८ ते २०११ या तीन वर्षात तेथे ३७ लोकांचा मृत्यू झाला आहे. तेथे १९ लोक जखमी झाले आहेत. येणा-या पावसाळ्यात २ किंवा ४ इमारती कोसळू शकतात. यासंदर्भात शासनाने निर्णय केला पाहिजे. शासनाने स्लमबाबत निर्णय घेतला आहे स्लममध्ये आणखी ॲडव्हॉन्स निर्णय करता येतील. जमीन खाजगी मालकाची असेल, त्यांच्या नुकसान भरपाईची रक्कम शासनाने ठरवावी. इमारत मालकाला ट्रान्सफरचे पैसे मिळत राहतील तोपर्यंत तो आमदार फंडातून इमारत रिपेअर करीत असतो. उपकर प्राप्त इमारती रिपेअर करण्यासाठी सरकार पैसे देते खासदार फंडातून इमारत रिपेअर करता येते अशा सर्व पध्दतीने कामे सुरु असतात. याबाबत शासनाने धोरण तयार करुन निर्णय करण्याची आवश्यकता आहे. या जागा क्लस्टर डेव्हलपमेंटमध्ये घेऊन नियोजित शहर करणे आवश्यक आहे, ज्याप्रमाणे नवी मुंबई व छत्तीसगड ही शहरे विकसित झाली आहेत. मुंबई शहर नियोजित सिटी करायची असेल तर या उपकर प्राप्त इमारतीबाबत डिझायनिंग व प्लॅनिंग आर्किटेक्ट यांची नियुक्ती करावी या इमारतीचे क्लस्टर करायला पाहिजे. सर्व इमारती इन्कॉर्पेट करुन तेथे रस्ते कसे करता येतील, कायद्याचा आधार घेऊन इमारती सरकारच्या ताब्यात घ्याव्यात. ज्यांची जमीन आहे त्यांना मोबदला कसा देता येईल याचा विचार केला पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता तेथील सर्व्हे झालेला आहे तसेच समितीचे सदस्य सांगत आहेत ती वस्तुस्थिती असून यातील बरेचसे विषय पाहिले तर आपण बॅकफूटवर आहोत यामध्ये ब-याच गोष्टी करण्यासारख्या नाहीत अशी परिस्थिती असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

१.३ यासंदर्भात एक समिती नियुक्त केली पाहिजे. यामध्ये फायनान्स , रिअल इस्टेट आणि आर्किटेक्ट यामधील एक्सपर्ट लोक घ्यावेत. तेथील लोकप्रतिनिधींच्या, जमीन मालकांच्या , भाडेकरु असोसिएशनच्या व व्यापारी लोकांचे प्रतिनिधींच्या सुनावण्या घ्याव्यात. यासंदर्भात चार-सहा महिने किंवा एका वर्षात सर्वंकष धोरण ठरवावे व त्यातून काही तरी चांगला निर्णय करावा. या शहराला आता वाचविण्याची आवश्यकता आहे. त्या ठिकाणी समितीने भेट दिली तर तेथील परिस्थिती पाहून आश्चर्य वाटेल एका इमारतीमधून दुस-या इमारतीमध्ये व दुस-या इमारतीमधून तिस-या इमारतीमध्ये जाता येते. भुलेश्वर येथील भोईवाड्याच्या क्रमांक एकच्या गल्लीत घुसले व मध्ये क्रासिंग नसेल तर इमारतीवरुन तिस-या भोईवाड्यात जाऊ शकतो. इमारतीवरुन कबुतरखान्यापर्यंत जाता येईल अशा प्रकारची अवस्था तेथील इमारतींची आहे. फक्त मध्ये थोडे थोडे चौक असून इमारतीवरुन सगळीकडे जाता येते असे समितीने विदित केले असता हे म्हाडाचे स्ट्रक्चर आहे, आज जी पॉलिसी आहे त्यामध्ये हे करणे शक्य नाही. यासंदर्भात नवीन पॉलिसी किंवा धोरण केले जात नाही तोपर्यंत काही करता येणार नाही असे मत अपर मुख्य सचिवांनी व्यक्त केले.

आज जी परिस्थिती आहे त्यामध्ये आता शासनाकडून काय करणे शक्य आहे ते तातडीने केले पाहिजे. त्यासाठी नवीन काय करायचे ते करावे. शासनाचे नवीन धोरण आले नाही तर ही परिस्थिती अशीच राहणार आहे काय तसेच या परिस्थितीचे सचिव समर्थन करतात काय ? यासंदर्भात विभाग काय करणार आहे त्याचे स्पष्टीकरण देण्यात यावे असे समितीने नमूद केले असता आजची परिस्थिती काय आहे ते समितीला सांगितले असून आजच्या परिस्थितीत आहे त्यामध्ये थोडी सुधारणा करु शकतो असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

परिस्थिती कशी गंभीर आहे याबाबत समितीने विभागास असे अवगत केले की, इमारत रिपेअर करण्याची परवानगी काढण्यात येते. सेम टू सेम झिरो-झिरो इमारतीवरुन तशाच साईजमध्ये तीन मजल्यांची इमारत असेल तर सहा ते सात मजल्यांची करण्यात येते. याबाबत शासनाने काही कार्यवाही केली नाही तर यातून कोणालाही माफी मिळण्याची शक्यता नाही. या विषयाबाबत एक स्पेशल बैठक घेतली पाहिजे. शासनाने बीडीडी चाळ व भेंडी बाजारच्या बाबतीत निर्णय घेतला आहे. १५-१५ वर्षे रखडलेले प्रोजेक्ट होते त्यांचे क्लस्टर डेव्हलपमेंट करण्याचा निर्णय शासनाने घेतला आहे यासंदर्भातील निर्णय शासनाने घेतला पाहिजे. याअनुषंगाने अपर मुख्य सचिवांनी असे विदित केले की, या इमारतींचा संपूर्ण सर्व्हे केला तर यातील ९० टक्के इमारती अतिशय धोकादायक अवस्थेत आहेत.

१.४ समिती भूमिकेशी सहमत असून यातून मार्ग काढण्यासाठी काही तरी निर्णय शासनाला घ्यावा लागणार आहे. याबाबत अभ्यास करुन विभाग किती दिवसात समिती समोर नवीन प्रस्ताव किंवा नवीन योजना सादर करणार आहे अशी विचारणा समितीने केली असता समितीने विभागाला अधिकार दिले तर एक नवीन पॉलिसी तयार करु शकतो, असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

दोन महिन्यात पॉलिसी तयार करुन समिती समोर आपण सादर करु शकता काय ? अशी पृच्छा समितीने केली असता यासाठी वेळ लागेल, यासंदर्भातील प्रोसेस विभागाकडून सुरु करतो. नवीन पॉलिसीबाबत सर्व स्टेक होल्डर यांच्याशी चर्चा करावी लागणार असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले. या इमारतींबाबत विभागाची भूमिका काय आहे याबाबत अपर मुख्य सचिवांनी अशी माहिती दिली की, या इमारती बाहेरुन रिपेअर करुन त्या वाचू शकत नाहीत. आज जवळपास १४ ते १५ हजार इमारतींची परिस्थिती अतिशय वाईट आहे. एकूण इमारती १९ हजार असून जवळपास ५ हजार इमारती चांगल्या आहेत. या इमारतीबाबत दुरुस्तीची मागणी आलेली नाही व त्या दुरुस्त करण्यात आल्या नाहीत. उर्वरित इमारती दुरुस्त केल्या तरी त्या वाचू शकत नाहीत. इमारती दुरुस्त करण्यासाठी निधी खर्च केला तरी आपण यामध्ये जास्त यशस्वी होऊ शकणार नाही. याकरिता बीडीडी चाळीप्रमाणे नवीन पॉलिसी तयार करावी लागेल व त्यासाठी डीसीआरमध्ये बदल करावा लागेल. बीडीडी चाळीच्या एकूण २०३ इमारती असून त्या ठिकाणी १७ हजार भाडेकरु आहेत.

Why specifically only BDD has been done and why others have not been considered ? अशी विचारणा समितीने केली असता त्याचे कारण मला माहिती नसून त्यावर शासनाची मालकी आहे. शासनाची मालकी असून त्यासाठी बराच कालावधी लागला असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला तसेच प्रायव्हेट प्रॉपर्टीच्या सुरक्षिततेची जबाबदारी आपली आहे त्याप्रमाणे आपणाला कॉम्प्रेहेन्सी ॲक्शन प्लॅन करुन ते पुनर्विकासित करावे लागेल असेही समितीस विदित केले.

१.५ समितीने शासनाकडे शिफारस केली पाहिजे. यामध्ये हेरिटेज इमारतींचा मोठा प्रश्न निर्माण होणार आहे. हेरिटेज संदर्भातील एक्सपर्ट, वास्तुविशारद, भाडेकरुंचे प्रतिनिधी, लोकप्रतिनिधी ज्यांचा इंटरेस्ट असतील अशा सर्व प्रतिनिधींची समिती स्थापन करुन कार्यवाही केली पाहिजे असे मत समिती सदस्यांनी मांडले. तसेच ज्यांच्याकडे ५०० किंवा ७५० स्क्वेअर फूटापेक्षा जास्त जागेची मालकी आहे त्यांचा विचार कसा करण्यात येणार आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता असे ताबडतोब सांगता येणार नाही त्यामध्ये किती कॉंप्रमाइज एरिया होईल. बीडीडी चाळीमध्ये १६० चौ. फूटाऐवजी ५०० स्क्वेअर फुट एरिया दिलेला असल्याची माहिती अपर मुख्य सचिव यांनी दिली.

त्या ठिकाणी १६० ते ५०० स्क्वेअर फुटाचा एरिया सरसकट दिलेला आहे काय, काही लोकांना ५०० स्क्वेअर फूट जागा दिली आहे आणि काही लोकांची जागा असून कमी करीत आहात. सद्यः स्थितीत विभागाची पॉलिसी आहे ती ७५० स्क्वेअर फूटापर्यंतची आहे. यामध्ये काही लोकांना न्याय मिळाला पण काही लोकांवर अन्याय होत आहे यासाठी शासनाने उपाययोजना केली पाहिजे असे समितीने विदित केले असता जवळ जवळ तेथे सर्वांकडे १६०-१८० चौ. फूटापर्यंतत जागा आहेत. सर्व्हे यांच्याकडून शक्य नाही यावर उपाय म्हणून उप अभियंत्याच्या स्तरावर कॉसमॅटीकस् करुन त्यांच्या निधी उपलब्धतेप्रमाणे कामे पूर्ण करतात असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

कॉसमॅटीकचे पण काम पूर्ण केलेले नाही. या कामाचा सर्व्हे करण्याची आवश्यकता होती तो पण करण्यास शासन कमी पडलेले आहे. शासनाने जवळ जवळ १४०० ते १५०० पर्यंतचा सर्व्हे केलेला आहे हे योग्य वाटते का? जास्त धोकादायक असलेल्या इमारतीचा विचार न करता सरसकट मनमानीपणाने इमारती निवडण्यात आल्या असे समितीने विभागास अवगत केले असता संबंधितांना काही लिस्ट महानगरपालिकेकडून मिळाली. इतर स्त्रोतातून त्यांना मिळाले की त्यांनी सर्व इमारतींचा सर्व्हे केलेला नाही. एकूण १९,००० इमारतींचा सर्व्हे करावयाचा आहे, असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

१.६ आतापर्यंत १० टक्के इमारतींचा सुध्दा सर्व्हे केलेला नाही. मुंबई महानगरपालिकेने धोकादायक ठरविलेल्या इमारतींना प्राधान्य देण्यात आले होते काय? हे काम करण्यासाठी विभागाकडे कोणतीच यंत्रणा नसून या कामासाठी नवीन यंत्रणा उभारण्याची आवश्यकता आहे असे समितीने विदित केले असता समितीचे म्हणणे एकंदरीत असे आहे की, यामध्ये ज्या १४०० इमारती आयडेन्टीफाय करण्यात आलेल्या आहेत त्यांचे देखील काम पूर्ण झालेले नाही अशी विचारणा अपर मुख्य सचिवांनी केली. याअनुषंगाने समितीने असे विदित केले की, आपण म्हणता तसे समितीचे म्हणणे नसून मुद्दा असा आहे की, ज्या इमारती धोकादायक आहेत असे आपणास इतर स्त्रोत आणि महापालिकेच्या माध्यमातून माहिती मिळालेली असेल तर त्या इमारतींची दुरुस्ती करण्यासाठी त्यांचा आपण धोकादायक म्हणून असलेल्या इमारतींमध्ये प्राधान्याने समावेश केला आहे काय, की फक्त आपणास शिफारशी आलेल्या आहेत म्हणून अमूक बिल्डींग करा किंवा तमूक बिल्डींग करा वा जे लोक पुढे आले आहेत म्हणून त्यांच्या इमारतींची दुरुस्ती करण्यात आलेली आहे अशी विचारणा समितीने केली असता हा मुद्दा महालेखाकारांच्या परिच्छेदामध्ये सुध्दा आलेला आहे की, या कामाचा प्राधान्यक्रम ठरवण्यात आलेला नाही. त्यांनी सुध्दा फक्त उप अभियंतानिहाय प्राधान्यक्रम ठरविला होता त्यामध्ये संपूर्णपणे इंटिग्रेटेड कॉम्प्रेहेन्सीव्ह प्रायॉरीटी यादी तयार केलेली नव्हती असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला. तसेच दरवर्षी म्हाडाचे उपअभियंता, कार्यकारी अभियंता, शाखा अभियंता आणि मुंबई महानगरपालिकेच्या वार्ड ऑफिसमधील कर्मचा-यांच्या मदतीने सर्व इमारतींचा सर्व्हे करतो. त्यामधून ज्या इमारती धोकादायक आहेत त्या इमारती धोकादायक इमारती म्हणून आपण माननीय गृहनिर्माण मंत्र्यांच्या उपस्थितीमध्ये घोषित करुन त्याची माहिती प्रेसला नोटीफाय करुन देतो. त्यानंतर तेथील लोकांना हलवून ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये शीफ्ट करुन त्या इमारतींच्या दुरुस्तीची प्रक्रिया सुरु करीत असतो, अशी माहितीही मुख्य अधिकारी यांनी दिली.

१.७ सन २०११-१२ यापैकी की सन २०१६-१७ च्या संदर्भात बोलत आहात का अशी विचारणा समितीने केली असता सन २०१५-१६ या वर्षाच्या कालावधीत जवळपास १०२६ इमारतींची कामे टेक-अप केलेली होती. ६३५ इमारतींची कामे पूर्ण झालेले आहेत आणि ६३१ इमारतींची कामे प्रगतीपथावर आहेत. जेवढ्या इमारतींच्या साईट्स आपण पाहिल्या आहेत आणि त्यामध्ये जेवढ्या इमारती धोकादायक आहेत त्या सर्व इमारतींचा दुरुस्तीचा कार्यक्रम आम्ही उपलब्ध बजेटच्या प्रमाणात हाती घेत आहोत. यामध्ये प्राथम्यक्रमाच्या यादीनुसार जी प्रक्रिया पूर्वी पार पाडली जात होती. त्याबाबत उपमुख्य अभियंता स्तरावर आमच्या विभागाचे चार झोन असून तेही यादी मेन्टेन्ड करीत होते. मागील बैठकीमध्ये आपण दिलेल्या सूचनांनुसार आम्ही आता संपूर्ण कामांची यादी मेन्टेन्ड करण्याचे काम आमच्या स्तरावर घेतले आहे. या कामाच्या संदर्भात आमच्याकडे सर्व माहिती सॉफ्ट आणि हार्ड कॉपीच्या स्वरुपात उपलब्ध आहेत. उपलब्ध निधीच्या प्रमाणात आम्ही दुरुस्तीची कामे हाती घेत असतो असा खुलासा मुख्य अधिकारी यांनी केला.

१.८ आजमितीस दुरुस्तीच्या कामासाठी गृहनिर्माण विभागाकडे किती कोटीचा निधी उपलब्ध आहे या समितीच्या प्रश्नाला दुरुस्तीच्या कामासाठी गृहनिर्माण विभागाकडे ८८ कोटी रुपयांचे बजेट होते या निधीतून अंदाजे १० टक्के निधी कपात होऊन जवळपास ७९ कोटी २० लाख रुपये इतका निधी मिळालेला असल्याचे मुख्य अधिकारी यांनी अवगत केले.

गृहनिर्माण विभागाला दुरुस्तीच्या कामासाठी दोन्ही विभागाकडून अनुदानन मिळते. गृहनिर्माण विभागाचे जे कनेक्शन असतात त्यांच्याकडून आणि मुंबई महानगरपालिका यांच्याकडून सुध्दा दुरुस्तीच्या कामासाठी निधी मिळतो असे समितीने नमूद केले असता कनेक्शनकडून जेवढा निधी येतो तेवढाच निधी शासनाकडून येणे अपेक्षित आहे असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

दुरुस्तीची कामे ७८ कोटी रुपयांमध्ये होणार नसून त्यासाठी अजूनही काही निधींची आवश्यकता असल्यामुळे त्यासाठी प्रयत्न करावेत असे समितीने सूचित केले असता बजेटचे जे स्ट्रक्चर आहे त्यामध्ये ४० कोटी रुपये उपकर प्राप्त इमारती यांच्याकडून सेस घेतला जातो आणि हा सेस मुंबई महानगरपालिकेमार्फत वसूल करण्यात येऊन तो शासनाकडे जमा केला जातो. राज्य शासनाचा मॅचिंग ग्रँटचा निधी ४० कोटी रुपये असतो. म्हाडाकडून १० कोटीचे अनुदान मिळते आणि मुंबई महानगर पालिकेकडून १० कोटी रुपयांचे अनुदान मिळते. असे एकूण १०० कोटीचे बजेट या विभागाला मिळत असते अशी माहिती मुख्य अधिकारी यांनी दिली. तसेच या सर्व इमारती दुरुस्त करण्यासाठी लागणारा निधी आणि प्रत्यक्षात मंजूर होणारा निधी यांचा तुलनात्मक विचार करता दुरुस्तीसाठी लागणारा निधी अपुरा पडतो असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

गृहनिर्माण विभागाकडे जवळ जवळ ४३५ दुरुस्तीच्या कामांची टेंडर्स काढलेली आहेत. या कामी म्हाडाकडून शासनाचा निधी मिळेपर्यंत उसने ५७ कोटी रुपयांची मान्यता घेतलेली आहे त्यावर आधारीत टेंडर कॉल केलेले आहेत. ५७ कोटी रुपयांचा आमच्याकडे ॲडीशनल वर्क प्रोग्राम होता. दुरुस्तीच्या प्रमाणामध्ये निधी कमी उपलब्ध झाल्यामुळे अडचण भासत आहे असल्याचे मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी समितीस अवगत केले.

इमारत दुरुस्तीसाठी जो निधी महानगरपालिकांकडून या विभागाला मिळतो तो निधी शासनाकडून पूर्णपणे मिळत नाही असे समितीने विदित केले असता समितीचे म्हणणे बरोबर असून निधी मिळणे बाकी असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी सांगितले.

१.९ महानगरपालिकेकडून निधी येतो अनुदान पूर्ण देत नाहीत. महानगरपालिकेकडून आलेला निधी सुध्दा गृहनिर्माण विभाग स्वतःकडेच ठेवत असल्यामुळे म्हाडाची आर्थिक तूट होण्याचे कारण असू शकते या संदर्भात शासनाची भूमिका काय आहे अशी विचारणा समितीने केली असता महानगरपालिकेकडून जो निधी आला त्यापैकी शासनाकडे त्यांनी भरणा केला नाही तो निधी जवळपास ५८ कोटी रुपये आहे. शासनाने जो निधी राखून ठेवलेला आहे त्यांच्याकडे देणे बाकी आहे तो निधी जवळपास ८० कोटी रुपये आहे शासनाकडून जवळ जवळ २११ कोटी रुपये येणे आहे अशी माहिती अपर मुख्य सचिवांनी दिली.

शासनाने हा निधी राखून ठेवला आहे याचे काय कारण आहे ? आपल्या विभागाने मॅचिंग ग्रँट दिले नाही म्हणून हा निधी शासनाने थांबवला आहे का अशी विचारणा समितीने केली असता या विषयावर वित्त विभाग सांगू शकेल मॅचिंग ग्रँटची आम्ही डिमांड करतो असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

तुम्ही म्हणत आहात की, आम्ही शासनाकडून ५७ कोटी रुपये घेतलेले आहेत जे शासनाकडून येणे बाकी आहे तेच शासन देत नाही असे समितीने विदित केले असता आम्ही या बाबतीत सर्व प्रयत्न करु अशी ग्वाही अपर मुख्य सचिवांनी समितीस दिली.

सन २०११-१२ चा निधी दिलेला नाही तर कसे देणार आहात. तसेच महानगरपालिकेने जो भरणा आपल्या विभागाकडे केला आहे त्यापैकी गृहनिर्माण विभागाला ५८ कोटी रुपये देणे बाकी आहेत. महानगरपालिकेने शासनाकडे हा निधी जमा केलेला आहे असे समितीने विदित केले असता शासनाकडे हा निधी जमा केलेला असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

१.१० सरकारकडे हा प्रस्ताव म्हाडाने पाठवलेला होता हा निधी आपणाकडे धरुन ठेवता त्याला तुम्ही मान्यता का देत नाहीत. अशी विचारणा समितीने केली असता ही मान्यता आमची नसून ही मान्यता वित्त विभागाची आहे कारण हा निधी कन्सॉलिडेटेड फंड मध्ये जातो असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

१.११ या विषयांच्या संदर्भात पाच-पाच वर्ष निर्णयच घेत नाही याबाबत विभागाची भूमिका काय आहे अशी विचारणा समितीने केली असता विभागाची भूमिका अशी आहे की, महानगरपालिकेने निधी वसूल करुन थेट त्यांना द्यावा असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

याबाबत माहिती वित्त विभागाला पाठविली आहे काय? वित्त विभागाचे या संदर्भामध्ये रिपोर्टींग काय आहे अशी विचारणा समितीने केली असता या संदर्भात अजून तपासणी केली नसल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी समितीस सांगितले.

विभागाची भूमिका चांगली आहे पण विभागाकडून काहीच करण्यात येत नसून अशा चांगल्या भूमिकेचा काय फायदा आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता या विषयाच्या संदर्भात आम्ही तपासणी केली पण या संदर्भात प्रस्ताव दिलेला नसल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

समितीला असे वाटते फक्त तुमचे समर्थन आहे. गेल्या पाच वर्षांमध्ये म्हाडाच्या चांगल्या मागणीला कोठेही प्रतिसाद दिलेला नाही. वित्त विभागाला या विषयाच्या संदर्भात विनंती केलेली नाही. दरवर्षी निधी जमा होतो हा निधी शासन देत नाही अनुदानाचा निधी सुध्दा देत नाहीत अशी भूमिका शासनाची आहे असे विभागाला मान्य आहे काय. तसेच या विषयाच्या संदर्भात वित्त विभागाचे काय मत आहे अशी विचारणा समितीने केली. याअनुषंगाने समितीने असे विदित केले की, यामध्ये एक अंडरटेकींग आहे आणि शासन आहे. महाराष्ट्र शासनाचे म्हाडा हे अंडरटेकींग आहे आणि ही मुंबई महानगरपालिका स्वायत्त संस्था आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्थेची ती स्वायत्त संस्था आहे. गव्हर्नमेंट अँण्ड गव्हर्नमेंट अंडरटेकींग, गव्हर्नमेंट ॲन्ड स्थानिक स्वराज्य संस्था केवळ बुक ॲडजस्टमेंटच्या नावाने हा निधी दिला जात नाही घेतला पण जात नाही. शासनाकडे महापालिकेकडून निधी येणे असेल आणि महापालिकेने हा निधी दिलेला आहे तो म्हाडाचे सेस कलेक्ट केलेत आम्ही तुम्हाला देत आहोत तुम्ही म्हाडाकडे वर्ग करावे. हा निधी कन्सॉलिडेटेड अकाउंटमध्ये जमा होतो हा निधी शासनाने म्हाडाला देण्यासाठी नाही. याअनुषंगाने अपर मुख्य सचिवांनी असे विदित केले की, कन्सॉलिडेटेड फंड मध्ये गेल्यानंतर आम्हाला बजेटच्या माध्यमातून यांना द्यावे लागतात. त्यामुळे महालेखाकारांनी या विषयाच्या संदर्भातसुध्दा आणि यापुढे बुक ॲडजस्टमेंट संपल्या पाहिजेत. म्हाडाची रचना झाली कंपनी नसेल महामंडळ असेल तरी सुध्दा सरकारी कंपन्या अशा आहेत की, त्यांचा व्यवहार ज्या पध्दतीने होत होता तशा पध्दतीने लोकल सेल्फ गव्हर्नमेंटच्या आणि अशा महामंडळसारखा झाला तरच हे वाचू शकेल. बीडीडी चाळ आणि म्हाडाला अधिकचा एफ.एस.आय विकण्याचा पैसा मिळतो. म्हाडाला अधिकचा विकास निधी मिळतो त्यामुळे म्हाडा अस्तित्वात आहे नाहीतर म्हाडा ही तेव्हाच संपली असती असे समितीने मत व्यक्त केले असता यामध्ये दोन भाग करता येतील यांचा प्रस्ताव अजून आलेला नाही पण प्रस्तावित केलेले असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले.

१.१२ या विषयाच्या संदर्भामध्ये प्रस्ताव दिलेला आहे असे त्यांनी म्हटले आहे. रिपोर्टमध्ये सांगितलेले आहे की, आम्ही या संदर्भात प्रस्ताव दिलेला आहे असे समितीने विभागास अवगत केले असता या संदर्भात तपासणी केलेली आहे पण निदर्शनास आलेले नाही पुन्हा एकदा तपासणी करुन पाहतो. आला असेल तर १५ दिवसांत पाठविण्यात येईल. त्याचे दोन भाग करता येतील त्यांच्या वतीने कार्पोरेशनने जो निधी वसूल केला आहे डायरेक्ट त्यांना देण्यात यावा. कार्पोरेशन त्यांच्या वतीने निधी वसूल करुन त्यांना डायरेक्ट ट्रान्सफर करणे शक्य आहे. दुसरा भाग जो आहे शासनाचे जे शेअर्स द्यावयाचे आहेत ते मात्र बजेटमध्ये तरतूद करुन द्यावयाचे असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

विभागाकडूननिधी दरवर्षी देण्यात येत आहे तथापि पूर्ण निधी का देत नाहीत. आपण प्रोव्हिजन करुन देता परंतु त्यामध्ये गॅप असल्याचे महालेखाकारांनी विदित केले असता विभागाने मागणी नाही केली तर मग असे विचारता येईल. परंतु मागणी केल्यानंतर बजेटमध्ये तरतूद होत नसेल तर विभाग काय करणार असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

म्हाडाने अशी विनंती शासनाला केली होती काय अशी विचारणा समितीने केली असता या विषयाची सविस्तर माहिती घेऊन समितीपुढे ठेवण्यात येईल असे मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी समितीस सांगितले.

थेट पेमेंट करण्यासाठी यांनी तुम्हाला विनंती केली होती काय अशी विचारणा समितीने केली असता म्हाडाने सांगितले आहे की विनंती केली आहे असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

१.१३ यांनी फक्त सांगितले की तुमच्याकडे मागणी केली नाही, तुम्ही फायनान्सला पाठविली नाही. तुम्हा सर्वांची भावना आहे की, हे केले पाहिजे पण चार वर्षांपासून कोणतेच काम केले नाही. तसेच बोर्डानी शासनाला विनंती केली आहे की नाही अशी विचारणा समितीने केली असता या संदर्भात तपासून अवगत करण्यात येईल असे मख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी समितीस सांगितले.

दिनांक १९ जुलै,२०१७ रोजी झालेल्या बैठकीत समितीने 'इमारतींचे अपुरे सर्व्हेक्षण' या मुद्दयासंदर्भात अधिक माहिती जाणून घेण्याच्या दृष्टीने अशी विचारणा केली की,

उपकरप्राप्त इमारतींच्या पुनर्विकासासाठी एक विशेष बैठक घेतली पाहिजे असे याअगोदरच्या दिनांक २५ एप्रिल,२०१७ च्या बैठकीमध्ये समितीने नमूद केले होते तेव्हा विभागीय प्रतिनिधींनी असे सांगितले की, दिनांक २९-१०-२०१६ अन्वये माननीय विधानसभा व विधानपरिषद सदस्यांची समिती गठीत करण्यात आली आहे आणि त्या समितीमध्ये बीडीडी चाळ व भेंडीबाजार संदर्भात निर्णय घेण्यात आलेला आहे. तसेच त्याचप्रमाणे १५ वर्षे रखडलेल्या प्रोजेक्टचे क्लस्टर डेव्हलपमेंट करण्याचा निर्णय शासनाने घेतला पाहिजे व याबाबतची समिती गठीत झालेली आहे.

१.१४ **परिच्छेद क्रमांक २.२.६.२ 'कमकुवत रचनेच्या उपकरपात्र इमारतींची अपुरी माहिती '**

उपरोक्त विषयाच्या संदर्भामध्ये महालेखाकारांनी जो मुद्दा काढला आहे. या विषयाच्या संदर्भामध्ये चर्चा केली होती त्यावेळी विभागाने असे म्हटले होते की, उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्य क्रम ठरवण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरवतांना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज असल्याचेही प्रधान सचिवांनी नमूद केले. सन २०१२-१३ मध्ये त्यावर उपाययोजना केलेल्या आहेत काय अशी विचारणा समितीने केली असता या संदर्भात अजून कोणतीच उपाययोजना झालेली नसल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले.

उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्य क्रम ठरवण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरवतांना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज आहे आणि अशा प्रकारच्या काही त्रुटी आहेत असे आपण सन २०१२ -१३ मध्ये महालेखाकारांना सांगत होता आणि आता या विषयाच्या संदर्भात सन २०१७ मध्ये साक्ष लागलेली आहे तरी आपण त्याच ठिकाणी आहोत असे समितीने नमूद केले असता या दोन गोष्टी केलेल्या आहेत मात्र काम्प्रीहेन्सीव्ह प्रायोरिटी लिस्ट तयार करायला पाहिजे होती ते त्यांनी सुरु केले आहे सेंट्रलाईज्ड प्रायॉरिटी लिस्ट आता डेप्युटी चिफ इंजिनिअरच्या पातळीवर करीत नाहीत. एक्स जागेवर काही प्रायॉरिटी ठरविणे वाय जागेवर काही प्रायॉरिटी ठरविणे. जेवढा निधी आहे त्यादृष्टीने किती आपण प्रायॉरिटी ठरवून दुरुस्ती करु शकतो अशा प्रकारचे नियोजन केले पाहिजे. ती लिस्ट आता मेंन्टेन करण्यास सुरुवात केली आहे असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

सन २०११-१२ मध्ये महालेखाकारांनी हा मुद्दा काढल्यानंतर त्यावेळेस त्यांना सांगण्यात आलेले नाही की, या कामाच्या संदर्भामध्ये काय करावयाचे आहे, ही वस्तुस्थिती विभागाने मान्य केली आहे. असे महालेखाकारांनी एटीपॉईन्टमध्ये नमूद केले आहे सचिवांनी सांगितल्या नंतरही जर विभाग कोणतेच काम करीत नसतील तर या कामाच्या संदर्भामध्ये कोणास जबाबदार धरणार या कामाच्या संदर्भामध्ये लवकर निर्णय होणे आवश्यक असल्याचे समितीने नमूद केले असता त्या दृष्टिने काही कार्यवाही झालेली नसल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

१.१५ हे काम करणे अत्यंत आवश्यक आहे असे विभागीय सचिवांनी पाच वर्षांपूर्वी सांगितले आहे. गेल्या पाच वर्षांमध्ये या कामामध्ये म्हाडाने किंवा विभागाने काय प्रगती केली आहे या विषयी समितीला माहिती द्यावी.तसेच प्राधान्यक्रम ठरविण्याचे त्यांचे जे निकष आहेत यामध्ये आणखी एक अंतिम निर्णय झाला पाहिजे. उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी अंगीकारलेले प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरवतांना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज आहे. समितीला असे वाटते की, हे निकष ठरविणारे अधिकारी आहेत त्यांच्यावरच शंका आहे. सन २०११-१२ ला मान्य केले आहे मात्र ५ वर्षात काहीच केलेले नसल्याचा महालेखाकारांचा आक्षेप आहे असे समितीने अवगत केले असता काम झालेले नाही, ही वस्तुस्थिती आहे, पारदर्शकतेसाठी सिस्टिम असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

म्हाडाने किंवा विभागाने काय प्रगती केली आहे याबाबत विभागाने अशी माहिती दिली की, प्रत्येक उप मुख्य अभियंता यांच्या स्तरावर प्रायॉरिटी ठरली आहे, त्या व्यतिरिक्त केंद्रीय स्तरावर प्रायॉरिटी ठरली आहे, ती डिस्प्ले करून ऑब्जेक्शन व सजेशन मागविणे, ही एकच बाब आपण करू शकतो असेही समितीस अवगत केले.तसेच ज्या उपकरप्राप्त इमारतींना

महानगरपालिका कलम ३५४ खाली सूचना देण्यात येतात त्यांची यादी संबंधित कार्यकारी अभियंता यांना देण्यात येते.तसेच पावसाळ्यापूर्वी प्रत्येक उपकर प्राप्त इमारतींचा सर्व्हे करण्यात येऊन दृष्यमान पाहणीअंती प्रचलित पटनी फॉर्म मध्ये सदर माहिती भरण्यात येऊन गुणांकन करण्यात येते व त्याप्रमाणे उपकरप्राप्त इमारतीच्या दुरुस्तीचा प्राधान्य क्रम ठरविण्यात येतो.यासोबत सन २०१३-१४,सन २०१४-१५ सन २०१५-१६ सन २०१६-१७ वर्षनिहाय दुरुस्तीच्या कामांचा तक्ता खालीलप्रमाणे दिला.—

वर्ष	पूर्ण झालेली कामे
२०१३-१४	५५२
२०१४-१५	६२२
२०१५-१६	६३१
२०१६-१७	५७४

सन २०११-१२ मध्ये प्रधान सचिवांनी निदेश दिले होते. मात्र प्रत्यक्षात उच्च पातळीवर प्रायॉरिटीने यादी बनविली नव्हती, ही चिंताजनक बाब आहे. यादी प्रायॉरिटीने आजपर्यंत तरी बनविली आहे काय अशी विचारणा समितीने केली असता आता यादी बनविणे सुरू झाले असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी सांगितले.

१.१६ आता यादी बनविणे सुरू झाले आहे असे आपले म्हणणे आहे. इतकी वर्षे यादी बनविली नाही, तेव्हापासून आजपर्यंत त्यासाठी जे कोणी अधिकारी जबाबदार आहेत, त्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करावी. प्रधान सचिवांनी ५ वर्षांपूर्वी सांगितल्यानंतरही विभाग काहीच करीत नाही. सदर प्रकरणी कोणी ना कोणी जबाबदार असेल. सदर विषय पूट-अप करण्याची, निर्देश देण्याची कोणाकडे तरी जबाबदारी असेल अशी विचारणा समितीने केली असता यादीची सॉफ्ट व हार्ड कॉपी दोन्ही तयार असल्याचे मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी समितीस अवगत केले.

आपले म्हणणे बरोबर आहे ४-५ वर्षे गेली आहेत. सदर बाबतीत काय कार्यवाही झाली किंवा झाली नाही याला कोण जबाबदार आहे, असे समितीने विचारणे उचितच असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

५ वर्षे सांगितलेले काम केले नाही, यासाठी कोण जबाबदार आहेत त्या संबंधितांवर कारवाई करावी. त्यासंबंधीचा फक्त अहवाल देऊ नका तर प्रधान सचिवांनी दिलेल्या आश्वासनाप्रमाणे कार्यवाही केली नाही, अशा जबाबदार संबंधित व्यक्तींवर जबाबदारी निश्चित करून, त्यांच्यावर कारवाई करून, समितीला एक महिन्याच्या आत अहवाल देण्यात यावा असे समितीने विभागास अवगत केले असता विभागाने समितीस अशी माहिती दिली की, उपकर प्राप्त इमारतीच्या दुरुस्ती कामांची प्राधान्य क्रमवार ठरविण्याची प्रचलित पध्दत अस्तित्वात आहे. त्या अनुषंगाने प्रत्येक वर्षी पावसाळ्यापूर्वी तांत्रिक अधिका-यांच्यामार्फत प्रचलित पध्दतीनुसार सर्व्हे करण्यात येतो.त्यामुळे सदर सर्व्हे हा फक्त दृष्यमान पाहणीने केलेला आहे असा न समजता तो तांत्रिक निकषावर आधारित आहे त्यामुळे तो चुकीच्या पध्दतीने करण्यात येतो, असे म्हणणे योग्य होणार नाही व यासंबंधि कुठल्याही तांत्रिक अधिका-यावर कारवाई करण्याचा प्रश्न उद्‌भवत नाही.

त्यांची प्रमाणके, निकष, तत्वे जुनीच आहेत. त्यामध्ये अजून कोणताही बदल झालेला नसल्याचे समितीने नमूद केले असता त्यामध्ये सर्व काही कठीण आहे कोणते पॅरामिटर्स, नॉर्म्स ठेवणे आवश्यक आहे ते पाहिले पाहिजे कारण हे सर्व बेअरिंग्जच असून वेगळे आहे असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला असता याकरिता तज्ञ असलेल्यांची नेमणूक करावी असे समितीने नमूद केले.

१.१७ विभागाकडे ती कपॅसिटीच नाही येथे येण्यापूर्वी तेच सांगितले आहे की, विभागाकडे ही कपॅसिटीच नाही असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

२००-३०० मिटर प्लॉटमध्ये इमारती असतात लहान इमारती आहेत. एखादी १०४ वर्षे जुनी इमारत पडणार असेल तर त्याची दुरूस्ती अगोदर केली पाहिजे. इमारत ६० वर्षांची आहे, तिची दुरूस्ती केली तर अजून ३० वर्षे राहील, हे प्रमाण नाही. १०० वर्षांपेक्षा जास्त जुनी इमारत असेल तर त्याला अगोदर वाचविले पाहिजे असे समितीने अवगत केले असता संख्या पाहिली तर असे दिसेल की, मृत्यू झालेल्या ठिकाणी अगोदर सर्वेक्षण झाले होते. मात्र त्यानंतर सुध्दा दुरूस्ती झाली नव्हती कारण ते त्यांच्या प्रायॉरिटीत आले नाहीत असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

१.१८ याचा अर्थ, आपली प्रायॉरिटी लिस्ट चुकीची होती असे समितीने नमूद केले असता तसे नसून त्यांचे टेक्निकल कॉम्पिटन्स आहे की नाही, याबद्दल थोडा विचार झाला पाहिजे असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले. तसेच डिप्लोमा केलेले इंजिनिअर झाले असून ते निकष निश्चित करू शकत नाहीत असे समितीस अवगत केले.

विभागाकडे कॉम्पिटन्ट ऑथोरिटी नसेल तर आपण बाहेरून नियुक्त करून घेतले पाहिजेत असे समितीने विदित केले असता समितीचे म्हणणे बरोबर असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी सांगितले.

स्वतः केले तर त्यावर विश्वास नाही आणि बाहेरून करून घेत नाही दोन्ही गोष्टी होणे शक्य नसल्याचे समितीने अवगत केले असता मी निकषांबद्दल बोलत नसून त्यांनी निकष स्वतः केलेले नाहीत. निकष ठरवायचे असतील, पॅरामिटर्स, बेंचमार्क्स, नॉर्म्स ठरवायचे असतील तर एक एक्सपर्ट लागणार आहेत एक्सपर्ट म्हाडाने नियुक्त केला पाहिजे असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

तत्संदर्भातील जबाबदारी, अधिकार विभागाचे असल्याचे समितीने नमूद केले विभागाचे प्रमुख म्हणून आपण त्यांना त्या संदर्भात बाहेरचे एक्सपर्ट घ्यावेत असे आदेश द्यावे आणि सर्व योग्य प्रायॉरिटीने ठरवावे असे सांगितले पाहिजे असे समितीने विभागास सूचित केले असता समितीचे म्हणणे बरोबर असून विभागाकडून आदेश देऊ असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

ज्या इमारतीला धोका आहे, ती इमारत पाहत नाहीत. फक्त त्या इमारतीच्या एकूण वर्षांवर पाहतात. १०० वर्षांच्या वर इमारत गेली की विचार करायचा असे चालले आहे. ५० हजार रूपये, १ लाख रूपये यांमध्ये दुरूस्ती करतात कोणत्याही स्ट्रक्चरल ऑडिटरला न विचारता ५० हजार रूपयांचे बांबू आणून ते खांब, संपूर्ण इमारतीमध्ये टेकू आधारासाठी उभे करतात मग त्यांच्या लोकांना बोलावितात आणि तपासायला सांगतात. बांबू बघूनच प्रायॉरिटीने यांची दुरूस्ती करा, असे लिहून दिले जाते. तेच बांबू दुस-या वर्षी दुस-या इमारतीमध्ये जातात असे समितीने विदित केले असता इमारत धोकादायक आहे, तेथे बांबू वापरले जात असल्याचा खुलासा मुख्य अधिकारी यांनी केला.

१.१९ धोकादायकची परिभाषा बांबू लावणे ही आहे का ? एक्सपर्टच्या सल्ल्यानुसार टेकू लावला असेल तर ठीक आहे असे समितीने सूचित केले असता प्रॉपिंग करून टेकू लावत असून इंजिनिअरिंगची ती प्रॅक्टिस असल्याचा खुलासा मुख्य अधिकारी यांनी केला याअनुषंगाने अपर मुख्य सचिवांनी असे विदित केले की,तशी इमारत तोडली पाहिजे यासंदर्भात माहिती देताना मुख्य अधिकारी यांनी असे विदित केले की, इमारत तोडली पाहिजे हे बरोबर आहे पण इमारतीचे जीवनमान थोडे वाढविण्यासाठी व जीवितहानी होऊ नये यासाठी इमारतीला टेकू लावले जातात.

समितीचा टेकू लावायला विरोध नसून प्रायॉरिटी टेकू पाहून ठरविली जाते टेकू दाखविला की लगेच प्रायॉरिटी ठरवितात काय, मुंबई शहरात म्हाडाने दुरूस्त केलेली इमारत देखील कोसळली आहे असे समितीने विदित केले असता म्हाडाचे लोक इमारतीच्या बाहेरून तसेच इमारतीच्या आतमधूनही पाहणी करतात. पण भिंतींमध्ये, बेसमेंटमध्ये, प्लास्टरमध्ये, स्लॅबमध्ये पाहणी करण्याची टेक्नॉलॉजी उपलब्ध नसल्याचे मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी समितीस अवगत केले.

स्ट्रक्चरल ऑडिट होत नाही काय अशी विचारणा समितीने केली असता माननीय राज्यमंत्र्यांच्या सूचनेप्रमाणे धोकादायक इमारतीच्या ओनर्सना लेखी दिले होते की, आपण आपल्या इमारतीचे स्ट्रक्चरल ऑडिट करून घ्यावे. ओनर्सनी स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्याचे पेमेंट कोणी द्यायचे असे प्रश्न उपस्थित केल्यामुळे स्ट्रक्चरल ऑडिट झाले नाही. स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्याची जबाबदारी ओनर्सवर आहे. अतिधोकादायक इमारतींची म्हाडाचे इम्पॅनल्ड आर्किटेक्ट व इंजिनिअर्स यांच्याकडून पाहणी करून घेतली आणि त्या संदर्भात दुरूस्तीच्या उपाययोजना केल्या असल्याचा खुलासा मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी केला.

१.२० ज्या इमारतींना धोकादायक जाहीर करता, त्यांचे स्ट्रक्चरल ऑडिट म्हाडाने केले पाहिजे. एखाद्याने सांगितले की, इमारत धोकादायक आहे तर म्हाडाने त्याचे स्ट्रक्चरल ऑडिट केले तर त्यामध्ये पारदर्शकता येईल फक्त टेकू लावला की धोकादायक इमारत होते का ? अशी विचारणा समितीने केली असता इमारती हिट्राजेनिअस आहेत, त्यांचे स्ट्रक्चरल ऑडिट होत नाही त्यामध्ये अडचण आहे, असे म्हाडाचे इंजिनिअर्स सांगत असल्याची माहिती मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी दिली.

१.२१ म्हाडाचे स्ट्रक्चरल ऑडिट होत नसल्याचे समितीने अवगत केल्यानंतर, म्हाडा कडून सांगण्यात येते की ऑडिट होत नाही, तथापि हे म्हाडाकडूनच समितीला अगोदर सांगणे अपेक्षित असून समितीसमोर साक्ष देताना वस्तुस्थिती मांडली पाहिजे असे समितीने नमूद केले असता वस्तुस्थिती अशी आहे की, पुढील १० वर्षांत १४ हजार इमारतींचा पुनर्विकास करण्यासाठी आराखडा तयार केला पाहिजे असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

आता तो प्लॅन तयार करण्यासाठी नियमांमध्ये काय नियोजन आहे विभागाने ते केले पाहिजे असे समितीने सूचित केले असता ते केले पाहिजे बरीचशी जबाबदारी मालकांची असल्याचेही अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

समितीने शिफारशींमध्ये या सर्व गोष्टी नमूद केल्या पाहिजेत असे समिती सदस्याने मत व्यक्त केले. पुढे अशी विचारणा केली की, सन २००८ ते सन २०१२ मध्ये पुनर्विकासासाठी १४८२ इमारती घेतल्या आहेत, त्या पूर्ण झालेल्या आहेत का, सन २०१२ ते सन २०१७ मध्ये आपण अजून किती इमारती पुनर्विकासाकरिता घेतल्या आहेत ? या संदर्भात मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी सन २०१५-१६ व सन २०१६-१७ या दोन वर्षांची संख्या असल्याचे समितीस अवगत केले तसेच आता ॲक्युमिलिटिव्ह फिगर आला तेथून क्युम्युलिटिव्ह फिगर असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

सन २००७-०८ पासून १४८२ इमारतींचा पुनर्विकास करू शकलो, असे म्हटले आहे, ते केले होते का तसेच १४८२ इमारतींचा पुनर्विकास पूर्ण झाला आहे काय अशी विचारणा समितीने केली असता? पुनर्विकास कलम ३३(७) खाली घेतले जाते, बोर्ड सुरू झाल्यापासून आजपर्यंत, २०२४ प्रकल्पांसाठी नो-डेव्हलपमेंटची एनओसी रिपेअर बोर्ड म्हाडामार्फत दिली आहे, त्यामध्ये एकूण ३६४३ इमारती आहेत आणि एकूण भाडेकरू रहिवासी ६८७९३ आहेत. २०२४ प्रकल्पांपैकी पूर्ण झालेले प्रकल्प ६५७ आहेत. ११४१ इमारती पूर्ण झाल्या आहेत. ही सद्यःस्थितीची माहिती आहे प्रगतीपथावर किंवा सुरू असलेले किंवा अर्धवट अवस्थेत असलेले किंवा सुरू न झालेले असे १३२६ प्रकल्प आहेत. एकूण इमारती २४४६ आणि एकूण भाडेकरू रहिवासी ४९७८२ आहेत हे कलम ३३ (७) चे पुनर्विकासाची स्थिती असल्याचे मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी समितीस अवगत केले.

१.२२ २४०० इमारतींबाबत सांगितले बाकीच्या इमारतींची काय स्थिती आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता बाकीच्या १४ हजार इमारती असून ही संख्या १९६४२ इमारतींपैकी असल्याचे मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी अवगत केले. तसेच आजची सिस्टिम अशी आहे की, पुनर्विकास करण्यासाठी तेथील ७० टक्के लोकांची संमती पाहिजे असे अपर मुख्य सचिव यांनी समितीस सांगितले.

आपण ते प्रमाण ५० टक्क्यांवर आणणार आहात, असे ऐकण्यात आले आहे. ५० टक्के संमतीबाबत निर्णय झाला आहे काय अशी विचारणा समितीने केली असता शासन स्तरावरील विषय असून विचार सुरू आहे अजून त्याबाबत निर्णय झालेला नाही. प्रस्ताव विचाराधीन आहे. शासन म्हणजे फक्त विभाग नसतो, माननीय मुख्यमंत्री, नगरविकास विभाग व विभागाचे प्रशासकीय मुख्य हे असतात असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

सेसमध्ये असणा-या किंवा नॉन सेसमध्ये असणा-या १९ हजार इमारती ज्या धोकादायक स्थितीमध्ये आहेत, होत्या किंवा येत्या ५-१० वर्षांत येणार आहेत, ज्यांना महानगरपालिकेच्या कलम ३५४ च्या नोटीसेस लागल्या आहेत, अशा सर्व इमारतींच्या जागांच्या संदर्भात शासनाने एक्सपर्टचे मार्गदर्शन घेऊन त्यांचे एरियाज ठरवावे लागणार आहेत, नाहीतर पुनर्विकास होणार नाही संमतीचे प्रमाण ५० टक्के केले तरी सुध्दा होणार नाही. समितीने या संदर्भात सुचविण्याची आवश्यकता असल्याचे मत समितीने व्यक्त केले. यावर प्रमाण ५० टक्क्यांवर जरी आणले तरी ५० टक्के मिळणार नाहीत असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

१.२३ इमारतीमध्ये ४० रूम्स असतात, त्यापैकी २५ कमर्शियल युजर्स असतात तर १५ रेसिडेंशियल युजर्स असतात. २५ कमर्शियल युजर्स स्वतः राहत नाहीत, ते सकाळी ११ वाजता येतात आणि संध्याकाळी ६ वाजता दुकान बंद करून जातात, त्यांचा रिस्क पिरिएड फक्त ७-८ तासांचा असतो मात्र २४ तासांचा रिस्क पिरिएड असणारे लोक मायनॉरिटीमध्ये आहेत, त्यांच्या कुटुंबाचे कोणी ना कोणी तरी इमारतींमध्ये राहतच असते त्यामुळे कन्सेंट मिळणे फार अवघड आहे. कायद्याने जर काही करू शकत असाल तर विभागाने करावे असे समितीने सूचित केले असता त्याबद्दल विचार सुरू नाही, पण विभागाचे मत सांगतो असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

१९६४२ इमारतींपैकी ११०० इमारतींबाबत विभागाने सांगितले. बाकीच्या इमारतींचे उत्तर दिले नाही. बाकी १४ ते १५ हजार इमारती आहेत, त्यांची परिस्थिती काय आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता १९६४२ इमारतींपैकी ५ हजार इमारती चांगल्या आहेत, ज्या नरिमन पॉईंट भागात आहेत, तेथील ओनर स्वतः त्या इमारती मेंटेन करतात किंवा डेव्हलप

करतात. १४ हजार इमारतींपैकी ५ हजार इमारती पुनर्विकास किंवा पुनर्बांधणी झालेल्या आहेत. आज ९ हजार इमारती धोकादायक आहेत, ज्यांच्या संदर्भात शासनाने व म्हाडाने तातडीने उपाययोजना करणे आवश्यक असल्याचे मत मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी व्यक्त केले.

१.२४ The Explanatory Memorandum has not come to us. Send it along with the latest position, जेणेकरून ते कार्यवृत्तांत येईल, समितीला नवीन माहिती मिळेल असे महालेखाकारांनी अवगत केले असता मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी समितीस यासंदर्भातील मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाची मार्च २०१७ ची माहिती पुस्तिका सादर केली सदर पुस्तिका **लोकलेखा समिती कक्षात उपलब्ध आहे.**

परिच्छेद क्र. २.२.६.३ उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना आणि पुनर्विकासामध्ये कालबध्द नियोजनाचा अभाव :-

उपरोक्त विषयाच्या अनुषंगाने अपर मुख्य सचिव यांनी असे विदित केले की, त्या विषयाच्या संदर्भात अजून प्रोसेस सुरू नसून अतिशय धोकादायक असणा-या आणि पुनर्विकास करण्याची आवश्यकता असणा-या इमारतींच्या संदर्भात आजच्या स्थितीत कन्सेंट मिळत नाही, कन्सेंट मिळत नाही तोपर्यंत पुनर्विकास करू शकत नाही. इमारतींची दुरूस्ती करून सुध्दा इमारत टिकविणे शक्य नाही त्यामुळे कॉस्मेटिक रिपेअरिंग होते. समितीने शिफारस केली तर यामध्ये काही तरी होऊ शकेल. विभागाचे सजेशन हेच आहे की, आपण अशा परिस्थितीत कन्सेंट असो किंवा नसो तेथे जबरदस्तीने पुनर्विकास केलाच पाहिजे. कारण तेथे कोणतीही जीवितहानी झाली तर त्याची जबाबदारी शासनावर येते. इमारत मेंटेन करण्याची जबाबदारी ओनरवर असून आता तेथे असणारे भाडे खूप कमी आहे.

१.२५ विभागाने इमारतींचे संरचनात्मक लेखापरिक्षणाच्या (Structural Adit) नोटीसेस काढल्या आहेत. जमिन मालक असतील किंवा इमारतींचे मालक असतील त्यांची ही जबाबदारी आहे, गाळेधारकांची नाही. ते त्यांची जबाबदारी पूर्ण करीत नसतील, स्ट्रक्चरल ऑडिट वेळेत करीत नसतील तर ते योग्य नाही आणि शासन त्याबाबत काहीही करणार नसेल तर तेही योग्य नाही. विभागाला कायदेशीर बाबी करा़व्या लागतील. बॉडी बनविणार, निर्णय घेणार, तेव्हा ते न्यायालयात जातील, तेव्हा म्हाडाला आपली बाजू मजबूत करून ठेवावी लागेल की, आम्ही त्यांना स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्याच्या नोटीसेस दिल्या होत्या तरी त्यांनी काहीही केले नाही असे समितीने मत व्यक्त केले असता काही बदल करावे लागतील रिपोर्ट आहे, नोटीस आहे असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

आपण त्यांच्याकडून लेखी उत्तर घ्यावे आणि त्यांच्यावर काही तरी कारवाई करावी. म्हाडा कडून काहीच करण्यात येणार नाही हे योग्य होणार नाही. अधिकारी जमीन मालकांवर कारवाई करणार नाहीत तर काहीही होणार नाही आपण अधिका-यांवरील कारवाईबद्दल काही बोलणार नाही हेही योग्य होणार नसल्याचे समितीने विदित केले. तसेच इमारतीच्या संरचनात्मक लेखापरिक्षणाची जबाबदारी जमीन मालकावर ठेवावी, भाडेकरूवर नको असे विभागाने सांगितले आहे याबाबत समितीने विचारणा केली असता आता सुध्दा ती आहे आजही ती जबाबदारी जमीन मालकाचीच असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

मात्र ते ती जबाबदारी पार पाडत नाहीत त्यामुळे त्या संदर्भात नियमांत काही बंधन आहे की नाही ? आपण त्यांच्यावर दंड, फौजदारी गुन्हा नोंद अशी कारवाई करीत नाही तोपर्यंत दुर्घटना होतच राहणार आहेत. महानगरपालिका उपनगरात कलम ३५४ च्या नोटीसेस देते आणि नंतर डिमॉलिशनच्या कलम ४८९ च्या नोटीसेस देते, मग अशा नोटीसेस शहरातील इमारतींना का देत नाही ? त्यांनी स्ट्रक्चरल ऑडिट केले नाही तर त्यांना कलम ४८९ ची नोटीस द्यावी असे समितीने मत व्यक्त केले असता अपर मुख्य सचिवांनी यास सहमती दर्शविली.

१.२६ सरकार सेस घेते आहे. ते लोक न्यायालयात जातात आणि सांगतात की, आम्ही दुरूस्तीचे पैसे सरकारला देतो, सरकार दुरूस्ती करीत नाही तर आम्ही काय करणार या समितीच्या प्रश्नाला उत्तर देताना अप्पर मुख्य सचिवांनी सेसची रक्कम खूप कमी असल्याचे समितीस सांगितले.

दुरुस्तीच्या पलीकडे असेल तर तसा अहवाल तरी येऊ द्यावा असे समितीने नमूद केले असता आपले डॉक्युमेंट तयार झाले आणि ओनर न्यायालयात गेले तर आपण ते त्यांना दाखवू शकतो असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले असता त्याबाबत विभागाने कार्यवाही करावी असे समितीने नमूद केले असता स्ट्रक्चरल ऑडिट करून घेण्यासाठीच्या नोटीसेस दिलेल्या असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी समितीस अवगत केले.

१.२७ स्ट्रक्चरल ऑडिट केले नाही तर ती २ कलमे येथे देखील लागू करण्याचा अधिकार म्हाडाला द्यावा, जे अधिकार महानगर पालिकेला आहेत, ते अधिकार यांना देखील द्यावेत. विभागाने महानगरपालिकेला सांगावे की त्यांना पूल डाऊनची नोटीस पाठवावी असे समितीने विदित केले असता प्रोसेस करावी लागेल कारण नगरविकास विभागाचा सुध्दा त्यामध्ये अभिप्राय घेतला जाईल. महानगरपालिका ही वेगळी प्लॅनिंग बॉडी असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

आपण याबाबतचा प्रस्ताव नगरविकास विभागाकडे शासनाच्या मान्यतेसाठी सादर करणार का अशी समितीने विचारणा केली असता प्रस्ताव सादर करणार असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी सांगितले.

या परिच्छेदाच्या संदर्भात समितीने दिनांक १९ जुलै,२०१७ रोजीच्या बैठकीत असे अवगत केले की, मागील बैठकीत समितीने अशी विचारणा केली होती की, ५ वर्षांमध्ये एमआरपी दुरुस्तीच्या कामामध्ये कोणती प्रगती केली आहे यावर विभागीय सचिवांनी २०१३-१४ मध्ये ५५२,२०१४-१५ मध्ये ६२२ अशी आकडेवारी दिलेली आहे. तरी सध्या प्रगती पथावर किती कामे आहेत? २०१७-१८ मध्ये म्हणजेच दिनांक १ एप्रिल २०१७ पर्यंत किती कामे प्रलंबित आहेत आणि या वर्षी किती नवीन कामे घेण्यात येणार आहेत याबाबत समितीने विचारणा केली असता सन २०१७-१८ मध्ये नवीन कामे ८५८ प्रस्तावित असून मागच्या वर्षीची ८०६ कामे असून त्यापैकी काही पूर्ण होतील.

प्राथम्यक्रम यादी च्या संदर्भात माहिती देताना सचिवांनी असे अवगत केले की, प्राथम्यक्रम यादी प्रचलित सर्व्हे करुन ठरवितात . प्रायोरिटी लिस्ट ठरविण्यासाठी पटणी समिती तयार केली होती या इमारतींची दुरुस्ती करण्यासाठी मार्कींग सिस्टीम तयार करण्यात आली होती. जनरल इन्फर्मेशन ऑफ बिल्डींगला सर्वेक्षणात २५ मार्क दिले होते. स्ट्रक्चरल डिफक्टस् नोटीस ६२.२५ यास ६५ मार्कस् असून पिक्युलिअर लोकेशन ऑफ बिल्डींगला १० मार्क असे एकूण १०० मार्क दिले होते.

याअनुषंगाने समितीने स्ट्रक्चरल ऑडीटचा कायदा मंजूर केलेला असून नगर विकास विभागाची मंजुरी घेऊन इमारतीचा जो मालक आहे त्याच्याकडे दुरुस्तीबाबतचा प्रस्ताव द्यावा असे अवगत केले असता एमआरटीपी ॲक्टमध्ये तरतूद आहे ती म्हाडा ॲक्टमध्ये नाही.प्लानींग ॲथोरीटी म्हणून महानगरपालिका स्टक्चरल ऑडीटची नोटीस देतात म्हाडा देखील त्यांना कळविते असा खुलासा मुख्य अधिकारी,म्हाडा यांनी विदित केले.

१.२८ मंडळाने इमारत पाडण्याबाबत संबंधितांना कळवले पाहिजे, मात्र मंडळाकडून ते देखील करण्यात येत नाही. स्ट्रक्चरल ऑडिटमध्ये इमारत धोकादायक असल्याचे सिध्द झाल्यानंतर ती इमारत पाडण्यासाठी ४८९ ची नोटीस देतात. मंडळाकडून ऑडिटचे परिपत्रक देखील काढण्यात येत नसून यासाठी संबधित विभागाच्या सचिवांची सही पाहिजे याकरिता नगरविकास विभागाकडे देखील जाण्याची गरज नाही असे मत समितीने व्यक्त केले असता, मंडळाच्या स्तरावरुन धोकादायक इमारतींना स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्याबाबत कळविण्यात येते असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस सांगितले.

महानगरपालिकेकडून स्ट्रक्चरल ऑडिट न आल्यास मंडळाने महानगरपालिकेला सदर इमारती पाडण्याबाबत कळवावे. या पावसाळ्याआधी ज्या संस्थांचे स्ट्रक्चरल ऑडिट आले नाही, त्या आधारे महानगरपालिकेला किती धोकादायक इमारती पाडण्याबाबत सांगितले अशी विचारणा समितीने केली असता, पावसाळ्यापूर्वी सर्व्हेक्षण होते त्यातत ९ इमारती धोकादायक आढळून आल्या याबाबत महानगरपालिकेला कळवले किंवा नाही याची माहिती सध्या उपलब्ध नाही, ती नंतर देण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

मंडळाकडून प्राथम्यक्रमाबाबतची यादी तयार करण्यात येत नाही व त्यानुसार कारवाई करण्यात येत नाही., मंडळास अधिकार नसल्यास महानगरपालिकेला कळविण्यात यावे असे समितीने सांगितले होते ते देखील विभागाकडून कळविण्यात येत नाही, याबाबत परिपत्रक काढण्यात यावे असे समितीने सूचित केले असता,एमआरटीपी नुसार तरतूद करण्यास वेळ लागेल मात्र स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्यास काही अडचण नसून एक्झिक्युटीव्ह इंजिनिअरच्या पातळीवर ही कार्यवाही सुरु असते. याबाबत स्ट्रक्चरल ऑडिट करण्यास कळविण्यात येईल व समितीला माहिती देण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.२९ पायधुनी, भेंडी बाजार, नळबाजार, समता नगर, गिरगाव येथील इमारतींची अत्यंत बिकट स्थिती आहे. दुरुस्ती मंडळाच्या प्रतिनिधींनी कळविल्यानंतर धोकादायक इमारतींचे स्ट्रक्चरल ऑडिट केले नसेल तर ज्यांनी नोटीस काढली, व स्वाक्षरी केली आहे त्यांना देखील जबाबदार धरावे अशी समितीच्या अहवालात शिफारस करण्याबाबतचे मत समितीने व्यक्त केले. तसेच या संदर्भात नोटीस देण्यात आलेली आहे, या पुढे काही कारवाई केली जाणार आहे काय अशी विचारणा समितीने केली असता नोटीसचे उत्तर आल्यानंतर कारवाई करण्यात येईल.खुलासा न आल्यास विभागीय चौकशी करुन जबाबदारी निश्चित करण्याकरिता व्हीपी यांची मान्यता घेतली असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

परिच्छेद क्र. २.२.७ ' वित्तीय व्यवस्थापन '

१.३० **२.२.७.१ – ' उपकर संकलनातील थकबाकी '**

परिच्छेदात उल्लेख केल्याप्रमाणे २११ कोटी रुपये शासनाकडून देणे शिल्लक आहे आणि ५८ कोटी रुपये महापालिकेकडून आलेले आहेत. महानगरपालिकेने सुद्धा अंदाजे ६० कोटी रुपये कमी पाठविले आहेत. ५८ कोटी रुपये शासनाने घेतले आणि शासनाचा स्वतःचा हिस्सा सुद्धा १३१ कोटी रुपये कमी दिले असे एकंदर २११ कोटी रुपये कमी मिळाले असल्याचे समितीने अवगत केले असता ती तेव्हाची परिस्थिती होती, सद्यःस्थितीत सन २०१५-१६ पर्यंतचे शासनाकडून जे देणे आहे आणि महानगरपालिकेकडून आलेले जवळपास १४ कोटी २६ लाख रुपये आहे. त्यानंतर जे मॅचिंग ग्रँटचे आहे जे रिपेअर सेस जमा करते त्यापैकी आता बाकी ८६.९५ कोटी रुपये आहेत. आता शासनाकडे जे बाकी आहे त्यापैकी २११ कोटी रुपये होते ते जवळपास १०१ कोटी २१ लाख रुपये झालेले आहेत. त्याचे ब्रेकअप आहे १४ कोटी २६ लाख रुपये जे महानगरपालिकेकडून आले शासनाने दिले नसल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.दरवर्षी महानगरपालिका जवळपास ४० कोटी रुपयांच्यावर देते असेही समितीस अवगत केले.

सन २००७-०८ मध्ये ४३ कोटी रुपये, सन २००८-०९ मध्ये ४३ कोटी रुपये, सन २००९-१० मध्ये ७४ कोटी रुपये, सन २०१०-११ मध्ये ३९ कोटी रुपये, सन २०११-१२ ला ५७ कोटी रुपये देत होते आता कमी झाले आहेत का अशी विचारणा समितीने केली असता ते जुने असतील आता कमी झाले नसून आऊट स्टँडीग मध्ये कधी ७० टक्के वसुली होते तर कधी थकबाकी असते. टोटल अमाऊंट सेस मध्ये आणि रेन्ट मध्ये फारसा फरक जो आधी तोच आहे त्यात वाढ करणे सुद्धा शक्य होत नसल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले.

"Balance contribution pending from government" म्हटले आहे की, १३१ कोटी आणि विभागीय सचिव म्हणत आहेत की १०१.१२ कोटी याबाबत महालेखाकारांनी विचारणा केली असता The government has received Rs. 14.26 Cr. from corporation and which was supposed to have been transferred and Matching Grant of Rs. 86.95, in total Rs. 101.21 Cr. is outstanding असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला. याअनुषंगाने महालेखाकारांनी असे विदित केले की Five years back there was an outstanding of Rs. 131 Cr. and till now Rs. 101 Cr. amount is outstanding. We have not progress much.

शासनाच्या सुधारित अंदाजपत्रकामध्ये ही सगळी मागणी विभागाने केली होती. आता नाही मिळाले तर विभाग काय करणार. Again we will put the demand ही जी सगळी मागणी शासनाकडे बाकी आहे ती आम्ही पुन्हा पोहोच करणार असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले.

१.३१ यामध्ये महापालिकेकडुन जो भरणा आहे जो म्हाडासाठी महापालिका जमा करते त्याबाबत शासनाने निर्णय घ्यावा असे समितीने अवगत केले असता तो आम्ही लगेच पाठवतो असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

आता जे सर्व आर्थिक अडचणी (Financial Constraints) असतात ते त्यांच्याकडे पैसे असतील तरच ते निधी वितरित करणार आणि विभागाने मागणी केलेली आहे म्हणजे त्यांनी ते देणे मान्य आहे असे समितीने विदित केले असता This is outstanding. त्यांच्या सुद्धा अडचणी असतील विभाग अशी अपेक्षा करु शकत नाही की ते लगेच देवु शकतील असे मत अपर मुख्य सचिवांनी व्यक्त केले.

We have issue on this. This is relating to the cess which has already been collected from property tax assesses and Government has to remit that cess to the Board. त्याच्याशी मॅचिंग ग्रँट विभागाने द्यायची आहे असे महालेखाकारांनी सांगितले असता Now, that goes to the Consolidated fund . We don't have separate fund where it is deposited असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

विभागाला राज्य शासनाच्या हिश्श्यापोटीचे अनुरुप अनुदान (Matching Grant) द्यायची आहे याच्याशी आपण सहमत आहात काय असे महालेखाकारांनी विचारले असता अपर मुख्य सचिवांनी सहमत असल्याचे अवगत केले.

आपण जे बजेटशी कन्फ्युज करत आहात ते बरोबर नाही कारण ते पैसे सेसशी रिलेटेड असल्याचे महालेखाकारांनी अवगत केले असता सेसचा पैसा जर कन्सॉलिडेटेड फंड मध्ये गेला तर आम्ही बजेटच्या माध्यमातूनच त्यांना देणार असा खुलासा अपर

मुख्य सचिवांनी केला. याअनुषंगाने महालेखकारांनी असे विदित केले की, हा मॅचिंग ग्रँटचा प्रश्न आहे. सामान्य निधी जो आपल्या बजेटमधून दिला जातो. यावर अपर मुख्य सचिवांनी असे विदित केले की, हा प्रॉब्लेम सोडवण्यासाठी प्रस्ताव पाठवतो की प्रत्यक्ष त्यांचा जो सेस आहे तो म्हाडाकडे द्यावा तो शासनाकडे पाठवण्याची गरज नाही.

१.३२ प्रत्यक्षपणे दिला तर १४ कोटी रुपयाची अडचण सुटेल. What about Rs. 87. Cr अशी विचारणा समितीने केली असता हे जोपर्यंत आम्हाला बजेटमधून मिळत नाही तोपर्यंत आम्ही देवू शकत नाही असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

म्हाडाने शासनाला प्रस्ताव दयायचा की पैसे आम्हाला प्रत्यक्ष परस्पर मिळू द्या. अशा प्रकारची मान्यता ज्या काही विभागाची असेल, नगरविकास विभागाची असेल किंवा मंत्री महोदयाची असेल, मा.मुख्यमंत्र्यांची असेल यांच्या मान्यतेसाठी आपण प्रस्ताव सादर करावा. जर त्यांनी मान्य केला तर कन्सॉलिडेटेड फंडचा प्रश्न सुटेल. मग जितके पैसे ते देतील तितके पैसे तुम्ही तुमच्या निधीच्या उपलब्धतेप्रमाणे देणार आहात. पण कमीत कमी त्यांचे पैसे तर त्यांना देवु द्या असे समितीने नमूद केले असता विभागाला जेवढे पूर्ण बजेट पाहिजे तेवढे मिळाले तरच विभाग देऊ शकेल असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.तसेच प्रत्यक्ष पेमेंट झाले तर तेवढ्यापुरता तो प्रश्न सुटेल. मग विभागाच्या बजेटवर, आऊटलेटवर जो दबाव असतो तो मुक्त होईल. I will have to give only the matching grant असेही समितीस अवगत केले.

मॅचिंग ग्रँट पूर्णपणे बोर्डाकडे यायला पाहिजे. The cess is not being used for the purposes for which it is collected. This is the main violation असे महालेखकारांनी विभागाच्या निदर्शनास आणून दिले असता It is correct असे अपर मुख्य सचिवांनी विदित केले.

ही ब्रिटिशांच्या काळात झालेली व्यवस्था होती ती सेसची रक्कम आजही तशीच्या तशीच आहे. शासन हे मॅचिंग ग्रँट देते. मॅचिंग ग्रँट देणे त्यांना बंधनकारक आहे त्या दृष्टीने त्यांनी मॅचिंग ग्रँट वेळेवर द्यावी असे समितीने सूचित केले असता It is the welfare measure of the government. विभागाकडून प्रत्येकवेळी मागणी करीत राहणार की, आमचा मॅचिंग ग्रँट मिळाला पाहिजे असे अपर मुख्य सचिवांनी अवगत केले. शासनाची पण अडचण आहे. अजूनपर्यंत मिळाले नाही पण मागच्या वेळी दिले आणि पुन्हा ८६ पैकी काही स्पष्ट होतील असेही समितीस सांगितले.

१.३३ याच परिच्छेदाच्या अनुषंगाने समितीने दिनांक १९ जुलै २०१७ रोजीच्या बैठकीत अधिक माहिती मिळण्याच्या दृष्टीने अशी विचारणा केली की, महानगरपालिकेकडे उपकरापोटी झालेली रक्कम मागील थकबाकी मिळून २११ कोटी रुपये आहे. ११ कोटी रुपये शासनाकडे पडून आहेत. हा निधी शासनाकडे अद्यापपर्यंत राखून ठेवण्याचे काय कारण आहे अशी विचारणा केली असता सचिवांनी असे विदित केले होते की,याबाबत शासनाकडे पत्र पाठवून विनंती करण्यात आलेली आहे. परंतु याबाबत शासनाची भूमिका काय आहे अशी विचारणा समितीने केली असता दोन महिन्यांपूर्वी २६ कोटी रुपये शासनाकडून प्राप्त झालेले आहेत आणि याबाबत शासन निर्णय काढण्यात आलेला असल्याचा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.तसेच २११ कोटी चा आकडा वाढलेला नसल्याचे समितीस अवगत केले. ती रक्कम १३० कोटी रुपये असून त्याबाबत वित्त विभागाकडे फाईल गेली असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

दिनांक ३ मे, २०१७ रोजी समितीने पुन्हा गृहनिर्माण विभागाचे सचिव व विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली.

१.३४ **परिच्छेद क्र.२.२.७.२-भाडे आणि सेवा आकाराची अल्प वसुली.**

भाडे आणि सेवा आकाराची अल्प वसुली या परिच्छेदासंदर्भात चर्चा करताना समितीने विचारणा केली की, थकबाकी न भरणा-या व गाळे परत न करणा-या ५१ विकासकांविरुध्द कारवाई करण्याची सूचना गृहनिर्माण विभागाला केली होती असे मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाची (एमबीआरआरबी) सांगितले आहे, ही जबाबदारी कोणाची होती?ही जबाबदारी मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाने नाही काय ? गृहनिर्माण विभागाला सांगण्याची काय गरज होती. महालेखापाल यांच्या आक्षेपासंदर्भात ही जबाबदारी गृहनिर्माण विभागाची होती असे उत्तर महालेखापाल कार्यालयाला दिले आहे. याप्रकरणी मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाने कारवाई करायची आहे, काही धोरणात्मक निर्णय घ्यायचा असेल, नियमात बदल करावयाचा असेल किंवा त्यांना काही विशेष अधिकार पाहिजे असतील तरच शासनाकडे येण्याची गरज आहे. नियमित वसुली करण्याबाबत शासनाला सांगणे म्हणजे हा वेळकाढूपणा केला जात आहे. वसुलीचे प्रकरण शासनाकडे पाठविण्यात आले असे महालेखापाल यांना का सांगण्यात आले ? म्हाडाच्या अधिका-यांची ती जबाबदारी होती, ती त्यांनी पार पाडली नाही, त्यांच्या विरोधात शासनाकडून काय कारवाई करण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, गृहनिर्माण विभागाला सांगण्याची कोणतीही गरज नाही. ते चुकीचे आहे, कारवाई करण्याचे अधिकार त्यांनाच आहेत. त्यांच्याकडून खुलासा मागविण्यात येऊन याबाबत कारवाई करुन समितीला कळविण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

१.३५ याबाबत मुख्य अधिकारी, दुवपु मंडळ यांनी त्यावेळेस सन २००७ ते २०१२ या कालावधीत उप मुख्य अधिकारी (संक्रमण शिबीर) या पदावर कार्यरत असणा-या अधिका-यांना कारणे दाखवा नोटीस देण्यात आल्या आहेत. (प्रत संलग्न) तसेच संबंधित मिळकत व्यवस्थापक, भाडे वसुलीकार यांच्यावर कारवाई करण्यात येत आहे.

शिवशाही झोपडपट्टी पुनर्वसन प्रकल्पाच्या एसआरए प्रोजेक्टची परवानगी रद्द करण्याची विभागाने विनंती केली आहे. त्याबाबत त्यांनी काही कारवाई केली आहे काय ? विकासक पैसा देत नाही म्हणून त्याची परवानगी रद्द करावी असे विभागाने पत्र पाठवून दिले. त्या लोकांनी विभागाच्या विनंतीला प्रतिसाद दिला आहे काय ? प्रतिसाद दिला नसेल तर वसुली होणार नाही.असे मत समितीने व्यक्त केले असता,३६ विकासकांना वेगवेगळ्या कालावधीत ट्रान्झिट कॅम्प देण्यात आले आहेत. कलम ३३ (७) नुसार २७ विकासकांना, कलम ३३(९) नुसार दोन विकासकांना, कलम ३३(१०) नुसार ७ विकासकांना ट्रान्झिस्ट कॅम्प देण्यात आले आहे. एकूण ३७०८ गाळे विकासकांना देण्यात आले. रि-डेव्हलपमेंट करण्यासाठी विकासकांना गाळ्यांची आवश्यकता होती, त्यांनी म्हाडाबरोबर ॲग्रीमेंट करुन मंजुरी घेतली व भाडेकरुंना शिफ्ट केले. विकासकांनी रि-डेव्हलपमेंट प्रोजेक्ट त्यावेळी सुरु केले होते. ज्या विकासकांचे प्रकल्प पूर्ण झाले किंवा ज्यांना गाळ्यांची आवश्यकता नाही अशा विकासकांनी मंडळाला २७७ गाळे परत केले. आता ३४३१ गाळे विकासकांकडे प्रलंबित आहेत. कलम ३३(१०) नुसार एसआरएचे सात प्रकल्प आहेत, त्याबाबत उपाध्यक्ष, म्हाडा यांच्या स्तरावर विनंती करुन उर्वरित विकासकांच्या विरोधात कारवाई करुन त्यांच्याकडून पैसे भरुन घेण्यात येत आहेत अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस दिली.

एसआरएच्या प्रोजेक्टसाठी गाळे विकासकांना उपलब्ध करुन दिले आहेत. विकासकांकडून हा प्रोजेक्ट किती वर्षात पूर्ण करण्यात येणार होता? हे गाळे त्यांना किती वर्षासाठी देण्यात आले होते? गाळे रिकामे करुन आता किती वर्षाचा कालावधी झाला आहे. नवीन प्रकल्प करण्यासाठी भाडेकरुंना शिफ्ट करण्यात येते. यासाठी एक, दोन, तीन किंवा पाच वर्षाची मर्यादा असते. हे गाळे त्यांना कायमस्वरुपी दिले आहेत काय, त्यांच्यावर एसआरएचे काहीही दडपण नाही, ते विकासक भाडेकरुंना भाडे देत नाहीत. असा प्रकार सुरु आहे काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, जवळपास ११५ कोटी रुपये विकासकांकडून वसूल होणे बाकी आहे असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.३६ विकासकांकडून वसुली होत नाही तोपर्यंत एसआरएच्या योजना थांबविण्यात याव्यात. गृहनिर्माण विभागाच्या अखत्यारीत एसआरए म्हाडा व मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळ आहे. या तिघांच्या काही अडचणी असतील तर एकमेकांना सहकार्य करुन तेथील काम थांबविता येऊ शकते. या अधिका-यांचा हेतू चांगला असेल तर ते काम थांबवतील. यांच्या सहमतीने तो कारभार सुरु असतो.एसआरए प्राधिकरण आहे त्यांना स्वतःचे वेगळे अधिकार आहेत. त्यामुळे यामध्ये कोणतीही अडचण यायला नको. यासाठी विभागाकडे नियम, अटी व शर्ती आहेत, नियम, अटी व शर्ती गृहीत धरुन कसे चालेल.

शासनाचे ११० कोटी रुपये प्रलंबित आहेत. दुर्दैव असे आहे, अशा अनेक खोल्या कशा पध्दतीने हडप झाल्या हे सांगण्याची आवश्यकता, ते नियमित करण्यासाठी पुन्हा राजकीय दबाव येतो. हा एक नेक्सस तयार झाला आहे. याशिवाय इतकी हिंमत कोण करु शकतो. सरकारी गाळा आपल्या मालकीचा आहे असे समजून अधिका-यांनी त्यावर पांघरुण, शासनाचे पैसे वसूल करायचे नाहीत. निधी वसूल करण्याचा अधिकार विभागाला आहे. जे अधिकारी काम करीत नाहीत अशा अधिका-यांवर विभाग काय कारवाई करणार आहे ? येथे उघड उघड ही बाब दिसते व त्याचे समर्थन केले जात आहे. लोकलेखा समितीला वैधानिक अधिकार आहेत. समितीचे असे मत आहे, अधिकारी कोणताही असला तरी त्याच्यावर कारवाई झाली पाहिजे व त्याचा अहवाल समितीला आला, तोपर्यंत या बाबी प्रलंबित ठेवाव्यात. विकासकांकडून निधी वसूल करण्याचे अधिकार मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाला आहे. शासनाकडे परवानगी मागण्याची दुरुस्ती मंडळाला गरज नाही. विभागीय प्रतिनिधी स्वतःचे अधिकार का वापरीत विभागीय प्रतिनिधींकडून ते अपेक्षित, काही अधिकार समितीला आशावादी वाटतात असे मत समितीने व्यक्त केले, या प्रकल्पात निधी वसूल झालेला नाही ही वस्तुस्थिती आहे. मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाला अधिकार, त्यांनी अधिकाराचा वापर न केल्यामुळे थकीत रक्कम झाली असून अशी परिस्थिती निर्माण झाली आहे. यामध्ये दोन भाग आहेत. त्यांचे अधिकार वापरुन एका कालमर्यादेत या रकमेची पूर्ण वसुली केली पाहिजे. नाही तर ते काम बंद केले पाहिजे किंवा त्यांच्या सेल्फ कंम्पोनंटमधून ही रक्कम वसूल केली पाहिजे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.३७ आता सन २०११-१२ मधील प्रकल्पाची पडताळणी करण्यात येत आहे. २०११-१२ व २०१२-१३ च्या महालेखापालांच्या बैठकीत ही सर्व चर्चा झाली आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले, या संपूर्ण रकमेची वसुली २०१७-१८ या आर्थिक वर्षात मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाने केलीच पाहिजे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

याबाबत मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाने समितीला अंडरटेकिंग द्यायला पाहिजे असे समितीने सूचित केले, यासंदर्भात वसुलीबाबत मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाच्या वतीने गृहनिर्माण विभागाकडून अंडरटेकिंग देण्यात येईल. त्यांनी अधिकारांचा वापर केला नाही तर we will fix up the responsibility and take appropriate action असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

"Appropriate action" is very subjective. Take that action within a stipulated time असे मत समितीने व्यक्त केले, Why I am saying "appropriate", कारण त्यांचा खुलासा आल्यानंतर सर्व पेपर पाहिल्यानंतर whatever is appropriate, we will take strict action. Please give me three months time for action and a full year for recovery of dues. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले. समितीने त्यास सहमती दर्शविली.

वसुलीमध्ये निधी वसूल झाला नाही तर विकासकांचे प्रकल्प थांबविण्यात यावेत. त्यांना स्थगिती देण्यात यावी. त्यांना आजच्या आज स्थगिती देण्यात यावी. विभागाने त्यांचा सेल्फ कंम्पोनंट थांबवावा. त्यांचा एसआरएचा प्रकल्प थांबवू नये. असे समितीने सूचित केले, वसुलीसाठी म्हाडा व मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाच्या स्तरावर प्रयत्न केले आहेत. मंडळाच्या स्तरावर एका वर्षात विकासकांच्या तीन ते चार बैठका घेतल्या आहेत. व्ही.पी. साहेबांच्या स्तरावर बैठका घेतल्या, विकासकांना नोटीसा दिल्या आहेत. काही प्रकल्पाच्या एनओसी दुरुस्ती मंडळाने रद्द केल्या आहेत. काही विकासक हायकोर्टात गेले असून त्यांनी स्टे घेतला, त्या केसेस रिमांड करुन व्ही.पी. यांच्याकडे सुनावणी होऊन त्याबाबत निर्णय झाला आहे. सर्व एलओसी रद्द केल्या तर लोक ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये राहत, जे प्रकल्प अर्धवट, ते प्रकल्प आणि त्या लोकांची गैरसोय यामुळे म्हाडा थोडा विचार करीत आहे. मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळामार्फत ३० ते ३५ कोटी रुपयांची वसूली केली आहे.

१.३८ विभागीय प्रतिनिधींनी नमूद केलेले काम त्यांनाच करायचे आहे, त्याचा पगार त्यांना मिळतो. दोषींना पाठिशी घालण्याचा प्रयत्न करून विभागीय प्रतिनिधी स्वतःच्या कृतीचे समर्थन करीत आहेत. कायद्यात स्पष्ट तरतूद आहे, न्यायालय काय सांगते याची गरज नाही. भावनिक आधार घेऊन विभाग विकासकांना प्रोटेक्ट करीत आहे, हे कशाला करण्यात येत आहे, विकासकांचे सर्व काम थांबविण्यात यावे. सेल्फ कंपोनंट थांबविण्यासाठी विभागाला कोणी अडविले आहे. गरीबांचे घर व्हायला नको म्हणून त्यांचा आधार घेऊन विकासकांना प्रोटेक्ट करण्यात येत आहे. असे अजिबात चालणार नाही. याबाबत तत्काळ कारवाई करायला पाहिजे, त्याबाबत समितीला तातडीने कळवायला पाहिजे असे समितीने सूचित केले असता, यामध्ये सेल्फ कंपोनंटचे काम थांबविण्यासाठी कोर्टाची कोणतीही अडचण नाही. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

याबाबत कोर्ट स्थगिती देणार नाही. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, शापूरजी-पालनजी यांना एसआरएच्या प्रोजेक्टसाठी काही ट्रान्झिट कॅम्प दिले आहेत?, ती योजना पूर्ण झाली आहे. त्यानंतर ते पैसे भरत नव्हते. असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

१.३९ शापूरजी-पालनजी यांनी भाडेकरुंना ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये शिफ्ट केले. त्याचे भाडे त्यांनी दिले नाही. तेथील प्रोजेक्ट पूर्ण झाल्यावर तेथे दुसरे भाडेकरु आणून त्यांना गाळे देण्यात आले आहेत. पुन्हा म्हाडाने त्या विकासकाला कांदीवली, समता नगर येथील प्रॉपर्टी डेव्हलप करण्यासाठी दिली आहे. हा विषय या विषयाशी संबंधित नाही.

यासंदर्भात २००७ ते २०१२ मधील ११२५ गाळ्यांचा हा प्रश्न आहे. २०११-१२ चे ऑडिट करण्यात आले तेव्हा ही बाब लक्षात आली आहे. हा प्रकार सुरु आहे असे अधिका-यांना माहीत नव्हते काय ? २००७ ते २०१२ पर्यंतचा हा व्यवहार प्रलंबित होता, भाडे वसुल करणे बाकी होते, मर्यादित कालावधीसाठी त्यांना गाळे देण्यात आले होते. सदर गाळे रिकामे करण्याची नोटीस काढण्यात आली असेल. ऑडीटर यांनी लक्षात आणून दिल्यावर ही कार्यवाही करण्यात आली त्यापूर्वी अशी कार्यवाही का करण्यात आली नाही? तसेच याबाबत कार्यवाही न करणा-या अधिका-यांवर कोणती कारवाई व कधी करण्यात येईल ? दुसरा प्रश्न असा आहे की, कलम ३३(१०) नुसार महानगरपालिकेला कळविले की, विकासकांचे काम थांबवून टाकावे. त्यांच्या सर्व परवानग्या रद्द करा. कलम ३३(७) अंतर्गत मुंबई महानगरपालिकेला कळविले आहे. कलम ३३ (७) नुसार जे प्रकल्प डेव्हलपमेंटसाठी दिले जातात त्या विकासकांनी मंडळाकडे भाडे भरले किंवा नाही यासाठी कोर्ट कधीच स्थगिती देऊ शकत नाही. याबाबत काहीही देणे घेणे नाही, अधिकारी समितीला उत्तर पाठवितात, त्यांना समिती एकामागोमाग प्रश्न विचारते.विभागीय प्रतिनिधी उत्तर देण्यासाठी बगल देतात, एका प्रश्नांचे उत्तर दुस-याला देतात व तो विषय संपवून टाकतात. त्यांना काहीही देणेघेणे नसते. कलम ३३ (७) नुसार महानगरपालिकेने स्थगिती देण्याचे काय प्रयोजन आहे. What is the concern between MCGM and MBRRB? त्याचा काय संबंध आहे, भाडे दिले नाही तर महानगरपालिकेचा काय संबंध ???? डेव्हलपमेंट चार्ज भरला किंवा नाही आहे, महानगरपालिकेचा डेफिसेन्सी चार्ज त्यांनी भरला किंवा नाही भरला. महानगरपालिकेच्या डीसीआर प्रमाणे त्यांनी बांधकामाला सुरुवात केली किंवा नाही केली. यासाठी कोर्ट कशाला स्टे देईल. ही सर्व हातमिळवणी आहे, शापूरजी-पालनजी किंवा छोट्या विकासकांबरोबर विभागाची हातमिळवणी आहे. या समितीच्या माध्यमातून कारवाई करुन लिपिक संवर्गातील नाही तर दोन वरिष्ठ अधिका-यांना निलंबित करण्यात यावे. कोर्टाकडून स्थगिती कशासाठी दिली जाते. त्या काळात जे वरिष्ठ अधिकारी होते, ते आतादेखील तेथेच कार्यरत असतील. मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाचे अधिकारी दुस-या ठिकाणी कोठेच काम करीत नाहीत. फक्त ते एरिया बदलून तेथेच कामे करीत असतात. त्या अधिका-यांचा शोध घ्यावा. त्यांच्यावर तातडीने कडक कारवाई करण्यात यावी. अतिरिक्त मुख्य सचिवांनी खरोखर कारवाई केली तर सरकारचे शेकडो व हजारो कोटी रुपये वाचतील. विकासक इमारत बांधून जातो. त्यानंतर ट्रान्झिट कॅम्प मधील लोक घुसखोर आहेत, त्यांना नियमित करा अशी चर्चा सभागृहात करावी लागते. विकासकाशी हातमिळवणी करणा-या अधिका-यांवर कारवाई किती दिवसात करण्यात येईल यासंदर्भात चौकशी करण्यात यावी. संबंधितांची चौकशी सुरु करण्याअगोदर त्यांना सस्पेंड करावे. त्यानंतर चौकशी करण्यात येईल, सदर चौकशीचा अहवाल किती दिवसात येईल चौकशी अहवाल आल्यावर कायदेशीर कारवाई किती दिवसात करण्यात येईल त्या प्रलंबित प्रकरणाच्या बाबतीत विभागाकडून कोणती कार्यवाही करण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता आधी चौकशी करण्यात येईल आणि मेरिटनुसार सस्पेंड कोणाला करायचे आणि किती जणांना करायचे ते त्या त्या केसनिहाय ज्यांचा अधिकार आहे त्यांच्या अधिकारात ते केले जाते असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

१.४० म्हाडा अधिनियम, १९७६ अंतर्गत विविध तरतुदीनुसार पुनर्बांधणी करताना भाडेकरु/रहिवाश्यांकडून गाळे खाली करुन देण्यास विरोध करणे, तसेच भूसंपादनास मालकाचा विरोध असणे, तांत्रिक अडचणी इत्यादी व तसेच न्यायालयात दाखल झालेल्या प्रकरणांचा निपटारा करण्यासाठी कालापव्यय होतो. त्यामुळे या कालापव्ययास निश्चित जबाबदार कोण आहे, हे संबंधित प्रकरणनिहाय तपासणे आवश्यक आहे. तदनुसार माहिती संकलित करुन पुढील कार्यवाही करण्यात येईल.

सकृतदर्शनी असे दिसते की, सन २०१२ ची जी परिस्थिती आहे त्यापेक्षाही आजची परिस्थिती बिकट आहे. कारण म्हाडाने २०१२ मध्ये जेव्हा ठराव केला होता की, १ वर्षाची रक्कम त्यांच्याकडून डिपॉझिट व इतर रक्कम स्वीकारायची त्या परिस्थितीत कोणतीही सुधारणा झालेली नाही. तेव्हाची थकबाकी आता ३ ते ४ पटींनी वाढली आहे.त्यामध्ये ३ महिन्यांचे डिपॉझिट आणि

१ महिन्याचे आगाऊ भाडे घ्यायचे असे आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, कबूल केल्यानुसार यावर विभागाकडून कार्यवाही करण्यात येणार आहे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.४१ या कार्यवाहीसंबंधी विभागाकडून असंबध्द उत्तरे देण्यात येत आहेत. ज्या लोकांमुळे ही २०१२ ची थकबाकी आणखी मोठ्या प्रमाणात वाढली आहे त्यांच्यावर विभागाकडून कोणती कार्यवाही करण्यात येणार आहे ? यासंबंधी चौकशी करण्यात यावी आणि या चौकशीसाठी साधारणपणे १२ महिने लागतील. यासंबंधी कोण जबाबदार आहे समितीने? अशाच प्रकारे आदिवासी विकास विभागास कार्यवाही करण्यास सांगितले होते व त्या विभागाने त्यानुसार कार्यवाही केली आहे. हा विषय गेल्या १५ दिवसांपूर्वीचा आहे. असे समितीने निदर्शनास आणले असता याबाबत विभागाकडून सुध्दा कार्यवाही करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस आश्वासित केले.

१.४२ या प्रकरणी मेरीट बघण्याची आवश्यकता यासाठी नाही, कारण त्यांनी तो नियमच पायदळी तुडविला आहे. त्यांनी जे करायला हवे होते ते केलेले नाही. त्यामुळे यामध्ये त्यांचे अधिकचे स्पष्टीकरण विशेष असू शकणार नाही. कारण हा कालचा प्रश्न नाही किंवा २०१६ वा २०१७ चा नाही. हा प्रश्न तेव्हाचा आहे आणि त्यावेळी चुकीच्या पध्दतीने झाले असे म्हणण्यापेक्षा एकमेकांना सांभाळण्याचा कन्व्हायन्स केलेला दिसत असल्यामुळे त्यांना सस्पेन्ड करुन इतर योग्य ती कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. त्यामुळे तात्काळ सस्पेन्ड करुन कार्यवाही करावी. या प्रकरणी क्लार्कला नाही तर अधिका-यांना निलंबित करण्यात यावे. असे समितीने सूचित केले असता, जे कोणी जबाबदार असतील त्यांना निलंबित करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

* माहे ऑगस्ट २०१२ पर्यंत असलेल्या २६ विकासकांच्या थकीत रकमेचा तपशील
* माहे ऑगस्ट २०१२ अखेर ३३(७) व ३३ (१०) अंतर्गत एकूण २६ विकासकांच्या ताब्यात एकूण ८९२ संक्रमण गाळे होते.
* ऑगस्ट २०१२ पर्यंत एकूण मागणी रु.२४.१२ कोटी एवढी होती.

विकासक यांना वितरीत केलेल्या संक्रमण गाळ्यांचे थकीत भाडे गोषवारा

(माहे मार्च २०१३ अखेर)

अ.क्र.	वि.नि.नि.	एकूण विकासक	माहे ऑगस्ट २०१२ पर्यंत ताब्यात असलेले गाळे	माहे ऑगस्ट २०१२ पर्यंतची एकूण थकबाकी (रु. कोटीत)	माहे ऑगस्ट २०१२ पर्यंतची एकूण थकबाकी (रु. कोटीत)	माहे मार्च २०१३ अखेर-पर्यंत थकबाकी (रु. कोटीत)
१	३३(७)	१५	१९३	८.२९	१.९४	६.३५
२	३३(७)	११	६९९	१५.८३	३.४९	१२.३४
	एकूण	२६	८९२	२४.१२	५.४३	१८.६९

माहे एप्रिल २००७ ते मार्च २०१२ या कालावधीमध्ये विकासकाकडील संक्रमण शिबिरातील गाळयांच्या भाडेवसुली करण्याच्या कार्यवाहीत कसूर करणा-या अधिकारी यांचेवर खालीलप्रमाणे कारवाई करण्यात आली.

* उपमुख्य अधिकारी/सं.गा.
* उपमुख्य अधिकारी संवर्गातील १ अधिका-याविरुध्द विभागीय चौकशी करण्याबाबत मा.उपाध्यक्ष/प्रा.यांनी मान्यता दिली आहे. विभागीय चौकशीची कारवाई चालू आहे.

* उपमुख्य अधिकारी, संवर्गातील २ अधिकारी हे प्रतिनियुक्तीने कार्यरत होते. सद्यस्थिती ते इतरत्र बदलीने रुजू झाल्यामूळे त्यांचा कार्यालयाचा तपशील उपलब्ध होऊ शकला नाही. सदर तपशील उपलब्ध करुन घेण्यासाठी सामान्य प्रशासन विभाग, मंत्रालय यांचेकडून प्राप्त करुन घेण्याची कार्यवाही सुरु आहे.

* मिळकत व्यवस्थापक/सं.गा.

* मिळकत व्यवस्थापक संवर्गातील १ अधिकारी यांचेविरुध्द विभागीय चौकशी करण्याबाबत मा.उपाध्यक्ष/प्रा.यांनी मान्यता दिली आहे. विभागीय चौकशीची कारवाई चालू आहे.

* मिळकत व्यवस्थापक संवर्गातील ३ अधिकारी हे सेवानिवृत झाले आहेत. त्यांचेविरुध्द विभागीय चौकशी करण्याच्या अनुषंगाने प्रशासकीय बाबींची तपासणी करण्यात येत आहे.

  १ अधिकारी मयत झाले आहेत.

१.४३ **१४ विकासक यांना वितरीत केलेल्या संक्रमण गाळ्यांचे थकीत भाडे गोषवारा**

(माहे एप्रिल २०१७ ते जून २०१७ अखेर)

अ. क्र.	सध्या ताब्यात असलेले गाळे	माहे जून २०१७ पर्यंतची एकूण मागणी	माहे जून २०१७ पर्यंतची वसुली	माहे जून २०१७ अखेरपर्यंत थकबाकी (रु. कोटीत)
८	१९३	२२.२३	०.२२	२२.०१
६	४३७	२७.५२	०.००	२७.५
१४	६३०	४९.७५	०.२२	४९.५३

१.४४ **१४ विकासकांना वितरीत करण्यात आलेल्या संक्रमण गाळ्यांची विकासक निहाय वसुली व थकबाकी**

(माहे एप्रिल २०१७ ते जून २०१७ अखेर)

विकास नियंत्रण नियमावली ३३(७) (रु.कोटीत)

अ.क्र.	विकासकाचे नाव	वि.नि.नि.	वसुली तपशील			संक्रमण गाळे
			मार्च २०१७ अखेर थकीत रक्कम	वसुली	शिल्लक	
१.	खंबाटी डेव्हलपर्स	३३(७)	४.१६	०.००	४.१६	३०
२.	प्रोग्रेसिव्ह कार्पोरेशन	३३(७)	२.६९	०.००	२.६९	१३
३.	जानकी डेव्हलपर्स	३३(७)	६.३८	०.००	६.३८	७०
४.	के.एस.ए.ॲन्ड असोसिएशन	३३(७)	०.१५	०.००	०.१५	२
५.	कर्नाटकास गृहसंस्था	३३(७)	२.१९	०.००	२.१९	१३
६.	डी.जे.डेव्हलपर्स	३३(७)	४.०७	०.२०	३.८७	४६
७.	अर्थ डेव्हलपर्स	३३(७)	०.०६	०.२३	०.०३	२
८.	जैनम कन्स्ट्रक्शन	३३(७)	२.५३	०.००	२.५३	१७
	एकूण (अ)		२२.२३	०.२३	२२.००	१९३

१.४५ विकास नियंत्रण नियमावली ३३(१०) (रु.कोटीत)

अ.क्र.	विकासकाचे नाव	वि.नि.नि.	वसुली तपशील			संक्रमण गाळे
			थकीत रक्कम	वसुली	शिल्लक	
१.	फेथफूल डेव्हलपर्स	३३(१०)	९.५०	०.००	९.५०	८८
२.	ओमकार रिअलेटर्स	३३(१०)	१.७१	०.००	१.७१	३१
३.	जै.की.डेव्हलपर्स	३३(१०)	३.७७	०.००	३.७७	३६
४.	मयून डेव्हलपर्स	३३(१०)	६.५६	०.००	६.५६	८३
५.	एस.डी. कॉर्पोरेशन	३३(१०)	१.२१	०.००	१.२१	१६८
६.	के.के.एस.डेव्हलपर्स (निलकमल)	३३(१०)	४.७८	०.००	४.७८	३१
	एकूण (ब)		२७.५३	०.००	२७.५३	४३७
	एकूण (अ+ब)		४९.७६	०. २३	४९.५३	६३०

माहे एप्रिल २०१७ ते दिनांक ११ जुलै २०१७ पर्यंत विकासक यांचेकडून वसूल करण्यात आलेली रक्कम

* माहे एप्रिल २०१७ ते जून या कालावधीत विकासक यांचेकडून वसूल करण्यात आलेली रक्कम १७.३४ कोटी (थकबाकीदाराकडून १५.७२ कोटी वसुली करण्यात आले आहे. तसेच विकासक सैफी बु-हाणी ट्रस्ट यांना स्वदेशी मिल, चुनाभट्टी येथील वितरीत करण्यात आलेल्या संक्रमण गाळ्यांच्या भाड्यापोटी आगाऊ रु.१.६२ कोटी भरणा करण्यात आला आहे.)

(१४.१४ +१.६२ = १७.३४)

* विकासकांवर केलेली कारवाई

थकबाकी अदा न करणा-या विकासकांना Stop Work नोटीस देण्यात आल्या आहेत. विकासकांचा तपशील खालील तक्त्यात नमूद करण्यात आलेला आहे.

अ.क्र.	विकासक	वि.नि.नि.	जावक क्रमांक	दिनांक
१.	खंबाटी	३३(७)	३५०३	२६.०५.२०१७
२.	प्रोग्रेसिव्ह	३३(७)	३५१२	२५.०५.२०१७
३.	के.एस.ए.	३३(७)	३५०६	२६.०५.२०१७
४.	वर्धमान डेव्हलपर्स	३३(७)	३४५१	२५.०५.२०१७
५.	संघवी डेव्हलपर्स	३३(७)	३५०४	२६.०५.२०१७
६.	कथ्थावाला	३३(७)	३४५७	२५.०५.२०१७
७.	आर.आर.डेव्हलपर्स	३३(७)	३४५३	२५.०५.२०१७
८.	नाखवा ॲन्ड जसोल	३३(७)	३४५८	२५.०५.२०१७
९.	जैनम कंस्ट्रक्शन	३३(७)	३४५४	२५.०५.२०१७
१०.	अर्थ बिल्डर्स	३३(७)	३५१३	२६.०५.२०१७
११.	हरेकृष्ण बिल्डर्स	३३(७)	३५०५	२६.०५.२०१७
१२.	क्षितीजा इन्फ्रास्ट्रक्चर	३३(७)	३४५५	२५.०५.२०१७
१३.	सराह हौसिंग प्रा.लि.	३३(७)	३४६०	२५.०५.२०१७
१४.	प्रदिप गोरागांधी	३३(७)	३५०७	२६.०५.२०१७

१.४६ वि.नि.नि.३३ (१०) अंतर्गत संक्रमण गाळे वितरीत करण्यात आलेल्या ०६ थकबाकीदार विकासकांना Stop Work नोटीस देण्याबाबत मा.मुख्य कार्यकारी अधिकारी/एस.आर.ए.यांना पत्र जा.क्र.३१८५, दि.१९.०५.२०१७ अन्वये कळविण्यात आले आहे त्याचा तपशील खालीप्रमाणे :-

अ.क्र.	विकासकाचे नाव	वि.नि.नि.
१.	फेथफुल डेव्हलपर्स	३३(१०)
२.	ओमकार रिअलेटर्स	३३(१०)
३.	जै.की.डेव्हलपर्स	३३(१०)
४.	मयूर डेव्हलपर्स	३३(१०)
५.	एस.डी.कॉर्पोरेशन	३३(१०)
६.	के.के.एस.डेव्हलपर्स (निलकमल)	३३(१०)

न्यायालयाची जी स्थगिती मिळाली आहे ती कोणत्या आधारावर मिळाली आहे ? असा प्रश्न समितीने उपस्थित केला असता, ते गाळे ताब्यात घेण्यासाठी म्हाडाने कार्यवाही केली होती. कार्यवाही सुरू केल्यानंतर संबंधितांनी उच्च न्यायालयामध्ये आव्हान दिले. उच्च न्यायालयामध्ये ते प्रकरण काही दिवस चालले आणि त्यानंतर हायकोर्टाकडून ते प्रकरण उपाध्यक्षांकडे रिमांड करण्यात आले होते. आता त्यांचे इतर प्रकल्पाचे काम थांबविल्यामुळे त्यांनी व्याजासह व थकबाकीसह संपूर्ण रक्कम रुपये ३ कोटी ७५ लाख रुपये शासनजमा केली आहे. विभागाने डीसीआर नियम ३३ (७) अंतर्गत अशा प्रकारचे सर्व प्रकल्पांचे काम थांबविले आहे. एकंदरीत या प्रकरणांमध्ये संपूर्ण कार्यवाही करण्यात आली आहे आणि आता विभागाकडून त्या लोकांवर निष्कासनाची कार्यवाही करण्यात येत आहे. पण ते लोकांच्या बाबतीत विभागाने गाळे समनिरीक्षण करुन ताब्यात घेतले तर त्या लोकांची गैरसोय होईल आणि तो प्रकल्प हेल्डअप होईल म्हणून म्हाडा या प्रकरणी थोडा विचार असा करीत आहे की, या लोकांना पोलिसांच्या मदतीने फोर्सफुली काढावे किंवा नाही. तशा प्रकारच्या मंजु-या देखील विभागाने मिळविल्या आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

१.४७ विभागाला पोलीस संरक्षण मिळत नाही. यामध्ये राजकीय हस्तक्षेप होत आहे, अशा प्रकारच्या सर्व अडचणी विभागाच्या माहितीमध्ये नमूद आहेत असे समितीने निदर्शनास आणले असता, यामध्ये स्ट्रॅटीजी ठरविण्यात आली पाहिजे. यामध्ये बिल्डर्सचे मुख्य उत्पन्नाचे साधन हे सेल कम्पोनन्टमध्ये आहे किंवा म्हाडातर्फे पुन्हा नवीन प्रकल्पांचे त्यांना काम मिळते त्यांच्या बाबतीत या दोन स्तरावर विभागाकडून कार्यवाही करण्यात येईल आणि कार्यवाही केली तर ते आपोआप व्यवस्थित राहतील असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

वसुलीचे अधिकार मंडळालाच आहेत. त्यांनी वसुलीच्या संदर्भात शासनाकडे प्रकरण पाठविले आहे. पण शासनाकडे त्यांनी हे प्रकरण पाठविण्याची गरज काय आहे ? असा प्रश्न समितीने विचारला असता, त्यांनी वसुलीसाठी काय केले आहे हे तपासले पाहिजे हे प्रकरण शासनाकडे पाठविण्याची काहीही गरज नाही असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.४८ मग त्या अधिका-यांवर विभागाकडून कोणती कार्यवाही करण्यात येणार आहे. ज्या अधिका-यांनी हे प्रकरण शासनाकडे पाठविले असेल त्या अधिका-यांवर कार्यवाही का करण्यात येऊ नये? विभागाला शासनाने मंडळ निर्माण करु दिले आहे ते कशासाठी आहे ? विभागाने त्या माध्यमातून निर्णय घ्यावयाचे आहेत. जे अयोग्य असेल ते थांबवावयाचे आहे आणि जे योग्य असेल त्यांचे समर्थन करुन ते चालविले पाहिजे. विभागाने हे केलेच नाही. शासनाकडे ते टोलविण्याचे कारण काय आहे आणि हाच गुन्हा आहे. हा गुन्हा गृहीत धरुन विभागाने त्यांच्यावर कार्यवाही करावी. कारण ती कायद्याच्या चौकटीत असेल. जिल्हाधिकारी कार्यालयामध्ये एखादे काम करावयाचे नसेल तर त्या प्रकरणी शासनाचे अभिप्राय मागविण्यात येतात. त्यावर अभिप्राय मिळत नाहीत आणि मग ती फाईल २, ५ किंवा १० वर्षे समोरच्या व्यक्तीच्या इंटरेस्टमुळे पडून राहते. तसा हा प्रकार आहे. जे अधिकार विभागाला आहेत त्यासंबंधी विभागीय प्रतिनिधी शासनाचे मार्गदर्शन विचारतात. असे मत व्यक्त करून सन २०१२ मार्चपर्यंत किती थकबाकी आहे? आणि सन २०१७ मार्चपर्यंत किती थकबाकी आहे? अशी विचारणा समितीने केली

असता, विभागाने घेतलेल्या माहितीनुसार सन २०१२ मध्ये ज्यावेळी यांचे ऑडीट झाले होते त्यावेळी जवळपास ५७ कोटी ४६ लाख रुपये इतकी थकबाकी होती. आज रोजी विकासकाकडे थकीत असलेला निधी ११५ कोटी रुपयांचा आहे. ट्रान्झिट कॅम्पमधील टेनन्टकडून यावयाची थकीत रक्कम रुपये १२४ कोटी इतकी आहे. अशी एकूण जवळपास २३९ कोटी रुपयांची थकबाकी आहे अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

१.४९ ट्रान्झिट कॅम्पमधील भाडेकरुंकडून जे सर्व्हीस चार्जेस आकारले जातात ते म्हाडाचे धोरण चूकीचे आहे. ट्रान्झिट कॅम्पमधील क्वॉर्टर्स विभागाकडून विकासकाला देण्यात येतात. त्याचा गाळा त्या ट्रान्झिटमध्ये गेलेले नागरिक वापरतात. याची जबाबदारी त्या विकासकावर असते. पण विकासक असे करतात की, ते स्वतःच्या नावाने गाळा घेतात आणि म्हाडामध्ये असा ठराव करून घेतला आहे की, त्याचे सर्व्हीस चार्जेस त्या ठिकाणी प्रत्यक्षात जे राहतात त्यांच्याकडून वसूल करण्यात यावेत. त्या ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये राहणा-या त्या व्यक्तीची स्वतःची ती मालकीची जागा नाही आणि त्यांना हेदेखील माहिती आहे की, ज्याअर्थी त्यांना म्हाडाने हे घर दिले आहे त्याअर्थी त्यांना तेथून दुसरीकडे जायचे नाही. मग त्यांनी पाणी, स्वच्छता आणि विजेच्या देयकाचे पैसे का भरावेत. तेथील वैयक्तिक विजेची देयके संबंधित विकासक भरत असेल. पण त्या इमारतीमधील कॉमन क्षेत्राचे स्टेअरकेस, कंपाऊंड वॉलवरील दिव्यांची विजेची संपूर्ण देयके म्हाडामार्फत भरण्यात येतात. त्यांच्याकडे असलेली ही १२४ कोटी रुपयांची थकबाकी विभागाला आयुष्यात कधीही मिळू शकणार नाही. म्हणून आज निर्णय करण्याची आवश्यकता आहे की, यापुढे ट्रान्झिट कॅम्पमधील क्वॉर्टर्सची संपूर्ण जबाबदारी विकासकाची असली पाहिजे. यासंबंधातील १०० टक्के देयके विकासकाने अदा केली पाहिजेत. तसेच, या संपूर्ण प्रकरणी ५७ कोटीवरुन ११५ कोटी रुपये इतकी थकबाकी वाढली आहे. म्हणजे जवळपास तीन वर्षामध्ये दुप्पटपेक्षा ही अधिकची थकबाकी झाली आहे. आपले १२४ कोटी रुपये तर फक्त सर्व्हीस चार्जेसचे आहेत. पण तो देखील निधी थकीत आहे. संपूर्ण मुंबई शहराचा विचार केला तर ही रक्कम १००० ते १२०० कोटी रुपये इतकी असेल किंवा कदाचित त्यापेक्षाही जास्त रक्कम ही सर्व्हीस चार्जेसची असेल. कारण कॉमन स्वरूपातील सर्व्हीस चार्जेसचे वीज आणि पाणी म्हाडा २० रुपयांमध्ये देते. माझ्या भागातील म्हाडाच्या इमारतीमधील लोकांना अजूनही २० रुपये मासिक भाड्यामध्ये वीज दिली जाते. ती रक्कम म्हाडाकडून वसूल करण्यात येते पण महापालिकेला वर्ग करण्यात येत नाही. त्यामुळे पाण्याच्या जोडण्या डिस्कनेक्ट करण्यात येत आहेत. त्यातून आता मार्ग काढण्याचा प्रयत्न केला आहे. कारण विभाग त्या रहिवाशांना १९७० मध्ये जागा देताना पाणी देत होते त्याचप्रकारे आजही २० रुपयामध्ये त्या परिवाराला पाणी देण्यात येत आहे. ही जबाबदारी त्यांची आहे काय ? हा देखील निर्णय घेण्यात येत नाही. अशा प्रकारचे निर्णय घेण्यासाठी कोणी तरी भेटायला आले पाहिजे अशी अपेक्षा ठेवली जाते. कोणी तरी भेटायला आले तर ते निर्णय होतात. भेटल्याशिवाय तर कोणताही निर्णय होत नाही. ही अडचण फार मोठी आहे. या बाबतीत आपण मार्ग काढू शकतो. कारण यामधून कोर्ट मार्ग काढणार नाही. या संदर्भात अशी विनंती आहे की, विभागाने त्या विकासकाचे सेल कॅम्पोनन्ट राखून ठेवायचा प्रयत्न केला तर त्या विकासकांना सुध्दा तेच हवे आहे. कारण म्हाडाचे एफएसआय २.२ पासून २.५, २.५ पासून ३.०० आणि ३.०० पासून ४.०० आणि ४.०० नंतर फंजिबलपर्यंत गेलेले आहेत. हे सर्व त्यांना मिळत राहते व त्यामुळे ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये फुकट माणसे राहतात. म्हणून म्हाडाच्या विकासकाला सुध्दा तेच पाहिजे की, आणखी ट्रान्झिट कॅम्पमधील टेनन्ट तेथेच ५ वर्षे राहिले तर त्याला लाभ होणार आहे. कारण त्यानंतर एफएसआय वाढल्यानंतर जी फरकाची रक्कम असेल ती भरण्यास तो तयार असतो. यामधून मार्ग शोधण्याची आवश्यकता आहे. म्हाडाच्या माध्यमातून ठराव करण्यात यावा किंवा सरकारने नियम बनविले पाहिजे. ज्याप्रमाणे डीसीआर नियम ३३(१०) मध्ये ज्या विकासकाने एल.ओ.आय. घेतल्यानंतर अमूक वर्षाच्या कालावधीत बांधकाम पूर्ण केले नाही तर तो विकासक बदलण्याचा खालील स्तरावर अधिकार दिला आहे. तशा पध्दतीने म्हाडाच्या वसाहतीमध्ये डीसीआर नियम ३३(७) लागू करावी. एस.आर.ए.मध्ये आता डीसीआर नियम ३३(१०) तर लागूच झाले आहे. पण म्हाडामधील वसाहतीमध्ये डीसीआर नियम ३३(७) अनुसार विकासकाने एल.ओ.आय. घेतल्यानंतर विहित मुदतीत बांधकाम पूर्ण केले नाही तर त्याचा करारनामा टर्मिनेट करता येईल. याबाबतचा कालावधी किती निश्चित करायचा तो करावा पण तो करारनामा टर्मिनेट करण्याची तरतूद करावी. कारण ते भाडोत्री १० बाय १० च्या ट्रान्झिट कॅम्पच्या खोलीत पिढ्यानपिढ्या मरुन जातात. विकासकांना काहीही फरक पडत नाही आणि अधिका-यांचेही काही जात नाही. म्हणून विभागाकडून ही कार्यवाही करण्यात येणार आहे काय ? आणि हा निर्णय किती दिवसामध्ये घेऊन या समितीला कळविणार की, डीसीआर नियम ३३(७) अन्वये विकासकाचा कालावधी निश्चित केल्यानंतर त्या कालावधीत काम पूर्ण झाले नसेल तर त्याला नोटीस देऊन त्याचा करारनामा रद्द करण्याची कार्यवाही किती दिवसात करणार ? कायद्याची आताची स्थिती काय आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, समितीने विचारलेल्या प्रश्नाच्या अनुषंगाने धोरणात्मक व सर्वकष विचार करण्यासाठी

आमदारांची एक समिती गठीत केलेली आहे. त्या समितीची एक बैठक सुध्दा झालेली आहे. ज्या पध्दतीने एस.आर.ए.मध्ये इमारतींचा पुनर्विकास करताना विकासकाला बदलण्याची तरतूद आहे तशा प्रकारची तरतूद म्हाडाच्या इमारतींचा पुनर्विकास करताना करण्यात यावी असे उपरोक्त समितीचे मत असल्याचे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.५० प्रकल्प ज्या स्टेजवर असेल त्या स्टेजवर विकासक बदलण्याची तरतूद करावी असे समितीने सूचित केले असता, एस.आर.ए.मध्ये आज अशी तरतूद आहे की, विकासकाने कामाची प्रगती दाखविली नाही तर त्याच्याविरुध्द कार्यवाही करून विकासक बदलण्याची तरतूद आहे असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

विकासक बदलण्याची तरतूद करण्याबाबत नियम ३३(१०) अंतर्गत विकासक बदलण्याची परवानगी दिली जाते. डीसीआर मध्ये कन्सेंट घेऊन विकासक नियुक्त करता येतो. ३३(७) व ३३(९) नुसार उपकर प्राप्त इमारतीत ७० टक्के कन्सेंट घेऊन विकासक नियुक्त करता येतो. ज्या ठिकाणी कन्सेन्ट घेऊन नियुक्त करता येतो, त्या सर्व ठिकाणी डीसीआरमध्ये विकासक बदलण्यास तोच नियम लागू केला पाहिजे. ३३(१०) अंतर्गत परवानगी आहे व ३३(७) व ३३(९) अंतर्गत परवानगी नाही. ३३(७) व ३३(९) अंतर्गत कन्सेंट घेऊन विकासक नियुक्त केला जातो. सर्व डीसीआरला सरसकट नियम लागू झाला पाहिजे.असे मत समितीने व्यक्त केले असता, संपूर्ण इश्यू बद्दल कमिटी होती. त्यात याबाबत देखील चर्चा झाली. एसआरएमध्ये देखील कन्सेट घेऊनच करतात. तेथे १३(२) ची तरतूद आहे अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

या उत्तराशी समिती सहमत नाही. तरतूद असतानाच त्याचा पुन्हा विचार का केला जात आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, म्हाडा ॲक्टमध्ये ही तरतूद नाही, एसआरए ॲक्ट मध्ये आहे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

यासंदर्भात विभागाकडून एक अध्यादेश काढण्यात येऊन या ठिकाणी सुधारणा करणे शक्य आहे. एसआरएकरिता जशी हाय पॉवर समिती आहे, तशी म्हाडाकरिता हाय पॉवर कमिटी तयार करण्यात यावी असे समितीने सूचित केले असता ते प्रस्तावित केले आहे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

विभागाने दुसरी तरतूद अशी करावी की, सरकारची जी थकबाकी येणे शिल्लक आहे त्या बाबतीत रेडीरेकनरच्या दराप्रमाणे सेल कम्पोनन्टमधील जेवढ्या जागा असतील त्यासंबंधी पूर्वी जसे यूएलसीच्या बाबतीत करण्यात येत होते त्या पध्दतीने त्या जागा विकासकाने तातडीने शासनाकडे हस्तांतरीत कराव्यात असे समितीने सूचित केले असता, त्या बाबतीत अभ्यास करून विभागाकडून निर्णय घेण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.५१ भाडे व सेवा कराची किती वसुली झाली आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ३३(७), ३३(९) व३३(१०) अंतर्गत विकासकाला गाळे दिले होते. एप्रिल नंतर १७ कोटी रुपये वसूल झाले असून त्यांना स्टॉप वर्कची नोटीस दिली आहे. विकासकाकडे एकूण १२० कोटी रुपये थकबाकी आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१२० कोटी रुपयांपैकी केवळ १७ कोटी रुपये वसूल केले याबाबत समितीने नाराजी व्यक्त केली असता, म्हाडाच्या धोरणाप्रमाणे थकीत भाडे आहे, ते भाडे भरत नाही. त्यांच्या प्रोजेक्टला स्टॉप वर्क केले असून मुंबई महानगरपालिका व झोपडपट्टी पुनर्विकास प्राधिकरण यांनादेखील कळविले आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

स्टॉप वर्क विकासकांना खूष करण्यासाठी केले आहे. विकासकांना आजज इमारत बांधावयाचीच नाही. स्टॉप वर्क मुळे त्यांना अनुकूलता करून दिलेली आहे. मुंबई शहरात म्हाडाचे सल्लागार मंडळ प्रस्थापित करण्यात यावे, म्हणजे सत्य परिस्थिती लक्षात येईल. विकासकांनी भाडे दिले नाही, याबाबत त्यांच्या प्रॉपर्टीवर टाच का आणण्यात येत नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता, आरआरसी म्हणून त्यांची सर्व माहिती एक्झिक्युटीव्ह इंजिनिअरकडून घेण्यात येत आहे. स्टॉप वर्क करून काही लोक रक्कम भरतात काही भरत नाहीत. १२ टक्के व्याज, ॲथोरीटीचे धोरण त्यांना मान्य नाही. आरआरसी इश्यू करून जिल्हाधिका-यांकडून त्यांच्या मालमत्तेचा तपशील मागविण्यात येत आहे.

१.५२ यासंदर्भात विकासकांनी खाजगी मालमत्तेची यादी मागवून ती जोडण्यात यावी. असे समितीने सूचित केले. रकमेची वसुली कमी झालेली आहे, त्याबाबत जबाबदारी निश्चित करण्यास समितीने सांगितले. ज्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करावयाची होती, ते सर्व निवृत्त झाले आहेत असे समितीने निदर्शनास आणले असता, जे शासनाच्या सेवेत आहेत, त्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करण्यात येत आहे.

१.५३ विकासकांवर केलेल्या कारवाईबद्दल मंडळाने जी माहिती दिली त्यामध्ये १४ व्यक्तींना केवळ काम स्थगित करण्याची नोटिस दिली. ६ लोकांबाबत मंडळाने एस.आर.ए. ला सांगितले की, यांचे काम स्थगित करण्यात यावे. या १४ लोकांना का सोडण्यात आले ? यांच्याबाबतही एस.आर.ए. ला काम स्थगित करण्याबाबत सांगण्यात यावे असे समितीने सूचित केले असता, ते १४ लोक मंडळाचे असून त्यांचे इतर सर्व प्रकल्प थांबविण्यात आले आहेत अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

त्यांच्या सेलेबल कंपोनंटला ॲटॅच करा असे समितीने सूचित केले असता, यामध्ये जे प्रकल्प अडकले आहेत किंवा अपूर्ण आहेत त्यांचे ऑक्शन करावे लागेल, परंतु जे सुरू आहेत त्यांनी १७ कोटी रुपये मंडळाकडे भरले आहेत. असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

जिल्हाधिकारी यांच्याकडून परवानगी घेवून त्यांना मंडळाकडून नोटिसा पाठविण्यात याव्यात. Within three months you will get the money. तसेच समितीने काही विषयावर एक महिन्याच्या आत तर काही विषयावर २ महिन्याच्या आत कारवाई करण्यास सांगितले आहे. तो कारवाई अहवाल समितीकडे पाठविण्यात यावा असे समितीने सूचित केले.

विभागाकडून प्राप्त झालेल्या ज्ञापनात असे नमूद केले आहे की, ८९२ संक्रमण गाळे मंडळाच्या ताब्यात असून २४ कोटी १२ लाख रुपयांची मागणी होती. त्यापैकी १८ कोटी ६९ लक्ष रुपयांची मागणी ऑगस्ट २०१२ पर्यंत आहे. सद्यःस्थिती माहिती नाही. कसूर करणा-यांवर कारवाई केली आहे. मात्र एकाही अधिका-यावर कारवाई केलेली नाही केवळ शो-कॉज नोटीस दिलेली आहे. एक अधिकारी निवृत्त झाले, ३ मयत झाले त्यांच्या विरूध्द विभागीय चौकशी करू असे सांगितले. मात्र निर्णय काहीच घेण्यात आलेला नाही. उपमुख्य अधिकारी नुकतेच बदलीवर अन्य ठिकाणी रुजू झाल्यामुळे कार्यालयाचा तपशील उपलब्ध झाला नाही, सदर तपशील उपलब्ध करून देण्यास सामान्य प्रशासन विभागाला सांगितले आहे. भाडे वसूल करणा-या लोकांना विकासक त्यांच्या ऑफिसमध्ये देखील येऊ देत नाही. मिळकत व्यवस्थापक तेथे जात नाही असे मत समितीने व्यक्त केले असता, काही जण डेप्युटेशनचे आहेत. याबाबत दुरूस्ती मंडळाच्या स्तरावर बैठका घेण्यात आल्या, त्यांना शोकॉज नोटीस दिली. उपाध्यक्षांच्या स्तरावर देखील पाठपुरावा केलेला आहे. आता ते ऐकतच नाहीत यामुळे त्यांना स्टॉप वर्कची नोटीस दिली आहे. प्रॉपर्टी अटॅच करण्यासंबंधी रेव्हेन्यू रिकव्हरी करिता जिल्हाधिका-यांकडे प्रस्ताव पाठविण्यात येऊन त्यांचे बँकेचे अकाऊंट फ्रिज करणे इ. कार्यवाही करण्याबाबत कळविण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.५४ मोठमोठ्या विकासकांचे सेवा कर शिल्लक आहेत. त्यानंतर त्यांना म्हाडाने दुस-या मालमत्ता देखील विकसित करण्यास दिलेल्या आहेत. बीडीडी चाळ, समता नगर येथील मालमत्ता देखील दिलेल्या आहेत असे समितीने निदर्शनास आणले असता, ६ झोपडपट्टी पुनर्विकास प्राधिकरणाच्या आहेत. याबाबत झोपडपट्टी पुनर्विकास प्राधिकरणाच्या सीईओंना देखील कळवले आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

तिसरा एक महत्त्वाचा विषय आहे की, म्हाडामार्फत पुरविण्यात येणा-या कॉमन सुविधांची रक्कम रहिवाशांकडून वसूल न करता विकासकाकडून वसूल करण्यात यावी. कारण विभागाकडून हे ट्रान्झिट कॅम्प संबंधित विकासकाच्या नावाने देण्यात येतात. त्यामुळे याचा भरणा त्याने केला पाहिजे. त्या विकासकाने रहिवाशांकडून वसूल करावेत. विभाग त्या रहिवाशांकडे वसुलीसाठी जाणार नाही. हे तर नियमानुसारच आहे. याला शासनाच्या मान्यतेची आवश्यकता काय आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता सध्या विकासक बदलण्याची तरतूद नाही असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

सदर विषय सर्व्हीस चार्जेसचे पैसे गोळा करण्याबद्दलचा आहे असे समितीने निदर्शनास आणले असता,आजच्या नियमानुसार तो संबंधितांकडून वसूल करणे आवश्यक आहे. समितीची सूचना आहे की, ते चार्जेस विकासकाकडून वसूल करण्यात यावेत. त्यासंबंधी अभ्यास करून त्याबद्दल निर्णय घेण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

हे चार्जेस विकासकाकडून वसूल करण्यात यावेत. अशी समितीने शिफारस केली.

१.५५ यामध्ये दोन महत्त्वाच्या प्रश्नांची उत्तरे येणे बाकी आहेत. एक म्हणजे विभाग विकासक बदलण्याची तरतूद करणार काय आणि सरकारची थकबाकी येण्याच्या दृष्टीने त्याच्या सेल कम्पोनन्टमधून युएलसीप्रमाणे जागा सीज करून कार्यवाही करणार काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, समितीने यासंबंधी तीन सूचना केलेल्या आहेत. एक म्हणजे विकासक बदलण्याची नियमात नसलेली तरतूद करण्यात यावी. त्याबाबत ३३ (७) मध्ये अभ्यास करुन निर्णय घेण्यात येईल. दुसरे ट्रान्झिट कॅम्पमधील सर्व्हीस चार्जेस रहिवाशांऐवजी विकासकाकडून वसूल करण्यात यावेत. त्याबाबत नियमात तरतूद

करावी लागेल. त्याचे जस्टीफिकेशन असे आहे की, ट्रान्झिट कॅम्प नसते व रहिवाशांना अन्यत्र बाहेर पाठवावे लागले असते तर त्यांना त्यांचे भाडे द्यावे लागले असते. ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये त्यांना पैसे द्यावे लागत नाहीत. जे द्यावे लागतात ते एकदम नॉमिनल आहेत. तिसरे म्हणजे रेडी रेकनरच्या आधारावर सेल कम्पोनन्ट कॉन्फिस्कइट् करणे, त्याची सुध्दा तरतूद करावी लागेल असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

१.५६ यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

उपकरप्राप्त इमारती या खाजगी मालकांच्या असून, त्याचा पुनर्विकास हा मालक स्वतः किंवा मालकाने नेमलेल्या विकासकातर्फे ७०% रहिवाश्यांच्या संमतीने वि.नि.नि. ३३ (७) किंवा ३३ (९) अंतर्गत करण्यात येतो. वि.नि.नि. ३३ (७) किंवा ३३ (९) मध्ये विकासक बदलण्याची तरतूद नाही. परंतु याबाबत अभ्यास करून शासनाने गठीत केलेल्या आमदारांच्या समितीसमोर सविस्तर सदर मुद्दा उपस्थित करण्यात येईल.

या तीनही तरतुदी करण्यासंबंधी विचार करावा. पण समितीच्या यासंबंधी शिफारशी आहेत आणि जेव्हा समितीचा अहवाल तयार करण्यात येईल त्यामध्ये या शिफारशींचा समावेश असेल, असे मत समितीने व्यक्त केले असता, विभाग त्याचाच आधार घेणार आहे आणि त्या आधारावरच विभागाकडून सुधारणा प्रस्तावित करण्यात येतील असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

विभागीय प्रतिनिधी नागरिकांच्या अडचणी सांगत आहेत. विकासकाला प्रत्येक गोष्टी करताना म्हाडा किंवा एस.आर.ए.कडे यावे लागते. असे असताना त्यांच्याविरूध्द कार्यवाही न करता या समितीसमोर सांगण्यात येत आहे की, त्या लोकांना त्रास होऊ नये म्हणून विभागाकडून कार्यवाही थांबविण्यात किंवा संथगतीने करण्यात येते, हे योग्य नाही. शासनाचा २५० कोटी इतका मोठा निधी थकित असताना आणि विभागाकडून विकासकांना वीज, पाणी यासारख्या सुविधा जवळपास मोफत देण्यात येतात. परंतु विभागास संबधितांकडून वसुली पाहिजे त्या प्रमाणात होत नाही. ही थकबाकीची रक्कम दिवसेंदिवस वाढतच आहे. त्यामुळे या विषयी काही तरी धोरणात्मक निर्णय करून यासंबंधी कुठे तरी वचक बसला पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, यामध्ये एक अशी सूचना आहे की, एखाद्या विकासकाला जेव्हा एखादे काम देण्यात येते त्यावेळी त्याची इतर कोणती थकबाकी नाही याची खात्री करून घेतली पाहिजे असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

त्यासंबंधी विभागाने त्या विकासकाकडून इतर कामाची थकबाकी नसल्याचे नो-ड्यूज प्रमाणपत्र सादर करण्याचे त्यावर बंधन घातले पाहिजे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, No dues from any other Government Agency is an administrative decision, that we can insist असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

त्यावर We can put deterrent, though there is a provision in the Law असे मत समितीने व्यक्त केले.

१.५७ परिच्छेद क्रमांक २.२.८.१ रचनात्मक दुरूस्तीच्या अंमलबजावणीतील विलंब

या परिच्छेदासंदर्भात विभागाकडे पैसे नाहीत असे सांगितले आहे. मात्र यासंबंधी यापूर्वी चर्चा झालेली आहे. या प्रकरणी विभागाने अंमलबजावणी करताना झालेल्या विलंबाबाबतचे जे कारण सांगितले त्यामध्ये ७७३६ उपकर प्राप्त इमारतींच्या रचनात्मक दरूस्तीसाठी निवड करण्यात आली होती. परंतु प्रत्यक्षात ४५४९ इमारतींना दुरूस्तीची मंजूरी मिळाली आहे. इतर इमारतींना पुरेशा निधीअभावी मंजुरी मिळाली नाही. मूळ ४५४९ असलेल्या इमारतींपैकी १४६६ इमारतींच्या दुरूस्तीचे काम अपुरा निधी व भाडेकरुंच्या असहकार्यामुळे हाती घेण्यात आली नाहीत. असे असेल तर इतर इमारतींच्या कामाच्या प्रगतीची माहिती काय आहे ? ४५४९ इमारतींपैकी उर्वरीत आणखी ३०८३ इमारती आहेत. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, यासंबंधी विभागाकडून दरवर्षी एक कार्यक्रम आखण्यात येतो. त्यामध्ये नागरिक, मुंबई मनपा आणि विभागाच्या निदर्शनास आलेल्या ज्या इमारती असतील त्यांचा वर्क प्रोग्रॅम तयार केल्यानंतर त्याला उपलब्ध बजेटनुसार प्रशासकीय मान्यता देऊन ती कामे सुरू केली जातात. दरवर्षी एक टार्गेट निश्चित केलेले असते. असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

याबाबत समितीच्या माहितीस्तव मागील ५ वर्षाची आकडेवारी सांगताना सन २०१२-१३ ते २०१५-१६ पर्यंत ४३७७ इमारतींचे भौतिक उद्दिष्ट बजेटच्या उपलब्धतेनुसार ठेवले होते. त्यापैकी २८८७ कामे दुरूस्ती मंडळाने पूर्ण केली आहेत. आजमितीस म्हणजे २०१५-१६ मध्ये ६१७ कामे प्रगतीपथावर आहेत. २०१६-१७ मध्ये ८३३ कामांचे टार्गेट ठेवले होते आणि त्यासाठी शासनाकडून दुरूस्ती मंडळाला ६९ कोटी रुपयांचा निधी ८८ कोटींच्या अगेन्स्ट प्राप्त झाला होता. सन २०१७-१८ मध्ये दुरूस्ती मंडळाने ८५८ कोटी रुपयांचे टार्गेट ठेवले असून त्यापैकी पूर्वीची अपूर्ण कामे या वर्षी प्रगतीपथावर असल्याचे दाखविण्यात आले आहे. आता ८०६ कामे प्रगतीपथावर असून या वर्षी १४० कोटी ७५ लाख रुपयांचे अंदाजित टार्गेट ठेवलेले आहे. ही सद्यःस्थितीची आकडेवारी आहे अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस दिली.

१.५८ आज सन २०१२-१३ या वर्षाची साक्ष घेण्यात येत आहे. दुरूस्ती मंडळाने सन २०१६-१७ मध्ये चांगले काम केले त्याबद्दल दुरूस्ती मंडळाचे अभिनंदन करण्यात येत आहे. इमारतींच्या दुरूस्तीसाठी मंजुरी मिळूनही ती कामे सुरू झाली नाहीत. याबाबतची कारणे अशी आहेत की, (१) संयुक्त निरीक्षण करण्यात आले नाही. (२), वास्तुविशारदाकडून नकाशा व खर्चाचा अंदाज मिळालेला नाही. (३) मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी दिलेला नाही. (४) इमारतीच्या दुरूस्तीसाठी विकासक नियुक्त करण्यात आला नाही. महालेखाकार यांनी त्यांच्या परिच्छेदात म्हटल्याप्रमाणे ही कामे पूर्ण करण्याची जबाबदारी कोणाची होती? या ठिकाणी कामे न होण्याची महालेखापालांनी कारणे दिलेली आहेत. या संदर्भात म्हाडाच्या अधिका-यांची जबाबदारी होती. मात्र ही कार्यवाही का झाली नाही, त्यासाठी कोण जबाबदार आहे ? आर्किटेक्ट नियुक्त करण्याची जबाबदारी कोणाची होती ? अशी विचारणा समितीने केली तसेच विभागाने विलंबाची कारणे नोंद केली नाहीत असे समितीने निदर्शनास आणले असता, ती कामे म्हाडाच करणार होते. आर्किटेक्ट नियुक्त करण्याची जबाबदारी एक्झिक्युटीव इंजिनिअर व डेप्युटी इंजिनिअर यांच्या पातळीवर केली जाते. म्हाडा व रिपेअर बोर्डाच्या पॅनलवर काही अभियंते असतात अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

महालेखापालांनी कार्यवाही न होण्याचे जे चार मुद्दे मांडले आहेत, ते विभागाला मंजूर आहेत काय ? ५१६ इमारतींच्या कामाला हातच लावलेला नाही. १२२३ इमारतींची कामे न होण्याची कारणे काय आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, आर्किटेक्ट अपॉईंट करणे ही नियमित प्रक्रिया आहे. त्याला मान्यतेच्या प्रकियेतून जावे लागत नाही. ज्या ठिकाणी लोकांची मागणी येते की, त्यांना अमुक आर्किटेक्ट नको, बदलून द्यावा त्या ठिकाणी अडचण येते. ज्या इमारतींचे अंदाजपत्रक सिलींग रकमेपेक्षा जास्त होते, त्या अतिरिक्त रकमेकरिता लोकांकडून अधिकचे पैसे घेण्याची तरतूद केलेली आहे. ते पैसे पूर्ण मिळाले तर लगेच काम सुरू होते. असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

संयुक्त निरीक्षण करण्याची कोणाची जबाबदारी होती ? या समितीच्या प्रश्नाबाबत संयुक्त निरीक्षण दरवर्षी केले जाते. त्या नुसार बजेटमध्ये कामे येतात असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.५९ विभागाने दिलेल्या स्पष्टीकरणात रचनात्मक दुरूस्तीच्या अंमलबजावणीतील विलंब झाला हे सत्य आहे असे नमूद केले आहे. महालेखापालांनी सांगितलेले कारण सत्य असल्याचे विभागाकडून सांगितले जाते. मात्र दुस-या बाजूला वेगळे कारण सांगितले जात आहे. ७०७ दुरूस्तीच्या कामांचे संयुक्त निरीक्षण झाले नसल्याचे आढळून आले, असे महालेखापालांचे म्हणणे आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, पावसाळ्यापूर्वी सर्वेक्षण केले जाते, त्यानुसार कोणती कामे करावयाची आहेत हे ठरवले जाते. ३ विभागात ७०७ रचनात्मक कामांचे संयुक्त निरीक्षण न करणे हे विभागाने मान्यच केलेले आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

संयुक्त निरीक्षण करणे ही ज्या अधिका-यांची जबाबदारी होती व त्यांनी ती पूर्ण केली नाही, त्यांना एका महिन्यात निलंबित करावे. वास्तुविशारदाकडून नकाशा व खर्चाचा अंदाज न मिळणे हे दुसरे कारण महालेखापालांनी नमूद केलेले आहे. जे वास्तुविशारद होते, त्यांना ब्लॅकलिस्ट करून म्हाडाच्या यादीतून बाहेर काढावे. या दोन्ही कारवाया एका महिन्याच्या आत करण्यात याव्यात असे समितीने सूचित केले.

१.६० **यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.**

याबाबत असे सादर करण्यात येते की, उपकर प्राप्त इमारत दुरूस्तीच्या कामांसाठी मंडळाच्या पॅनलवर असलेल्या वास्तुशास्त्रज्ञांची नियुक्ती केल्यानंतर, वास्तुशास्त्रज्ञ काम नकाशावर दर्शवितो व त्यांचे अंदाजपत्रक तयार करून सदर प्रस्ताव संबधित कार्यकारी अभियंता यांच्या कार्यालयात सादर करण्यात येतो. वास्तुशास्त्रज्ञ यांनी सादर केलेला प्रस्ताव संबधित कार्यकारी अभियंता व उप अभियंता प्रत्यक्ष इमारतीची पाहणी करून वास्तुशास्त्रज्ञ यांनी प्रस्तावित केलेले व नकाशांवर दर्शविलेले कामे बरोबर आहे याची खातरजमा करुन इमारत दुरूस्तीच्या कामाच्या अंदाजपत्रकाचा प्रस्ताव प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करतात. अंदाजपत्रकास मंजूरी दिल्यानंतर रितसर टेंडर मागविण्यात येतात व ठेकेदारांची नेमणूक करण्यात येते. सदर प्रक्रिया झाल्यानंतर ठेकेदार, वास्तुशास्त्रज्ञ, मंडळाचे अधिकारी व इमारतीमधील भाडेकरु एकत्रित संयुक्त पाहणी करुन कामास सुरूवात करण्यात येते. त्यामुळे इमारत दुरूस्तीच्या कामामध्ये संयुक्त निरिक्षण झाले नाही असे म्हणणे योग्य होणार नाही.

१.६१ ज्या दुरुस्तीच्या कामामध्ये संयुक्त निरीक्षणे न झाल्याबाबत जबाबदार अधिका-यांना निलंबित करण्यात यावे, असा मुद्दा उपस्थित केला होता. विभागाने म्हटले की, गरजचे नाही, सर्व केले आहे. संयुक्त इन्स्पेक्शन झालेले नाही असे समितीने निदर्शनास आणले असता, ४-५ कारणांपैकी हे एक कारण होते. आर्किटेक्ट व संबंधित कार्यकारी अभियंता, उप मुख्य अभियंता रुटीनमध्ये सर्व्हेक्षण करतात. पटनी फॉर्म नुसार १०० गुण दिलेले आहेत. त्याप्रमाणे प्राथम्य क्रमाबाबतची यादी तयार करुन कामे केली जातात. त्यातील हा एक मुद्दा होता असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

उपकर प्राप्त इमारतीच्या पुनर्बांधणीचे काम न करणा-या जबाबदार अधिका-याची जबाबदारी निश्चित करावी असे समितीने सूचित केले असता, ही बाब प्रकरण निहाय आहे. उशीर होण्याबाबत वेगवेगळी कारणे आहेत. त्याला वेळ लागेल असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी न देणे, हे कारण समजणे शक्य आहे.चौथे कारण आहे की, दुरुस्तीच्या कामासाठी विकासक निश्चित न करणे. विकासक निश्चित करण्याची जबाबदारी तर म्हाडाची होती. विकासक निश्चित न होण्याचे कारण काय आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, टेंडर प्रक्रियेमध्ये एकच टेंडर आले तर दोनदा- तिनदा ती प्रक्रिया करावी लागते. यास बराच वेळ लागतो असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर केला.

या संदर्भात सचिवांनी त्या वेळची पूर्ण परिस्थिती बघावी. टेंडर न आल्यामुळे उशीर झाला असेल तर ते समितीला मान्य आहे. मात्र असे कारण नसेल तर या संदर्भात देखील कारवाई करावी.या संदर्भात समितीला एक महिन्यात अहवाल सादर करावा. तसेच ५१६ इमारतीच्या दुरुस्तीस विलंब झालेला आहे. झालेल्या विलंबाची कारणे दोन विभागाच्या मासिक प्रगती अहवालात देण्यात आली नव्हती. या बाबत खुलासा करण्यास समितीने सांगितले असता या बाबतची कार्यवाही सुरु असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.६२ ५१६ संस्थांची नावे विभागाकडे असतील. त्या संदर्भातील लेखी माहिती समितीकडे द्यावी. किती संस्थांची कामे पूर्ण झाली व किती संस्थांच्या कामांना सुरुवातच केलेली नाही, ही माहिती द्यावी. तसेच मार्च, २०१७ मध्ये १२२३ इमारतींची काय परिस्थिती आहे, किती कामे प्रगतीपथावर आहेत, याची माहिती द्यावी. असे समितीने सूचित केले.

खरे तर बैठकीच्या वेळीच समितीला अपडेट माहिती द्यावयास हवी होती असे महालेखापालांनी नमूद केले असता समितीला याबाबतची प्रत देण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

उपकर प्राप्त इमारतींच्या संबंधीचा हा निर्णय नाही. म्हाडाने उपनगरात देखील लेआऊटच्या विकासाची कामे दिलेली आहेत. कांदिवली विभागात एकता नगर सोसायटीचे काम कोरा कन्स्ट्रक्शन कंपनीला दिले. आठ वर्षे झालेली आहेत. तेथील रहिवाशांना भाड्याने राहाण्यास सांगितले आहे. ३-३ वर्षापासून या रहिवाशांना भाडे दिले जात नाही, कामे थांबून राहिली आहेत. मुंबई शहरात या विकासकाने एकही इमारत ओ. सी. सह बांधलेली नाही. अशा विकासकाला हे काम दिलेले आहे. सदर विकासकाने युएलसीच्या जागा सरकारच्या ताब्यात दिल्या नाहीत.त्यांनी एकेका इमारतीत २-३ नागरिकांना एकेक फ्लॅट विकला, बियाँड सीसी काम केले, टीडीआर विकत न घेता माळे चढवले. मुंबई शहरात १५४ इमारती सीसी व्यतिरिक्त व टीडीआर व्यतिरिक्त होत्या. यातील जास्तीत जास्त इमारती या विकासकाच्या होत्या. अशा विकासकाला काम दिले जाते. तो मूळ रहिवाशांना भाडे देतो की नाही हे कोणी विचारत नाही. म्हाडाची जबाबदारी संपली काय ? सोयिस्कररित्या विकासक त्यांच्या कंपनीत दुसरा पार्टनर घेतो, किंवा बदलला जातो, मग त्याची जबाबदारी संपली काय ? अशी विचारणा समितीने केली तसेच ॲडिशनल पार्टनर घ्यावयाचे असेल तरी देखील कन्सेंट घ्यावे लागेल याबाबत निर्णय घेणे आवश्यक आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता,याबाबत विभागाकडून कार्यवाही करण्यात येत आहे. सेस प्रॉपर्टीचे मालक वेगळे आहेत. मेन्टेनन्स, स्ट्रक्चरल डेव्हलपमेंट व रिपेअर्सचे काम म्हाडा रिपेअर बोर्ड ॲक्ट नुसार केले जात आहे. मालक वेगवेगळे आहे. एसआरएमध्ये शासन मालक आहे.अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.६३ इमारतीचे मूळ मालक न्यायालयात जातात, त्यांना विरोध करतात, त्यांची संमती मिळत नाही. यासंदर्भात उपकर प्राप्त इमारतींच्या व्यतिरिक्त इमारतींचा विभागाकडून आढावा घेण्यात यावा असे समितीने सूचित केले असता, या पूर्वी मुख्यमंत्री महोदयांकडे चर्चा झाली. एनओसी देऊन वर्षानुवर्षे काम होत नाही. विकासक बदलणे, ठराविक कालावधी नेमून देणे, तसेच त्या कालावधीत देखील काम केले नाही तर ते म्हाडाने करावे असे मुद्दे होते असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.६४ म्हाडाने विकासकांना जे काम दिलेले आहे, त्या बाबत तेथील स्थानिक आमदार किंवा अधिका-यांकडून माहिती घेण्यात यावी तसेच भूसंपादनाच्या मालमत्तेसाठी धोरण नसताना एलओआय देण्याचे काम केले असेल तर त्यांप्रकरणी संबंधितांवर कारवाई करुन समोर यावे असे समितीने सूचित केले असता,यामध्ये प्रकरणनिहाय माहिती समितीस आज सादर करण्यात आली आहे. मंडळाकडे असलेल्या प्रॉपर्टीजपैकी ज्या भूसंपादित केलेल्या प्रॉपर्टीज आहेत त्यांना दिनांक १९.०५.२००९ रोजी शासकीय अधिसूचना प्रस्तावित होती. त्याआधारे शासन स्तरावर काही एल.ओ.आय. देण्याबाबत आदेश देण्यात आले व शासनाची म्हणजे गृहनिर्माण विभागाची पर्यायाने माननीय गृह निर्माण मंत्री यांची मान्यता घेवून काही एल.ओ.आय. म्हाडामार्फत देण्यात आले आहेत.अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

माननीय गृहनिर्माण मंत्री यांनी मंडळाला एल.ओ.आय. द्या असे लिहून दिले का ? या २१ प्रकल्पांपैकी असे काही प्रकल्प असतील की ज्यांना शासनाने एल.ओ.आय. द्यावा असे मा. मंत्रीमहोदयांनी निर्देशित केले असेल अशी कोणती प्रकरणे आहेत त्यांची माहिती देण्यात यावी असे समितीने सूचित केले असता,यामध्ये २१ मालमत्ता संपादित केलेल्या आहेत. आज रोजी या मालमत्तांचे विकासक किंवा भाडेकरू न्यायालयामध्ये गेल्यामुळे ही सर्व प्रकरणे पुढे जाऊ शकली नाहीत. शासन स्तरावर दिनांक १९.०५.२००९ रोजी प्राथमिक अधिसूचना निघाली व त्याआधारे कंडीशनल एल.ओ.आय. देण्यात आले आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

सर्व २१ प्रॉपर्टीजला हे कंडीशनल एल.ओ.आय. देण्यात आले का ? कंडीशनल एल.ओ.आय. मध्ये नेमकी काय कंडीशन होती ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सर्व प्रॉपर्टीजला एल.ओ.आय. देण्यात आले व त्यात संमतीबाबत कंडीशन होती असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

मुख्य म्हणजे संमती घेतल्याशिवाय एल.ओ.आय. दिलेच कसे जाऊ शकतात ? सन २००९ साली कोणत्या अधिका-यांनी हे एल.ओ.आय. दिले, त्यावेळी सचिव कोण होते ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सन २००९ चे धोरण अंतिम होण्याच्या अधिन राहून याबाबत कार्यवाही करण्यात आली होती असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

म्हणजे धोरण निश्चित होण्यापूर्वीच एल.ओ.आय. देण्यात आले का ? असा प्रश्न समितीने उपस्थित केला असता, धोरण निश्चित होण्यापूर्वीच एल.ओ.आय. देण्यात आले होते. त्यानंतर २०१३ मध्ये ॲथॉरिटीमध्ये एक ठराव आला की, म्हाडाच्या मालमत्ता म्हाडानेच विकसित कराव्यात व शासनानेदेखील म्हाडाला तसे निर्देश दिले असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.६५ सन २००९ साली शासकीय धोरणाच्या अधिन राहून निर्णय करणारे सचिव कोण होते ? या समितीच्या प्रश्नाबाबत याबाबतची माहिती समितीस सादर करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

यामध्ये दुसरी गोष्ट म्हणजे या केसमध्ये न्यायालयात विभागाची बाजू कमकुवत पडत आहे. या सर्व केसेसमध्ये विभागाची न्यायालयीन बाजू कमकुवत पडत असून त्याचे कारण म्हणजे म्हाडाच्या अधिवक्त्या यांच्यामार्फत केले जाणारे पूअर फिडिंग हे आहे. म्हाडाने यासंदर्भात योग्य काउन्सिल उभे करण्याची आवश्यकता आहे. सुनावणीस उभ्या राहणा-या ॲडव्होकेट जनरल यांना जाणारा फिडींगदेखील इरिलिव्हेंट असतो. जोपर्यंत क्लाइंट म्हणजे म्हाडा याचा योग्य रीतीने पाठपुरावा करुन त्यांना योग्य कागदपत्रे देणार नाही तोपर्यंत ही केस कमकुवत होणारच.यासाठी विभागाने एक चांगले काउन्सिल उभारणे आवश्यक आहे. त्यासाठी स्पेशल आऊटसोर्सिंग करुन चांगल्या ॲडव्होकेटची मदत घ्यावी लागत असेल तर ती घेण्यात यावी. त्यांच्या नजरेस याबाबतची सर्व कागदपत्रे आणून द्यावीत व विभागीय सचिवांनी म्हाडाच्या अधिका-यांसह त्यांना ब्रिफिंग करावे असे समितीने सूचित केले. काही ठिकाणी दुरुस्ती मंडळाने शासनाच्या मान्यतेने कार्यवाही केली आहे तर काही ठिकाणी म्हाडाच्याच स्तरावर कार्यवाही करण्यात आली आहे असे समितीने निदर्शनास आणले असता, यामध्ये काही प्रकरणी शासनाच्या मान्यतेने व काही प्रकरणी शासनाची मान्यता घेवून अशा पध्दतीने कार्यवाही करण्यात आली आहे.असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.६६ **परिच्छेद क्र. २.२.८.२ - मोडकळीस आलेल्या उपकरप्राप्त इमारतींच्या पुनर्रचनेस विलंब :-**

एमसीजीएम कडे प्रलंबित असलेले त्यांच्या पुनर्रचनेचे प्रस्ताव लवकर मंजूर होण्यासाठी एमबीआरआरबी ने कोणतेही कार्यतंत्र योजले नाही, एमसीजीएमकडे प्रस्ताव पाठवले मात्र त्याला मान्यता दिली नाही व पाठपुरावा केला नाही, असा महालेखापालांचा आक्षेप आहे. तसेच मुंबई महापालिकेकडे प्रस्ताव पाठविल्यावर त्याचा पाठपुरावा केला नाही. माहितीमध्ये नमूद केलेले स्टेटमेंट ए समितीला प्राप्त झालेले नाही. १६ प्रकरणे एमसीजीएमकडे आहेत. किती कालावधीसाठी हे प्रस्ताव प्रलंबित

आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सन २००९ पूर्वी डीसीआर ३३(९) ची तरतूद होती. ज्या इमारतींची दुरुस्ती करता येणे शक्य नाही, अशा काही इमारती म्हाडाने ॲक्वायर केल्या. त्या इमारतींची पुनर्रचना म्हाडा स्वतः करीत आहे. सन २००९ मध्ये या इमारतींचा पुनर्विकास जॉईंट व्हेंचरद्वारे करण्यात यावा, अशा प्रकारचा नवीन अधिसूचनेचा ड्राफ्ट अस्तित्वात आला. त्यामुळे सन २००९ नंतर हे सर्व प्रोजेक्ट अधिगृहीत केले. त्यांचा विकास जॉईंट व्हेंचरद्वारे केला जाईल, या आधारामुळे त्यांचा पाठपुरावा कमी केला गेला. मात्र सन २०१२ रोजी ही अधिसूचना कायम झाली नाही. त्यावेळी सांगितले गेले की, सन २००९ मधील ड्राफ्ट नोटीफिकेशन कायम केले जाणार नाही. या पूर्वी ३३(९) मध्ये जे प्रकल्प घेतले ते पूर्ण झाले. यामुळे ज्या इमारती अधिगृहीत केल्या आहेत, त्यांचे काम प्रलंबित आहे. ज्या इमारती अधिगृहीत केल्या आहेत, मात्र ६ मीटर व इतर काही कारणामुळे ज्यांचे काम होऊ शकत नाही, त्या देखील प्रलंबित आहेत असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.६७ आता तेथील रहिवासी कोठे आहेत? असा प्रश्न समितीने उपस्थित केला असता, ज्या इमारती धोकादायक होत्या, त्यातील अधिकाधिक रहिवासी संक्रमण शिबिरात राहत आहेत. सन २००९ मध्ये जॉईंट व्हेंचरची पॉलिसी आली व सन २०१२ मध्ये ते धोरण रद्द झाले. या सर्व इमारतींचा पुनर्विकास म्हाडाकडून केला जाईल, असा निर्णय घेण्यात आला असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

संक्रमण शिबिरामध्ये किती रहिवासी आहेत ? जॉईंट व्हेंचरच्या आधारावर काम सुरु झाले असल्यास त्याबाबत सद्यःस्थिती काय आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता,२२ इमारतींमध्ये २३०० रहिवासी आहेत.यामधील बरेच रहिवाशी न्यायालयात गेले आहेत. तेथे काम सुरु झाले नव्हते. म्हाडाने निर्णय घेतला की, स्वतः पुनर्विकास करणार मात्र त्यांनी देखील काम केले नाही.सन २००९ मध्ये जॉईंट व्हेंचरची पॉलिसी होती. २०१२ मध्ये हे धोरण रद्द झाल्यामुळे तेव्हा दिलेले एलओआय रद्द झाले अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

धोरण निश्चित झाले नव्हते, तरी देखील ॲग्रीमेंट का केले ? या करिता जबाबदार कोण आहे ? या समितीच्या प्रश्नाबाबत या कार्यवाहीवर शासन स्तरावर विचार सुरु होता असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

उपनगरामध्ये जी मोडस ऑपरेंडी आहे, ती या ठिकाणी वापरली आहे. नियम ३५४ नुसार, इमारत धोकादायक असल्याचे दाखवून तेथील रहिवाशांना नोटीसेस देण्यात आल्या. मुंबई म्युनिसिपल कॉर्पोरेशन अधिनियम ४८९ अंतर्गत कार्यवाही करण्यात आली. या इमारती रिकाम्या करुन त्या पाडण्यात आल्या. नंतर जॉईंट व्हेंचरद्वारे त्यांचा पुनर्विकास करण्याचा निर्णय घेतला मात्र शेवटी जॉईंट व्हेंचरद्वारे पुनर्विकास केला नाही व म्हाडा स्वतः देखील पुनर्विकास करीत नाही. यामुळे आज ही २३०० कुटुंबे बाहेर आहेत. असे मत समितीने व्यक्त केले.

हे धोरण शासन स्तरावर निश्चित न होण्याचे कारण काय होते ? अशी विचारणा महालेखापालांनी केली असता, २१ इमारती सन १९८१-८२ मध्ये संपादित करण्यात आल्या असून त्यातील अनेक लोक संक्रमण शिबिरात राहत आहेत. या इमारतींचा आता कशा प्रकारे पुनर्विकास करावा, असा मुद्दा आहे. सन २०१२ नंतर ही कामे करण्यासाठी एक एजन्सी नियुक्त केली. नकाशे महानगरपालिकेकडे सादर केले आहेत. ज्या विकासकांना एलओआय दिले होते, त्यांनी मुंबई हायकोर्टामध्ये धाव घेतली. त्यामुळे या प्रकरणाला स्थगिती मिळाली आहे. यातील ३ प्रकरणे सर्वोच्च न्यायालयामध्ये जाणार आहेत. उर्वरित १४ प्रकरणे उच्च न्यायालयात आहेत. त्यांना स्थगिती असल्यामुळे नकाशे मंजूर होत नाहीत व कामही सुरु होत नाही. शासनाने या बाबत पुनर्विचार करता येईल काय, अशी विचारणा केली होती. या संदर्भात शासन स्तरावर धोरणात्मक निर्णय घेतला जाईल असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.६८ म्हाडाने इमारतींची दुरुस्ती करण्याबाबत निर्णय घेतला होता.जो विकासक इमारतींची दुरुस्ती करणार असेल त्याने महापालिकेच्या परवानगी घेऊन दुरुस्ती करावी. ज्या इमारती २ मजल्याच्या होत्या, त्या नंतर ५-५ मजली टोलेजंग झाल्या. यामुळे सरकारने या निर्णयात बदल केला. या धोरणाबाबत ३ वर्षे निर्णय घेण्यात आला नाही. त्यामुळे संपूर्ण मुंबई शहरात घोळ सुरु राहिला. ड्राफ्ट नोटीफिकेशन बाबत शासनाचा नियम झाला नव्हता काय? अशी पृच्छा समितीने केली असता, याबाबत शासनाचा नियम झाला नव्हता. काही इमारतींचे एलओआय सन २००४,२००५,२००६ मध्ये दिलेले आहेत. सन २००९ मध्ये ड्राफ्ट नोटीफिकेशन येणार होते अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

नियम, कायदे शासन तयार करते. सन २००९ पूर्वी नियम होता काय? सन १९८१-८२ मध्ये काही इमारती रिकाम्या करण्यात आल्या होत्या. सन १९९७,१९९९, २००४ मध्ये कोणत्या आधारावर एलओआय देण्यात आले ? या समितीच्या प्रश्नांबाबत जॉईंट व्हेंचरचा नियम झालाच नाही.याबाबतचे सर्व डिटेल्स इन्व्हेस्टीगेट करावे लागतील असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.६९ सन २००४ पासून म्हाडाच्या बांधकामाबाबत कोणती कार्यवाही केली, एलओआय कसे देण्यात आले, ही माहिती समितीला स्पष्ट होत नाही. असे मत व्यक्त करुन सन २००९ मध्ये जॉईंट व्हेंचर पॉलिसीचा ड्राफ्ट तयार केला. सन २००९ - २०१२ मध्ये ही पॉलिसी फायनल झाली नाही. सन २००९ पूर्वी कोणती पॉलिसी होती, ज्या आधारे विभागाने विकासकाला एलओआय इश्यू केले ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ही माहिती आता उपलब्ध नाही.केस टू केस सविस्तर अहवाल तपासून माहिती सादर करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

भूसंपादित मालमत्तेच्या पुनर्विकासासाठी धोरण नसतांना एलओआय देण्यात आलेल्या योजना खालीलप्रमाणे आहे :-

अ.क्र.	भू-संपादित मालमत्तेचे विवरण	एलओआय देण्यात आलेली तारीख	कोणत्या स्तरावर मान्यता दिली	शेरा
१.	भूकर पाहणी क्र.२५१ (पार्ट), २५२ (पार्ट) २५३ (पार्ट), ताडदेव, मुंबई येथील “ कोलकत्तावाला चाळ ”	२३.१०.२०१०	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेमधील तरतुदींच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर	
२.	भूकर पाहणी क्र.३०९, ताडदेव विभाग, तुकाराम जावजी मार्ग, डी विभाग, जुनी चिखलवाडी, ताडदेव, मुंबई	२०.०६.२००६	शासनाच्या मान्यतेने	
३.	भूकर पाहणी क्र.२५५ ए १/२५५, लोअर परेल विभाग, गणपतराव कदम मार्ग, लोअर परेल, मुंबई येथील “ केळीची चाळ ”	१०.०८.२००७	म्हाडाच्या स्तरावर	
४.	भूकर पाहणी क्र.८३, लोअर परेल विभाग, मुंबई येथील “ वाणी चाळ ”	२१.०७.२००९	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेमधील तरतुदींच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर	
५.	भूकर पाहणी क्र.८२, लोअर परेल विभाग, ना.म.जोशी मार्ग, लोअर परेल मुंबई येथील “ सारोब चाळ ”	२९.०९.२००९	म्हाडाच्या स्तरावर	
६.	भूकर पाहणी क्र.९४, लोअर परेल विभाग, ना. म.जोशी मार्ग, लोअर परेल मुंबई येथील “ इराणी चाळ ”	२३.१०.२००३	शासनाच्या मान्यतेने	
७.	भूकर पाहणी क्र.८४७, लोअर परेल विभाग, ५ राम निवास, फितवाला रोड, लोअर परेल मुंबई.	१०.०८.२००७	शासनाच्या मान्यतेने	
८.	अंतिम भूखंड क्र.१००६ (पार्ट), टीपीएस-IV, माहिम विभाग, सयानी रोड, प्रभादेवी, मुंबई येथील “ मिठावाला चाळ ”	१०.०८.२००७	शासनाच्या मान्यतेने	

९.	भूकर पाहणी क्र.२०५, लोअर परेल विभाग, मुंबई येथिल " देवी धरमदास वाणी चाळी "	३०.०३.२००७	शासनाच्या मान्यतेने
१०.	भूकर पाहणी क्र.४, लोअर परेल विभाग, इमारत क्र. १-२-३ नळवाला चाळ, साने गुरुजी मार्ग, लोअर परेल मुंबई ४०० ०११.	-	-
११.	भूकर पाहणी क्र.४७१, १/४७१, २/४३१, ४७२ ते ४७६, म्हातारपाखाडी, माझगाव, मुंबई	२३.११.२००६	भूखंडाचे क्षेत्रफळ ४००० चौ.मी. पेक्षा जास्त असल्याने, वि.नि.सनि. ३३(९) मध्ये करता येतो, त्यामुळे मंडळाने पुनर्विकासासाठी उच्च अधिकार समितीपुढे प्रस्ताव सादर करण्यास मंजुरी दिली. - शासनमान्यतेची अट टाकून - सन २००९ ची अट घालून
१२.	भूकर पाहणी क्र.५५-५६, माझगांव विभाग, १३६-१४०, डी लिमा स्ट्रीट, १४५, डॉकयार्ड रोड, मुंबई	०२.०७.२००७	शासनाच्या मान्यतेने
१३.	भूकर पाहणी क्र.६३८, टँक बंदर रोड, माझगांव, मुंबई,	१०.१२.२००९	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेमधील तरतुदींच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर
१४.	भूकर पाहणी क्र.७४४, ७४५,७४६ व ७४७ (पार्ट), भायखळा विभाग येथील इमारत क्र.३८ए, ४०ए, ४२-०, ५४-५६ व ५८, कामाठीपुरा, पाचवी लेन, ई-२ वार्ड, ई-विभाग, मुंबई.	२७.०७.२०१०	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेमधील तरतुदींच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर
१५.	भूकर पाहणी क्र.२०२८, भायखळा, मुंबई येथील 'चमेलीवाडी'	०५.०८.२००९	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेमधील तरतुदींच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर
१६.	भूकर पाहणी क्र.९७९, ९८०, ९८५,४/९९७,९९७ (पार्ट), माहिम कापड बाजार माहिम (CRZ) (मेहेर मंझिल)	२५.११.२०१०	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप नोटीस मधील तरतुदीच्या अधीन राहून मंडळाच्या स्तरावर
१७.	अंतिम भूखंड क्र.४२४,TPS-IV, माहिम येथील 'अब्दुल गणी चाळ'	०८.०२.२०११	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप नोटीस मधील तरतुदीच्या अधीन राहून मंडळाच्या स्तरावर

१८.	अंतिम भूखंड क्र.२३, जीपीएस-III, माहिम, डॉ.गोपी टँक रोड, माहिम राववाडी (CRZ)	-	-
१९.	भूकर पाहणी क्र.३५८ व १/३५८, परेल शिवडी विभाग, मुंबई येथील 'कृष्णा धाम'	०३.१२.२००९	दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप नोटीस मधील तरतूदीच्या अधीन राहून मंडळाच्या स्तरावर.
२०.	भूकर पाहणी क्र.२, परेल शिवडी विभाग, दत्ताराम लाड मार्ग, परेल, मुंबई येथील 'बावला कम्पाऊंड'	२७.०१.२०१०	भूखंडाचे क्षेत्रफळ ४००० चौ.मी. पेक्षा जास्त असल्याने ३३(९) मध्ये करता येतो, त्यामुळे मंडळाने पुनर्विकासाठी उच्च अधिकार समितीपुढे प्रस्ताव सादर करण्यास मंजूरी दिली. -शासनमान्यतेची अट टाकून - सन २००९ ची अट घालून

१.७० विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३ (९) अंतर्गत समूह पुनर्विकासाचे प्रारुप धोरण जाहिर होण्यापूर्वी भूसंपादित मालमत्तेचा पुनर्विकास शासनाच्या दि.०५.०७.१९८५ रोजीच्या पत्रातील आदेशानुसार विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(७) अंतर्गत करण्याची तरतूदी होती. त्यानुसार काही प्रकरणांमध्ये मंडळाच्या स्तरावर इरादापत्र/ना-हरकत प्रमाणपत्र देण्यात आले होते.

शासनाच्या नगर विकास विभागाने दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेन्वये विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकास योजनांचे प्रारुप धोरण जाहिर करुन त्याबाबत हरकती वा सूचना प्रारुप धोरण जाहिर करुन त्याबाबत सूचना मागविल्या होत्या. महाराष्ट्र प्रदेश नगर रचना अधिनियम १९६६ च्या कलम ३५ व ३६ अंतर्गत तरतूदींनुसार प्रारुप धोरणांनुसार अंमलबजावणी करण्याची तरतूद आहे. त्यानुसार काही प्रकरणांत इरादापत्रामध्ये अंतर्भूत अटींनुसार विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(९) अंतर्गत प्रारुप समूह पुनर्विकास योजनेचे धोरण अंतिम होण्याच्या अधीन राहून इरादापत्रे/आशयपत्रे प्रदान करण्यात आली होती.

विकास नियंत्रण निमावली क्र.३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकास योजनांचे दि.०२.०३.२००९ अंतर्गत रोजीच्या अधिसूचनेतील प्रारुप धोरण अंतिम न झाल्याने या मालमत्तांच्या समूह पुनर्विकास योजनांसाठी प्रदान करण्यात आलेली इरादापत्रे/आशयपत्रे रद्द करण्यात आलेली आहेत.

पॉलिसी झाली नसल्याचे आता म्हटले आहे. पॉलिसी न होण्याचे कारण काय होते ? असा मुद्दा वित्त विभागाच्या सचिवांनी उपस्थित केला असता,डीसीआरमध्ये बदल करण्यासाठी नगरविकासकडे प्रस्ताव पाठविला होता. त्यांनी या बाबत काही सजेशन ऑब्जेक्शन्स मागवले. त्या नंतर काय कार्यवाही झाली ते दिसून येत नाही अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.७१ धोरण तयार झाले नाही तर त्याची अंमलबजावणी कशी झाली ? असा मुद्दा समितीने उपस्थित केला असता,जॉईंट व्हेंचर अंतर्गत अंमलबजावणी झालेली नाही. तसेच धोरण देखील तयार झाले नाही. त्या प्रस्तावांतर्गत प्रपोज करण्यात आले होते. लेटर ऑफ इंडेट इ. प्राथमिक स्तरावर होते. त्याची अंमलबजावणी झालेली नाही असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

धोकादायक इमारती म्हणून त्या रिकाम्या करण्यात आल्या. सन १९८१ पासून हे सुरु झाले होते. म्हाडाच्या जागेवरील धोकादायक इमारती रिकाम्या करुन घेण्यात आल्या. सन २००९ मध्ये जॉईंट व्हेंचर पॉलिसी रद्द झाली. त्या आधी ज्या विकासकांना एलओआय दिले गेले, त्यामध्ये शासनाचा सहभाग नव्हता. कोणत्या धोरणाच्या अंतर्गत एलओआय दिले गेले ? त्यावेळी हे कोणत्या पॉलिसीच्या आधारे केले ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सध्या या विषयाची माहिती उपलब्ध नाही. प्रकरणनिहाय माहिती घेऊन समितीला देता येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

१.७२ या प्रकरणी एका महिन्यात प्रकरणनिहाय तसेच एलओआय अधिकार नसताना दिले असतील तर कारवाई करुन समितीला माहिती द्यावी, असे समितीने सूचित केले व विचारणा केली की, विभाग केस टू केस कसे पाहणार आहे, विभाग जमिनदार नाही. विभागाचे धोरण असावयास पाहिजे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, काय धोरण होते याची माहिती समितीला कळविण्यात येईल.

धोरण नसताना एलओआय देण्याचे काम केले असेल तर त्यांच्या विरोधात कारवाई करुनच समितीपुढे यावे. असे समितीने सूचित केले असता, २२ प्रॉपर्टी संपादित केल्या होत्या. त्यापैकी जरीवाला चाळबाबत दोन्ही डेव्हलपर्समध्ये हायकोर्टात बरेच दिवस वाद सुरु होता. मातोश्री डेव्हलपर्स आणि हरीष मेहता डेव्हलपर्स या दोघांना गाळेधारकांनी कन्सेन्ट दिली होती. ७० टक्के संमती असेल त्या डेव्हलपरला प्रकल्प देण्याचे धोरण आहे. त्यात हायकोर्टाने सांगितले की, कॉमन कन्सेन्ट रद्द करुन ७० टक्के कन्सेन्ट एकालाही नसेल तर म्हाडाने इमारत विकसित करावी असे आदेश दिले. त्यानुसार दुरुस्ती मंडळाने कार्यवाही सुरु केली. दरम्यान हरीष मेहता यांनी सुप्रीम कोर्टात धाव घेतली. सुप्रीम कोर्टात ॲटर्नी जनरलनी म्हाडा आणि शासनाची बाजू मांडली सुप्रीम कोर्टाने शासन व म्हाडाच्या विरोधात निकाल दिला. त्या ठिकाणी जो एरिया आहे तो विचारात घेता नॅशनल हाऊसिंग पॉलिसीप्रमाणे ३०० चौ.फूटाचे टेनामेंट देता येते. परंतु विकासकाने ४२५ चौ.फूट एरिया ऑफर केला, कॉर्पस फंड ऑफर केला, ट्रान्झिट कॅम्प नसल्यास रेंट देणार असे सांगितल्याने सर्व भाडेकरुंनी विकासकाच्या बाजूने मत दिले, म्हणून सुप्रीम कोर्टाने तो आदेश दिला. त्यानंतर दुरुस्ती मंडळाने त्यांना एनओसी दिली. एनओसी देताना लॅण्ड ॲक्वायर केलेली असल्यामुळे २९ कोटी रुपये भरण्याबाबत सांगितले होते. त्याला देखील विकासकाने चॅलेंज केले. सुप्रीम कोर्टाने सांगितले की, लॅण्ड कॉस्ट घेऊ नये. कोणतीही कॉस्ट न आकारता एनओसी द्यावी असे सांगितले. २५ ते ३० वर्षापासून टेनन्ट ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये रहात आहेत. आता एनओसी देण्याच्या स्टेजला आहे, डेव्हलपरला एनओसी द्यायची आहे अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.७३ यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

शासनाने दिनांक १९.०५.२००९ रोजीच्या प्रसिध्द केलेल्या प्राथमिक अधिसूचनेतील प्रस्तावित तरतूदीच्या आधारे काही शासन स्तरावर तर काही शासनाची मंजूरी घेऊन देकार पत्र देण्यात आलेले होते. तथापि, सदर अधिसूचना शासनाने अंतिम न केल्याने त्या आधारे विकासकास दिलेले देकार पत्र रद्द करण्यात आले. तसेच शासनाने दिनांक २३.०८.२०१२ रोजीच्या पत्रान्वये आदेशित केल्यानुसार म्हाडाने भूसंपादन केलेल्या मालमत्तेच्या पुनर्विकास स्वतःच्याच स्तरावर विकास नियंत्रण नियमावली ३३ (७) व ३३ (९) अन्वये करावा. याबाबत म्हाडा निर्णय घेण्यास सक्षम असल्यामुळे धोरणांवर म्हाडाने निर्णय घेण्यात यावा.

त्या अनुषंगाने प्राधिकरणाने बाब क्र.२५१/६ अन्वये ठराव क्र.६६३६, दि.२१.१०.२०१३ रोजी भूसंपादित २१ योजनांपैकी न्यायालयाची स्थगिती असणा-या प्रकरणांना वगळून इतर प्रकरणे म्हाडाने विनियम विकास नियंत्रण नियमावली ३३ (५), ३३ (७) व ३३(९) पैकी ज्या विकास नियंत्रण नियमावली अंतर्गत म्हाडास जास्त हित साधले जाईल, त्या विकास नियंत्रण नियमावली अंतर्गत योजना राबविण्यास प्राधिकरणाने मंजूरी दिली आहे.

विभागाने दिलेल्या दि. १८ जुलै,२०१७ रोजीच्या माहितीमध्ये " प्रारुपाच्या सूचनेमधील तरतुदीच्या अधिन राहून म्हाडाच्या स्तरावर " अशी कार्यवाही केल्याचे नमूद केले आहे. म्हणजे यामध्ये अर्धी प्रकरणे शासनाने केली त्याबरोबर म्हाडाच्या स्तरावरही कार्यवाही करण्यात आल्याचे दिसून येते असे मत समितीने व्यक्त केले असता,२०१३ साली ॲथॉरिटीने घेतलेल्या निर्णयानुसार हे एल.ओ.आय. करण्यात आले असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

परंतु शेवटी ते धोरण निश्चितच झाले नाही. धोरण निश्चित केल्यानंतरच म्हाडाला कार्यवाही करता येते. याबाबतचे धोरण आता झाले आहे असे समितीने निदर्शनास आणले असता,पूर्वी दिलेले एल.ओ.आय. रद्द करुन शासनाने व म्हाडाने असा निर्णय घेतला की, स्वतःच्या प्रॉपर्टीज स्वतः डेव्हलप करण्यात येतील असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

ज्या २० लोकांची यादी समितीस सादर केली आहे त्या सर्वांचे एल.ओ.आय. रद्द झाले का, की त्यांच्याकडे आणखी डेव्हलपिंग राइटस आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, दुरुस्ती मंडळाकडून त्यांचे एल.ओ.आय. रद्द करण्यात आले, परंतु ते उच्च न्यायालय तसेच सर्वोच्च न्यायालयात गेले आहेत असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

न्यायालयात ते त्यांची बाजू सक्षमपणे मांडत असून Individual 70 Percent Consent च्या विभागाने केलेल्या कायद्याचा त्यांनी आधार घेतलेला आहे, असे मत समितीने व्यक्त केले.

१.७४ म्हाडाच्या स्तरावर केलेल्या निर्णयाबाबत विभागीय प्रतिनिधींनी जे सांगितले यामध्ये काही ठिकाणी शासनाची परवानगी घेतलेली आहे तर काही ठिकाणी शासनाच्या परवानगीशिवाय म्हाडाने कार्यवाही केली आहे. तसेच यासंदर्भात विभागीय प्रतिनिधींनी दिलेले उत्तर समिती मान्य करणार नाही. How can you do ? शासनाच्या आदेशालाही आम्ही ताशेरे ओढू, परंतु यासंदर्भात म्हाडाने कशी कार्यवाही केली ? विभागाने दिलेल्या अहवालामध्ये स्पष्टपणे नमूद केले आहे की, म्हाडाच्या स्तरावर कार्यवाही करण्यात आली. अशी अर्धी प्रकरणे दुरुस्ती विभागाच्या स्तरावर करण्यात आलेली आहेत. शासनाने केले म्हणून म्हाडानेही केले असे येथे झालेले आहे. अनुक्रमांक ११ मध्ये, भुखंड पाहणी क्रमांक ४७१, म्हातारपाखाडी, माझगाव, मुंबई पुनर्विकासासाठी उच्चाधिकार समितीपुढे प्रस्ताव सादर करण्यास मंजुरी दिली. शासनाच्या मान्यतेची अट टाकून " यामध्ये म्हाडाने दिले आहे असे न म्हणता शासनाने दिले असे म्हटले आहे. यासंदर्भात उच्च न्यायालयाच्या निवृत्त न्यायाधिशांना नेमून या सर्व प्रकरणाची चौकशी करण्यासाठी एक एस.आय.टी. बसविण्यात यावी. तरच म्हाडाला जाग येईल, असे समितीने सूचित केले तसेच या सर्व २० प्रॉपर्टीजमध्ये लिटिगेशन आहे का ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यापूर्वी दिलेले एल.ओ.आय. रद्द केले असून म्हाडाने आता शिर्के ॲण्ड कंपनीला ही कामे दिली आहेत. डेव्हलपर न्यायालयात गेलेले आहेत. मंडळाने १४ प्रॉपर्टीजचे एल.ओ.आय. दिले आहेत. जरीवाला चाळ प्रकरणी उच्च न्यायालयात आपल्या बाजूने निकाल लागला आहे, अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

विभागाने दिलेल्या २० प्रकरणांच्या यादीपैकी किती प्रॉपर्टीजचे लोक न्यायालयात गेलेले आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता,यामधील एका प्रॉपर्टीसाठी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने आपल्याला आय.ओ.डी. आणि सी.सी. दिली आहे. त्याचे काम सुरु करण्यात येणार आहे. जरीवाला चाळ प्रकरणी उच्च न्यायालयात विभागाच्या बाजूने निकाल लागला, परंतु हे प्रकरण सर्वोच्च न्यायालयात गेले असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

उच्च न्यायालयात विभागाच्या बाजूने निकाल लागला परंतु सर्वोच्च न्यायालयामध्ये विभाग केस का हारला यासंदर्भातही एस.आय.टी. नेमण्यात यावी. जेणेकरुन तिकडे नेमके कोणते आर्ग्युमेंट झाले हे कळेल, असे समितीने सूचित केले असता, यासंदर्भातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या दोन आदेशांची प्रत समितीस सादर करण्यात आली आहे. समितीच्या आदेशाप्रमाणे आढावादेखील घेण्यात आला आहे तसेच याबाबत प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्यात आले आहे अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.७५ सर्वोच्च न्यायालयामध्ये विभागाची बाजू कोण मांडत आहे ? असा प्रश्न समितीने विचारला असता, विभागाची बाजू मांडण्यासाठी ॲड. मुकुल रोहटगी, सॉलिसिटर जनरल, भारत सरकार, श्री. एम. एल. वर्मा, सेवानिवृत्त उच्च न्यायालयातील न्यायाधिश व ॲड. श्रॉफ हे पॅनेल ॲडव्होकेट हे या प्रकरणी आहेत. यासाठी विभागाचे प्रतिनिधी, उप अभियंता व कार्यकारी अभियंता तेथे ४ दिवस होते असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

या सर्व २१ प्रकरणांमध्ये लिटिगेशन आहे का ? विभागीय प्रतिनिधी एका प्रकरणी जिंकल्याचे सांगत आहेत असे मत समितीने व्यक्त केले असता, १४ केसेसमध्ये लिटिगेशन आहे. २-३ प्लॉट छोटे असून ते नॉन डेव्हलपेबल आहेत असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

या सर्व प्रकरणांमध्ये शासनाच्या तत्कालिन धोरणाचा निर्णय झालेला नसताना काही ठिकाणी शासनाने मान्यता दिली तर काही ठिकाणी म्हाडाने त्यांच्या स्तरावर त्यांच्या अधिकारांचा अतिरेक करुन वापर केला व एल.ओ.आय. दिले. याला समिती गंभीरपणे घेत आहे. याबाबत समिती योग्य ती शिफारस करेलच, परंतु समितीची सूचना आहे की या प्रकरणी एक स्पेशल कौन्सिल नेमण्यात यावेत कारण ॲडव्होकेट जनरल यांना इतरही भरपूर काम असते. असे केल्यास शासनास निश्चितच मदत होईल व या सर्व प्रकरणी शासनाच्या सध्याच्या भूमिकेप्रमाणे विकास झाला पाहिजे ही समितीची भावना आहे. आतापर्यंत केलेल्या संपूर्ण कार्यवाहीची, २००९ मध्ये घेण्यात आलेल्या निर्णयांची व म्हाडाने स्वतःच्या पातळीवर घेतलेल्या निर्णयांच्या नस्ती समितीस उपलब्ध करुन देण्यात याव्यात. या सर्व नस्तींची पाहणी केल्यानंतर यांनी सांगितल्याप्रमाणे समिती शिफारस करेल.

१.७६ म्हाडाची बाजू योग्य आहे असे दुरुस्ती मंडळाला वाटत असेल तर रिव्हयू पिटिशन दाखल केली का? असा प्रश्न समितीने विचारला असता २९ कोटी रुपये वसूल करुन त्यांनी देय देणे आहे ते दिले पाहिजे असे पहिल्यांदा सांगितले. दुस-या वेळी डेव्हलपर सर्वोच्च न्यायालयात गेला तेव्हा न्यायालयाने सांगितले की, सर्वोच्च न्यायालयाने सांगूनही तुम्ही एनओसी देत नाही, २९ कोटी रुपये भरण्यास सांगता. दुरुस्ती मंडळाच्यावतीने उच्च न्यायालयाचे निवृत्त न्यायाधीश वर्मा हे बाजू मांडत होते अशी माहिती विभागीय सचिवांनी समितीस दिली.

१.७७ How can Supreme Court give such type of judgement?असा प्रश्न समितीने उपस्थित केला असता त्या निर्णयाची प्रत समितीला सादर करण्यात येत असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

दुरुस्ती मंडळाने रिव्हयू पिटिशन का दाखल केली नाही? हा पायंडा पडेल, असे मत समितीने व्यक्त केले असता, ही केस दुस-या केसला लागू होणार नाही असे सर्वोच्च न्यायालयाने आदेशात म्हटले आहे, असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

या प्रकरणी दुरुस्ती मंडळाने रिव्हयू पिटिशन दाखल केलीच पाहिजे. महालेखापाल यांचा सल्ला घेऊन रिव्हयू पिटिशन दाखल केले तर फायदा होईल. समितीकडून रिव्हयू पिटिशन दाखल करण्याबाबत शिफारस करण्यात येईल असे मत समितीने व्यक्त केले.

टेनन्टना म्हाडाऐवजी स्वतःचा विकासक हवा आहे असा अर्थ आहे काय? अशी विचारणा वित्त सचिवांनी केली असता विभागीय प्रतिनिधींनी टेनन्टना स्वतःचा डेव्हलपर हवा असल्याचे सांगितले तसेच या प्रकरणी लिगल ओपिनियन घेतले होते. उपाध्यक्ष स्तरावर चर्चा झाली होती. या प्रकरणातील भाडेकरु ३० वर्षापासून संक्रमण शिबिरामध्ये रहात आहेत, दोन्ही डेव्हलपर्स विकास करीत नाहीत, म्हाडा विकास करु शकेल म्हणून न्यायालयाने स्पेसिफीक आदेश दिले अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

किती लोकांना घर मिळणार आहेत? या समितीच्या प्रश्नाबाबत १८७ लोकांना घर मिळणार आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

१.७८ विकासकाकडे २९ कोटी रुपये नसतील तर त्यांनी स्वतःच्या खर्चाने सरकारला पीएपी म्हणून घरे बांधून दिली पाहिजेत. दुरुस्ती मंडळ स्वतःची लॅण्ड कॉस्ट कशी सोडणार? रिव्हयू पिटिशन दाखल झाले पाहिजे. सर्वोच्च न्यायालयाचे आदेश काहीही असले तरी रिव्हयू पिटिशन दाखल करण्याचा दुरुस्ती मंडळाला अधिकार आहे. असे मत व्यक्त करुन सर्वोच्च न्यायालयाचे आदेश केव्हा आले?अशी विचारणा समितीने केली असता एक आदेश सप्टेंबर महिन्यात आणि १५ दिवसापूर्वी एक आदेश आलेला आहे. यासंदर्भात महालेखापाल यांचे अभिप्राय घेण्यात येतील असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

२९ कोटी रुपयांबाबत जो निर्णय आला त्या अनुषंगाने भविष्यात पायंडा पडू नये अशी समितीची भावना आहे. त्याचा डायरेक्ट फायदा विकासकाला होणार आहे, कोणत्याही गाळेधारकाला फायदा होणार नाही. विकासकाने ४२५ चौ.फुटाचे घर, कॉर्पस् फंड देतो असे सर्वोच्च न्यायालयाला सांगितले आहे. २९ कोटी रुपयांच्या अनुषंगाने सर्वोच्च न्यायालयाने जो निर्णय दिला त्यामुळे राज्याच्या महसुलाची हानी होत आहे. त्याचा विकासकाला फायदा होणार आहे. या संदर्भात दुरुस्ती मंडळाने सर्वोच्च न्यायालयाच्या फूल बेंचकडे रिव्हयू पिटिशन पाठविली पाहिजे. एलओआय देण्याबाबत सर्वोच्च न्यायालयाने आदेश दिले, त्याला स्थगिती घ्यावी असे मत समितीने व्यक्त केले असता, ४ आठवडयात एनओसी द्यावी असे सांगितले आहे. महानगरपालिकेने ४ आठवडयात बांधकाम परवानगी द्यावी. एलओआय, सीसी वगैरेबाबत आदेश दिले आहेत अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.७९ सर्वोच्च न्यायालयाचा समिती मान राखते. त्यांनी मानवतेच्या दृष्टीकोनातून या विषयाकडे पाहिले. त्याचबरोबर राज्य व्यवस्था नियम, अटी व कायद्यानुसार चालते. या प्रकरणात त्या त्या वेळच्या अडचणी आहेत, वेगवेगळी कारणे आहेत. दोन विकासकांमधील भांडण कारणीभूत होते. दुरुस्ती मंडळाने महालेखापालांचे ओपिनियन घेऊन सर्वोच्च न्यायालयात रिव्हयू पिटिशन दाखल करावे असे समितीने सूचित केले असता, पहिल्या वेळी सर्वोच्च न्यायालयाने आदेश दिले की, देय देणी आहेत ती द्या. दुस-या वेळी कोर्टाने नाराजी व्यक्त केली. २९ कोटी रुपये का आकारण्यात आले? याबाबत महालेखापालांचे ओपिनियन घेऊन रिव्हयू पिटिशन दाखल करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

एका बेंचने दिलेला निर्णय आहे. तो मान्य नसेल तर पुढील नैसर्गिक मार्ग उपलब्ध आहे. याबाबत महालेखापाल यांचे मत जरुर घेण्यात यावे परंतु, यासाठी दुरुस्ती मंडळाला ठराविक कालावधीत प्रक्रिया करावी लागेल. अन्यथा तेवढे तांत्रिक कारण पुढे केले जाईल. सुप्रीम कोर्टाचा आदर राखला पाहिजे. परंतु एकदा योग्य आहे म्हणून सांगितले जाते व दुस-या वेळी नाही म्हटले जाते असे मत समितीने व्यक्त करुन, दुरुस्ती मंडळाने २९ कोटी रुपयांची मागणी नियमानुसार केली असताना ती अमान्य कशी करु शकतात? इतर ७८७२ लोक २५ वर्षापासून संक्रमण शिबिरात रहात असल्याचे म्हटले आहे, त्यांची स्थिती काय आहे? अशी विचारणा समितीने केली असता, एकूण संक्रमण शिबिरातील गाळे २२६४२ आहेत. त्यापैकी १० ते ११ ठिकाणच्या संक्रमण शिबिरातील इमारती कोसळण्याच्या स्थितीला आल्यामुळे त्या पुनर्विकासाला घेतल्या आहेत. तेथे नवीन इमारती तयार होतील.

म्हाडामार्फत जून्या उपकरप्राप्त इमारतींचा विकास केला असेल तर त्या ठिकाणी सर्व भाडेकरुंना सामावून घेतले जाते. नॅरो प्लॉट असेल किंवा रिझर्व्हेशन असेल तर तेथे इमारत विकसित होऊ शकत नाही किंवा कमी गाळे बांधले असतील तर बृहत सूचीमधील लोकांना सरप्लस गाळे आहेत त्या ठिकाणी शिफ्ट करण्यात येते अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.८० यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

मा.सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशाच्या प्रती सोबत माहितीसाठी व अवलोकनासाठी जोडण्यात येत आहे. मा.सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशाविरुध्द मा.ॲडव्होकेट जनरल तसेच म्हाडाच्या सुचीवरील वकील यांचे अभिप्राय घेऊन सदर प्रस्ताव महाअधिवक्ता यांच्याकडे सादर केला आहे. परंतु अद्यापपर्यंत अभिप्राय प्राप्त झालेला नाही. तरी सुध्दा मंडळाने पुनर्विलोकन याचिका दाखल करण्याचा निर्णय घेतला असून, याबाबत पुढील कार्यवाही करण्याचे निर्देश पॅनल ॲडव्होकेट श्री.श्रॉफ यांना देण्यात आलेला आहे.

मोडकळीस आलेल्या इमारतीतील गाळेधारकांची संख्या ७८७२ इतकी आहे. ही संख्या कमी झाली की वाढली आहे? अपघातासंबंधीचे स्टेटमेंट समितीला सादर केलेले नाही. यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

दि. ६.६.२०१७ रोजीच्या पत्रान्वये अपघतासंबंधीचे स्टेटमेंट para २.२.६.१ मध्ये अंतर्भूत आहे. यावरुन असे निदर्शनास येते की, जुन्या मोडकळीस आलेल्या उपकर प्राप्त इमारतीमध्ये अपघात होण्याचे प्रमाण मंडळाने वेळोवेळी केलेल्या पाहणी व दुरुस्तीच्या कामामुळे संख्या कमी झालेली आहे. तसेच मोडकळीस आलेल्या इमारतींची संख्या कमी झालेली आहे.

दुरुस्ती मंडळाने अपघाताबाबतचे २०११-१२ ते २०१५-१६ पर्यंतच्या काळातील स्टेटमेंट दिले आहे त्याचे अवलोकन केले असता मागील ५ वर्षाच्या काळात दुर्घटना होऊन अपघातामध्ये मृत झालेल्या व्यक्तींची संख्या कमी झालेली दिसून येते. २०१५-१६ मध्ये एकही डेथ झालेली नाही. २०१३-१४ मधील संख्या शून्य आहे. २०१२-१३ मध्ये मृत व्यक्तींची संख्या ५ असून २०११-१२ मधील संख्या २ आहे. २०१६-१७ ची काय स्थिती आहे? पूर्ण साक्षीमधील हा एक भाग वाखाणण्यासारखा आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, दुरुस्ती मंडळाकडून पावसाळयाच्या दृष्टीने उन्हाळयामध्ये प्रि-मॉन्सून सर्व्हे करण्यात येतो. आता हे काम सुरु आहे. मागील वर्षी ज्या ११ इमारती धोकायदायक जाहीर केल्या त्या इमारतींबाबत दुरुस्तीची उपाययोजना करणे, तेथील लोकांना शिफ्ट करणे, खूपच गंभीर स्थिती असेल तर ती इमारत रिक्त करणे या उपाययोजना केल्यामुळे पूर्वी ज्या प्रमाणात अपघात होत होते ते काही प्रमाणात कमी झाले आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

मोडकळीस आलेल्या इमारतीमधील गाळेधारकांची संख्या ७८७२ इतकी आहे. ती संख्या कमी झाली की वाढली याबाबत व अपघातासंबंधीचे स्टेटमेंट विभागाने समितीस सादर केले नाही असे समितीने निदर्शनास आणले असता, याबाबत समितीस माहिती देण्यात आली आहे. तसेच समितीस देण्यात आलेल्या बुकलेटमध्येही याचा समावेश आहे. १९७१ पासून मोठया प्रमाणावर कॅझ्युअल्टी कमी झाल्या आहेत. स्ट्रक्चरल रिपेअर किंवा मेंटेनन्स यामध्ये चांगल्या प्रकारे काम केलेले आहे. यामध्ये काही इमारती १००-१०० वर्षे जुन्या आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

या रिपेअर बोर्डामध्ये जे जे अधिकारी कार्यरत आहेत ते किती वर्षापासून त्याच ठिकाणी काम करीत आहेत, त्यांची बदली झाली तरी ते पुन्हा त्याच बोर्डामध्ये कसे नियुक्त होतात याची माहिती घ्यावी. कित्येक अधिका-यांचा कार्यकाळ २० ते २५ वर्ष त्याच ठिकाणचा आहे. याबाबत एकदा आढावा घेण्यात यावा. ज्यांचा कार्यकाळ १० ते १५ वर्षापेक्षा अधिक आहे, त्यांची रिपेअर बोर्डातून बदली करावी. अशा सूचना समितीने केल्या.

१.८१ यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

शासनाच्या नियमानुसार दर ०३ वर्षांनी अधिका-यांची बदली एका विभागातून दुस-या विभागात करण्यात येत असते. त्यामुळे अशा एकाच अधिका-याचा सलग कार्यकाल २० ते २५ वर्षे एकाच ठिकाणी असण्याचा प्रश्न उद्‌भवत नाही.

रिपेअर बोर्डामध्ये कार्यरत असणारे अधिकारी अनेक वर्षांपासून तेथे कार्यरत आहेत. त्यांची बदली का करण्यात येत नाही किंवा त्यांना प्रतिनियुक्तीवर का पाठविण्यात येत नाही ? २५-२५ वर्षे ते एकाच ठिकाणी आहेत. सचिव स्तरावरील अधिकारी २ वर्षे राहत नाहीत मग इतर अधिकारी २५-२५ वर्षे एकाच जागी कसे कार्यरत राहतात ? अशी विचारणा समितीने केली असता, या अधिका-यांच्या बदल्या प्राधिकरणाच्या स्तरावरुन विभागाच्या ८-९ मंडळांमध्ये केल्या जातात अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.८२ समितीचा मुद्दा कोठे बदली करायचा याबाबत नाही तर २५-२५ वर्षे एकाच जागी फक्त वार्ड बदलून काम करतात ही भूमिका योग्य नाही. त्याबद्दल विभागीय प्रतिनिधींचे प्रशासकीयदृष्टया काय मत आहे? अशी विचारणा समितीने केली असता,एका बोर्डमधून दुस-या बोर्डमध्ये या अधिका-यांची बदली केली जाते. मुंबई मंडळ, रिपेअर बोर्ड, कोकण बोर्ड, स्लम बोर्ड असे बोर्ड आहेत. तसेच प्रत्येक विभागीय ठिकाणी बोर्ड आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

याची एक कम्प्युटराईज सिस्टीम तयार करण्यात यावी. ज्या कर्मचा-यांची बदली करणे शक्य आहे किंवा तसे त्यांच्या सेवा नियमामध्ये आहे त्यांचे एक सॉफ्टवेअर तयार करण्यात यावे. तीन वर्षे झाल्यानंतर ते सॉफ्टवेअर आपल्याला ॲटोमेटिकली सांगेल की सदर कर्मचा-याचे या ठिकाणी ३ वर्षे पूर्ण झाली आहेत. त्यानंतर बदलीचे ठिकाण निश्चित करुन त्या कर्मचा-याची बदली करायची असे समितीने सूचित केले असता, २५ वर्षे एका ठिकाणी कोणतेही अधिकारी कार्यरत राहत नाहीत ते दुस-या बोर्डामध्ये जातात असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

ही पध्दती आता सुरु झाली आहे. याबाबतचे रेकॉर्ड देणे शक्य आहे असे समितीने सूचित केले असता,दूरूस्तीमंडळाकडे १००-१५० रिक्त पदे आहेत. कोणी यायला तयार नाही अशी सध्या परिस्थिती आहे. बदली झालेल्या लोकांना कार्यमुक्त करुन व्ही.पी. यांच्या मान्यतेने अतिरिक्त कार्यभार दिला आहे. डिपॉजीशन किंवा कोलॅप्स झाल्यानंतर कंट्रोल रुममध्ये रात्रीच्या वेळी कधीही जावे लागते यासाठी कोणीतरी अधिकारी पाहिजे. एकाच बोर्डामध्ये २५ वर्षे हे अधिकारी राहत नाहीत ते दुस-या बोर्डामध्ये जातात. पुन्हा तीन वर्षे तेथे पूर्ण झाल्यानंतर they may be posted in Repair Board कारण बोर्ड मर्यादित आहेत.अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.८३ यामध्ये समितीची सूचना असेल तर आणखी स्ट्रीमलाईन करता येईल की मुंबईमध्ये टोटल स्पॅन किती असला पाहिजे हे पाहून त्याप्रमाणे कार्यवाही करता येईल. समितीच्या म्हणण्याप्रमाणे १५-२० वर्षांपूर्वी तसे झाले असेल परंतु आता असे होत नाही असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

आता असे होत नाही याचे कारण असे आहे की, अंतर्गत चढाओढीमुळे तेच दुस-यांची फिर्याद किंवा तक्रार करतात. असे मत समितीने व्यक्त केले असता,दर तीन वर्षांनी शासनाच्या धोरणाप्रमाणे बदल्या केल्या जातात असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले तसेच, समितीने केलेल्या सूचनेनुसार बदलीची पध्दती ऑनलाईन करण्याबाबत निश्चित कार्यवाही करण्यात येईल.असे विभागीय सचिवांनी आश्वस्त केले.

इमारत रिक्त करण्याकरिता गाळेधारकांना सक्तीने बाहेर काढले जाते का? असा प्रश्न समितीने विचारला असता, लोकांचा खूप विरोध असतो. सोसायटीच्या वतीने न्यायालयाकडून स्टे आणला जातो. काही लोक त्याच ठिकाणी राहून दुरुस्ती करुन द्या असे म्हणतात. लोकांना इमारतीतून बाहेर काढणे खूप अडचणीचे आहे. दुरुस्ती मंडळाने इमारत धोकादायक घोषित केली तरी लोक बाहेर पडण्यास तयार नसतात. त्यांची पर्यायी व्यवस्थेची मागणी असते. इमारतीचा एखादा भाग कोसळला तरच संक्रमण शिबिरामध्ये जाण्यास तयार होतात असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.८४ वेळेवर इमारतीचा पुनर्विकास होत नसल्यामुळे लोकांचे अजिबात सहकार्य मिळत नाही. त्यांना माहित असते की, आपल्याला २५-२५ वर्षे संक्रमण शिबिरामध्ये रहावे लागेल. याबाबत अधिका-यांना जबाबदार धरुन चालणार नाही.समितीने दोन-तीन सूचना केलेल्या आहेत. अपील करण्याबाबतचा एक विषय आहे. तसेच, ज्या लोकांनी वैयक्तिक एलओआय केलेले आहेत म्हणजे ॲग्रीमेंट करुन विकासक निश्चित करुन एलओआय केलेले आहेत, ही संपूर्ण कार्यवाही नियमानुसार करण्यात आलेली नाही. याबाबत जे लोक दोषी आहेत त्यांच्यावर कारवाई करुन समितीला एका महिन्याच्या आत माहिती सादर करावी असे समितीने सूचित केले.

शासनाने रिपेअर्सची जॉईंट व्हेंचरची पॉलिसी का मंजूर केली नाही? मग आता विभागाकडून ते करण्यात येणार आहे काय ? अशी विचारणा महालेखापालांनी केली असता, कोणत्या कारणास्तव नोटिफिकेशन झाले नाही हे फाईलवरुन कळत नाही. गृहनिर्माण विभागाने नगर विकास विभागाकडे प्रस्ताव पाठविला होता. नगर विकास विभागाने हरकती व सूचना मागविल्या होत्या. जॉईंट व्हेंचरची पॉलिसी मंजूर करणे ही बाब विभागाच्या कार्यकक्षेतील नाही. तो नगर विकास विभागाचा विषय आहे. I am talking about the policy and it requires concurrence of the Urban Development Department through notification.

१.८५ यासंदर्भात पॉलिसी करावी लागेल. कारण पॉलिसी केल्यानंतरच ती नगर विकास विभागाकडे जाईल असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, आज जॉईंट व्हेंचर्सची पॉलिसी नाही हे कृपया समजून घ्यावे. गृह निर्माण विभाग आणि नगर विकास विभागाचे जवळचे नाते आहे. गृह निर्माण विभागाला कोणतीही पॉलिसी करावयाची असेल तर त्यासाठी डीसीआरमध्ये बदल करावा लागतो आणि डीसीआरमध्ये बदल करावयाचा असेल तर त्यासाठी नगर विकास विभागाची सहमती घ्यावी लागते. ती कार्यवाही नगर विकास विभागामार्फत होते. गृह निर्माण विभाग बीडीडी चाळ किंवा इतर कोणताही विषय नगर विकास विभागाच्या माध्यमातूनच करण्यात येते.

यासंदर्भात गृह निर्माण विभाग बंद करुन तो नगर विकास विभागाला जोडला पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, काही राज्यांमध्ये असे केलेले आहे असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले. त्यावर गृह निर्माण विभाग नगर विकास विभागाला जोडून त्या विभागासाठी ३ सचिव नियुक्त करावयास पाहिजेत असे समितीने सूचित केले.

येथे जॉईंट व्हेंचरर्सचा नेमका अर्थ काय आहे ? असा मुद्दा महालेखापालांनी उपस्थित केला असता, जी ड्राफ्ट पॉलिसी होती त्याबाबत माहिती देणे शक्य आहे. त्यानंतर असा निर्णय झाला की, म्हाडा डेव्हलपमेंट करणार आणि यामुळे म्हाडाला मोठ्या प्रमाणावर रेव्हेन्यू जनरेट होईल, असा त्यामागचा उद्देश होता. परंतु, ब-याच केसेसमध्ये कोणतेही डेव्हलपमेंट झाले नाही आणि मग सर्वोच्च न्यायालयाने निकाल दिल्यानंतर यांना सुद्धा वाटले की, जॉईंट व्हेंचर रिवाईव्ह करावे. कोणत्या कारणास्तव पुढील नोटिफिकेशन झाले नाही, हे फाईलवरुन कळत नाही असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

परिच्छेद क्र.२.२.८.३ - करपात्र इमारतींचा पुनर्विकास :

१.८६ **परिच्छेद क्र.२.२.८.३(अ) - खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला केलेला विलंब :**

तक्ता क्र.३ मध्ये खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासामध्ये केलेला विलंब याबाबत माहिती दिलेली आहे. यामध्ये १ ते ५, ५ ते १०, १० ते १५ आणि २० वर्षापेक्षा जास्त विलंब होण्याची कारणे काय आहेत ? विभागाकडून ७,२२,९४४.६१ चौरस फूट अतिरिक्त जागा संक्रमण शिबीरात राहणा-या लोकांसाठी उपलब्ध करुन देता आली असती. परंतु, याचे कारण असे होते की, म्हाडाने विकासकाची नेमणूक करताना फायनान्शियल फिजिबिलिटी आणि टेक्निकल फिजिबिलिटी संदर्भात कोणतेही नियम तयार केले नव्हते. त्या इमारतीच्या परिसरात रहाणा-या परंतु गृह विकास प्रकल्पाचे काम करण्यासाठी आवश्यक असलेली आर्थिक क्षमता तसेच तांत्रिक ज्ञान नसलेल्या व्यक्ती विकासक म्हणून काम करु लागल्या. त्या व्यक्तींचे तेथील रहिवाशांशी आर्थिक व्यवहार असल्याने त्यांनी तेथील ७० टक्के लोकांची संमती घेतली आणि तो विकासक झाला. त्यामुळे इमारत बांधकाम क्षेत्रातील ज्ञान नसलेल्या अशा सर्वसाधारण व्यक्ती विकासक झाल्या व त्याचा परिणाम गृह विकास प्रकल्पावर झाला. तेथे राहणारे लोक १० x १०, १० x १२, १०x१५ च्या खोल्यांमध्ये राहत होते. म्हाडाने टेक्निकल फिजिबिलिटी, फायनान्शियल फिजिबिलिटी संदर्भातील कोणतेही धोरण आखले नव्हते. त्यांच्याकडे तशी कोणतीही व्यवस्था नव्हती. ७० टक्के लोकांची संमती आणावी आणि डेव्हलपर निश्चित करावा असेच होते. असे मत व्यक्त करुन ५ वर्षापेक्षा जास्त विलंब झालेला आहे विलंब होण्याची कारणे काय आहेत आणि हे सर्व व्यवस्थित करण्यासाठी कोणती योजना किंवा धोरण आहे ? म्हाडा हे सर्व १ ते ५ मध्ये कसे आणणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता मागील साक्षीच्या वेळी देखील सांगितले होते की, म्हाडाने आता पर्यंत जवळपास २,०२४ प्रकरणांमध्ये पुनर्विकास करण्यासाठी ना-हरकत प्रमाणपत्र दिले आहे. यामध्ये एकूण ३,६४३ इमारतींचा समावेश आहे आणि ६८,७९३ भाडेकरु आणि रहिवाशांचा समावेश आहे. त्यापैकी आता विकासकामार्फत ६५७ प्रकल्प पूर्ण झालेले आहेत आणि ११४१ इमारतींचे काम पूर्ण झालेले आहे. काही प्रकल्पांमध्ये २ इमारती असू शकतात. त्या ठिकाणी १८,१०५ लोकांचे पुनर्वसन झालेले आहे. प्रगतीपथावर असलेले किंवा अर्धवट अवस्थेत असलेले जवळपास २३२६ प्रोजेक्ट्स आहेत. त्यामध्ये २४४६ इमारती आहेत आणि ४९७८२ भाडेकरु आहेत. असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

१.८७ अर्धवट अवस्थेत असलेल्या इमारतींचे भविष्य काय आहे आणि त्यामध्ये सुधारणा करण्यासाठी विभाग काय करणार आहे ? अशी पृच्छा समितीने केली असता,रिपेअर बोर्ड तेथे रेग्युलेटर म्हणून काम करीत आहे. ओनर आणि टेनन्ट, ॲक्युपन्ट यापैकी ७० टक्के लोकांची संमती मिळाल्यानंतर विकासकाची नेमणूक केली जाते. ७० टक्के लोकांच्या संमतीची अट कोणी ठरविली होती ? अशी विचारणा समितीने केली असता, डीसीआरमध्ये तशी तरतूद आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.८८ म्हणजे ७० टक्क्याची अट गृह निर्माण विभागाने ठरविली होती. दुरुस्ती मंडळाने त्याची टेक्निकल आणि फायनान्शियल फिजिबिलिटी बघितली नाही. त्यामुळे ते प्रकल्प रखडलेले आहेत. इमारत बांधकाम क्षेत्राचे ज्ञान नसलेल्या एका व्यक्तीने तशाच प्रकारच्या दुस-या व्यक्तीला ती इमारत विकली अशा प्रकारे आज ३-४ डेव्हलपर झालेले आहेत असे मत समितीने व्यक्त केले असता, ही अडचण एसआरएमध्ये सुद्धा मोठ्या प्रमाणावर आहे. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

७० टक्के लोकांनी संमती दिलेली आहे. विभागाने ज्या इमारतींना १० वर्षापूर्वी एलओआय दिलेला आहे, ज्या इमारतींचा विकास सुरु झालेला आहे, ज्यांना कम्प्लीशन सर्टिफिकेट दिलेले आहे, कोणत्याही तांत्रिक कारणास्तव किंवा व्हायोलेशन ऑफ एफएसआय झालेले नाही आणि काम बंद आहे अशा विकासकांना नोटीस पाठवून किंवा याबाबत विभागाकडून धोरण निश्चित करुन किंवा कायदा करुन भाडेकरुंचे हक्क संरक्षित करुन त्यांना घर मिळवून देण्यात येणार आहे काय ? या संदर्भात किती दिवसात निर्णय घेण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, बोर्डाने जवळपास २३ प्रकरणांमध्ये एनओसी रद्द केलेली आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

हा प्रश्न पूर्णतः मार्गी लावण्यासाठी विभागाचे कोणते धोरण आहे ? काय झाले, काय केले, किती एलओआय रद्द केले याबाबत समितीला माहिती नको. हा प्रश्न एक-दोन वर्षात किंवा दोन-तीन वर्षात पूर्णतः कसा सोडविता येईल याबाबत विभागाकडे एखादा चार्ट तयार आहे काय ? विभागाने २३ एनओसी रद्द केलेल्या आहेत. त्या एनओसी दुस-या कोणाला तरी इश्यू केलेल्या आहेत काय ? अशी पृच्छा समितीने केली असता, नवीन प्रस्ताव आला किंवा कसे हे तपासून घ्यावे लागेल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.८९ मग ते विकासक कोर्टात जातील ही बाब समितीने निदर्शनास आणून दिली असता, वस्तुस्थिती अशी आहे की,विभागाने पूर्वी नोटीस देऊन बिल्डर बदलण्याची संधी देणे असे कमिटमेंट दिले होते, ते अत्यावश्यक आहे. विभागाने कमिटमेंट केलेले आहे की,विभागाकडून याबाबत धोरणात्मक निर्णय घेण्यात येईल.

विभागाने गृहनिर्माण धोरणामध्ये ते केले. विभागाने ७० टक्क्याची अट सुद्धा कमी केलेली आहे.असे मत समितीने व्यक्त केले असता, समितीचे म्हणणे बरोबर आहे. परंतु, आता तो विषय डायल्युट झालेला आहे. या संदर्भात काही उपाययोजना करण्यात आलेल्या आहेत. त्यामुळे पुढील कालावधीत यावर थोडा आळा बसेल. यामध्ये दोन भाग आहेत. एक म्हणजे ठराविक पॉलिसी इंटरव्हेंशन करुन यासाठी कोड करणे आणि दुसरे म्हणजे पुढील कालावधीसाठी काय करता येणे शक्य आहे याचा विचार करणे, हे दोन मुद्दे महत्वाचे आहेत. त्यासाठी सन २०११ मध्ये सविस्तर शासन निर्णय निर्गमित करण्यात आलेला आहे. त्यानुसार ७० टक्के लोकांची संमती असेल तर ठीक आहे. परंतु, प्रत्यक्षात वर्क ऑर्डर देण्यापूर्वी शंभर टक्के लाभार्थ्यांबरोबर विकासकाचे ॲग्रीमेंट असल्याशिवाय परवानगी मिळणार नाही, याचा आपण समावेश केलेला आहे. त्यामुळे पुढील काळात अशा प्रकारचे प्रकरण थोडे थांबविता येईल. तसेच, रियल इस्टेट सेक्टरमध्ये रेग्युलेटर आलेले आहे. रेरा कायद्यामुळे सुद्धा याला मोठ्या प्रमाणावर आळा बसेल, अशी विभागाला अपेक्षा आहे. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

उपकर प्राप्त इमारतीच्या पुनर्विकासाबाबत माहिती देण्याबाबत समितीने सूचविले असता, हा धोरण तयार करण्याबाबतचा विषय होता. याबाबत अंतर्गत चर्चा व माननीय मुख्यमंत्री यांच्याकडे सादरीकरण झाले आहे असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.९० मंडळाकडून क्लस्टर डेव्हलपमेंटसाठी स्कोप देण्यात येत आहे. त्यासाठी विकासकांना अतिरिक्त एफ.एस.आय. मंडळाकडून देण्यात येणार आहे असा मुद्दा समितीने उपस्थित केला असता, ते व्हायाबल झाले पाहिजे. व्हायाबिलिटी नसल्यामुळे मंडळाचे सर्व प्रकल्प बंद आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

म्हाडाच्या वरिष्ठ अधिका-यांनी महानगरपालिकेतील विकास नियोजन विभागाच्या अधिका-यांबरोबर २-३ मॅरेथॉन बैठका लावल्या पाहिजेत. कारण मंडळाने जे सुचविले आहे ते एका बाजूचा विचार करुन सुचविलेले आहे. हा प्रश्न मुंबई उपनगरामध्ये आता आला आहे. हाच प्रश्न मुंबई शहरात क्लस्टर डेव्हलपमेंटचे काम करताना पुढे निर्माण होणार आहे. येथे टी.डी.आर. लागू होत नाही, परंतु मंडळाकडून क्लस्टर करण्यात येत असेल व रोड विड्थमध्ये हा प्रॉब्लेम उभा राहणार असेल तर मुंबई शहरात फार मोठा गोंधळ होईल. त्यामुळे विकास नियोजन, शहर नियोजन व म्हाडाच्या अधिका-यांची संयुक्त बैठक सचिव स्तरावर प्राथमिक माहिती घेवून आयोजित करण्यात यावी. असे समितीने सूचित केले असता, मंडळाच्या पातळीवर आर्किटेक्ट, बृहन्मुंबई महानगरपालिकेचे अधिकारी यांच्याबरोबर बैठका आयोजित करण्यात आल्या होत्या. व्ही.पी. साहेबांच्या

स्तरावरदेखील प्रेझेन्टेशन दिले. डी.पी. च्या श्री.चॅटर्जी साहेबांच्या समितीसमोर मंडळाचे (म्हाडाचे) सर्व अधिकारी हजर होते. त्यांच्या स्तरावर त्यांनी मंडळाला आश्वासन दिले की, याबाबत काही तरी कार्यवाही करण्यात येईल. शासन स्तरावर जे रिफॉर्म्स लागणार आहेत ते शासनाकडे पाठविण्यात येणार आहेत. याबाबतची माहिती समितीस सादर करण्यात येईल. (माहिती अप्राप्त)

१.९१ समितीच्या बैठकांमध्ये दोन प्रकारचे वास्तुविशारद आले होते. ते पूर्णपणे निगेटिव्ह आहेत. त्यांची मानसिकता एवढी नकारात्मक असतानाही त्यांना मंडळाकडून का बोलाविण्यात येते हेच कळत नाही असे मत समितीने व्यक्त केले.

उपकरपाप्त इमारतींच्या पुनर्विकासासंदर्भात विभागाने दि. ११ जुलै,२०१७ रोजी दिलेल्या माहितीमधील क्रमांक १४ मध्ये नमूद आहे की, दिनांक ०२.११.२०१६ रोजी शासनास जो प्रस्ताव पाठविला आहे त्याची प्रत समितीस दिली आहे, परंतु ती प्रत समितीस प्राप्त झालेली नाही.असे समितीने निदर्शनास आणले असता, ही प्रत समितीस सादर करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

जे प्रकल्प रखडलेले आहेत ते प्रकल्प कसे पूर्ण होतील आणि पुढील दोन-तीन वर्षात हा प्रश्न कसा संपविता येईल, या दृष्टीने शासन म्हणून विभागाने दोन महिन्यात आराखडा तयार करुन तो समितीला सादर करावा. त्यामध्ये जे बदल करावयाचे असतील ते करावेत. कारण हा विषय संपला पाहिजे असे समितीने सूचित केले असता विभागाकडून त्याप्रमाणे प्रस्तावित करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.९२ यासंदर्भात विभागाकडून प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये खालीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

अपूर्ण अवस्थेत असलेल्या योजनांची प्रत्यक्ष जागेवर जाऊन कारणमिमांसा तपासण्याचे काम मंडळाच्या सर्व तांत्रिक अधिका-यामार्फत सुरु आहे. त्याबाबत अहवाल प्राप्त होताच सदर माहिती सादर करण्यात येईल. अशाच प्रकारच्या प्रकल्पाबाबत मा.आमदार श्री.सदा सरवणकर यांच्या दादर-माहिम विधानसभा मतदार संघातील सुरु होऊन बंद पडलेल्या प्रकल्पाबाबत शासनाकडे सदर कामे सुरु करण्याबाबत तक्रार केली होती. त्या अनुषंगाने त्यावर कार्यवाही करुन या कार्यालयाचे पत्र दि.२.११.२०१६ रोजी कार्यवाही करण्याबाबत शासन स्तरावर धोरण निश्चित करण्याबाबतचा प्रस्ताव पाठविण्यात आलेला आहे. (प्रत संलग्न) तो शासनाच्या विचाराधीन आहे. अशा प्रकारच्या सुरु होऊन बंद पडलेल्या मुंबई शहर बेटावरील सर्व उपकरप्राप्त इमारतींचा पुनर्विकास योजनांचा आढावा घेऊन वर्षनिहाय व विभागनिहाय माहिती लवकरच सादर करण्यात येईल.

७० टक्के लोकांची संमती असेल तर विभागाकडून मान्यता देण्यात येते. त्यांना शंभर टक्के वर्क ऑर्डर पाहिजे काय? ॲग्रीमेंट झाले नाही तर होणार नाही काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यामध्ये दोन भाग आहेत. ७० टक्के लोकांची सहमती असेल तर विकासक रिडेव्हलपमेंटसाठी पुढे येतो. त्यानंतर ते प्रस्ताव सादर करतात. त्यानंतर त्यांना वर्क ऑर्डर मिळते. परंतु, वर्क ऑर्डर देण्यापूर्वी शंभर टक्के लोकांबरोबर त्यांचे लिगल ॲग्रीमेंट व्हावयास पाहिजे. शंभर टक्के लोकांबरोबर लिगल ॲग्रीमेंट झाले नाही तर त्यांना वर्क ऑर्डर मिळणार नाही. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

म्हणजे पुनर्विकास होणार नाही असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, शंभर टक्के वर्क ऑर्डर व्हायलाच पाहिजे. ७० टक्के लोकांची सहमती विकासकाला निवडण्यासाठी आहे. परंतु, एकदा विकासकाची निवड झाल्यानंतर शंभर टक्के लोकांना घर देण्यासाठी ॲग्रीमेंट व्हावयास पाहिजे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

७० टक्क्यामध्ये बरेच मॅन्युप्युलेशन असते. आता पर्यंत जेवढे प्रोजेक्ट अडकलेले आहेत त्यातील मेजर प्रोजेक्टमध्ये कॅमेरा वगैरेची जी अनावश्यक असते ती डाऊनलोड केलेली असते. ब-याच ठिकाणी लोकांना आत येऊच दिले जात नाही. परंतु, जे काही विभागामार्फत करण्यात आले आहे ते रहिवाशांच्या हिताचे आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, सन २०११ च्या शासन निर्णयामुळे आणि रेरा कायद्यामुळे यावर थोडा आळा बसेल असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

रेरा कायदा तर नवीन बिल्डींगसाठी आहे. मग रेरा कायद्यामुळे याला कसा काय आळा बसणार आहे ? असा मुद्दा समितीने उपस्थित केला असता रेरा कायदा ऑन गोईंग प्रोजेक्टसाठी सुद्धा लागू आहे. त्यामध्ये हे सर्व येतील. त्यांना रजिस्टर करुन घ्यावे लागेल.अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

१.९३ गृह निर्माण प्रकल्पातील गैरव्यवहार रेरा कायद्यामुळे बंद होईल. समितीने प्रगतीपथावरील प्रोजेक्टची माहिती विचारली होती. विभागीय प्रतिनिधींनी अर्धवट अवस्थेतील प्रकल्पाची कारणे सांगितली. जे लोक काम करीत नाहीत त्यांना बदलून नवीन कर्मचारी घ्यावेत याबद्दल विभागाची काय भूमिका आहे? अर्धवट आणि अपूर्ण हा एकच मुद्दा आहे. प्रगतीपथावरील प्रोजेक्ट पूर्ण होतील अशी समितीला आशा आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, अर्धवट अवस्थेतील प्रोजेक्टचे दोन भाग आहेत. जे प्रोजेक्ट थांबलेले आहेत आणि जे प्रोजेक्ट प्रगतीपथावर आहेत त्यांचा समावेश करुन ते पुढील कालावधीत पुर्णत्वास नेण्यासाठीचा आराखडा विभागाकडून समितीला सादर करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

विभागाने ज्या विकासकांना परवानगी दिली त्यापैकी ज्यांनी प्रोजेक्ट अर्धवट अवस्थेत ठेवलेला आहे त्यांचे एलओआय रद्द केलेले नाहीत काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, विभागाने काही लोकांचे एलओआय रद्द केलेले आहेत. दुरुस्ती मंडळाने आज पर्यंत २३ एनओसी रद्द केलेल्या आहेत. जो प्रोजेक्ट सुरुच झालेला नाही, जे ॲग्रीमेंट करीत नाहीत, संक्रमण शिबीर देत नाहीत किंवा भाडे देत नाहीत अशा लोकांची एनओसी रद्द केली तर ते दुस-या विकासकाची निवड करु शकतात. परंतु, ज्या प्रोजेक्टमध्ये १०-१२ मजल्यांचे बांधकाम झालेले आहे आणि लोक संक्रमण शिबीरात राहतात असे प्रोजेक्ट टेक ओव्हर करण्यासाठी किंवा डेव्हलपर बदलण्यासाठीचा पॉलिसी डिसिजन अद्याप झालेला नाही. दुरुस्ती मंडळाच्या स्तरावर एनओसी रद्द करुन भाडेकरुंचा प्रश्न सुटत नाही असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

म्हाडाने विकासकाला एनओसी दिलेली आहे. भाडेकरुंची सहमती असली तरी म्हाडाने एनओसी दिल्यामुळे काम सुरु झालेले आहे. म्हाडाने ज्या प्रकल्पांना एनओसी दिलेली आहे. ज्यांना नोटीसेस दिल्या, ज्यांची एनओसी रद्द केली तो विषय बाजूला ठेवू. म्हाडाने एनओसी दिल्यामुळे त्यांनी काम सुरु केलेले आहे. परंतु, जे प्रकल्प अर्धवट अवस्थेत आहेत अशा सर्व विकासकांच्या विरोधात रेरा कायद्यांतर्गत फिर्याद दाखल करण्याचे काम शासन करणार आहे काय ? आणि असल्यास किती दिवसात फिर्याद दाखल करण्यात येणार आहे ? १ मे पासून कायदा लागू झालेला आहे. विभाग जे प्रकल्प रखडलेले आहेत त्या विकासकांच्या विरोधात रेरा कायद्यांतर्गत एका महिन्याच्या आत फिर्याद दाखल करणार आहात काय ? अशी पृच्छा समितीने केली असता ते रेरा कायद्याच्या अंतर्गत येतात विभागाकडून शासनातर्फे एका महिन्याच्या आत त्यांना सूचना देण्यात येणार आहेत असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.९४ समितीने दिनांक १२ जुलै,२०१७ रोजी गृहनिर्माण विभागाच्या सचिवांची तसेच इतर विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली. साक्षीच्या वेळी समितीने परिच्छेद क्रमांक २.२.८.३ (बी) 'विकासकांकडून अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राची नगण्य वसुली 'या संदर्भात अशी विचारणा केली की, यामध्ये २ कोटी ५ लक्ष रुपये तोटा झाला असे महालेखाकारांचे म्हणणे आहे. तिस-या अनुसूचिचे स्तंभ १ आणि २ निर्विवादपणे लागू होत असताना विभागाने तो लागू न करता स्तंभ ३ आणि ४ च्या अनुसूचित ३च्या आधारे निश्चित केल्यामुळे ६५२.२८ चौ.मी.बीयूए विकासकाकडून MRP पेक्षा कमी मिळाले. परिणामी २ कोटी ५ लक्ष रुपये तोटा झाला असा आक्षेप आहे. यासंदर्भात विभागाने नियमाला धरुन कार्यवाही केलेली आहे, असे सांगितले आहे याबाबत अधिक माहिती द्यावी असे विदित केले असता सन २०१० मध्ये उपाध्यक्ष, प्राधिकरणाने परिपत्रक काढले होते. उपाध्यक्षांच्या अध्यक्षतेखाली एक बैठक झाली होती. सदरहू बैठकीस मुख्य अभियंता, उप मुख्य अभियंता, दुरुस्ती मंडळाचे मुख्य अधिकारी उपस्थित होते त्यांनी काढलेल्या परिपत्रकाप्रमाणे गणना केली जात असल्याचे अतिरिक्त मुख्य सचिवांनी विदित केले.

स्तंभ ३ आणि ४ निश्चित केलेला आहे अनुसूची १ आणि २ लागू होते असा आक्षेप आहे. संबंधित अधिकारी यांनी अधिकार क्षेत्रात बसून जे निश्चित केलेले आहे, ते त्यांचा अधिकार आहे. सर्वांसाठी नियम आणि कायद्याची चौकट निश्चित केलेली असून, त्याचा वापर का केलेला नाही, असा आक्षेप आहे याबाबत समितीला अवगत करावे असे समितीने सूचित केले. सन २०१० मध्ये झालेल्या बैठकीत अधिका-यांनी निर्णय घेतला असे विभागाचे म्हणणे आहे काय,याबाबत शासन मान्यता होती का अशी विचारणा समितीने केली असता शासनाला उपाध्यक्ष, प्राधिकरणाच्या स्तरावरुन "या प्रमाणे कॅलक्युलेशन करीत" असे कळविण्यात आले होते असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

शासनाला कळविल्यानंतर शासनाने मंडळाला मान्यता दिली होती काय ? शासनाच्या मान्यतेची गरज नव्हती तर अशा वेळी आपण शासनाकडे कशाला पाठविले ? शासन जोपर्यंत मंजूरी देत नाही, तोपर्यंत बोर्डाला निर्णय घेण्याचा अधिकार आहे काय.

१.९५ नियमाचे बायफर्केशन करीत असताना शासनाची मान्यता घ्यावीच लागते याबाबत सचिवांनी समितीला माहिती द्यावी.असे समितीने विभागास सूचित केले असता शासनाची मान्यता नसल्याचे विभागीय सचिवांनी विदित केले.

१.९६ बिल्टअप एरियाचे मेजरमेंट बोर्डाला मिळायला हवे असताना ते मिळाले नाही त्यामुळे तोटा झालेला आहे. उपाध्यक्षांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या बैठकीत निर्णय घेण्यात आला होता. स्तंभ ३ आणि ४चा वापर केलेला आहे. असे सदरहू आक्षेपावरुन निदर्शनास येत आहे यासाठी कोणते अधिकारी जबाबदार आहेत अशी पृच्छा समितीने केली असता या ऑब्जर्व्हेशनमध्ये जो तोटा झालेला आहे, तो कव्हर केला पाहिजे जबाबदारी निश्चित केली पाहिजे हे मान्य करतो पण सद्यःस्थितीत कारवाई झालेली नसल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

सन २०१२ पासून हा आक्षेप असून विभागाने म्हाडाच्या अभिप्रायास समर्थन दिलेले आहे. असे समितीकडे दिलेल्या नोटमधील अहवालात नमूद आहे हे चुकीने झालेले आहे, असे आता आपण स्पष्ट केलेले आहे असे समितीने अवगत केले असता यामध्ये शासनाच्या मान्यतेचा विषय असल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीस सांगितले. याअनुषंगाने समितीने असे विदित केले की, शासनाची मान्यता असती तर महालेखाकारांनी हा मुद्दा काढलाच नसता. महालेखाकारांनी "शासनाच्या मुद्यांचे तंतोतंत पालन केले पाहिजे" असा मुद्दा काढलेला आहे. परंतु, या ठिकाणी स्वेच्छेने निर्णय घेतलेला आहे. तसेच कार्यवृत्तास मान्यता घेतली नसून स्तंभ ३ आणि ४ बाबत निर्णय घेतलेला आहे. यामध्ये तोटा झालेला असून, त्यासंदर्भातील विषयावर चर्चा केली जाणार आहे. स्तंभ ३ आणि ४ प्रमाणे निर्णय घेण्याचा अधिकार त्यांना आहे की नाही ? स्तंभ १ आणि २ सुस्पष्टपणे दिलेला आहे. त्यामुळे स्तंभ ३ आणि ४ प्रमाणे अनुसूचिचा त्यांना अधिकार होते काय ? बैठका घेऊन शासनाकडे लिहून पाठविले हे एक्सेप्टेबल नाही. सन २०१२ पासूनचा हा विषय असून, त्यासंदर्भात कोणती कार्यवाही केली ? मागच्या वेळी समितीने हा विषय प्रलंबित ठेवला होता त्या संदर्भात पुढे विभागाकडून कशाप्रकारे कारवाई करण्यात आली याची माहिति समितीला देणे अपेक्षित होते. सदर परिच्छेदासंबंधी माहिती मिळावी अशी आपल्याकडून समितीला अपेक्षा होती असे समितीने विभागास अवगत केले असता शासनाची प्रायमाफेसी मान्यता असल्यामुळे त्यादृष्टीने सदर माहिती शासनाकडे पाठविण्यात आली होती. या संदर्भात एक्झमाईन करुन जे कोणी जबाबदार होते त्या संदर्भात सदर माहिती पाठविलेली असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.९७ सन २०१२ मध्ये महालेखाकार यांनी सदर परिच्छेदासंबंधी आक्षेप काढला होता. आता सन २०१७ सुरु आहे. विभागाकडून ५ वर्षे कोणती कार्यवाही करण्यात आली ? तसेच या संदर्भात संबंधित अधिका-यांकडून चूक झाल्याचे आपण मान्य करीत आहात. यामुळे विभागाने ५ वर्षे कार्यवाही न करण्याची कारणे काय आहेत याबाबत समितीने विचारणा केली तसेच तत्कालीन व्हाईस प्रेसिडेंट किंवा प्रेसिडेंट अधिका-यांच्या अध्यक्षतेखाली बैठक झाल्याची माहिती संबंधित अधिका-यांनी समितीला दिली आहे ते शासनापेक्षा मोठे नाहीत. त्यांनी या संदर्भात निर्णय घेऊन शासनाला कळविण्याची कार्यवाही केली. ही गोष्ट प्रचलित कायद्याला अभिप्रेत नाही हा मूळ प्रश्न असल्याचेही समितीने विभागास अवगत केले असता We will go by your recommendations. असे विभागीय सचिवांनी विदित केले.

What we are trying to say is that do you always need recommendations from the Committee? ही क्लिअर केस आहे. एका बाजूला शासन मालाच्या केलेल्या अनुपालनाच्या ज्ञापनाला समर्थन करीत आहे आणि दुस-या बाजूला आपण समितीच्या साक्षीला येताना ज्या परिच्छेदासंबंधी अगोदर चर्चा झालेली असते त्यावर आपण निर्णय घेऊन समितीसमोर आले पाहिजे. या संदर्भात महालेखाकार कार्यालयाने ५ वर्षांपूर्वी माहिती दिली होती. परंतु आपल्या विभागाने त्या संदर्भात कोणतीही कार्यवाही केली नाही. या संदर्भात शासनाने गांर्भीय दाखवले पाहिजे.२.०५ कोटी रुपयांची वसुली झाली पाहिजे तसेच ज्यांनी सदर वसुली केली नाही ते या गोष्टीचे समर्थन करीत आहेत यामुळे त्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित केली पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले.तसेच यात दोन जबाबदा-या निश्चित करण्याची गरज आहे. पहिला विषय असा आहे की, शासनाची मान्यता नसताना ज्या अधिका-यांनी सदर गोष्टीला मान्यता दिल्यामुळे संबंधित अधिकारी त्याकरिता जबाबदार आहेत. दुसरा विषय असा आहे की, सन २०१२ मध्ये महालेखाकार यांनी सदर बाब विभागाच्या निदर्शनास आणून दिल्यानंतर सुध्दा विभागाने ५ वर्षे कोणतीही कारवाई न करता उलट त्या गोष्टीचे समर्थन करीत होते अशाप्रकारे दोन भाग यात जबाबदार आहेत. या संदर्भात ज्यांनी सदर रक्कम वसूल केली नाही त्यांना टार्गेट केले जाईल. परंतु तत्कालीन मुख्य अधिका-यांनी बैठक घेतल्यामुळे त्यात कोणताही अधिकारी त्यांच्याविरुध्द आपले मत व्यक्त करु शकत नाही. यामुळे मुख्य अधिका-यांनी दिलेल्या गाईड लाईन्स अधिका-यांकडून पाळल्या जातात. यामुळे तशा प्रकारची कारवाई न करता तत्कालीन मुख्य अधिकारी किंवा संबंधित अधिका-यांच्या उपस्थितीत सदर बैठका होऊन त्यात ३ आणि ४ ची कारवाई झाली. यामुळे संबंधित अधिकारी कोणीही असो त्यांच्यावर जबाबदारी निश्चित करुन कारवाई होणे गरजेचे असल्याचे समितीने नमूद केले असता ते सेवानिवृत्त झालेले असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.९८ सदर अधिकारी सेवानिवृत्त झाले असले तरी अशा प्रकरणांमध्ये कारवाई करण्यासंबंधी कायद्यात तरतूद आहे. त्यांच्यावर गुन्हा सुध्दा दाखल करु शकतो याकरिता विभागाला पूर्ण संधी आहे.महालेखाकार कार्यालयाने २.०५ कोटी रुपयांचे नुकसान झाल्याचा आक्षेप काढला आहे. नुकसानीची रक्कम २.०५ कोटी रुपयांपेक्षा जास्त आहे किंवा कसे ही बाब तपासून घ्यावी असेही समितीने सूचित केले. रेक्टीव्ह ॲक्शन घेतल्या नसतील तर प्रचंड नुकसान झाले असेल. सन २०१२ ते २०१७ पर्यंत अशा पध्दतीने कार्यवाही झाली असल्यास मोठे नुकसान होऊ शकते. यात दोन विषय आहेत विभागाकडून सदर प्रकरणी कोणती कारवाई प्रस्तावित करीत आहात आणि २.०५ कोटी रुपयांचे नुकसान झाल्याचा आक्षेप महालेखाकार यांना घेतला आहे तो योग्य आहे का ? तसेच त्याचे पुनर्मुल्यांकन करुन त्यावेळची त्याची किंमत किती होणार आहे ? याबाबतची सविस्तर माहिती पुढील बैठकीच्या वेळी समितीला अवगत करावी असे समितीने विभागास सूचित केले असता विभागीय सचिवांनी माहिती देण्याचे समितीस आश्वासित केले.

या प्रकरणी संबंधितांना पुन्हा कारणे दाखवा नोटीसेस देण्याची आवश्यकता वाटत नसल्याचे समितीने सांगितले असता सदर प्रकरणी त्यांना कारणे दाखवा नोटीसेस न दिल्यास अडचण निर्माण होईल असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

सदर प्रकरणी ॲक्शन आणि पुढच्या बाबतीत करेक्टीव्ह ॲक्शन घ्यावी. या प्रकरणी कडक कारवाई प्रस्तावित करावी तसेच २.०५ कोटी रुपयांचे पुनर्मुल्यांकन करुन त्यावेळची त्याची किंमत किती होणार आहे ? याबाबतची सविस्तर माहिती पुढील बैठकीच्या वेळी समितीला अवगत करण्याबाबत समितीने विभागास अवगत केले.

१.९९ **परिच्छेद क्रमांक २.२.८.३ (क) " अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात नुकसान भरपाईस नियमबाहय मान्यता "**

सदर प्रकरणी आपण समितीकडे अहवाल सादर केलेला आहे. या संदर्भात महालेखाकार यांचे काय म्हणणे आहे अशी विचारणा समितीने महालेखाकारांकडे केली असता या संदर्भात २८ वाहनतळांप्रित्यर्थ भरपाई वसुल केली नसल्यासंबंधी आक्षेप असल्याचे महालेखाकारांनी अवगत केले. असता या संदर्भात म्हाडाच्या मताशी विभाग सहमत असून आपल्याला जुन्या कायद्यानुसार जे काईंडमध्ये मिळतो त्यात वाहन तळाचा समावेश नसतो असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

यात मूळ मुद्दा क्लिअर प्रोव्हीजन नसताना त्या विकासकाकडून१०० टक्के कॉम्पेंसेशन घेतले आहे असा असल्याचे महालेखाकारांनी विदित केले असता That itself is the matter before the PAC. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले याच अनुषंगाने महालेखाकारांनी It is the incidental objection असे मत व्यक्त केले

यात महालेखाकारांचा मुद्दा वेगळा असल्याचे समितीने नमूद केले असता त्यांचा मुद्दा असा आहे की, नियमात तरतूद नाही यामुळे नियमानुसार तो आपल्याला काईंडमध्ये घ्यावयाचा आहे. परंतु तो त्यांनी विकून टाकल्यामुळे हा विषय नियमित करण्यासाठी शासन स्तरावर रेडी रेकनरनुसार किंमत घेऊन ते नियमित केले आहे. तो निर्णय चॅलेंज झाला असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

यापूर्वी अशा प्रकारचा निर्णय झाला होता का तसेच आता विभाग निर्णय घेणार आहे का अशी विचारणा समितीने केली असता तो निर्णय आमच्या नजरेस आलेला नसुन जुने रेकॉर्ड बघितल्याशिवाय याबाबत सांगता येणार नसल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

अपवादात्मक परिस्थितीमध्ये केलेले असल्याचे लेखी माहितीमध्ये नमूद आहे याबाबत विचारणा केली असता जुने रेकॉर्ड बघितल्यानंतर याबाबत सांगता येईल असे विभागीय सचिवांनी पुनश्च विदित केले.

ही युनिक केस आहे ज्या पार्टीला रिडेव्हलपमेंट नको होते त्यांच्याकडून कॉम्पेन्सेशन घेतले आहे. महालेखाकार कार्यालयाने म्हाडामध्ये चौकशी केली फक्त काही किरकोळ सरप्लस एरिया राहत असेल तर तो कोणाला देता येत नाही. आपण अशा केसेसमध्ये थोडे फार कॉम्पेन्सेशन घेतो परंतु, अशा प्रकारची केस कोठेही नसल्याचे महालेखाकारांनी विदित केले असता आपल्याला जो काईन्डमध्ये मिळावयास पाहिजे होता त्याचे कॉम्पेन्सेशन घेण्याची तरतूद नाही तो दंड आकारुन नियमित केलेला आहे. त्यामध्ये तोटा झालेला आहे, असल्याचे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

ज्यावेळी बदल करावयाचा असतो त्यावेळी बोर्डाची बैठक होते का तुम्ही ते सचिव पातळीवरच करुन घेता अशी पृच्छा समितीने केली असता मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या स्तरावर निर्णय झालेला असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.१०० बोर्डाने मा.मुख्यमंत्री महोदयांकडे तशी शिफारस करावयास पाहिजे.मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या अधिकार क्षेत्रातील काही गोष्टी आहेत. मा मुख्यमंत्री महोदयांचे दोन रोल आहेत. एक रोल मुख्यमंत्री म्हणून आहे आणि आता म्हाडाचे अध्यक्ष नाहीत किंवा त्यावेळी नसतील. त्यांनी त्या रोलवर केलेले आहे की मुख्यमंत्री म्हणून केलेले आहे अशी विचारणा समितीने केली असता विभागीय सचिवांनी असे विदित केले की, समितीचे म्हणणे आहे की, या संदर्भात बोर्डाच्या काही शिफारशी होत्या काय किंवा शासनाची काही शिफारस होती काय तसेच शासनाला अहवाल सादर केलेला असल्याचेही समितीस विदित केले.

उपाध्यक्ष तथा मुख्य कार्यकारी अधिकारी प्राधिकरण यांनी दिनांक २४.०४.२००९ व ०३.०६.२००९ रोजीच्या पत्रान्वये सविस्तर अहवाल शासनास सादर केला होता.समितीचे असे म्हणणे आहे की, बोर्डाची सुद्धा सुपेरीयर होत नाही. बोर्डाकडे खालच्या स्तरावरुन पॉझिटिव्ह नोटींग आले, क्लार्क पासून इतर अधिका-यांकडून बोर्डाकडे शिफारस आली तर बोर्डाला त्यासाठी काय बंधन येणार आहे ? यामध्ये शिफारस केलेली आहे की, यांना अमूक एवढे पैसे द्यावेत, ती शिफारस कोणी केली आहे ? लिपिकापासून टीपणी सुरु होते, कक्ष अधिकारी, उप सचिव आहेत. मग ही पदे कशासाठी आहेत ? आपल्याला ते बघावयास पाहिजे, का मुख्यमंत्री महोदयांनी थेट तिकडे पत्र पाठविले आणि दिले याबाबत विचारणा समितीने केली.तसेच कोर्टाने याला स्थगिती दिली होती त्यांनी मुख्यमंत्री महोदयांकडे अप्लाय केले. त्यानंतर मुख्यमंत्री महोदयांनी अहवाल मागवून घेतला होता अहवालावर निर्णय घेतलेला आहे. या निर्णयामध्ये म्हटलेले आहे की, विशिष्ट अपवादात्मक परिस्थितीत हे केलेले आहे. परंतु, आपण पार्किंगचे पैसे घेतले नाहीत हे योग्य नाही आपण पार्किंगचे ९० कोटी रुपये घ्यावयास पाहिजे होते. कारण, आपण २८ गाळ्यांचे वाटप केलेले नाही मोठे फ्लॅट करुन घेतलेले आहेत. म्हणून तुम्ही पार्किंगच्या जागेचे पैसे न घेणे योग्य नाही आणि महालेखाकारांनी घेतलेला आक्षेप योग्य असल्याचे समितीने विभागास सांगितले असता या संपूर्ण प्रकरणाची एसीबी यांच्याकडे तक्रार करण्यात आलेली असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

१.१०१ विभागाने पार्किंगचे पैसे घेतलेले नाहीत, असा महालेखाकारांचा मुद्दा आहे. या संपूर्ण प्रकरणाची एसीबी यांच्याकडे तक्रार करण्यात आलेली आहे. आता ती केस सुरु आहे, केसचा मुद्दा वेगळा आहे. पार्किंगचे पैसे घ्यावेत, असा एसीबीमध्ये मुद्दा नाही.तो वेगळा मुद्दा आहे एसीबी यांचा निर्णय होऊ द्यावा. समितीचे एवढेच म्हणणे आहे की, पार्किंगचे पैसे न घेणे हा अयोग्य निर्णय आहे. कारण, २८ गाळे धारकांना पार्किंग नको, २५० स्क्वेअर फुटाच्या घरामध्ये राहणा-या लोकांना पार्किंग नको. परंतु, जे मोठे फ्लॅट आहेत त्यांच्याकडून तुम्ही पार्किंगचे पैसे घ्यावयास पाहिजे होते. मग २ कोटी ३ लाख रुपये कशासाठी सोडावयाचे ? तुमची भूमिका २५० स्क्वेअर फुटाच्या गाळे धारकांसाठी योग्य आहे. जे नुकसान झाले त्याबाबत एसीबी यांच्याकडे चौकशी सुरु आहे हा विषय वेगळा आहे. परंतु, विभाग सन १९९१ मधील संदर्भ देत आहात, तो येथे लागूच नाही, असे समितीचे मत आहे. महालेखाकारांचे म्हणणे आहे की, पार्किंगचे जवळपास दोन ते अडिच कोटी रुपये होतात. जे काही नुकसान झालेले आहे ते वसुल करणे आवश्यकच आहे असे समितीने नमूद केले याच अनुषंगाने महालेखाकारांनी असे विदित केले की, त्यांनी वाडिया फायर टेम्पल ट्रस्ट या केसमध्ये संबंधित पार्टिकडून पार्किंग चार्जेस वसूल केलेले आहेत त्याच कालावधीमध्ये हे चार्जेस वसूल केलेले आहेत.

वाहनतळाचे पैसे न घेता त्यांना गाळे वितरीत करावेत असे कोर्टाने सांगितले होते काय अशी विचारणा समितीने केली असता असे कोर्टाने सांगितले नसल्याचे विभागीय सचिवांनी विदित केले.

एका केसमध्ये चार्जेस वसूल करता आणि दुस-या केसमध्ये चार्जेस घेत नाही, हे योग्य नसुन सर्व प्रकरणामध्ये एकच नियम लावला पाहिजे असे समितीने विभागास अवगत केले असता त्या केसबाबत सद्यस्थितीत माहिती नसल्याचे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.१०२ याबाबत तुम्हाला माहिती नाही, समितीला सुद्धा माहिती नाही परंतु, नियम आहेत २५० चौ. फुटाच्या सदनिकेसाठी पार्किंग नाही असे गृहीत धरुन पार्किंगचे पैसे घेत नाहीत. मग त्या इमारतीमध्ये २५० स्क्वेअर फुटाचे गाळे आहेत काय ? आपण मोठ्या फ्लॅटसाठी पार्किंगचे पैसे घ्यावयास पाहिजे होते महालेखाकारांनी जो आक्षेप घेतलेला आहे तो योग्य आहे, तो आपण त्वरित मान्य करावयास पाहिजे होता असे समितीने विभागास अवगत केले असता विभागीय सचिवांनी याबाबत माहिती नसल्याचे समितीस सांगितले असता शासनाला माहिती नसेल परंतु, बोर्डाला माहिती असेल असे महालेखाकारांनी विभागास अवगत केले.

येथे वसुली न करण्याचा त्यांचा एक डिफेन्स आहे समितीचे आणि महालेखाकारांचे मत त्यापेक्षा वेगळे आहे. शासन त्या मताशी सहमत होऊन विभागाला वसुली करावयाची असेल तर ती करु असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

दुस-या केसमध्ये बोर्डाच्या लोकांनी पार्किंग चार्जेस वसूल केलेले आहेत व सचिव महोदयांनी ते मान्य केलेले असल्याचे समितीने सांगितले असताः हम जब यहां पर इनका ऑर्ग्युमेंट सुन रहें तो व्हयू चेंज हो जाता है असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.१०३ **परि.क्र.२.२.८.४ "मास्टर लिस्ट चुकीच्या पध्दतीने तयार करणे"**

उपरोक्त परिच्छेदाच्या अनुषंगाने समितीने मास्टर लिस्ट हा मोठा विषय असल्याचे नमूद केले यावर खुलासा करताना विभागीय सचिवांनी असे नमूद केले की, मास्टर लिस्टवर जे उपकर प्राप्त इमारतीचे भाडेकरु आहेत आणि त्यांचे संक्रमण शिबीरामध्ये वास्तव्य आहे त्या इमारतींचा विकास होऊ शकत नाहीत त्या अरुंद जागा आहेत किंवा विकास न करण्यासारख्या असून तेथे आरक्षण आहे, रस्ता रुंदीकरण किंवा शेडबॅक वगैरे आहे अशा कारणामुळे त्या लोकांचे पुनर्वसन करण्यासाठी आपण म्हाडा ॲक्टमधील कलम ९० आणि ९१ नुसार ज्या धोकादायक इमारती घोषित करतो त्या लोकांचे पुनर्वसन करण्यासाठी आपण त्यांना मास्टर लिस्टवरुन गाळे वितरित करतो. सन २००८ च्या परिपत्रकानुसार म्हाडाचे परिपत्रक होते. त्या प्रमाणे प्रत्येक ८ दिवसांनी किंवा १५ दिवसांनी त्यांची बैठक होत होती आणि त्या बैठकीमध्ये आलेल्या अर्जांची छाननी करुन जे लोक पात्र आहेत, ज्यांच्याकडे व्हॅकेशन नोटीस आहे, जो मूळ उपकर प्राप्त इमारतीचा भाडेकरु आहेत किंवा त्यांचा वारस असेल, ही पूर्तता झालेली आहे हे बघून त्यांना गाळ्याचे वाटप केले जात होते. परंतु, सर्वंकष धोरण आणण्याच्या दृष्टिकोनातून ॲथॉरिटीने सन २०११ मध्ये जॉईंट सीईओ यांच्या अध्यक्षतेखाली मास्टर लिस्ट समिती स्थापन केली आणि त्यामध्ये रेसिडेंट एक्झिक्युटिव्ह इंजिनिअर मेंबर आहेत. त्याच प्रमाणे विधी सल्लागाराचा एक प्रतिनिधी आहे. डेप्युटी सीईओ संक्रमण शिबीराचे सदस्य आहेत आणि आरटीजे विभागाचे उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी,सदस्य सचिव आहेत. ही समिती धोरणाप्रमाणे वर्तमानत्रात जाहिरात देते. त्यानंतर आलेल्या अर्जाची छाननी करण्यात येते. सर्व वॉर्डातील कागदपत्र पाहून त्यांना पात्र केल्यानंतर उपलब्ध असलेले गाळे नोटीफाय करण्यात येतात. पहिला दुसरा व तिसरा प्रेफरन्स घेऊन त्यांना ते गाळे वितरित केले जातात. पूर्वी परिपत्रकाप्रमाणे गाळ्यांचे वाटप केले जात होते. आता त्या धोरणाला मोठ्या प्रमाणात प्रसिध्दी देऊन आलेले अर्ज रेकॉर्डवर घेऊन पात्रतेप्रमाणे वाटप करीत आहोत. सन २०१३-२०१४-२०१५ या तीन वर्षात ३२३ व आणखी २३ म्हणजे ३४६ लोकांना गाळे वाटप केले आहे. देकार पत्र त्यांना दिले आहे. मागच्या महिन्यात वर्तमानपत्रात जाहिरात देण्यात आली आहे. जवळपास ११०० अर्ज आले आहेत. सुरुवातीला पहिल्या महिन्यात ८० अर्ज आले होते. प्रसिध्दी देऊन अर्ज आले नाहीत. कोणत्या एरियात कोणते गाळे सरप्लस एरियामधून उपलब्ध आहेत याची सर्व माहिती वेबसाईटवर देण्यात आली आहे. प्रत्येक संक्रमण शिबिरात आम्ही कॅम्प घेतले आहेत. प्रत्येक भाडेकरुंमध्ये जाहिरातीची पत्रके वाटली आहेत, आपण मास्टर लिस्टवर अर्ज करा त्या ठिकाणी फ्लेक्सबोर्ड लावले आहेत, अनाऊंसमेंट केली आहे. यामधून ११०० अर्ज आले आहेत.

संक्रमण शिबीरात सद्या किती लोक राहत आहेत अशी विचारणा समितीने केली असता एकूण २२६०० संक्रमण शिबिरे असून, त्यापैकी गोराई येथे १००० सदनिका रिक्त आहेत. विक्रोळी कन्नमवार येथील लोकांचे त्या ठिकाणी स्थलांतर करणार असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी विदित केले.

१.१०४ गोराई येथे संक्रमण शिबिरे उपलब्ध आहेत तेथे कोणी जाण्यास तयार नाही. याची समितीला माहिती आहे. त्याव्यतिरिक्त आपणाकडे २२ हजार संक्रमण शिबिराच्या सदनिका आहेत, या प्रमाणात लोकांकडून कमी प्रमाणात अर्ज का येतात. इतर लोक अर्ज का करीत नाहीत. जे लोक रेग्युलर आहेत त्यांची यादी तुमच्याकडे वेगळी आहे काय ?तसेच घुसखोरांची संख्या किती आहे, ती कशी वाढली ते घुसखोर म्हाडाकडून निघत नाहीत. त्यामुळे गोराईला लोक राहावयास कसे जातील. दादर, परळ व मुंबईत घुसखोर आहेत, त्या घुसखोरांना संरक्षण कोण देत आहे. संरक्षण म्हाडाच देत असल्याचे समितीने विदित केले. दक्षिण मुंबईत इमारत पडते व त्या माणसाला गोराईला पाठविले तर ते कसे जातील त्यांच्या मुलांच्या शिक्षणाचे काय ? हे घुसखोर काढून त्या माणसाला परळ येथे संक्रमण शिबीरात गाळा दिला असता तर ते योग्य झाले असते. घुसखोर काढणार असे अनेक वेळा सांगितले आहे. मास्टर लिस्ट नियमाप्रमाणे बरोबर आहे तो नियम समितीला माहिती आहे. म्हाडा. नियमाप्रमाणे काम करीत आहे काय हा महत्वाचा प्रश्न आहे. नियमाप्रमाणे काम केले तर अशी परिस्थिती आली नसती. असा समितीचा प्रश्न आहे आणि महालेखाकार यांचा आक्षेप देखील तोच आहे त्याचे उत्तर येणे अपेक्षित असल्याचे समितीने नमूद केले असता यामध्ये एकूण गाळे २२६३४ आहेत, मुंबई शहर व उपनगरात ४० ठिकाणी संक्रमण शिबिरे आहेत, त्यापैकी २२४१६ गाळे वाटप केले आहेत. २११ गाळे रिक्त आहेत असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.१०५ संक्रमण शिबिरे किती आहेत याबाबत सांगण्यात यावे असे समितीने विचारले असता आज म्हाडाकडे संक्रमण शिबीरात २२४१६ लोक राहत आहेत, त्यामध्ये ८५०० घुसखोर असून सन २०१० मध्ये सर्वेक्षण केले असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

४० टक्के लोक घुसखोर आहेत. जेथे विकासक आहेत तेथे ते गाळे भरतात, विकासकाची इमारत पूर्ण झाली की ते देखील गाळे दिले जात नाहीत. ८५०० घुसखोर असणे हे बरोबर नाही. तुम्ही इतके पोस्टर, बॅनर लावत आहेत, त्यामुळे इतके कमी अर्ज तुमच्याकडे कसे येत आहेत अशी पृच्छा समितीने केली असता २२ हजारापैकी ज्या इमारतीचा विकास होत असून त्यांची कामे सुरु आहेत, त्यापैकी काही लोक असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.१०६ त्यामध्ये जे अधिकृत लोक आहेत ते ठीक आहे. ८५०० अनधिकृत लोक आहेत त्यांना जोपर्यंत काढत नाही किंवा त्यांच्या संदर्भात काही निर्णय घेणे आवश्यक आहे. सन २०१२ चा प्रस्ताव आपणाकडे प्रलंबित आहे, त्याचा निर्णय म्हाडा घेत नसल्याचे समितीने अवगत केले असता शासनाकडे प्रस्ताव सादर केला होता त्याप्रमाणे तो विषय ॲथॉरिटीसमोर ठेवला आहे. म्हाडा ॲक्टमध्ये सुधारणा करण्यासाठी मसूदा शासनाकडे सादर केला आहे. विधी व न्याय विभागाने त्यास संमती न दिल्यामुळे पुन्हा शासन स्तरावर बैठक झाली. त्या बैठकीत पंतप्रधान आवास योजनेच्या धर्तीवर जे लोक यासाठी पात्र असतील त्यांचे पुनर्वसन करण्याचा विचार आहे. त्यांची अशी मागणी आहे की, आमचे पुनर्वसन याच भागात करावे. यामध्ये तीन कॅटेगिरी केल्या आहेत जे मूळ भाडेकरु आहेत व ते पुनर्वसनासाठी पात्र आहेत, त्यांना दक्षिण मुंबईत वास्तव्यासाठी यावयाचे नाही. त्यांची अशी मागणी आहे की, त्याच संक्रमण शिबिरामध्ये त्यांचे कायमस्वरुपी पुनर्वसन करावे. तशा लोकांकडून जुने त्यांचे सेस इमारती टेंनसी राईट म्हाडाकडे सरेंडर करुन घ्यावयाचे. शासनाने मान्यता दिल्यानंतर त्यांचे त्याच भागात कायमस्वरुपी पुनर्वसन करण्यासंदर्भातील एक कॅटेगिरी आहे. दुसरी कॅटेगरी अशी आहे की, जुन्या उपकर प्राप्त इमारतीच्या भाडेकरु किंवा आक्युपाय यांच्याकडून त्यांचे संक्रमण शिबिरात राहण्याचे अधिकार किंवा त्यांचे भाडेकरु हक्क डाक्युमेंटद्वारे नोटरी असेल किंवा करारनामा असेल किंवा रजिस्टर सेलडीड असेल या आधारे जनरल पॉवर ऑफ ॲटर्नी करुन घेतले आहे. अशा लोकांकडून बांधकाम खर्च वसूल करावयाचा. त्यांचे सर्व अधिकार म्हाडाकडे सरेंडर करुन त्यांना पंतप्रधान आवास योजनेच्या धर्तीवर पुनर्वसन करायचे. तिसरी कॅटेगरी अशी आहे की, जे निव्वळ घुसखोर आहेत, ज्यांनी ट्रान्झिट कॅम्प मध्ये घुसखोरी केली आहे. ते ट्रेसपासर असल्याची माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१०७ या अनुषंगाने समितीने How can they do this अशी विचारणा केली असता आज जो नियम आहे त्याप्रमाणे सर्व घुसखोर आहेत. त्यांना काढण्याचे प्रावधान ऑलरेडी आहे. आदेश देखील आहेत. यामध्ये एक विषय असा होता की, घुसखोरांना रेग्युलराईज करता येईल काय ? त्याप्रमाणे म्हाडाकडून नियमात दुरुस्ती करण्याचा प्रस्ताव आला होता. तो प्रस्ताव आम्ही विधी व न्याय विभागाकडे पाठविला होता. त्यांनी तो प्रस्ताव नाकारला आहे. हायकोर्टाने घुसखोरांना काढण्याचे निदेश दिले आहेत अशा परिस्थितीत नियम तयार केले तर हायकोर्ट जजमेंटच्या विरोधात ती कार्यवाही होईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

महालेखाकार यांनी जे आक्षेप घेतले आहेत, त्यामध्ये मास्टर लिस्ट अद्ययावत केली नव्हती ती यंत्रणा तुमच्याकडे नव्हती. किती आवेदने आली, त्यानंतर तुम्ही २०१०-२०११ मध्ये बैठका घेतल्या नाहीत त्यांच्यावर कारवाई केली नाही. सुनावणी प्रलंबित असताना सन २०११ नंतर ४९३६ आवेदकांची एकदाही सुनावणी घेतली नाही. या विषयावर म्हाडाकडून उत्तर येणे अपेक्षित असल्याचे समितीने सूचित केले असता सन २००८ च्या परिपत्रकाप्रमाणे पूर्वीची कार्यवाही केली जात होती. सन २०११ मध्ये म्हाडाने सर्वंकष धोरण आणले आहे. त्यांच्या दर चार महिन्याला बैठका घ्याव्यात. त्याप्रमाणे पूर्वीचे जे अर्ज आले होते त्यावेळी ॲथॉरिटी व म्हाडाने असा निर्णय घेतला की, ते अर्ज निकाली काढायचे. वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन मोठ्या प्रमाणात लोकांना माहिती केली जाते. अर्ज निकाली काढायचे म्हणजे ते डिस्पोज ऑफ केले आहेत, त्याच्यावर काही निर्णय केला नाही. ते अर्ज दप्तर दाखल केले ते विचारात घेतले नाही. जाहिरात दिल्यावर जे अर्ज आले त्यांची धोरणाप्रमाणे पुढे अंमलबजावणी केली असल्याची माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१०८ अधिकारी सांगत आहेत की, संक्रमण शिबिरातील लोकांचे आम्ही अर्ज मागवितो व या योजनेअंतर्गत आम्ही त्यांना शिफ्ट करणार आहोत. शिफ्ट होण्यासाठी हे लोक अर्ज करीत नाही कारण त्यांना गोराई किंवा बाहेर स्थलांतरीत व्हायचे नाही म्हणून ते अर्ज करीत नाही. मूळ मुद्दा असा आहे की, मुंबईत किती तरी म्हाडाच्या इमारती धोकादायक परिस्थितीत आहेत. आज आपणाकडे अशा खूप इमारतींची परिस्थिती आहे. या इमारती धोकादायक परिस्थितीत असताना म्हाडाने त्या इमारती खाली करण्याचा आदेश दिला होता. त्या लोकांची संक्रमण शिबिरामध्ये रवानगी केली आहे. त्यावेळी त्यांना रिडेव्हलपमेंटचे प्रपोजल मागितले होते आणि नंतर सुप्रीम कोर्टाच्या निर्णयानुसार ब-याच इमारतीचा एफएसआय त्यामध्ये बसत नाही. त्यामुळे त्या इमारतींचे पुनर्विकास होऊ शकत नाही. याबाबत शासनाला आम्ही ब-याचवेळा सांगितले आहे. शासन म्हणते की, त्यांची सोय आम्ही संक्रमण शिबिरामध्ये करतो. धोकादायक इमारती खाली करुन घेतल्या आहेत. रिपेअरच्या नावाखाली भाडेकरु पुरते बांधकाम करण्यास त्यांना परवानगी दिली तर त्या लोकांना पुन्हा तेथे शिफ्ट करता येईल. याबाबत म्हाडा काही धोरण तयार करणार आहे काय ?

१.१०९ म्हाडाने त्यांना परवानगी दिलेली नाही रेकॉर्डनुसार आज मुंबईमध्ये जवळ जवळ १०० च्या वर इमारती या प्रतिक्षेत आहेत की, म्हाडा त्यांना परवानगी देईल. विकासकांनी रिडेव्हलपमेंटचे प्रस्ताव दाखल केले होते. आजही विकासकांना भाडेकरुंना भाडे द्यावे लागत आहे. पण म्हाडाकडून अद्याप धोरण निश्चित झालेले नसल्याचे समितीने विभागास अवगत केले असता भाडेकरु, रहिवासी आणि मालक यांच्याकडून म्हाडाकडे स्वतः इमारतीची दुरुस्ती करुन घेण्याबाबतचा प्रस्ताव आल्यास म्हाडा त्यांना लगेच ना-हरकत प्रमाणपत्र देते असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

असे किती ना-हरकत प्रमाणपत्र आपण आतापर्यंत दिले आहेत अशी पृच्छा समितीने केली असता इमारतीचे आयुष्य काही कालावधीसाठी वाढू शकत असेल तर म्हाडा त्यांना एनओसी देते आणि त्यासाठी म्हाडाची पॉलिसी देखील असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

ज्या ठिकाणी पुनर्विकास करता येणार नाही त्या ठिकाणी दुरुस्तीचे प्रस्ताव विकासकांनी अनेक वर्षांपासून दिलेले आहेत. हा प्रश्न गेल्या १० ते १२ वर्षापासून सुरु आहे. म्हाडाने दुरुस्तीसाठी त्यांना एक्झिस्टिंग एफएसआय दिला तर दुरुस्ती होऊन स्थलांतरित झालेले भाडेकरु आपल्या जागी परत येऊ शकतील. असे काही प्रस्ताव आपल्याकडे प्रलंबित आहेत का अशी विचारणा समितीने केली असता मसलक,रहिवासी व भाडेकरु पैसे खर्च करु शकत नाहीत, अशा इमारतींच्या बाबतीत त्या इमारतीसाठी शासनाकडून मंजूर दरानुसार प्रति स्क्वेअर मीटर ३००० रुपये दराप्रमाणे बजेट उपलब्ध असेल तर अशा इमारतींची दुरुस्ती म्हाडा करीत असते अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.११० अधिकारी सांगतात की, भाडेकरुला दुसरीकडे जागा देण्यास ते तयार आहेत. पण लोक तेथे जाण्यास तयार नाहीत. याबाबतीत त्यांनी काही तरी धोरण तयार करावे, अशी अपेक्षा असल्याचे समितीने नमूद केले. तसेच आजचा एफएसआय म्हाडा मंजुरच करु शकणार नाही कारण, सर्वोच्च न्यायालयाच्या नवीन धोरणानुसार जादा एफएसआयची इमारत त्या ठिकाणी उभीच करता येणार नाही. समितीचे म्हणणे असे आहे की, भाडेकरुला इमारतीबाहेर काढीत असताना जो एफएसआय होता तो दिला तरी विकासक विकास करतील आणि भाडेकरु स्थलांतरीत होतील तशी पॉलिसी म्हाडा तयार करणार आहे का अशी विचारणा समितीने केली पुढे असेही विदित केले की, एक तर या उपकरप्राप्त इमारती आहेत. आयलंड सिटीमधील इमारतींच्या बाबतीतील हा विषय आहे तो उपनगरांमध्ये लागू होत नाही हा फार कॉम्प्लिकेटेड विषय आहे. आज या सर्व उपकरप्राप्त इमारतींचे आयुर्मान कमीतकमी ६५ आणि जास्तीत जास्त १०० वर्षांच्या पुढे आहे. नवीन नियमानुसार सर्वच इमारती पाडायला हव्यात. अशा जवळ जवळ ५४ हजार इमारती आहेत. कुलाब्यामध्ये गीता नगरच्या बाजूला यशस्वी पुनर्विकास योजना साकार झाली. कारण, त्यांना त्याच ठिकाणी संक्रमण शिबिर बांधण्याची परवानगी दिली होती. त्यामुळे चार ते पाच वर्षात नवीन इमारत उभी राहिली आणि लोक रहावयास गेले. हा एक चांगला महत्वाकांक्षी प्रकल्प होता. महालक्ष्मीमध्ये सुध्दा इंग्रजांच्या काळातील एक फार जुनी वस्ती होती तेथे सुध्दा अशाच प्रकारे संक्रमण शिबिर बांधायला परवानगी दिली गेली आणि नवीन इमारत तयार झाली. साऊथ मुंबईमधील, मुळ मुंबईमधील, आयलंड सिटीमधील माणसाचा हा विषय आहे. त्यांना तुम्ही उपनगरामध्ये पाठवीत आहात. त्यामुळेच हा प्रश्न तयार झाला आहे. आयलंड सिटीमध्ये जे संक्रमण शिबिर तयार केले गेले तेथे बाहेरचे घुसखोर आपण घुसविले आहेत हाच मुळात प्रश्न आहे. ताडदेवला सुध्दा असाच यशस्वी प्रयोग झाला आहे.

ही मोठी उदाहरणे आपल्यासमोर असताना घुसखोरांचा प्रश्न आहेच तो काही या साक्षीपुरता मर्यादित नाही. महालेखाकारांच्या लेखापरिच्छेदाचा स्कोप आपण वाढविला आहे. सर्वोच्च न्यायालयाने मोकळ्या जागांबाबत (open space) निर्णय दिल्यानंतर हा सर्व विकास थांबला असल्याचे समितीने नमूद केले असता समिती पुनर्विकासाबाबत म्हणत आहे ज्या सेस इमारतींचा पुनर्विकास शक्य आहे तेथे म्हाडा ३३ (७) अंतर्गत ताबडतोब परवानगी देते. पण हा विकास न होण्याचे मुख्य कारण हे आहे की, महानगरपालिकेच्या डी.सी. रुल्समध्ये हा विकास बसत नाही. रस्ता नाही किंवा रस्त्याची योग्य रुंदी नाही किंवा स्लॉट लहान आहे, अशा प्रकरणात हा विकास बसत नाही. आपण एक्झिस्टिंग एफएसआय देण्यास तयार आहोत किंवा ३ एफएसआय देण्यासही तयार आहोत. जेवढा एफएसआय ते घेऊ शकतात तेवढा तो आपण देण्यास तयार आहोत. पण डी.सी.रुल्समध्ये ते बसत नसल्यामुळे पुनर्विकास होत नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.१११ हाच महत्वाचा मुद्दा असून त्यासाठी काही धोरण तयार करुन डी.सी.रुल्समध्ये हा विकास कसा बसविता येईल, या दृष्टीने शिथिलता देण्याचा म्हाडा प्रयत्न करणार आहे का अशी विचारणा समितीने केली असता समिती सदस्यांनी दोन उदाहरणे येथे दिली आहेत त्या आधारावर आपण करु शकतो का ते बघावयास पाहिजे असे विभागीय प्रतिनिधींनी विदित केले.

सर्वोच्च न्यायालयाचे आदेश या दरम्यान आलेले आहेत. आपण त्यापूर्वी क्लस्टरचा निर्णय घेतला होता तो आपण कमी केला पूर्वी जास्त होता आपण साईझ कमी केली. त्याचे कारण हेच होते काडेपेट्यासारख्या इमारती असल्याचे समितीने अवगत केले असता आता मागील वर्षी या सर्व प्रश्नांचा समग्र अभ्यास करण्याकरिता ८ आमदार महोदयांची एक समिती सुध्दा गठीत करण्यात आली होती असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

म्हाडा, नगरविकास विभाग आणि महानगरपालिका या तिघांनी या विषयावर काही तरी तोडगा काढून डी.सी. रुल्सची येणारी अडचण दूर करावयास हवी असे समितीने सूचित केले असता समितीची सूचना आहे आणि यामध्ये एक सक्सेसफुल मॉडेल तयार झालेले आहे. त्या आधारावर let us do some brainstorming session and come out of some kind of solution. त्या ठिकाणी जर रस्ता तीन ते चार मीटरचा असेल तर १५ मजल्याची इमारत उभी करणे कदाचित कुणाच्याच हिताचे ठरणार नाही असे मत विभागीय प्रतिनिधींनी व्यक्त केले.

या तिन्ही यंत्रणांनी एकत्रित बसून चर्चा करावी. हा मुद्दा अशासाठी आलेला आहे की, डी.सी.रुल्समुळे १२-१३ मजल्यांचे टॉवर आम्ही उभे करु शकत नाही. त्यामुळे जुन्या इमारतींना पूर्वीचा एफएसआय दिला आणि डी.सी.रुल्समध्ये काही शिथिलता दिली तर विकास होऊन भाडेकरुंना आपली घरे मिळतील असे मत समितीने व्यक्त केले.

१.११२ **परिच्छेद क्र.२.२.८.५ शिबिरातील गाळ्यांमध्ये/पुनर्रचना केलेल्या गाळ्यांमध्ये अनधिकृतपणे केलेले अतिक्रमण**

सदर परिच्छेदाच्या बाबतीत माहिती देण्याबाबत समितीने सांगितले असता संक्रमण शिबिरात घुसखोरी झाल्याचे सर्वप्रथम १९९८ मध्ये निदर्शनास आले. तेव्हापासून म्हाडामार्फत घुसखोरांना बाहेर काढण्यासाठी प्रयत्न करण्यात आलेले आहेत. वेळोवेळी जी घुसखोरी होते ती म्हाडामार्फत पोलीस बंदोबस्त घेऊन काढण्यात येते. घुसखोरी काढताना तेथील रहिवासी, भाडेकरु किंवा स्थानिक लोकांचा मोठ्या प्रमाणात विरोध होतो. अनेकदा कायदा व सुव्यवस्थेचा प्रश्न देखील निर्माण होतो. अशा वेळी पाहिजे त्या प्रमाणात पोलीस बंदोबस्त उपलब्ध होत नाही. त्यामुळे १०० टक्के घुसखोरांना बाहेर काढणे शक्य झाले नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

पावसाळ्यात झोपड्या तोडू नये अशा सूचना असताना सुध्दा विभागाच्या माध्यमातून पावसाळ्यात आरे कॉलनीतील झोपड्या तोडण्यात आल्या. त्या भागातील लोकांना बेघर करुन टाकले. पावसाळ्यात झोपड्या तोडण्याची तरतूद नसताना सुध्दा त्या झोपड्या कोणत्या आधारावर तोडल्या ? वांद्रे येथील खेरवाडीमध्ये पाईपलाईनच्या बाजूला असलेल्या झोपड्या निष्कासित करण्याची कारवाई सुरु आहे. पावसाळ्यामध्ये तेथील माणसे कुठे जातील ? घुसखोरांना बाहेर काढण्यासाठी पोलीस बंदोबस्त उपलब्ध होत नाही, असे जे कारण सांगत आहात ते योग्य वाटत नसल्याचे समितीने अवगत केले असता घुसखोरांचे पुनर्वसन त्याच भागात करावे अशी मागणी आल्यानंतर म्हाडाने शासनाला २०१२-१३ मध्ये प्रस्ताव पाठविला असल्याचा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.११३ शासनाने सन २०१० मध्ये म्हाडाला ३२३ घुसखोरांना बाहेर काढण्याचे आदेश दिले होते, ते घुसखोर पूर्णपणे बाहेर काढले काय ? महालेखाकार यांच्या परिच्छेदामध्ये नमूद करण्यात आले की, ३२३ घुसखोरांचे अतिक्रमण मुक्त करण्याचे आदेश म्हाडाला मिळाले होते शासनाने माहे ऑगस्ट, २०१० मध्ये स्पष्ट सूचना दिल्या होत्या की, ३२३ टेनामेंट्सना बाहेर काढावे या बाबत समितीने विचारणा केली असता आर.टी.टेनामेंटमध्ये ३२३ लोकांनी घुसखोरी केलेली असून म्हाडाने या प्रकरणी कारवाई सुरु केल्यानंतर माननीय अध्यक्ष, विधानसभा यांच्याकडे एक बैठक झाली. त्या बैठकीमध्ये घुसखोरांचे कायमस्वरुपी पुनर्वसन करावे, या बाबतीत शासनाने काही निर्णय घ्यावा असे ठरले परंतु या बाबतीत पुढे काही होऊ शकले नाही असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

३२३ गाळे अतिक्रमण मुक्त करण्याचे आदेश प्राप्त झाल्यानंतर किती लोकांना बाहेर काढण्यात आले अशी विचारणा समितीने केली असता दिनांक १४/९/२०११ रोजी मुंबई येथील विधान भवन येथे माननीय अध्यक्ष, विधानसभा यांच्या दालनात बैठक झाली. तसेच दिनांक २९/१२/२०११ रोजी नागपूर येथे बैठक आयोजित करण्यात आली होती. ३२३ घुसखोर हे १५ ते २० वर्षापासून त्या ठिकाणी वास्तव्य करीत आहेत. ते ज्या गाळ्यात वास्तव्य करीत आहेत ते गाळे १६० ते १८० चौ.फूट क्षेत्रफळाचे आहेत. त्यामुळे त्यांचा सहानुभूतीपूर्वक विचार करुन, कायद्यातील प्रचलित तरतुदीनुसार त्यांचे नियमितीकरण करणे शक्य आहे काय किंवा या संदर्भात जाहिरात देऊन, अर्ज मागवून त्यांना नियमित करता येईल काय हे बघण्याच्या सूचना देण्यात आल्या होत्या असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.११४ आपल्याला त्या बैठकीत सूचना देण्यात आल्या की, या घुसखोरांना कायद्यानुसार नियमित करणे शक्य आहे काय, ते पहावे. या घुसखोरांना नियमित करणे शक्य होते की नाही माननीय अध्यक्षांसोबत झालेल्या बैठकीमध्ये या घुसखोरांना कायद्यानुसार नियमित करणे शक्य असेल तर नियमित करावे अशा सूचना देण्यात आल्या होत्या त्या घुसखोरांना नियमित करणे शक्य होते काय अशी विचारणा समितीने केली असता त्या घुसखोरांना नियमित करणे शक्य नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

जर या घुसखोरांना नियमित करणे शक्य नव्हते तर त्या घुसखोरांना बाहेर काढण्याची कारवाई का केली नाही ? आपल्याला माननीय अध्यक्षांनी हे सांगितले होते काय की, कायद्यातील तरतुदीच्या बाहेर जाऊन या प्रकरणास स्थगिती देण्यात येत आहे. तसेच आताच अधिका-यांनी असे सांगितले की, घुसखोरांना बाहेर काढण्यासाठी पोलीस सहकार्य करीत नाहीत. विभागाचे सचिव या नात्याने आपण पोलीस आयुक्तांसोबत पोलीस कुमक उपलब्ध करुन देण्याबाबत चर्चा केली काय ? जर आपण पोलीस आयुक्तांसोबत चर्चा केली असेल तर डी.जी. यांना समितीसमोर बोलवावे लागेल. जर आपण या भूमिकेवर ठाम असाल की, आम्ही या विषयी पोलीस आयुक्तांसोबत चर्चा करुनही त्यांनी सहकार्य केले नाही तर समितीच्या वतीने डी.जी. यांना समितीसमोर बोलविण्यात येईल असे समितीने नमूद केले. तसेच विभागाच्या सचिवांनी केवळ पोलीस कुमक मिळत नाही एवढे एकच कारण सांगितले असे नाही. या कारणाबरोबरच स्थानिक अडचण, राजकीय अडचण, लोकप्रतिनिधीची अडचण अशा अनेक अडचणी सांगितल्या आहेत ३२३ घुसखोरांचा आकडा हा सन २०१३ मधील आहे आजची स्थिती काय आहे ?तसेच ३२३ घुसखोरांना बाहेर काढण्याच्या बाबतीत काय कार्यवाही झालेली आहे अशी विचारणा समितीने केली असता शासनाकडे प्रस्ताव पाठविला होता या बाबतीत कार्यवाही झालेली नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी विदित केले.

१.११५ याचाच अर्थ शासनाच्या आदेशाला डावलले आहे ७ वर्षे होऊन सुध्दा या बाबतीत काहीच कार्यवाही झाली नाही शासनाच्या आदेशाला स्थगिती आहे. या बाबतचा सल्ला घेण्यासाठी विधी व न्याय विभागाकडे गेला परंतु विधी व न्याय विभागाने यास नकार दिला. त्यानंतर हे प्रकरण न्यायालयात गेले, परंतु न्यायालयाने सुध्दा ही बाब नाकारली या प्रकरणी म्हाडाला जी कारवाई करावयाची होती तीच आपण केली नसल्याचे समितीने अवगत केले असता विधी व न्याय विभागाने ज्या प्रकरणाला नकार दिला ते प्रकरण संक्रमण शिबिराच्या संदर्भातील असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

विधी व न्याय विभागाने संक्रमण शिबिरातील घुसखोरांच्या बाबतीत नकार दिला. परंतु ३२३ घुसखोरांच्या बाबतीत शासनाने म्हाडाला स्पष्टपणे सूचना दिल्या होत्या. या संदर्भात म्हाडाच्या उपाध्यक्षांकडे बैठक झाली म्हणून आपण थांबला. अजून किती दिवस थांबणार ? ७ वर्षाच्या काळात कोणतीही कार्यवाही न करणे किंवा या बाबतचा निर्णय न घेणे योग्य नसल्याचे समितीने सांगितले.तसेच समितीचे स्पष्ट मत आहे की, या संपूर्ण विषयी शासनाची भूमिका केवळ बघ्याची दिसत आहे. कारण म्हाडाने दिलेल्या उत्तराला शासन मूकसंमती देत असल्याचे समितीने नमूद केले.

१.११६ यासंदर्भात माहिती देताना विभागीय प्रतिनिधींनी असे अवगत केले की, अतिक्रमण काढण्याचा अधिकार म्हाडाला आहे त्यामुळे अतिक्रमण काढण्याच्या बाबतीत शासनाचा वेगळा आदेश देण्याची आवश्यकता नाही. प्राप्त तरतुदीनुसार म्हाडाला सर्व अधिकार प्राप्त आहेत. या प्रकरणी न्यायालयात पीआयएल दाखल झाले होते या प्रकरणी शासनाचे प्रतिज्ञापत्र सुध्दा आहे तसेच विधी व न्याय विभागाचे मत सुध्दा उपलब्ध आहे. दुसरी बाजू अशी की, अनेक लोकप्रतिनिधींची मागणी आली की, जे घुसखोर आहेत त्यांना नियमित करावे. नियमित करण्याच्या दृष्टीने विधी व न्याय विभागाचा सल्ला मागितला परंतु त्यांनी ही बाब रुल आऊट केली या विषयी पुन्हा बैठक झाली. त्यामध्ये असे ठरले की, विधी व न्याय विभागाचे सचिव, अपर आयुक्त, (गृह विभाग) आणि म्हाडा यांनी यामधून काही मार्ग काढता येतो किंवा कसे ते पहावे. या ठिकाणी अधिका-यांनी तीन प्रकारच्या कॅटॅगिरी सांगितल्या तो अजून रुल झालेला नाही. आजच्या परिस्थितीत अतिक्रमण काढण्याचा आदेश आणि अधिकार म्हाडाला आहे. या ठिकाणी तीन कॅटॅगिरी नमूद करण्यात आल्या त्यापैकी एक कॅटॅगिरी अशा प्रकारची होती की, तथाकथित जेन्युइन ट्रान्सफर करणे. परंतु जेन्युइन ट्रान्सफर होऊ शकत नाही. मात्र काही तरी डॉक्युमेंट असेल तर त्यांना एका कॅटॅगिरीमध्ये बसवावे. दुसरी कॅटॅगरी पंतप्रधान आवास योजनेमध्ये त्यांची शिफारस करावी. तिसरी कॅटॅगिरी अशी आहे की, जे खरोखरच घुसखोर आहेत अशी समितीमध्ये चर्चा झाली परंतु यावर पुढे काहीच निर्णय झालेला नाही.

महालेखाकार यांनी उल्लेख केलेले ३२३ गाळेधारक कोणत्या कॅटेगरीतील आहेत या समितीच्या प्रश्नाला ३२३ गाळेधारक सरप्लस टेनामेंट आहेत ते घुसलेले आहेत असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

सचिवांनी जी कॅटेगरी सांगितली त्यापैकी ३२३ गाळेधारक हे कोणत्या तीन कॅटेगरीतील आहेत अशी पृच्छा समितीने केली असता ते अपात्र असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

म्हणजे ते घुसखोर आहेत या संदर्भात सन २००० मध्ये सरकारने एक समिती गठित केली होती. त्या समितीने ज्या तीन शिफारशी केलेल्या आहेत त्यातील तिस-या कॅटेगरीतील हे ३२३ गाळेधारक आहेत त्यांचे काही देणेघेणे नसून त्यांची काही पात्रता नाही. पंतप्रधान आवास योजनेत देखील ते पात्र नाहीत. त्यांनी तिथे कब्जा आणि घुसखोरी केली आहे आपण त्यांना घुसखोर म्हणून संबोधित आहोत. त्यांना समाजसेवी किंवा स्थानिक जनप्रतिनिधींनी रेग्युलराईज कसे म्हटले आहे ? त्या कॅटेगरीमध्ये हे ३२३ गाळेधारक बसतात काय अशी विचारणा समितीने केली असता विभागीय प्रतिनिधींनी नाही असे उत्तर समितीस दिले.

आपण त्यांना बाहेर काढण्यासाठी कोणाची वाट पाहत आहात ? घुसखोरी फक्त ३२३ गाळेधारकांची नाही तर असे ८ हजार ८२४ गाळेधारक आहेत हे गाळेधारक त्याकाळी होते. म्हाडाने संक्रमण शिबिरे याकरिता बांधली की, त्याकाळी मुंबईतील सेस इमारतींच्या दुरुस्ती किंवा पुनर्विकासाच्या प्रकल्पात कोणी हात घालत नव्हते. कारण त्यांना काही लाभ मिळत नव्हता त्यांना भाडे देण्याची व्यवस्था नव्हती. त्यासाठी म्हाडाने संक्रमण शिबिर बांधले. धोकादायक आणि मोडकळीस आलेल्या इमारतीतील गाळेधारकांना संक्रमण शिबिरामध्ये सामावून घ्यायचे. त्यांची इमारत बांधून झाल्यावर त्यांचे त्यांच्या इमारतीमध्ये स्थलांतर करायचे आणि पुन्हा ते संक्रमण शिबिर दुस-यांना द्यायचे. अशा पद्धतीने इमारत पुनर्विकासासाठी गेली असेल त्यांच्यासाठी ही संक्रमण शिबिरे होती आणि त्याची पूर्ण जबाबदारी म्हाडाची होती असे समितीने विदित केले तसेच ३२३ गाळेधारक हे सरप्लस टेनामेंटस असून ते लोक संक्रमण शिबिरामध्ये राहणा-या लोकांवर अन्याय करीत असल्याचे तसेच हे ३२३ गाळेधारक कोणत्याही कॅटेगरीमध्ये बसत नाहीत असे समितीने अवगत केले.

१.११७ माननीय अध्यक्ष, महाराष्ट्र विधानसभा हे या संदर्भातील निणार्यक ऑथॉरिटी आहेत की तसेच आपल्याकडे माननीय अध्यक्षांकडे झालेल्या बैठकीचे कार्यवृत्त आहे काय व आपण हे कोणत्या आधारावर बोलत असून त्या बैठकीला आपण हजर होता काय अशी विचारणा समितीने केली असता बैठकीच्या तारखा उपलब्ध असून तो ऑफीस रेकॉर्ड आहे. नियमितीकरणाच्या प्रस्तावाबाबत त्यांनी सूचना दिलेल्या आहेत. जाहिरात काढा, त्यांचे अर्ज घ्या असे सांगितले असल्याचा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

या बाबतीत निर्णय देण्याबाबत ते ऑथॉरिटी आहेत काय अशी विचारणा समितीने केली असता जेव्हा हे प्रकरण मा.उच्च न्यायालयात सुरु होते त्यावेळी मा.उच्च न्यायालयाने डायरेक्शन दिल्या की, इरेक्ट करा. मध्यंतरी वर्तमानपत्रात बातमी आली

की, आम्ही पुनर्वसन करण्यासाठी काही तरी प्रयत्न करीत आहोत त्यावर तसे काही चालू आहे काय याबाबत मा. उच्च न्यायालयाने आमच्याकडून तसे प्रतिज्ञापत्र घेतले असल्याचा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.११८ ते चुकीचे नसून जर समजा असे काही होत असेल आणि वारंवार आपण त्याचा आधार घेत आहात, ते योग्य नाही. कारण आपण सांगितले की, बैठक झाली. विधानसभेचे मा.अध्यक्ष किंवा आणखी कोणी या ऑथॉरिटी नाहीत. कायद्याच्या चौकटीत राहून एखादी गोष्ट चांगली होत असेल तर करा असे सांगणे त्यांचे काम आहे आणि हे कोणीही सांगेल, त्यांनी चुकीचे काय केले ? परंतु त्यांचा आधार घेऊन त्या मागे लपण्याचा प्रयत्न करीत असाल तर तसे करु नका कारण कायदा सुस्पष्ट आहे. त्यासाठी आपणास कोणाच्या निर्देशाची गरज नाही असे समितीचे म्हणणे आहे. हा विषय डायव्हर्ट होत आहे आणि वारंवार त्या गोष्टीचा उल्लेख होत आहे जो चांगला नाही असे मत समितीने व्यक्त केले. तसेच विभागाच्या स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापनात म्हटले आहे की, सन २०१२ मध्ये बैठकीनंतर जे काही निर्णय झाले ते इम्प्लीमेंट करण्यासाठी लॉटरी काढायची, जे पात्र आहेत त्यांनी पैसे भरायचे आणि उर्वरित लोकांना बाहेर काढण्याचा प्रस्ताव शासनाकडे मान्यतेसाठी पाठविला आहे, असे आपले शेवटचे उत्तर होते. सन २०१२ नंतर शासनाने पुढे काय केले ते समितीला सांगावे असे महालेखाकारांनी मत व्यक्त केले असता यावर जो काही निर्णय होईल परंतु हे सर्व अतिक्रमित असल्याचा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

१.११९ सन २०१२ मध्ये प्रस्ताव सादर केलेला आहे असे अहवालामध्ये लिहिलेले आहे. दुसरा मुद्दा म्हणजे आपण माननीय अध्यक्षांबद्दल सांगितले लोकप्रतिनिधी किंवा मंत्री आपल्या दालनात बैठका घेऊन अशा प्रकरणाबाबत सहानुभूतीपूर्वक विचार करा असे सांगतात. मंत्री महोदयांकडे अधिकार असतात परंतु अन्य मान्यवरांच्या सूचनांचा आधार धरुन ही सर्व प्रक्रिया थांबविणे अयोग्य आहे. या विषयावर समितीसमोर जी काही भूमिका ठेवण्यात आली ती समितीला अजिबात मान्य नाही. ३२३ गाळे केव्हा खाली करुन घेणार आहात, ३२३ गाळे म्हाडाच्या नोटीसमध्ये आले किंवा एजीने नोटीसमध्ये आणून दिल्यानंतर, शासनाने निर्देश दिल्यानंतरही कारवाई केली नाही त्या अधिका-यांवर काय कारवाई करणार आहात आणि यास कोण जबाबदार आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता शासनाच्या ऑडर्स ऑलरेडी झालेल्या असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

त्या स्टॅण्डबाय ऑर्डर्स आहेत त्यास विशेष ऑर्डर देण्याची आवश्यकता नाही. सन २०१२ च्या अहवालावर शासनाने अजूनपर्यंत कोणताही निर्णय घेतलेला नाही आपण त्यावर निर्णय घेणार आहात काय अशी विचारणा समितीने केली असता ओव्हरव्हेलमिंग ॲक्टच्या अंतर्गत त्यांना अतिक्रमण काढण्याचे अधिकार आहेत that has not been taken over by the Government. आदेश काढा असे स्टॅण्डींग ऑडर्स ऑलरेडी आहेत असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

विभागाने सांगितले की स्टॅण्डींग ऑडर्स आहेत तर मग सन २०१२ पासून ज्यांनी अनधिकृतपणे कब्जेदारी घेतली त्यांच्यावर आजपर्यंत कोणतीही कारवाई केली नाही यास कोण जबाबदार आहेत ? If your sub-ordinates is not obeying law order then who is responsible? एकतर तुम्ही कारवाई करा किंवा तुम्ही जबाब द्या या दोघांपैकी एक कारवाई करावी. समितीची आपणास विनंती आहे की, आपण हे ३२३ गाळे खाली करुन घ्यावेत. मुंबई शहरामध्ये असा प्रिसिडेंड होऊ द्यावा घुसखोरांच्या संदर्भात दोन कॅटेगरी केल्या होत्या अधिका-यांनी या तीन कॅटेगरी ठरविल्या. त्या तीन कॅटेगरीपैकी ते तिस-या कॅटेगरीमध्ये बसतात ज्यांनी जबरदस्तीने घुसखोरी करुन गाळ्याचा कब्जा घेतलेला आहे. ते पहिल्या दोन कॅटेगरीमध्ये बसत नाहीत. पहिल्या दोन कॅटेगरीच्या संदर्भात शासन, जनप्रतिनिधी आणि प्रशासन यांचे एकच मत आहे. त्यामुळे आपण त्यांच्यावर कडक कारवाई करावी आणि केलेल्या कारवाईची माहिती समितीला द्यावी. तसेच सन २०१२ च्या प्रस्तावाचे काय करणार आहात ? अशी विचारणा समितीने केली असता १५ दिवसांत निर्णय घेण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीस अवगत केले.

१.१२० आपण बाकीची माहिती दिलेली आहे समितीने जी माहिती मागितलेली आहे ती सर्व माहिती पुढील बैठकीत आणावी.आजच्या तारखेला एकूण घुसखोरांची संख्या किती आहे, त्यांच्या बाबतीत आताच्या स्टेजला कोणती कारवाई सुरु आहे, कोणती कारवाई प्रस्तावित आहे, याची माहिती पुढील बैठकीत सादर करावी. शासन जोपर्यंत स्थगिती देत नाही किंवा निर्देश देत नाही तोपर्यंत जे काही नियम आहेत, किंवा कायदे आहेत त्याची अंमलबजावणी करावी अशा आशयाचे पत्र म्हाडाला पाठवावे असे समितीने विभागास सूचित केले.

लोकलेखा समितीने दिनांक १९ जुलै, २०१७ रोजी पुन्हा गृहनिर्माण विभागाचे प्रधान सचिव व विभागीय सचिवांची साक्ष घेतली.

१.१२१ समितीच्या मागच्या बैठकीत परिच्छेद क्र. २.२.८.५ — संक्रमण शिबीरातील गाळ्यांमध्ये/पुनर्रचना केलेल्या गाळ्यांमध्ये अनधिकृतपणे केलेले अतिक्रमण या मुद्यावर चर्चा सुरु होती त्याबद्दल विभाग आणखी काही माहिती देणार होता ती सादर करण्यास समितीने सूचित केले असता जुलै २०१३ मध्ये या घुसखोर रहिवाश्यांबद्दल म्हाडामध्ये सर्वेक्षण करण्यात आले होते. ८४४८ घुसखोर आहेत असे निदर्शनास आल्यानंतर त्यामध्ये त्यांचे ३ ते ४ गटात वर्गीकरण करण्यात आले आणि त्यामध्ये जे रेग्युलर टेनंट आहेत त्या लोकांना त्यांची इमारत रिहॅब झाल्यानंतर त्यांना ती तिकडे मिळणार होती. दुसरा गट आहे की, ज्या लोकांनी त्यांच्याकडून त्यांचे डॉक्युमेंट त्यांचे ट्रान्झिट कॅम्प त्यांचे वापरण्याचे हक्क, जनरल पॉवर ऑफ ॲटर्नी करून घेऊन रजिस्ट्री नसलेल्या कागदपत्रांच्या आधारे ते वास्तव्य करीत आहेत. तिसरा गट असा आहे की, त्यांच्याकडे कुठल्याही प्रकारचे कागदपत्र नाहीत पण त्या ठिकाणी ते घुसखोर आहेत. चौथा गट असा आहे की, त्या लोकांना राहण्यासाठी ट्रान्झिट कॅम्प दिलेला आहे, सेस इमारतीचे ते टेनंट आहेत आणि त्यांना आर.टी. इमारतीचे वाटप झालेले आहेत पण ते अजून शिफ्ट झालेले नाहीत. आर.टी. इमारतीबाबत माहिती देताना विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले की, त्याचे नवीन बांधकाम झाल्यानंतर त्यांचा ट्रान्झिट कॅम्प मंडळाकडून परत घेण्यात येतो आणि त्या ठिकाणी त्यांना आर.टी. गाळा वाटप करण्यात येतो. पण असे काही लोक आहेत की, ट्रान्झिट कॅम्प मध्येच आहेत जे तिकडे शिफ्ट झालेले नाहीत कारण त्यांना त्या ठिकाणी जायचे नाही. अशा ३ ते ४ गटांमध्ये वर्गीकरण केले होते.

त्यांना आर.टी. इमारतीत जायचे नाही तर त्यांची काही कारणे असतील की, दुरुस्ती मंडळाकडून कमी क्षेत्रफळ (एरिया) देण्यात येते किंवा ठिकाण (एरिया) बदलून देण्यात येते. शेवटी त्या सदनिकांवर त्यांचा क्लेम राहणारच आहे. काही लोक संक्रमण शिबिर पण रिकामे करणार नाहीत आणि शेवटी ते गाळे कोणीतरी अतिक्रमित करतील. असे मत समितीने व्यक्त केले व मंडळाने जे ४ टप्प्यात वर्गीकरण केले आहे तर मग ८४४८ पैकी कुठले गाळे किती आहेत ? या बाबतीत वर्गीकरण करून देण्यासंबंधीची माहिती या पूर्वीच्या बैठकीत समितीने मागितली होती. How they are termed as Encroacher? We are not able to give the entire tenaments to R.T.? अशी विचारणा समितीने केली. तसेच We are talking on the tenaments which were allotted to beneficiaries असे महालेखापालांनी निदर्शनास आणले असता, त्याचा ब्रेकअप बाबत स्पष्टीकरण देताना परिच्छेदामध्ये ८८२४ टेनंट असे आहे पण यामध्ये खालीलप्रमाणे माहिती दिलेली आहे. यामध्ये पूर्ण ८४४८ टेनंट आहेत त्यामध्ये खरेदी-विक्री कागदपत्रांद्वारे घुसखोरी केलेले १६९० रहिवाशी आहेत, बोगस कागदपत्रांद्वारे घुसखोरी केलेले २२१२ रहिवाशी आहेत, कोणत्याही कागदपत्राशिवाय घुसखोरी करून राहत असलेले १२६७ रहिवाशी आहेत आणि दलालामार्फत भाडे तत्त्वावर राहत असलेले २५३१ रहिवाशी आहेत असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

भाडे तत्वावर राहणारे जे २५३१ रहिवाशी आहेत तर ती घरे कोणाला अलॉट केली होती याची यादी विभागाकडे आहे काय ? ही यादी असेल तर मग संक्रमण शिबिरात त्यांना संक्रमित म्हणून जागा दिली आहे मग ते दुस-या जागी शिफ्ट झाले असतील तरी ती जागा त्यांच्याच नावाने असेल. याचा अर्थ असा होतो की, ज्यांना अलॉट केली आहे त्यांनीच तो टेनेंट दिलेला आहे. मग त्यामध्ये दलालाचा कुठे संबंध येतो असा मुद्दा समितीने उपस्थित केला असता, सन २०१०-१३ मध्ये जे सर्वेक्षण करण्यात आले त्यानुसार ही आकडेवारी आहे. या वर्गीकरणात आणखी ५ वा एक वर्ग आहे तो म्हणजे मुळ उपकर प्राप्त इमारतींची दुरुस्ती, पुनर्रचना आणि पुनर्विकास झाल्यावर देखील संक्रमण शिबिराचा ताबा न सोडलेले ८४८ रहिवाशी आहेत म्हणजे दुरुस्तीसाठी सुद्धा काही लोकांना आपण ट्रान्झिट कॅम्पमध्ये शिफ्ट करण्यात येते आणि मग इमारत दुरुस्त झाल्यानंतर त्यांनी पुन्हा त्या ठिकाणी यायला पाहिजे. अशी एकूण रहिवाश्यांची संख्या ८४४८ एवढी आहे अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१२२ यावर मंडळाचा ॲक्शन प्लॅन काय आहे? २२१२ हे जे रहिवाशी आहेत ते बोगस कागदपत्रे देऊन घुसलेले आहेत म्हणजे नेमके काय ? कारण ते तर अलॉट झालेले आहेत मग जे अलॉट झालेले आहेत ते बोगस होते काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, जो गाळा अलॉट केलेला आहे तो टेनंटसाठीच केलेला आहे. पण त्याच्याकडे ओरिजनल कागदपत्रे नाहीत आणि बोगस कागदपत्रे त्या हाऊस टू हाऊस सर्वेक्षणात आढळून आलेली आहेत म्हणजे म्हाडाच्या रेकॉर्डसह ते टॅली झालेले नाही असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.१२३ ८४४८ जे एकूण रहिवाशी आहेत त्याचे मंडळाने ५ वर्गात वर्गीकरण केलेले आहे पण हे सर्व अनधिकृत आहेत. मंडळाचे अधिकारी काहीच कारवाई करीत नाहीत म्हणून हे सर्व सुरु आहे. ज्या लोकांवर या संक्रमण शिबिराची जबाबदारी आहे व ज्यांच्या अखत्यारीत आतापर्यंत हे सर्व झालेले आहे त्यांच्यावर आतापर्यंत मंडळाने कोणकोणती कारवाई केलेली आहे ? प्रत्येक इमारतीची जबाबदारी प्रत्येक एका अधिका-याकडे असावी आणि त्यांच्या नजरेशिवाय हे सर्व होत असेल ते मान्य करता येत नाही. ८ ते १० लोकांचे भाडे डायरेक्ट निघत आहे, त्यांचे विजेचे बिलही मंडळाकडून देण्यात येते आणि ते लोक राहतात आपण जर त्यांना त्यांच्या गाळ्यामध्ये जायला सांगितले तर ते जायला तयार नसतात. कारण त्यांच्या गाळ्यावर दुसरे घुसखोर घुसलेले असतात यावर म्हाडाचे किंवा दुरुस्ती बोर्डाचे कुठेतरी नियंत्रण आहे किंवा नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यामध्ये प्रत्येक ट्रान्झिट कॅम्पसाठी रेन्ट कलेक्टर आणि इस्टेट मॅनेजर आहे. असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

हे सर्व असतानाही विभागाने यावर कधी कारवाई केली आहे काय ? असा प्रश्न समितीने विचारला असता, मागच्या बैठकीत सांगितल्याप्रमाणे सर्वांना शो कॉज नोटीस दिलेली आहे यामध्ये इस्टेट मॅनेजर आणि रेन्ट कलेक्टर आहेत यामध्ये ६ डेप्युटी सी.ई.ओ. दर्जाचे अधिकारी आहेत, म्हाडामध्ये पूर्ण १३ इस्टेट मॅनेजर आहेत, रेन्ट कलेक्टर २५ ते ३० आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

मंडळाकडे किती संक्रमण शिबिरे आहेत ? या समितीच्या प्रश्नाबाबत, संक्रमण शिबिरे पूर्वी ५६ ठिकाणी २२,६०० होती. आता ती पुनर्विकसित होऊन मुंबई शहर आणि उपनगरात ४० ठिकाणी आहेत अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली. या ४० ठिकाणांपैकी प्रत्येक ठिकाणी इन्चार्ज असायला पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, प्रत्येक ठिकाणी इन्चार्ज आहे आणि मागच्या दोन वर्षात मंडळाने प्रत्येक ठिकाणी ३ शिफ्टमध्ये वॉच अॅन्ड वॉर्ड ठेवलेले आहे. सन १९९७-९८ पासून ही घुसखोरी झालेली आहे. आता सध्या घुसखोरी निदर्शनास आल्यानंतर ताबडतोब मंडळाकडून इव्हिक्शन करण्याची कारवाई करण्यात येते, पोलीस बंदोबस्त घेऊन त्या लोकांना बाहेर काढण्यात येते. आणखी काही दिवसानंतर हे टेनंट वेगवेगळ्या ठिकाणी असल्यामुळे घुसखोरी निर्दशनास येते असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.१२४ निदर्शनास येण्याची किंवा न येण्याची जबाबदारी मंडळाची आहे. समितीला मंडळाच्या नियोजनाबाबत माहिती देण्यात यावी की, ज्या अधिका-यांची जबाबदारी याचे संरक्षण करण्याची होती, त्याचे अलॉटमेंट करण्याची व देखरेखीची होती त्या अधिका-यांच्या विरुद्ध मंडळाकडून काय कारवाई करण्यात येणार आहे ? जे नियमात नाहीत त्या घुसखोरांना बाहेर काढण्याचे काही नियोजन आहे काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यामध्ये इव्हिक्शन करण्यासाठी एक्झीक्युटीव्ह इंजिनियरच्या स्तरावर, इस्टेट मॅनेजरच्या स्तरावर कारवाई नियोजित केली जाते. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

याबाबतीत मंडळाचे निश्चित काय नियोजन आहे असा प्रश्न समितीने विचारला असता, मागचा इतिहास बघितला तर पहिले काम इव्हिक्शनसाठी नोटीस देणे हे आहे. सर्वांना नोटीस दिली पाहिजे आणि त्यानंतर पुढची कारवाई केली पाहिजे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

रहिवाश्यांची ८४४८ ही संख्या केव्हाची आहे ? यानुसार जुलै, २०१७ ची काय परिस्थिती आहे ती संख्या वाढली की कमी झाली आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ही संख्या जुलै, २०१३ ची आहे.ट्रान्झिट कॅम्प टू ट्रान्झिट कॅम्प असे त्यानंतर सर्वेक्षण केले नाही अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१२५ यामध्ये विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले की, ३ लोकांना ३ वेगवेगळ्या नोक-यांवर ठेवले तर मग ती संख्या कमी व्हायला पाहिजे. जुलै २०१३ ची परिस्थिती वाढली का कमी झाली याची आणखी माहिती नाही तर मग मंडळाच्या सर्व यंत्रणेची काय गरज आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, योगेश निवास आणि हनुमान निवास मध्ये जेव्हा घुसखोरी झाली तेव्हा ३ वेळेस ती काढलेली आहे आणि त्या ठिकाणी सिक्युरिटी ठेवलेली आहे. ज्यावेळेला विक्रोळी कन्नमवार नगरला घुसखोरी झाली तेव्हा एफ.आय.आर. दाखल केला आहे. ही प्रकिया मंडळाकडून सुरळीत पार पाडण्यात येत आहे. परवा मंडळाच्या व्ही.पी. साहेबांनी देखील घुसखोरी निदर्शनास आल्यास ती काढण्याचे आदेश दिलेले आहेत. यामध्ये मंडळाला पोलीस बंदोबस्त आवश्यकतेप्रमाणे मिळाला तर लोकांना काढून टाकणे आणि घुसखोरी पूर्णपणे नियंत्रणात आणणे हे सुद्धा शक्य होईल. कारण त्या ठिकाणी सर्व लोक एकत्र येतात एक बिल कलेक्टर असतो, एक इस्टेट मॅनेजर, एक्झीक्युटीव्ह इंजिनियर आणि डेप्युटी इंजिनियर असतो. हे सर्व एकत्र झाल्यानंतर बाकी ठिकाणचे लोक गोळा करून मंडळाकडून कॅम्प करण्यात येत आहे. पोलीस बंदोबस्तसाठी मंडळाच्या पातळीवर ३ ते ४ वेळेला मागणी केल्यानंतर बंदोबस्त उपलब्ध होतो. आताच्या काळात १०० टक्के घुसखोरी रोखण्याचा मंडळाने प्रयत्न केलेला आहे अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१२६ मग गृह विभागाचे किंवा पोलिस विभागाचे आपल्याला सहकार्य नाही असे समितीने समजले पाहिजे काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, मंडळाकडून पाठपुरावा करण्यात येतो. केस नुसार कोणत्या वेळेला मागणी केलेली आहे आणि कधी बंदोबस्त मिळाला आहे. एक्झीक्युटीव्ह पातळीवर पाठपुरावा केल्यानंतर आणि डी.सी.पी. पातळीवर बोलल्यानंतर बंदोबस्त उपलब्ध होतो. त्यानंतर तिथे लोकांचा विरोध, लॉ ॲन्ड ऑर्डरचा प्रश्न यामुळे ब-याच वेळेला निष्कासनाची कारवाई थांबवावी लागते असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

दिलेले उत्तर हे समाधानकारक नाही असे मत समितीने व्यक्त केले असता, यामध्ये मूलतः असे आहे की, इव्हीक्शनसाठी कारवाई केली पाहिजे ती कारवाई झालेली नाही. १०० टक्के नोटीस दिली पाहिजे आणि नंतर ती कारवाई केली पाहिजे आणि नंतर मग गृह विभागाचा रोल येतो. पण १०० केसेस मध्ये आणखी नोटीस गेलेली नाही.कारण वीज बिलाची नोटीसच आली नसल्यास विभाग बिल कसे भरणार अशी परिस्थिती या ठिकाणी आहे. हे आणखी पुढे असे होऊ नये यासाठी हे नियोजन करणे गरजेचे आहे. मंडळाच्या ज्या जागा आहेत त्या रिकाम्या ठेवता कामा नये कारण त्या रिकाम्या ठेवल्या तर कोणीतरी येऊन त्या ठिकाणी घुसखोरी करते. फक्त सिक्युरिटी गार्ड ठेऊन १०० टक्के यश मिळेल याची शक्यता कमी आहे. यामुळेच विभागाने त्यांना सूचविले आहे की, जो पर्यंत त्याचे वाटप होत नाही तो पर्यंत अशा ब-याच एजन्सीज आहेत त्यांना ही जागा विभागाकडून भाडेतत्वावर देणे शक्य आहे. जर ते रिकामे असेल तर त्या ठिकाणी घुसखोरी ही होणारच आहे असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

विभागाच्या दृष्टीने जे लोक घुसखोर आहेत त्या लोकांना मोफत पाणी आणि वीज देणे विभागावर बंधनकारक आहे काय ? घुसखोरी काढण्यासाठी आदेश दिलेले आहेत तर मग त्या आदेशांचे अनुपालन करण्याची जबाबदारी समितीची आहे काय ? जे घुसखोर आहेत त्या लोकांना मोफत पाणी आणि वीज देणे विभागावर बंधनकारक नाही. जे घुसखोर आहेत त्यांच्याकडून प्रत्येक महिन्यात ३००० रुपये घेण्यात यावे असे ॲथॉरिटीचे रिझर्व्हेशन आहे आणि जे नियमित भाडेकरु आहेत त्यांच्या कडुन ५०० रुपये घेण्यात यावे. मंडळ त्यांच्याकडून पाणीपट्टी वसूल करते कारण ५०० रुपयाच्या वरची रक्कम देण्यास ते तयार नाहीत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

यामध्ये मागे कायद्यात बदल करुन सर्वांना नियमित करावे अशा प्रकारचा प्रस्ताव आला होता. पण तो विधी व न्याय विभागाने नामंजूर केला होता. त्यानंतर या विषयावर उपाययोजना करण्यासाठी एका समितीची स्थापना झाली त्या समितीमध्ये विधी व न्याय विभागाचे आणि इतर संबंधीत विभागाचे सचिव होते. तसेच याबाबतीत माननीय उच्च न्यायालयाचे एक जजमेंट देखील आहे आणि त्या केसचे मॉनिटरींग सुध्दा सुरु आहे. त्या संदर्भातील चर्चेमध्ये ३ अल्टरनेटीव्ह आले होते. त्यातील एक म्हणजे जे खरोखर भाडेकरु आहेत, ज्यांचा दुसरीकडे क्लेम आहे परंतु ते तेथे जात नाहीत. अशा लोकांनी तेथील क्लेम सोडला तर त्यांना तेथेच रेग्युलराईज करण्यास अडचण नाही. अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

ते त्यांचा तेथील क्लेम सोडत नाहीत आणि येथेही ताबा सोडत नाहीत, असेच दिसते असे मत समितीने व्यक्त केले असता, त्याबाबतची पॉलिसी अजून झालेली नाही, ही चर्चेबाबतची माहिती आहे. दुसरे म्हणजे तेथे प्रत्यक्षात टेनंट्स होते व त्यांनी त्यांचे घर अनधिकृतपणे ट्रान्सफर केलेले आहे. मात्र आज ती घरे रिकामी करून घेतली तर तेथे दुसरे कोणी राहायला येऊ शकतील. त्यांना पंतप्रधान आवास योजनेंतर्गत म्हाडाच्या प्राईसिंग पॉलिसी प्रमाणे तेथे घर देता येईल किंवा कसे तिसरे म्हणजे जे आऊट ॲंड आऊट आहेत त्यांना तर इव्हीक्ट केलेच पाहिजे. अशाप्रकारची चर्चा सचिव समितीमध्ये झाली आहे. त्याप्रमाणे विभागाकडून प्रस्ताव सादर करण्यात येत आहे. परंतु, आजच्या घडीला सर्वांना नोटीस देऊन पुढील कारवाई केली पाहिजे असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

१.१२७ याबाबतची जबाबदारी निश्चित केली पाहिजे की, आता यापुढे घुसखोरी वाढता कामा नये आणि घुसखोरी वाढली तर त्या अधिका-यांवर लगेच परिणामकारक कारवाई झाली पाहिजे. केवळ कारणे दाखवा नोटीस दिली, मिटिंग संपली आणि विषय संपला असे होता कामा नये. विभागाकडून याबाबत समितीला काय आश्वासित करण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, महोदय, मुलुंड गव्हाणपाडा येथे एक संक्रमण शिबिर आहे. त्या ठिकाणी झालेली घुसखोरी मंडळाकडून काढण्यात आली आहे. नंतर काही लोक रात्रीच्या वेळेस घुसखोरी करीत असताना ते बाजूच्या टेनंटच्या लक्षात आले व त्याने त्यांना पकडून पोलीस स्टेशनला नेले. मंडळाकडून देखील एफ.आय.आर. दाखल करण्यात आला. स्कॅटर्ड ठिकाणी वेगवेगळ्या इमारतीमध्ये टेनामेंट्स आहेत. रात्रीच्या वेळेस कुलूप तोडून लोक घुसतात. मंडळाकडून जेव्हा तपासणी (व्हेरिफिकेशन) करण्यात येते किंवा हाऊस टू हाऊस व्हिजीट करण्यात येते तेव्हा ते लक्षात येते किंवा तक्रार येते त्यावेळेस ते माहीत होते.

तेव्हा मंडळाकडून ते काढण्याची कारवाई सुरु करण्यात येते. मुलुंड येथील ट्रान्झिस्ट कॅम्पच्या प्रकरणी तेथील लोकांनीच घुसखोरांना काढले अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१२८ घुसखोर कोण आहेत याची यादी मंडळाकडे तयार असेल ना, त्यांची संख्या किती आहे ? त्यांना बाहेर काढण्यासाठी आणि काढल्या-काढल्या पी.ए.पी. तेथे जाण्याचे जे अर्ज मंडळाकडे आहेत त्यांना तेथे शिफ्ट करण्याकरिता एक इमारत घेऊन तेथील १० जणांना बाहेर काढायचे व दुसरे १० लोक त्यामध्ये समाविष्ट करणे असा कार्यक्रम हातात घेऊन मंडळाकडून हे काम कधी संपविण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सन २०१३ मध्ये सर्वेक्षण झालेले आहे. त्यावेळेस घुसखोरांची संख्या ८४४८ इतकी होती.

मुंबई शहरातील २-३ प्रपोजल मंडळाकडे आहेत. त्यांना ट्रान्झिट कॅम्प पाहिजे आहेत. सायन प्रतिक्षानगर येथील ३० लोकांची घुसखोरी काढण्याचा कार्यक्रम मंडळाने तयार केलेला आहे. त्या लोकांना बाहेर काढणे आणि इकडच्या लोकांना तेथे शिफ्ट करणे हे करावयाचे आहे. याबाबत मंत्री महोदय व आमदार महोदयांसमवेत बैठक झालेली आहे. सिटीमध्ये राहणा-या ज्या टेनांटच्या इमारती डेलीबरेटेड आहेत, ज्या खूप खराब झालेल्या आहेत ते लोक उपनगरात जाण्यास तयार होत नाहीत. त्यांना सिटीमधील ट्रान्झिट कॅम्पमध्येच जागा हवी असते. मात्र सिटीमध्ये ट्रान्झिट कॅम्प रिक्त नाहीत. एस.बी.यु.टी. ला साधारणतः २ हजार ट्रान्झिट कॅम्प दिलेले आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

विभागीय प्रतिनिधींनी मंडळाच्या अंतर्गत अडचणी सांगितल्या आहेत. शहरामधील इमारतींमध्ये असलेल्या घुसखोरांना बाहेर काढून शहरामध्ये जे जागा मागतात त्यांना देणे शक्य आहे. ज्यांना उपनगरात जागा पाहिजे त्यांना तेथे देण्यात यावी. आधी त्यांची पडताळणी केली पाहिजे आणि त्यानंतर त्यांना असे सांगितले पाहिजे की, अमूक तारखेला सकाळी तेथे यावे आणि त्या दिवशी त्यांना त्या जागेचा ताबा दिला पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, मंडळाने धारावी आणि प्रतिक्षानगरमध्ये तसे नियोजन केलेले आहे असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

आता एकूण घुसखोर किती आहेत ? याबाबत आमदार, मंत्री महोदय यांच्या बरोबर बैठक करणे गरजेचे नाही. बैठक घेऊन मंडळ त्यांना अडचणीत आणत आहे. जे वैध (पात्र) आहेत, त्यांची ट्रान्झिट कॅम्प द्यावा अशी मागणी होती. त्यामुळे त्यांच्या बरोबर बैठक घेऊन आमदारांना अडचणीत आणण्यापेक्षा मंडळाने डायरेक्ट ती घरे रिकामी करून आमदार सांगत आहेत त्यांना तेथे लवकर घर द्यावे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, एकूण ८४४८ घुसखोर आहेत. त्यांची मागणी आहे की, शहरातील इमारतीमध्ये द्या, तेथे स्थलांतरित करण्यात यावे. त्यांच्या विनंतीनुसार बैठकीचे आयोजन करण्यात आले होते. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

१.१२९ समितीचे असे मत आहे की, मंडळ जो धडक कार्यक्रम करणार तो आता पावसाळ्यामध्ये करणे बरोबर नाही. त्यासाठी एक तारीख सांगावी की, पावसाळा संपल्यानंतर किती महिन्यात ते काम पूर्ण करण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता?, याबाबत मंडळाने शासनाकडे जे धोरण सादर केलेले आहे, त्याबाबतचा निर्णय अद्याप झालेला नाही असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

शासनाकडे ५-५ वर्षे धोरणावर निर्णय होत नाही. सन २०१२ मधील प्रस्तावावर शासन काही निर्णय घेत नाही. मंडळाने त्याच्या अस्तित्वात असलेल्या धोरणाप्रमाणे कारवाई करावी. या बाबतचा प्रस्ताव इकडे-तिकडे कशाला व कोणाच्या म्हणण्यावरुन पाठवता ? धोरण आणि सद्सद्विवेकबुध्दी यातील धोरण नसले तरी राज्यात सद्सद्विवेकबुध्दी वापरण्यास काही बंदी आहे काय ? मंडळाला हे कळत असेल की, ते घुसखोर अनधिकृतपणे इमारतीत शिरलेला आहे तर त्या अनधिकृत व्यक्तीला बाहेर काढा एवढेच समिती म्हणत आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, धोरणामध्ये याबाबत चर्चाही झालेली आहे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

धोरण हे संभाव्य आहे. धोरणासाठी मंडळाकडून प्रस्थापित नियमांना बाजूला कशासाठी ठेवण्यात येत आहे ? १०-१० वर्षांपासून मंडळाकडून तेच तेच प्रस्ताव पाठवून ते थांबविण्यात येतात. ३२३ गाळ्याबाबत मागच्या बैठकीत घुसखोरांना लगेच काढण्याबाबत सूचित केले होते. मात्र विभागीय प्रतिनिधींकडून याबाबत प्रस्ताव पाठविलेला आहे असेच सांगण्यात येत आहे. त्या ३२३ गाळ्यांबाबत मंडळ निर्णय का घेत नाही ? तुमच्याकडे कोणते आदेश नाहीत, कार्यवृत्त नाही, काहीच नाही. असे मत समितीने व्यक्त केले असता याबाबतचा प्रस्ताव २०१२ मध्ये पाठवलेला होता. असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.१३० विभागीय सचिवांनी ५ दिवसांत निर्णय घेतो असे सांगितले . मंडळाने येथे निर्णय घेण्याचे कबूल केलेले आहे. समितीच्या मनाप्रमाणे निर्णय करु नये मंडळाच्या, शासनाच्या मनाप्रमाणे निर्णय करण्यात यावा असे समितीने सूचित केले असता, कबूल केल्यानंतर २४ तासाच्या आत विभागाने नस्ती सादर केली आहे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

३२३ लोकांचे तात्काळ निष्कासन केलेच पाहिजे कारण त्या लोकांनी तयार सदनिकेवर ताबा घेतलेला आहे. जे लोक घुसखोर आहेत प्रचलित नियमाप्रमाणे या पावसाळ्यानंतर ऑक्टोबर महिन्यापासून त्यांचे निष्कासन केले पाहिजे. म्हाडा हे विभागाच्या अखत्यारितील महामंडळ आहे. विभाग एक वेगळी टिम या घुसखोरांना बाहेर काढण्यासाठी कधी तयार करणार ? त्या वेगळ्या टिममध्ये लागणारे पोलीस फोर्स सरकारकडे मागून त्या पोलीस फोर्सचे पैसे म्हाडाने भरले पाहिजेत. म्हाडाने अशाप्रकारे ४० ते ५० पोलीस म्हाडाच्या या कामासाठी कायमस्वरुपी घेतले पाहिजेत. २५३१ नागरीक भाडेतत्वावर राहत आहेत. त्यांना मंडळाने संक्रमण शिबिरातील गाळ्याचा ताबा दिलेला आहे. ते आता दुस-या जागेत गेले आहेत आणि त्यांनी ही जागा भाड्याने दिलेली आहे. त्या जागेवर ते भाडे कमवित आहेत. मंडळाकडून त्यांना जे ३ हजार रुपये भाडे सांगण्यात येते ते भरण्यास ते तयार नाहीत. ते सांगतात की, जुन्या दराप्रमाणे ५०० रुपये भाडे देणार. समितीची अशी मागणी आहे की, हे जे २५३१ नागरीक भाडे तत्वावरील आहेत, त्याकरिता विभागाने स्पेशल टास्क फोर्स तयार करावे, कायमस्वरुपी टास्क फोर्स तयार करावे, त्यासाठी सरकारकडून पोलीस कधी घेणार ? ज्यांच्याकडे रहिवासासंबधी एकही पुरावा नाही असे १२६७ लोक आहेत. हे १२६७, २५३१ आणि बोगस असलेले २०१२ अशाप्रकारे जवळपास ७ हजार लोक होतात. त्याकरिता विभागाकडून टास्क फोर्स कधी तयार करण्यात येणार ? त्यांची विशेष नियुक्ती करावी. यासाठी रोजंदारीवर कर्मचारी नियुक्त करण्यात यावेत, तसेच ताबडतोब पोलीस मागविण्यात यावेत, त्याचे पैसे म्हाडाने भरावे. कोट्यवधी रुपयांची ही प्रॉपर्टी आहे. त्यांना परमनंट वगैरे करण्याची आयडिया देत बसलो ना तर हे परमनंट बॉक्स ओपन होणार. तसेच आजही म्हाडाच्या वसाहतीमध्ये कोणाला जायचे असेल तर त्याची व्यवस्था खाली आहे. सर्व ठिकाणी व्यवस्था आहे. बोरीवली, गोराई येथे ट्रान्झीट कॅम्प आहेत. ट्रान्झीस्ट कॅम्पच्या विभागामध्ये भेट दिल्यास इमारत तसेच आजूबाजूची सर्व मोकळी जागा झोपड्या बांधून अतिक्रमित झालेली आहे. कंपाऊंडेड जागेमध्ये लोकांनी झोपड्या बांधलेल्या आहेत. असे समितीने निदर्शनास आणले असता, समितीने ज्या सूचना दिल्या त्याच्या बद्दल यापूर्वीच चर्चा झाल्याप्रमाणे निर्णय झालेला आहे. ज्या पध्दतीने म्युनिसिपल कार्पोरेशनकडे स्वतःचे एक टास्क फोर्स असते, त्यांचे स्वतःचे पोलीस असतात व गरज पडल्यास ते बाहेरच्या पोलिसांची मदत घेतात. असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.१३१ जे घुसखोर रहिवाशी आहेत त्यांच्याकडून मंडळ भाडे वसूल करु शकत नाही. त्यांची सेवाही मंडळाकडून खंडीत करण्यात येते, हे बरोबर नाही. त्यांच्या सेवा मंडळाने तात्काळ खंडित केल्या पाहिजेत. त्यांना वीज व पाणी कशासाठी देण्यात येते ? मंडळाच्या मतानुसार ज्या अनधिकृत व्यक्ती आहेत त्यांच्या सर्वांच्या सेवा खंडीत कराव्यात असे समितीने सूचित केले असता, त्यांची वीज व पाणी सेवा तात्काळ खंडित करण्यात येतील असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

३२३ लोकांबाबतची कारवाई मंडळाकडून कधी करण्यात येणार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ३४२ लोकांना काढण्याबद्दलची फाईल विभागाने याअगोदरच सादर केलेली आहे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

याबाबत यापूर्वीच निर्णय झालेला आहे असे समितीने निदर्शनास आणले असता, मागे असे झाले होते की, यांचा संदर्भ आला होता आणि काही तरी स्थगिती होती असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

स्थगिती नव्हती. याबाबत काहीच नोंद नाही. Why you are taking consideration for this stay? Where is stay? काहीच नाही. त्या मिटींगच्या इतिवृत्तानुसार त्यामध्ये अध्यक्ष महोदयांनी असे सुचविले आहे की,मंडळाने ही नोटीस थांबवावी आणि मंडळाने ती ४-५ वर्ष थांबविली. किती दिवस थांबवायची याबाबत काही निर्णय घेतला नाही. त्यांनी सांगितले की, सध्या नोटीस थांबवावी. कारण मंडळाकडून याबाबत काही तरी निर्णय घेण्यात यावा असे म्हटले होते. मंडळाने ४-५ वर्षे निर्णय घेतला नाही. त्याचा आधार घेऊन मंडळाकडून कारवाई पूर्ण थांबविण्यात आली. असे मत समितीने व्यक्त केले असता नोटीस देण्याचा रिलक्टन्स आहे. कोणीतरी थांबवायला सांगितले तर, It becomes perpetual kind of things. असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.१३२ मंडळाकडून टास्क फोर्स किती महिन्यात करण्यात येणार ? अशी विचारणा समितीने केली असता, टास्क फोर्समध्ये क्रिएशन ऑफ पोस्ट्स आहेत रिक्रुटमेंट असे सर्व आहे. त्याबाबत मुख्यमंत्री महोदयांकडे बैठक झालेली आहे आणि ते ऑलरेडी इन प्रिन्सिपल ॲक्सेप्टेबल आहे. यासाठी ६ महिन्यांपर्यंतचा कालावधी अपेक्षित असल्याचे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.१३३ आजच्या तारखेला घुसखोरांची संख्या किती आहे, कारण ८४४८ ही तर जुनी संख्या आहे. आता ती दुप्पट झाली असेल. ती १२ ते १६ हजार इतकी झाली असेल असे मत समितीने व्यक्त केले असता, आजची आकडेवारी उपलब्ध नाही व ती अंदाजे सांगता येणार नाही असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले

तो टास्क फोर्स करावा. ६ महिने म्हणजे खूप वेळ लागत आहे. समितीच्या मतानुसार तो ३ महिन्यांत करण्यात यावा. तोपर्यंत तेथील घुसखोरांची वीज व पाणी सेवा खंडित करावी असे समितीने सूचित केले असता, याबाबत मंडळाकडून ताबडतोब आदेश देण्यात येतील असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

तयार सदनिका कोणी कोणाला विकून टाकल्या. त्याच्याशी काही संबंध नाही. मंडळाची जागा आहे तेथे कोणी तरी अनधिकृत घुसखोर आहे त्याला नोटीस न देता त्याला बाहेर काढायला पाहिजे. नोटीस दिली मग ते कोर्टात जातील. त्यांचा विचारच करायचा नाही. त्या लोकांना बेदखल करण्यात यावे. महालेखापालांचा परिच्छेद ३२३ लोकांबाबत आहे असे समितीने निदर्शनास आणले असता, कायद्यानुसार भाडे घेतले म्हणजे We are recognising their status असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

त्यांच्याकडून भाडे घेता कामा नये असे समितीने सूचित केले असता, We will start the eviction immediately असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

जोपर्यंत सरकारचा आदेश येत नाही तोपर्यंत मंडळाकडून कायदेशिर कारवाई कशासाठी थांबविण्यात येते ? मंडळाच्या फ्लॅट्सचा लोकांनी ताबा घेतला, हे महालेखापालांनी निदर्शनास आणून दिले तरीही विभागीय प्रतिनिधी जबाबदारी टाळून व कारणे दाखवून कारवाई थांबवित आहेत. हे तर अगदी सुस्पष्ट प्रकरण आहे. या विषयावर १ महिन्याच्या आत कारवाई करण्यात यावी असे समितीने सूचित केले.

पावसानंतर की, पावसात कारवाई करायची ? असे विभागीय सचिवांनी विचारले त्यावर ३२३ लोकांबाबत काय हरकत आहे ? अशी विचारणा समितीने केली. तसेच पावसाळ्यानंतर गणपती असतात असे सर्व चालतच राहणार असे महालेखाकारांनी निदर्शनास आणले असता, असे सर्वसाधारण आदेश आहेत की, Don’t remove any encroachment.

१.१३४ पावसाळ्यामध्ये झोपडपट्टी तोडू नये असे विभागाचे आदेश आहेत. कोणी पक्क्या घरात घुसला तर पावसाळा संपण्याची वाट पाहणार काय? विभागाने झोपडपट्टी तोडू नये. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, समितीची सूचना मान्य असल्याचे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

जे अनधिकृतपणे राहत आहेत तरीही मंडळ त्यांच्याकडून ३ हजार रुपये भाडे घेते. हे कोणत्या नियमाखाली आहे, याबाबतचा ठराव कोणी केला ? ३ हजार रुपये भाडे ते देत नाहीत म्हणून मंडळाला वाटाघाटी कराव्या लागतात. मंडळ त्यांच्याकडून ३ हजार रुपये भाडे घेते मात्र, त्या घरात राहणारी व्यक्ती मूळ मालकाला म्हणजे ज्या संक्रमण गाळेधारकाला मंडळाने जागा दिली होती त्याला तो १२ ते १५ हजार रुपये भाडे देते. मंडळ मूळ मालकाकडून ३००० हजार रुपये भाडे घेते म्हणजे तो ३ हजार रुपये भरुन सुरक्षित होतो. त्यांच्याकडून ३ हजार रुपये कशासाठी घेण्यात येतात अशी विचारणा समितीने केली असता, तसा प्राधिकरणाचा ठराव आहे. मंडळाकडून याबाबत पुन्हा प्राधिकरणाशी विचारविनिमय करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

हि बाब म्हणजे त्याला लिगल स्टेटस दिल्यासारखे आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, We will put up this issue before the authority and we will change it. असे विभागीय सचिवांनी आश्वस्त केले.

यासंदर्भात प्राधिकरणाची पुनःर्स्थापना करावी अशी समितीची शिफारस आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले.

१.१३५ **परिच्छेद क्रमांक २.२.८.६ - अतिरिक्त गाळे वाटपात विलंब.**

अतिरिक्त गाळे वाटपात विलंब होत आहे याबाबत अधिक माहिती देण्यास समितीने सांगितले असता, ३३ (७) डीसीआर प्रमाणे मंडळाकडून उपकरप्राप्त इमारतीचा जो पुनर्विकास होतो त्यामध्ये मंडळाला अतिरिक्त गाळे मिळतात असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

१.१३६ एकूण गाळे किती आहेत ? मंडळाकडे अतिरिक्त किती गाळे उपलब्ध आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, २४८ गाळे मंडळाकडे वाटपासाठी शिल्लक आहेत. त्याची जाहीरात मागच्या महिन्यात देण्यात आलेली आहे. असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

येथे तर ६२७ गाळे असे नमूद केलेले आहे. असे समितीने निदर्शनास आणले असता, त्यापैकी आता वाटप होऊन आपल्याकडे २४८ गाळे शिल्लक आहेत.

सन २०१२ मध्ये ६७ हजार गाळे होते काय ? त्यामध्ये ७५० चौ.फुटांचे गाळे होते का, मंडळाकडून त्यांचेही वाटप करण्यात येते काय ? मंडळाकडून हे गाळे कशापध्दतीने देण्यात येतात ? अशी विचारणा समितीने केली असता, २०१२ मध्ये ६२७ गाळे होते. त्यामध्ये ७५० चौ.फुटांचे गाळेसुध्दा होते. ७५३ चौ.फुटापर्यंत ज्या मूळ रहिवाशांचे क्षेत्रफळ असेल त्याला देण्यात येतात किंवा त्याच्या जागेचे क्षेत्रफळ जास्त असेल तर मंडळाकडून बांधकामाचा खर्च घेण्यात येतो. सन २०११ मध्ये म्हाडाने धोरण केलेले आहे. त्यामध्ये जॉईंट सी.ई.ओ. यांच्या अध्यक्षतेखाली मास्टर लिस्ट कमिटी स्थापन केलेली आहे. त्यामध्ये आर.इ. डेप्युटी सीईओ ट्रान्झिट कॅम्प आरटी लिगल डिपार्टमेंटचे प्रतिनिधी असतात. मंडळाकडून वर्तमानपत्रात जाहीरात देण्यात येते. वेबसाईटवर यादी प्रसिध्द करण्यात येते. जे मंडळाकडे गाळे उपलब्ध आहेत त्यांचा तपशील देण्यात येऊन लोकांचे अर्ज मागविण्यात येतात.

त्या गाळ्यांची किंमत कोण ठरविते ? त्यांची जी जुनी जागा आहे जी डेव्हलप होऊ शकत नाही, त्याचे ते काय करतात? अशी विचारणा समितीने केली असता, उपकरप्राप्त इमारतीचे जे रहिवासी आहेत आणि ज्यांची इमारत डेव्हलप होऊ शकत नाही, ती नॉन डेव्हलपेबल असेल, रिझर्व्हेशनमध्ये असेल, नॅरो पार्ट असेल किंवा डी.पी.मुळे काही अफेक्ट होत असेल तर अशा लोकांना त्यांचे पुनर्वसन करण्यासाठी मंडळाकडून ते गाळे मोफत वाटण्यात येतात. मंडळाकडे असे २९५ नॉन डेव्हलपेबल प्लॉट्स आहेत. यामध्ये प्रश्न असा आहे की, तो म्हाडामध्ये व्हेस्ट झाला पाहिजे. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

तो गाळा म्हाडाकडे येतो की, पूर्ण इमारत म्हाडाकडे येते ती जागा मंडळाच्या ताब्यात येते की नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ते लोक ऑलरेडी ट्रान्झीट कॅम्पमध्ये असतात किंवा काही लोक नसतात. परंतु, मंडळाकडून जेव्हा जाहीरात देण्यात येते आणि डीसीआर प्रमाणे इमारत डेव्हलप होत नाही. त्यावेळेस मंडळाकडून त्यांना मास्टर लिस्टवर गाळा वितरित करण्यात येतो. मंडळाने संपादित केलेल्या भुखंडाची मालकी म्हाडाची होते. असे २९५ भुखंड आहेत. ते नॉन डेव्हलपेबल आहेत.

१.१३७ त्यांची मिनीमम व मॅक्झीमम साईज किती आहे ? ते नॉन डेव्हलपेबल असले तरी ते मंडळाच्या ताब्यात आहेत काय ? कागदावर की फिजीकली ताब्यात आहेत? काय विचारणा समितीने केली असता, ते मंडळाच्या ताब्यात आहेत. मंडळाकडून जी इमारत ८८ (३) अंतर्गत डेंजरस घोषित करण्यात येते. बियॉंड इकॉनॉमिकल रिपेअर आणि राहण्यास धोकादायक नाही अशा ठिकाणी मंडळाकडून तळ मजला कायम ठेवण्यात येतो जेणेकरुन, तेथे अतिक्रमण होऊ नये. वर दुसरा, तिसरा मजला असेल तर तो काढून घेण्यात येतो. तळ मजल्यावरील मालक दुकानदार किंवा निवासी असेल तर तो रहिवासी तेथेच असतो. ते संपादित करुन त्यावर एक धोरण करण्याबाबत म्हाडामध्ये विचार सुरु आहे. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

मंडळाकडे असलेल्या २९५ प्लॉट्सची यादी समितीला द्यावी. ते मंडळाच्या ताब्यात आहेत की नाही हे पहावे. ते अतिक्रमित झाले आहेत की नाही पहावे व याबाबतची यादी एक महिन्याच्या आत द्यावी. कॅगने सन २०१२ मध्ये विभागाच्या हे लक्षात आणून दिले. ६२७ प्लॉट्सपैकी आता २४८ प्लॉट्स शिल्लक आहेत व जवळपास ३००-४०० गाळे अलॉट केलेले आहेत. सन २०१२ नंतर अलॉट केलेल्या गाळ्यांची यादी द्यावी. तसेच, कोणते प्लॉट्स मंडळाकडे आहेत त्यांची यादी समितीला द्यावी. ही यादी मागण्यामागचा उद्देश असा आहे की, ही यादी वाचली की, कोणाकोणाला गाळे मिळाले ते कळेल. असे मत व्यक्त करुन ते खाजगी लोकांना दिले आहेत काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, मंडळाने जाहीरातीप्रमाणे वेबसाईटवर हे पूर्ण दिलेले आहे. वाटप व मागणीही वेबसाईटवर आहे. त्याची यादी समितीला देण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.१३८ ज्या लोकांचे प्लॉट्स आहेत त्या लोकांना हे प्लॉट्स देत नाही काय ? असा मुद्दा समितीने उपस्थित केला असता, प्लॉट्स आहेत त्यांनाच देण्यात येतात, त्यामध्ये काही अनियमितता आहे तर ती यादी देण्यात येईल, असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.१३९ ते खाजगीच आहेत. शहरातील उपकर प्राप्त इमारती आहेत. म्हणजे प्लॉटची साईज १२० मीटर असेल किंवा २१२ मीटर असेल, तर त्याला मार्जीन सोडता येत नाही. मार्जीन न सोडल्यामुळे कन्सेशन ॲप्रुव्हल होत नाही, पार्किंग बसत नाही, त्यामुळे ते नॉन डेव्हलपर होत आहे. तशा लोकांना हे गाळे वाटप केले जातात. त्याचा ग्राऊंड फ्लोअर ठेवून वरील फ्लोअर तोडला जातो. त्यांना ज्या ठिकाणी गाळे वाटप करण्यात आलेले आहेत, त्याची यादी मंडळाने उपलब्ध करुन द्यावी. कारण की, त्या ठिकाणी राहणारे लोकं तेच आहेत की, वेगळे आहेत, हे पाहाणे शक्य होईल. दुसरी बाब अशी की, मंडळाने काही ठिकाणी इमारत तोडलेली नाही. त्यामध्ये दुसरा प्रकार असा आहे की, त्या उपकर प्राप्त इमारतींमध्ये नॉन डेव्हलपर असलेल्या इमारतींना रिपेअरींग परमीशन काढल्या, मंडळाकडील गाळे घेतले, तसेच तेथे बिल्डींग रिपेअरची परमीशन काढली व ती बिल्डींग म्हाडाच्या माध्यमातून रिपेअर केली आणि तिकडचाही गाळा घेतला व इकडचाही गाळा ठेवला, असे प्रकार झालेले आहेत. असे समितीने निदर्शनास आणले व असे झालेले आहे काय ? अशी विचारणा केली असता, ८४८ प्रकरण तशीच आहेत. त्यांना वाटप करण्यात आलेले आहे, देकार पत्र देण्यात आलेले आहे, परंतु ते ट्रान्झीट सोडत नाही. अशा प्रकारची काही प्रकरणे असू शकतील. समितीने सांगीतले त्याप्रमाणे वरील प्रकरणातील अनियमितता तपासण्यात येईल, असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

ही बाब मुळीच योग्य नाही. प्रथम त्यांना ट्रान्झीट कॅम्पमध्ये ठेवण्यात आले, हे मान्य करण्यासारखे आहे. परंतु त्यांनी संक्रमण शिबिर सोडले नाही, तसेच येथेही गाळा घेतला आणि त्या इमारतीला देखील डेव्हलप करुन घेतले. या बाबीला आतापर्यंत खूप महिन्यांचा कालावधी झालेला आहे. त्यांनी मूळ इमारतीला दुरुस्त करुन घेतले आहे काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, मूळ इमारत दुरुस्त केलेली नाही, मूळ इमारत तशीच आहे असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

इमारत नवीन बांधलेली आहे. ती रिपेअरेबल नाही, तिचे पुनर्निमाण होऊ शकत कारण, कारण त्याला कन्सेशन ॲप्रुव्हल होत नाही, पार्किंग कन्डोन होत नाही. त्यामुळे ती पुनर्निर्माण न करता त्याचा लोड बेरींग पाच माळ्याचा दिला. तोही रिपेअर केला आणि इथेही गाळा घेतलेला आहे. त्यामुळेच यासंदर्भातील यादी मागितलेली आहे, असे समितीने सूचित केले असता, We will share the list असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१.१४० समितीने वर नमूद केलेली माहिती अत्यंत गंभीर स्वरुपाची आहे. एका बाजूला मंडळाकडून सांगण्यात येते की, २९५ प्लॉट नॉन डेव्हलपींग आहे. परंतु या प्लॉटला नॉन डेव्हलपींग म्हणत असताना दुस-या बाजूला त्याच इमारतीला दुरुस्तीची परवानगी दिली जाते. ही परिस्थिती तपासली पाहिजे. त्या लोकांनी संक्रमण शिबीरातील आणि येथील गाळे घेतले असेल तर हा स्पष्ट गुन्हा आहे, असे मत समितीने व्यक्त केले असता, एनओसी घेऊन as is where is basis वर इमारत बांधली जाऊ शकते. ती पूर्ण इमारत पाडली तर ती पुन्हा डेव्हलप होत नाही. त्या लोकांचा रिहॅबचा प्रॉब्लेम निर्माण होतो आणि महानगर पालिका आयुक्त त्याला परवानगी देतात आणि जुनी इमारत आहे, तेवढी बांधतात केवळ ती इमारत जमीनदोस्त झालेली नसावी, असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

समितीचे असे मत आहे की, तेथे एखादा व्यक्ती आहे. Then he can’t have something else either in transit camp or in rehab, असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

यामध्ये तीन बाबी स्पष्ट दिसत आहेत. प्रथम ते संक्रमण शिबिरामध्ये गेले, ती इमारत ग्राऊंड फ्लोअर पर्यंत तोडली व रिपेअरींग केली. मंडळाने अशा लोकांनाही गाळे दिलेले आहेत, अशी शंका समितीने व्यक्त केलेली आहे. या २९५ पैकी कोणाचे पुनर्निर्माण झाले आहे किंवा कसे याबाबत तपासणी करण्यात यावी. असे समितीने सूचित केले असता, यासंदर्भातील यादी सादर करण्यात येईल आणि ही बाब तपासून कार्यवाही करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

१.१४१ या बाबीवर समिती खूप मेहनत घेत आहे. परंतु मंडळाकडून या प्रकरणामध्ये कोणाला जबाबदार धरण्यात येणार नसेल तर असे प्रकार भविष्यातही सुरुच राहतील. एवढी मोठी बाब अधिका-यांच्या सहकार्याशिवाय होऊच शकत नाही. यासंदर्भात जबाबदारी निश्चित करण्यात यावी. असे झाले तरच भविष्यात असे प्रकार घडणार नाही. यासंदर्भात संबंधितांना शोकॉज नोटीस पाठविण्यात आली असल्याने प्रत्येक शोकॉज नोटीसचे उत्तर मंडळाकडे प्राप्त झाल्यावर याबाबत मंडळाने केलेल्या कार्यवाहीची माहिती एका महिन्याच्या आत समितीला सादर करावी, असे समितीने सूचित केले.

१.१४२ २०१३ मध्ये शेवटचा सर्वे करुन ८ हजार ४४८ आकडा काढण्यात आला. आता २०१७ हे वर्षे सुरु आहे. आजही मंडळाचे प्रतिनिधी समितीला खात्रीने सांगू शकत नाही, २०१३ नंतर यामध्ये घुसखोरी झालेली नाही. याचा अर्थ आजही ३ ते ४ हजार लोकं तेथे घुसलेले आहेत. यासंदर्भात शेवटचा सर्वे करुन यासंदर्भातील यादी दोन महिन्यामध्ये देण्यात यावी. तसेच या दरम्यान २०१३ ते २०१७ पर्यंत झालेली घुसखोरी कोणत्या अधिका-यांच्या काळात झाली? अशा अधिका-यांची नावे समितीला देण्यात यावी. २०१३ पासून ३० जून २०१७ पर्यंतची सविस्तर माहिती समितीला सादर करण्यात यावी. तसेच या काळात झालेल्या घुसखोरांवर कारवाई करुन व त्या काळातील संबंधित अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करावी व दोन महिन्याच्या आत समितीला अहवाल सादर करण्यात यावा. विभागाचा अहवाल प्राप्त झाल्यावर आवश्यकता पडल्यास विभागीय प्रतिनिधींना पुन्हा बैठकीकरिता बोलविण्यात येईल असे समितीने सूचित केले असता विभागीय सचिवांनी त्यास सहमती दर्शविली.

मंडळाकडे वाटपासाठी २४८ गाळे शिल्लक असल्याची माहिती दिली असून त्याबाबत सविस्तर माहिती तसेच उत्तरामध्ये सांगितले की, २४० प्रकरणांची तपासणी चालू आहे, त्याबाबतही माहिती देण्यास समितीने सांगितले असता, यासंदर्भात २०१३-२०१४ मध्ये जाहीरात काढण्यात आली होती. एकूण संख्येपैकी ३२३ अर्जदार सुरुवातीला पात्र करण्यात आले होते. तसेच ९०० ते ९५० अर्जदार अपात्र केले होते आणि २४० प्रकरणे प्रलंबित होती. आता त्याचाही निर्णय झालेला आहे. त्यापैकी २३ लोकांना वाटप करण्यात आलेले आहे, असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

सध्या किती सदनिका उपलब्ध आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सध्या २४८ सदनिका उपलब्ध आहेत. तसेच इमारती पूर्ण झाल्यावर ओसी येते आणि सदनिका रिक्त असल्याची संख्या वाढत राहाते. मागील बैठकीमध्ये रिप्लायमध्ये २४० संख्या दाखविण्यात आली होती. आता त्या सदनिका वाटप झालेल्या आहेत. त्यापैकी २३ पात्र लोकांना सदनिका वाटप केलेल्या आहेत. तसेच मे ते जून महिन्याच्या दरम्यान जाहीरात देण्यात आलेली आहे. सुरुवातीला ८० अर्ज प्राप्त झाले होते. परंतु त्यानंतर ट्रान्झीट कॅम्पमध्ये शिबिरांचे आयोजन केले. फ्लेक्सबोर्ड लावले, प्रत्येक खोलीमध्ये पॉम्प्लेट टाकले, अशा प्रकारे जाहीरात करुन लोकांना अर्ज करण्यास प्रोत्साहन दिले. त्यानंतर ११०० अर्ज प्राप्त झाले असून याबाबत पाच ते सहा महिन्यामध्ये अहवाल तयार करुन पात्रता निश्चित केली जाणार आहे. सर्वोच्च न्यायालयात २०१४ पर्यंत डेव्हलपमेंट, म्हाडा आणि शासन सूट चालू होते. २०१४ मध्ये सर्वोच्च न्यायालयाने निकाल दिला की, सरप्लस द्यावाच लागेल. त्यानंतर म्हणजेच तेव्हापासून विभागाकडे तसे होऊ लागले. मंडळाने विकासकाच्या विरोधात जवळपास ३३ प्रकरणांमध्ये एफआयआर दाखल केलेले आहेत. त्यांच्या प्रॉपर्टी अबसेंस करण्याची प्रक्रिया सुरु करण्यात आलेली आहे. मंडळाला ते पूर्वी सरप्लस देत नव्हते तो विषय सरप्लसचा होता. आता सरप्लस आलेला आहे, अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

१.१४३ **२.२.८.७ (अ)- अंतर्गत नियंत्रण आणि संनियंत्रण**

यामध्ये महालेखाकार यांनी नियंत्रण आणि सनियंत्रण याबद्दल काही आक्षेप घेतलेले आहेत. यासंदर्भात समितीने विभागाचे मत विचारले असता, समितीने सांगितल्याप्रमाणे मंडळाकडे असलेल्या सेटअपमध्ये काही सुधारणा करण्याच्या दृष्टीने प्रत्येक ट्रान्झीट कँम्पला वॉच ॲण्ड वॉर्ड उपलब्ध करुन दिलेले आहे. डेडीकेटेड स्कॉट कॉर्पोरेशनसारखे येथे पाहिजे व तो तीन महिन्यात देण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

विभागीय सचिवांनी म्हाडाच्या कामांमध्ये लक्ष देण्याची आवश्यकता आहे. तेथे अधिकारी आहेत. परंतु एकंदरीत म्हाडाचा कार्यभार पाहता, म्हाडाच्या प्लॉटवर अतिक्रमण झालेली आहेत, म्हाडाच्या इमारतींमध्ये अतिक्रमण झालेले आहे असे मत समितीने व्यक्त केले असता, म्हाडामध्ये पुरेसे अधिकारी आहेत, सदनिका रिक्त ठेवल्या तर अतिक्रमण होणारच आहे. सदनिका रिक्त ठेवायला नको असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

अशा सदनिका रेंटवर देण्याची बाब चांगली आहे. संक्रमण शिबिरामध्ये २० हजारपेक्षा जास्त गाळे आहेत. यासंदर्भात सचिवांना सूचना द्याव्यात की, या संक्रमण शिबिराचा बायोमेट्रीक सर्वे करावा, साधा सर्वे करु नये. तसेच ३३/७ अंतर्गत म्हाडाच्या ताब्यात आलेले गाळे, तसेच ज्या सेस इमारतीमधील, उपकर प्राप्त इमारतीमध्ये नॉन बिल्डेबल बिल्डींग आहेत,

म्हणजेच त्यांचे डेव्हलपींग होऊ शकत नाही, अशा लोकांना दिलेल्या गाळ्यांची यादी करुन या गाळ्यांचा बायोमेट्रीक सर्वे करण्यात यावा. तसेच यामध्ये ओरिजनल एलओटी संक्रमण शिबिरातील कोण होता, म्हणजे मंडळाच्या यादीमध्ये नाव असलेली व्यक्ती आणि प्रत्यक्षात तेथे आज कोण आहे, या सर्वांचे आधार कार्ड लिंक करण्यात यावे. याचे कारण असे की, त्या ठिकाणी तिसरा माणूस आला तर आधार कार्डच्या आधारे कळू शकेल की, दुस-या माणसाने तिस-या माणसाला त्याची विक्री केलेली आहे. यासंदर्भातील सर्व रेकॉर्ड उपलब्ध राहील. मंडळाला पोलीस फोर्स नेऊन सर्व्हे करावा लागेल, अन्यथा तेथील रहिवाशी सर्व्हे करु देणार नाही. याचा बायोमेट्रीक सर्व्हे करण्याची आवश्यकता आहे. यासंदर्भात बायोमेट्रीक सर्वे करण्यात येईल व त्याचा अहवाल समितीला सादर करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी आश्वस्त करावे असे समितीने सूचित केले असता, आधार कार्ड हे बायोमेट्रीक सारखेच होऊ शकते. यामध्ये डोळ्यांचे आणि बोटांचे ठसे घेतले जातात. त्यामुळे आधार अनिवार्य केले तर हे देखील बायोमेट्रीक सर्वे करण्यासारखेच होईल, असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

१.१४४ ही बाब आधार कार्डशी लिंक करण्यात यावी, अशी सूचना समितीने केली असता, समितीच्या सूचनेप्रमाणे कार्यवाही करण्यात येईल, असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

अगोदरच्या परिच्छेदात ॲलॉटमेंटमध्ये २० वर्षापेक्षा जास्त विलंब झालेला आहे. ही बाब देखील महत्त्वाची आहे असे महालेखापालांनी निदर्शनास आणले असता, यामध्ये उच्च न्यायालयाची एक बाब आहे. परंतु त्यापूर्वी डेफीनेट ज्याने २०१२ मध्ये पॉलिसी केली, तशी पॉलिसी नव्हती.

ज्यांना ॲलॉटमेंट करायचे त्यांची मास्टर लिस्ट विभागाकडे होती. त्याप्रमाणे हे सदनिकांचे वाटप करायचे आहे. ऑडीट केले तेव्हा असे दिसून आले की, २० वर्षाच्यावर या सदनिका रिक्त होत्या आणि आजही २४८ सदनिका रिक्त आहेत. मुळात सदनिका आहेत की, नाहीत हा देखील महत्त्वाचा मुद्दा आहे असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, २४८ पैकी १८० सदनिका या एक, दोन महिन्यामध्ये आलेल्या आहेत. मुंबई महानगरपालिकेकडून ओसी मिळते त्याप्रमाणे फिगर हॅण्ड ओव्हर केली जाते. ओसी मिळाली पाहिजे, प्रोजेक्ट पूर्ण झाला पाहिजे, त्यानंतर ते हॅण्ड ओव्हर केले जाते अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

What we have pointed out as those which have been received by you and not which are floating around. ओसी असल्याशिवाय रिसीव्ह केले जाते किंवा कसे याबाबत देखील शंका वाटते असा मुद्दा महालेखापालांनी उपस्थित केला असता, काही प्रकरणामध्ये ओसी नाही. त्यांनी पूर्वी ताबा घेतलेला आहे, तसेच ते गाळे छोटे आहेत, ते लोक घेत नाहीत, त्यामुळे ते मुंबई मेट्रो कॉर्पोरेशनला रेंटवर दिलेले आहेत. काही गाळे ठराव घेऊन विकण्याची परवानगी दिलेली आहे. काही गाळे बॉम्बे बोर्डकडे विकलेले आहेत असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

मंडळाने तेथील विकासकांना एफएसआय दिला. त्यांनी मंडळाला पुनर्विकास करुन ते अतिरिक्त गाळे दिले, असे असताना मंडळाकडून कागदपत्रांसाठी २५ वर्षांचा कालावधी लागलेला आहे. ही कार्यवाही करण्यासाठी २० ते २५ वर्षांचा कालावधी लागलेला आहे असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, हा कालावधी पूर्वी लागलेला आहे. २०११ पूर्वी डेफिनेट पॉलिसी नसल्यामुळे ते पूर्वी राहिलेले आहेत. ते छोटे छोटे गाळे आहेत. १६०, १८०, २२५ तर काही १०० स्क्वेअर फुटाचे गाळे आहेत. हे गाळे ठराव घेऊन बॉम्बे बोर्डकडे विकण्यासाठी वर्ग केलेले आहेत.

१.१४५ तो प्लॅन मंडळाकडूनच संमत करण्यात आला होता. त्यानुसार संबंधित व्यावसायिकाने ते बांधून दिलेले आहेत. असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, आता भविष्यात ते जास्त दिवस राहणार नाही. सन २००८ पूर्वी म्हणजेच अतिरिक्त गाळे मिळण्यासाठी १९९१ पासून सुरुवात झाली. त्याबाबत निश्चित धोरण, पॉलिसी, कॅलक्युलेशन या सर्व बाबतीत तो कालावधी नवीनच होता आणि न्यायालयीन बाबींमध्ये खूप कालावधी गेला.

दुरुस्ती मंडळाबद्दल, अंतर्गत नियंत्रण आणि संनियंत्रण याबद्दल महालेखाकार यांनी ज्या सूचना दिलेल्या आहेत त्याबाबत कार्यवाही करावी, अशी सूचना समितीने केली.

अभिप्राय व शिफारशी :-

१.१४६ परिच्छेद क्रमांक २.२.६.१ : " महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास प्राधिकरण "

मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळ

प्रस्तावना :

मुंबई शहरात १९४० पुर्वी बांधकाम झालेल्या अनेक जीर्ण इमारती असून यामध्ये राहणा-या रहिवाशांकडून बॉम्बे रेन्टस्, हॉटेल अँड लॉजींग हाऊसेस रेटस् कंट्रोल ॲक्ट, १९४७ अन्वये १९४० सालच्या दराप्रमाणेच भाडे आकारले जात आहे. घरमालकांना मिळणारे भाडे अत्यल्प असल्याने त्यांना इमारतीची देखभाल करण्यात स्वारस्य नव्हते आणि अनेक इमारती कोसळण्याच्या स्थितीत होत्या. त्यामुळे राज्य शासनाने अशा इमारतींची दुरुस्ती व आवश्यकतेप्रमाणे पुनर्रचना करण्यासाठी स्वतःहून पुढाकार घेतला. जीर्ण झालेल्या धोकादायक उपकरपात्र इमारतींची दुरुस्ती किंवा पुनर्रचना करण्यासाठी राज्य शासनाने मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना अधिनियम, १९६९ अन्वये मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाची (MBRRB) १९७१ मध्ये स्थापना केली. महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास (MHADA) अधिनियम, १९७६ अस्तित्वात आल्यावर तसेच सन १९७७ मध्ये महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास प्राधिकरणाच्या (MHADA) स्थापनेनंतर MBRRB चे कार्य मुंबई गृहनिर्माण आणि क्षेत्र विकास मंडळ या स्वतंत्र शाखेकडे सोपविण्यात आले. नोव्हेंबर,१९९२ मध्ये उपकरपात्र इमारतींच्या संदर्भातील खालील कार्ये करण्यासाठी MHADA च्या अंतर्गत स्वतंत्र MBRRB ची निर्मिती करण्यात आली, ज्यांची पुढील उद्दिष्टे निश्चित करण्यात आली.

- इमारतीच्या मालक किंवा रहिवाशांकडून कुठलाही खर्च न घेता जीर्ण आणि मोडकळीस आलेल्या इमारतींची संरचनात्मक दुरुस्ती करणे,
- दुरुस्त करण्यात येत असलेल्या किंवा कोसळलेल्या इमारतींमधील रहिवाशांसाठी तात्पुरती किंवा पर्यायी निवासाची व्यवस्था करणे,
- मंडळाकडे सोपविलेल्या सर्व इमारतींची वेळोवेळी सर्वसाधारण व त्या निवासयोग्य होण्यासाठी आवश्यक असणारी दुरुस्ती करणे,
- दुरुस्ती करणे शक्य नसलेल्या जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या इमारती ताब्यात घेऊन त्यांची पुनर्रचना करण्यासाठी वा पुनर्रचना करवून घेण्यासाठी राज्य शासनाला प्रस्ताव देणे,
- जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या इमारतींचा पुनर्विकास खाजगी विकासकांमार्फत करण्यासाठी विकास नियंत्रण नियमावली, १९९१ (DCR) च्या नियम ३३(७) अन्वये 'ना-हरकत प्रमाणपत्र' देणे,
- संक्रमण शिबिरातील आणि पुनर्रचित गाळ्यांमधील भाडेकरुंकडून सेवा आकार वसूल करणे,
- धोकादायक निवडीचे नियोजन योग्यप्रकारे केले होते आणि दुरुस्तीची आवश्यकता परिणामकारक आणि कार्यक्षमतेने निश्चित केली होती,
- नियोजनाशी सुसंगत असा पर्याप्त निधी उपलब्ध होता,
- इमारतींच्या पुनर्रचनेचे/दुरुस्तीचे काम नियोजनानुसार पूर्ण झाले,
- विकास नियंत्रण नियमावली DCR ३३(७) अन्वये सुरु केलेले इमारतींच्या पुनर्विकासाचे काम वेळेवर पूर्ण होऊन पुनर्विकास इमारतींमध्ये पात्र गाळेधारकांनाच गाळे देण्यात आले,
- संनियंत्रण आणि नियंत्रणाची प्रभावी व्यवस्था अस्तित्वात होती.

मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाच्या (MBRRB), विविध योजनांचा आढावा घेण्यासाठी त्याच्या कार्याचे संपादनुक लेखा परिक्षण करण्यात आले. इमारतींच्या दुरुस्ती, पुनर्रचना आणि पुनर्विकासाच्या प्रकल्पांच्या अंमलबजावणीमध्ये पुरेसे नियोजन, साधने आणि देखरेखीचा अभाव असल्याचे लेखापरिक्षणात आढळले. परिणामी MBRRB कडून उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेचे काम मंद गतीने होत असल्याचे आढळून आले.

परिच्छेद क्रमांक २.२.६ : नियोजन

परिच्छेद क्रमांक २.२.६.१ : "इमारतींचे अपुरे सर्वेक्षण"

अभिप्राय :

१.१४७ मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळ (MBRRB) दरवर्षी उपकरप्राप्त इमारतींचे सर्वेक्षण करुन यातील धोकादायक इमारती व त्यांच्या दुरुस्तीची व्याप्ती निश्चित करते. अशा सर्वेक्षणात धोकादायक व पावसाळ्यात कोसळण्याची शक्यता असलेली एखादी उपकरप्राप्त इमारत आढळल्यास ती धोकादायक असल्याचे घोषित करुन या इमारतीतील रहिवाशी व इमारतीच्या मालकाला इमारत रिकामी करण्याची नोटीस बजावण्यात येते. रचनात्मक दुरुस्ती अथवा पुनर्रचना केल्यावर रहिवाशांना अशा दुरुस्त केलेल्या किंवा पुनर्रचना झालेल्या इमारतीत पुन्हा राहण्यास जागा देण्यात येते. परंतु अशा इमारतींचा आपद्ग्रस्त/ धोकादायक भाग निश्चित करण्यासाठी जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या इमारतींचे दुरुस्ती मंडळ केवळ बाह्य निरिक्षण (Visual Inspection) करुन सर्वेक्षण करत असल्याचे दिसून आले.

बहुतेक उपकरप्राप्त इमारतींची रचना गुंतागुंतीची असल्यामुळे अशा इमारतींची प्रत्यक्ष पाहणी करुन त्यांचा हानीग्रस्त किंवा आपद्ग्रस्त भाग शोधणे कठीण असल्यामुळे बाह्य निरिक्षणाची पध्दत (Visual Inspection Method) अवलंबण्याशिवाय दुसरा पर्याय नव्हता. इमारतींमधील रहिवाशांचा असहकार, उपकरप्राप्त इमारतींमधील कृत्रिम छतांचा (False Ceiling) वापर, इमारती अरुंद गल्ली बोळात असणे इत्यादी वस्तुस्थिती निदर्शक कारणांमुळे सर्वेक्षण केवळ बाह्य निरिक्षणापुरते मर्यादित राहिले.

मंडळाने सर्वेक्षणासाठी अवलंबिलेल्या पद्धतीच्या गुणवत्तेचे मोजमाप करणे कठीण असले तरी मंडळाने सर्वेक्षण केलेल्या सात उपकरपात्र इमारती कोसळून २००८ ते २०११ या कालावधीत ३७ जणांचा मृत्यू व ३९ जण जखमी झाल्याच्या घटना, सर्वेक्षणाच्या सध्याच्या पद्धतीमधील अपुरेपणाच्या निदर्शक आहेत.

सदरहू परिच्छेदावरील साक्ष सुरु करणेपुर्वी समितीने विभागीय प्रतिनिधींचे लक्ष विभागाने सादर केलेल्या लेखी ज्ञापनाकडे वेधले ज्यात महालेखाकारांनी नोंदविलेल्या आक्षेपावर म्हाडाने लेखी उत्तर दिले असून गृहनिर्माण विभागाने त्यात अभिप्राय या शिर्षांतर्गत निरंक असे नमूद केले आहे. याचा अर्थ विभाग म्हाडाने दिलेल्या अभिप्रायाशी सहमत आहे असे समितीने गृहित धरायचे काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता म्हाडाचा अभिप्राय विभागाला मान्य नाही. विभागाचा अभिप्राय देऊ शकलो नाही. समितीने वेळ दिला तर विभागाचा अभिप्राय देण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीसमोर सांगितले असता समितीने याबाबत नापसंती नोंदविली व साक्षीला हजर राहाताना विभागाने ऐनवेळी अशी भूमिका घेणे योग्य नाही. म्हाडाच्या अभिप्रायाशी विभाग सहमत नसेल तर त्यांनी समितीच्या साक्षीअगोदर विभागाचे अभिप्राय लेखी ज्ञापनात नोंदविणे अभिप्रेत व आवश्यक होते. आता विभागाचे जे अभिप्राय असतील ते त्यांनी समितीसमोर नोंदवावे असेही समितीने सांगितले.

सदरहू परिच्छेदात महालेखाकारांनी नोंदविलेले आक्षेप अत्यंत गंभीर स्वरुपाचे असून मुंबईच्या भौगोलिक परिस्थिती व जागेची कमी उपलब्धता यादृष्टीने अत्यंत महत्वाचे आहे. मुंबईत जवळजवळ १९००० उपकरपात्र इमारती असून त्यांची अवस्था अत्यंत बिकट आहे. या इमारती अत्यंत कमकुवत व जीर्ण झालेल्या असून त्या कधीही पडू शकतात. परिणामी त्या इमारतींमध्ये राहणा-या नागरिकांच्या जिविताला धोका निर्माण होऊ शकतो. मुंबईमध्ये प्रत्येक पावसाळ्यात २-३ इमारती पडत असून त्यात मोठ्या प्रमाणात जिवीत व मालमत्तेची हानी होत असतानाही या उपकरपात्र इमारतींबाबत शासनस्तरावर अद्यापही ठोस निर्णय, कार्यवाही व उपाययोजना झालेली नाही. या १९००० इमारतींचे योग्यप्रकारे व पुर्णपणे सर्वेक्षणच झालेले नाही असा मूळ आक्षेप महालेखाकारांकडून नोंदविण्यात आलेला आहे. त्यामुळे कोणत्या इमारती किती प्रमाणात धोकादायक आहे व कोणत्या इमारती किती प्राधान्याने दुरुस्तीसाठी घेणे आवश्यक आहे याची अधिकृत माहिती विभागाकडे उपलब्ध होऊ शकली नाही. त्याचप्रमाणे या इमारती धोकादायक ठरविण्याच्या निकष व पध्दतीवरच महालेखाकारांनी आक्षेप घेतलेले आहे. अशा इमारती आपदग्रस्त/ धोकादायक ठरविताना या इमारतींचे केवळ बाह्य निरीक्षण करण्यात येते. जेव्हा की यासाठी बाह्य तसेच अंतर्गत असे दोन्हींचे स्ट्रक्चरल ऑडीट करणे आवश्यक असून त्या इमारतींची पुर्णपणे तपासणी केल्यानंतरच त्या धोकादायक ठरविणे अभिप्रेत व आवश्यक आहे. यावर विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले की जेव्हा शासनाचे प्रतिनिधी या इमारतींची पाहणी करण्यासाठी तेथे जातात तेव्हा अशी अंतर्गत पाहणी व तपासणी करणे शक्यच नसते. मोठ्या प्रमाणात दाटीवाटी, जागेची कमतरता, अस्वच्छता, जागेचा व्यावसायिक वापर, रहिवाशांनी घरांमध्ये केलेले बदल वा इंटिरियर, फॉल्स सिलिंग यामुळे या इमारतींचे अंतर्गत सर्वेक्षण करणे शक्यच नाही. त्यामुळे केवळ बाह्य सर्वेक्षण व तपासणीवर या इमारती धोकादायक ठरविणे

क्रमःप्राप्त होते. मुंबईत या इमारती व त्यामध्ये राहणा-या रहिवाशांचे प्रमाण फार मोठे असून त्यांना सुरक्षित निवारा देण्याची जबाबदारी शासनाची आहे. शासनाने या इमारतींबाबत निश्चित व सर्वंकष धोरण ठरवून निर्णय घेण्याची आवश्यकता आहे असेही मत समितीने व्यक्त केले.

मुंबईत एकूण १९००० उपकरपात्र इमारतींपैकी केवळ १४००-१५०० इमारती धोकादायक घोषित करण्यात आल्या आहे. म्हाडाने जर या इमारतींचे सर्वेक्षणच पूर्ण केलेले नाही. तर घोषित करण्यात आलेल्या धोकादायक इमारतींची आकडेवारी ही अचूक व विश्वसनीय असूच शकत नाही. केवळ बाह्य सर्वेक्षणाच्या व महानगरपालिकेकडून प्राप्त यादीच्याआधारे जास्त धोकादायक असलेल्या इमारतींचा विचार न करता सरसकट अपारदर्शकरित्या, मनमानीपध्दतीने व शिफारशींवर या इमारती दुरुस्तीसाठी निवडण्यात येतात जे अयोग्य आहे. विभागाने या कामांचा कोणताही प्राधान्यक्रम ठरविलेला नाही वा तशाप्रकारची सक्षम यंत्रणा देखील आज म्हाडाकडे उपलब्ध व अस्तित्वात नाही. सन २०१५-१६ या वर्षात जवळजवळ १०२६ इमारतींची कामे हाती घेण्यात आलेली असून यातील केवळ ६३५ इमारतींची कामे पूर्ण झालेली असून उर्वरित कामे प्रगतीपथावर आहे. यासाठी म्हाडाकडे निधीची कमतरता व उपलब्धता हा देखील महत्वाचा प्रश्न आहे. या दुरुस्तीच्या कामांसाठी गृहनिर्माण विभागाकडे जवळजवळ १०० कोटींची तरतूद असते. त्यातील रु.४० कोटी उपकरप्राप्त इमारतींकडून घेतलेला सेस, रु.४० कोटी शासनाची मॅचिंग ग्रँट, म्हाडाचे रु.१० कोटी अनुदान व मुंबई महानगरपालिकेडून रु.१० कोटी अशी निधीची तरतूद आहे. परंतु, निधीची वस्तुतः तरतूद व प्रत्यक्षात प्राप्त होणारा निधी यात फार तफावत असल्यामुळे उपलब्ध निधी दुरुस्तीच्या कामासाठी अपुरा पडतो. उपकरांच्या रुपात प्राप्त निधी हा राज्याच्या एकत्रित निधीमध्ये जातो व त्यातून दुरुस्तीसाठी पूर्ण निधी प्राप्त न होणे, तसेच महानगरपालिकेकडून नियमितरित्या अनुदान प्राप्त न होणे अशा अनेक अडचणींमुळे अशा धोकादायक उपकरप्राप्त इमारतींच्या दुरुस्तीचा प्रश्न पूर्णपणे विभागाला सोडविता आलेला नाही असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले.

शिफारस :

१.१४८ मुंबईमध्ये जवळपास १९००० उपकरप्राप्त इमारती असून त्या अत्यंत जीर्ण, कमकुवत व मोडकळीस आलेल्या आहेत. या सर्व इमारतींचा सर्व्हे करुन त्याचा दर्जा, आयुष्य तसेच आपद्ग्रस्त/धोकादायक असल्याचा प्राधान्यक्रम विभागाने घोषित करणे आवश्यक असताना या इमारतीचे सर्वेक्षणच पूर्ण झालेले नसल्यामुळे धोकादायक इमारतींच्या झालेल्या अपु-या सर्वेक्षणाच्या आधारे घोषित धोकादायक इमारतींची आकडेवारी ही फसवी असून ही विश्वसनीय नाही. त्यातच धोकादायक इमारती घोषित करण्यासाठी अवलंबिण्यात येणारी कार्यपध्दती व निकष हे देखील परिपूर्ण नसून त्यावर महालेखाकारांनी देखील आक्षेप नोंदविलेले आहे. इमारती धोकादायक घोषित करण्यासाठी इमारतींचे अंतर्गत व बाह्य संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) करणे आवश्यक व अभिप्रेत असताना केवळ इमारतींच्या बाह्य पाहणीवरुन या इमारतींचा दर्जा व स्थिती निश्चित करण्यात येते. त्यामुळे ही कार्यपध्दतीच आक्षेपार्ह असून याआधारे कोणतीही अधिकृत माहिती विभागाकडे उपलब्ध होऊ शकत नाही. अतः विभागाने या सर्व उपकरप्राप्त इमारतींचे सर्वेक्षण करण्यासाठी यंत्रणा निर्माण करुन सर्व इमारतींचे सर्वेक्षण पूर्ण करावे. इमारतींचे केवळ बाह्य सर्वेक्षण न करता अधिक तांत्रिक व शास्त्रशुध्द पध्दतीने बाह्य व अंतर्गत बांधकामाचे लेखापरीक्षण (Structural Audit) करण्यात यावे व केलेल्या सर्वेक्षणाच्या आधारे इमारतींचा दर्जा, आयुष्यमान, धोकादायक असल्याचे प्रमाण व इमारतींचे उर्वरित आयुष्य यांची निश्चिती करावी. या इमारतींची त्यांच्या दर्जानुसार विभागणी करुन धोकादायक व अतिधोकादायक इमारतींची यादी घोषित करण्यात यावी व त्याआधारे इमारत दुरुस्तीचा प्राधान्यक्रम निश्चित करुन ही यादी जनतेसाठी अधिकृतरित्या खुली व उपलब्ध करण्यात यावी. तसेच संकेतस्थळावर देखील ती उपलब्ध करण्यात यावी. जेणेकरुन या इमारतींमधील रहिवाशांना देखील ही माहिती व इमारतीच्या स्थितीचे गांभीर्य वेळेत लक्षात येऊ शकेल व त्या घोषित प्राधान्यक्रमाने इमारतींची दुरुस्ती करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१४९ उपकरप्राप्त इमारतींच्या दुरुस्तीचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी कोणताही शास्त्रशुध्द व तांत्रिक आधार नसल्यामुळे दुरुस्तीसाठी इमारतींची निवड करण्याचे कोणतेही परिपूर्ण निकष लावण्यात येत नाही. त्यामुळे जास्त धोकादायक असलेल्या इमारतींचा प्राधान्याने विचार न करता सरसकटपणे, अपारदर्शकरित्या व शिफारशींवर या इमारतींची दुरुस्ती हाती घेण्यात येते. काही वेळेस तर अधिकारी आपली जबाबदारी टाळण्यासाठी इमारत धोकादायक घोषित करतात, जे कदापि योग्य नाही. अतः शासनाने जुन्या व मोडकळीस आलेल्या इमारतींचा शोध घेण्यासाठी केलेल्या सर्वेक्षणाची पर्याप्तता आणि सचोटी तपासूनच निर्णय घ्यावा व याचा नियमित आढावा घ्यावा. तसेच उपकरप्राप्त इमारतींची दुरुस्ती अग्रक्रमानुसार करण्यासाठी पारदर्शक

धोरण आणि निकष यांचा अवलंब करावा. दुरुस्तीच्या कालावधीत त्या इमारतींमधील स्थानिक रहिवाशांची तात्पुरती निवासाची व्यवस्था योग्यरित्या व रहिवाशांना विश्वासात घेऊन करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१५० मुंबईतील या उपकरपात्र इमारती या अत्यंत जुन्या, जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या असून त्याची केवळ बाह्य दुरुस्ती करुन या इमारती मजबूत होऊ शकत नाहीत. त्यामुळे या सर्वच इमारतीसंदर्भात निधी खर्च करुन तात्पुरत्या स्वरुपात दुरुस्तीचे धोरण जरी शासनाने अवलंबिले असले तरी या इमारतींचा दुरदर्शीपणे निर्णय घेण्यासाठी शासनाने सर्वंकष व परिपूर्ण धोरण निश्चित करण्याची आवश्यकता आहे. अतः या इमारतींची केवळ दुरुस्ती न करता त्याचा समूह विकास (Cluster Developmment) करण्याच्या पर्यायाचा देखील शासनाने विचार करावा. यातील मूळ अडचण ही स्थानिक रहिवाशांचा विरोध ही असून त्यांना प्राप्त होणा-या मोबदल्यावर व जागेच्या उपलब्धतेवर एकमत होत नसल्यामुळे या इमारतींच्या समूह विकासाबाबतही (Cluster Developmment) आजतागायत शासनस्तरावरुन निर्णय होऊ शकलेला नाही. अतः या इमारतींबाबत परिपूर्ण व सर्वंकष धोरण ठरविण्यासाठी समिती गठीत करण्यात यावी. या समितीमध्ये लोकप्रतिनिधी, अधिकारी, तांत्रिक व आर्थिक सल्लागार या विषयातील तज्ञ, रहिवाशांचे प्रतिनिधी, वास्तु विशारद, भाडेकरु असोसिएशनचे प्रतिनिधी, व्यापा-यांचे प्रतिनिधी, हेरीटेज संदर्भातील तज्ञ इत्यादी अनेकांचा समावेश करण्यात यावा. नविन धोरणानुसार शासनाने या इमारतींसंदर्भात योग्य तो निर्णय तातडीने घ्यावा. त्याअनुषंगाने DCR मध्ये आवश्यकता असल्यास योग्य तो बदल करावा व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस लवकरात लवकर देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१५१ मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्रचना मंडळाला या उपकरपात्र इमारतींची दुरुस्ती करण्यासाठी येणारी सर्वात महत्वाची अडचण ही निधीची उपलब्धता आहे. उपलब्ध निधीच्या आधारे इमारतीच्या दुरुस्तींचा प्राधान्यक्रम निश्चित करण्यात येतो. या दुरुस्तीच्या कामासाठी गृहनिर्माण विभागाकडे जवळजवळ रु.१०० कोटींची तरतूद असते. त्यातील रु.४० कोटी एवढा निधी महानगरपालिका उपकर सेसच्या स्वरुपात गोळा करुन तो शासनाच्या एकत्रित निधीमध्ये जमा करते. त्यात रु.४० कोटी शासनाची राज्य शासनाच्या हिस्स्यापोटीचे अनुरूप अनुदान (Matching Grant) म्हाडाचे अनुदान रु.१० कोटी व मुंबई महानगरपालिकेकडून रु.१० कोटी असे निधीचे संकलन होते. परंतु, निधीची वस्तुतः तरतूद व मंडळाला दुरुस्तीसाठी प्रत्यक्षात प्राप्त होणारा निधी यात मोठी तफावत असून हा उपलब्ध निधी मंडळाला अपुरा पडतो. उपकराच्या स्वरुपात प्राप्त निधी हा शासनाच्या एकत्रित निधीमध्ये गेल्यामुळे मंडळाला आवश्यक असलेल्या निधीची तरतूद स्वतंत्ररित्या अर्थसंकल्पात करुन त्यानंतर निधीचे वितरण शासनस्तरावरुन करण्यात येते. तसेच मुंबई महानगरपालिकेकडून प्राप्त होणारे अनुदान देखील नियमित स्वरुपात प्राप्त होत नसल्यामुळे तसेच महानगरपालिकेकडून प्राप्त निधी गृहनिर्माण विभागाकडे येत असून विभाग आवश्यकतेनुसार हा निधी मंडळाकडे वर्ग करीत असतो. त्यामुळे देखील अशा अपु-या निधीचे नियोजन करणे मंडळाला कठीण होते. राज्याच्या एकत्रित निधीमध्ये होणा-या रकमेचा समावेश, त्यात खर्चाची तरतूद, निधीचे वितरण, वितरणाची व्यवस्था व कार्यपध्दती व त्याअनुषंगाने करावयाचे एकंदरीत नियोजन हे शासनाचे अधिकार आहेत यामध्ये दुमत नाही. तरीही या व्यवस्थेमध्ये मुंबईतील उपकरप्राप्त इमारतींच्या दुरुस्तीसाठी पर्यायाने मुंबई शहराच्या विकासासाठी व त्या इमारतीतील रहिवाशांच्या सुरक्षिततेसाठी शासनाने प्राधान्याने निधी उपलब्ध करुन द्यावा. यासाठी मुंबई महानगरपालिकेने उपकराच्या स्वरुपात जमा केलेला निधी जो राज्याच्या एकत्रित निधीमध्ये जमा होतो तो थेट मंडळाला दुरुस्तीसाठी उपलब्ध करता येईल किंवा कसे या पर्यायाचा सकारात्मकरित्या विचार व्हावा व फक्त शासनाच्या हिश्श्यापोटीचे अनुरूप अनुदानाची (Matching Grant) तरतूद अर्थसंकल्पात करुन त्या निधीचे वितरण व्हावे. तसेच महानगरपालिकेकडून दुरुस्ती संदर्भातील निधीचा हिस्सा नियमितरित्या प्राप्त करुन घ्यावा व तो थेट मंडळाला देण्याबाबतच्या पर्यायाचा सकारात्मक विचार व्हावा व मंडळाकडे प्राप्त निधीचे विनियोजन व खर्च योग्य पध्दतीने करण्यात येऊन त्यातून जास्तीत जास्त धोकादायक इमारतींची दुरुस्ती करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.६.२ : “कमकुवत रचनेच्या उपकरपात्र इमारतींची अपुरी माहिती”

अभिप्राय :

१. १५२ महापालिका आयुक्त किंवा त्यांच्या प्राधिका-यांनी कोसळण्याच्या स्थितीत असलेल्या इमारतींची माहिती कळविल्यावर MHADA अधिनियमाच्या कलम ८८ च्या उपकलम (३) च्या अनुषंगाने उपकलम (१) अन्वये मंडळाने अशा इमारतींच्या रचनात्मक दुरुस्तीचे काम तातडीने हाती घेणे बंधनकारक असते. याच अधिनियमाच्या कलम ८८ च्या उपकलम (२) मध्ये

तातडीने रचनात्मक दुरुस्ती करण्याची आवश्यकता असलेल्या उपकरपात्र इमारतींची मंडळाने दुरुस्तीची निकड व साधनांची उपलब्धता यांचा विचार करुन प्राधान्य क्रमानुसार यादी करावी असे विनिर्दिष्ट केले आहे.

तथापि, तातडीने रचनात्मक दुरुस्तीची आवश्यकता असलेल्या उपकरप्राप्त इमारतींचा प्राधान्य क्रम दर्शविणारी यादी दुरुस्ती मंडळाने तयार केली नव्हती. प्राधान्य क्रम दर्शविणा-या यादीच्या अभावी अधिनियमात विनिर्दिष्ट केल्याप्रमाणे प्राधान्य क्रमाने दुरुस्ती झाली असल्याचे पडताळता आले नाही.

प्रधान सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांनी निर्गमन परिषदेत मान्य केले की, प्रत्यक्षात उपकरपात्र इमारतींची प्राधान्य क्रमानुसार यादी बनविलेली नव्हती व ही बाब चिंताजनक होती. उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरवतांना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज होती.

उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरविताना पारदर्शकता नव्हती व यावर अजूनही कोणतीच उपाययोजना झालेली नाही. महालेखाकारांनी सदरहू आक्षेप नोंदविताना झालेल्या निर्गमन परिषदेत (Exit Council) तत्कालिन गृहनिर्माण प्रधान सचिवांनी हे मान्य केले की, प्रत्यक्षात उपकरपात्र इमारतींची प्राधान्यक्रमानुसार यादी बनविली नव्हती व ही बाब चिंताजनक असून यासाठी प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरिवताना पारदर्शकता ठेवण्याची गरज आहे. परंतु त्यानंतर देखील सन २०१२-१३ पासून आजपर्यंत विभागाने यासंदर्भात कोणतीही उपाययोजना केली नाही. यासाठी सर्वंकष प्राथम्यक्रम यादी (Comprehensive priority list) तयार करणे आवश्यक आहे. तसेच प्राधान्यक्रम ठरविण्याचे निकष देखील निश्चित व अंतिम करण्याची आवश्यकता आहे. इमारतींचा दुरुस्तीचा प्राधान्यक्रम ठरविताना संबंधित अधिकारी देखील गुणवत्तेवर हा निर्णय घेतात किंवा कसे याबाबत समिती शाश्वत नाही. सद्यःस्थितीत उपमुख्य अभियंता स्तरावर व केंद्रीय स्तरावर प्राधान्यक्रम ठरला आहे. तो डिस्प्ले करुन हरकती व सूचना मागविणे एवढीच बाब विभाग करु शकते. तसेच ज्या उपकरपात्र इमारतींना महानगरपालिका कलम ३५४ खाली सूचना देते, त्यांची यादी संबंधित कार्यकारी अभियंता यांना देण्यात येते. पावसाळ्यापुर्वी प्रत्येक उपकरपात्र इमारतींचा सर्व्हे करण्यात येऊन दृष्यमान पाहणीअंती प्रचलित पटनी फॉर्ममध्ये सदर माहिती भरण्यात येऊन गुणांकन करण्यात येते व त्याप्रमाणे उपकरपात्र इमारतीच्या दुरुस्तीचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यात येतो व अद्यापही यासाठीची प्रमाणके, तत्वे व निकष जुनेच असून त्यामध्ये कोणताही बदल झालेला नाही. काही इमारतींमध्ये मुद्दाम बांबू लावून ठेवण्यात येतात व त्यानंतर इमारतीच्या संरचनात्मक लेखा परिक्षणा करिता बोलविण्यात येते व त्या इमारतीमधील बांबू बघूनच ही इमारत प्राधान्याने दुरुस्त करा असे लिहून दिले जाते. ही कार्यपध्दती कधीच समर्थनीय असू शकत नाही व असे टेकू पाहून प्राधान्यक्रम ठरविला जाणे कदापि योग्य नाही. परिणामी मुंबईत धोकादायक घोषित नसलेल्या अथवा म्हाडाने दुरुस्त केलेली इमारत देखील पडून जिवीत व मालमत्तेची हानी झाल्याचे दिसून येते. इमारतींची केवळ बाह्य पाहणी करुन त्याचा दर्जा ठरविण्यात येतो. परंतु, इमारतींच्या भिंती, बेसमेंट, प्लास्टर, स्लॅब यामध्ये पाहणी करण्याची टेक्नॉलॉजी उपलब्ध नसल्याचे मुख्य अधिकारी, म्हाडा यांनी समितीस सांगितले. यासाठी प्रत्येक इमारतीचे संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) करणे आवश्यक आहे.

शिफारस :

१.१५३ महालेखाकारांनी सदरहू परिच्छेदात उपकरपात्र इमारतींची अपूरी माहिती असल्याचे आक्षेप त्यांच्या परिच्छेदात नोंदविलेले आहे. उपकरप्राप्त इमारतींच्या दुरुस्तीची आवश्यकता निश्चित करण्यासाठी आणि त्याचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठी अंगीकारलेली प्रमाणके, निकष आणि तत्वे ठरविताना पारदर्शकता नाही व आजही यासाठी कोणतीही तांत्रिक व शास्त्रशुध्द कार्यपध्दती अस्तित्वात नाही. सन २०१२-१३ मध्ये झालेल्या निर्गमन परिषदेत या उपकरपात्र इमारतींची प्राधान्यक्रमानुसार यादी बनविली नव्हती ही बाब चिंताजनक असल्याचे विभागीय सचिवांनी महालेखाकार यांचेकडेही मान्य केले. परंतु, आज पाच वर्षानंतरही विभागाने यासंदर्भात कोणतीही ठोस उपाययोजना केल्याचे समितीला दिसून आले नाही. अतः विभागाने आता या इमारतींचा प्राधान्यक्रम ठरविण्यासाठीची प्रमाणके, तत्वे, निकष निश्चित करुन ते अंतिम करण्यात यावे. त्याआधारे सर्व इमारतींची एकत्रित सर्वंकष प्राथम्यक्रम यादी (Comprehensive Priority List) बनविण्यात यावी. तसेच महालेखाकारांसोबतच्या निर्गमन परिषदेत मान्य करुनही आजतागायत अशाप्रकारची इमारतींची परिपूर्ण माहिती तयार करुन प्राधान्यक्रमाची यादी तयार करण्यात आली नाही. याबाबत संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करुन कारवाई करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

२) इमारती कमकुवत अथवा धोकादायक ठरविण्यासाठी इमारतींची केवळ बाह्य पाहणी न करता इमारतींच्या भिंती, बेसमेंट, स्लॅब, प्लॅस्टर इत्यादींची पाहणी करण्यासाठी अद्ययावत टेक्नॉलॉजीचा अवलंब करुन त्यांच्या अहवालाच्या आधारावर हा प्राधान्यक्रम निश्चित करण्यात यावा. मुंबईत कित्येक ठिकाणी इमारती धोकादायक घोषित केलेल्या नसतानाही तसेच इमारतींची दुरुस्ती केल्यानंतरही त्या पडलेल्या आहेत. याचाच अर्थ ही प्राधान्यक्रमाची यादी चुकीची होती असे सिध्द होते. विभागाकडे याकरिता आवश्यक असलेली तांत्रिक क्षमता उपलब्ध नाही. विभागाने हे निकष व तत्वे यात सद्यःस्थितीनुसार बदल करावा यासाठी आवश्यकता पडल्यास अशा तांत्रिक व तज्ञ लोकांची नियुक्ती बाह्यस्त्रोतीकरणाद्वारे (outsourcing) करावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.६.३ : "उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना आणि पुनर्विकासामध्ये कालबध्द नियोजनाचा अभाव"

अभिप्राय :

१.१५४ MHADA अधिनियमांमधील तरतुदींनुसार संपूर्ण इमारती कोसळल्यावर किंवा इमारती वाजवी किंमतीत दुरुस्त करणे शक्य नसल्यास किंवा राहण्यास अयोग्य असल्यास राज्य शासनामार्फत दुरुस्ती मंडळाने सदरहू इमारत ताब्यात घ्यावी आणि त्याच जागी नवी इमारत बांधून विस्थापीत रहिवाशांना व संक्रमण शिबीरातील भाडेकरुंना जेष्ठतेनुसार जागा देण्यासाठी पुढील कार्यवाही करावी. त्याखेरीज, पुनर्रचनेचा वेग वाढविण्यासाठी राज्य शासनाने इमारतीचे भाडेकरु आणि मालक यांच्या सहभागाने उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास करतांना वाढीव चटई क्षेत्र निर्देशांकाला (FSI) परवानगी देण्याचे धोरण अंमलात आणले (१९८४) राज्य शासनाच्या गृहनिर्माण धोरणातही (२००७) उपकरपात्र इमारतींमध्ये रहिवाशांना अधिक चांगली घरे देण्यासाठी जीर्ण उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना / पुनर्विकास करण्यावर भर देण्यात आला.

परंतू, उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासासाठी, करावयाच्या कामाचे विस्तृत स्वरुप काम करण्यासाठी आवश्यक असणारी साधने, दुरुस्ती किंवा पुनर्रचना करण्यासाठीची कालमर्यादा, पुनर्विकासाची पध्दत, म्हणजेच पुनर्विकास स्वतः केला जाईल की, खाजगी विकासकांमार्फत केला जाईल याबाबी दर्शविणारा कुठलाही कालबध्द आराखडा किंवा यथार्थ दर्शक आराखडा दुरुस्ती मंडळाने तयार केला नव्हता. परिणामी पुनर्रचना/ पुनर्विकासासाठी निश्चित करण्यात आलेल्या एकूण १९६४२ इमारतींपैकी दुरुस्ती मंडळ केवळ १४८२ उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना/ पुनर्विकास करु शकले. अशा रीतीने, इमारतींची पुनर्रचना आणि पुनर्विकास करण्यासाठी कालबध्द योजनेच्या अभावी जीर्ण आणि मोडकळीस आलेल्या इमारतींमधील रहिवाशांना चांगला निवास पुरविण्याच्या मंडळाच्या उद्दिष्टावर परिणाम झाला. सन १९९९ पासून इमारतींच्या पुनर्रचनेची टक्केवारी घसरल्याचे दुरुस्ती मंडळाने मान्य केले.

यासंदर्भात विभागीय सचिवांनी समितीसमोर सांगितले की, या मोडकळीस आलेल्या इमारतींची देखभाल दुरुस्तीची जबाबदारी त्या इमारतींच्या मालकांची देखील आहे. कित्येक इमारती या अत्यंत कमकुवत, जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या असून त्याची दुरुस्ती करुनही काही उपयोग नाही अशा इमारतींचा पुनर्विकास करणे हाच पर्याय शिल्लक राहतो. परंतु , यासाठी सर्वात मोठी अडचण ही रहिवाशांची संमती मिळविणे ही आहे, रहिवाशी इमारतीचा पुनर्विकास करण्यासाठी इमारत रिकामी करण्यास व म्हाडाच्या ताब्यात देण्यास तयार होत नाही. अशा परिस्थितीत विभागाने या इमारती जबरदस्तीने ताब्यात घेणे आवश्यक आहे. जेणेकरुन तेथे जिवीत हानी अथवा मालमत्तेची हानी टाळता येऊ शकेल. यासाठी या इमारतींचे संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) करुन घेण्याच्या नोटीसेस देण्यात आल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तसेच संरचनात्मक लेखा परिक्षण केले नाही तर अशा परिस्थितीत जे अधिकार मुंबई महानगरपालिकेला आहे. तेच अधिकार म्हाडाला देखील देण्याची आवश्यकता आहे व याबाबत नगरविकास विभागाशी समन्वय साधून तसा प्रस्ताव सादर करण्यात येईल असे समितीला आश्वासित करण्यात आले. मंडळाकडून प्राधान्यक्रमाची यादी तयार करण्यात येत नाही. या जीर्ण झालेल्या इमारती वरवरची दुरुस्ती करुन फार काळ टिकू शकत नाही. अशा परिस्थितीत पुनर्विकासाशिवाय पर्याय नाही. यासाठी प्रथम इमारतींचे स्ट्रक्चरल ऑडीट करणे आवश्यक आहे. हे स्ट्रक्चरल ऑडीट कोणी करायचे व त्याचा खर्च कोणी सोसावा यावरुन देखील मतभेद निर्माण होतात. ही जबाबदारी इमारतींच्या मालकांची आहे व ते त्यांची जबाबदारी पार पाडत नसतील तर विभागाला व शासनाला यासंदर्भात कठोर भूमिका स्विकारण्याची आवश्यकता आहे. तसेच या सर्व प्रक्रियेमध्ये म्हाडाने देखील ठोस भूमिका स्विकारुन या उपकरप्राप्त इमारतीसंदर्भात योग्य ती उपाययोजना करणे आवश्यक आहे. इमारतीचे संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) न केल्यास जे अधिकार महानगरपालिकेला आहेत तेच अधिकार म्हाडाला देखील द्यावेत. स्ट्रक्चरल ऑडीटची तरतूद एमआरटीपी ॲक्टमध्ये आहे. परंतु, म्हाडा ॲक्टमध्ये अशी कोणतीही तरतूद नाही. प्लॅनींग ॲथोरिटी म्हणून

महानगरपालिका स्ट्रक्चरल ऑडीटची नोटीस देतात व संरचनात्मक लेखापरिक्षणामध्ये इमारत धोकादायक असल्याचे सिध्द झाल्यानंतर ती इमारत पाडण्यासाठी नियम ४८९ ची नोटीस महानगरपालिकेकडून देण्यात येते. तेच अधिकार म्हाडाला देण्यात यावे अशी भूमिका समितीने मांडली.

शिफारस :

१.१५५ मुंबईत अतिशय कमकुवत, जीर्ण व मोडकळीस आलेल्या उपकरप्राप्त इमारती या अत्यंत धोकादायक परिस्थितीत असून त्यामुळे कधीही मोठ्या प्रमाणात जिवीत व वित्त हानी होण्याची शक्यता आहे. अतः या सर्व इमारतींचे तात्काळ बांधकामाचे लेखापरीक्षण (Structural Audit) करणे बंधनकारक करण्याची व त्यानुसार धोकादायक इमारतींचा प्राधान्यक्रम निश्चित करण्याची व त्याअनुषंगाने दुरुस्ती हाती घेण्याची आवश्यकता आहे. उपकरप्राप्त सर्व इमारतींचे संरचनात्मक लेखापरिक्षण (Structural Audit) करण्यात यावे व त्याआधारे कमकुवत व मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींची अद्ययावत माहिती शासनाकडे ठेवण्यात यावी व त्याआधारेच तातडीने रचनात्मक दुरुस्ती करण्याची आवश्यकता असलेल्या उपकरप्राप्त इमारतींची मंडळाने दुरुस्तीची निकड व साधनांची उपलब्धता यांचा विचार करुन प्राधान्यक्रमानुसार यादी करावी. इमारतींची स्थिती अधिक बिकट असल्यास, ती कोसळल्यास अथवा वाजवी किंमतीस दुरुस्त करणे शक्य नसल्यास अथवा त्या राहण्यास अयोग्य असल्यास इमारत दुरुस्ती मंडळाने त्या इमारती ताब्यात घेऊन त्याचा पुनर्विकास करणेबाबतचा निर्णय घ्यावा. यासाठी स्थानिक रहिवाशांना विश्वासात घेऊन व त्यांची संमती मिळवून हा प्रश्न तातडीने सोडविण्याचा प्रयत्न करावा. पुनर्विकासाचा वेग वाढवावा व दरम्यानच्या कालावधीत विस्थापित रहिवाशांना रहिवासाची तात्पुरती सोय उपलब्ध करुन द्यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यांच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१५६ उपकरप्राप्त इमारतींची पुनर्रचना व पुनर्विकास निर्धारीत कालावधीत व नियोजनबध्दरित्या पुर्ण होण्याची खात्री करण्यासाठी नियोजनाच्या प्रक्रियेत सुसूत्रता आणावी व यासाठी करावयाच्या कामाचे स्वरुप, त्यासाठी आवश्यक असणारी साधने, साधनांचे वाटप, दुरुस्ती अथवा पुनर्रचना करण्यासाठीची कालमर्यादा, पुनर्विकासाची पध्दत म्हणजेच पुनर्विकास स्वतः केला जाईल की खाजगी विकासकामार्फत केला जाईल या सर्व महत्वाच्या बाबी दर्शविणारा कालबध्द आराखडा तयार करण्यात यावा व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यांत कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.७ : वित्तीय व्यवस्थापन

परिच्छेद क्रमांक २.२.७.१ : "उपकर संकलनातील थकबाकी"

अभिप्राय :

१.१५७ MHADA अधिनियमामधील तरतुदी नुसार, दुरुस्ती आणि पुनर्रचना उपकर जमा करण्याची जबाबदारी MCGM वर सोपविली आहे. कराचा भरणा, कर जमा केलेल्या दिवसापासून १५ दिवसांत तो राज्य शासनाकडे जमा करण्यासाठी देणे आवश्यक आहे, जो त्यानंतर दुरुस्ती मंडळाकडे भरला जाईल. त्याखेरीज MCGM ने जमा केलेल्या उपकराच्या रकमेएवढीच रक्कम राज्य शासनाने दुरुस्ती मंडळाला देणे आवश्यक आहे.

MCGM ने राज्य शासनाकडे कमी भरणा केला, राज्य शासनाने दुरुस्ती मंडळाने कमी भरणा केला तसेच दुरुस्ती मंडळाला राज्य शासनाकडून देय असलेल्या वाट्याची रक्कमही कमी भरली गेली.

MCGM ने १९९७ पासून जीर्ण इमारतींमधील रहिवाशांकडून दुरुस्ती उपकरापोटी वसूल करावयाची थकबाकी मार्च,२०११ पर्यंत रु.६४१.३९ कोटी होती. त्यापैकी ५१ टक्क्यांहून अधिक (रु.३२६.१८ कोटी) थकबाकी २००७-०८ यापूर्वीची होती.

अशाप्रकारे, MCGM व राज्य शासनाची थकीत उपकरवसूली व कमी रकमेचा भरणा रु.९०७.८१ कोटी होता व दुरुस्ती मंडळाच्या अर्थव्यवस्थेवर आणि दुरुस्ती आणि पुनर्रचना करण्याच्या क्षमतेवर त्याचा परिणाम झाला. दुरुस्ती मंडळाच्या लेख्यांमध्ये शासनाकडून येणे असलेली रक्कम दर्शविलेली नव्हती. रचनात्मक दुरुस्तीसाठी निवडलेल्या ७७३६ इमारतींपैकी फक्त ४५४९ दुरुस्ती कामांच्या अंदाजपत्रकाला मंजुरी देण्यात आली, ज्यापैकी दुरुस्ती मंडळाकडे पुरेश्या निधी अभावी २००७-१२ मध्ये ३०८३ इमारतींच्या दुरुस्तीचे काम हाती घेण्यात आले.

दुरुस्ती मंडळाने ही वस्तुस्थिती मान्य केली आणि वसूल केलेल्या रकमेचा भरणा शासनामार्फत न करता थेट MHADA कडे करण्याचे निर्देश MCGM ला देण्याची विनंती शासनाला करण्यात येत असल्याचे सांगितले.

विभागीय प्रतिनिधींनी महालेखाकारांनी नोंदविलेले आक्षेप मान्य केले व उपकर संकलनात मोठ्या प्रमाणात थकबाकी असल्याचेही मान्य केले. महालेखाकारांनी त्यांचे आक्षेपात शासनाकडून देय असलेली उपकर वसुलीची प्रलंबित रकमेबाबतचा तक्ता नमूद केलेला आहे. त्यात दुरुस्ती मंडळाला शासनाकडून प्रलंबित असलेली उपकराची तसेच अनुदानाची एकूण रु.२११.८३ कोटी एवढी रक्कम येणे आहे. यावर विभागीय सचिवांनी समितीसमोर सांगितले की, ही रक्कम सन २०११-१२ पर्यंतच्या थकबाकीची आहे. परंतु सद्यःस्थितीत दुरुस्ती मंडळाला महानगरपालिकेकडून प्राप्त झालेले रु.१४.२६ कोटी व शासनाच्या मॅचींग ग्रँटपोटी रु.८६.९५ कोटी असे एकूण रु.१०१.२१ कोटी उपकर (cess) जमा करण्यात येतो व हा सेस म्हाडाच्या वतीने महानगरपालिका जमा करते व तो शासनाला देते व ती रक्कम शासनाच्या एकत्रित निधीमध्ये जमा होते व अंदाजपत्रकाच्या माध्यमातून ही रक्कम व त्याची मॅचींग ग्रँट दुरुस्ती मंडळाला देण्यात येते. उपकर पात्र इमारतींच्या दुरुस्तीसाठी मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळास वेगवेगळ्या स्त्रोतामार्फत प्राप्त होणारा निधी हा नियमित व पुर्णपणे न देण्यात आल्यामुळे याचा थेट परिणाम या इमारत दुरुस्तीवर पडत असून उपलब्ध निधीमध्ये या इमारतींची दुरुस्ती, पुनर्रचना वा पुनर्विकास पुर्णपणे शक्य होत नाही.

शिफारस :

१.१५८ मुंबईतील उपकरपात्र इमारतींची देखभाल, दुरुस्ती, पुनर्रचना व पुनर्विकास हा मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळ यांचेकडून करण्यात येतो. या मंडळाकडे असलेले निधीचे स्त्रोत हे प्रामुख्याने उपकर पात्र इमारतींच्या मालकांवर आकारलेला उपकर (cess), राज्य शासन, मुंबई महानगरपालिका, म्हाडा यांचेकडून प्राप्त वार्षिक अनुदान/सहाय्य, पुनर्रचना केलेल्या इमारती व संक्रमण शिबिरातील गाळेधारकांकडून वसूल केलेला सेवा आकार, नुकसान भरपाई, शास्ती, दंड इत्यादीतून जमा झालेली रक्कम आहे. मुंबईत जवळजवळ १९००० उपकरपात्र इमारती असून त्या सर्व जीर्ण, कमकुवत व मोडकळीस आलेल्या असून त्याची देखभाल दुरुस्ती, पुनर्रचना, पुनर्विकास करण्यासाठी मंडळाला नियमितरुपाने मोठ्या प्रमाणात निधीची आवश्यकता असते. उपरोक्त स्त्रोतातून प्राप्त होणारा निधी हा नियमितरित्या प्राप्त होत नसल्यामुळे त्याची मोठी थकबाकी असल्याचे दिसून येते. परिणामी दुरुस्ती मंडळाकडे निधीचे संकलन कमी होते व त्याचा थेट परिणाम या इमारतींच्या देखभाल दुरुस्तीच्या कामांवर पडतो. मंडळाकडे उपलब्ध निधीमधून ही कामे करताना व निधीच्याआधारे कामांचे प्राधान्यक्रम ठरविताना अनेक अडचणी येतात. परिणामी दरवर्षी काही इमारती पडतात व त्यात मोठ्या प्रमाणात जिवीत व मालमत्तेची हानी होते. यासाठी शासनाने मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळास आर्थिकरित्या सक्षम बनविणे आवश्यक आहे. यासाठी या मंडळाकडे विविध स्त्रोतातून प्राप्त होणारा निधी नियमितपणे मिळण्यासाठी शासनाने प्रयत्न करावा व या मंडळाला म्हाडा, राज्य शासन, मुंबई महानगरपालिका यांचेकडून देय असणारा निधी व त्याची थकबाकी तातडीने देण्यात यावी. तसेच MCGM ने संपुर्ण उपकर जो वसुल केला आहे आणि त्वरीत शासनाकडे भरणा केला आहे आणि त्याप्रमाणात शासनाकडून निधी वितरीत केला गेला आहे याची खात्री करावी व भविष्यात अशा आक्षेपांची पुनरावृत्ती टाळावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यांत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१५९ इमारत दुरुस्ती मंडळाकडे निधी वर्ग करण्याच्या सध्या अस्तित्वात असलेल्या कार्यपध्दतीमुळे हा निधी मंडळाला पुर्णपणे व नियमित रुपाने मिळत नाही. वास्तविकतः या उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्तीसाठी उपकर (cess) जमा करण्यात येतो. हा सेस म्हाडाच्या वतीने महानगरपलिका जमा करते. ही वसुली देखील १०० % होत नसल्यामुळे वसूल होणारा निधी हा मुळातच कमी व प्रत्येक वर्षी बदलणारा असतो. अशाप्रकारे महानगरपालिकेकडून जमा करण्यात आलेली (cess) ची रक्कम राज्य शासनाच्या एकत्रित निधीमध्ये जमा होते. वास्तविकतः हा निधी विशेषतः उपकर पात्र इमारतींच्या दुरुस्तीसाठीच गोळा केलेला असतानाही व ही रक्कम थेट दुरुस्ती मंडळाला देणे आवश्यक आहे. परंतु हा निधी एकत्रित निधीमध्ये जात असल्यामुळे मंडळासाठी निधीची तरतूद अर्थसंकल्पात करुन तो निधी प्राप्त करुन घेणे ही अत्यंत किचकट व वेळखाऊ प्रक्रिया होऊन जाते व यामधूनही पुर्ण निधी मंडळाला प्राप्त होत नाही. त्याचप्रमाणे याचे राज्य शासनाच्या हिश्श्यापोटीचे अनुरुप अनुदान (Matching Grant) जे राज्य शासनाकडून दिले जाते. त्याची तरतूद अर्थसंकल्पात करुन देण्यात येते व त्यातही अशाप्रकारे प्राप्त होणारी रक्कम ही पुर्ण देय रक्कम नसून यामध्ये मोठ्या प्रमाणात थकबाकी राज्य शासनाकडे प्रलंबित राहते. अतः शासनाने उपकराच्या माध्यमातून महानगरपालिकेने जमा केलेली व शासनाकडे वर्ग केलेली रक्कम थेट मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाला नियमानुसार व त्या प्रमाणात द्यावी व त्याअनुषंगाने शासनस्तरावरुन निर्णय घेण्याबाबत आवश्यक ती कार्यवाही करण्यात यावी व राज्य शासनाकडून देय ठरणारी राज्य शासनाच्या हिश्श्यापोटीचे अनुरुप अनुदान (Matching Grant) तरतूद देखील पुर्णपणे वितरीत करुन मंडळाला द्यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस २ महिन्यांत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.७.२ : "भाडे आणि सेवा आकाराची अल्प वसुली"

१.१६० अभिप्राय :

पुनर्रचित इमारती मधील भाडेकरुंना पाणी, वीज, स्वच्छता, पाण्याचा पंप चालविणे इत्यादि सोयी पुरविण्यासाठी दुरुस्ती मंडळाने केलेला खर्च भाडेकरुंकडून सेवा आकाराच्या रुपाने वसूल करणे आवश्यक होते. प्रकल्पग्रस्तांना तात्पुरता निवारा पुरविण्यासाठी दुरुस्ती मंडळ विकासकांना संक्रमण गाळे उपलब्ध करुन देते. त्यासाठी विकासकाने एक वर्षाचे भाडे आगाऊ द्यावे व तीन महिन्यांचे भाडे अनामत रक्कम (earnest money) म्हणून मंडळाला देण्याच्या अटीवर विकासकांना संक्रमण शिबीरांचे वाटप केले जाते. विकासकाने विशिष्ट मुदतीत संक्रमण शिबिरे परत न केल्यास दंड देखिल आकारणीय होता.

सन २००७-१२ या कालावधीत दुरुस्ती मंडळाने निर्धारण केलेल्या सेवा आकार आणि भाड्याची रक्कम रु.१२१.७५ कोटी होती, त्यापैकी फक्त रु.६४.२९ कोटी (५३ टक्के) वसूल झाले. मार्च,२०१२ पर्यंत, सेवा आकार आणि भाड्याची थकित रक्कम रु.५७.४६ कोटी होती. एकूण थकित रक्कमेपैकी ऑगस्ट,२०१२ पर्यंत, २४ विकासकांना १९९७ ते २०११ दरम्यान वापरण्यास दिलेल्या ११२५ संक्रमण शिबिरांच्या भाड्यापोटी रु.२४.१२ कोटी येणे होते. दुरुस्ती मंडळाने वसुलीचे लक्ष्य निश्चित केले नाही किंवा वसुलीचा पाठपुरावा करण्यासाठी अभिलेखे ठेवले नाहीत किंवा सेवा आकार न भरल्यावर गाळे ताब्यात घेण्यासाठी कुठलीही कारवाई देखिल केली नाही.

सात दिवसांत थकबाकी चुकती करण्यासाठी आणि दिलेल्या गाळ्यांची मुदत संपल्यामुळे ते परत करण्यासाठी विकासकांना नोटीस पाठविल्याचे दुरुस्ती मंडळाने सांगितले. त्याखेरीज संबंधित विकास प्राधिकरणाला थकबाकी न भरणा-या व गाळे परत न करणा-या विकासकाविरुध्द कारवाई करण्याची सूचना देण्याची विनंती गृहनिर्माण विभागाला केली असल्याचे दुरुस्ती मंडळाने सांगितले.

मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाला आर्थिकदृष्ट्या सक्षम करण्यास त्यांना नियमितरित्या प्राप्त होणा-या भाडे व सेवा आकाराची वसुली पुर्णपणे व नियमितरित्या होणे आवश्यक असताना ही वसुली पुर्णपणे झालेली नाही. अशाप्रकारच्या वसुलीसंदर्भात म्हाडा अधिनियमामध्ये अनेक प्रभावी तरतूदी अस्तित्वात असताना तसेच विकासकांनी या अटी व शर्तीचा भंग केल्यास किंवा पालन न केल्यास विकासकावर कार्यवाही करण्याची तरतूद देखील असताना त्याचे पालन योग्यरित्या होत असल्याचे समितीला दिसून आले नाही व विकासकांकडे या थकबाकीपोटी असलेली रक्कम मोठी असल्याचे समितीच्या निदर्शनास आले.

सदरहु विषयावर समितीसमोर विस्तृत चर्चा झालेली असून मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाने विकासकांना एकूण ३७०८ गाळे दिलेले आहेत. SRA, पुनर्विकास करण्यासाठी विकासकांना या गाळ्यांची आवश्यकता असून त्यासाठी विकासकाकडून एक वर्षाचे भाडे आगाऊ स्वरुपात व ३ महिन्यांचे भाडे अनामत म्हणून घेण्यात येते. परंतु कित्येक विकासकांनी या भाड्यापोटीची रक्कम दुरुस्ती मंडळाला भरलेली नाही तसेच गाळे देखील परत केलेले नाही. अशा ५१ विकासकांविरुध्द कारवाई करण्यासाठी मंडळाने गृहनिर्माण विभागाला विचारण्याची कोणतीही आवश्यकता नाही. ही जबाबदारी मंडळाचीच आहे. ही मंडळाची नियमित वसुली असून ती म्हाडानेच करण्याची आवश्यकता असून विकासकांवर कारवाई करणे देखील अपेक्षित होते. परंतु म्हाडाच्या अधिका-यांनी गृहनिर्माण विभागावर हा विषय टाकून स्वतःची जबाबदारी या प्रकरणी टाळण्याचा प्रयत्न केला आहे. याबाबत विभागाने संबंधित अधिका-यांवर स्वतःहून कारवाई करणे अपेक्षित असताना विभागाने ती केली नाही. यासंदर्भात समितीने कारवाईसंदर्भात सांगितले असता तत्कालिन उपमुख्य अधिकारी (संक्रमण शिबीर) या पदावर कार्यरत (सन २००७ ते २०१२) असणा-या अधिका-यांना कारणे दाखवा नोटीस देण्यात आल्या असून संबंधित तत्कालिन मिळकत व्यवस्थापक, भाडे वसुलीकार यांचेवर कारवाई करण्यात येत असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले.

विकासक वसुलीची थकबाकी भरत नसेल व गाळेदेखील परत देत नसेल तर याबाबत म्हाडाने केवळ पत्रव्यवहार करत राहिल्याने काहीही निष्पत्ती होणारी नसून अशा विकासकांवर कडक कारवाई करण्याची आवश्यकता आहे. काही विकासकांकडे तर हे गाळे कायमस्वरुपी दिल्यासारखेच वापरण्यात येत आहेत. त्यांचेवर कोणतीही ठोस कारवाई म्हाडामार्फत करण्यात येत नाही. या सर्व विकासकांची कामे व त्यासाठी वेळोवेळी लागणा-या सर्व परवानग्या शासनामार्फतच देण्यात येत असताना व म्हाडा अधिनियमात अशा विकासकांवर कडक कारवाई करण्याच्या सर्व प्रभावी तरतूदी अस्तित्वात असताना त्याचा प्रभावी वापर म्हाडाकडून करण्यात येत नाही. यासाठी केवळ अधिका-यांचा हेतू शासनाचे हित बघण्याचा असल्याची आवश्यकता आहे.

मंडळाला व पर्यायाने म्हाडाला याबाबतचे सर्व अधिकार प्राप्त आहेत. विकासकांच्या परवानग्या थांबविल्या की या रकमा तात्काळ वसूल होणे शक्यच असताना विभागाचे अधिकारी अशाप्रकारच्या वसुली व विकासकांवर करावयाच्या कारवाईकडे दुर्लक्ष करतात. या सर्व बाबी विकासक व अधिका-यांच्या संगनमताने चालत असते. अशावेळी अशा अधिका-यांवर देखील कडक कारवाई करणे आवश्यक आहे. म्हाडाने त्यांचे अधिकार वापरुन एका ठराविक कालमर्यादेत या रकमेची वसुली केली पाहिजे अथवा विकासकाचे काम थांबविले पाहिजे असे समितीने सांगितले असता ज्या अधिका-यांनी त्यांना प्राप्त अधिकारांचा वापर केला नाही त्यांचेवर जबाबदारी निश्चित करुन १ महिन्यात कारवाई करण्यात येईल व १ वर्षाच्या आत विकासकांकडून ही सर्व वसुली करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीला सांगितले. शक्य असेल तर विकासकांच्या विक्रीयोग्य गाळ्यांचे (sale component) बांधकाम थांबवावे व फक्त एसआरएचा प्रकल्प सुरु ठेवावा असे समितीने सांगितले असता या प्रकरणी मंडळाच्या स्तरावर कारवाई सुरु आहे. त्यात विकासकांना नोटीसा देणे, NOC रद्द करणे, सुनावणी देणे इत्यादी कारवाया देखील करण्यात येत असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. अशा कारवाया करताना पुनर्वसनाचे प्रकल्प बंद पडू नये अथवा अर्धवट राहून त्यास विलंब होऊ नये याची देखील काळजी विभागाने घ्यावी. परंतु कायद्याची अंमलबजावणी करताना कोणत्याही भावनिक व संवेदनशील बाबींचा गैरफायदा विकासकांना घेता येणार नाही याची दक्षता घेण्यात यावी. महालेखाकारांनी हे आक्षेप नोंदवेपर्यंत विभागाने या गंभीर प्रकरणी कोणतीच कारवाई केली नाही. तसेच महालेखाकारांनी हे आक्षेप नोंदविल्यानंतर आज जवळजवळ ५-६ वर्षांनंतर देखील म्हाडाने विकासकांवर व अधिका-यांवर कोणतीही ठोस कारवाई केल्याचे समितीला दिसून आले नाही. अनेक प्रकरणांमध्ये शासनाची योग्य बाजू न्यायालयात न मांडल्यामुळे देखील विकासकांना स्थगिती मिळते. नियमाप्रमाणे जे भाडे भरणे विकासकांवर बंधनकारक आहे व ते न भरण्यास म्हाडाने अधिनियमांतर्गत तरतुदीन्वये कारवाई केल्यास त्यास न्यायालयातून स्थगिती मिळूच शकत नाही. परंतु काही गोष्टी अधिकारी व विकासकाच्या संगनमताने होतात. अशा विकासकांवर व अधिका-यांवर कारवाई करण्यात यावी अशी भावना समितीने व्यक्त केली असता या प्रकरणी चौकशी करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर आश्वासित केले व या प्रकरणी जे कोणी जबाबदार असतील त्यांना निलंबित करण्यात येईल असेही समितीला आश्वासित करण्यात आले. समितीला आश्वासित केल्याप्रमाणे विभागाकडून प्राप्त माहितीमध्ये माहे एप्रिल,२००७ ते २०१२ या कालावधीमध्ये भाडेवसुली करण्याच्या कार्यवाहीत कसूर केल्याप्रकरणी उपमुख्य अधिकारी (संक्रमण गाळे) या पदावरील एका अधिका-याविरुध्द विभागीय चौकशी सुरु करण्यात आली आहे. तसेच अन्य दोन अधिकारी त्यावेळी प्रतिनियुक्तीने या पदावर कार्यरत असल्यामुळे त्यांचा तपशिल उपलब्ध करुन घेणेसाठी सामान्य प्रशासन विभागाला कळविण्यात आले आहे. तसेच मिकळत व्यवस्थापक संवर्गातील एका अधिका-याविरुध्द विभागीय चौकशीची कारवाई सुरु असून ३ अधिकारी सेवानिवृत्त झाले असून १ अधिकारी मयत असल्याचे विभागामार्फत सांगण्यात आले.

तसेच या माहितीसोबत विकासकांना वितरीत करण्यात आलेल्या संक्रमण गाळ्यांची विकासक-निहाय वसूलपात्र रक्कम, थकबाकी व वसूल करण्यात आलेल्या रकमेचा तपशिल समितीला देण्यात आला. त्यातील रु.१२० कोटीपैकी रु.१७ कोटी वसूल करण्यात आले आहे. त्याचप्रमाणे थकबाकी अदा न करणा-या विकासकांना stop work च्या नोटीसा देण्यात आल्या असून त्या विकासकांचा तपशिल देखील समितीला सादर करण्यात आला. तसेच काही संक्रमण शिबीरांच्या गाळ्यामध्ये लोकांना पोलिसांची मदत घेऊन जबरदस्तीने काढण्यासंदर्भातील कारवाई देखील सुरु असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. महालेखाकारांनी जेव्हा हे आक्षेप नोंदविले त्यावेळी रु.५७.४६ कोटी एवढी थकबाकी होती. परंतु आता साक्ष घेतेवेळी विकासकाकडे असलेली थकबाकीची रक्कम ही जवळजवळ रु.११५ कोटी व संक्रमण शिबीरामधील भाडेकरुंकडून जवळजवळ रु.१२४ कोटी अशा एकूण रु.२३९ कोटींची थकबाकी असल्याचे समितीच्या निदर्शनास आले. यातील संक्रमण शिबीर हे विभागाकडून विकासकाला देण्यात येतात. अशावेळी या संक्रमण शिबीरातील सर्व रकमेची जबाबदारी ही विकासकावरच असली पाहिजे. त्याचबरोबर सेवा आकाराची रक्कम मोठी असून या रकमेची देखील थकबाकी आहे व संपुर्ण मुंबईचा विचार केल्यास ही रक्कम रु.१००० ते १२०० कोटी इतकी असण्याची शक्यता आहे. विकासकांना केवळ (Stop work) करुनही हा प्रश्न सुटु शकणार नाही. काही विकासकांना तर ही कामे थांबविणे अधिक फायद्याचे आहे. त्यामुळे वसुली अधिक सक्तीने करण्याची आवश्यकता आहे. नियमित रुपाने ही वसुली विकासकांकडून न झाल्यास ही वसुली महसुली वसुलीच्या (Revenue Recovery) स्वरुपात करण्यात यावी व त्यासाठी जिल्हाधिका-यांची परवानगी घेऊन मंडळाने अशा वसुलीच्या नोटीसेस विकासकांना देण्यात याव्यात अशी देखील भावना समितीने व्यक्त केली.

शिफारस :

१.१६१ रहिवाशांना तात्पुरता निवारा पुरविण्यासाठी मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाकडून विकासकांना संक्रमण गाळे उपलब्ध करुन देण्यात येतात. त्यासाठी विकासकाने एक वर्षाचे भाडे आगाऊ व तीन महिन्याचे भाडे अनामत रक्कम म्हणून भरणे बंधनकारक आहे. तसेच विकासकाने विशिष्ट मुदतीत संक्रमण शिबीरे परत न केल्यास दंड आकारण्याची देखील तरतूद आहे. परंतु सन २००७ ते २०१२ या कालावधीत दुरुस्ती मंडळाने निर्धारीत केलेल्या सेवा आकार व भाड्याची कोट्यावधी रुपयांची थकीत वसुली करण्यात आली नव्हती. तसेच वसुलीचे लक्ष्य निश्चित करण्यात आले नव्हते तसेच वसुलीचा पाठपुरावा देखील केल्याचे समितीला दिसून आले नाही. सेवा आकार न भरल्यावर गाळे ताब्यात घेण्यासाठी देखील कुठलीही कारवाई केली गेली नाही. अतः म्हाडाने ही सर्व वसुलपात्र रक्कम तात्काळ वसूल करावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६२ थकबाकी न भरणा-या व गाळे परत न करणा-या विकासकांविरुध्द कारवाई करण्याची तरतूद म्हाडा अधिनियमामध्ये अस्तित्वात असताना व या विहित तरतुदीन्वये कारवाई करण्याचे पुर्ण अधिकार म्हाडाच्या अधिका-यांना असताना त्यांनी ही कारवाई न करता अशा विकासकाविरुध्द कारवाई करण्याची सूचना देण्याची विनंती गृहनिर्माण विभागाला केली व वसुली प्रकरणी वेळकाढूपणाच्या मार्गाचा अवलंब केला. अशा वसुलीमध्ये विकासक व अधिका-यांचे संगनमत व हातमिळवणीशिवाय हे होऊच शकत नाही. याबाबत संबंधितांवर कारवाई करण्यास समितीला आश्वासित केले. विभागाने समितीला आश्वासित केल्यानुसार उपमुख्य अधिकारी (संक्रमण गाळे) यांना कारणे दाखवा नोटीस व व्यवस्थापक भाडे वसुलीकार यांचेवर कारवाई करण्यात येत असल्याचे समितीला सांगितले. सदरहु बाब अतिशय गंभीर असून संबंधितांवर या प्रकरणी गंभीर स्वरुपाची कारवाई होणे अपेक्षित असताना विभागाने या प्रकरणी अधिका-यांवर थातूरमातुर कारवाई करणे समितीला अभिप्रेत नाही. अशाप्रकारची अस्तित्वात असलेली कार्यपध्दती लक्षात घेता काही प्रकरणी विभागाने गंभीर स्वरुपाची कारवाई अधिका-यांवर केली नाही तर अशा बाबींवर शासनाचा व विभागाचा कोणताही अंकुश राहणार नाही. अतः या प्रकरणी जबाबदार असणा-या सर्व संबंधित अधिका-यांवर कारवाई करुन समितीस ३ महिन्यात कळविण्यात यावे अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६३ विकासक वसुलीची थकबाकी भरत नसेल व गाळे देखील परत देत नसेल तर याबाबत म्हाडाने विकासकांशी केवळ पत्रव्यवहार करीत न राहता अशा विकासकांवर कडक कारवाई करण्याची आवश्यकता आहे. काही विकासकांकडे तर हे गाळे कायमस्वरुपी दिल्यासारखेच वापरण्यात येत आहेत. या सर्व विकासकांची कामे व त्यासाठी लागणा-या सर्व परवानग्या शासनामार्फत देण्यात येत असताना विभागाला विकासकाकडून वसुली करण्यास कोणत्याही अडचणी येण्याचे कारण नाही. विकासकाच्या परवानग्या वा **NOC** थांबविल्या की या वसुली अधिक तत्परतेने करणे शक्य असताना विभागाचे अधिकारी ही वसुली इतकी वर्षे करु शकत नाही. ही बाब समितीला मान्य करण्यासारखी नाही. काही प्रकरणात विभागाने विकासकाच्या प्रकल्पाची कामे थांबविलेली आहेत. अधिनियमात विकासकावर करावयाच्या कडक कारवाई संदर्भात प्रभावी तरतूदी अस्तित्वात असताना विभागाच्या अधिका-यांकडून त्याचा प्रभावीरित्या वापर करण्यात येत नाही. अधिक आश्चर्याची बाब म्हणजे महालेखाकारांनी सदरहू आक्षेप नोंदविल्यापासून सद्यःस्थितीपर्यंत ही थकबाकीची रक्कम वाढतच आहे. विभागाने अतिशय कालबध्द पध्दतीने ही वसुली तात्काळ करावी. प्रसंगी गरज पडल्यास विकासकाच्या विक्रीयोग्य गाळ्यांचे काम थांबविण्यात यावे. तरीही ही वसुली न झाल्यास ही वसुली महसुली वसुली **(Revenue Recovery)** स्वरुपात करण्यासाठी जिल्हाधिका-यांची परवानगी घेऊन तात्काळ नोटीस देऊन ही वसुली करण्यात यावी. त्याचवेळी पुनर्विकासाच्या कामावर याचा विपरित परिणाम होणार नाही याची दक्षता देखील विभागाकडून घेण्यात यावी. परंतु कोणत्याही भावनिक व संवेदनशील बाबींचा गैरफायदा विकासकांना घेता येणार नाही याची देखील दक्षता घेण्यात यावी व ही वसुली तात्काळ करावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यांत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६४ सन २००७ ते २०१२ या कालावधीत भाडेवसुली करण्याच्या कार्यवाहीत कसूर केल्या प्रकरणी संबंधित अधिका-यांवर कारवाई करण्याच्या सूचना समितीने दिल्या असता विभागाने उपमुख्य अधिकारी (संक्रमण गाळे) या पदावरील एका अधिका-याविरुध्द व एका मिळकत अधिका-याविरुध्द विभागीय चौकशी सुरु केली व ३ अधिकारी सेवानिवृत्त झाले असून, १ अधिकारी मयत झाला असून, दोन अधिकारी हे म्हाडामध्ये प्रतिनियुक्तीने कार्यरत होते. त्यामुळे ते आता कार्यरत असलेल्या पदाचा तपशिल घेण्याचे काम सुरु आहे असे सांगण्यात आहे. समिती या कारवाई संदर्भात समाधानी नाही. मुंबई सारख्या मोठ्या शहरात विकासकांची कोट्यावधी रुपयांची कामे वेगवेगळ्या ठिकाणी सुरु असताना व त्यांच्या सर्वच परवानग्या

शासनाच्या हाती असताना अशा प्रकारची वसुली वर्षानुवर्षे विकासकाकडून न होणे हे अधिका-यांच्या संगनमताशिवाय शक्य नाही. अशा सर्वच अधिका-यांविरुध्द अतिशय कठोर कारवाई करुन केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६५ संक्रमण शिबीरामधील भाडेकरुंकडून जो सेवा कर आकारण्यात येतो यात देखील सुधारणा करण्याची आवश्यकता आहे. ही संक्रमण शिबिरे विभागाकडून विकासकांना देण्यात येतात. त्यामुळे या संक्रमण शिबिरासाठी रहिवाशांकडून सेवाकर वसुल न करता तो विकासकाकडून वसुल करण्यात यावा. हा सेवा कर त्याठिकाणी प्रत्यक्ष राहणा-या रहिवाशांकडून वसुल करणेबाबतचा ठराव म्हाडाने केलेला आहे व त्याअनुषंगाने ही कारवाई करण्यात येत असल्याचे समितीला सांगण्यात आले. परंतु ही संक्रमण शिबीरे विकासकांना अगदी कमी व नाममात्र दराने देण्यात येतात. त्यामुळे या संक्रमण शिबीरासाठीच्या खर्चाची संपुर्ण जबाबदारी विकासकावर टाकण्यात यावी व त्या रकमेचा भरणा विकासकानेच केला पाहिजे. अतः त्याअनुषंगाने शासन स्तरावरुन तात्काळ योग्य निर्णय घेण्यात यावा व त्याअनुषंगाने आवश्यक ती तरतूद वा सुधारणा करण्यात याव्यात व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६६ विकासकाला प्रत्येक बाबींसाठी व परवानग्यांसाठी म्हाडा अथवा एसआरएकडे यावे लागते. तरीही ही वसुलीची कारवाई विभागाकडून अत्यंत संथगतीने सुरु आहे. शासनाचा जवळजवळ रु. २५० कोटी एवढा निधी वसुलीसाठी अद्यापही प्रलंबित आहे. विभागाकडून विकासकांना विज, पाणी यासारख्या बाबी मोफत देण्यात येतात. तरीही योग्य त्या प्रमाणात ही वसुली होत नाही. या सर्व बाबींवर आळा बसण्यासाठी विभागाने धोरणात्मक निर्णय घेण्याची आवश्यकता आहे. एखाद्या विकासकावर थकबाकी असेल तर म्हाडाने अशा विकासकांना पुन्हा संक्रमण शिबीरे देऊ नये अथवा मोठ्या प्रमाणात दंड आकारण्याची तरतूद करावी, तसेच विकासकाला एखादे काम देतेवेळी त्यांचेवर इतर कोणतीही थकबाकी नाही याची खात्री करुन घेताना त्यांना इतर कामाचे No Dues प्रमाणपत्र सादर करणे बंधनकारक करण्यात यावे व यासंदर्भात आवश्यक तो निर्णय तातडीने शासनस्तरावरुन घेण्यात यावा व यासंदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यांत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१६७ विकासकांच्या अशाप्रकारच्या कार्यपध्दतीवर निर्बंध घालण्याची आवश्यकता असून ज्याप्रमाणे डीपीआरमध्ये विकासकाने एल.ओ.आय. घेतल्यानंतर विहित कालावधीत बांधकाम पुर्ण केले नाही तर तो विकासक बदलण्याची तरतूद आहे. जी तरतूद एस.आर.ए. कायद्यात आहे ती म्हाडा ॲक्टमध्ये नाही. ती तरतूद म्हाडाच्या इमारतींचा पुनर्विकास करताना लागू करण्याची आवश्यकता आहे. याअनुषंगाने धोरणात्मक व सर्वंकष विचार करण्यासाठी मा. आमदार महोदयांची एक समिती गठीत करण्यात आलेली आहे. अतः अशाप्रकारची तरतूद म्हाडा इमारतींचा पुनर्विकास करणेसाठी लागू करण्यात यावी. तसेच एसआरएकरिता ज्याप्रमाणे उच्चाधिकार समिती आहे तशी म्हाडाकरीता देखील करण्यात यावी. याअनुषंगाने आवश्यक ते बदल वा सुधारणा नियमात करण्यात याव्यात व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यांत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.८ : दुरुस्ती आणि पुनर्रचना कामांची अंमलबजावणी

परिच्छेद क्रमांक २.२.८.१ : "रचनात्मक दुरुस्तीच्या अंमलबजावणीतील विलंब"

अभिप्राय :

१.१६८ उपकरपात्र इमारतींची दुरुस्ती, दुरुस्ती मंडळाने ग्राह्य दुरुस्ती खर्चाच्या मर्यादेप्रमाणे (PCL) मार्च २००४ ते सप्टेंबर २००८ या कालावधीत रु.१२००/- प्रती चौरस मिटर या दराने व नंतर रु.२०००/- प्रती चौरस मिटर या दराने केली. या मर्यादेपेक्षा जास्त झालेल्या खर्चाचा भार इमारतीमधील रहिवाशांनी सोसायचा होता. दुरुस्ती मंडळाने सन २००७-१२ दरम्यान केलेल्या सर्वेक्षणानुसार ७७३६ उपकरपात्र इमारतींची रचनात्मक दुरूस्तीसाठी निवड करण्यात आली होती, परंतु प्रत्यक्षात ४५४९ इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीला मंजुरी मिळाली. उर्वरीत ३१८७ इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीला पुरेशा निधी अभावी मंजुरी मिळाली नाही. तसेच, रचनात्मक दुरूस्तीसाठी मंजुरी मिळालेल्या ४५४९ इमारतींपैकी १४६६ इमारतींच्या दुरूस्तीचे काम अपुरा निधी व भाडेकरूंच्या असहकारामुळे हाती घेण्यात आले नव्हते.

चाचणी तपासणी केलेल्या पाच विभागांच्या मासिक प्रगती अहवालांच्या छाननीमध्ये १२२३ इमारतींच्या दुरुस्तीला मंजूरी मिळूनही त्यांचे काम सुरु झाले नाही (मार्च, २०१२). तीन विभागातील ७०७ रचनात्मक दुरुस्तीचे कामे पहिले संयुक्त निरीक्षण

न करणे, वास्तु विशारदाकडून नकाशा व खर्चाचा अंदाज न मिळणे, मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी न देणे, दुरुस्तीच्या कामासाठी विकासक निश्चित न करणे इत्यादि कारणासाठी प्रलंबित होती. या खेरीज उर्वरित ५१६ इमारतीच्या दुरुस्तीस झालेल्या विलंबाची कारणे दोन विभागांच्या मासिक प्रगती अहवालात देण्यात आली नव्हती. एकाही विभागाने प्रलंबित कामांची वर्षनिहाय नोंद ठेवली नव्हती. विभागांनी MBRRB मुख्यालयाकडे पाठविलेल्या मासिक अहवालात, मंजूर होऊनही प्रत्यक्षात सुरु न केलेल्या कामांच्या सद्यस्थितीविषयाची, व्यवस्थापनाला योग्य निर्णय घेण्यासाठी आवश्यक असलेली माहिती दिली नव्हती व यासाठी साधनसामग्रीचा अभाव, उपकरपात्र इमारतींमधील भाडेकरुंचा असहकार आणि ग्राह्य दुरुस्ती खर्चाच्या मर्यादेपेक्षा जास्त खर्च देण्याची तयारी नसणे या बाबी जबाबदार असल्याचे सांगण्यात येणे.

उपकरपात्र इमारतींची दुरुस्ती प्रलंबित राहण्यामागील कारणे काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता इमारतींचे भौतिक उद्दिष्ट बजेटच्या उपलब्धतेनुसार ठेवले जाते. इमारतींच्या दुरुस्तीसाठी मंजुरी मिळूनही ती कामे सुरु झाली नाहीत कारण यासाठी आवश्यक असणारे संयुक्त निरीक्षण करण्यात आले नाही, वास्तु विशारदाकडून नकाशा व खर्चाचा अंदाज मिळालेला नाही, मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी दिलेला नाही, इमारतीच्या दुरुस्तीसाठी विकासक नियुक्त करण्यात आला नाही. या सर्व कारणांमुळे हा विलंब झाल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीसमोर सांगितले असता या सर्व बाबी पूर्ण करण्याची जबाबदारी कोणाची होती, या सर्व बाबी म्हाडानेच करणे अपेक्षित असताना विभाग अशाप्रकारची कारणे देऊ शकत नाही. संयुक्त सर्वेक्षण करणे, वास्तुविशारदाची नियुक्ती करणे ही नियमित प्रक्रिया असतानाही ती म्हाडाने पार पाडण्यास कोणतीही अडचण नव्हती. तसेच त्यासाठीच्या विलंबाची कोणतीही कारणे देखील नोंदविलेली नाही. यावर रचनात्मक दुरुस्तीच्या अंमलबजावणीत विलंब झालेला आहे ही वस्तुस्थिती असल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीसमोर साक्षीदरम्यान मान्यच केले. यासाठी ज्या अधिका-यांची हे करण्याची जबाबदारी होती ती त्यांनी पूर्ण केली नाही. त्यांना निलंबित करण्याची आवश्यकता असून वास्तु विशारदांना ब्लॅकलिस्ट करण्यात यावे असे समितीने सूचित केले असता उपकरपात्र इमारतीच्या कामांसाठी मंडळाच्या पॅनलवर असलेल्या वास्तुशास्त्रज्ञांची नियुक्ती केल्यानंतर, वास्तुशास्त्रज्ञ काम नकाशावर दर्शवितो व त्यांचे अंदाजपत्रक तयार करुन सदर प्रस्ताव संबंधित कार्यकारी अभियंता यांच्या कार्यालयात सादर करण्यात येतो. वास्तुशास्त्रज्ञ यांनी सादर केलेला प्रस्ताव संबंधित कार्यकारी अभियंता व उप अभियंता प्रत्यक्ष इमारतीची पाहणी करुन वास्तुशास्त्रज्ञ यांनी प्रस्तावित केलेले व नकाशांवर दर्शविलेली कामे बरोबर आहे याची खातरजमा करुन इमारत दुरुस्तीच्या कामाच्या अंदाजपत्रकाचा प्रस्ताव प्रशासकीय मान्यतेसाठी सादर करतात. अंदाजपत्रकास मंजुरी दिल्यानंतर रितसर टेंडर मागविण्यात येतात व ठेकेदारांची नेमणूक करण्यात येते. सदर प्रक्रिया झाल्यानंतर ठेकेदार, वास्तुशास्त्रज्ञ, मंडळाचे अधिकारी व इमारतीमधील भाडेकरु एकत्रित संयुक्त पाहणी करुन कामास सुरुवात करण्यात येते. त्यामुळे इमारत दुरुस्तीच्या कामामध्ये संयुक्त निरीक्षण झाले नाही असे म्हणणे योग्य होणार नाही व त्यामुळे अशी कारवाई अधिका-यांवर करणे गरजेचे नाही असे समितीसमोर सांगण्यात आले. तसेच मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी देण्यास नकार देणे, तसेच विकासक निश्चित करण्यासाठी निविदा काढताना एकच निविदा प्राप्त झाली तर दुसरी-तिसरी निविदा काढावी लागते व यात बराच कालावधी जातो असेही समितीसमोर सांगण्यात आले. तरीही हा विलंब झाल्याचे विभागाने साक्षीदरम्यान समितीसमोर मान्यच केले.

शिफारस :

१.१६९ सदरहु परिच्छेदाअंतर्गत महालेखाकारांनी नोंदविलेले आक्षेप गंभीर असून ते साक्षीदरम्यान विभागीय प्रतिनिधींनी मान्यही केले. मुळात ही सर्व इमारत दुरुस्तीची कामे अर्थसंकल्पीय तरतूद व त्याअनुषंगाने प्राप्त होणा-या निधीवर अवलंबून असल्यामुळे इमारतींचे भौतिक उद्दिष्टे बजेटच्या उपलब्धतेनुसार करण्यात येते. निधीची उपलब्धता कमी आहे ही वस्तुस्थिती असून त्याअनुषंगाने प्राधान्यक्रम ठरवून कामे हाती घेण्यात येतात. परंतु सदरहु आक्षेपामध्ये महालेखाकारांनी नोंदविलेली निरीक्षणे ही निधीची तरतूद असतानाही विभागाने विहित तांत्रिक बाबींची पूर्तता केली नसणे याबाबत आहेत. विशेषतः इमारतींचे संयुक्त निरीक्षण करण्यात न येणे, वास्तु विशारदाकडून नकाशा व कामाचा अंदाज मिळालेला नसणे, मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी न देणे, इमारतीच्या दुरुस्तीसाठी विकासक नियुक्त न करणे या सर्व बाबींमुळे इमारतींच्या दुरुस्तीसाठी मंजुरी मिळूनही ही कामे सुरु होवू शकली नाहीत. सदरहु आक्षेपात नोंदविलेल्या कारणांना पूर्णपणे म्हाडाचे अधिकारी जबाबदार असून ही सर्व कामे पूर्ण करण्याची जबाबदारी ही पूर्णतः म्हाडाच्या अधिका-यांचीच होती. या सर्व बाबी नियमित प्रक्रियेच्या आहेत. यात फक्त मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी न भरल्यास कामे थांबविण्यात आली ही बाब विभागाच्या सर्वसाधारण नियंत्रणा बाहेरील आहे व ती समितीला ग्राह्य धरता येईल. परंतु सदरहु उपकरपात्र इमारतीमध्ये राहणारे रहिवाशी ही रक्कम भरु शकतीलच याची शाश्वती नसते. त्यामुळे अशा अतिरिक्त खर्चाची जबाबदारी त्या रहिवाशांवर टाकल्यास व ती त्यांनी पूर्ण

न केल्यास म्हाडाने ही कामे अर्धवट अवस्थेत सोडून देणे अथवा अन्य कोणत्याही पर्यायाने ती पूर्ण न करणे ही बाब योग्य ठरणार नाही. अतः अशा परिस्थितीत ती कामे अर्धवट न सोडता त्यातून योग्य तो मार्ग काढून आवश्यक ती उपाययोजना करण्यात यावी. त्याचप्रमाणे विकासक निवडीची प्रक्रिया यामध्ये देखील जर पहिल्या निविदेमध्ये एकच निविदा प्राप्त झाली तर दुसरी, तिसरी निविदा बोलविणे आवश्यक ठरते व त्यामुळे थोडा विलंब लागू शकतो हे समितीला मान्य आहे. परंतु किती प्रकरणांमध्ये अशाप्रकारच्या निविदेची अडचण होती व किती प्रकरणात मर्यादेपेक्षा जास्त झालेला खर्च भाडेकरुंनी भरण्यास नकार दिला व अशा दोन्ही प्रकरणी विभागाने केलेली उपाययोजना याची विस्तृत माहिती समितीला १ महिन्यात देण्यात यावी. परंतु या व्यतिरिक्त अन्य कोणत्याही कारणास्तव हा विलंब लागणे समितीला मान्य नाही. ही कामे नियोजनबध्द पध्दतीने कालबध्दरित्या करणे ही म्हाडाचीच जबाबदारी होती व ती त्यांनी पूर्ण न केल्यामुळे या रचनात्मक दुरुस्तीच्या अंमलबजावणीस अमर्याद विलंब लागलेला आहे. अतः यात जबाबदार अधिका-यांवर तात्काळ कडक कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७० इमारत दुरुस्तीसाठी विकासक नियुक्त करताना ठरविण्यात येणारे निकष हे केवळ कमी रकमेची निविदा हा न ठेवता विकासकाच्या कामाचा आलेला पुर्वानुभव व विकासकाची या अगोदरच्या प्रकल्पांमध्ये असलेली कार्यपध्दती व कामाचा पूर्वइतिहास याचा आढावा घेवूनच विकासक निश्चिती करण्यात यावी. अनेकदा विकासकाकडून रहिवाशांना भाडे दिले जात नाही, कामास अमर्याद विलंब होणे, इमारतीसाठी आवश्यक त्या मान्यता न घेता इमारत बांधणे, एकच गाळा दोन तीन व्यक्तींना विकणे, बांधकाम परवानगीच्या बाहेर जावून कामे करणे, टीडीआर विकत न घेता अतिरिक्त बांधकाम करणे अशा अनेक बाबी विकासक करीत असताना त्या सर्व बाबी निविदा प्रक्रिया राबविताना विचारात घेणे अत्यावश्यक आहे. केवळ विकासक नेमला म्हणजे म्हाडाची जबाबदारी संपली असे नाही. विकासकाच्या कामाचा दर्जा व कार्यपध्दती तपासून विकासक नेमल्यास विभागाला व रहिवाशांना होणा-या अडचणींमध्ये मोठ्या प्रमाणात घट होवू शकेल. अतः विकासकाची नियुक्ती करताना हे निकष विभागाने पाळावे व केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.८.२ : "मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस विलंब"

अभिप्राय :

१.१७० दुरस्ती मंडळाने पुनर्रचनेसाठी मार्च,२०१२ पर्यंत निवडलेल्या २३६० उपकरपात्र इमारतींपैकी फक्त १३२६ प्रस्तावित इमारतींच्या पुनर्रचनेच्या प्रस्तावांची प्रक्रिया सुरु केली. तथापि, प्रत्यक्षात १३२६ प्रस्तावित इमारतींपैकी फक्त ९४१ इमारतींच्या पुनर्रचनेचे काम पूर्ण झाले. उर्वरित ३८५ प्रस्तावांपैकी २९५ प्रस्ताव, अरुंद जागा, आरक्षित जागा इत्यादी कारणांनी व्यवहार्य नसल्याचे आढळले, ३१ प्रकरणांमध्ये काम सुरु होते, तसेच ५९ प्रकरणात इमारतींचे प्रस्ताव जिल्हाधिकारी व मुंबई महानगरपालिका (MGGM) इत्यादी पातळ्यांवर प्रलंबित होते. ५९ प्रलंबित प्रकरणांपैकी १६ प्रकरणे (२७ टक्के) MCGM कडे आराखड्यांच्या मंजुरीसाठी प्रलंबित होती. या इमारती मोडकळीस आलेल्या असूनही MCGM कडे प्रलंबित असलेले त्यांच्या पुनर्रचनेचे प्रस्ताव लवकर मंजूर होण्यासाठी दुरुस्ती मंडळाने कुठलेही कार्यतंत्र योजले नाही.

सन २००७-१२ या कालावधीत दुरुस्ती मंडळाने इमारतींच्या पुनर्रचनेसाठी एकही कंत्राट दिले नाही. असे असले तरी २००७-०८ पूर्वी हाती घेतलेल्या पुनर्रचनेच्या कामाच्या आधारावर गाळ्यांचे पुनर्रचनेचे वार्षिक ध्येय निश्चित केले होते. २००७-१२ या कालावधीसाठी ११७३ गाळ्यांची पुनर्रचना करण्याचे जे लक्ष्य ठरविण्यात आले होते. दुरूस्ती मंडळाने केवळ ३२४ गाळ्यांच्याच पुनर्रचनेचे काम पूर्ण केले.

सदरहु परिच्छेदात महालेखाकारांनी मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेमध्ये झालेल्या विलंबाबाबत आक्षेप नोंदविलेले असून विभागाने पुनर्रचनेचे ठरविलेले उद्दिष्ट गाठले नाही. उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस झालेल्या विलंब आणि पूर्णपणे लक्ष्य साध्य करता न आल्याने उपकरपात्र इमारतींमधून विस्थापित झालेले ७८७२ रहिवासी संक्रमण शिबिरात राहिल्याचा कालावधी मार्च,२०१२ पर्यंत १ ते २५ वर्षे एवढा होता.

धोकादायक म्हणून जाहीर केलेल्या सर्व उपकरपात्र इमारती मंडळाने ताब्यात घेतल्या असून त्यांच्या पुनर्रचनेचे कामही मंडळाचेच आहे. असे असले तरी न्यायालयीन खटले, मालक आणि भाडेकरू यांच्यामधील मतभेद, भाडेकरूंनी जागा विलंबाने रिकामी करणे इत्यादी मंडळाच्या नियंत्रणापलीकडे असलेल्या कारणांमुळे ठरविलेले लक्ष्य साध्य करता आले नाही. पुनर्रचनेच्या प्रस्तावांच्या मंजुरीच्या प्रगतीचा त्रैमासिक आढावा घेऊन अहवाल मुख्य अधिका-यांना पाठविण्याच्या सूचना क्षेत्रीय उप मुख्य

अभियंत्यांना देण्यात आल्याचे दुरुस्ती मंडळाने सांगणे. असे असले तरी मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या रचनात्मक दुरूस्तीस आणि पुनर्रचनेस होणारा विलंब म्हणजे इमारतीतील रहिवाशांच्या जीवाशी खेळ होणे ही वस्तुस्थिती कायम राहते. मोठ्या प्रमाणावर असलेली प्रलंबीतता ही, जुन्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेसाठी भक्कम आणि कार्यक्षम यंत्रणा व पध्दती राबविण्यास दुरस्ती मंडळ असमर्थ असल्याचे निदर्शक आहे.

मुंबई महानगरपालिकेकडे प्रलंबित असलेले प्रस्ताव लवकर मंजूर होण्यासाठी दुरुस्ती मंडळाने कोणतेही कार्यतंत्र योजले नाही अथवा पाठपुरावा केला नाही. विकास नियंत्रण नियमावली क्र. ३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकासाचे प्रारुप धोरण जाहीर होण्यापूर्वी भूसंपादित मालमत्तेचा पुनर्विकास शासनाच्या दि.०५.०७.१९८५ रोजीच्या पत्रातील आदेशानुसार विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(७) अंतर्गत करण्याची तरतूद होती. त्यानुसार काही प्रकरणांमध्ये मंडळाच्या स्तरावर इरादापत्र/ना-हरकत प्रमाणपत्र देण्यात आले होते. शासनाच्या नगर विकास विभागाने दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेन्वये विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकास योजनांचे प्रारुप धोरण जाहीर करुन त्याबाबत हरकती वा सूचना प्रारुप धोरण जाहीर करुन त्याबाबतच्या सूचना मागविल्या होत्या. महाराष्ट्र प्रादेशिक नगर रचना अधिनियम, १९६६ च्या कलम ३५ व ३६ अंतर्गत तरतुदींनुसार प्रारुप धोरणांनुसार अंमलबजावणी करण्याची तरतूद आहे. त्यानुसार काही प्रकरणांत इरादापत्रामध्ये अंतर्भूत अटींनुसार विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(९) अंतर्गत प्रारुप समूह पुनर्विकास योजनेचे धोरण अंतिम होण्याच्या अधीन राहून इरादापत्रे/आशयपत्रे प्रदान करण्यात आली होती. विकास नियंत्रण नियमावली क्र. ३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकास योजनांचे दि.०२.०३.२००९ अंतर्गत रोजीच्या अधिसूचनेतील प्रारुप धोरण अंतिम न झाल्याने या मालमत्तांच्या समूह पुनर्विकास योजनांसाठी प्रदान करण्यात आलेली इरादापत्रे/आशयपत्रे रद्द करण्यात आलेली आहेत.

महालेखाकारांनी सदरहु परिच्छेदात नमूद केलेले आक्षेप हे अत्यंत गंभीर स्वरुपाचे असून त्यामुळे काही पुनर्बांधणीच्या योजना कार्यान्वित होवू शकल्या नसल्यामुळे व तेथील रहिवाशांना तात्पुरत्या स्वरुपात संक्रमण शिबिरात स्थलांतरीत करण्यात आल्यामुळे त्या सर्व लोकांना फार मोठ्या कालावधीकरिता संक्रमण शिबिरातच खितपत पडावे लागले. सद्यःस्थितीत अशी २३०० कुटुंबे बाहेर राहात आहेत. शासनस्तरावरुन घेण्यात आलेल्या अशा निर्णयामुळे मोठ्या प्रमाणात लोकांना परिणाम भोगावे लागत आहेत. शासनाच्या या अनियमित कार्यपध्दतीमुळे यातील जास्तीत जास्त प्रकरणे ही न्यायालयात प्रलंबित आहेत. शासनाने हा निर्णय घेवून विकासकांना सशर्त इरादा पत्र (Conditional LOI) देऊन ही कामे केल्यामुळे निश्चितच न्यायालयात निर्णय विकासकांच्या बाजुला लागले. त्यावेळेस कोणत्या आधारावर विकासकाला कंडीन्शल एलओआय दिले होते, त्यावेळी कोणते धोरण शासनस्तरावरुन अवलंबिण्यात आले व हे धोरण शासनस्तरावरुन अंतिम का होवू शकले नाही याबाबतची स्पष्ट माहिती नस्तीवरुन उपलब्ध होऊ शकत नसल्याचे विभागाच्या सचिवांनी समितीला सांगितले. यातील जरीवाला चाळीबाबत मात्र हायकोर्टात शासनाच्या बाजूने निर्णय लागला होता. परंतु सुप्रीम कोर्टात मात्र शासनाच्या व म्हाडाच्या विरोधात निकाल गेला. त्यात नॅशनल हाऊसिंग पॉलिसीप्रमाणे ३०० चौ.फू.चे गाळे देता येतात. परंतु विकासकाने ४२५ चौ.फू.च्या जागेचा प्रस्ताव ठेवला. त्याचप्रमाणे कॉर्पस फंड देण्याबाबत व संक्रमणशिबीर नसल्यास भाडे देण्याबाबत विकासकाने मान्य केल्यामुळे भाडेकरुंनी विकासकाच्या बाजूने मत दिले त्यामुळे सुप्रीम कोर्टाने हा निकाल विकासकाच्या बाजूने दिला. सुप्रीम कोर्टाच्या आदेशान्वये दुरुस्ती मंडळाने त्यांना ना-हरकत प्रमाणपत्र दिले. ना-हरकत प्रमाणपत्र देताना जागेचे संपादन केलेले असल्यामुळे विकासकास रु.२९ कोटी भरण्यास सांगितले असता पुन्हा विकासकाने सुप्रीम कोर्टात या निर्णयास आव्हान दिले व सुप्रीम कोर्टाने कोणतीही रक्कम न आकारता हे ना-हरकत प्रमाणपत्र द्यावे असा निर्णय दिला. ही बाब पूर्वोदाहरण ठरल्यास सर्वच प्रकरणांना हा निर्णय लावणे म्हाडाला बंधनकारक राहील व ही बाब म्हाडाच्या व शासनाच्या आर्थिक हिताची ठरणार नाही असे समितीने मत व्यक्त केले असता हा निर्णय दुस-या प्रकरणाला लागू असणार नाही असे सर्वोच्च न्यायालयाने निर्णयात सांगितले असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर स्पष्ट केले. तरीही रु. २९ कोटीबाबत जो निर्णय झाला आहे त्याअनुषंगाने भविष्यात पायंडा पडू नये, त्याचप्रमाणे या जागेची किंमत विकासकाकडून घेणे म्हाडाला आवश्यकच आहे व दुरुस्ती मंडळाने स्वतःच्या जागेची किंमत का सोडावी. तसेच या निर्णयाचा थेट फायदा विकासकाला का व्हावा यासाठी आता शासनाने या प्रकरणी सर्वोच्च न्यायालयात पुनर्विलोकन याचिका (Review Petition) दाखल करावी असे विभागाला सांगितले असता याबाबत महालेखाकारांचे मत घेवून रिव्ह्यु पिटीशन दाखल करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर मान्य केले व समितीला आश्वासित केल्याप्रमाणे मंडळाने पुनर्विलोकन याचिका दाखल करण्याचा निर्णय घेतलेला असून याबाबत पुढील कार्यवाही करण्याचे निर्देश पॅनल ॲडव्होकेटना देण्यात आल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले.

शिफारस :

१.१७१ मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस विलंब झाल्यासंदर्भात महालेखाकारांनी त्यांच्या सदरहु परिच्छेदात नोंदविलेले आक्षेप अत्यंत गंभीर स्वरुपाचे असून विभागाने ते काही प्रमाणात मान्य देखील केले. महानगरपालिकेकडे प्रलंबित असलेल्या प्रस्तावांचा कोणताही पाठपुरावा मंडळाने केला नाही. परिणामी अनेक लोक संक्रमण शिबिरात खितपत पडून राहिले व उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेस झालेला विलंब आणि ठरविलेले लक्ष्य पूर्णपणे साध्य न करता आल्याने या इमारतींमधून विस्थापित झालेल्या रहिवाशांना मोठ्या कालावधीसाठी संक्रमण शिबिरात राहावे लागले. मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्ती व पुनर्रचनेस होणारा विलंब हा इमारतीतील रहिवाशांच्या जिवाशी खेळण्यासारखेच असल्याने शासनाने या इमारतींच्या पुनर्रचनेसाठी वा दुरुस्तीसाठी भक्कम आणि कार्यक्षम यंत्रणा व नियोजनबध्द कार्यपध्दती राबविण्यासाठी आवश्यक ती उपाययोजना करावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७२ भूसंपादित मालमत्तेचा पुनर्विकास करण्यासाठी शासनाच्या नगर विकास विभागाने दि.१९.०५.२००९ रोजीच्या प्रारुप सूचनेन्वये विकास नियंत्रण नियमावली क्र.३३(९) अंतर्गत समूह पुनर्विकास योजनांचे प्रारुप धोरण जाहीर करुन त्याबाबत हरकती व सूचना मागविल्या. त्याआधारे म्हाडाने या अंतिम धोरण्याच्या अधिन राहून सशर्त इरादापत्र (Conditional LOI) प्रदान करण्यात आले व अंतिमतः शासनाने हे धोरण देखील अंतिम केले नाही. परिणामी अशाप्रकारे प्रदान केलेले आशयपत्र रद्द करण्यात आले. ही बाब तर अतिशय गंभीर स्वरुपाची असून शासनाच्या एकंदरीत कार्यपध्दतीवर गंभीर प्रश्नचिन्ह निर्माण करणारी आहे. या निर्णयास अनेक विकासकांनी न्यायालयात आव्हान दिले असता न्यायालयात विकासकाच्या बाजूने निर्णय झाले. त्यातही या सर्व प्रकरणांमध्ये शासनाच्या तत्कालिन धोरणाचा निर्णय झालेला नसतानाही काही प्रकरणांत शासनाने भविष्यात मान्य होणा-या धोरणांमध्ये या प्रकरणांची मान्यता गृहीत धरुन निर्णय घेतला व या प्रकरणांना मान्यता दिली तर काही ठिकाणी म्हाडाने त्यांच्या स्तरावर अधिकारांचा गैरवापर करुन इरादापत्र (एलओआय) दिले. त्याचप्रमाणे कशाच्या आधारे हे एलओआय दिले गेले, या निर्णयात शासनाचा सहभाग होता किंवा कसे अशी समितीने विचारणा केली असता यासंदर्भातील माहिती नस्तीवरुन उपलब्ध होवू शकत नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. अतः या संपूर्ण प्रकरणाची चौकशी करण्यात यावी व त्याअनुषंगाने दोषी अधिका-यांवर कारवाई करुन केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७३ शासनाच्या प्रारुप धोरणाच्या अधीन राहून सशर्त इरादापत्र (Conditional LOI) देवून त्यांचे धोरणात रूपांतर न झाल्यामुळे हे एलओआय रद्द करण्यात आले. त्या विरोधात अनेक प्रकरणे न्यायालयात दाखल करण्यात आलेली आहेत. तसेच जरीवाला चाळीबाबत समितीच्या निदेशानुसार रिव्ह्यु पिटीशन देखील दाखल केल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. या सर्व प्रकरणांमध्ये केवळ महाधिवक्तांवर अवलंबून न राहता विभागाने निष्णात व नामवंत वकिलांची नेमणूक करुन या सर्व प्रकरणांचा पाठपुरावा करावा व शासनाच्या बाजूने निर्णय लागण्यासाठी आवश्यक ते पूर्ण प्रयत्न प्रकरणाच्या गुणवत्तेवर करण्यात यावेत अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.८.३ : "करपात्र इमारतींचा पुनर्विकास"

परिच्छेद क्रमांक २.२.८.३(अ) : "खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला केलेला विलंब"

अभिप्राय :

१.१७४ उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचनेचे मंडळाकडून संथगतीने चाललेले काम लक्षात घेता, घरमालक, भाडेकरु आणि खाजगी विकासकांच्या सहभागाने पुनर्विकासाची गती वाढविणे शक्य होईल असे शासनाला वाटले. या हेतूने शासनाने मुंबईसाठी विकास नियंत्रण नियमावली DCR १९९१ तयार केली. DCR च्या विनियम ३३(७) अन्वये जीर्ण आणि मोडकळीस आलेल्या उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास खाजगी विकासकांमार्फत करण्याची परवानगी सहकारी गृहनिर्माण संस्थांना देण्यात आली.

MBRRB ने DCR च्या नियम ३३(७) अन्वये मंजूर केलेल्या २८३ प्रकरणांपैकी ६६ पुनर्विकासाच्या प्रकरणांच्या ढोबळपणे केलेल्या लेखापरीक्षणाची चर्चा या परिच्छेदामध्ये करण्यात आलेली आहे.

DCR अन्वये जरी प्रोत्साहने/अतिरिक्त चटई क्षेत्र देण्यात आले होते तरीही मार्च, २०१२ पर्यंत १९६४२ उपकरपात्र इमारतींपैकी फक्त ५५३ इमारती पुनर्विकसित केल्या गेल्या ५६२ इमारतींचे पुनर्विकासाचे काम मार्च,२०१२ पर्यंत सुरु होते.

तथापि, दुरुस्ती मंडळाने ना-हरकत प्रमाणपत्र दिल्याच्या तारखेपासून सदर उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासात झालेला विलंब एक वर्ष ते २० वर्षांपर्यंत होता.

ना-हरकत प्रमाणपत्रानुसार खाजगी विकासकांनी केलेल्या विकास कामांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्याची अनेक कारणे असल्याचे दुरस्ती मंडळाने सांगितले. भाडेकरुंचा असहकार आणि विकासासाठी अनुत्सुक/सहभागी न होणा-या भाडेकरुंनी न्यायालयात केलेले दावे, मुंबई महानगरपालिका पर्यावरण विषयक समिती, (CRZ) समिती, पुरातत्व समिती (Heritage) आदि विविध संस्थांनी मंजुरी देण्यास केलेला उशीर ही त्या मागची महत्वाची कारणे होती. या खेरीज २००६-२०१० या चार वर्षाच्या कालावधीत चटई क्षेत्रावरील निर्बंध आणि न्यायालयाने घातलेले अनेक निर्बंध याचाही परिणाम DCR ३३(७) अन्वये सुरु केलेल्या योजनांच्या अंमलबजावणीत विलंब होण्यावर झाला. पाच वर्षांनंतरही काम सुरु न करणा-या ना-हरकत प्रमाणपत्र धारकांना (खाजगी विकासक) कारणे दाखवा नोटिसा पाठवण्यात येत असल्याचे दुरुस्ती मंडळाने सांगणे.

उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला विलंब झाल्याने भाडेकरु पुनर्विकासाच्या लाभापासून वंचित राहिले, त्याखेरीज MHADA अधिनियमाच्या कलम १०३-१(३) अन्वये विकासकाकडून MBRRB ला प्रत्यार्पित करावयाचे अतिरिक्त बांधीव क्षेत्र (BUA) उपलब्ध होण्यास विलंब झाला. DCR च्या विनियम ३३(७) मंजूर केलेल्या २८३ पुनर्विकासाच्या प्रकरणांपैकी ज्या २३१ प्रकरणांमध्ये ना-हरकत प्रमाणपत्र मिळाल्याच्या तारखेपासून ३० महिन्यांपेक्षाही जास्त विलंब झाला होता त्या प्रकरणातील एकूण ७,२२,९७४.६१ चौरस फूट अतिरिक्त जागेत संक्रमण शिबिरातील २४१० भाडेकरुंना स्थलांतरीत करता आले असते.

पुनर्विकासासाठी NOC दिल्यानंतर विकासकाने पुनर्विकासाच्या कामाच्या प्रगतीचा अहवाल कार्यकारी अभियंत्याकडे सादर करणे आवश्यक होते व काम पूर्ण झाल्यावर MBRRB च्या आणि (MCGM) च्या अधिका-यांनी इमारतीचे संयुक्त निरीक्षण करणे आवश्यक होते. तथापि, चाचणी तपासणी केलेल्या ६६ पैकी पुनर्विकासाच्या एकाही प्रकरणात असे प्रगती अहवाल सादर केले नसल्याचे निदर्शनास आले. त्याखेरीज एकाही प्रकरणात MBRRB आणि (MCGM) च्या अधिका-यांनी बांधकामाचे पर्यवेक्षण केले नव्हते, जे संनियंत्रणाच्या अभावाचे निदर्शक होते.

२९ प्रकरणात अतिरिक्त BUA प्रत्यर्पित न करणा-या विकासकांविरुध्द MBRRB ने FIR दाखल केल्याचे लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले. चाचणी तपासणी केलेल्या ६६ पैकी सहा प्रकरणात अनधिकृतपणे राहत असल्याचे मंडळाच्या लक्षात आल्यावर दोषींविरुध्द FIR दाखल करण्यात ३३ ते १०८ महिन्यांचा विलंब झाला होता असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांच्या परिच्छेदात नमूद केले आहेत.

ना-हरकत प्रमाणपत्र धारकांनी/विकासकांनी अतिरिक्त चटई क्षेत्र विलंबाने प्रत्यार्पित केल्याचे दुरुस्ती मंडळाने मान्य केले. तरी यापुढे मंडळाचे हित जपण्यासाठी MCGM ने काम सुरु करण्यासाठी परवानगी देण्यापूर्वी NOC धारकाने/विकासकाने अतिरिक्त चटई क्षेत्र प्रत्यार्पित करण्याचा नोंदणीकृत करार MHADA बरोबर करणे बंधनकारक करण्यात आले आहे. आता योजनांमध्ये अतिरिक्त चटई क्षेत्र परत करणे आवश्यक आहे त्यांच्यावर प्रभाग पातळीवर नियंत्रण ठेवून वेळोवेळी आढावा घेतला जातो. २९ दोषी विकासकांविरुध्द गुन्हेगारी स्वरुपाची कारवाई सुरु केली असून परिणामी काही विकासकांनी अतिरिक्त चटई क्षेत्र प्रत्यार्पित केले आहे, असे दुरुस्ती मंडळाने सांगितले.

खाजगी विकासकांनी या उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासामध्ये केलेल्या विलंबामुळे ७,२२,९४४.६१ चौ.फूट अतिरिक्त जागा संक्रमण शिबिरात राहणा-या लोकांसाठी उपलब्ध करुन देता आली असती. तसेच भाडेकरु पुनर्विकासाच्या लाभापासून वंचित राहिले व विकासकाला अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राचा मोठ्या प्रमाणात लाभ झाला. यामागील कारणे समितीने विचारली असता या सर्व आक्षेपांचे मूळ विकासक निवडीमध्ये असून विकासकाची नेमणूक करताना विकासकाची आर्थिक व तांत्रिक क्षमता तपासण्यासंदर्भात कोणतेही नियम, निकष वा अटी,शर्ती अस्तित्वात नव्हत्या. केवळ स्थानिक रहिवाशांमधील ७० टक्के लोकांनी संमती देवून एखाद्या व्यक्तीची विकासक म्हणून निवड करण्याच्या या कार्यपध्दतीमुळे इमारत बांधकाम क्षेत्रातील ज्ञान नसलेले सर्वसाधारण लोकदेखील विकासक झाले ज्याचा मोठ्या प्रमाणात विपरीत परिणाम या गृहविकास प्रकल्पावर झाला व या संपूर्ण बाबींचा नाहक त्रास स्थानिक रहिवाशांना व पर्यायाने शासनाला झाला. त्यातच याअनुषंगाने विकासकास दिलेले अतिरिक्त बांधिव क्षेत्र देखील पूर्णपणे विभागाने प्रत्यार्पित करुन घेतले नाही. म्हाडाने आता या प्रकरणी काय धोरण व भूमिका स्विकारलेली आहे अशी समितीने विचारणा केली असता या प्रकरणी दुरुस्ती मंडळ आता रेग्युलेटर म्हणून काम करीत असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. ७० टक्के संमती केवळ विकासक निवडीसाठी लागत असून अंतिम कार्यादेश देण्यापूर्वी रहिवाशांची १०० टक्के सहमती देवून करार झाल्याशिवाय हे कार्यादेश देता येत नाही. शासनाच्या दिनांक १६.०७.२०११ च्या परिपत्रकान्वये तसेच रेरा

कायद्यामुळे या सर्व बाबींवर आता मोठ्या प्रमाणात निर्बंध आले असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. तसेच बोर्डाने जवळपास २३ प्रकरणांमध्ये विकासकांना नोटीस पाठवून ना-हरकत प्रमाणपत्र रद्द केलेली आहेत असेही समितीसमोर सांगण्यात आले.

शिफारस :

१.१७५ सदरहु परिच्छेदात खाजगी विकासकांनी उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासाला केलेला विलंब यासंदर्भात गंभीर आक्षेप नोंदविण्यात आलेले असून हा विलंब झाल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर मान्य केले. त्यातील काही इमारतींचे ना-हरकत प्रमाणपत्र रद्द करण्यात आलेली आहेत. तसेच दि. १६.०७.२०११ च्या परिपत्रकान्वये व रेरा कायद्यामुळे यात मोठ्या प्रमाणात नियंत्रण आलेले आहे असे समितीसमोर विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले. मूलतः या विषयामध्ये विभागाने विकासकावर कारवाई करणे, त्यांची ना-हरकत प्रमाणपत्र रद्द करणे, त्यांच्यावर गुन्हे दाखल करणे यासारख्या बाबी सुरु केल्या आहेत. परंतु समितीची भूमिका तेवढ्या पुरती मर्यादित नसून हे प्रकल्प पूर्णतः मार्गी लावून स्थलांतरीत रहिवाशांना पुन्हा घर देणे व त्याअनुषंगाने रिक्त झालेली संक्रमण शिबिरांचे पुन्हा नवीन योजनांसाठी वाटप करणे हे देखील तेवढ्याच प्राधान्याने करणे महत्वाचे आहे. केवळ विकासकाचे एलओआय किंवा एनओसी रद्द केल्या किंवा विकासक बदलला तर हे प्रश्न सुटणारे नाहीत. नवीन येणारे विकासकदेखील त्याच कार्यपध्दतीने काम करतील व जुने विकासक शासनाने त्यांच्या विरोधात घेतलेल्या निर्णयाला न्यायालयात आव्हान देतील व विभाग या सर्व तांत्रिक बाबी व अडचणींमध्येच अडकून पडेल. त्यामुळे विभागाने याबाबत धोरण निश्चित करण्याची आवश्यकता आहे. अतः हे सर्व प्रलंबित प्रकल्प तातडीने पूर्ण होण्यासाठी विभागाने कालबध्द आराखडा निश्चित करावा. विकासकाची निवड करताना त्यासाठीचे नियम, निकष व अटी शर्ती निश्चित करताना विकासकाची आर्थिक व तांत्रिक क्षमता देखील विचारात घेवूनच विकासक निवडीचा निर्णय घेण्यात यावा. तसेच सदरहु परिच्छेदाधीन प्रकल्पामध्ये विभागाकडून तातडीने विकासकावर कारवाई व प्रकल्प पूर्ण करणे याबाबतची कारवाई करण्यात यावी व तरीही विकासकांनी त्याची अंमलबजावणी न केल्यास विकासकाविरुध्द एफआयआर नोंदविणे वा रेरा कायद्या अंतर्गत त्यांच्याविरुध्द फिर्याद दाखल करण्याबाबतच्या कारवाईचादेखील शासनस्तरावरुन अवलंब करण्यात यावा व यासंदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७६ उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासातील NOC च्या अटींची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी परिपूर्ण संनियंत्रण आणि निरीक्षण कार्यतंत्र विकसित करावे व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७७ (ब) "विकासकांकडून अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राची नगण्य वसुली" :

गृहनिर्माण व विशेष सहाय्य विभागाने जानेवारी १९८९ मध्ये (आणि पुन्हा जुलै १९९१ मध्ये) निर्गमित केलेल्या सूचनांनुसार विकासकाला जुन्या आणि पाडलेल्या इमारतीत पूर्वी असलेल्या व्यावसायिक वा अ-निवासी जागेपेक्षा अधिक व्यावसायिक वा अनिवासी जागा देण्यात येऊ नये. दुस-या शब्दात २.०० FSI असणा-या इमारतीची पुनर्रचना करताना, त्या इमारतीचा वापर व्यावसायिक/निवासी असा संमिश्र होत असला तरी त्यातून विकासकाला अतिरिक्त व्यावसायिक क्षेत्रफळ मिळू नये. या परिस्थितीत संपूर्ण इमारत निवासी समजून MHADA अधिनियमाच्या विभाग १०३-१(३) च्या तिस-या अनुसूचीतील स्तंभ ३ आणि ४ अन्वये फक्त निवासी वापराच्या आधारावर गृहनिर्माण मंडळाने विभागून घ्यावयाच्या अतिरिक्त जागेचे प्रमाण काढावे.

दोन उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास करताना मूळ जुन्या इमारतींमध्ये व्यापारी उपयोगासाठी असलेल्या ४६.८४ चौरस मीटर आणि शून्य चौरस मीटर अशा जागांसाठी मंडळाने विकासकांना नवीन इमारतीमध्ये अनुक्रमे ३७२२.२५ चौ. मी. आणि १११.४१ चौ.मी. BUA जागा व्यापारी उपयोगासाठी दिली. जुन्या इमारतीमधील जागेपेक्षा नवीन इमारतीमधील व्यापारी किंवा अनिवासी जागा अधिक असतांना नवीन इमारत निवासी म्हणून समजण्यांत आली आणि MHADA अधिनियमाच्या विभाग १०३-१(३) च्या तिस-या अनुसूचीच्या स्तंभ १ आणि २ अन्वये जागेचा संमिश्र वापर लक्षात न घेता अतिरिक्त जागेचे आरक्षण निवासी वापराच्या आधारावर करण्यांत आले. यामुळे विकासकाकडून ६५२.२८ चौ. मी. BUA कमी मिळून दुरुस्ती मंडळाला रुपये २.०५ कोटी तोटा झाला.

दुरस्ती मंडळाने विभागाच्या जुलै, १९९१ मधील पत्राच्या संदर्भात संपूर्ण इमारत निवासी समजण्यांत यावी व अतिरिक्त BUA, MHADA अधिनियम, १९७६ च्या स्तंभ ३ आणि ४ च्या अनुसूची ३ च्या आधारे ठरविण्याचा पुनरुच्चार केला. २.०० FSI असलेल्या पुनर्विकसित इमारतींसाठी कुठल्याही परिस्थितीत तिस-या अनुसूचीचा स्तंभ १ आणि २ लागू करण्याची गरज नाही असेही मंडळाने सांगितले.

विभागाच्या जुलै,१९९१ मधील पत्राप्रमाणे पुनर्विकसित केलेल्या इमारतींचे व्यापारी उपयोगासाठीचे अंतिम BUA जुन्या इमारतीमधील BUA इतके असले तरच तिस-या अनुसूचीचा स्तंभ ३ आणि ४ लावता येत असल्याने मंडळाचे उत्तर स्विकारार्ह नाही, असे असले तरी अंतिम BUA आणि मुळ BUA पेक्षा लक्षणीयरित्या अधिक असेल तर तिस-या अनुसूचीचे स्तंभ १ आणि २ निर्विवादपणे लागू होतात.

सदरहु परिच्छेदात विकासकाकडून अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राची नगण्य वसुली करण्यात आली असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांचे परिच्छेदात नमूद केले आहे. या प्रकरणांसाठी अनुसूचीच्या स्तंभ १ व २ निर्विवादपणे लागू होत असताना विभागाने तो लागू न करता स्तंभ ३ व ४ च्या अनुसूची ३ च्या आधारे निश्चित केल्यामुळे ६५२.२८ चौ.मी. BUA विकासकाकडून कमी मिळून रु.२.०५ कोटीचा तोटा मंडळाला झाला. सन २०१० मध्ये यासंदर्भातील निर्णय घेण्यात आलेला आहे असे विभागाने समितीला सांगितले असता झालेल्या निर्णयाला शासनाची मान्यता आहे काय अशी समितीने विचारणा केली असता या प्रमाणात गणना करीत असल्याचे शासनाला कळविण्यात आले होते. यावर समितीने गंभीर आक्षेप नोंदविताना जर यासाठी शासनाची मान्यताच घेणे अपेक्षित नव्हते तर ते म्हाडाने विभागाकडे कशासाठी पाठविले. नियमाची अशाप्रकारे विभागणी व अंमलबजावणी करायची झाल्यास त्यास शासनाची मान्यता घेतलीच पाहिजे असे समितीने सांगितले असता यास शासनाची मान्यता घेतली नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींकडून सांगण्यात आले. तसेच यासंदर्भात जे नुकसान झाले आहे त्याची वसुली व संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित झाली आहे काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता अशाप्रकारची कारवाई झालेली नसल्याचे विभागीय सचिवांनी मान्य केले. इतकेच नव्हेतर सन २०१२ पासून महालेखापरिक्षकांनी हे आक्षेप नोंदविले असताना विभागाने दरम्यानच्या कालावधीत देखील या गंभीर प्रकरणाची कोणतीही दखल घेतली नाही व आता त्यांचे लेखी उत्तरात म्हाडाच्या अभिप्रायाचे समर्थन केले. परंतु या प्रकरणी सकृतदर्शनी त्यावर अपेक्षित मान्यता घेतली नसल्याचे समितीसमोर सांगितले व यासंदर्भात चौकशी करुन दोषी व जबाबदार अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करीत असल्याचे देखील समितीसमोर मान्य केले. मग महालेखाकारांनी नोंदविलेल्या आक्षेपाबाबत सन २०१२ ते २०१७ पर्यंत कोणतीही कारवाई विभागामार्फत का करण्यात आली नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता तत्कालिन उपाध्यक्ष व अधिका-यांच्या बैठकीमध्ये झालेला निर्णय शासनाला कळविण्यात आला असल्याचे पुन्हा समितीसमोर सांगितले.

शिफारस :

१.१७८ दोन उपकरपात्र इमारतींचा पुनर्विकास करताना मूळ जुन्या इमारतींमध्ये व्यापारी उपयोगासाठी असलेल्या ४६.८४ चौरस मीटर आणि शून्य चौरस मीटर अशा जागांसाठी मंडळाने विकासकांना नवीन इमारतीमध्ये अनुक्रमे ३७२.२५ चौ.मी. आणि १११.४१ चौ.मी. BUA जागा व्यापारी उपयोगासाठी दिली. जुन्या इमारतीमधील जागेपेक्षा नवीन इमारतीमधील व्यापारी किंवा अनिवासी जागा अधिक असतांना नवीन इमारत निवासी म्हणून समजण्यांत आली आणि MHADA अधिनियमाच्या विभाग १०३-१(३) च्या तिस-या अनुसूचीच्या स्तंभ १ आणि २ अन्वये जागेचा संमिश्र वापर लक्षात न घेता अतिरिक्त जागेचे आरक्षण निवासी वापराच्या आधारावर करण्यात आले. यामुळे विकासकाकडून ६५२.२८ चौ. मी. BUA कमी मिळून दुरुस्ती मंडळाला रुपये २.०५ कोटी तोटा झाला. तिस-या अनुसूचीचे स्तंभ १ व २ निर्विवादपणे या प्रकरणी लागू होत असताना म्हाडाने तो लागू न करता स्तंभ ३ व ४ च्या अनुसूची ३ च्या आधारे ही निश्चिती केल्यामुळे ६५२.२८ चौ.मी. BUA विकासकाकडून कमी मिळाले व शासनाचे रु. २००५ कोटीचे नुकसान झाले. यासंदर्भात म्हाडाच्या स्तरावर झालेल्या बैठकीत सन २०१० मध्ये निर्णय घेण्यात आला होता व त्याअनुषंगाने उपाध्यक्ष, म्हाडा यांनी काढलेल्या परिपत्रकाप्रमाणे ही गणना करण्यात आली व त्याप्रमाणे शासनास कळविण्यात आले होते. परंतु यास शासनाची मान्यता देखील घेण्यात आली नव्हती. विभागीय सचिवांनी झालेल्या बाबी समितीसमोर मान्य केल्या व समितीच्या शिफारशींनुसार कारवाई करण्याचेही आश्वासित केले. अतः या संपुर्ण प्रकरणाची व या प्रकरणी घेतलेल्या निर्णयाच्या वैधतेची चौकशी करण्यात यावी व सर्व संबंधितांवर कडक कारवाई करण्यात यावी. तसेच महालेखाकारांनी हे आक्षेप नोंदविल्यानंतर तब्बल ५-६ वर्षे देखील विभागाने यावर कोणतीही कार्यवाही केली नाही ही देखील अतिशय गंभीर बाब आहे. अतः या प्रकरणी वसुलीची कारवाई करुन दोषी अधिका-यांवर देखील कारवाई करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१७९ अशाप्रकारे केलेल्या जागेच्या परिगणनेमुळे शासनाच्या झालेल्या नुकसानीची वसुली विकासकांमार्फत करण्यात यावी. तसेच महालेखाकारांनी काही विशिष्ट प्रकरणे नमुन्यादाखल तपासून हे आक्षेप नोंदविलेले आहेत. त्यामुळे त्या कालावधीत याच कार्यपध्दतीने अन्य प्रकरणांची देखील गणना झालेली असल्याची पुर्ण शक्यता आहे. अतः शासनाने या सर्व प्रकरणांची

तपासणी करावी व तफावतीची रक्कम तात्काळ विकासकाकडून वसुल करुन यासंदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८० (क) "अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात नुकसान भरपाईस नियमबाहय मान्यता" :

अतिरिक्त BUA च्या प्रत्यार्पणाच्या बदल्यात विकासकाकडून रोख रकमेत भरपाई घेण्याची तरतूद म्हाडा अधिनियमात नाही. तथापि, अधिनियमाचे उल्लंघन करुन उपकरप्राप्त मालमत्तेच्या पुनर्विकासाच्या संदर्भात ७७१.४४ चौ.मी. अतिरिक्त BUA च्या प्रत्यार्पणाच्या बदल्यात विकासकाकडून दुरुस्ती मंडळाने रुपये १८.६९ कोटी एवढी भरपाई स्विकारली (ऑगस्ट, २००९). जरी गृहनिर्माण विभागाच्या प्रधान सचिवाच्या संमतीने (जून २००९ मध्ये) अपवादात्मक परिस्थितीत हा व्यवहार केला गेला होता, तरी त्यामुळे इतर करपात्र आणि पाडलेल्या इमारतींमधील रहिवाशांना पुन्हा स्थापित करण्यासाठीच्या पुनर्विकास योजनांमधून प्राप्त झालेल्या अतिरिक्त BUA चा वापर करण्याचे निर्धारित उद्दिष्ट साध्य होऊ शकले नाही.

तसेच DCR च्या नियम ३६ च्या खाली दिलेल्या तक्त क्रमांक १५ मधील प्रमाणानुसार जेव्हा एखादी मालमत्ता विकसित किंवा पुनर्विकसीत केली जाते तेव्हा वाहनतळासाठी जागेची तरतूद करावी लागते. परंतु दुरुस्ती मंडळाने जरी विकासकाकडून अतिरिक्त क्षेत्रफळासाठी भरपाई स्विकारली होती तरी २८ वाहनतळांप्रित्यर्थ रुपये २.३३ कोटी एवढी भरपाई वसूल केली नव्हती असे आक्षेप महालेखाकारांनी सदरहु परिच्छेदात नोंदविले.

सदरहु परिच्छेदात महालेखाकारांनी अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात नुकसान भरपाईस नियमबाह्य मान्यता दिल्याबाबत तसेच २८ वाहनतळांप्रित्यर्थ भरपाई वसुल केली नसल्याबाबत आक्षेप नोंदविलेले आहेत. याबाबत समितीने विचारणा केली असता वाहनतळा संदर्भात म्हाडाने केलेल्या कारवाईशी विभाग सहमत असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. जर मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्रचना मंडळाने रु.१८.६९ कोटी इतकी रक्कम अतिरिक्त क्षेत्रफळापोटी स्विकारली नसती तर मंडळाने विकासकाकडून प्रत्येकी २२५ ते ३०० चौ.फु. चटई क्षेत्रफळ असलेले अतिरिक्त गाळे स्विकारले असते. त्यामुळे सदर गाळ्यांसाठी विहित तरतूदीनुसार वाहनतळ देणे अनिवार्य नसते. त्यामुळे वाहनतळापोटी रु.२.३३ कोटी विकासकाकडून वसुल करण्याचे उचित झाले नसते. अशी भूमिका विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर मांडली.

अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात विकासकाकडून गाळे स्वरुपात भरपाई घेणे आवश्यक असताना ते विकासकांनी विकून टाकल्यामुळे व नंतर गाळे घेणेसंदर्भातील कारवाई करणे विभागाला शक्य नसल्यामुळे व या प्रकरणी रोख रकमेची भरपाई घेणेचा पर्यायच शिल्लक राहिल्यामुळे हा विषय नियमित करण्यासाठी शासनस्तरावर रेडीरेकनर नुसार किंमत घेवून ते नियमित करण्यात आल्याचे व यासंदर्भात विकासकाने तत्कालिन मा.मुख्यमंत्री महोदयांना केलेल्या विनंती अर्जावर तत्कालिन मा.मुख्यमंत्री महोदयांनी अतिशय अपवादात्मक परिस्थितीत निर्णय घेवून विशेष बाब म्हणून यास मान्यता दिल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तरीही या प्रकरणी मा.उच्च न्यायालयामध्ये जनहित याचिका प्रलंबित असल्याचे व त्याअनुषंगाने या पुनर्विकास योजनेची चौकशी सुरु असल्याचे समितीसमोर विभागीय प्रतिनिधींनी स्पष्ट केले. त्यामुळे या संदर्भातील योग्य तो निर्णय त्या स्तरावरुन होईलच. त्यामुळे आता महालेखाकारांच्या आक्षेपातील केवळ वाहनतळांबाबत घ्यावयाच्या शुल्कासंदर्भातील मुद्दाच समितीसमोर प्रलंबित राहतो. समितीने याबाबत अधिक विचारणा केली असता पार्कींगचे पैसे घेणे हा निर्णय अयोग्य असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर विदित केले. २८ गाळेधारकांना २५० चौ.फु.चे वितरीत होणा-या गाळ्यांसाठी पार्कींगची रक्कम घेण्याची आवश्यकता नव्हती. परंतु हे गाळे विकासकाने न देता त्याचे मोठ्या फ्लॅटमध्ये रुपांतर केले व गाळ्यांच्याऐवजी केवळ नुकसान भरपाईची रक्कम शासनास प्रदान केली. परंतु जे मोठे फ्लॅट बांधण्यात आले. त्यामुळे त्यासंदर्भात पार्कींगचे रु.२.३३ कोटी वसुल करणे आवश्यकच आहे असे समितीचे देखील मत आहे. त्याच कालावधीत वाडीया फायर टेम्पल ट्रस्ट या प्रकरणामध्ये देखील संबंधित पक्षाकडून पार्कींग चार्जेस वसुल केलेले असताना या परिच्छेदाधीन प्रकरणात ही वसुली करणे आवश्यकच असल्याचे महालेखाकारांनी देखील समितीसमोर विदित केले. विभागाने एका प्रकरणी एक न्याय व दुस-या प्रकरणी दुसरा न्याय लावणे उचित नाही. सर्व प्रकरणांमध्ये विभागाने एक सारखेच नियम व निकष लावून त्याची अंमलबजावणी करणे अभिप्रेत आहे व कोणत्याही परिस्थितीत शासनाच्या महसूलाचे नुकसान होवू नये याची दक्षता घेण्याची पुर्ण जबाबदारी ही संबंधित अधिका-यांची आहे. त्या इमारतीतील मोठ्या फ्लॅटसाठी पार्कींगचे पैसे घेण्याच्या निर्णयाची तपासणी करुन महालेखाकारांनी आक्षेप नोंदविल्यानंतरच ही बाब मान्य करुन सदरहु वसुली करणे आवश्यक होते, परंतु तसे करण्यात आले नाही. यासंदर्भात साक्षीदरम्यान विभागीय प्रतिनिधींनी या सर्व प्रकरणी सहमती दर्शवून ही वसुली करण्याचे समितीसमोर मान्य केले.

शिफारस :

१.१८१ सदरहु परिच्छेदात महालेखाकारांनी नोंदविलेल्या आक्षेपाबाबत समितीने विस्तृत चर्चा केली असता अतिरिक्त बांधीव क्षेत्राच्या बदल्यात नुकसान भरपाईस अपवादात्मक परिस्थितीत मान्यता दिल्या संदर्भातील बाब मा.उच्च न्यायालयात जनहित याचिकेद्वारे प्रलंबित असून या प्रकरणी चौकशी सुरु असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. त्यामुळे यासंदर्भात त्या स्तरावरुन योग्य तो निर्णय होईलच. त्यामुळे समितीसमोर निर्णयाप्रत येण्यासाठी केवळ पार्कींगच्या निधीबाबतचा प्रश्न प्रलंबित राहतो. यावर समितीने विस्तृत चर्चा केली असता विभागाने विकासकाकडून २५० चौ.फु.ची घरे घेतली असती तर हा पार्कींगचा विषय उद्‌भवला नसता. परंतु त्या गाळ्यांऐवजी विकासकाने नुकसान भरपाईचे प्रदान केले व त्या छोट्या गाळ्यांऐवजी मोठे फ्लॅट बांधले. त्यामुळे त्या मोठ्या फ्लॅटसाठी वाहनतळाची रक्कम वसुल करणे आवश्यक आहे. त्याच कालावधीत अन्य प्रकरणामध्ये अशाप्रकारे वाहनतळाची रक्कम विभागाने वसुली केल्याची उदाहरणे देखील महालेखाकारांनी समितीसमोर विदित केली. साक्षीदरम्यान विभागीय सचिवांनी ही वसुली करण्याचे मान्य देखील केले. अतः विभागाने सदरहु वाहनतळाची रक्कम तात्काळ वसुल करावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

२.२.८.४ : "मास्टर लिस्ट चुकीच्या पध्दतीने तयार करणे"

१.१८२ अभिप्राय :

ज्या जुन्या इमारती अचानक कोसळतात किंवा रहिवासाकरिता अयोग्य ठरतात त्यांच्या रचनात्मक दुरुस्तीचे किंवा पुनर्रचनेचे काम अपूर्ण अवस्थेत असतांना अशा जुन्या इमारतीमधील रहिवाशांसाठी संक्रमण शिबीराची तरतूद म्हाडा अधिनियमाच्या कलम ९० आणि ९१ मध्ये केली आहे. कुठल्याही संक्रमण शिबीरात दाखल झालेल्या व्यक्तींची वरीष्ठता निर्धारित करण्यासाठी ज्या यादीमध्ये व्यक्तीचे नांव, ज्या इमारतीमधून सदर व्यक्ती निर्वासित केली गेली त्या इमारतीचे नाव, संक्रमण शिबीराचे नांव, संक्रमण शिबीरात दाखल झाल्याची तारीख इ. माहिती दर्शविली आहे. अशी संक्रमण शिबीरात व्यवस्था केलेल्या व्यक्तींची मास्टर लिस्ट दुरुस्ती मंडळाने बाळगण्याचीही तरतूद अधिनियमात केली आहे. परंतु दुरुस्ती मंडळाने तयार केलेल्या मास्टर लिस्टमध्ये जुन्या करपात्र इमारतीत भाडेकरुंनी निवासासाठी व्यापलेले क्षेत्र दर्शविलेले नव्हते, ज्यामुळे संक्रमण शिबीरात त्यांना दिलेली पर्यायी जागा ही त्यांच्या आधी व्यापलेल्या क्षेत्रफळावर आधारलेली होती याची खात्री होऊ शकलेली नाही.

म्हाडा अधिनियमात असेही विनिर्दिष्ट केले होते की, करपात्र इमारतीमधील ज्या भाडेकरुंनी संक्रमण शिबीरातील पर्यायी निवासस्थान नाकारले होते त्यांना जुन्या इमारतीमध्ये त्यांच्या मालकीचे जेवढे क्षेत्र होते त्यापेक्षा कमी नसलेले अथवा तेवढे क्षेत्र नवीन इमारतींमध्ये मोफत मिळण्याचा अधिकार होता. तथापि, ज्या व्यक्तींनी संक्रमण शिबीरातील पर्यायी निवासस्थान नाकारले होते, अशांची नावे दुरुस्ती मंडळाने मास्टर लिस्टमध्ये समाविष्टही केली नाहीत. किंवा नवीन इमारतींमध्ये अशा व्यक्तींना त्यांच्या वरीष्ठतेनुसार निवासस्थाने दिली जातील याची खात्री करण्याकरिता कुठलीही वेगळी यादी बाळगली नव्हती. पुनर्रचना/पुनर्विकास झालेल्या इमारतीमधील अतिरिक्त सदनिकांचे वाटप विहित पध्दतीने न केल्यामुळे मास्टर लिस्टची विश्वासार्हता गमावली गेली. १९७५ पर्यंत ज्या ८९ सदनिकाधारकांनी त्यांच्या इमारती रिकाम्या केल्या होत्या ते सदनिका मिळण्याच्या प्रतिक्षेत असतांनाही १९७० ते १९९१ दरम्यान सदनिकाधारकांनी त्यांच्या इमारती रिकाम्या केल्या होत्या त्या सदनिकाधारकांना MBRRB ने १९९६ ते २०१२ मध्ये १७५ सदनिकांचे वाटप केल्याचे लेखापरिक्षणात निदर्शनास आले. तसेच वेळोवेळी मास्टर लिस्ट अद्ययावत करण्यासाठी कुठलीही यंत्रणा अस्तित्वात नव्हती. मास्टर लिस्ट अद्ययावत करण्यासाठी जानेवारी, २०१० पासून मार्च,२०१० पर्यंत दुरुस्ती मंडळाने विशेष मोहीम राबविली. सदनिकाधारक ज्या करपात्र इमारतीमधून निष्कासित झाले होते त्याची कागदपत्रे ते सादर करु न शकल्यामुळे मंडळाकडे प्राप्त झालेल्या ११०४८ आवेदनांपैकी ३३१५ आवेदने फेटाळली गेली. उर्वरित ७७३३ सदनिकाधारकांच्या सुनावणीसाठी दुरुस्ती मंडळाने ४ समित्या (सप्टेंबर,२०१०) गठीत केल्या. ४९३६ आवेदकांची सुनावणी प्रलंबित असूनही जून २०११ नंतर एकही सुनावणी घेतली गेली नाही. सदनिका देण्यात पारदर्शकता आणि समानता येण्याची खात्री करण्यासाठीचे महत्वपूर्ण दस्ताऐवज असलेली मास्टर लिस्ट अद्ययावत/विधि ग्राहय करण्यासाठी मोहीम न राबविल्यामुळे संक्रमण शिबीरातील अनधिकृत रहिवाशांना हुडकण्याचे काम कठीण झाले.

वस्तुस्थिति मान्य करताना दुरुस्ती मंडळाने नमुद केले की, काही प्रकरणात जुन्या उपकरपात्र इमारतींचे क्षेत्रफळ अभिलेखांत उपलब्ध नव्हते. अशा प्रकरणात कमीत कमी ३०० चौ.फूट क्षेत्रफळाची सदनिका मिळण्यास सदनिकाधारक पात्र होते. दुरुस्ती मंडळाने पुढे असेही नमुद केले की, मार्च २०११ मधे घेतलेल्या एका धोरणात्मक निर्णयानुसार पर्यायी कायमस्वरुपी

निवासस्थानाचे वाटप केवळ सदनिकाधारक/रहिवासी यांच्या वरिष्ठता आणि पात्रता यांच्या आधारावर केले गेले होते. मोठया प्रमाणात संगणकीकरणाची मोहीम राबविल्याचेही नमुद करण्यात आले आणि ३५००० वाटप फाईल्सचे स्कॅनिंग करण्यात येऊन सॉफ्टवेअरमध्ये संपूर्ण माहितीची नोंद केली गेली. पुढील दोन महिन्यांत उर्वरित २७९७ आवेदकांची सुनावणी घेतली जाईल आणि पात्र असल्याचे आढळून आलेल्या आवेदकांची पडताळणी अशा सदनिकाधारकांची यादी संकेतस्थळावर उपलब्ध केली जाईल असेही दुरुस्ती मंडळाने नमुद केले.

सदरहु आक्षेपासंदर्भात समितीने विभागीय सचिवांना विचारणा केली असता आतापर्यंत सन २००८ च्या म्हाडाच्या परिपत्रकानुसार ही यादी तयार करण्याचे काम सुरु होते. त्याअनुषंगाने अवलंबिलेल्या कार्यपध्दतीनुसार ही यादी अंतिम करण्यास विलंब होत होता ही वस्तुस्थिती असल्याचे समितीसमोर मान्य केले. परंतु या संदर्भातील सर्वंकष धोरण करण्याच्या दृष्टीकोनातून सन २०११ मध्ये यासंदर्भात मास्टर लिस्ट समिती स्थापन झाली, ज्यामध्ये विविध अधिका-यांचा व सल्लागारांचा समावेश होता व त्यांनी मास्टर लिस्ट संदर्भात अवलंबावयाचे धोरण व त्यासाठी विहित कार्यपध्दती नमूद केली. त्याअनुषंगाने आता मास्टर लिस्ट तयार करण्याचे व त्याआधारे गाळे वितरीत करण्याचे काम सुरु असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. सद्यःस्थितीत अवलंबिण्यात येत असलेल्या कार्यपध्दतीनुसार मास्टर लिस्ट बनविण्याचे काम सुरु आहे. परंतु याही पेक्षा गंभीर बाबीकडे समिती लक्ष वेधू इच्छिते. मास्टर लिस्टप्रमाणे गाळे वितरीत करण्यासाठी रिकाम्या गाळ्यांची उपलब्धता हा दुसरा गंभीर विषय आहे. संक्रमण शिबीरातील रहिवाशांची संख्या व उपलब्ध गाळे याचा कोणताही ताळमेळ समितीला दिसून आला नाही. अशा परिस्थितीत मास्टर लिस्टप्रमाणे उपलब्ध गाळे वितरीत करताना अवलंबिलेली कार्यपध्दती व त्यात असलेल्या नियोजनाचा व पारदर्शकतेचा अभाव या मुळ बाबी आक्षेपित करण्यात आलेल्या आहेत. ज्या भागात इमारतीतील रहिवाशी राहतात तेथून ब-याच दुर ही संक्रमण शिबीरे देण्यात येत असल्यामुळे रहिवाशी त्या संक्रमण शिबीरामध्ये जाण्यास इच्छूक नसतात. जवळच्या व मोक्याच्या ठिकाणी संक्रमण शिबीरांमध्ये मोठ्या प्रमाणात असलेली घुसखोरी हा अत्यंत गंभीर विषय झालेला आहे. अशा घुसखोरांना बाहेर काढण्यासाठी शासनस्तरावरुन होत असलेले प्रयत्न अपूरे असल्याचे समितीचे स्पष्ट मत आहे. आज म्हाडाकडे २२४१६ रहिवाशी संक्रमण शिबीरात राहत असताना त्यामध्ये ८५०० एवढे घुसखोर असल्याचे सन २०१० च्या सर्वेक्षणामध्ये निदर्शनास आले. जोपर्यंत या घुसखोरांवर शासन कारवाई करुन हे गाळे रिक्त करीत नाही तोपर्यंत अधिकृत रहिवाशांना मास्टर लिस्टप्रमाणे गाळ्यांचे वितरण गुणवत्तेवर होणे शक्य नाही असे समितीचे स्पष्ट मत आहे.

शिफारस :

१.१८३ मास्टर लिस्ट चुकीच्या पध्दतीने तयार करणे यासंदर्भात महालेखाकारांनी आक्षेप नोंदविलेले असून त्यामुळे गुणवत्तेवर संक्रमण शिबीरांचे वाटप होवू शकले नाही व या मास्टर लिस्ट तयार करण्यामध्ये गंभीर स्वरुपाच्या त्रुटी व दोष त्यांच्या आक्षेपात नमूद केले आहेत. परंतु याअगोदर ही मास्टर लिस्ट सन २००८ च्या परिपत्रकानुसार करण्यात येत असल्यामुळे या सर्व त्रुटी दिसून येतात. विभागाने आता यासंदर्भात सर्वंकष धोरण तयार करण्यासाठी सन २०११ मध्ये नविन कार्यपध्दती स्विकारलेली असून त्याअनुषंगाने मास्टर लिस्ट तयार करण्याचे काम विभागाच्या स्तरावरुन सुरु असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. अतः विभागामार्फत तयार करावयाची मास्टर लिस्ट, त्याचे निकष, नियम व त्यासाठी अवलंबावयाची कार्यपध्दती यासंदर्भात तात्काळ धोरण अंतिम करुन ही मास्टर लिस्ट अधिक नियोजनबध्द व पारदर्शकरित्या तयार करण्यात यावी व त्याअनुषंगाने अंतिम केलेल्या प्राधान्यक्रमाने संक्रमण शिबीराचे वाटप करण्यात यावे व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८४ तयार केलेल्या मास्टर लिस्टप्रमाणे संक्रमण गाळ्यांचे वितरण करताना उपलब्ध रिक्त गाळ्यांची संख्या पाहता विभागाला या आकडेवारीचा ताळमेळ जुळविणे शक्य नाही. जास्तीत जास्त संक्रमण शिबीरांमध्ये असलेली घुसखोरांची संख्या पाहता जोपर्यंत हे गाळे रिक्त होत नाहीत तोपर्यंत त्याचे वाटप मास्टर लिस्टप्रमाणे अधिकृत रहिवाशांना करणे शक्य नाही. शासनस्तरावरुन अशा घुसखोरांसंदर्भात योग्य तो निर्णय तात्काळ घेण्यात यावा व हे गाळे रिक्त करुन घेण्यात यावेत व त्याचे वाटप मास्टर लिस्टच्या प्राधान्यक्रमाने करण्यात यावे. त्यातही विभागाने गुणवत्तेनुसार अशा घुसखोरांची विभागणी करुन संक्रमण शिबीरामध्ये कायमस्वरुपी पुनर्वसन करावयाचे तसेच जुन्या उपकरप्राप्त इमारतींच्या भाडेकरु किंवा ताबाधारक यांना संक्रमण शिबीरात राहण्याचे अधिकार देण्याबाबतचा निर्णय नियमानुसार व शासनाच्या धोरणानुसार घेण्यात यावा. परंतु जे निव्वळ घुसखोरच आहेत यासंदर्भात नियमानुसार व न्यायालयाच्या आदेशानुसार तात्काळ कारवाई करण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८५ इमारतीचा पुनर्विकास करतेवेळी दुर अंतरावर असणा-या संक्रमण शिबीरामध्ये जाण्यास रहिवाशी तयार नसतात. त्यामुळे त्याच पुनर्विकासाच्या जागेवर विकासकास तात्पुरती संक्रमण शिबीरे बांधण्यास परवानगी देवून त्याचठिकाणी त्या रहिवाशांची तात्पुरती निवासाची व्यवस्था करण्याबाबत प्रायोगिक तत्वावर काही ठिकाणी शासनस्तरावरुन मान्यता देऊन घेण्यात आलेला निर्णय यशस्वी ठरल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. या देखील पर्यायाचा शासनस्तरावरुन विचार व्हावा. त्याचप्रमाणे धोकादायक इमारतींचा पुनर्विकास करताना मोठ्या प्रमाणात अडचणी येत असून सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयास अधिन राहून द्यावयाच्या एफएसआयबाबत तसेच डीसीआर नियमामध्ये असलेल्या तरतूदीमुळे हा पुनर्विकास करणे शक्य होत नसून विकासक यासाठी पुढे येण्यास तयार नाहीत. या सर्व प्रश्नांचा समग्र अभ्यास करण्यासाठी आठ आमदार महोदयांची एक समिती देखील गठीत करण्यात आली होती. परंतु अद्यापही यावर योग्य तो तोडगा निघू शकलेला नाही. अतः म्हाडा, नगरविकास विभाग व महानगरपालिका या तिन्ही यंत्रणांनी एकत्रित बसून या विषया संदर्भात अभ्यासपूर्ण तोडगा काढण्याची आवश्यकता आहे. त्याअनुषंगाने अनुज्ञेय एफएसआय व अस्तित्वात असलेली डीसी नियम यामध्ये काही अन्य पर्यायांचा विचार करुन मार्ग काढण्याचा प्रयत्न शासन स्तरावरुन करण्यात यावा व या जागांचा पुनर्विकास करणे संदर्भातील निर्णय शासन स्तरावरुन घेण्यात यावा व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८६ परिच्छेद क्रमांक २.२.८.५ : "संक्रमण शिबिरातील गाळयांमधे/पुनर्रचना केलेल्या गाळयांमधे अनधिकृतपणे केलेले अतिक्रमण"

अभिप्राय :

दुरुस्ती मंडळाच्या ताब्यात ऑक्टोबर,२०१२ रोजी मुंबईतील वेगवेगळया भागातील २०६६१ संक्रमण गाळे होते. संक्रमण गाळयातील अनधिकृत अतिक्रमण जे १९९७ मध्ये फक्त १७०० इतके होते ते वाढून ऑक्टोबर २०१२ मधे ८८२४ इतके झाले होते. अनधिकृतपणे राहणा-यांना निष्कासित करण्याचे अधिकार जरी अधिनियमाद्वारे दुरुस्ती मंडळाला दिले होते तरी फक्त ४१५३ प्रकरणांत निष्कासनाच्या नोटीस निर्गमित करण्यात आल्या होत्या. १३०५ प्रकरणात सुस्पष्ट आदेश दिले गेले होते ज्यापैकी ३४२ अनधिकृत रहिवाशांना निष्कासीत केले जाऊ शकले. अशाप्रकारे ऑक्टोबर २०१२ पर्यंत दुरुस्ती मंडळाने फक्त चार टक्के अनधिकृत रहिवाशांना निष्कासित करु शकले होते. चाचणी तपासणी केलेल्या पाच विभागांच्या अभिलेखांच्या छाननीत असेही निदर्शनास आले की, संक्रमण शिबीरांचे नियमीतपणे पर्यवेक्षण/आकस्मिक तपासणी केली गेली नसल्याचे पाच विभागातील १०४६३ संक्रमण गाळयांपैकी ५१३५ गाळयांमधे अतिक्रमण झाले होते (४९ टक्के).

११९८ मध्ये पुनर्रचना केलेल्या ३२३ गाळयांमधे अतिक्रमण झाले असल्याचे दुरुस्ती मंडळाच्या निदर्शनास आले. अतिक्रमण करणा-यांनी हे गाळे एजंट मार्फत किंवा दुरुस्ती मंडळाकडून बनावटरित्या वाटप आदेश प्राप्त करुन खरेदी केले होते. याबाबतीत निर्णय घेण्यासाठी MHADA ने गठीत (मे, २०००) केलेल्या एका उच्चाधिकार समितीने, अतिक्रमण झालेल्या सर्व गाळयांना नियमाधीन करण्याची शिफारस केली. नियमाधीन करण्याची प्रक्रिया जरी ऑक्टोबर,२००३ मध्ये सुरु झाली तरी त्यामुळे MHADA अधिनियम आणि विनियम ६१ यांचे उल्लंघन होत असल्याच्या धारणेवर शासनाने तिला मान्यता दिली नाही (मार्च,२२०६). चार वर्षांपेक्षा जास्त कालावधी लोटल्यावर ३२३ अतिक्रमणकारांविरुध्द निष्कासनाची कारवाई करण्याचे निर्देश (ऑगस्ट, २०१०) शासनाने दिले. त्यानुसार उप मुख्य अधिकारी (पुनर्रचना केलेले गाळे) यांनी सर्व संबंधित कार्यकारी अभियंत्यांना निष्कासनाची कार्यवाही सुरु करण्यासाठी निर्देश (जून,२०११) दिले. तथापि, ऑक्टोबर, २०१२ पर्यंत ३२३ पुनर्रचना केलेल्या गाळयांची अतिक्रमणातून मुक्ता करण्यात मंडळाला यश आले नव्हते.

२०६६१ संक्रमण गाळयांपैकी ८८२४ गाळयांमधे अनधिकृतपणे झालेले हे अतिक्रमण ही अतिशय चिंताजनक बाब होती आणि मालमत्तेचे संरक्षण करण्यासाठी विभागामधे अंतर्गत नियंत्रणाचा अभाव असल्याचे निदर्शक होती.

सुरुवातीपासूनच संक्रमण शिबीरात अनधिकृत अतिक्रमण होत असल्याचे दुरुस्ती मंडळाने मान्य केले. ही संक्रमण शिबीरे वेगवेगळया ठिकाणी विखूरलेली होती आणि संक्रमण गाळयांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी आवश्यक असलेले मनुष्यबळ मर्यादित आणि अपर्याप्त होते. तसेच संक्रमण शिबीरातील गाळयांच्या वाटपाबाबतच्या अभिलेख्यांच्या २३००० फाईल्सचे संगणकीकरण झालेले आहे. निर्गमन परिषदेत गृहनिर्माण विभागाच्या प्रधान सचिवांनी अनधिकृत अतिक्रमणे ही मंडळासाठी डोकेदुखी ठरल्याचे मान्य केले.

सदरहु परिच्छेदात महालेखाकारांनी संक्रमण शिबीरातील गाळ्यांमध्ये/पुनर्रचना केलेल्या गाळ्यांमध्ये अनधिकृतपणे केलेले अतिक्रमण यासंदर्भात गंभीर स्वरुपाचे आक्षेप नोंदविलेले असून अशाप्रकारे संक्रमण शिबीरात घुसखोरी झाली असल्याचे

सन १९९८ पासून निदर्शनास आले असतानाही आजतागायत विभागाला या घुसखोरांना अथवा अतिक्रमित लोकांना निष्कासित करणे शक्य झाले नाही. शासनाने सन २०१० मध्ये म्हाडाला ३२३ घुसखोरांना बाहेर काढण्याचे आदेश दिले होते. त्यासंदर्भात समितीने विचारणा केली असता या ३२३ लोकांना निष्कासित करण्याची कारवाई म्हाडाने सुरु केली असता तत्कालिन मा.अध्यक्ष, विधानसभा यांचेकडे या प्रकरणी बैठक होवून हे ३२३ घुसखोर १५ ते २० वर्षापासून त्याठिकाणी वास्तव्यास असल्यामुळे त्यांचा सहानुभूतीपूर्वक विचार करून कायद्यातील प्रचलित तरतूदीनुसार त्यांचे नियमितीकरण करणे शक्य आहे किंवा कसे ? हे बघण्याबाबत त्या बैठकीत सूचित केल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. मग त्या बैठकीत झालेल्या निर्णयानुसार विभागाने काय कार्यवाही केली ? अशी समितीने विचारणा केली असता त्या घुसखोरांना कायद्यानुसार नियमित करणे शक्य नव्हते असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तर मग त्या घुसखोरांना निष्कासित करण्याची कारवाई का करण्यात आली नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता यासाठी पोलीस कुमक न मिळणे, स्थानिक व राजकीय अडचणी, लोकप्रतिनिधी अशा अनेक बाबींमुळे ही कारवाई होवू शकली नसल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. यासंदर्भात विधी व न्याय विभागाचा देखील सल्ला घेण्यात आला होता. परंतु विधी व न्याय विभागाने देखील ही घुसखोरी नियमित करण्यास नकार दिला. त्यानंतर प्रकरण न्यायालयात गेले असता तेथे देखील न्यायालयाने ही बाब नाकारली. प्रत्येक स्तरावर विभागाच्या बाजूने निर्णय लागल्यानंतर देखीलही अद्यापपर्यंत या ३२३ घुसखोरांना निष्कासित करण्याची कारवाई म्हाडाच्या स्तरावरुन होवू शकली नाही.

सद्यःस्थितीत मुंबईमध्ये अनेक संक्रमण शिबीरामध्ये असलेल्या घुसखोरांची संख्या ही मोठ्या प्रमाणात असतानाही वेगवेगळ्या कारणास्तव यावर निष्कासनाची कारवाई विभागाने वेळोवेळी केली नाही. अतिक्रमण काढण्यासाठी प्राप्त तरतुदीनुसार सर्व अधिकार म्हाडाला असताना विभागाने यासंदर्भात प्रभावी कार्यवाही केली नाही. जून,२०१३ मध्ये घुसखोर रहिवाशांबाबत म्हाडातर्फे करण्यात आलेल्या सर्वेक्षणानुसार शहरात एकूण ८४४८ घुसखोर असून त्यांचे तीन ते चार वर्गात वर्गीकरण करण्यात आले आहे. या ८४४८ टेनंटपैकी खरेदी-विक्री कागदपत्रांच्या आधारे घुसखोरी केलेले १६९० रहिवाशी, बोगस कागदपत्रांद्वारे घुसखोरी केलेले २२१२ रहिवाशी, कोणत्याही कागदपत्राशिवाय घुसखोरी केलेले १२६७ रहिवाशी, दलालामार्फत भाडेतत्वावर राहात असलेले २५३१ रहिवाशी तसेच मुळ उपकरप्राप्त इमारतींची दुरुस्ती, पुनर्रचना, पुनर्विकास झाल्यावर देखील संक्रमण शिबीराचा ताबा न सोडलेले एकूण ८४८ रहिवाशी अशी त्याची विभागणी आहे. यासंदर्भात समितीने चर्चा केली असता जरी विभागाने हे वर्गीकरण केले असले तरीही त्यात अनधिकृतचे प्रमाण फक्त कमी जास्त आहे. परंतु हे सर्व रहिवाशी अखेर घुसखोरच समजण्यात येतात. वास्तविक हे सगळे गाळे अनधिकृतरित्या अतिक्रमित होण्यासाठी पूर्णपणे जबाबदार शासकीय यंत्रणा आहे. स्थानिक अधिका-यांच्या हातमिळवणी अथवा सहमतीशिवाय या बाबी घडूच शकत नाहीत. ज्या अधिका-यांच्या कारकिर्दीत हे गैरप्रकार वा घुसखोरी झालेली आहे अशा अधिका-यांवर विभागाने कोणतीही कारवाई आजतागायत केल्याचे दिसून आले नाही. महालेखाकारांनी यासंदर्भात गंभीर आक्षेप नोंदविल्यानंतर देखीलही विभागाने कोणतीही कारवाई संबंधित अधिका-यांवर आजतागायत केली नाही. अशाप्रकारे शासनाचे संक्रमण शिबीराचे गाळे अतिक्रमणमुक्त ठेवण्यासाठी शासनाने कित्येक वर्षे कोणतीही उपाययोजना केली नाही. तसेच यासाठी कोणतेही नियोजन अथवा यंत्रणा कार्यरत नव्हती. ज्या अधिका-यांची हे गाळे संरक्षण, वितरण व देखरेखीची जबाबदारी होती त्यांनी त्यांची जबाबदारी पार पाडली नाही. काही ठिकाणी कारवाई करण्यास अधिकारी गेल्यास पोलीस संरक्षणाची कमतरता, स्थानिक रहिवाशांचा विरोध, राजकीय दबाव इ. अनेक कारणास्तव निष्कासनाची कारवाई प्रभावीपणे करणे शक्य होत नाही असे समितीसमोर सांगण्यात आले. यावर समितीने नाराजी दर्शवित अशा कारवाया करण्यास विभाग जर इतका हतबल असेल तर अशाप्रकारे एकाही घुसखोराला विभाग निष्कासित करु शकणार नाही. अशा घुसखोरांना नियमित वीज व पाण्याची व्यवस्था उपलब्ध असते. त्यांना पुरविण्यात येणारे वीज व पाण्याचे कनेक्शन कापल्यास असे संक्रमण गाळे रिक्त करण्यास कोणतीही अडचण नसताना विभाग त्यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या कोणत्याही अधिकृत पर्यायांचा अवलंब करण्यास तयार नाही असेही समितीने विदीत केले.

शिफारस :

१.१८७ म्हाडाने सन २०१३ मध्ये केलेल्या सर्वेक्षणानुसार घुसखोरांची संख्या निश्चित करण्यात आली आहे. तेव्हापासून आतापर्यंत कोणतेही सर्वेक्षण विभागाने केलेले नाही. विभागाने या कामाकरिता एका टास्क फोर्सची निर्मिती करावी यासंदर्भात मा.मुख्यमंत्री महोदयांकडे बैठक देखील झाली असून यास तत्वतः मान्यता देखील देण्यात आलेली आहे. यासंदर्भात तात्काळ कारवाई करून घुसखोरांच्या अद्ययावत संख्येची निश्चिती करून त्यांना तात्काळ निष्कासित करण्यासंदर्भात आवश्यक ती कारवाई शासनस्तरावरुन करण्यात यावी. तसेच घुसखोरांना निष्कासित केल्यानंतर रिक्त झालेल्या गाळ्यांमध्ये पुन्हा घुसखोरी

होण्याची शक्यता पाहता त्यावर प्रतिबंध घालण्यासाठी देखील उपाययोजना करुनच हे निष्कासन करण्यात यावे व तरीही निष्कासन न झाल्यास तेथील वीज व पाण्याची जोडणी कापण्यात यावी व यासंदर्भात केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८८ या संपूर्ण घुसखोरीसाठी जबाबदार असणा-या सर्व संबंधित अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करून कडक कारवाई करण्यात यावी व भविष्यात अशाप्रकारे घुसखोरी होवू नये यासाठी प्रत्येक अधिका-यांच्या कारकिर्दीतील घुसखोरांची आकडेवारी निश्चित करून घोषित करण्यात यावी व या आकडेवारीत वाढ झाल्यास त्या त्या अधिका-यांवर कारवाई करण्यात यावी व संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करावी व यासंदर्भात केलेली कारवाई समितीस ३ महिन्यात कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१८९ अशा घुसखोरांवर निष्कासनाची कारवाई करतेवेळी अपुरे पोलीस संरक्षण मिळणे ही देखील महत्वाची अडचण असल्यामुळे मंडळाने अशाप्रकारच्या निष्कासनासाठी स्वतःचा स्वतंत्र पोलीस टास्क फोर्स नेमण्याबाबत विचार करावा व यासंदर्भात केलेली कारवाई समितीस ३ महिन्यात कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

२.२.८.६ : “अतिरिक्त रिक्त गाळे वाटण्यातील विलंब”

अभिप्राय :

१.१९० DCR ३३ (७) च्या अंतर्गत उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्विकासानंतर तसेच MHADA अधिनियमाच्या अंतर्गत पुनर्रचना झालेल्या उपकरपात्र इमारतींच्या माध्यमातून दुरुस्ती मंडळाला विकासकांकडून अतिरिक्त गाळे प्राप्त झाले. उपकरपात्र इमारतींमधून निर्वासित झालेल्या भाडेकरुंचे मास्टर लिस्ट मधील त्यांच्या वरिष्ठतेच्या क्रमानुसार पुनर्वसन करण्यासाठी हे अतिरिक्त गाळे उपयोगात आणावयाचे होते. लेखापरिक्षणात असे निदर्शनास आले की, ऑक्टोबर,२०१२ पर्यंत ६२७ गाळे जवळजवळ २० वर्षे विनावापर पडून होते.

दुरुस्ती मंडळाने असे नमूद केले की, ६२७ गाळ्यांपैकी २२५ चौ. फूट पेक्षा कमी आणि ७५० चौ. फुटा पेक्षा जास्त क्षेत्रफळाचे अनुक्रमे ६३ आणि ५१ गाळे मुंबई गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास मंडळाकडे हस्तांतरीत केले होते, ९२ गाळे मास्टर लिस्ट मधील गाळेधारकांना देण्यात येणार आहेत तसेच उर्वरित ४२१ गाळे जाहिरातीच्या माध्यमातून विकण्याची प्रक्रिया सुरु होती. रिक्त राहिलेल्या अतिरिक्त गाळ्यांचे वाटप करण्यातील विलंबामुळे दिर्घ कालावधीपर्यंत उपकरपात्र इमारतीमधील निर्वासित गाळेधारक पुनर्वसनापासून वंचित राहीले.

यासंदर्भात समितीने चर्चा केली असता आक्षेप घेतेवेळी हा आकडा ६२७ असून सद्यःस्थितीत म्हाडाकडे एकूण २४८ गाळे वाटपासाठी शिल्लक असून त्यासंदर्भात जाहिरात देण्यात आल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले असता विभागाने हे गाळे देखील अतिक्रमित झाले आहेत किंवा कसे याची तपासणी करावी, त्याचे संरक्षण करावे व नियमाप्रमाणे वितरण करावे असेही विभागीय प्रतिनिधींनी सूचित केले.

शिफारस :

१.१९१ महालेखाकारांनी सदरहू परिच्छेदाअंतर्गत घेतलेल्या आक्षेपांची पूर्ण चौकशी करण्यात यावी. अशा विनावाटप गाळ्यांची यादी समितीला देखील देण्यात यावी व त्यातील विनावाटप झालेल्या गाळ्यांचे नियमानुसार वाटप करण्यात यावे व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१९२ या संपूर्ण प्रकरणी जबाबदार असणा-यांवर कारवाई करण्यात यावी व ज्या अधिका-यांच्या कार्यकाळात ही घुसखोरी झाली त्या अधिका-यांची नावे देखील समितीला देण्यात यावीत व या संदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस २ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक २.२.८.७ : “अंतर्गत नियंत्रण आणि संनियंत्रण”

१.१९३ अभिप्राय :

मालमत्तेच्या हानीपासून बचाव करणे, नियम आणि विनियमांच्या अनुपालनाद्वारे व्यवहार आणि कार्यक्रम व्यवस्थापनाच्या कामांची अंमलबजावणी करणे आणि चुका व अनियमितता यांची संख्या मर्यादित राखणे याबद्दल व्यवस्थापनाला पर्याप्त आश्वस्त करणे ही अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणेची उद्दिष्टे आहेत. खाली दर्शविल्याप्रमाणे मंडळातील अंतर्गत नियंत्रण व्यवस्था सदोष होती.

त्वरीत संरचनात्मक दुरुस्ती करणे आवश्यक आहे अशा इमारतींची अग्रक्रमानुसार केलेली यादी, जी एक महत्वपूर्ण अभिलेख होती, ती बाळगण्यात आली नव्हती आणि उपकरपात्र इमारती मधुन ज्या व्यक्ती संक्रमण शिबीरात दाखल केल्या होत्या त्यांची मास्टर लिस्ट अद्ययावत केली नव्हती. अनधिकृत अतिक्रमणांचा तपास लावून त्याला प्रतिबंध घालण्यासाठी गाळ्यांचे नियमितपणे पर्यवेक्षण/आकस्मिक तपासणी करण्यासाठी कुठलीही यंत्रणा नव्हती. दुरुस्ती आणि पुनर्रचनाची कामे निर्धारित वेळेत पूर्ण होण्यासाठी विकासकांकडून मासिक प्रगती अहवाल प्राप्त होण्याची खात्री केली गेली नव्हती आणि ठराविक कालावधीत निरिक्षणेही घेतली गेली नव्हती. विकासकांनी प्रत्यार्पित केलेल्या BUA ची अचुकता पडताळली गेली नाही ज्यामुळे विकासकांना अवाजवी लाभ झाला; आणि अंतर्गत नियंत्रण कार्यतंत्राचा एक भाग असलेली आणि ज्याद्वारे मंडळाला यंत्रणेतील दोष शोधण्यात मदत होते अशी अंतर्गत लेखापरिक्षण शाखा प्रस्थापित केली नव्हती. तसेच दुरुस्ती मंडळामध्ये अध्यक्ष आणि कमीत कमी १७ इतर सदस्य ज्यात उपाध्यक्ष आणि MHADA चे कमीत कमी तीन इतर अधिकृत सदस्य यांचा समावेश असतो. ऑक्टोबर २०११ मध्ये जरी या मंडळाचा कार्यकाल समाप्त झाला तरी राज्य शासनाने मंडळाची पुनर्रचना केली नाही, ज्यामुळे महत्वपूर्ण घडामोडींवर संनियंत्रण ठेवण्यासाठी मंडळाच्या बैठका घेतल्या गेल्या नाहीत. सर्व विभागांनी त्यांचे मासिक प्रगती अहवाल त्यांच्या परिमंडळ कार्यालयाचे प्रमुख असलेल्या उपमुख्य अभियंत्यांना प्रस्तुत केले. जे संनियंत्रणासाठी नंतर मंडळाकडे प्रस्तुत करायचे होते. विभागांच्या मासिक प्रगती अहवालांच्या केलेल्या चाचणी तपासणीत असे उघडकीस आले की, ज्या नमुन्यात अहवाल सादर केला गेला त्याच्या स्वरुपात एकरुपता नव्हती. विभागांनी जरी एकूण प्रलंबित दुरुस्ती प्रकरणांचा तपशिल दिला होता तरी एकाही अहवालात ही प्रकरणे नक्की किती कालावधीपासून प्रलंबित होती त्याचा उल्लेख केला नव्हता. ही माहिती विभागाकडे उपलब्ध नव्हती. प्रलंबिततेच्या कालावधी-निहाय कामांची विभागणी नसलेले मंडळाला सादर केलेले हे अहवाल अशाप्रकारे निर्णय प्रक्रियेत कुचकामी ठरले. सन २००७ ते २०१२ या कालावधी दरम्यान MHADA च्या दक्षता आणि गुणवत्ता नियंत्रण कक्षाने वेगवेगळ्या विभागांना त्यांच्या दुरुस्ती आणि पुनर्रचनेच्या कामाच्या दर्जा विषयी ६६४ अभिक्षणे निर्गमीत केली. या अभिक्षणांपैकी फक्त ३१७ अभिक्षणांचे अनुपालन केले गेले. परंतु विभागांच्या सर्व कार्यकारी अभियंत्यांना अहवालांचा एकरुप नमुना पाठविण्यात आला आहे आणि अहवाल वेळेत सादर करणे, त्यांची अचुकता आणि संनियंत्रण याची खात्री करण्याची जबाबदारी उपमुख्य अभियंत्यांवर सोपवलेली आहे. दुरुस्ती मंडळाने पुढे असेही नमूद केले की, सर्व विभाग प्रमुखांना डिसेंबर,२०१२ आधी दक्षता आणि गुणवत्ता नियंत्रण कक्षाने उपस्थित केलेल्या अभिक्षणांचे अनुपालन सादर करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या आहेत. त्रैमासिक आढाव्याद्वारे संनियंत्रणाचे कार्यतंत्र अधिक प्रभावी करण्यात आले.

दुरुस्ती मंडळाने नमूद केले की मंडळाच्या कारभारात पारदर्शकता आणि कार्यक्षमता आणण्यासाठी e-MHADA चा भाग म्हणून एक सॉफ्टवेअर याआधीच विकसीत करण्यात आले आहे. उपकरपात्र इमारतींचा, ३८ स्तंभ असलेला, एक संपूर्ण माहितीसंच तयार करण्यात आला आहे आणि GIS च्या नमुन्यात तो सादर करण्यात आला आहे जो MHADA च्या संकेतस्थळावर जनतेसाठी लवकरच उपलब्ध करून दिला जाईल. पुनर्विकास, पुनर्रचना, वाटप, NOC इत्यादीचा ठराविक कालावधीने आढावा घेण्यासाठी तपशिलवार व्यवस्थापन माहिती यंत्रणेची योजना करण्यात आली आहे. अंतर्गत लेखापरिक्षण शाखेच्या स्थापनेसंदर्भात मंडळाने असे नमुद केले की, मंडळातील अनुभवी अधिका-यांच्या एका गटाकडून संरचना आणि जबाबदारी यांचा आवश्यकतेनुसार आढावा घेण्यात येईल.

शिफारस :

१.१९४ १९७१ मध्ये दुरुस्ती मंडळ अस्तित्वात येऊनही त्यांच्याकडून केल्या जाणा-या जुन्या उपकरपात्र इमारतींच्या दुरुस्ती आणि पुनर्रचना/पुनर्विकासाच्या कामाची गती मंदच राहिली. निर्धारित केलेल्या एकूण १९६४२ उपकरपात्र इमारतींपैकी दुरुस्ती मंडळाने फक्त १४८२ उपकरपात्र इमारतींची पुनर्रचना/पुनर्विकास केला. ज्या इमारतींची संरचनात्मक दुरुस्ती करणे आवश्यक होते अशा उपकरपात्र इमारतींच्या अग्रक्रमानुसार केलेल्या यादीच्या अभावामुळे आणि पुनर्रचना व पुनर्विकासासाठी कालबध्द योजनाच्या अभावामुळे नियोजन ढिसाळ राहिले. उपकर आणि सेवा आकार यांच्या नगण्य वसुलीचा परिणाम दुरुस्ती मंडळाच्या उत्पन्नावर झाला, ज्यामुळे त्यांच्या दुरुस्ती आणि पुनर्रचनेची कामे करण्याच्या क्षमतेस बाधा निर्माण झाली. उपकरपात्र इमारतींच्या पुनर्रचना व पुनर्विकासाच्या कामातील विलंब आणि परिणामस्वरुप उद्दिष्ट गाठण्यातील कमतरता यांच्यामुळे एकीकडे उपकरपात्र इमारतींमधून ७८७२ रहिवाशी निर्वासित झाले, ज्यांना एक ते २५ वर्षापेक्षा जास्त कालावधीसाठी संक्रमण गाळ्यांमध्ये वास्तव्य करावयास लागले, तर दुसरीकडे, विकासकांकडून प्राप्त झालेल्या ६७२ अतिरिक्त सदनिका या वाटपाविना २० वर्षापेक्षा अधिक काळासाठी रिक्त राहिल्या व त्यातही अतिक्रमण करून घुसखोरी झाली. विकासकांनी दुरुस्ती मंडळाला प्रत्यार्पित करावयाच्या बांधीव क्षेत्रातील तूट, अनधिकृत अतिक्रमणांना प्रतिबंध करण्यासाठी गाळ्यांचे

पर्यवेक्षण/निरिक्षण करण्याचा अभाव हे मालमत्तेचे रक्षण करण्यासाठी गृहनिर्माण विभागामध्ये अंतर्गत नियंत्रण अपर्याप्त असल्याचे निदर्शक होते. संक्रमण शिबीरात व्यवस्था केलेल्या व्यक्तींची मास्टर लिस्ट पर्याप्तपणे ठेवली नव्हती, जी गाळ्यांचे वाटप पारदर्शक आणि एकसमानतेने होण्याची खात्री बाळगण्यासाठी आवश्यक होती. अशा अनेक निष्कर्षाप्रत समिती आलेली असून या सर्व बाबी म्हाडाच्या अंतर्गत नियंत्रण व संनियंत्रण कमकुवत आहे. दर्शविणा-या आहेत. अतः विभागाना याअनुषंगाने अधिक प्रभावी व सक्षम अंतर्गत नियंत्रण व संनियंत्रणाची यंत्रणा विकसित करावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१९५ मुंबई शहराची भौगोलिक परिस्थिती व जागेची अनुपलब्धता पाहता उपलब्ध जागेचे योग्य नियोजन म्हाडाने केले नाही तर ही अतिशय गंभीर बाब होईल. महालेखाकारांनी या संपुर्ण अहवालात म्हाडाच्या एकंदरीत कार्यपध्दतीवर गंभीर स्वरुपाचे आक्षेप सन २०११-१२ या वर्षी नोंदविलेले असून समितीची साक्ष होईपर्यंत त्या परिस्थितीत कोणतीही सुधारणा झाल्याचे समितीला दिसून आले नाही. या सर्व आक्षेपांच्या अनुषंगाने विभागाने योग्य ते नियोजन करून व आवश्यक ती उपाययोजना करुन समितीसमोर येणे अपेक्षित होते. परंतु समितीला तसे दिसून आले नाही. या सर्व बाबी म्हाडा अंतर्गत नियंत्रण व संनियंत्रणाचा अभाव दर्शविणा-या आहेत. या सर्व बाबींचे व परिच्छेदाधीन आक्षेपांचा परिपूर्ण विचार करून म्हाडाने आवश्यक ती उपाययोजना करावी व भविष्यात अशा आक्षेपांची पुनरावृत्ती टाळावी व यासंदर्भात केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्यात देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

१.१९६ म्हाडाने या सर्व संक्रमण शिबीरांचे बायोमेट्रीक सर्वेक्षण करून तेथे राहणा-या व्यक्तींना आधारशी लिंक करावे व यासंदर्भात तयार केलेली अद्ययावत माहिती समितीस २ महिन्यात सादर करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी त्यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील परिच्छेद क्रमांक ३.१.१ "निष्फळ खर्च" यासंदर्भात खालील अभिप्राय व्यक्त केले आहेत.

अ.क्र.	परिच्छेद	मुद्दा	विभागाचे अभिप्राय	मा. लेखापरिक्षकांचे अभिप्राय	मा. लेखापरिक्षकांचे अभिप्रायावर विभागाचे अभिप्राय
१	३.१.१	निष्फळ खर्च चंद्रपूर जिल्ह्यातील नव-साक्षरांसाठी अखंडीत शिक्षण ह्या केंद्रीय योजनेची परिणामकारक आणि सक्षम पद्धतीने आखणी व अंमलबजावणी करण्यात शालेय शिक्षण विभागाला आलेल्या अपयशामुळे रु.१०३.६५ लाख एवढा निष्फळ खर्च झाला. भारत सरकार (GOI) च्या १९८८ मधील नवसाक्षरांसाठी अखंडीत शिक्षण या योजने अंतर्गत केंद्र सरकार राज्यांना अखंडीत शिक्षण कार्यक्रमासाठी (CEP) पहिल्या तीन वर्षासाठी १०० टक्के वित्तीय सहाय्यता देते. जी पुढील दोन वर्षा करीता ५० टक्के एवढी मर्यादीत राहते (उर्वरीत ५० टक्के राज्य सरकारने योगदान देणे आहे.) पाच वर्षानंतर स्थापित अखंडीत शिक्षण केंद्रांच्या (CECs) अविरत वाटचाली साठी केंद्र सरकार कोणतीही वित्तीय सहाय्यता करत नाही आणि CEC च्या अविरत वाटचालीची जबाबदारी राज्य सरकारने पंचायत राज संस्था किंवा इतर स्थानिक संस्थांमार्फत पार पाडणे अपेक्षित आहे. शिकणार्यांना मूळ साक्षरतेपेक्षा काहीतरी जास्त			

		शिकण्याची, त्यांचे राहणीमान सुधारण्याची आणि एकुणच जिवनाची गुणवत्ता सुधारण्याची, संधी उपलब्ध करुन देणे ही ह्या योजनेची उद्दिष्टे आहेत. GOI नी चंद्रपूर जिल्ह्यात ५३ नोडल अखंडीत शिक्षण केंद्राच्या NCECs आणि ५०१ CECs च्या स्थापनेस मंजूरी (नोव्हेंबर २००५) अनुदानाचा दिली आणि रु ३१३.११ लाखाचे अनुदान मंजूर केले. पहिल्या वर्षासाठीचा रु १७६.२४ लाखाचा अनुदानाचा पहिला हप्ता फेब्रुवारी २००६ मध्ये जिल्हा साक्षरता अभियान समितीनी चंद्रपूर यांना महाराष्ट्र राज्य साक्षरता परिषद पुणे (MRSP) मार्फत वितरीत करण्यात आला. पहिल्या वर्षाचे CEP १२ महिन्याच्या कालावधीत पूर्ण करावे आणि पहिल्या अनुदानाचा विनियोगाच्या तपशिल सादर केल्यानंतर पहिल्या वर्षाच्या CEP चा दुसरा हप्ता वितरीत केला जाईल असा स्पष्ट उल्लेख वितरण आदेशात केला होता. शिक्षण अधिकारी (अखंडित शिक्षण) जिल्हा परिषद (Z.P.) चंद्रपूर यांच्या अभिलेख्यांची छाननी केली असता (एप्रिल २०११) खालील बाबी उघडकीस आल्या.			
	•	जरी रु. १७६.२४ लाखाचे अनुदान फेब्रु. २००६ मध्ये प्राप्त झाले असले तरी NCECs आणि CECs चा कार्यारंभ सप्टें. २००६ मध्ये म्हणले सहा	प्रत्यक्षात रु. १७६.२४ लाखाचे अनुदान दिनांक २२.२.२००६ ला प्राप्त झाले. तथापि निरंतर शिक्षण कार्यक्रम राबविण्यासाठी आवश्यक यातावरण	GoI Granted (September 2006) extension of time for utilization of first year grant up to February 2007, which was further	केंद्र शासनाने दि. २६/०९/२००६ च्या पत्रान्वये निरंतर शिक्षण कार्यक्रमाच्या पहिल्या वर्षाचा कालावधी फेब्रुवारी २००७ पर्यंत वाढविण्यात येत असल्याचे कळविले होते. यानंतर केंद्र

		महिन्यानंतर झाला. GOI नी (सप्टें. २००६) पहिल्या वर्षाच्या अनुदानाच्या विनीयोगाची मुदत फेब्रु. २००७ पर्यंत वाढवून दिली. जी पुढे मे - २००७ पर्यंत वाढवण्यात आली. परंतू सर्व ५५४ NCECs आणि CECs यांनी रु. १७६.२४ लाखाचा केंद्रीय अनुदानाचा विनियोग सहा महिने ऐवढ्या कमी कालावधीत न केल्यामुळे फेब्रु. २००७ नंतर त्यांचा कारभार बंद पडला. पर्यायानी GOI नी पहिल्या वर्षाचा अनुदानाचा दुसरा हप्ता वितरीत केला नाही. अशाप्रकारे कार्यारंभास झालेल्या विलंबामुळे तसेच अनुदानाच्या अतिशय कमी विनियोगामुळे पहिल्या वर्षाच्या CEP फक्त सहा महिनेच (सप्टें. २००६ ते फेब्रु. २००७) कार्यरत राहिला. जो वास्तविक GOI च्या वितरण आदेशात १२ महिने नमुद होता.	नि...ी करुन कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करण्यासाठी मुख्य प्रेरक, प्रेरक व सहाय्यक प्रेरक यांच्या केंद्र निहाय नियुक्त्या व त्यांचे जिल्हा, तालुका व केंद्रास्तरावरील प्रशिक्षण, इ. कार्य पूर्ण करण्यासाठी दिनांक ३१.०८.२००६ पर्यन्तचा कालावधी लागला. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय साक्षरता दिनाचे औचित्य साधून दिनांक ०१.०९.२००६ पासून कार्यारंभ करण्यात आलेला आहे. कार्यक्रम सुरु करण्याआधी वरील कार्य प्रभावीपणे व यशस्विरित्या पार पाडणे अनिवार्य होते. त्यामुळे कार्यक्रम अंमलबजावणीसाठी विलंब झाला असा आक्षेप घेणे संयुक्तिक होणार नाही. शिक्षण संचालक (प्रौढ शिक्षण), म.रा. पुणे यांचे पत्र क्र. प्रौशि / निशियो / चंद्रपूर / मुदतवाढ / ०६ / का- ६ / ३०३५ / २, दिनांक २२.११.२००६ अन्वये दिनांक २८.०२.२००७ पर्यन्त मुदत असल्याने व प्रेरकाचे मानधनावरील खर्च भागविण्याकरिता ६ महिन्याची तरतुद प्राप्त असल्याने दिनांक २८.०२.२००७ नंतर निरंतर शिक्षण केंद्रे बंद करण्यात आली.	extended up to may 2007. Therefore reply now furnished by the Government that time limit for incurring expenditure was upto February 2007 is not correct. An expenditure of Rs 73.19 lakh was incurred between September 2006 to February 2007. Please furnish details of the items on which expenditure was incurred.	शासनाने दि. २६/०२/२००७ च्या पत्रान्वये सदर योजनेच्या अंमलबजावणीच्या पहिल्या वर्षाचा कालावधी दि. ३१/०५/२००७ पर्यंत वाढविण्यात येत असल्याचे कळविले आहे. केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेला निधी फेब्रुवारी २००७ पर्यंत खालीलप्रमाणे खर्च करण्यात आला आहे. अनावर्ती खर्च:- i) कपाटे - रु १३,४९,९११ ii) पुस्तके - रु. २१,४२,४०० आवर्ती खर्च:- i) मानधन- रु. ३३,२२,२५६ ii) केरोसीन - रु. १,३४० iii) वर्तमानपत्र - रु.६६,५५० iv) प्रशिक्षक - रु. २,४६,२५४ v) कार्यालयीन खर्च - रु. १,९०,४०६ एकूण खर्च- रु. ७३,१९,११७
	•	जिल्हा साक्षरता अभियान समिती, चंद्रपूरने सप्टेंबर २००६ ते मे - २००७ या कालावधीत एकूण १०३.६५ लाख खर्च केले. यापैकी रु. ७३.१९ लाखाचा खर्च सप्टें. २००६ ते फेब्रु. २००७ दरम्यान केला होता. तसेच रु. ३०.४६ लाखाचा	सदर कार्यक्रमाची अंमलबजावणी करतेवेळी जिल्हा परिषद व नगर परिषद निवडणुकीच्या आचारसंहितेमुळे साहित्य खरेदी करण्यास उशिर झाला. फेब्रुवारी - २००७ ला योजना बंद झाली. परंतू मे - २००७ पर्यंत केंद्रशासनाकडून मुदतवाढ	As the centers ceased to function from February 2007 why expenditure of Rs 28.33 lakh was incurred on purchase of Mats, bicycles / sports material etc. between February 2007 and May	केंद्र शासनाने दि. २६/०९/२००६ च्या पत्रान्वये निरंतर शिक्षण कार्यक्रमाच्या पहिल्या वर्षाचा कालावधी फेब्रुवारी २००७ पर्यंत वाढविण्यात येत असल्याचे कळविले होते. यानंतर केंद्र शासनाने दि. २६/०२/२००७ च्या पत्रान्वये सदर योजनेच्या अंमलबजावणीच्या पहिल्या

		खर्च मार्च २००७ ते मे २००७ दरम्यान पुस्तके, स्टेशनरी, नियतकालीके, सायकली, क्रिडासाहित्य, मनोरंजन साहित्य इ. यांच्या खरेदीवर केला गेला. ज्याचे पुरवठा आदेश फेब्रुवारी २००७ पूर्वी देण्यात आले होते. फेब्रुवारी २००७ मध्ये कारभार बंद होण्यापर्यंत अनुदानाच्या केवळ ४२ टक्के इतकाच विनियोग झाला होता. तसेच केंद्र बंद पडल्यानंतर रु. ३०.४६ लाख किंमतीच्या साहित्याचा पुरवठा झाल्यामुळे कोणताही उपयुक्त हेतू साध्य झाला नाही.	नि.. .त्यामुळे पुस्तके, स्टेशनरी, नियतकालीके, सायकली, क्रिडासाहित्य, मनोरंजन साहित्य इ. खरेदी करण्यात आले. जिल्हा साक्षरता समिती मध्ये सदर खर्चाला मान्यता घेण्यात आली. सदर साहित्याचा वापर जि.प. शाळेतून विद्यार्थ्यांकरिता व नवसाक्षरांकरीता करणे सुरु होते. त्यामुळे सदर खर्च उपयुक्त ठरला आहे.	2007 How the material like bicycle, sports and recreational material which was supplied after closer of centers were used by ZP school students and neo-literates may please be stated. Which authority ordered for purchase after February 2007 may be stated.	वर्षाचा कालावधी दि. ३१/०५/२००७ पर्यंत वाढविण्यात येत असल्याचे कळविले आहे. योजनेस मे २००७ पर्यंत मुदतवाढ मिळाल्याने जिल्हा शिक्षण समिती व जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या मान्यतेने उपलब्ध निधीतून पुस्तके, स्टेशनरी, नियमकालिके, खेळाचे साहित्य खरेदी करण्याचा निर्णय घेतला होता. सदर साहित्याचा वापर शाळास्तरावर विद्यार्थी व नवसाक्षरांसाठी करण्यात आला आहे. मुख्याध्यापक / शिक्षक / ग्रामपंचायत सदस्य यांच्या देखरेखी खाली सदर साहित्याचा वापर करण्यात आला आहे.
	•	जिल्हा साक्षरता अभियान समितीकडे मे- २००७ अखेर रु. ९०.५२ लाखाचे अखर्चित अनुदान होते. परंतू लेखे डिसेंबर - २०१० मध्ये बंद करण्यात आले व अखर्चित रक्कम GOI ला जानेवारी - २०११ मध्ये परत करण्यात आली. रु. ९०.५२ लाख अनुदान अनावश्यक ठेवून घेतल्याने केंद्रसरकारचा निधी जवळजवळ ३ ½ वर्ष अडकून पडला.	निरंतर शिक्षण कार्यक्रमातील अखर्चित रक्कम परत करण्याबाबत वरीष्ठ कार्यालयाकडून जोपर्यन्त निर्देश प्राप्त होत नाही तोपर्यंत सदर रक्कम परत करण्याबाबतची कार्यवाही करण्यात आली नाही. शिक्षण संचालक (प्रौढ शिक्षण), म.रा. पुणे यांचे पत्र क्र. अप्रौशि / निशियो / लेप / ०८-०९ / कार्या- ५ / ४८, दिनांक १२.०४.२०१० अन्वये दिनांक ३०.०९.२०१० पर्यन्त स्थानिक सनदी लेखापाल यांचेकडून लेखापरिक्षण करुन अखर्चित रक्कम व उपयोगिता प्रमाणपत्रासह केंद्रशासनास परत करण्यात यावे. असे निर्देश देण्यात आले. त्यानुसार उपरोक्त कार्यवाही करुन दिनांक ३०.१२.२०१० पर्यन्तची अखर्चित रक्कम व्याजासह रु. ९०.५१ इतकी रक्कम दि. १५.११.२०११ च्या आदेशान्वये डी.डी. क्र. १६७५४३, अन्वये	Why it took 3 ½ years to surrender un-spent grant to GoI when NCECs and CECs ceased to function after February 2007 and GoI directed to close bank account and refund un-spent balances	दि. १/०९/२००९ पासून निरंतर शिक्षण केंद्रे बंद केली असून साक्षर भारत योजनेंतर्गत प्राप्त निधीपैकी अखर्चित निधी लेखापरिक्षण अहवाल व उपयोगिता प्रमाणपत्रासह केंद्र शासनास समर्पित करण्याबाबत केंद्र शासनाने दि. १०/०३/२०१० च्या पत्रान्वये कळविले. यानंतर सदर योजनेचे लेखापरिक्षण करुन घेण्यात आले सदर लेखापरिक्षण अहवाल व उपयोगिता प्रमाणपत्र यांसह अखर्चित निधी दि.१५/०१/२०११ च्या आदेशान्वये केंद्र शासनास समर्पित करण्यात आला.

			के. .रनास परत करण्यात आली आहे.		
	•	सुरक्षेच्या कारणास्तव CEP साठी खरेदी केलेले साहित्य, केंद्र बंद पडल्यानंतर Z.P. च्या प्राथमिक शाळांमध्ये ठेवण्यात आले. नोव्हेंबर-२००७ मध्ये झालेल्या बैठकीमध्ये हे साहित्य विद्यार्थी व नवसाक्षरांना त्यांच्या वापरासाठी Z.P. शाळेच्या मुख्याध्यापकाकरवी वाटप करण्याचे जिल्हा साक्षरता अभियान समिती यांनी ठरविले. परंतु पंचायत समिती स्तरावर साहित्य वाटपाबाबत कोणताही अभिलेख उपलब्ध नव्हते.	निरंतर शिक्षण केंद्रे हे जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळेत सुरु असल्याने केंद्रे बंद झाल्यानंतर खरेदी केलेले सर्व साहित्य केंद्रात ठेवणे सुरक्षेच्यादृष्टीने योग्य नसल्याने व केंद्र शासनाकडून स्पष्ट निर्देश नसल्याने शिक्षण संचालक (प्रौढ शिक्षण) म.रा.पुणे यांनी राज्यस्तरीय आढावा बैठकीत दिलेल्या सुचनेनुसार सर्व साहित्य जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळेत सुस्थितीत ठेवण्यात आले. ज्या प्राथमिक शाळेत निरंतर शिक्षण केंद्रे कार्यान्वित होती. त्याच शाळेतील मुख्याध्यापकाच्या अखत्यारित सर्व साहित्य शाळेत ठेवण्यात आलेले आहे. जिल्हास्तरावरुन पंचायत समितीस्तरावर व पंचायत समितीस्तरावरुन केंद्र स्थळी साहित्य देण्यात आले आहे. ७-८ वर्षाचा कालावधी लोटून गेल्यामुळे पंचायत समितीस्तरावर साहित्य वाटपाबाबत अभिलेख उपलब्ध नसेल परंतु शाळा स्तरावर मात्र साहित्याबाबतचा अभिलेख उपलब्ध असून, सर्व साहित्य शाळा स्तरावर आहे.	Whether the material purchased for CEP is available at school level of distributed to students and neo - literates for their use may please be stated	या योजनेंतर्गत खरेदी करण्यात आलेले साहित्य जिल्हा परिषद शाळांमध्ये ठेवण्यात आले होते. सदर निर्णय राज्यस्तरीय आढावा बैठकीमध्ये संचालक, प्रौढ शिक्षण यांनी दिलेल्या निर्देशानुसार घेण्यात आला होता. शाळा स्तरावर साहित्य मुख्याध्यापकाच्या देखरेखीमध्ये ठेवण्यात आले होते. सदर साहित्याचा वापर विद्यार्थी व नवसाक्षरांनी केलेला होता.
		MRSP कडून अनुदान उशीरा प्राप्त झाल्याचे शालेय शिक्षण विभागाने सांगितले (एप्रिल २०११) प्रेरकांची नियुक्ती केंद्राकरीता जागेची निवड, विशेष सह्रा प्रशिक्षणाचे आयोजन, अखंडीत शिक्षणासाठी वातावरण निर्मिती इ. साठी काही काळ लागला.			

		तसेच, नगर परिषद (NP) आणि ZP यांच्या निवडणूकांमुळे ठराविक वेळेत खर्च होवू शकला नाही. संचालक, प्रौढ शिक्षण, पुणे यांच्या सुचने प्रमाणे बँक खाते ३१ डिसेंबर २०१० रोजी बंद करण्यात आले व त्यामुळे GOI ला अनुदान परत करण्यास उशीर झाल्याचे विभागाने नमूद केले. चंद्रपूर जिल्ह्यातील अखंडीत शिक्षणाची केंद्रीय योजना परीणामकारक व सक्षमतेने आखण्यात तसेच अंमलबजावणी करण्यात शालेय शिक्षण विभागाला आलेले अपयश ही घटन स्पष्टपणे दर्शविते. पाच वर्षानंतर ज्या योजनेकडून स्वबळावर जिल्ह्यामध्ये CECs, चालवण्याचे अपेक्षित होते, ती योजना पहिल्याच वर्षी वाईटरित्या अपयशी ठरली ज्यामुळे रु. १०३.६५ लाख इतका निष्फळ खर्च झाला. NP व ZP च्या सार्वजनिक निवडणूकांचा योजनेच्या अंमलबजावणीशी कोणताही वैध संबंध नव्हता. हे प्रकरण शासनास एप्रिल २०१२ मध्ये सादर केले,त्याचे उत्तर जानेवारी २०१३ पर्यंत अप्राप्त होते.			

२८/४/2017

(गोविंद कांबळे)
कक्ष अधिकारी,महाराष्ट्र शासन

कार्यासन अधिकारी
महाराष्ट्र शासन
शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग
मंत्रालय विस्तार भवन
मुंबई ४०० ०३२

(6)

साक्ष :-

२.१ परिच्छेद क्र. ३.१.१ निष्फळ खर्च :-

चंद्रपूर जिल्ह्यातील नव-साक्षरांसाठी अखंडीत शिक्षण ह्या केंद्रीय योजनेची परिणामकारक आणि सक्षम पध्दतीने आखणी व अंमलबजावणी करण्यात शालेय शिक्षण विभागाला आलेल्या अपयशामुळे रुपये १०३.६५ लाख एवढा निष्फळ खर्च झाला असल्याचे समितीने नमूद केले तसेच अखंडीत शिक्षण केंद्राबाबत समितीला माहिती देण्यात यावी असे विभागास विदित केले असता ह्या प्रकरणासंदर्भात माहिती देण्याअगोदर विभागीय सचिवांनी अधिक माहिती देताना समितीस अवगत केले आणि अशी माहिती दिली की, राज्यस्तरावर स्टेट लिट्रेसी मिशन ऑथोरेटी (एस.एल.एम.ए.) असते. सन २००८-१० मध्ये ह्याबाबतचा माझेकडे चार्ज होता. महाराष्ट्रामध्ये सुध्दा जवळपास एक वर्ष मी काम केले. ही जी अखंडीत शिक्षण केंद्रे प्रौढ साक्षरता वर्ग संपल्यानंतरसुध्दा चालतात. जे प्रौढ साक्षर झालेले असतात त्यांनी पुढे सुध्दा अभ्यास चालू ठेवण्यासाठी अशा प्रकारची केंद्रे सुरू केली जातात. या प्रकरणामध्ये २१ लाख रुपयांची पुस्तके पुरविली गेली तेव्हा असा विचार पुढे आला की सदर पुस्तके साक्षर झालेले किती लोक वाचतील अशा प्रकारची शंका महाराष्ट्रामध्ये अजूनसुध्दा आठ-दहा जिल्ह्यामध्ये आहे. संपूर्ण राज्यामध्ये पुस्तक वाचण्याची एक चळवळ सुरू केलेली आहे. त्याची नोंद लिम्बका बुक ऑफ रेकॉर्ड मध्ये झालेली आहे पण प्रौढ साक्षरता वर्गातून तयार झालेले साक्षर हे सतत अभ्यास करतील अशा प्रकारची संस्कृती निर्माण होत नाही. या बाबतच्या अंमलबजावणीत महालेखापालांनी जे काही आक्षेप घेतलेले आहेत, ते तीन टप्प्यामध्ये आहेत. पहिला आक्षेप असा आहे की, या योजनेमध्ये पैसे आले परंतु विभागाने ते वेळेवर वापरले नाहीत. दुसरा आक्षेप असा आहे की, सदर योजनेला मुदतवाढ मिळाल्यानंतरसुध्दा कारवाई केलेली नाही. तिसरा आक्षेप असा आहे की, या योजनेमधील पैसे वेळेवर जमा केले गेले नाही. शेवटचा आक्षेप असा आहे की, हा सर्व खर्च निष्फळ ठरला. त्यामुळे एक संभ्रम असा निर्माण झाला की, सर्व पैसे वेळेवर वापरले असते तर सर्व निष्फळ झाले नसते असा ही एक आक्षेप यामध्ये गृहीत धरला असता.

याअनुषंगाने समितीने अशी विचारणा केली की, या संपूर्ण प्रकरणामध्ये शिक्षण केंद्रे बंद झालेली आहेत परंतु खरेदी सुरू आहे . याबाबतचे समर्थन करणार का याबाबत विभागीय सचिवांनी असे विदित केले की कोणत्याही गोष्टीचे या ठिकाणी समर्थन करणार नसून माहे फेब्रुवारी २००६ मध्ये पैसे आले आणि सहा महिन्याच्या आतमध्ये सदर पैसे वापरावयाचे होते असे नाही, सदर योजनेची मान्यता माहे फेब्रुवारी महिन्यापर्यंत होती. फेब्रुवारी महिन्यापर्यंत विभागाने खर्चसुध्दा केलेला आहे आणि माहे फेब्रुवारी अगोदर विभागाला मे महिन्यापर्यंतची एक्स्टेंशन ऑर्डर आलेली होती. तरी सुध्दा विभागाने फेब्रुवारी महिन्यात सदर शिक्षण केंद्रे बंद केली आणि पुन्हा विभागाने केंद्रे बंद झाल्यानंतर सुध्दा खरेदी सुरूच ठेवली आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता यामध्ये दोन वेळेस मुदतवाढ मिळालेली आहे. पहिली मुदतवाढ फेब्रुवारी महिन्यात आणि दुसरी मे महिन्यामध्ये मिळाली असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

२.२ माहे मे महिन्यापर्यंतची मुदतवाढ दि. २८ फेब्रुवारी च्या अगोदर आलेली आहे आणि माहे मे पर्यंतची मुदतवाढ दिनांक २६ फेब्रुवारी रोजी आलेली आहे आणि विभागाने दिनांक २८ फेब्रुवारी रोजी अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद केलेली आहेत. असे असताना देखील सदर केंद्रासंबंधीची खरेदी सुरू आहे. सदर खरेदीचा खर्च ७३ लाख रुपये झालेला आहे. दुसरा मुद्दा यामध्ये असा आहे की, चार वर्षे विभागाने पैसे तसेच ठेवले याबाबत काय कार्यवाही करण्यात आली आहे अशी विचारणा समितीने केली असता सदर मुदतवाढ मुदत संपण्याच्या अगोदर दोन दिवस मिळालेली आहे आणि माहे मे महिन्यानंतर मुदतवाढ मिळालेली नाही. सदर योजना ही केंद्र शासनाची आहे आणि ते स्वतः याबाबतचे निर्णय घेत असतात आणि यामध्ये विभागाने मुदतवाढीची मागणी केलेली नाही असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

सदर मुदतवाढीची मागणी केली नाही ही बाब समिती मान्य करेल परंतु, माहे फेब्रुवारी मध्ये अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद केल्यानंतर खरेदी कशा करीता केलेली आहे, याबाबत विभागाकडून कोणती कारवाई करण्यात आलेली आहे या समितीच्या प्रश्नाला जिल्हास्तरावरील जिल्हासाक्षरता समितीच्या मान्यतेने ही खरेदी केलेली आहे आणि सदर खरेदीचा त्या समितीला अधिकार असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

२.३ अधिकार असला तरी सुध्दा अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद झाल्यानंतर खरेदी सुरू ठेवली. खरेदी सदर समितीने केली आहे आणि त्याबाबतचे उत्तर विभागीय सचिवांना द्यावे लागत आहे असे समितीने नमूद केले असता याकरिताच समितीला अगोदर माहिती दिलेली आहे की, अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद केले की त्यांच्या नावाने जे लोक मानधन घेत होते ते बंद केले हा त्यातील मुख्य मुद्दा होता. यामध्ये सदर केंद्रातील साहित्य हे शाळेमध्ये आणलेले आहे. त्यामध्ये किती प्रौढ साक्षर होते तो अहवाल या ठिकाणी नाही. परंतु तेथील साहित्य हे शाळेतील मुले व प्रौढ साक्षर यांनी सुध्दा वापरलेले आहे. त्यामध्ये किती प्रौढ होते याबाबतची आकडेवारी या ठिकाणी नाही असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

या माहितीची समितीला आवश्यकता नसून सुरूवातीला जेव्हा अखंडीत शिक्षण केंद्र सुरू होते तेव्हा विभागाने कपाटे आणि पुस्तके खरेदी केलेली आहेत, त्याची जवळपास किंमत ३४ लाख आहे. म्हणजेच ३४ लाख रुपयांची कपाटे व पुस्तके खरेदी केलेली आहेत. सदर ३४ लाख रुपयाचे साहित्य कोठे आहे याबाबतची माहिती समितीला दिली पाहिजे. त्याच बरोबर अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद झाल्यावर जी खरेदी केली आहे त्याबाबत विभागाचे काय स्पष्टीकरण आहे ? सदर खरेदी केल्यानंतर साहित्य हे शाळेच्या जबाबदारीवर सोपवून देण्यात आलेले आहे का? सदर केंद्रे बंद झालेली आहेत ही चांगली बाब आहे, परंतु जी चूक झालेली आहे त्या चुकीसाठी जबाबदार असलेल्या कर्मचा-यांबाबत विभाग काय कार्यवाही करणार आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता जे साहित्य या योजनेमध्ये घेण्यात आलेले आहे त्या साहित्याचा उपयोग होणे फार अवघड आहे. अहवालामध्ये ५५४ केंद्रे उघडण्यात आलेले आहेत असे लिहिलेले आहे. परंतु सदर अहवालामध्ये सदर साहित्य ५५४ केंद्रामध्ये पुरविण्यात आलेले आहे असे म्हटलेले नाही अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

सदर योजनेमधून काही ही निष्पन्न झालेले नाही हे दिसत आहे. समितीचा मुद्दा हा महालेखापालांच्या परिच्छेदाशी संबंधीत आहे. तो परिच्छेद असा आहे की, माहे फेब्रुवारी मध्ये सदर केंद्रे मुदतवाढी पर्यंत ठेवले व त्यानंतर बंद करण्यात आलेले आहे त्यामध्ये विभागाची कोणत्याही प्रकारची चूक नाही. अखंडीत शिक्षण केंद्रे सुरू करण्याबाबतचे एक्स्टेंशन विभागाला मिळालेले आहे का? जर मिळालेले नसेल तर सदर जवळपास ३० लाख रुपये हे या योजनेमध्ये निष्फळ गेलेले आहेत. त्यामुळे यामध्ये जे अधिकारी/कर्मचारी जबाबदार असतील त्यांच्यावर कारवाई केली का ? किंवा केली नसेल तर करणार का याबाबत माहिती देताना विभागीय सचिवांनी असे सांगितले की, यामध्ये सदर जबाबदार अधिकारी/कर्मचारी यांच्याकडून खुलासा घेण्याची आवश्यकता आहेच. जर माहे फेब्रुवारी मध्ये अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद केलेली असतील तर साहित्य खरेदी करण्याची आवश्यकता नव्हती हा एक मुद्दा त्यामध्ये आहे. त्याबाबतची माहिती घेऊन संबंधितांना नोटीस देऊन समितीला कळविण्यात येईल.

सदर बाब ही समितीच्या दृष्टीने चुकीची आहे ज्या अधिकारी/कर्मचारी यांनी ही चूक केली त्यांच्यावर काय कारवाई करणार ? आणि सदर कारवाई करून समितीला एक महिन्याच्या आत कळविणार का अशी विचारणा समितीने केली असता सदर माहिती घेऊन समितीला सादर करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले. तथापि माहिती अद्याप अप्राप्त आहे.

२.४ सदर आक्षेप हा सन २०१२ चा आहे पाच वर्षे झाली तरी विभागाला खुलासा घेण्याची आवश्यकता वाटली नाही का? सचिवांनी सांगितल्याप्रमाणे बोर्डाला अधिकार आहेत, परंतु त्यामध्ये त्यांना सुध्दा काही मर्यादा असतात. जे काही अयोग्य आहे ते निदर्शनास आणून देण्याचे तेथील बोर्डाच्या सी.ई.ओ. चे कर्तव्य होते. सदर बाब निदर्शनास का आणून देण्यात आली नाही ? त्यावेळेस तेथे जबाबदर अधिकारी कोण होते. हे समितीला कळले पाहिजे असे समितीने सूचित केले असता, केंद्र सरकारचे ५५६ अखंडीत शिक्षण केंद्र सुरू करण्याचे आदेश होते तेवढे केंद्र सुरू केले नाहीत. जी केंद्रे बंद करण्यात आलेली आहेत ती तेथील लोकांना मानधन द्यावे लागू नये म्हणून बंद केली, परंतु ती केंद्रे सुरू होती असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

मुळात असे करणेच चुकीचे आहे. विभागाने समितीला माहे फेब्रुवारी मध्ये केंद्रे बंद केल्याबाबत कळविले आहे. तरी सुध्दा याबाबतची काही नवीन माहिती द्यावयाची असल्यास ती देण्यात यावी. समिती सदर माहिती रेकॉर्डवर घेईल. विभागाने लेखी कळविले आहे की २८ फेब्रुवारीला केंद्रे बंद झाली, परंतु त्यानंतर सुध्दा खरेदी सुरू होती. जो पर्यंत केंद्रे सुरू होत नाहीत तो पर्यंत खरेदी करण्याची आवश्यकता नव्हती. त्यामुळे याबाबत जबाबदारी निश्चित करून एक महिन्याच्या आत समितीला माहिती देण्यात यावी. त्यानंतर दुसरी गोष्ट अशी की विभागातील अधिका-यांनी सदर योजनेचा निधी रुपये ७३ लाख हा बँकेत ठेवल्यामुळे

त्याची ९० लाख रुपये किंमत झाली त्याबाबत संबंधित अधिका-यांचे अभिनंदन. परंतु, चार वर्षे सदर पैसे परत न करण्याची कारणे काय आहेत ? अशी पृच्छा समितीने केली असता केंद्र शासनाने जे पत्र लिहिले आहे त्याप्रमाणे जिल्हा समितीने काम केलेले आहे. अखंडीत शिक्षण केंद्रे बंद करण्याबाबत सन २०१० साली केंद्र शासनाने पत्र लिहिले आहे आणि त्यानंतर विभागाने केंद्र शासनाकडे पैसे जमा केलेले आहेत असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

२.५ विभागाने १०३.६५ लक्ष रुपयांची उपयोगिता प्रमाणपत्र विभागाने केंद्र शासनाला पाठवून दिलेली आहे काय? जर सन २००७ मध्ये सदर उपयोगिता प्रमाणपत्र पाठविली असती तर लगेच उर्वरित पैसे केंद्र शासनाने मागितले असते कारण विभागाला त्यांनी मुदतवाढ दिलेलीच नाही असे समितीने विदित केले असता माहे डिसेंबर २०१० मध्ये केंद्र शासनाचे याबाबत पत्र आलेले असल्याचे विभागीय सचिवांनी विदित केले.

ही सर्व सेंटर्स २००७ मध्ये बंद केली होती. त्यानंतर केंद्र सरकारचे माहे डिसेंबर २०१० मध्ये पत्र आले. म्हणजेच केंद्र सरकारकडून २००७ ते २०१० अशी ३ वर्षे काहीच सूचना आल्या नाहीत. परंतु आपण केंद्र सरकारला सेंटर्स बंद केल्याचे कळविले नव्हते काय या समितीच्या प्रश्नाला यामध्ये असे आहे की, केंद्र सरकारला सेंटर्स बंद केल्याबाबत कळविण्यात आले नव्हते असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

केंद्र सरकाकडून आलेले पत्र समितीस दाखविण्यात यावे. समितीच्या मते ते पत्र तुमच्या संचालकांचे आहे. केंद्र सरकारचे पत्र कुठे आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता केंद्र शासनाने दिनांक १० मार्च २०१० रोजी विभागाला कळविले होते. त्यानंतर सदर योजनेचे लेखापरिक्षण करून घेण्यात आले असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

दिनांक ४ जून २००७ रोजी केंद्र शासनाने पत्राद्वारे असे कळविले होते की, आम्हाला उपयोगिता प्रमाणपत्र पाठवून बाकीचे पैसे परत पाठविण्यात यावे. त्यानंतर आपण केंद्र शासनाकडे दिनांक १९ ऑक्टोबर २०१० रोजी मुदतवाढ मिळण्याकरिता मागणी केली होती, परंतु केंद्र शासनाने मागणी मान्य केली नाही. असे असतानाही आपण ४ वर्षे पैसे पाठविले नाही. समितीकडे यासंदर्भात नस्ती असल्याचे समितीने विभागास अवगत केले. तसेच महालेखाकार यांनी त्यामुळेच परिच्छेद अधोरेखित केलेला आहे. मुदतवाढ मिळणार नाही, असे केंद्र शासनाने जून २००७ मध्ये सांगितले, तसेच उपयोगिता प्रमाणपत्र देण्यात यावी व पैसे परत करण्यात यावे असेही केंद्र शासनाने सांगितले होते. त्यानंतर आपण मुदतवाढ मिळण्याबाबत प्रयत्न केले. आपण केंद्र शासनाला मुदतवाढ मिळण्याकरिता ऑक्टोबर २००७ मध्ये पत्र दिले होते. परंतु केंद्र शासनाने त्याला मान्यता दिली नाही. असे असतानाही आपण किती वर्षे पैसे परत न करता तसेच ठेवायचे? त्यानंतर डिसेंबर २०१० मध्ये संचालकांनी पत्र पाठविले. केंद्र शासनाकडून विभागाला २००७ मध्येच पत्र आलेले आहे असे समितीने नमूद केले असता, केंद्र शासनाचे सन २०१० मध्ये पत्र आलेले असल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीस सांगितले. याअनुषंगाने समितीने सन २०१० पूर्वी म्हणजेच सन २००७ मध्ये देखील केंद्र शासनाचे पत्र आलेले आहे असे विभागास अवगत केले.

Refund of unspent balance from CP Grant release to the Districts of Maharashtra. असे अपर मुख्य सचिव यांनी विदित केले असता समितीने असे अवगत केले की, That is subsequent the Government of India already had issued a letter.

२.६ यामध्ये उशीर करण्याकरिता जे अधिकारी/कर्मचारी जबाबदार असेल त्यांच्यावर कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईबाबत समितीला कळविण्यात यावे असे समितीने विभागास सूचित केले. तसेच केंद्र शासनाकडून सन २००७ मध्ये आलेल्या पत्राबाबत विभागाच्या अधिका-यांनी सचिवांना माहिती दिलेली नाही. विभागीय अधिका-यांनी सचिवांना केवळ सन २०१० मधील पत्राची माहिती दिली. समितीला हे अपेक्षित नाही. ही बाब वैयक्तिक घेण्याचे काहीच कारण नाही Government is a continued process and therefore your subordinates should provide you proper and legitimate information असे मत समितीने व्यक्त केले असता विभागीय सचिवांनी याबाबत सहमत असल्याचे समितीस अवगत केले. याअनुषंगाने समितीने अपूर्ण माहिती देणा-या अधिका-यांवर देखील कारवाई करणे आवश्यक असल्याचे विभागास सांगितले.

पहिल्या हप्त्याचे उपयोगिता प्रमाणपत्र पाठविल्याशिवाय दुसरा हप्ता येणार नाही. ४ वर्षे झाले तरी विभागाने उपयोगिता प्रमाणपत्र पाठविलेली नाही, सेंटरही बंद केले नाही, तसेच पैसेही परत पाठविलेले नाही ही बाब योग्य नाही. तसेच ज्या लोकांनी पैसे धरुन ठेवले त्यांच्यावर देखील कारवाई प्रस्तावित करण्यात आली नाही. समितीची अशी अपेक्षा होती की, खरेदी करण्यात आलेले साहित्य आणि या विषयाबाबत आपण कारवाई करून समितीला माहिती द्याल. असे झाले असते तर अधिक चांगले झाले असते. तरी देखील आजच्या तारखेपासून एका महिन्याच्या आत या दोन्ही विषयासंदर्भात संबंधितांवर कारवाई करून समितीला अहवाल सादर करण्यात यावा, तसेच खरेदी करण्यात आलेले साहित्य कोणकोणत्या ठिकाणी उपयोगात आणले जात आहे, याची देखील माहिती एका महिन्यामध्ये सादर करण्यात यावी असे समितीने सूचित केले असता समितीने केलेल्या सूचनेप्रमाणे कार्यवाही करून एका महिन्याच्या आत समितीला अहवाल सादर करण्यात येईल असे आश्वासन अपर मुख्य सचिव यांनी समितीस दिले. तथापि माहिती अद्याप अप्राप्त आहे.

अभिप्राय व शिफारशी :-

२.७ ३.१.१ निष्फळ खर्च

भारत सरकारच्या १९८८ मधील नव-साक्षरांसाठी अखंडीत शिक्षण या योजनेअंतर्गत केंद्र सरकार राज्यांना अखंडीत शिक्षण कार्यक्रमासाठी (CEP) पहिल्या तीन वर्षासाठी १०० टक्के वित्तीय सहाय्यता देते. जी पुढील दोन वर्षाकरिता ५० टक्के एवढी मर्यादीत राहते (उर्वरित ५० टक्के राज्य सरकारने योगदान देणे आहे) पाच वर्षानंतर स्थापित अखंडीत शिक्षण केंद्रांच्या (CECs) अविरत वाटचालीसाठी केंद्र सरकार कोणतीही वित्तीय सहाय्यता करत नाही आणि CEC च्या अविरत वाटचालीची जबाबदारी राज्य सरकारने पंचायत राज संस्था किंवा इतर स्थानिक संस्थांमार्फत पार पाडणे अपेक्षित आहे. भारत सरकारने चंद्रपूर जिल्ह्यात ५३ नोडल अखंडीत शिक्षण केंद्राच्या NCECs आणि ५०१ CECs च्या स्थापनेस मंजूरी (नोव्हेंबर, २००५) दिली आणि रु. ३१३.११ लाखाचे अनुदान मंजूर केले. पहिल्या वर्षासाठीचा रु.१७६.२४ लाखाचा अनुदानाचा पहिला हप्ता फेब्रुवारी, २००६ मध्ये जिल्हा साक्षरता अभियान समितीनी चंद्रपूर यांना महाराष्ट्र राज्य साक्षरता परिषद पुणे (MRSP) मार्फत वितरीत करण्यात आला. पहिल्या वर्षाचे CEP १२ महिन्याच्या कालावधीत पूर्ण करावे आणि पहिल्या अनुदानाचा विनियोगाचा तपशील सादर केल्यानंतर पहिल्या वर्षाच्या CEP चा दुसरा हप्ता वितरीत केला जाईल असा स्पष्ट उल्लेख वितरण आदेशात केला होता. जरी रु. १७६.२४ लाखाचे अनुदान फेब्रुवारी, २००६ मध्ये प्राप्त झाले असले तरी NCECs आणि CECs चा कार्यारंभ सप्टेंबर, २००६ मध्ये म्हणजे सहा महिन्यानंतर झाला. भारत सरकारने (सप्टेंबर, २००६) पहिल्या वर्षाच्या अनुदानाच्या विनियोगाची मुदत फेब्रुवारी, २००७ पर्यंत वाढवून दिली. परंतु सर्व ५५४ NCECs आणि CECs यांनी रु. १७६.२४ लाखाचा केंद्रीय अनुदानाचा विनियोग सहा महिने एवढ्या कमी कालावधीत न केल्यामुळे फेब्रुवारी, २००७ नंतर त्यांचा कारभार बंद पडला. पर्यायाने भारत सरकारने पहिल्या वर्षाचा अनुदानाचा दुसरा हप्ता वितरीत केला नाही. अशाप्रकारे कार्यारंभास झालेल्या विलंबामुळे तसेच अनुदानाच्या अतिशय कमी विनियोगामुळे पहिल्या वर्षाच्या CEP फक्त सहा महिनेच (सप्टेंबर, २००६ ते फेब्रुवारी, २००७) कार्यरत राहिला. जो वास्तविक भारत सरकारच्या वितरण आदेशात १२ महिने नमूद होता. जिल्हा साक्षरता अभियान समिती, चंद्रपूरने सप्टेंबर, २००६ ते मे, २००७ या कालावधीत एकूण रु. १०३.६५ लाख खर्च केले. यापैकी रु. ७३.१९ लाखाचा खर्च सप्टेंबर, २००६ ते फेब्रुवारी, २००७ दरम्यान केला होता. तसेच रु. ३०.४६ लाखाचा खर्च मार्च, २००७ ते मे, २००७ दरम्यान पुस्तके, स्टेशनरी, नियतकालिके, सायकली, क्रिडा साहित्य, मनोरंजन साहित्य इ. यांच्या खरेदीवर केला गेला. ज्याचे पुरवठा आदेश फेब्रुवारी, २००७ पूर्वी देण्यात आले होते. फेब्रुवारी, २००७ मध्ये कारभार बंद होण्यापर्यंत अनुदानाच्या केवळ ४२ टक्के इतकाच विनियोग झाला होता. तसेच केंद्र बंद पडल्यानंतर रु. ३०.४६ लाख किंमतीच्या साहित्याचा पुरवठा झाल्यामुळे कोणताही उपयुक्त हेतू साध्य झाला नाही. जिल्हा साक्षरता अभियान समितीकडे मे, २००७ अखेर रु. ९०.५२ लाखाचे अखर्चित अनुदान होते. परंतु लेखे डिसेंबर, २०१० मध्ये बंद करण्यात आले व अखर्चित रक्कम भारत सरकारला जानेवारी, २०११ मध्ये परत करण्यात आली. रु. ९०.५२ लाख अनुदान अनावश्यक ठेवून घेतल्याने केंद्र सरकारचा निधी जवळजवळ साडे तीन वर्षे अडकून पडला. सुरक्षेच्या कारणास्तव CEP साठी खरेदी केलेले साहित्य, केंद्र बंद पडल्यानंतर जिल्हापरिषदेच्या प्राथमिक शाळांमध्ये ठेवण्यात आले. नोव्हेंबर, २००७ मध्ये झालेल्या बैठकीमध्ये हे साहित्य विद्यार्थी व नव-साक्षरांना त्यांच्या वापरासाठी जिल्हापरिषद शाळेच्या मुख्याध्यापकांकडून वाटप करण्याचे जिल्हा साक्षरता अभियान समिती यांनी ठरविले. परंतु पंचायत समिती स्तरावर साहित्य वाटपाबाबत कोणताही अभिलेख उपलब्ध नव्हते असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांच्या परिच्छेदात नमूद केलेले आहेत.

चंद्रपूर जिल्ह्यातील नव-साक्षरांसाठी अखंडित शिक्षण या केंद्रीय योजनेची परिणामकारक आणि सक्षम पध्दतीने आखणी व अंमलबजावणी करण्यात शालेय शिक्षण विभागाला आलेल्या अपयशामुळे रु. १०३.६५ लाख एवढा निष्फळ खर्च झाला. याबाबत समितीने विभागाची साक्ष घेतली असता यात मुख्यत्वे ४ आक्षेप घेण्यात आलेले असून यात विशेषतः या योजनेमध्ये पैसे आले परंतु विभागाने ते वेळेवर वापरले नाहीत, सदर योजनेला मुदतवाढ मिळाल्यानंतरसुध्दा आवश्यक ती कारवाई केलेली नाही, योजनेमधील पैसे वेळेवर जमा केले गेले नाही व हा सर्व खर्च निष्फळ ठरला याबाबत समितीने विचारणा केली असता विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले की, केंद्राकडून प्रत्यक्षात रु. १७६.२४ लाखाचे अनुदान दि. २२-०२-२००६ रोजी प्राप्त झाले. निरंतर शिक्षण कार्यक्रम राबविण्यासाठी आवश्यक वातावरण निर्मिती करून कार्यक्रमाची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करण्यासाठी मुख्य प्रेरक, प्रेरक व सहाय्यक प्रेरक यांच्या केंद्रनिहाय नियुक्त्या व त्यांचे जिल्हा, तालुका व केंद्र स्तरावरील प्रशिक्षण इ. कार्य पूर्ण करण्यासाठी ६ महिन्याचा कालावधी गेला.

त्यानंतर केंद्र शासनाने दि. २६-०९-२००६ रोजीच्या पत्रान्वये या कार्यक्रमाच्या पहिल्या वर्षाचा कालावधी फेब्रुवारी, २००७ पर्यंत वाढविला व त्यानंतर पुन्हा दि.२६-०२-२००७ च्या पत्रान्वये दि. ३१-०५-२००७ पर्यंत पुन्हा एकदा हा कालावधी वाढविण्यात आला. सदर योजनेस मुदतवाढ मिळाल्याने जिल्हा शिक्षण समिती व जिल्हापरिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या मान्यतेने उपलब्ध निधीतून पुस्तके, स्टेशनरी, नियतकालिके, खेळाचे साहित्य खरेदी करण्याचा निर्णय घेण्यात आला व सदर साहित्याचा वापर करण्यात आलेला असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. यावर समितीने आक्षेप नोंदवित विभागाने त्यांच्या लेखी उत्तरात ही निरंतर शिक्षण केंद्रे दि.२८-०२-२००७ नंतर बंद करीत असल्याचे नमूद केले असताना साहित्याची खरेदी मात्र पुढे सुरू कशी काय राहू शकते अशी विचारणा केली असता प्रेरकाचे मानधनावरील खर्चाची बचत करण्यासाठी ही निरंतर शिक्षण केंद्रे बंद करण्यात आली. परंतु शिक्षण केंद्राची कामे मात्र सुरूच होती व जिल्हा समितीवरील जिल्हा साक्षरता समितीच्या मान्यतेने ही साहित्याची खरेदी करण्यात येवून त्याचे वाटप करण्यात आल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तसेच या संदर्भातील अहवालामध्ये ५५४ केंद्रे उघडण्यात आल्याचे नमूद आहे. परंतु सदर अहवालामध्ये सदर साहित्य ५५४ केंद्रामध्ये पुरविण्यात आल्याचे नमूद नाही असेही विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर मान्य केले. वास्तविकतः फेब्रुवारी, २००७ मध्ये मे, २००७ पर्यंतची मुदतवाढ केंद्राकडून मिळालेली असताना ही शिक्षण केंद्रे फेब्रुवारी मध्येच बंद करण्याची कोणतीही आवश्यकता नव्हती. परंतु केंद्रे बंद केल्यानंतरही खरेदी सुरू ठेवण्यात आली. तसेच शिक्षण केंद्रे सन २००७ मध्ये बंद केलेली असताना विभागाने केंद्राकडे निधी सन २०११ मध्ये म्हणजेच जवळजवळ साडे तीन वर्षानंतर परत करण्याची कारणे काय अशी समितीने विचारणा केली असता केंद्र शासनाने सन २०१० मध्ये पत्र पाठवून या योजनेअंतर्गत प्राप्त निधीपैकी अखर्चित निधी लेखापरिक्षण अहवाल व उपयोगिता प्रमाणपत्रासह केंद्र शासनाकडे समर्पित करणेबाबत कळविल्यानंतर विभागाने या योजनेस मुदतवाढ मिळणेकरिता केंद्र शासनाकडे मागणी केली. परंतु ती केंद्र शासनाने अमान्य केल्यामुळे विभागाने सन २०११ ला हा निधी समर्पित केला असून जिल्हा समितीने केंद्र शासनाच्या निदेशानुसार काम केलेले असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. यावर समितीने विभागाला ही शिक्षण केंद्रे सन २००७ मध्येच बंद केलेली असल्याचे केंद्र शासनाच्या निदर्शनास आणले होते काय अशी विचारणा केली असता शिक्षण केंद्रे बंद केली असल्याबाबत केंद्र शासनाला कळविण्यात आले नसल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर मान्य केले. यावर महालेखाकारांनी समितीच्या निदर्शनास आणले की, केंद्र शासनाने विभागाला सन २००७ मध्ये देखील अखर्चित निधी समर्पित करण्याबाबत पत्राद्वारे कळविले होते. परंतु विभागाने सचिवांच्या निदर्शनास केवळ सन २०१० चे पत्र आणले परंतु सन २००७ च्या पत्राबाबतची माहिती सचिवांना देण्यात आली नाही याबाबत समितीने विचारणा केली असता विभागीय प्रतिनिधींनी ही वस्तुस्थिती समितीसमोर मान्य केली.

२.८ या सर्व बाबी अत्यंत गंभीर स्वरूपाच्या असून या प्रकरणी महालेखाकारांनी आक्षेप सन २०१२ मध्ये नोंदविलेले असताना सुध्दा विभागाने आजतागायत संबंधित अधिका-यांवर कोणतीही जबाबदारी निश्चित केली नाही. वास्तविक समितीसमोर येण्याअगोदर या सर्व प्रकरणी विभागीय प्रतिनिधींनी जबाबदारी निश्चित करून व संबंधितांवर कारवाई करून समितीसमोर येणे अभिप्रेत होते. परंतु समितीची साक्ष लागेपर्यंत विभागाने या आक्षेपांची साधी दखलही घेतली नाही, ही तर अधिकच गंभीर बाब आहे. शिक्षण घेण्यासाठी इच्छुक असणा-यांना मूळ साक्षरतेपेक्षा काहीतरी जास्त शिकण्याची, त्यांचे राहणीमान सुधारण्याची आणि एकूणच जीवनाची गुणवत्ता सुधारण्याची संधी उपलब्ध करून देणे ही या योजनेची उद्दिष्ट असून त्यासाठी केंद्र शासनाने मोठ्या प्रमाणात निधी दिलेला असतानाही त्याची अंमलबजावणी राज्यस्तरावरून होवू नये ही बाब शासनाला भूषणावह नाही. राज्यस्तरावर अस्तित्वात असलेली प्रशासकीय यंत्रणा अशा लाभदायी योजना राबविण्यास सक्षम नसल्यामुळे केंद्र व राज्य शासनाच्या चांगल्या योजनांचा लाभ सर्वसामान्य जनतेपर्यंत पोहोचू शकत नाही. किंबहूना प्रशासकीय यंत्रणेमुळे यात अडथळा निर्माण होतो. चंद्रपूर जिल्ह्यातील अखंडित शिक्षणाची केंद्रीय योजना परिणामकारक व सक्षमतेने आखण्यात तसेच अंमलबजावणी करण्यात शालेय शिक्षण विभागाला अपयश आल्याचे यातून स्पष्टपणे दिसून येते व समिती या सर्व प्रकरणा संदर्भात तीव्र नापसंती व्यक्त करीत असून याची दखल विभागाने घ्यावी. तसेच लोकलेखा समितीची साक्ष लागल्यानंतर विभाग आता या बाबी मान्य करीत आहे तर मग आतापर्यंत या संदर्भात विभागाकडून कार्यवाही का करण्यात आली नाही अशी विचारणा समितीने केली असता या प्रकरणी संबंधितांना नोटीस देवून जबाबदारी निश्चित करून या संबंधीची माहिती समितीला १ महिन्याच्या आत सादर करण्यात येईल असे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर आश्वासित केले. परंतु समितीला आश्वासित करूनही आजतागायत ही आश्वासित माहिती समितीला प्राप्त झाली नाही ही त्यापेक्षाही गंभीर बाब असून समितीचा अवमान करणारी आहे. या सर्व प्रकरणाची सखोल चौकशी करून सर्व संबंधितांवर कारवाई करून समितीस २ महिन्याच्या आत माहिती सादर करण्यात यावी तसेच समितीला आश्वासित करूनही आश्वासित माहिती समितीला सादर न करणा-या अधिका-यांवर कारवाई करून समितीस २ महिन्यात कळविण्यात यावे अशी समितीची शिफारस आहे.

वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी त्यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील परिच्छेद क्रमांक ३.२.१ "जैव वैद्यकिय कचरा विल्हेवाट यंत्रणेच्या खरेदीवर निष्फळ खर्च " यासंदर्भात खालील अभिप्राय व्यक्त केले आहेत.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा सन २०११-१२ चा "सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवाल" (नागरी अहवाल)

स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापन

परिच्छेद क्रमांक	लेखा आक्षेप	विभागाचे अभिप्राय
सन-२०११-१२ परि.क्र. ३.२.१	जैव-वैद्यकीय कचरा विल्हेवाट यंत्रणेच्या खरेदीवर निष्फळ खर्च : डॉ.व्ही.एम.शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, सोलापूर आणि वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधीद्रव्ये विभागाकडून जैव-वैद्यकीय कचरा विल्हेवाट यंत्रणा खरेदीच्या असमर्पक कंत्राट हाताळणीमुळे केवळ रु.१.८५ कोटीचा खर्च निष्फळ ठरला असे नसून परिणामत: त्याच कामासाठी आवर्ती खर्च रु.४८,५०० प्रति महिना देऊन खाजगी संस्था (agency) नेमावी लागली. महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाने (MPCB) सोलापूर स्थित सर्व रुग्णालयात/आरोग्य केद्रांत उत्पन्न होणाऱ्या जैव-वैद्यकीय कचऱ्याचे संकलन वाहतूक, साठवण आणि प्रक्रिया करण्यासाठी समाईक जैव-वैद्यकीय कचरा प्रक्रिया आणि विल्हेवाट सुविधा चालवण्याकरीता BOOT तत्वावर मे. बायोक्लीन सिस्टिम्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेडला प्राधिकृत केले (ऑक्टोबर २००७) भस्मीकरण निर्जंतुकीकरण/विछिनीकरण, ऑटोक्लेव्ह, श्रेडर इत्यादी द्वारे जैव-वैद्यकीय कचऱ्यावर प्रक्रिया करण्याचे अधिकार कंपनीस होते. • बायोक्लीन सिस्टिम्सने छत्रपती शिवाजी महाराज सामान्य रुग्णालय, सोलापूर (रुग्णालय)यांना त्यांच्याकडून निर्माण होणाऱ्या कचऱ्याच्या विल्हेवाटीसाठी प्रति महिना रु.४६,००० इतका दर सादर केला (सप्टेंबर २००९) तथापि, हा करार पूर्णत्वास जाऊ शकला नाही कारण रुग्णालयाला संलग्न	डॉ.व्ही.एम.शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय व सर्वोपचार रुग्णालय, सोलापूर येथील जुने भस्मीकरण यंत्र हे वारंवार बंद पडत होते. त्यामुळे दररोज जैव वैद्यकीय कचरा मोठया प्रमाणात गोळा होत होता. व तो वेळेत भस्म न केल्यास रुग्णालयातील उपचार घेत असलेल्या रुग्णांसाठी व रुग्णालयात कार्यरत असलेल्या अधिकारी व कर्मचाऱ्यांसाठो आरोग्याच्या दृष्टीने ते धोकादायक होते. तसेच बायोमेडीकल वेस्टचा साठा महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाच्या नियमानुसार ४८ तासांच्या पुढे ठेवता येत नाही. त्यामुळे सदर यंत्र कार्यान्वित ठेवण्यासाठी मोठया प्रमाणावर डिझेलवर खर्च होणार होता. गोळा होणारा कचरा बायोवेस्ट यंत्राद्वारे जाळल्याने दुषित वायू हवेत मिसळत नाही व त्याचा मानवी जिवितास कसल्याही प्रकरचा अपाय होत नसल्यामुळे व पदवीपुर्व आणि पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना नवीन तंत्रज्ञान व संशोधनाच्या कामकाजाकरीता बायोवेस्ट मशिन नविन प्रणालीची असल्याने आवश्यक असल्याने प्राध्यापक व विभाग प्रमुख सुक्ष्मजीवशास्त्र यांनी सादर केलेल्या प्रस्तावानुसार बायोवेस्ट मशिन खरेदी करण्यासाठी संचालनालयाकडून प्राप्त प्रस्तावानुसार व राज्य खरेदी समितीच्या मान्यतेने निविदेद्वारे मे.सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्यूटर्स, पुणे या कंपनीकडून न्यूनतम दरात रु.१,८५,००,०००/- इतक्या किंमतीस संस्थेसाठी खरेदी करण्यात आले. सदर यंत्राचा पुरवठा विदेशातून होणार असल्यामुळे कंपनीकडून

	असलेल्या शासकीय महाविद्यालयाने (महाविद्यालय) वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग, महाराष्ट्र शासन (विभाग) यांना रुग्णालयात प्रतिदिन उत्पन्न होणाऱ्या 80 ते 100 किलो कचऱ्यावर श्रेडींग आणि वाफेद्वारा निर्जतुकीकरण पध्दतीने प्रक्रिया करण्यासाठी जैव-वैद्यकीय कचरा प्रक्रिया यंत्रणा विकत घेण्यासाठी या पूर्वीच प्रस्ताव सादर केला होता (जून २००९) महाविद्यलयाने या यंत्रणेच्या थेट खरेदीचे खालील आधारावर समर्थन केले. • सध्या वापरण्यात येत असलेले भस्मीकरण यंत्र (incinerator) जुने होते आणि समाधानकारक काम करीत नसल्यामुळे त्याच्या दुरुस्तीवर प्रचंड खर्च होत होता. • नवी प्रणाली जैव-वैद्यकीय कचऱ्याचे भस्मीकरण करुन हवा प्रदूषणास प्रतिबंध करणारी होती • जैव-वैद्यकीय कचऱ्याची विल्हेवाट/प्रक्रीया खाजगी संस्थामार्फत केल्यास आवर्ती खर्च होणार होता. विभागाने जैव वैद्यकीय कचरा यंत्रणा विकत घेण्यासाठी जुलै २००९ मध्ये निविदा मागविल्या. एकूण पाच निविदा प्राप्त झाल्या आणि निविदांचे मूल्यमापन केल्यानंतर विभागाने न्यूनतम किंमतीची म्हणजेच रु.१.८५ कोटीचा प्रस्ताव देणाऱ्या मे.सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्युटर्स पुणे यांची निविदा सप्टेंबर २००९ मध्ये स्विकारली. त्यानुसार, महाविद्यालयाने मे.सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्युटर, पुणे (पुरवठादार) यांच्याकडे फ्रान्समधुन, जैव वैद्यकीय कचरा यंत्रणा (यंत्रणा) खरेदीसाठी घेण्याची मागणी आदेश नोंदविले (संप्टेंबर २००९) खरेदी आदेशातील इतर अटीं आणि शर्तीबरोबरच खालील अटी घालण्यात आल्या होत्या.	निविदा प्रक्रियेत नमूद कल्पप्रमाणे पुरवठा न होता ४ महिने विलंबाने झाला. यंत्राच्या प्रात्याक्षिकानंतर कंपनीस ९० टक्के पेमेंट अदा करण्यात आले. त्यानंतर कचरा हाताळणी प्राधिकारपत्र मिळण्यासाठी महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळ, सोलापूर यांच्याकडून उशीर झाल्यामुळे जुलै २०१० ते डिसेंबर, २०१० पर्यंत यंत्रणा अकार्यरत राहीली. प्राधिकारपत्र प्राप्त झाल्यानंतर दि.२५ जानेवारी, २०११ पासून यंत्र कार्यरत झाल्यामुळे नियमानुसार कंपनीस उर्वरीत १० टक्के पेमेंट अदा करण्यात आले. यंत्र पुरवठा ४ महिने उशिरा प्राप्त झाल्याने विलंब शुल्काची रक्कम कंपनीकडून वसूल करणे गरजेचे होते. याबाबत महालेखापाल, मुंबई यांनी लेखा आक्षेप घेतला. परंतु कंपनीस सर्व रक्कम अदा करण्यात आल्याने विलंब शुल्काची रक्कम वसूलीबाबत मे.सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्यूटर्स, पुणे यांच्याशी वारंवार पत्रव्यवहार करुनही कंपनीने दंडाची रक्कम म्हणून विलंब शुल्क अद्यापपर्यंत जमा केलेली नाही. याबाबत कंपनीस पत्रव्यवहार सुरु आहे. यंत्र कार्यान्वित झाल्यापासून सूक्ष्मजीवशास्त्र विभागातील लॉगबुकनुसार यंत्रणा ४२ दिवस वापरण्यात आली. त्यानंतर काही दिवसांनी मुख्य सर्किट ब्रेकरमध्ये बिघाड झाल्यामुळे यंत्र बंद पडली. त्यानंतर हमी कालावधीत असतांना दि.१०.४.२०११ रोजी यंत्राच्या पार्टची चोरी झाली. त्याबाबत प्राथमिक चौकशीनंतर दि.३०.४.२०११ रोजी सदर बाझार पोलीस चौकीमध्ये F.I.R. दाखल करण्यात आला. त्यानंतर पोलीस तपास सुरु असतानाच दि.१९.७.२०११ रोजी पुन्हा यंत्राच्या पार्टची चोरी झाली. त्यामुळे गुन्हा दाखल करण्यात आला. सद्य:स्थितीचा त्याचा तपास सुरु आहे.

• खरेदी आदेश प्राप्त झाल्याच्या दिनांकपासून एक महिन्याच्या आत यंत्रणेचा पुरवठा करणे आवश्यक होते, अन्यथा विलंबाच्या प्रत्येक आठवडयाकरीता यंत्रणेच्या एकूण किंमतीच्या ०.५ टक्के दराने दंड आकारला जाईल. • यंत्रणा बसविल्यानंतर आणि महाविद्यालयाच्या तांत्रिक समितीने यंत्रणेबाबत समाधानकारक अहवाल दिल्यानंतर ९० टक्के रक्कम दिली जाईल आणि उर्वरित १० टक्के रक्कम यंत्रणेच्या ३० दिवसांच्या समाधानकारक कार्यान्वयानंतर आणि निविदेत निर्देशित केलेल्या सर्व दस्तावेजांचे अनुपालन केल्यानंतर देण्यात येईल आणि, • यंत्रणेच्या स्थापनेच्या दिनांकापासून हमी कालावधी (warranty) दोन वर्षांचा राहील यंत्रणेची थेट खरेदीची कारणमीमांसा, तिची प्राप्ति, पुरवठा आणि यंत्रणेची स्थापना प्रदानाची स्थिती आणि रुग्णालयाने केलेली यंत्रणेची उपयोगीता यांची लेखापरीक्षण छाननी करतांना खालील त्रुटी आढळल्या. यंत्रणेचा पुरवठा आणि स्थापना ऑक्टोबर २००९ हया निर्धारीत तारखेऐवजी जुलै २०१० मध्ये झाली. म्हणजेच यंत्रणेचा रुग्णालयात पुरवठा आणि स्थापना करण्यास नऊ महिन्यांचा विलंब (अंदाज ३७ आठवडे) झाला होता. ९० टक्के रक्कमेच प्रदान (रु.१.६७ कोटी) ऑगस्ट २०१० मध्ये पुरवठादाराला करण्यात आले होते. यंत्रणा पुरवठा करण्यास झालेल्या 37 आठवडयांच्या विलंबामुळे उद्भवलेली दंडाची रक्कम रु.३४.२३ लाख पुरवठाकडून वसूल केली नव्हती. महाविद्यालयाने MPCB कडून प्राधिकारपत्रासाठी ऑगस्ट	यंत्र दुरुस्तीबाबत संबंधित कंपनीस कळविण्यात आले होते. त्यानुसार कंपनीने पहाणीअंती रु.५,००,०००/- इतका खर्च अपेक्षित असल्याचे कळविले. सदर यंत्राचा हमी कालावधी यंत्र कार्यान्वित केल्यापासून दोन वर्षासाठी असल्याने राज्यस्तरीय खरेदीच्या शासन निर्णयामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे जून २०१२ पर्यंत हमी कालावधी विधीग्राहय होता. कंपनीने हमी कालावधीत सर यंत्राचे पार्टस खराब झाले असते तर ते मोफत बदलून दिले असते. परंतु चोरी झालेले पार्टस नविन बसविण्याकरिता कंपनीने कोणतीही जबाबदारी स्विकारलेली नाही. त्यामुळे कंपनीने नविन पार्टसहीत रु.४९,००,०००/- इतका खर्च अपेक्षित असल्याचे कळविले. उपरोक्त परिस्थित निर्माण झाल्यामुळे रुग्णालयातील बायोवेस्ट यंत्रणा संपूर्ण बंद असल्यामुळे दररोज जैव वैद्यकीय कचरा मोठया प्रमाणात गोळा होत असल्याने त्याचे प्रदूषण निर्माण होऊन सर्वत्र दूर्गंधी पसरली असती परिणामी रुग्णालयात काम करणाऱ्याव रुग्णांच्या आरोग्याचा प्रश्न निर्माण झाला असता, याची दक्षता घेऊन आरोग्याच्या दृष्टीने त्याची वेळेत विल्हेवाट लावणे गरजेचे असल्याचे कचरा उपलण्यासाठी बायोवेस्ट सिस्टीम या कंपनीला जानेवारी २०१२ पासून रु.४८,५००/- प्रति महिला दराने काम देण्यात आले आहे. रुग्णालयात बायोमेडिकल वेस्टचा मोठया प्रमाणावर जमा होणार साठा बाहयरुग्ण आणि आंतररुग्ण म्हणून रुग्णालयात उपचार घेण्याऱ्या रुग्णांसाठी आणि संस्थेत कार्यरत असणाऱ्या अधिकारी, डॉक्टर्स, आंतरवासिता, प्रबंधक, परिचारीका, परिसेविका, अधिसेविका, प्रशासकीय कार्यालयातील अधिकारी व कर्मचारी तसेच कक्षसेवेक, सफाईगार, आया तसेच आंतररुग्णांना

	२०१० अर्ज केला होता. तथापि MPCB कडून प्राधिकारपत्र जानेवारी २०११ मध्ये देण्यात आले. परिणामत: यंत्रणा जुलै २०१० पासून डिसेंबर २०१० पर्यंत सहा महिने अकार्यरत राहिली होती. MPCB कडून प्राधिकारपत्र प्राप्त झाल्यानंतर यंत्रणा 25 जानेवारी २०११ पासून कार्यान्वीत झाली होती. तथापि, खरेदी आदेशात विहित केल्याप्रमाणे यंत्रणा ३० दिवस उपयोगात न आणताच पुरवठादाराला उर्वरीत 10 टक्के रक्कम (रु.०.१८ कोटी) जानेवारी २०११ मध्ये देण्यात आली होती. लॉगबुकची छाननी केली असता असे दिसून आले की, रुग्णालयातील यंत्रणा २५ जानेवारी २०११ ते ७ मार्च २०११ दरम्यान फक्त ४२ दिवस वापरात आणली गेली. हया कालावधीत रुग्णालयाद्वारे किमान ३,३६० किलो अपेक्षित क्षमतेच्या कचऱ्यावर प्रक्रिया करुन विल्हेवाट लावण्याऐवजी रुग्णालयाद्वारे फक्त २०४ किलो जैव-वैद्यकीय कचऱ्यावर प्रक्रिया करुन विल्हेवाट लावण्यात आली. मुख्य सर्किट ब्रेकरमध्ये बिघाड झाल्यामुळे ८ मार्च२०११ पासून व नंतर प्राप्त माहितीच्या अनुसार एप्रिल २०११ ऑगस्ट २०११ हया दरम्यान यंत्रणेचे काही भाग चोरी झाल्यामुळे संपूर्ण यंत्रणा पूर्णपणे बंद होती. जरी यंत्रणेचा हमी कालावधी जून २०१२ पर्यंत विधीग्राहय होता, तरीही महाविद्यालय/विभाग यंत्रणेची दुरुस्ती करण्यासाठी आग्रही राहू शकले नाहीत, कारण निविदेच्या अटी आणि शर्तीनुसार पुरवठादार चोरीस गेलेले भाग बदलून देण्यासाठी जबाबदार नव्हता. परिणामत: पुरवठादाराने यंत्रणा "दुरुस्त होणे	भेटण्यासाठी येणारे नातेवाईक तसेच अभ्यागत मंडळाचे सदस्य यांच्या जिवितास धोका निर्माण होईल किंबहूना आरोग्य अपायकारक होऊ नये याच उद्देशाने सदर बायोवेस्ट यंत्र खरेदी करण्यात आले असून हाच शुध्द आणि प्रामाणिक हेतू होता. **या सर्व बाबींचा विचार होऊन सदरहू परि.क्र.३.२.१ वगळण्याबाबत विनंती करण्यात येत आहे.**

शक्य नाही" असे जाहीर केले आणि तसे मे २०१२ मध्ये महाविद्यालयाला कळविले. रुग्णालयाने शेवटी जानेवारी २०१२ पासून जैव-वैद्यकीय कचरा गोळा करुन विल्हेवाट लावण्याचे काम बाहयस्त्रोतादवारे (outsourced) बायोक्लिन सिस्टीम्सला रु.४८,५०० प्रति महिना दराने दिले. महाविद्यालय आणि विभागाकडून जैव वैद्यकीय कचरा यंत्रणेच्या थेट खरेदीच्या असमर्पक कंत्राट हाताळणीमुळे केवळ रु.१.८५ कोटीचा खर्च निष्फळ ठरला इतकेच नसून परिणामत: त्याच कामासाठी आवर्ती खर्च रु.४८,५०० प्रति महिना देऊन खाजगी संस्थेस नेमावे लागले, ज्यामुळे थेट खरेदीची उपपत्ति व्यर्थ ठरली. ही बाब शासनास मे २०१२ मध्ये कळविली, त्यांचे उत्तर जानेवारी २०१३ पर्यंत प्रतिक्षाधीन होते.	

--*-*

कक्ष अधिकारी
महाराष्ट्र शासन
वैद्यकीय शिक्षण व औषधी
द्रव्ये विभाग
मंत्रालय, मुंबई

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा सन २०११-१२ चा "सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवाल" (मराठी अहवाल)

स्पष्टीकरणात्मक ज्ञापन.

परिच्छेद क्रमांक	लेखा आक्षेप	विभागाचे अभिप्राय
सन-२०११-१२ परिच्छेद क्रमांक ३.३.३	**विनावापर पडून राहिलेले व्हेंटिलेटर्स :** केंद्र सरकारचा निधीतून खरेदी केलेले रु.३.०१ कोटीचे ४२ उच्च (high end ICU) व्हेंटीलेटर्स ग्रँन्ट शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि सर जे.जे.समूह रुग्णालये, मुंबई येथे एअर कॉंप्रेसर युनीट्सच्या खरेदी अभावी ३३ महिने पडून आहेत. सर्वसाधारणपणे संपूर्ण देशात परवडणारी आणि खात्रीदायक आरोग्यविषयक सुविधा मिळण्यातील समतोलपणा दूर करण्यासाठी आणि अविकसित राज्यांत दर्जेदार वैद्यकीय शिक्षणाच्या सुविधा वाढविण्यासाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय (MOHFW), भारत सरकार (GOI) ने प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (योजना) अमंलात आणली (मार्च २००६). या योजनेत, सुपर स्पेशालिटी ब्लॉक्स, ट्रॉमा सेंटर्स, परिचारिका महाविद्यालय, बाहयरुग्ण विभाग वैद्यकीय साधने खरेदी याद्वारे १३ वैद्यकीय संस्थांची श्रेणीवाढ करणे समाविष्ठ होते. या योजनेअंतर्गत, लाभार्थी संस्थाकडून मागणी प्राप्त झाल्यानंतर रु. ३० लाख आणि त्यापेक्षा जास्त किमंतीची उच्च (high end) आणि सामाईक साधनाची खरेदी GOI कडून करावयाची होती. ग्रँट शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि सर जे.जे.ससून रुग्णालये, मुंबई (रुग्णालय) यांच्या जुलै २०११ मध्ये अभिलेख्यांची पडताळणी केली असता असे आढळुन	सर ज.जी.समुह रुग्णालये,. मुंबई येथे पंतप्रधान स्वास्थ सुरक्षा याजनेअंतर्गत केंद्रशासनाच्या मे.हिंदुस्थान लेटेक्स लिमिटेड (HLL) मार्फत ४२ व्हेन्टीलेटर्स खरेदी करण्यात आलेले आहेत. सदर व्हेन्टीलेटर्स दिनांक १८/१२/२००९ रोजी मे.मेडिटोनिक्स मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी प्रा.लि.मुंबई. यांच्यामार्फत विना कॉम्प्रेसर प्राप्त झाले. या रुग्णालयात एअर कॉम्प्रेसर सिस्टीम नसल्यामुळे या व्हेंटीलेटरचा वापर करता येत नव्हता. केंद्रशासनाच्या मे.हिंदुस्थान लेटेक्स लिमिटेड (HLL) यांनी ४२ व्हेन्टीलेटर्स खरेदीचे आदेश संबंधीत कंपनीस निर्गमित करतांना सर ज.जी.समुह रुग्णालये, मुंबई या संस्थेच्या तज्ञाचा सल्ला घेण्यात आला नव्हता. तथापि संस्थेने केंद्र शासनास सादर केलेल्या व्हेन्टीलेटरच्या विनिर्दिष्टामध्ये कॉम्प्रेसरचा समावेश केलेला होता. तरी सुध्दा कॉम्प्रेसर विना व्हेन्टीलेटर्सचे आदेश संबंधित कंपनीस निर्गमित करण्यात आले. पंतप्रधान स्वास्थ सुरक्षा योजनेअंतर्गत मुळ प्रस्ताव सादर करताना व्हेन्टीलेटर्स या यंत्राची संस्थेतील वेगवेगळया विभागांनी विनिर्दिष्टये सादर केली होती. या विनिर्दिष्टया मध्ये इनबिल्ट एअर कॉम्प्रेसर (Inbuilt Air Compressor) किंवा एक्सर्टनल एअर कॉम्प्रेसर (External Air Compressor) तसेच कॉम्प्रेसर समकक्ष असलेली टर्बाइन टेक्नॉलॉजी (Turbine Technology) या दोन्ही बाबीचा विनिर्दिष्टयामध्ये स्पष्ट उल्लेख केलेला आहे. परंतु केंद्र शासनाने, पंतप्रधान स्वास्थ्य सुरक्षा योजने अंतर्गत खरेदी करण्यासाठी नियुक्त

आले की, रुग्णालयातील व्हेंटीलेटर्सची कमतरता लक्षात घेऊन आणि मुख्यत्वे मोठया संखेतील गरीब रुग्णांकरीता रुग्णालयाने या योजनेअंतर्गत MOHFW कडे ४२ व्हेंटीलेटर्स करीता एक प्रस्ताव सादर केला होता (जुलै२००८) GOI ने मे.एच.एल.एल लाईफकेअर लिमिटेड मार्फत (खरेदी सल्लागार) मे. मेडिटॉनिक्स मॅन्युफॅक्चिंग कंपनी प्रायव्हेड लिमिटेड, मुंबई (कंपनी) यांना एक्स अर्जिटीना, १५१ हाय एण्ड व्हेंटीलेटर्स पुरविण्यासाठी एकुण USD २.३४ दक्षलक्ष किंमतीचे खरेदी आदेश (एप्रिल २००९) दिले, ज्यात रुग्णालयासाठी USD ६५१,००० (रु ३.०१ कोटी) किंमतीचे ४२ व्हेंटीलेटर्स समाविष्ट होते.

व्हेंटीलेटर्सचे तांत्रिक विनिर्देशांचे मुल्यमापन करताना लेखापरीक्षणात असे आढळून आले की, मध्यवर्ती तांत्रिक समितीने एअर कॉप्रेसर युनीट हा व्हेंटीलेटरचा अविभाज्य भाग म्हणून समाविष्ट केला नव्हता कारण समितीची अशी धारणा होती की सर्व रुग्णालयांमध्ये मध्यवर्ती कार्यरत कंप्रेसर युनीटद्वारे दाब युक्त हवा पुरविणारी नलिका बसविण्यात आलेल्या आहेत. निविदेत म्हणूनच कंप्रेसर हा ऐच्छीक घटक म्हणून समाविष्ट करण्यात आला होता. लेखापरीक्षा चौकशीत, रुग्णालय अधिष्ठाता यांनी नमूद केले (ऑगस्ट २०१२) की सादर केलेल्या ४२ व्हेंटीलेटर्सच्या मागणीपत्रात कंप्रेसरसह मागणी केली होती. तथापि, रुग्णालय GOI कडे व्हेंटीलेटर्सचा एअर कंप्रेसर मागणी केल्याचा कुठलाही पुरावा लेखापरीक्षणास सादर करु शकले नाही. परिणामात: एअर कंप्रेसरच्या अभावी कंपनीद्वारा डिसेंबर २००९ मध्ये पुरविलेली कलेल्या मध्यवर्ती तांत्रिक समितीने. संस्थेकडून आलेली विनिर्दिष्टये विचारात न घेता वेगळी विनिर्दिष्टे तयार करुन मे.हिंदुस्थान लेटेक्स लिमिटेडने (HLL) त्यानुसार खरेदी प्रक्रिया केली. वास्तविक मध्यवर्ती तांत्रिक समितीने या रुग्णालयामध्ये मध्यवर्ती कॉम्प्रेसर युनीटद्वारे दाब युक्त हवा पुरविणारी नलिका उपलब्ध आहे किंवा नाही, या बाबीची खातरजमा करणे आवश्यक होते. परंतु असे न करता मध्यवर्ती तांत्रिक समितीने आपल्या स्तरावर विनिर्दिष्टये अंतीम करुन त्याप्रमाणे खरेदी केली.

४२ व्हेन्टीलेटर्स हे कॉम्प्रेसर सहित आले नाहीत. ही बाब या रुग्णालयाच्या प्रशासनास त्यांचा पुरवठा झाल्यानंतरच समजली. त्यानंतरच रुग्णालयाच्या प्रशासनाकडून या संबंधी केंद्रशासन व मे.हिंदुस्थान लेटेक्स लिमिटेड (HLL) यांच्याबरोबर कॉम्प्रेसर पुरवठा करण्याबाबत दिनांक २३/०४/२०१० रोजी पत्रव्यवहार करण्यात आला होता. परंतु सदरहू कॉम्प्रेसर हे पंतप्रधान स्वास्थ सुरक्षा योजनेअंतर्गत पुरवठा होणार नाही, असे सांगण्यात आले. व्हेन्टीलेटर्सच्या कॉम्प्रेसर बाबत कालव्यपय होतो, ही बाब लक्षात घेऊन व व्हेन्टीलेटर्सची रुग्णालयाची तातडीची निकड लक्षात घेऊन रुग्णालयाकरिता कायम स्वरुपी कॉम्प्रेसर सिस्टीम खरेदी जिल्हा वार्षिक योजनेअंतर्गत संचालनालयामार्फत निविदा प्रक्रियाद्वारे करण्यात आली होती. दि.१५/०२/२०११ रोजी मे.गुंजन सर्जिकल, मुंबई या कंपनीस खरेदी आदेश निर्गमित करण्यात आहे. सदरील एअर कॉम्प्रेसर सिस्टीम मुख्य इमारत व बालरोगचिकित्साशास्त्र इमारती मधील कक्षात बसविण्यात आल्या असून त्याकरिता अवधी लागलेला आहे. सदर

आणि रुग्णालयात जून २०१० ला बसविलेलो ४२ व्हेंटीलेटर्स कार्यरत होऊ शकली नाहीत. व्हेंटीलेटर्सवर स्विकृतीच्या तारखेपासून विधिग्राह्य असलेला २४ महिन्यांचा हमीकालावधी मे २०१२ ला संपला.

दरम्यान, Dean यांनी व्हेंटीलेटर्स कार्यरत करण्यासाठी ४२ कंप्रेसर किंवा मध्यवर्ती एअर कंप्रेसर सिस्टीत पुरविण्याकरीता MOHFW (एप्रिल २०१०) ला विनंती केली. खरेदी सल्लागाराने ऑगस्ट २०१० आणि पुन्हा फेब्रुवारी २०११ मध्ये, ४२ वैद्यकीय श्रेणीतील एअर कंप्रेसर युनीट रुग्णालयाच्या योजनेच्या अदांजपत्रकातून विकत घेण्याकरीता संमती मिळविण्यासाठी MOHFW कडे हा मुद्दा मांडला. तथापि, संस्थेच्या निधीतून कंप्रेसर विकत घेण्याचा सल्ला MOHFW ने रुग्णालयाला दिला.

रुग्णालयाने, त्यानुसार मे. गुंजन सर्जिकल अॅण्ड सायंटीफीक कंपनी, मुंबई (पुरवठादार) यांना रु.७१.४६ लाखाची सेंट्रलाइजड मेडीकल एअर सिस्टीमचा पुरवठा करणे आणि स्थापना करणे यासाठी खरेदी आदेश दिले (फेब्रुवारी २०११). खरेदी आदेशानुसार ही यंत्रणा 12 आठवडयात (मे २०११) पुरवण्यास हवी होती. लेखापरिक्षणास पुढे असे आढळुन आले की, जरी रुग्णालयात ही यंत्रणा जुलै २०११ मध्ये पुरविण्यात आली होती तरी, पायाभरणी आणि विद्युत जोडणी कामे पूर्ण न झाल्यामुळे सप्टेंबर २०१२ पर्यंत तिची स्थापना होऊ शकले नाही. परिणामत: रुग्णालयाने डिसेंबर २००९ मध्ये मध्यवर्ती खरेदी केलेले ४२ व्हेंटीलेटर्स सप्टेंबर २०१२ पर्यंत अकार्यरत राहिले. प्रसंगवशात (incidentally)

कॉम्प्रेसर सिस्टीम बालरोगशल्यचिकित्साशास्त्र इमारतीमध्ये दिनांक २२/१०/२०१२ रोजी व मुख्य इमारतीमध्ये माहे नोव्हेंबर २०१२ रोजी प्रस्थापित व कार्यान्वित करण्याची कार्यवाही करण्यात आली, तद्नंतर ४२ व्हेन्टीलेटर्स माहे डिसेंबर २०१२ पासून रुग्णालयातील संबंधीत विभागामध्ये रुग्णसेवेकरिता कार्यान्वित करण्यात आले आहेत. एअर कॉम्प्रेसर सिस्टीम खरेदी करण्यासाठी अनुदानाचे नियोजन, तद्नंतर त्याच्या खरेदीसाठी लागणारी निविदा प्रक्रिया व शेवटी ही संपुर्ण यंत्रणा जोडण्याचे काम या सर्व गोष्टीसाठी बराच महिन्याचा कालावधी लागला, त्यामुळेच सदरहू व्हेन्टीलेटर्स हे ३३ महिने वापरता आले नाही.

दरम्यानच्या काळा सर्वसाधारण रुग्णसेवेवर खंड पडलेला नव्हता. सदर व्हेन्टीलेटर्स ज्या दिवसापासून कार्यान्वित करण्यात आलेले आहेत. त्या दिवसापासून पुढील दोन वर्षापर्यत हमी कालावधी असून, या कालावधीत यंत्र दुरुस्ती करिता अतिरिक्त खर्चाची आवश्यकता भासलेली नाही. सदरील व्हेन्टीलेटर्स रुग्णसेवेकरीता आजमितीपर्यन्त अखंडीत कार्यरत आहेत.

उपरोक्त वस्तुस्थिती विचारात घेऊन परि.क्र.३.३.३ लोकलेखा समितीच्या अहवालातून वगळण्याबाबत विनंती करण्यात येत आहे.

	जरी खरेदी आदेशात विनिर्दिष्ट केलेले असुनही, पुरवठादाराकडून यंत्रणेचे कार्यान्वयन झाले नसल्यामुळे आणि खरेदीची रक्कम अदा केली नसल्याच्या सबबीस्तव रुग्णालयाने पुरवठादाराकडून बँकेचे हमीपत्र (तीन टक्के) व कार्यसिध्दीचे बँक हमीपत्र (पाच टक्के) घेतले नव्हते. अशाप्रकारे, रुग्णालय आणि MOHFW हयांचे समन्वयाच्या आणि नियोजनाच्या अभावामुळे, एअर कंप्रेसर हा व्हेंटीलेटरचा अविभाज्य घटक असतांनाही समाविष्ट न केल्याने रु.३.०१ कोटीला विकत घेतलेले ४२ हाय एण्ड (ICU) व्हेंटीलेटर्स ३३ महिने (जानेवारी २०१० ते सप्टेंबर २०१२) विनावापर पडून राहिले. तसेच जून २०१० मध्ये बसविलेल्या ४२ व्हेंटीलेटर्सचा हमीकालावधी मे २०१२ मध्ये संपला असून, ते व्हेंटीलेटर्स बसवितांना दुरुस्तीवर होणारा अतिरिक्त खर्च आणि त्यानंतरच्या होणाऱ्या खर्चाची शक्यता नाकारता येत नाही. नवीन घेतलेले व्हेंटीलेटर्स दीर्घकाळ विनापावर पडून राहिल्यामुळे, रुग्णालयातील व्हेंटीलेटर्सची कमरता कायम राहिली ज्यामुळे मोठया संख्येत रुग्ण, विशेषत: गरीब वर्ग हया महत्वाच्या वैद्यकीय सुविधेपासून वंचीत राहिला. हे प्रकरण शासनाला जून २०१२ ला पाठविलेले होते, त्यांचे उत्तर प्रतिक्षाधीन आहे (जानेवारी २०१३).	

--*-*-*

कक्ष अधिकारी
महाराष्ट्र शासन
वैद्यकीय शिक्षण व औषधी
द्रव्ये विभाग
मंत्रालय, मुंबई

साक्ष :-

३.१ परिच्छेद क्र. ३.२.१ " जैव वैद्यकीय कचरा विल्हेवाट यंत्रणेच्या खरेदीवर निष्फळ खर्च"

समितीने दिनांक १९ एप्रिल, २०१७ रोजी वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभागाच्या सचिवांची तसेच इतर विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली साक्षीच्या वेळी समितीने परिच्छेद क्र. ३.२.१ " जैव वैद्यकीय कचरा विल्हेवाट यंत्रणेच्या खरेदीवर निष्फळ खर्च " या संदर्भात चर्चा केली. चर्चेच्या वेळी जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावण्यासाठी डॉ.व्ही.एम.शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय सोलापूर आणि वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभागाकडून रूपये १.८५ कोटी रूपयाची मशीन घेण्यात आली. ही मशीन चार महिने उशीरा आली. सुरूवातीला विभागाने १० टक्के पेमेंट दिले होते मशीन आल्यानंतर ९० टक्के पेमेंट देण्यात आले आहे. ४८ तासांच्या आत जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावली पाहिजे असे महाराष्ट्र प्रदूषण मंडळाचे निदेश आहेत यासंबंधी त्यांचे कायदे व नियम देखील आहेत. महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाची माहे जुलै २०१० ते डिसेंबर २०१०पर्यंत यंत्रणा अकार्यरत राहिली. कारण हाताळणी प्राधिकारपत्र महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने दिले नाही. हे प्राधिकार पत्र प्राप्त झाल्यानंतर दिनांक २५ जानेवारी २०११ पासून यंत्र कार्यरत असल्यामुळे नियमानुसार कंपनीस उर्वरित १० टक्के पेमेंट अदा करण्यात आले. समितीचा असा प्रश्न आहे की, ४८ तासाच्या आत बायोमेडिकल वेस्टची विल्हेवाट लावली पाहिजे असा नियम असताना महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने साडे चार महिने प्राधिकार पत्र न देण्याचे कारण काय होते ? अशी विचारणा समितीने केली असता महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाचे प्रमाणपत्र मशीन स्थापित झाल्यानंतर, त्या मशीनचे कार्यान्वयन पाहिल्यानंतर निर्गमित होते. आमच्या रूग्णालयाकडे जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावण्याचे प्रमाणपत्र आहे. आम्ही त्यांच्याकडे मशीनसाठी प्रमाणपत्र मागितले होते. ते आमच्याकडे आले त्यांनी मशीन पाहिले, त्याचे निरीक्षण केले आणि मग आम्हाला प्रमाणपत्र दिले. त्यांनी मशीनचे डिटेल्स, टेम्परेचर, इत्यादीसह सर्व प्रकारची पूरक माहिती मागितली होती. ही सर्व प्रक्रिया पार पाडल्यानंतर मशीन मार्फत सर्व विल्हेवाट लावू शकता अशा प्रकारचे प्रमाणपत्र दिल्यानंतर मग ती मशीन कार्यान्वित झाली असा खुलासा केला.

ज्यावेळी ही मशीन कार्यान्वित नव्हती त्यावेळी आपण जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट कशी लावत होता या समितीच्या प्रश्नाला महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने अधिकृत डिलर नेमला होता त्याच्याकडे आम्ही जैव वैद्यकीय कचरा देत होतो. दर महिन्याला रूपये ४८ हजार इतका खर्च येत होता. हा दर देखील महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाने ठरवून दिलेला असतो असा खुलासा संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी केला. तसेच या नवीन मशीनमुळे तीन प्रकारची ॲक्टीव्हीटी करता येते असे सांगण्यात आले होते. त्यामुळे नवीन सिस्टीम उभारण्याच्या दृष्टिकोनातून सोलापूरमध्ये हे मशीन घेण्यात आले असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

या मशीनची क्षमता किती आहे व आपण या मशीनमध्ये दररोज किती जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावत होता ? याबाबत माहिती देताना संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी असे विदित केले की, दर दिवशी साधारण ९० ते १०० किलोचा कचरा जमा होतो तो मशीनमध्ये लगेच डिस्पोज करतो.

आपण ३-४ महिने मशीन चालविली या कालावधीत अतिशय कमी जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावली आहे असे रिपोर्टमध्ये असल्याचे समितीने अवगत केले असता ज्यावेळी मशीन उभी केली त्यावेळी पायलेट बेसिसवर त्या मशीनची चाचणी सुरू होती. या मशीनची प्रत्यक्षात किती क्षमता आहे हे लक्षात आल्यानंतर ते मशीन पूर्ण क्षमतेने चालणार होती. नवीन मशीन उभारल्यानंतर ते कमी क्षमतेमध्ये चालविले आहे हे मशीन चार महिने चालविल्यानंतर बंदच पडले असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

३.२ महाविद्यालयाने ४२ दिवसांमध्ये फक्त २०४ किलो कच-याची विल्हेवाट लावली आहे. सध्या रोजची कच-याची उचल किती आहे या समितीच्या प्रश्नाला सध्या ७० ते ८० किलो जैव वैद्यकीय कच-याची उचल प्रतिदिन होते असे महाविद्यालयाचे अधिष्ठाता, यांनी समितीस अवगत केले.

३.३ जैव वैद्यकीय कच-याचा विषय हा गंभीर आहे. तेथे जे काम करतात त्यांच्या आरोग्याच्या दृष्टीने देखील हा विषय गंभीर आहे. हे मशीन फक्त चार महिने चालले. त्यानंतर त्या मशीनचा भाग चोरीला गेला. विभागाकडून ४८ हजार रूपये प्रति महिना कंत्राटदाराला देण्यात येत आहेत. त्यासाठीच या मशीनचा भाग चोरीला गेला आहे काय ? त्याच्यासाठी हे मशीन बंद पाडण्याचा प्रयत्न केला आहे काय याचा शोध घेतला आहे काय ? कंपनीस सर्व रक्कम अदा करण्यात आल्याने विलंब शुल्काची रक्कम वसुलीबाबत मे. लक्ष्मी डिस्ट्रीब्यूटर्स, पुणे यांच्याशी वारंवार पत्रव्यवहार करण्यात आला आहे. सन २०१०-२०११ पासून आपण आता पर्यंत पैसे वसूल का केले नाहीत अशी विचारणा समितीने केली असता आता नुकतेच पुरवठादाराकडून ९ लाख रूपये वसूल करण्यात आले असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

आपल्याला ३४ लाख रूपये वसूल करावयाचे आहेत ०.५ टक्के प्रती आठवडा दराने दंड आकारायचा आहे. ती रक्कम ३४.०० लक्ष रूपये इतकी येते. आपण रूपये ९.०० लाख कोणत्या आधारावर वसूल केले आहेत. ही रूपये ३४.०० लाखाची संख्या चुकीची आहे काय ? यंत्राच्या पहिल्या भागाची चोरी झाली त्या भागाची किंमत रूपये ५.०० लाख होती नंतर तो खर्च रूपये ४९.०० लाख इतका असल्याचे कळविण्यात आले आहे असे समितीने विभागाच्या निदर्शनास आणले असता मशीनचा भाग चोरीला गेल्यामुळे पोलीस तपास होणे गरजेचे वाटत होते. मशीन पुरवठा करणारी आणि त्यावेळी बायोमेडिकल वेस्टची विल्हेवाट लावणारी एजन्सी या दोघांचा एकमेकांशी काही संबंध आहे काय या दृष्टीने तपास करणे गरजेचे होते. मशीनच्या भागाची एकदा नव्हे तर तीनदा चोरी झालेली आहे त्यामुळे मशीनच बंद झालेले आहे. त्यामुळे या दृष्टीने पोलिसांनी तपास करणे आवश्यक होते असे मत आढावा घेतला त्यावेळी व्यक्त केले होते असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

सन २०११ मध्ये विभागाने पोलीस ठाण्यामध्ये एफआयआर नोंदवला आहे. आता सन २०१७ मध्ये सांगत आहात तपास सुरू आहे. आपण रूपये १.८५ कोटी लक्ष खर्च केले आहेत तसेच इन्स्टॉलेशन व कनेक्शनचे मुद्दे वेगळे आहेत. आपण फक्त २०४ किलो जैव वैद्यकीय कच-यावर प्रोसेस केली आहे. त्यामुळे रूपये २.०० कोटीचा खर्च हा पूर्णपणे वाया गेला आहे. तेव्हा ९० टक्के रक्कम अदा करताना पेनल्टी वसूल न करण्याचे कारण काय होते ? ज्याने ही रक्कम वसूल केली नाही त्यावर आपण कोणती कारवाई केली आहे ? समितीचा स्पेसिफिक प्रश्न असा आहे की, ९० टक्के रक्कम अदा करताना ज्यांनी ही रक्कम पेनल्टी वसूल न करता रिलिज केली त्यावर विभागाने कोणती कारवाई केली आहे, आपणास रूपये ३५.०० लाख वजा करून घ्यावयाचे होते असे असताना आपण रूपये ९.०० लाख वसूल केले आहेत तेव्हा याचे देखील जस्टीफिकेशन समितीला द्यावे असे समितीने सांगितले असता संस्था पातळीवर मशीन इन्स्टॉल करण्यासाठी सिव्हील वर्क, इलेक्ट्रिक वर्क तयार करून घ्यावयास पाहिजे होते त्यास दिरंगाई झाली. त्यामुळे डीन आणि पुरवठादार या दोघांनी झालेला विलंब क्षमापित केला. मशीन वेळेवर आले असते तर जागा तयार नाही, इलेक्ट्रिकचे काम नाही या कारणामुळे पडून राहिले असते. त्यामुळे ९० टक्के पेमेंट केले असा खुलासा आमच्याकडे करण्यात आला आहे अशी माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी दिली.

३.४ विभागाने जे कॉन्ट्रॅक्ट केले होते त्यातील अटींना किंमत होती की नाही. त्यांनी मशीन आणून दिल्यानंतर जो काही फॉल्ट होता तो आपल्याला सफर करावा लागला आहे आणि आतापर्यंत सफर करीत आहोत. कंत्राट करताना ज्या अटी नमूद केलेल्या असतात त्याचे पूर्णपणाने पालन झाले पाहिजे. कनेक्शन झाले नाही, फाऊंडेशन झाले नाही, MPCB ची परवानगी मिळाली नाही ही सर्व आपली बाजू आहे. पण त्यांनी ज्या चुका केल्या आहेत त्यासंबंधी पत्र पाठविण्यात आले होते काय, त्यांना चार महिने विलंबाने मशीन पाठवून द्यावे असे पत्र दिले होते काय, आपल्या विभागाने पत्र पाठविले असेल तर समितीस तसे सांगावे असे मत समितीने व्यक्त केले असता या अनुभवावरून अशा प्रकारची मशीन घ्यायची नाही असे ठरविले असल्याचे संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी सांगितले.

विभागाने १.८५ कोटी रुपयांची मशिनरी खरेदी केलेली असून त्या रक्कमेवरील व्याजाची तुलना आऊट सोर्सिंगशी केली असती तर आपला फायदा कशात झाला असता हे समजू शकले असते. परंतु यासंदर्भात आम्ही तुलना केली असून १.८५ कोटी रुपयांचे केवळ ६ टक्के व्याज धरले एका वर्षाचे हे व्याज ११.१० लक्ष रुपये होते व एका महिन्याचे व्याज ९२,५००/- रुपये होते. ही मशिन खरेदी करण्याच्या अगोदर तुम्ही जर वित्त विभागाला विचारणा केली असती तर वित्त विभागाने सांगितले असते की, मशिनरी विकत घेण्यापेक्षा मशिनरी आऊट सोर्सिंगने घेतली असती तर ते आपल्या दृष्टीने योग्य झाले असते. खरे म्हणजे आऊट

सोर्सिंग आपल्याला अर्ध्या किमतीमध्ये पडले असते. यामध्ये आपण ऑपरेटींग कॉस्ट धरलेलीच नाही. त्यामुळे हा जो निर्णय घेतलेला आहे तो शहाणपणाचा निर्णय आहे असे आपल्याला म्हणता येणार नाही. त्यामुळे ही मशिनरी खरेदी करण्याच्या अगोदर वित्त विभागाला ही मशिनरी विकत घेणे योग्य आहे की, आऊट सोर्सिंगने चालवणे योग्य आहे असे विचारले असते तर वित्त विभागाने तुम्हाला आऊट सोर्सिंगचाच पर्याय सूचवला असता. त्यामुळे मशिनरी खरेदी करण्याच्या अगोदर वित्त विभागाला यासंदर्भात विचारणा का करण्यात आली नाही अशी विचारणा प्रधान सचिव, वित्त विभाग यांनी केली असता त्यावेळेस महापालिकेचे ठेकेदार अनियमितपणे असायचे. हॉस्पिटलमध्ये जैव वैद्यकीय कचरा ठराविक कर्मचा-यांच्या माध्यमातून डिस्पोज करावा लागत होता ही सर्व प्रक्रिया त्रासाची होती. परंतु आता एमपीसीबी ने महाराष्ट्रातील सर्व महापालिकांना हे बंधनकारक केले आहे. आता आमच्याकडे एजन्सी सुरु झालेली असून अशा प्रकारचा प्रयोग पाच वर्षापूर्वी आणि या पुढे सुध्दा करावयाचा नाही असा निर्णय घेतलेला आहे. सध्या आमच्याकडे हे काम आऊट सोर्सिंगने सुरु असून दर महिन्याला आम्हाला ४८,५०० रुपये लागत असल्याची माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी समितीस दिली. आता प्रत्येक महानगरपालिकेमध्ये जैव वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट शास्त्रीय पध्दतीने करणे अनिवार्य केले असल्याचे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

३.५ जैव कच-याची विल्हेवाट करण्याची मशिनरी १.८५ कोटी रुपयांना खरेदी करण्यात आली होती. परंतु हीच प्रक्रिया आऊट सोर्सिंगने केली तर दर महिन्याला ४८,५०० रुपये लागतात. खरे म्हणजे आऊट सोर्सिंगने काम केले तर ते आपल्यासाठी आर्थिकदृष्ट्या फायदेशीर आहे. परंतु ज्यावेळी नवीन सिस्टीम उभी करण्याचा निर्णय घेण्यात आला तो प्रायोगिक तत्वाचा होता. परंतु हा निर्णय आर्थिकदृष्ट्या अयोग्य आहे हे मान्य करावेच लागेल. या मशिनरीचा वापर सुध्दा जास्त काही झालेला नाही. ही मशिन इम्पोर्टेड असून इम्पोर्टेड मशिनरीचे पार्ट चोरीला गेल्यानंतर त्या पार्टच्या रिप्लेसमेंटसाठी ४०-५० लाख रुपये लागत होते. खरे म्हणजे ही मशिनरी खरेदी करुन शासनाचा पैसा वाया गेलेला आहे हे मान्य करावयास पाहिजे यामध्ये जबाबदारी निश्चित करण्याची आवश्यकता होती परंतु ती जबाबदारी निश्चित झालेली नसल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

३.६ या विषयाच्या संदर्भात जबाबदारी निश्चित करण्याची आवश्यकता होती परंतु ती जबाबदारी अद्याप तरी निश्चित झालेली नाही. त्यामुळे संबंधितांवर किती दिवसात कारवाई केली जाणार आहे मशिन खरेदीचा विषय हा नवीन होता. या मशिनचे त्यावेळी आम्हाला डेमॉन्स्ट्रेशन दाखवले होते. परंतु कंत्राटदारावर काही ऑब्लिगेशन आहे . या लोकांचे शास्तीचे (Penalty) ३४-३५ लाख रुपये आपण का कापलेले नाही ? महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळ प्रथम डेमॉन्स्ट्रेशन बघणार आणि त्यानंतर आम्हाला सर्टीफिकेशन देणार ? परंतु असे होत नाही. पहिल्यांदा आपल्याला परवानगी देतात आणि नंतर ते येऊन बघत असतात. प्रदूषण वाढत असेल तर ते परवानगी देणार नाही. एवढी मोठ्या किंमतीची मशिन खरेदी केल्यानंतर त्या मशिनच्या सुरक्षेची काळजी घेण्यात आलेली नाही. पहिल्यांदा एक पार्ट चोरीला गेला त्यावेळेस ५ लाख रुपये लागले. दुस-यांदा जेव्हा दुसरा पार्ट चोरीला गेला त्यावेळी त्या पार्टची किंमत ४९ लाख रुपये होती. २ कोटी रुपयांची मशिन खरेदी करुन या मशिनने केवळ २०४ किलो काम करुन ही मशिन बंद झालेली आहे. यामध्ये १.८५ कोटी रुपयांचा खर्च निष्फळ वाया गेलेला आहे. मशिन का खरेदी केली हा समितीचा विषय होऊ शकत नाही. परंतु बाकीच्या ज्या चुका झालेल्या आहेत त्या विभागाला मान्य कराव्याच लागतील. या मशिनच्या दुरुपयोगाच्या संदर्भात आतापर्यंत केवळ ९ लाख रुपये वसूल केलेले आहेत. त्यामुळे उर्वरित पैसे कसे काय वसूल करणार आहात ? सप्लायरला आपण ब्लॅकलिस्टेड केले आहे काय, भविष्यात या विषयाच्या संदर्भात आपण कोणती कारवाई करणार आहात त्याची माहिती समितीला देण्यात यावी. तसेच रुग्णालयाचा जैव वैद्यकीय कचरा दर महिन्याला किती निघतो याचीही माहिती समितीला देण्यात यावी असे समितीने सूचित केले असता मशिन खरेदी करण्याच्या अगोदर महाराष्ट्र प्रदूषण नियंत्रण मंडळाबरोबर चर्चा झाली होती त्यावेळेस मशिनचे मॉडेल, स्पेअर पार्ट यासंदर्भातील सर्व माहिती त्यांना दिल्यानंतर त्यांनी मशिन आयात करण्याची परवानगी दिली. परवानगी मिळाल्यानंतर विभागाने टेंडर प्रक्रिया सुरु केली होती. ॲथोरायझेशन आम्ही अगोदरच घेतले होते परंतु मशिन इन्स्टॉलायझेशनच्या वेळेस पुन्हा ॲथोरायझेशन सांगितल्यामुळे आम्ही ही प्रक्रिया पुन्हा वेगळया पध्दतीने केली. सुरुवातीचा जो ५ लाख रुपयांचा पार्ट चोरीला गेला होता तो पार्ट आम्ही खरेदी करणार होतो परंतु त्यांच्या आणि आमच्या ॲग्रीमेंटमध्ये सुरुवातीला जो दोन वर्षाचा वॉरंटी कालावधी होता त्यामध्ये पार्ट खराब झाला तर तो पार्ट कंपनीने मोफत रिप्लेस करुन द्यावा असा क्लॉज आहे. परंतु पार्ट चोरी गेला तर तो पार्ट मोफत रिप्लेस करावा असा क्लॉज त्या ॲग्रीमेंटमध्ये नव्हता. चोरीला गेलेला पहिला पार्ट ५ लाख रुपयांचा होता तो बदली करणार होतो परंतु जेव्हा

दुस-यांदा चोरी झाली त्यावेळेस त्या पार्टची किंमत ४९ लाख रुपये असल्यामुळे त्या मशिनची किंमत २५ टक्क्यावर आली. मशिनच्या किंमतीच्या २५ टक्के पार्ट बसवायचे असतील तर ते टेक्नीकली फिजिबल नव्हते त्यामुळे आम्ही हा पार्ट बसवला नसल्याची माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी दिली.

३.७ आपण मशिन जास्त वापरलेली नव्हती तसेच २ कोटी रुपये वाचवायचे असते तर विभागाला ४९ लाख रुपये खर्च करावयास पाहिजे होते. आपण जेव्हा २ कोटी रुपयांची मशिन खरेदी केली त्यावेळेस आपण कोणताही विचार केला नाही. ही मशीन खराब झालेली नाही तर मशिनचा पार्ट चोरी झालेला आहे. तुम्ही ५० लाख रुपये खर्च केले असते तर ही मशीन सुरु झाली असती. परंतु तुम्ही चोरी गेलेला पार्ट टाकणार नाही, मशिनरीच्या सुरक्षेची व्यवस्था करणार नाही. त्यामुळे आपल्याला ५० लाखासाठी २ कोटी रुपये सोडून द्यावे लागले आहेत.महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाच्या परवानगीशिवाय मशिन सुरु केली असती तर काय झाले असते, प्राधिकार वापरण्याचा प्राधिकार दिला नसल्यामुळे आपण मशिनरी वापरु शकलो नाही. खरे म्हणजे प्रदूषण नियंत्रण मंडळाकडे मशिनची डिझाईन असते. आपण या कालावधीत प्रदूषण नियंत्रण मंडळाकडे काही पत्रव्यवहार केलेला आहे का ? एक सरकारी विभाग दुस-या सरकारी विभागाला ४-४ महिने परवानगी देत नाही म्हणजे काय ? पेमेंट आणि ड्यूज ज्या अधिका-यांनी दिले आहे त्या अधिका-यांवर कारवाई केली गेली नाही तर ते योग्य राहणार नाही. त्यामुळे संबंधित अधिकारी/कर्मचारी सेवेत असतील तर त्यांच्यावर आपण किती दिवसात कारवाई करणार आहात अशी विचारणा समितीने केली असता यासंदर्भातील कारवाईची प्रक्रिया सुरु केलेली आहे कोणकोणत्या अधिका-यांवर कारवाई करावयाची आहेत त्यांची नावे निश्चित करण्यात आलेली असून संबंधितांवरील दोषारोपपत्र १-२ दिवसात तयार होणार आहेत. यामधील काही अधिकारी/कर्मचारी सेवेत कार्यरत आहेत. अधिकारी/कर्मचारी निवृत्त झाले असले तरी आपण त्यांची एक वर्षाच्या आत चौकशी करु शकतो. यासाठी समिती सुध्दा नियुक्त केलेली असल्याची माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी दिली.यावर समितीने जे दोषी आहेत त्यांचे ड्यूज थांबवून त्यांच्याकडून पैशांची वसूली करण्यात यावी असे सूचित केले असता संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी यास सहमती दर्शविली.

३.८ या विषयाच्या संदर्भातील सर्व कारवाई करुन त्याचा अहवाल समितीला ३ महिन्याच्या आत पाठविण्यात यावा. आपल्याकडून डीओ लेटर देऊन सुध्दा १२-१२ वर्षे कारवाई होत नाही. यासंदर्भात आमच्याकडे पुरावे देखील आहेत. त्यामुळे या विषयाच्या संदर्भात आम्ही सामान्य प्रशासन विभागास सुध्दा साक्षीसाठी बोलवणार असल्याचे समितीने अवगत केले. ही बाब महालेखाकार यांनी पाच वर्षापूर्वी आपल्या निदर्शनास आणून दिली असतानाही विभागाने पाच वर्षे कोणतीही कार्यवाही केली नाही. त्यावर या विषयाची साक्ष समितीने लावली नसती तर हे प्रकरण तसेच प्रलंबित राहिले असते. संपूर्ण देशामध्ये महालेखाकार यांची नियुक्ती शासनाने कशासाठी केली आहे अशी विचारणा समितीने केली असता या विषयासंदर्भात संपूर्ण आढावा घेतलेला असून महालेखाकार यांनी ही बाब विभागाच्या निदर्शनास देण्याच्या अगोदर विभागाने यासंदर्भातील कार्यवाही स्वतःहून करणे अपेक्षित होते, परंतु ते काही कारणास्तव झाले नाही. त्यामुळे समितीने सूचना दिल्यानुसार ३ महिन्यामध्ये जबाबदार अधिकारी/कर्मचा-यांवर जबाबदारी निश्चित करुन त्यांच्याकडून वसुली करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस सांगितले.

महालेखाकार यांनी आपल्याकडे जे जे लेखा परिच्छेद दिले आहेत त्यासंदर्भात पुढील साक्षीच्या बैठकीस येण्यापूर्वी, संबंधितांवर कारवाई करण्यात यावी. असे समितीने विभागास सूचित केले असता महालेखाकारांनी परिच्छेद दिलेला असो किंवा नसो विभागाचा सविस्तर आढावा घेत असून आतापर्यंत गंभीर गोष्टी निदर्शनास आल्या नसल्या तरी महालेखाकार यांच्या परिच्छेदानुसार कारवाई सुरु केलेली असल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

३.९ उपरोक्त परिच्छेदामध्ये केंद्र सरकारने मशिनरीची दोन वर्षाची गॅरंटी दिली होती. परंतु आपण डेट ऑफ सप्लायपासून गॅरंटी धरता यामध्ये दोन वर्ष अशीच निघून गेलेली आहेत. व्हेंटीलेटर्सच्या केसमध्ये दोन वर्ष निघून गेले आहेत. यामध्ये डेट ऑफ सप्लायचा जो उल्लेख केलेला आहे तो चुकीचा आहे. या विषयाच्या संदर्भात एफआयआर दाखल करुन सहा वर्षाचा कालावधी उलटून गेलेला असताना सुध्दा पोलिसांनी कारवाई केलेली नाही. या विषयाच्या संदर्भात जो काही पत्रव्यवहार केलेला असेल त्याची प्रत समितीला दिली तर समिती सोलापूरच्या संबंधितांशी चर्चा करेल. तिसरा मुद्दा असा आहे की, आता ही मशिनरी सध्या उपयोगात नाही सहा महिन्यानंतरही ही मशिनरी उपयोगात आणू शकला नाहीत त्यामुळे कंडेम करण्याचे अधिकार विभागाला

महालेखाकारांकडून मिळतील काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता सप्लायला उशिर झालेला असला तरी वॉरंटी पिरेड हा ज्या दिवसापासून मशिन कार्यान्वित होते त्या दिवसापासून धरला जातो. बहुतांशी सप्लायर्स हा कालावधी मान्यही करतात. कार्यान्वित होण्यासाठी जो काही कालावधी लागलेला असतो त्याच्यापुढे दोन वर्षाचा काळ हा वॉरंटीचा धरला जातो असे संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी समितीस अवगत केले. तसेच मशिन ज्या दिवशी सप्लाय केली जाते त्या दिवसापासून कालावधी न धरता मशिन ज्या दिवशी कार्यान्वित होते त्या दिवसापासूनचा दोन वर्षाचा वॉरंटीचा कालावधी धरला जातो व यापुढे विभागातर्फे यासंदर्भात नक्की सुधारणा करु अशी ग्वाही विभागीय सचिवांनी दिली.

३.१० आता या मशिनचे भविष्य काय राहणार आहे ? आता ते कंडेम् करण्यासाठी परवानगी देणार नाहीत. ही मशिनरी उपयोगात आलेली नाही Then you will have to approve the condemnation. सचिव म्हणून आपण या कन्डेमनेशन ला मंजुरी देणार आहात काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता ही मशिनरी शासनाकडे येईल असा खुलासा संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी केला असता विभागीय सचिवांनी असे विदित केले की, I cannot give it if the public money of Rs. 1.84 cr. has gone waste then someone has to be held responsible.

Now, fixing of responsibility is one aspect. The money of the government has also gone waste. Whether you are going to use it in any way in future अशी विचारणा महालेखाकारांनी केली असता बायो मेडिकल इंजिनिअर्सना घेऊन आम्हाला या मशिनरीची पाहणी करावी लागेल. पाहणी केल्यानंतर कोणते पार्ट कोठे कोठे उपयोगी पडतील हे इंजिनिअर्स सांगतील व त्यानुसार पार्ट युज करुन त्यासंदर्भातील कंडेमनेशचा प्रस्ताव विभागीय प्रधान सचिवांना सादर करण्यात येईल अशी माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी दिली.

प्रत्येक वेळेस एकच पार्ट चोरीला गेला की, वेगवेगळा पार्ट चोरीला गेलेला आहे ? एफआयआरमध्ये स्पष्ट म्हटले आहे की, एकदा एक पार्ट चोरीला गेला व दुस-या वेळेस दुसरा पार्ट चोरीला गेला. कोणकोणते पार्ट चोरीला गेले हे याची माहिती विभागाला आहे काय अशी पृच्छा समितीने केली असता या विषयाला आता सहा वर्षे उलटून गेलेली आहेत. त्यामुळे ते पार्ट सद्यःस्थितीत वापरण्याजोगे आहेत की, नाही हे सुध्दा आपल्याला बघावे लागणार आहे. मशिनचा पुरवठा झाल्यानंतर दोन तीन महिन्यामध्ये पार्टची चोरी झालेली आहे त्यामुळे आता हे पार्ट वापरण्यायोग्य आहेत की, नाही हे प्रथम तपासावे लागणार असल्याचे विभागीय सचिवांनी नमूद केले.

३.११ निर्लेखित करण्याच्या परिस्थितीपर्यंत आलेलो असल्याने यामधील जबाबदार लोकांवर कारवाई केली नाही तर अशी परिस्थिती नेहमी उद्‌भवेल असे समितीने अवगत केले असता संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करुन ३ महिन्यात कारवाई करण्यात येईल असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

मशिनचे पार्ट चोरीला गेलेले आहेत यामध्ये ज्याने मशिन विकली तो माणूस, मशिन इन्स्टॉलेशन करणारा माणूस, इंजिनिअर असे तीन चार माणसेच पार्ट चोरु शकतात. यांच्यापेक्षा दुसरा कोणताही माणूस मशिनच्या पार्टची चोरी करु शकत नाही. मशिन ज्यांच्या ताब्यात होती किंवा जे लोक मशिन हाताळत होते त्यांची नावे संशयीत म्हणून पोलिसांना दिली होती काय ? एफआयआर नोंदवला म्हणजे आपले काम संपले अशी भूमिका आपण घेतली होती काय ? रस्त्यावरचा माणूस या मशिनचा पार्ट चोरुन नेणार नाही. ज्याला मशिनचे ज्ञान आहे, ज्यांचा यामध्ये संबंध आहे तेच लोक मशिनचा पार्ट चोरु शकतील असे समितीने नमूद केले असता एफआयआर दाखल करतांना संशयीतांची नावे सुध्दा दिली होती. ही मशिनरी कोण ऑपरेट करतात, मशिनची राखण कोणाकडे आहे त्यांची नावे दिली असून पोलिसांनी यासंदर्भात जाबजबाब सुध्दा घेतलेले आहेत. एफआयआरची प्रत उपलब्ध असून ती प्रत समितीला उपलब्ध करुन देतो. ज्याने चोरी केली आहे त्याला पकडण्यात आले असून त्याच्यावर कारवाई देखील सुरु असून तो सध्या बाहेर आहे. परंतु या विषयाची कारवाई विभागाकडून तीन महिन्यात पूर्ण करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी आश्वासित केले.

३.१२ प्रदूषण नियंत्रण मंडळाबरोबर आपण जो काही पत्रव्यवहार केलेला आहे त्या पत्रव्यवहाराची प्रत समितीला उपलब्ध करुन दिल्यास डिझेलवर मशिन चालवले तर प्रदूषण कसे काय होते हे समितीला विचारता येईल. साधारणतः मोठ मोठी वाहने डिझेलवरच चालतात त्यामुळे यासंदर्भात प्रदूषण नियंत्रण मंडळाला विचारणा करण्यात येईल. दुसरा मुद्दा हा कंडमनेशनचा आहे यामध्ये म्हटले आहे की, आम्ही प्रस्ताव शासनाकडे पाठवू. परंतु But how the Government can decide? The A.G. will not give a concurrence. कारण दोन कोटी रुपये खर्च करुन या मशिनचा काही एक उपयोग झालेला नाही. मशिनच्या वजनापेक्षा म्हणजे या मशिनने केवळ २०४ किलो कच-याची विल्हेवाट लावलेली आहे. हे प्रकरण खूप गंभीर असल्यामुळे यासंदर्भातील सर्वांची साक्ष घेऊन समितीला निर्णय करावा लागणार आहे. या विषयाच्या संदर्भात ३ महिन्याच्या आत सर्व कारवाई पूर्ण करुन त्याचा अहवाल समितीला ३ महिन्यात म्हणजे जुलै, २०१७ अखेर उपलब्ध करुन देण्यात यावा असे समितीने विभागास सांगितले असता यातील काही जबाबदार अधिकारी सेवानिवृत्त झालेले आहेत. या सर्व बाबींची समितीला माहिती देण्याची जबाबदारी सचिव म्हणून माझी आहे यामध्ये डीन आहेत. आपण कोणतीही मशीन खरेदी करतो त्यावेळी ती जबाबदारी विभागाची असते. या ठिकाणी मायक्रोबायॉलॉजी विभागाची जबाबदारी आहे. पहिली जबाबदारी विभागाची आहे त्यानंतर सुरक्षा विभागाची जबाबदारी येते. याबाबत चौकशी केली असता त्यावेळी काम करणा-या अधिका-यांपैकी बरेच जण सेवानिवृत्त झालेले असल्याचे आढळून आले. परंतु ते अधिकारी सेवानिवृत्त होण्यापूर्वी त्यांच्यावर का कारवाई करण्यात आली नाही, कोणत्या पातळीवर दिरंगाई झाली याची सविस्तर माहिती समितीला सादर करण्यात येईल. कर्मचारी सेवानिवृत्त झाले असले तरी सेवानिवृत्तीनंतर चार वर्षापर्यंत चार्जशीट दाखल करता येते अशी माहिती विभागीय सचिवांनी समितीस दिली.

रुग्णालयाच्या अधिष्ठात्यांनी सुरक्षा विभागावर जबाबदारी निश्चित करुन सुरक्षा विभागाच्या अधिका-यांवर कारवाई केली पाहिजे. कारण रुग्णालयाचे अधिष्ठाता दिवसरात्र मशीनजवळ बसून राहणार नाहीत. तेव्हा संबंधित अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करुन त्यांच्यावर कारवाई केली पाहिजे होती. मशीनच्या एका पार्टची चोरी झाली म्हणून फक्त एफआयआर दाखल करुन जबाबदारी संपली असे होत नाही. आपली देखील काही जबाबदारी असते आणि ती पार पाडणे आवश्यक असल्याचे समितीने अवगत केले असता या प्रकरणामध्ये दोन प्रकारची कारवाई करावी लागणार आहे. पहिली म्हणजे कंपनीला मशीन बसविण्यामध्ये उशीर झाल्यामुळे दंड वसूल करावयास पाहिजे होता. जो उशीर झालेला आहे तो कन्डोन करण्याचा अधिकार डीनला नसतो. तरी देखील त्याबाबत कोणाची जबाबदारी हे पाहून त्याप्रमाणे संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करुन कारवाई करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस आश्वासित केले.

३.१३ रुग्णालयाचा अधिष्ठाता असेल, मशीन ऑपरेटर असेल किंवा अन्य कर्मचारी असतील या सर्वांची कर्तव्ये आणि जबाबदा-या निश्चित केलेल्या नसल्यामुळे त्यांच्यावर कारवाई केल्यानंतर ते न्यायालयात जाऊन सुटतात. तेव्हा रुग्णालयाच्या अधिष्ठात्यांनी त्यांच्या अखत्यारितील अधिकारी आणि कर्मचा-यांची कर्तव्य आणि जबाबदारी निश्चित केली पाहिजेत. जेव्हा आपण एखाद्या अधिकारी वा कर्मचा-याला निलंबित करतो किंवा त्यांच्याकडून वसुली करतो त्यावेळी या सर्व गोष्टी न्यायालयात उपयोगी पडतात. आपण तसे केले नाही तर कर्मचा-यांना बेनिफीट ऑफ डाऊट मिळून त्यांची सुटका होते तेव्हा अधिकारी आणि कर्मचा-यांची कर्तव्ये आणि जबाबदारी निश्चित करण्याबाबत विभाग निर्णय घेणार आहे काय अशी पृच्छा समितीने केली असता समितीने जे सुचविले त्याचा विचार करण्यात येईल. तसेच सुरक्षे संदर्भातील कर्तव्ये आणि जबाबदारी निश्चित केलेल्या असल्याचे संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी समितीस अवगत केले.

३.१४ समिती फक्त सुरक्षा व्यवस्थेबाबत बोलत नाही तर वैद्यकीय महाविद्यालयात जेवढा कर्मचारी वर्ग आहे त्या सर्वांची कर्तव्ये आणि जबाबदारी निश्चित केल्या पाहिजेत विभागाने अधिकारी आणि कर्मचा-यांची कर्तव्ये आणि जबाबदारी निश्चित केल्यास त्यांच्यावर कारवाई करण्याचा त्याचा उपयोग होईल तेव्हा विभागाने अशी एखादी सिस्टीम उभी करावी असे समितीने मत व्यक्त केले असता समितीने उपस्थित केलेला मुद्दा बरोबर असून रुग्णालयामध्ये जवळपास वेगवेगळे १४-१५ विभाग असतात. प्रत्येक विभागाचा एचओडी असतो. प्रत्येक विभागात काम करणा-या कर्मचा-यांचे प्रमुख म्हणून त्या विभागाच्या प्रमुखाची जबाबदारी असते. जर प्रशासकीय काम असेल तर प्रशासकीय अधिका-याची जबाबदारी असते या सर्वांवर मॉनेटरींग डीन करतात.

मशीनबाबत सांगावयाचे झाले तर ती जबाबदारी मायक्रोबायोलॉजी विभागाची होती. म्हणजे त्या विभागाच्या एचओडीची जबाबदारी आहे. विभागाच्या प्रमुखांनी ती जबाबदारी अन्य अधिका-यांवर सोपविली असेल त्या दृष्टिकोनातून आपणास जबाबदारी निश्चित करावी लागेल. परंतु न्यायालयात केस गेल्यानंतर ग्रे एरिया असल्यामुळे त्यांना बेनिफीट ऑफ डाऊट देऊन सोडण्यात येते परंतु या ठिकाणी पिनपॉईट करुन जबाबदारी निश्चित करणार असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

३.१५ अधिकारी व कर्मचा-यांची कर्तव्ये आणि जबाबदारी निश्चित करण्यासंदर्भात एक सिस्टीम उभी करण्याचा प्रयत्न करावा. कोणाची काय जबाबदारी आहे हे निश्चित केले पाहिजे, परंतु तसे होत नाही.अशाप्रकारचे परिपत्रक काढले तर त्या परिपत्रकाचा आधार घेऊन संबंधित कर्मचारी/ अधिका-यांवर कारवाई करता येईल.असे समितीने नमूद केले असता समितीने सांगितल्याप्रमाणे तसे नक्की करण्यात येईल. समितीने सूचना केल्याप्रमाणे एक परिपत्रक काढून कोणाची काय जबाबदारी आहे हे निश्चित करण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी समितीस अवगत केले.

३.१६ परिच्छेद क्रमांक ३.३.३ 'विनावापर पडून राहिलेले व्हेंटिलेटर्स' :-

उपरोक्त परिच्छेदामध्ये मूळ मुद्दा असा आहे की, विभागाने केंद्र सरकारच्या आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे मागणी सादर केली होती त्यामध्ये एअर कॉम्प्रेसर युनिट खरेदी समाविष्ट होती काय महालेखाकारांचे असे म्हणणे आहे की, विभागाने जो प्रस्ताव पाठविला त्यामध्ये एअर कॉम्प्रेसर युनिट खरेदी समाविष्ट नव्हती. विभागाने उत्तरामध्ये सांगितले की, त्यांनी तो समाविष्ट केला होता याबाबत नेमकी वस्तुस्थिती काय आहे अशी विचारणा समितीने केली असता यामध्ये दोन विभागाच्या स्पेसिफीकेशन्स होत्या. दोन्ही विभागाच्या स्पेसिफीकेशन्समध्ये बिल्ट इन एअर कॉम्प्रेसर नमूद केले होते. समितीस लेखी माहिती सादर केलेली आहे यामध्ये स्पेसिफीकेशन्स दिलेल्या आहेत ही माहिती विभागाने भारत सरकारकडे पाठविली होती असा खुलासा अधिष्ठाता, सर जे. जे. रुग्णालय यांनी केला. याअनुषंगाने सचिव वित्त विभाग यांनी असे विदित केले की, जेंव्हा केंद्र सरकारने ही ऑर्डर प्लेस केली त्याची प्रत रुग्णालयाला मार्क केली नाही काय ? जेणेकरुन आपणास मशीन कॉम्प्रेसरसहीत आहे किंवा कसे समजले असते.

३.१७ केंद्र सरकारने पीएमएसएसवाय अंतर्गत खरेदी करण्यासाठी एक ग्लोबल टेंडर काढले असल्याचे विभागीय सचिवांनी समितीस सांगितले.

आपण केंद्र सरकारला पाठविलेली रिक्वॉयरमेंट पाहिली आहे. इनबिल्ट एअर कॉम्प्रेस पाहिजे असे नमूद केलेले आहे. परंतु त्याबाबत कोणताही निर्णय न घेता व्हेन्टीलेटर्स मशीन सप्लाय केलेली आहे. रुग्णालयाकडे व्हेन्टीलेटर्स आल्यानंतर ते बसविण्यासाठी उशीर का लागला अशी पृच्छा समितीने केली असता सन २०१० मध्ये व्हेन्टीलेटर्स मशीन बसविण्यासाठी आले तेव्हा व्हेन्टीलेटर्समध्ये एअर कॉम्प्रेसर नाही असे समजले. व्हेन्टीलेटर्समध्ये एअर कॉम्प्रेसर नसल्यामुळे मशीन बसविता येणार नाही असे कळविण्यात आले. तेव्हा ताबडतोब माहे मार्च मध्ये संबंधितांकडे एअर कॉम्प्रेसरची मागणी केली की आम्हाला इन्डीव्हीज्युअल घेऊन द्यावेत किंवा पाईप लाईनद्वारे घेऊन द्यावे. कंपनीकडे १० कोटी रुपये असल्यामुळे त्यांनी हा पुरवठा करावा असे सांगितले. त्यानंतर एचएलएल कंपनीने देखील त्यांना पत्र दिले की, एअर कॉम्प्रेसरशिवाय व्हेन्टीलेटर्स चालू शकणार नाही. तेव्हा आपण एअर कॉम्प्रेसर दिल्यास ते सर जे जे. रुग्णालयास देता येतील आम्ही त्यांच्या उत्तराची वाट न पाहता एअर कॉम्प्रेसर घेण्यासाठी शासनाकडे पत्रव्यवहार केला अशी माहिती अधिष्ठाता, सर जे.जे. रुग्णालय यांनी दिली.

भारत सरकारने आपणास काय सांगितलेले आहे त्यासंबंधीचे ज्ञापन विभागाने वाचावे. भारत सरकारने हे काम आपणास स्वतः करण्यास सांगितलेले आहे. विभागाने कॉम्प्रेसर खरेदीचा प्रस्ताव केव्हा पाठविला ? कॉम्प्रेसर खरेदीसाठी चोवीस महिने लागले असल्याचे समितीने नमूद केले असता एअर कॉम्प्रेसर खरेदी करण्यासाठी निधीची अडचण असल्यामुळे कॉम्प्रेसर खरेदी करण्यासाठी डीपीसीमधून निधी मंजूर करण्यात आला असल्याचा खुलासा अधिष्ठाता, सर जे.जे. रुग्णालय यांनी केला.

३.१८ आपणास काय काम करायचे आहे याची स्पष्टता आपल्यामध्ये नव्हती. कॉम्प्रेसर मिळणार किंवा कसे हे आपणास माहीत नव्हते तसेच निर्णय घेण्यामध्ये एक वर्षाचा कालावधी लागला असल्याचे समितीने विदित केले असता आम्ही सातव्या दिवशी ताबडतोब पत्र दिले परंतु निधी मंजूर झाला नव्हता असे अधिष्ठाता, सर.जे.जे.रुग्णालय यांनी विदित केले. याअनुषंगाने विभागीय सचिवांनी असे सांगितले की, डीपीसीमध्ये वेळ लागला प्रत्यक्षात केंद्र शासनाकडून व्हेन्टीलेटर्स उपलब्ध झाल्यानंतर कॉम्प्रेसरबाबतची प्रक्रिया सुरु केलेली आहे. त्यावेळी राज्य शासनाकडे निधी उपलब्ध नसल्यामुळे डीपीसीमधून निधी उपलब्ध करुन घेण्यासाठी प्रयत्न करावा असे त्यांना सांगण्यात आले. डीपीसीकडून आर्थिक वर्षाच्या शेवटी निधी प्राप्त झाला.

३.१९ कॉम्प्रेसर खरेदीसाठी किती निधीची आवश्यकता होती आणि मशीनची किंमत किती होती या समितीच्या प्रश्नाला एका कॉम्प्रेसरची किंमत दोन लाख रुपये होती एकूण ९० लाख रुपयांची आवश्यकता होती आणि मशीनची किंमत तीन कोटी रुपये होती असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

मशिनरीची किंमत तीन कोटी रुपये होती परंतु कॉम्प्रेसर खरेदीसाठी ९० लाख रुपये उपलब्ध झाले नाही म्हणून मशीनचा वापर होऊ शकला नाही. कॉम्प्रेसर खरेदी करण्यासाठी निधी उपलब्ध करुन दिला नाही तर व्हेन्टीलेटर्स पडून राहतील असे विभागाच्या लक्षात आले नाही का, यामध्ये विभागाचे प्रमुख म्हणून सचिवांची जबाबदारी नव्हती काय अशी विचारणा समितीने केली असता त्या आर्थिक वर्षातील निधीबाबत ऑलरेडी कमिटमेंट झाली होती असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

विभागाला पुरवणी मागणी करता आली असती विभागाला प्राधान्यक्रम ठरवून रक्कम उपलब्ध करुन देता आली असती ९० लाख रुपये ही फार मोठी रक्कम नसल्याचे समितीने सूचित केले असता डीपीसीचा निधी हा देखील शासनाचाच निधी असल्याचे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

डीपीसीने निधी देणे बंधनकारक नाही ते ऐच्छिक आहे डीपीसीला वाटले म्हणून त्यांनी तो निधी दिला. व्हेन्टीलेटर्ससाठी एअर कॉम्प्रेसरची आवश्यकता असून ते उपलब्ध न झाल्यास व्हेन्टीलेटर्सचा काही उपयोग होणार नाही. तेव्हा एअर कॉम्प्रेसर खरेदी करण्यासाठी ९० लाख रुपये उपलब्ध करुन द्यावेत असे पत्र वित्त विभागाच्या सचिवांना लिहिले होते का अशी विचारणा समितीने केली तसेच केंद्र शासनाच्या अनुदानातून व्हेन्टीलेटर्स आले त्यासाठी आवश्यक असलेल्या एअर कॉम्प्रेसरसाठी ९० लाख रुपयांची आवश्यकता होती. ती तरतूद आपणास कोठूनही करता आली असती. परंतु त्या विषयाची गंभीरता कोणाच्या लक्षात आली नाही तसेच निर्णय घेण्यामध्ये खूप विलंब झाला. एअर कॉम्प्रेसर युनीटसच्या खरेदी अभावी ३३ महिने पडून होती. वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग आणि रुग्णालयाच्या अधिष्ठाता यांनी कॉम्प्रेसर उपलब्ध करण्यासाठी प्रयत्न केले परंतु निधी मिळाला नाही या संबंधातील पत्रव्यवहाराची नस्ती समितीस दाखवावी असे समितीने विभागास सांगितले असता कॉम्प्रेसर घेण्यासाठी डीपीसीकडून निधी घ्यावा असे रुग्णालयाच्या अधिष्ठाता यांना सांगण्यात आले होते असे रेकॉर्डवरुन दिसते आणि त्याप्रमाणे अधिष्ठाता यांनी प्रयत्न करुन डीपीसीकडून निधी मिळविलेला असल्याचे विभागीय सचिवांनी विदित केले.

३.२० केंद्र सरकारने व्हेन्टीलेटर्स मशीनसाठी तीन कोटी रुपये दिले. एअर कॉम्प्रेसरसाठी ९० लाख रुपये रक्कम देऊ शकत नाही. ती रक्कम रुग्णालयाने डीपीसीकडून घ्यावी अशाप्रकारच्या सूचना विभागाने रुग्णालयाच्या अधिष्ठातांना देणे योग्य वाटते काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता ते योग्य आहे किंवा कसे याबाबत बोलत नसून या वर्षी मुंबईच्या डीपीसीमधून ३ कोटी रुपये घेतले असल्याचा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

डीपीसीमधून निधी घेतल्याचा विषय नाही. डीपीसीकडे मागणी आल्यानंतर निधी द्यायचा किंवा कसे याबाबत डीपीसी निर्णय घेते. ज्यावेळी केंद्र सरकारने ७५ टक्के निधी दिल्यानंतर त्या निधीचा उपयोग होईल म्हणून उर्वरित २५ टक्के निधी उपलब्ध करुन देण्याची जबाबदारी विभागाचा प्रमुख म्हणून सचिवांची नाही का तसेच माहे मे २०११ मध्ये कॉम्प्रेसर आल्यानंतर १६ महिन्यांनंतर मशीन उपयोगात आले. म्हणजे पैसे मिळाले, मशिनरी आली, परंतु आपण ती वेळेत सुरु करु शकलो नाही, यास कोण जबाबदार आहे अशी पृच्छा समितीने केली असता सन २०११ मध्ये ज्या ठेकेदाराकडे हे काम दिले त्या ठेकेदाराने सब ठेकेदार नेमला होता कामाचा दर दोन-तीन दिवसांनी आढावा घेण्यात येत होता असा खुलासा अधिष्ठाता, सर जे. जे. रुग्णालय यांनी केला.

३.२१ व्हेन्टीलेटर्स आल्यानंतर कॉम्प्रेसरसाठी निधीची तरतूद करावी लागली. त्यामध्ये वेळ गेला. एअर कॉम्प्रेसर मशीन उपलब्ध झाल्यानंतरही व्हेन्टीलेटर्स वेळेत सुरु करु शकलो नाही. आपली टोटल सिस्टीम कुठेतरी अडकली आहे असे समितीचे मत असून कॉम्प्रेसर आल्यानंतर मशीन सुरु व्हावयास पाहिजे होती असे समितीला वाटत असल्याचे समितीने विदित केले असता केंद्र शासनाने आम्हाला एक वर्ष सांगितले नाही. या कामासाठी ठेकेदाराने वेळ घेतला या मशीन्स दोन तीन इमारतीमध्ये बसवावयाच्या होत्या त्याचे पाईपलाईन करण्यामध्ये वेळ गेला असल्याची माहिती अधिष्ठाता, सर जे.जे.रुग्णालय यांनी केला.

३.२२ सोळा महिन्यांच्या झालेल्या उशिराबाबत आपल्याकडून समर्थन होणे समितीला अपेक्षित नाही. विभागाच्या उत्तराने समिती समाधानी नाही. कॉम्प्रेसर फिटींगसाठी १८ महिने विलंब लागत असेल तर ते चुकीचे आहे. समिती बाकीची अडचण समजू शकते आपण कॉम्प्रेसरची मागणी केली पण ती त्यांनी दिली नाही त्यामुळे आपणाला वेगळी सोय करावी लागली हे समिती समजू शकते. यासाठी आपण डीपीडीसीमधून निधी आणला हे देखील योग्य आहे. सदर परिच्छेद ३३ महिने विलंब का झाला यावर आहे. आपण मागणी केली होती पण त्यांनी पुरवठा केला नाही. यासाठी आपण पत्रव्यवहार देखील केला. त्यावेळी आपल्या निधीतून काम करण्यात यावे असे सांगितल्यामुळे आपण निधीसाठी शासनाकडे गेला. त्यावेळी निधी डीपीडीसीमधून घ्यावा असे ठरले. त्यानुसार आपण ऑर्डर देऊन मशीन घेतली. मशीन आल्यानंतर देखील आपण १६ महिने मशीन सुरू करू शकला नाही. असे समितीने मत व्यक्त केले असता मशीन बसविण्याचे काम हे कॉन्ट्रॅक्टरच्या टेंडरमध्येच होते त्यांनीच ती मशीन बसवायची होती ती आपल्याकडून बसणार नव्हती. कारण त्यांना पाईप लाईन करावयाची होती त्यांनी पाईप लाईनसाठी सब कॉन्ट्रॅक्टर नेमला होता. त्या सब कॉन्ट्रॅक्टरला आपल्या ज्या वेगवेगळ्या इमारती आहेत तेथे पाईप लाईन करावयाची होती. त्यामुळे ती पाईप लाईन जोडण्यासाठी वेळ लागला आहे. तसेच ही सर्व पाईप लाईन सेंट्रलाईज करावयाची होती. त्यामुळे सगळ्या इमारतीतील पाईप लाईन एकत्र आणावयाच्या होत्या. यासाठी त्या कॉन्ट्रॅक्टरने वेळ घेतला या कामासाठी कॉन्ट्रॅक्टरला तीन महिन्यांची मुदत दिली होती अशी माहिती अधिष्ठाता, सर जे.जे.रुग्णालय यांनी केला.

कितीही काम असले तरी १६ महिन्यांचा अवधी हा समर्थनीय नसल्याचे समितीने सांगितले तसेच या कामात विलंब झाल्यामुळे आपण दंड वसूल केला आहे काय ॲग्रीमेंटमध्ये दंडाचा क्लॉज होता काय ? तीन महिन्यानंतर काम केले तर किती पेनल्टी प्रस्तावित केली होती, त्यापैकी किती रक्कम वसूल करण्यात आली आहे, सदर रक्कम वसूल केली नसल्यास त्यास कोण जबाबदार आहे याची माहिती समितीला द्यावी असे समितीने सूचित केले असता यासंबंधातील माहिती आता उपलब्ध नसून ती नंतर समितीला देण्यात येईल असे अधिष्ठाता, सर जे.जे. रुग्णालय यांनी समितीस अवगत केले.

समितीला सिस्टीम सुधरावयाची आहे. समिती विभागाची अडचण समजू शकते विभागाने जे सांगितले ते समितीला मान्य आहे. ३ ऐवजी ६ महिने लागले असते तर ते चालले असते पण ३ ऐवजी १६ महिने लागणे हे योग्य नसल्याचे मत समितीने व्यक्त केले असता आता जे कॉम्प्रेसर बसविले आहेत त्यांचा गॅरंटी पिरिएड गेला नव्हता दोन वर्षांची एएमसी होती. व्हेंटीलेटरमध्ये आयुष्य कमी होत नाही. बाकीच्या व्हेंटीलेटरचे जेवढे आयुष्य आहे तेवढेच आयुष्य यांचे देखील असणार आहे आता सध्या सगळे व्हेंटीलेटर्स सुरू असल्याची माहिती अधिष्ठाता, सर जे.जे.रुग्णालय यांनी दिली.

यात ३३ महिन्यांचा विलंब झाला आहे या सगळ्या व्हेंटीलेटर्सची वॉरंटी मे २०१२ मध्ये समाप्त झाली असल्याचे महालेखाकारांनी विदित केले असता त्यांच्याकडून डिले झाल्यामुळे आम्हाला सन २०१३ पासून ते २०१५ पर्यंत वॉरंटी वाढवून दिली असल्याचा खुलासा अधिष्ठाता यांनी केला.

३.२३ केंद्र सरकार कॉम्प्रेसरचा पुरवठा करणार नव्हते हे विभागाला माहीत नव्हते असे विभागाचे म्हणणे आहे. विभागाची ही बाब चुकीची आहे माहे डिसेंबर २००९ मध्ये मशीनचा पुरवठा करण्यात आला होता. एचएलएल या कंपनीला केंद्र शासनाचे कंत्राट मिळाले होते. या कंपनीने फेब्रुवारी २०१०मध्ये एअर कॉम्प्रेसरचा आयटम हा PMSSY बजेटमध्ये नाही तो आपणास घ्यावा लागेल असे कळविले होते. त्यांनी आपल्याला लगेच एअर कॉम्प्रेसरचा पुरवठा करण्यात येणार नाही असे कळविलेले असल्याचे महालेखाकारांनी विभागास अवगत केले असता त्यांनी तसे कळविलेले नसल्याचा खुलासा अधिष्ठाता, सर जे.जे.रुग्णालय यांनी केला. तसेच व्हेंटीलेटरची ऑर्डर दिल्यानंतर डिलिव्हरी करण्यात आली. त्यानंतरच आम्हाला एअर कॉम्प्रेसर नसल्याचे आढळून आले. ही डिलिव्हरी माहे डिसेंबर २००९ मध्ये झाली आहे. त्यानंतर माहे फेब्रुवारी २०१० मध्ये कॉम्प्रेसर देण्यात येणार नाही या आशयाचे पत्र देखील पाहिले असल्याची माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

You had employed some procurement consultant and you have left the matter to them. One year you lost in correspondence and trying to convince Government of India to give parts असे महालेखाकारांनी विभागास अवगत केले असता We made every attempt to get the funds from Government of India. It is under PMSSY. Why should we commit on our part? Till December, 2010 we were in correspondence with Government of India to give us funds असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

However, we knew that we are not going to get those funds असे महालेखाकारांनी अवगत केले असता This was the letter from the company We were asking for the Government of India. असा खुलासा अधिष्ठाता, सर जे.जे. रुग्णालय यांनी केला तसेच कंपनीने सांगितले की, हे आवश्यक आहे असे विभागीय सचिवांनी समितीस सांगितले.

३.२४ या योजनेमधून कॉम्प्रेसरचा पुरवठा होणार नाही असे पत्राने कळविलेले असल्याचे महालेखाकारांनी विभागास अवगत केले असता आम्हाला केंद्र शासनाने पैसे देण्यास नकार दिलेला नाही. त्यामुळे आम्ही केंद्र शासनाला विनंती केली आहे. एवढेच नव्हे तर एचएलएल यांनी देखील केंद्र शासनाला पत्र लिहिले आहे की, ९०.०० लाख रुपयांचे हे द्यावे ते पत्र देखील जोडलेले आहे असा खुलासा अधिष्ठाता सर जे.जे.रुग्णालय यांनी केला.

यात राज्य सरकारच्या अधिका-यांनी प्रयत्न केला तर तो चुकीचा नाही. कारण ९०.०० लाख रुपयांचा प्रश्न होता. रूपये १०.०० कोटी अनुदानाची वाट ही बघितलीच पाहिजे. पण त्या पुढचा जो विलंब झालेला आहे तो क्षमा करणे योग्य नाही. त्यासंबंधातील जबाबदारी निश्चित केली पाहिजे. १६ महिने विलंब का झाला याची माहिती घेऊन आपण संबंधितांवर कारवाई करावी असे समितीने विभागास सूचित केले असता कायद्यानुसार चुकले असेल तर कारवाई करण्यात येईल असे अधिष्ठाता, सर जे.जे.रुग्णालय यांनी समितीस अवगत केले.

कायद्यानुसार तीन महिन्यांची अट होती पण त्या कामासाठी १६ महिने लागले हा कालावधी क्षमापित करता येत नाही. तीन महिन्यांमध्ये काम पूर्ण केले नसल्यामुळे आपण दंडात्मक कारवाई केली आहे काय किंवा त्यामध्ये तशी अट होती काय, ती अट होती तर मग ज्या अधिका-याने त्याची अंमलबजावणी केली नाही त्यावर कारवाई करावी. वैद्यकीय शिक्षण विभागाने इन्स्ट्रयुमेंट घेतले त्यावेळी ते पूर्णावस्थेत नव्हते. त्यामुळे कोणतीही गोष्ट विकत घेण्यापूर्वी पूर्ण प्लॅन तयार केला पाहिजे आणि इक्विपमेंट कधी सुरू होईल याचे पूर्ण नियोजन करूनच ते विकत घेतले पाहिजे. अशा प्रकारची शिफारस समितीने केली पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले तसेच विभागाने पूर्ण टाईम टेबल तयार केले पाहिजे. मशीन आल्यानंतर फाऊंडेशन तयार केले पाहिजे, कनेक्शन तयार केले पाहिजे असे समितीने विदित केले असता सन २०१६-२०१७ या आर्थिक वर्षामध्ये जवळपास १२० कोटी रूपयांची खरेदी केली आहे. मागच्या ३ वर्षांमध्ये एवढी खरेदी करण्यात आली नव्हती. आता विभागाने नियोजन करून माहे जुलै पर्यंत त्याचा वापर करण्यात यावा अशा प्रकारच्या सूचना दिलेल्या आहेत तरी देखील दक्षता घेण्यात येईल असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

अभिप्राय व शिफारशी :-

परिच्छेद क्रमांक ३.२.१ 'जैव-वैद्यकीय कचरा विल्हेवाट यंत्रणेच्या खरेदीवर निष्फळ खर्च'

३.२५ अभिप्राय :

महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाने (MPCB) सोलापूर स्थित सर्व रुग्णालयात/आरोग्य केंद्रात उत्पन्न होणा-या जैव-वैद्यकीय कच-याचे संकलन वाहतूक, साठवण आणि प्रक्रिया करण्यासाठी समाईक जैव-वैद्यकीय कचरा प्रक्रिया आणि विल्हेवाट सुविधा चालवण्याकरीता BOT तत्वावर मे.बायोक्लीन सिस्टिम्स (इंडिया) प्रायव्हेट लिमिटेडला प्राधिकृत केले (ऑक्टोबर, २००७) भस्मीकरण निर्जंतुकीकरण/विछिनीकरण, ऑटोक्लेव्ह श्रेडर इत्यादीद्वारे जैव-वैद्यकीय कच-यावर प्रक्रिया करण्याचे अधिकार कंपनीस होते.

बायोक्लीन सिस्टिम्सने छत्रपती शिवाजी महाराज सामान्य रुग्णालय, सोलापूर (रुग्णालय) यांना त्यांच्याकडून निर्माण होणा-या कच-याच्या विल्हेवाटीसाठी प्रती महिना रु. ४६,०००/- इतका दर सादर केला (सप्टेंबर २००९). तथापि, हा करार पूर्णत्वास जाऊ शकला नाही कारण रुग्णालयाला संलग्न असलेल्या शासकीय महाविद्यालयाने (महाविद्यालय) वैद्यकीय शिक्षण व औषधीद्रव्ये विभाग, महाराष्ट्र शासन (विभाग) यांना रुग्णालयात प्रतिदिन उत्पन्न होणा-या ८० ते १०० किलो कच-यावर श्रेडींग आणि वाफेद्वारा निर्जंतुकीकरण पध्दतीने प्रक्रिया करण्यासाठी जैव-वैद्यकीय कचरा प्रक्रिया यंत्रणा विकत घेण्यासाठी यापुर्वीच प्रस्ताव सादर केला होता (जून, २००९) महाविद्यालयाने या यंत्रणेच्या थेट खरेदीचे खालील आधारावर समर्थन केले.

- सध्या वापरण्यात येत असलेले भस्मीकरण यंत्र (incinerator) जुने होते आणि समाधानकारक काम करीत नसल्यामुळे त्याच्या दुरुस्तीवर प्रचंड खर्च होत होता.
- नव प्रणाली जैव-वैद्यकीय कच-याचे भस्मीकरण करुन हवा प्रदूषणास प्रतिबंध करणारी होती.
- जैव-वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट/प्रक्रिया खाजगी संस्थांमार्फत केल्यास आवर्ती खर्च होणार होता.

विभागाने जैव-वैद्यकीय कचरा यंत्रणा विकत घेण्यासाठी जुलै २००९ मध्ये निविदा मागविल्या. एकूण पाच निविदा प्राप्त झाल्या आणि निविदांचे मूल्यमापन केल्यानंतर विभागाने न्यूनतम किंमतीची म्हणजेच रु.१.८५ कोटीचा प्रस्ताव देणा-या मे. सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्युटर्स, पुणे यांची निविदा सप्टेंबर २००९ मध्ये स्विकारली. त्यानुसार, महाविद्यालयाने मे. सलक्ष्मी डिस्ट्रीब्युटर्स, पुणे (पुरवठादार) यांच्याकडे फ्रान्समधून, जैव वैद्यकीय कचरा यंत्रणा (यंत्रणा) खरेदीसाठी घेण्याची मागणी आदेश नोंदविले (सप्टेंबर २००९). खरेदी आदेशातील इतर अटी व शर्तींबरोबरच खालील अटी घालण्यात आल्या होत्या.

- खरेदी आदेश प्राप्त झाल्याच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत यंत्रणेचा पुरवठा करणे आवश्यक होते अन्यथा विलंबाच्या प्रत्येक आठवड्याकरिता यंत्रणेच्या एकूण किंमतीच्या ०.५ टक्के दराने दंड आकारला जाईल.
- यंत्रणा बसविल्यानंतर आणि महाविद्यालयाच्या तांत्रिक समितीने यंत्रणेबाबत समाधानकारक अहवाल दिल्यानंतर ९० टक्के रक्कम दिली जाईल आणि उर्वरित १० टक्के रक्कम यंत्रणेच्या ३० दिवसांच्या समाधानकारक कार्यान्वयानंतर आणि निविदेत निर्देशित केलेल्या सर्व दस्तावेजांचे अनुपालन केल्यानंतर देण्यात येईल, आणि,
- यंत्रणेच्या स्थापनेच्या दिनांकापासून हमी कालावधी (warranty) दोन वर्षांचा राहिल.
- यंत्रणेची थेट खरेदीची कारणमिमांसा, तिची प्राप्ती, पुरवठा आणि यंत्रणेची स्थापना प्रदानाची स्थिती आणि रुग्णालयाने केलेली यंत्रणेची उपयोगीता यांची लेखापरिक्षण छाननी करताना खालील त्रुटी आढळल्या.

यंत्रणेचा पुरवठा आणि स्थापना ऑक्टोबर, २००९ ह्या निर्धारीत तारखेऐवजी जुलै, २०१० मध्ये झाली. म्हणजेच यंत्रणेचा रुग्णालयात पुरवठा आणि स्थापना करण्यास नऊ महिन्यांचा विलंब (अंदाजे ३७ आठवडे) झाला होता. ९० टक्के रक्कमेचे प्रदान (रु.१.६७ कोटी) ऑगस्ट, २०१० मध्ये पुरवठादाराला करण्यात आले होते. यंत्रणा पुरवठा करण्यास झालेल्या ३७ आठवड्यांच्या विलंबामुळे उद्‌भवलेली दंडाची रक्कम रु.३४.२३ लाख पुरवठादाराकडून वसूल केली नव्हती. महाविद्यालयाने MPCB कडून प्राधिकारपत्रासाठी ऑगस्ट, २०१० मध्ये अर्ज केला होता. तथापि, MPCB कडून प्राधिकारपत्र जानेवारी, २०११ मध्ये देण्यात आले. परिणामतः यंत्रणा जुलै, २०१० पासून डिसेंबर, २०१० पर्यंत सहा महिने अकार्यरत राहिली होती.

MPCB कडून प्राधिकारपत्र प्राप्त झाल्यानंतर यंत्रणा दि. २५ जानेवारी, २०११ पासून कार्यान्वित झाली होती. तथापि, खरेदी आदेशात विहित केल्याप्रमाणे यंत्रणा ३० दिवस उपयोगात न आणताच पुरवठादाराला उर्वरित १० टक्के रक्कम (रु.०.१८ कोटी) जानेवारी, २०११ मध्ये देण्यात आली होती.

लॉगबुकची छाननी केली असता असे दिसून आले की, रुग्णालयातील यंत्रणा दि. २५ जानेवारी, २०११ ते दि. ७ मार्च, २०११ दरम्यान फक्त ४२ दिवस वापरात आणली गेली. ह्या कालावधीत रुग्णालयाद्वारे किमान ३,३६० किलो अपेक्षित

क्षमतेच्या कच-यावर प्रक्रिया करुन विल्हेवाट लावण्याऐवजी रुग्णालयाद्वारे फक्त २०४ किलो जैव-वैद्यकीय कच-यावर प्रक्रिया करुन विल्हेवाट लावण्यात आली. मुख्य सर्किट ब्रेकरमध्ये बिघाड झाल्यामुळे दि. ८ मार्च, २०११ पासून व नंतर प्राप्त माहितीच्या अनुसार एप्रिल, २०११ ते ऑगस्ट, २०११ ह्या दरम्यान यंत्रणेचे काही भाग चोरी झाल्यामुळे संपूर्ण यंत्रणा पुर्णपणे बंद होती. जरी यंत्रणेचा हमी कालावधी जून, २०१२ पर्यंत विधीग्राह्य होता, तरीही महाविद्यालय/विभाग यंत्रणेची दुरुस्ती करण्यासाठी आग्रही राहू शकले नाहीत, कारण निविदेच्या अटी आणि शर्तीनुसार पुरवठादार चोरीस गेलेले भाग बदलून देण्यासाठी जबाबदार नव्हता. परिणामतः पुरवठादाराने यंत्रणा 'दुरुस्त होणे शक्य नाही' असे जाहीर केले आणि तसे मे, २०१२ मध्ये महाविद्यालयाला कळविले. रुग्णालयाने शेवटी जानेवारी, २०१३ पासून जैव-वैद्यकीय कचरा गोळा करुन विल्हेवाट लावण्याचे काम बाह्यस्त्रोताद्वारे (outsourced) बायोक्लिन सिस्टिमला ४८,५००/- प्रती महिना दराने दिले. महाविद्यालय आणि विभागाकडून जैव वैद्यकीय कचरा यंत्रणेच्या थेट खरेदीच्या असमर्पक प्रस्ताव हाताळणीमुळे केवळ रु.१.८५ कोटीचा खर्च निष्फळ ठरला इतकेच नसून परिणामतः त्याच कामासाठी आवर्ती खर्च ४८,५००/- प्रती महिना देऊन खाजगी संस्थेस नेमावे लागले, ज्यामुळे यंत्र खरेदीची उपपत्ति व्यर्थ ठरली असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांच्या परिच्छेदात नमूद केले आहेत.

सदरहू विषयासंदर्भात समितीसमोर सांगण्यात आले की, महाराष्ट्र प्रदुषण नियंत्रण मंडळाने हाताळणी प्राधिकार पत्र उशिराने दिल्यामुळे सदरहु यंत्र दि. २५-०१-२०११ पासून कार्यरत झाले. ४८ तासाच्या आत बायोमेडीकल वेस्टची विल्हेवाट लावणे बंधनकारक असताना MPCB ने साडेचार महिने प्राधिकार पत्र न देण्याचे कारण काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता मशिन स्थापित झाल्यानंतर व त्याचे कार्यान्वयन पाहिल्यानंतर हे प्रमाणपत्र MPCB कडून देण्यात येते. त्यामुळे ही सर्व प्रक्रिया पार पाडल्यानंतर प्रमाणपत्र देण्यात आले. यंत्राचे कार्यान्वय ३० दिवस न पाहताच कंपनीला रकमेचे पुर्ण प्रदान करण्यात आले. वास्तविकतः यंत्र पुरवठा ४ महिने उशिरा प्राप्त झाल्याने विलंब शुल्काची व दंडाची रक्कम कंपनीकडून वसूल करणे गरजेचे असतानाही ही वसुली करण्यात आली नाही. या संदर्भात महालेखापालांनी आक्षेप सन २०११-१२ मध्ये नोंदविल्यानंतर विभाग संबंधित कंपनीसोबत वसुलीबाबत इतकी वर्षे केवळ पत्रव्यवहारच करीत राहिला. समितीने साक्ष लावल्यानंतर रु.९ लाख एवढी वसुली नुकतीच करण्यात आली. यावर समितीने विभागाला रु.३४.२३ लाख वसूल करायचे असून ०.५ टक्के प्रतिआठवडा दराने दंड आकारणे आवश्यक असतानाही विभागाने केवळ रु.९ लाख कोणत्या आधारावर वसूल केले अशी विचारणा समितीने केली असता संस्था पातळीवर मशिन इन्स्टॉल करण्यासाठी सिव्हील वर्क व इलेक्ट्रीक वर्क तयार करुन घेणे आवश्यक होते. विभागाकडून त्यात दिरंगाई झाल्यामुळे हा विलंब क्षमापित केल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले.

रुग्णालयात सदरहु यंत्राद्वारे दरदिवशी ९० ते १०० किलोच्या जैवकच-याची विल्हेवाट लावणे अपेक्षित होते. परंतु हे यंत्र त्याच्या पुर्ण क्षमतेने वापरण्यातच आले नाही. हे यंत्र केवळ ४२ दिवस वापरात राहिले व त्यादरम्यान केवळ २०४ किलो कच-याची विल्हेवाट लावण्यात आली. दरम्यानच्या कालावधीत यंत्राचे काही भाग चोरीला गेले व अटी व शर्तीनुसार चोरीस गेलेल्या भागांसाठी पुरवठादार कंपनी जबाबदार नव्हती. त्यामुळे हे मशिन बंदच पडले. परिणामी कच-याची विल्हेवाट लावण्याचे काम ४८,५००/- प्रतीमाह इतक्या दराने बाह्यस्त्रोतीकरणाद्वारे देण्यात आले. कंत्राटदारामार्फत महिन्याला ४८,५००/- एवढ्या रकमेवर जैव-वैद्यकीय कच-याची विल्हेवाट लावण्यात येत होती. या मशिनच्या पार्टसची एकदा नव्हेतर तीनदा चोरी झाली, तिसरी चोरी तर FIR दाखल केल्यानंतर पोलीस तपास सुरु असतानाच झाली. परंतु विभागाने या संदर्भात केवळ FIR दाखल करुन पुढील कोणतीही कारवाई केली नाही. विभागाने ४८,५००/- प्रतीमहिना या दराने कच-याची विल्हेवाट लावण्याचे कंत्राट दिलेले आहे. अशा परिस्थितीत यंत्राचे भाग चोरीला जाण्यामागील कारणमिमांसा देखील विभागाने शोधण्याचा कोणताही प्रयत्न केला नाही. या यंत्राच्या भागाची चोरी कुठलाही सर्वसामान्य व्यक्ती करु शकत नाही. या यंत्राची माहिती असलेल्याच व्यक्तीचे अथवा हे मशिन बंद पडल्यास फायदा होणा-या व्यक्तींचेच हे कृत्य असू शकते. तसेच या यंत्राच्या सुरक्षिततेची जबाबदारी ज्या कर्मचा-यांची होती त्यांच्यावर देखील विभागाने कोणतीही कारवाई केली नाही. यात अनेक व्यक्तींचा सहभाग असण्याची व त्यामुळे हे मशिन मुद्दाम बंद ठेवण्याची शक्यता देखील नाकारता येत नाही व यादृष्टीने हा तपास होण्याची आवश्यकता असताना विभाग केवळ FIR दाखल करुन शांत बसले.

यंत्र बसविण्याकरिता सिव्हील वर्क, इलेक्ट्रीक वर्क, MPCB ची परवानगी या सर्व बाबी प्रलंबित असताना विभागाने यंत्र खरेदीची घाई करण्याची आवश्यकता नव्हती अथवा यंत्र प्राप्त झाल्यानंतर सिव्हील व इलेक्ट्रीकलचे काम वेळेत पुर्ण करुन देण्याची पुर्णतः जबाबदारी ही विभागाचीच होती. परंतु विभागाने ते केले नाही. तसेच मशिन घेतल्यानंतर त्याच्या सुरक्षिततेसंबंधी देखील आवश्यक ती काळजी घेण्यात आली नाही. रु.१.८५ कोटीचा खर्च करुन हे यंत्र घेण्यात आले व ते केवळ ४२ दिवसच कार्यरत राहिले. तसेच ह्या यंत्राच्या पुर्ण त्याचा वापर झाला नाही व ते सद्यःस्थितीत बंद असल्यामुळे त्याचा कोणताही उपयोग रुग्णालयाला झाला नाही. पहिल्यांदा पार्ट चोरीला गेला त्यावेळेस रु.५ लक्ष लागले व दुस-यांदा पार्ट चोरीला गेला त्यावेळी त्या

पार्टची किंमत रु.४९ लक्ष होती जी मशिनच्या किंमतीच्या २५ टक्के होती. त्यामुळे तांत्रिकदृष्ट्या ही बाब फिजिबल नसल्यामुळे पार्ट बसविला नसल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. तसेच कंत्राटदार कंपनीसोबत असलेल्या वॉरंटीमध्ये चोरीला गेलेल्या भागाचा समावेश नसल्यामुळे हा भाग कंपनीकडून बदलून मिळू शकला नाही, त्यामुळे मशिन बंद झाले. त्यामुळे हा संपुर्ण खर्च निष्फळ ठरलेला असून हा पुर्णपणे शासकीय निधीचा अपव्यय आहे. दरमहिन्याला कच-याची विल्हेवाट लावण्यासाठी ४८,५००/- लागतात तर विभागाने रु.१.८५ कोटी निष्फळ गुंतविण्याची कोणतीही आवश्यकता नव्हती. या रकमेच्या व्याजावरच हा मासिक खर्च निघाला असता. त्यामुळे हे काम बाह्यस्त्रोतीकरणाद्वारे करणे हे नक्कीच रुग्णालयाच्या अधिक आर्थिक हिताचे ठरले असते. व्यावहारिक व आर्थिक दृष्टीकोनातून पाहता असा यंत्र खरेदीचा निर्णय हा पुर्णतः अयोग्य होता असेही मत समितीने व्यक्त केले.

शिफारस :

३.२६ जवळजवळ रु.१.८५ कोटीचे मशिन विभागाने खरेदी करणे, परंतु त्याच्या सुरक्षिततेची काळजी न घेणे, त्याचे भाग चोरीला जाणे, त्यासाठी आवश्यक असलेले विद्युत व स्थापत्या विषयक काम न करता मशिन ताब्यात घेणे, भाग चोरीला गेल्यानंतर रु.५० लाख रुपयाच्या खर्चासाठी यंत्राची दुरुस्ती न करता रु.१.८५ कोटीचे मशिन विनावापर बंद ठेवणे, यंत्राचे कार्यान्वयन सुरु होऊन ३० दिवसांचा कालावधी लोटण्याअगोदरच कंपनीला पूर्ण रकमेचे प्रदान करण्यात येणे, यंत्राचा पुरवठा विलंबाने झालेला असतानाही विलंब शुल्क व त्यावरील दंड वसूल न करणे, चोरी संदर्भात केवळ FIR दाखल करुन ६ वर्षे होवूनही त्याचा कोणताही पाठपुरावा विभागाने न करता हे संपूर्ण प्रकरण केवळ पोलिसांवर सोडून देणे व या संपुर्ण प्रकरणात दोषी असणा-यांवर विभागाने समितीसमोर साक्षीला येईपर्यंत कोणतीही कारवाई न करणे. तसेच या FIR व या प्रकरणाच्या तपासाची सद्यःस्थिती समितीने विचारली असता ती देखील विभागीय प्रतिनिधींना माहिती नसणे, या सर्व बाबी अतिशय गंभीर स्वरुपाच्या आहेत. समितीची साक्ष लागली नसती तर याची साधी दखलही विभागाने घेतली नसती. सदरहु यंत्राचा आता कोणताही उपयोग होणारा नसून यंत्राच्या निर्लेखनाशिवाय (condemnation) आता कोणताही पर्याय शिल्लक राहिलेला नाही. अशा परिस्थितीत विभागाचे सचिव या निर्लेखनाला परवानगी देतील काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता या संपुर्ण प्रक्रियेमध्ये जनतेचा रु.१.८५ कोटी एवढा निधी पुर्णपणे वाया गेलेला आहे. त्यामुळे निर्लेखनाची परवानगी देता येणार नाही. यासाठी जबाबदारी निश्चित करण्याची आवश्यकता असल्याचे विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तसेच बायोमेडीकल इंजिनिअर्सना घेवून या मशिनरीची पाहणी करुन यातील कोणते पार्ट कोठे उपयोगी पडतील याची तपासणी करुन त्यानंतरच यंत्र निर्लेखनाचा प्रस्ताव सादर करण्यात येईल अशी माहिती संचालक, वैद्यकीय शिक्षण यांनी समितीला दिली. महाविद्यालय आणि विभागाकडून जैव-वैद्यकीय कचरा यंत्रणेच्या असमर्पक कंत्राट हाताळणीमुळे केवळ रु.१.८५ कोटीचा खर्च निष्फळ ठरला इतकेच नसून परिणामतः त्याच कामासाठी आवर्ती खर्च ४८,५००/- प्रती महिना देऊन खाजगी संस्थेस नेमावे लागले ज्यामुळे यंत्राची खरेदी व्यर्थ ठरली. वास्तविकतः समितीसमोर साक्षीला येण्याअगोदरच या सर्व संबंधितांवर कारवाई करुनच विभागीय प्रतिनिधींनी साक्षीला येणे अपेक्षित असताना आजतागायत विभागाने हे प्रकरण गांभीर्याने हाताळले नाही व कोणत्याही संबंधितांवर कारवाई केली नाही. या उलट त्यातील अनेक कर्मचारी/अधिकारी सद्यःस्थितीत निवृत्त झाल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. याबाबत समितीने तीव्र नापसंती व्यक्त केली व या संपूर्ण प्रकरणाची सखोल चौकशी करुन संबंधित अधिकारी/कर्मचा-यांवर कारवाई करुन दोषी अधिकारी/कर्मचा-यांकडून पैशाची वसुली करुन समितीला ३ महिन्यांच्या आत संपूर्ण कारवाईचा अहवाल सादर करण्याबाबत समितीने निर्देशित केले असता, यास विभागीय प्रतिनिधींनी सहमती दर्शविली. परंतु आजतागायत या संदर्भात केलेल्या कारवाईबाबतची आश्वासित माहिती समितीस प्राप्त झाली नाही, ही तर अधिकच गंभीर व समितीचा अवमान करणारी बाब असून समिती याबाबत तीव्र नापसंती व्यक्त करते. या संपूर्ण प्रकरणाचा घटनाक्रम पाहता विभागांतर्गत नियोजनाचा अभाव व शासकीय निधी खर्च करताना असलेल्या जबाबदारीच्या जाणिवेचा अभाव व एकंदरीत प्रकरणाकडे बघण्याची मवाळ भूमिका, परिणामी शासनाचे झालेले कोट्यावधीचे नुकसान पाहता या संपूर्ण प्रकरणासंदर्भात सर्व संबंधितांवर जबाबदारी निश्चित करुन दोषींवर तात्काळ कारवाई करण्यात यावी. महालेखाकारांनी आक्षेप नोंदविल्यानंतर समितीची साक्ष लागेपर्यंत या प्रकरणाची दखल घेवून कारवाई न करणा-यांवरदेखील कारवाई करण्यात यावी. तसेच सदरहु प्रकरणात कारवाई करुन समितीला ३ महिन्यांत कळविण्याबाबत विभागीय सचिवांनी समितीसमोर मान्य करुनदेखील गत ६ महिन्यांमध्ये याबाबत कारवाईचा अहवाल समितीला सादर न करणा-यांवरदेखील कारवाई करण्यात यावी व या सर्वबाबत केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस १ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिच्छेद क्रमांक ३.३.३ 'विनावापर पडून राहिलेले व्हेंटिलेटर्स'

३.२७ अभिप्राय :

सर्वसाधारणपणे संपुर्ण देशात परवडणारी आणि खात्रीदायक आरोग्यविषयक सुविधा मिळण्यातील समतोलपणा दूर करण्यासाठी आणि अविकसित राज्यात दर्जेदार वैद्यकीय शिक्षणाच्या सुविधा वाढविण्यासाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय (MOHFW), भारत सरकार (GOI) ने प्रधानमंत्री स्वास्थ्य सुरक्षा योजना (योजना) अंमलात आणली (मार्च, २००६).

या योजनेत सुपर स्पेशालिटी ब्लॉक्स, ट्रामा सेंटर्स, परिचारिका महाविद्यालय, बाह्यरुग्ण विभाग, वैद्यकीय साधने खरेदी याद्वारे १३ वैद्यकीय संस्थांची श्रेणीवाढ करणे समाविष्ठ होते. या योजनेंतर्गत लाभार्थी संस्थांकडून मागणी प्राप्त झाल्यानंतर रु. ३० लाख आणि त्यापेक्षा जास्त किंमतीची उच्च (high end) आणि सामाईक साधनाची खरेदी GOI कडून करावयाची होती. ग्रँट शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि सर जे. जे., ससून रुग्णालय, मुंबई (रुग्णालय) या रुग्णालयांतील व्हेंटीलेटर्सची कमतरता लक्षात घेऊन आणि मुख्यत्वे मोठ्या संख्येतील गरीब रुग्णांकरिता रुग्णालयाने या योजनेंतर्गत MOHFW कडे ४२ व्हेंटीलेटर्स करीता प्रस्ताव सादर केला (जुलै, २००८). GOI ने मे. एच. एल. एल. लाईफकेअर लिमिटेड मार्फत (खरेदी सल्लागार) मे. मेडिटॉनिक्स मॅन्युफॅक्चरींग कंपनी प्रायव्हेट लिमिटेड, मुंबई (कंपनी) यांना एक्स अर्जिटीना, १५१ हाय एण्ड व्हेंटीलेटर्स पुरविण्यासाठी एकूण USD २.३४ दशलक्ष किंमतीचे खरेदी आदेश (एप्रिल, २००९) दिले. ज्यात रुग्णालयासाठी रु. ३.०१ कोटी किंमतीचे ४२ व्हेंटीलेटर्स समाविष्ट होते.

व्हेंटीलेटर्सचे तांत्रिक विनिर्देशांचे मुल्यमापन करताना लेखापरिक्षणात असे आढळून आले की, मध्यवर्ती तांत्रिक समितीने एअर कॉंप्रेसर युनीट हा व्हेंटीलेटरचा अविभाज्य भाग म्हणून समाविष्ट केला नव्हता कारण समितीची अशी धारणा होती की, सर्व रुग्णालयांमध्ये मध्यवर्ती कार्यरत कॉंप्रेसर युनिटद्वारे दाब युक्त हवा पुरविणारी नलिका बसविण्यात आलेल्या आहेत. निविदेत म्हणूनच कॉंप्रेसर हा ऐच्छीक घटक म्हणून समाविष्ट करण्यात आला होता. लेखापरिक्षा चौकशीत, रुग्णालय अधिष्ठाता यांनी नमूद केले (ऑगस्ट, २०१२) की, सादर केलेल्या ४२ व्हेंटीलेटर्सच्या मागणीपत्रात कॉंप्रेसरसह मागणी केली होती. तथापि, रुग्णालय GOI कडे व्हेंटीलेटर्सचा एअर कॉंप्रेसर मागणी केल्याचा कुठलाही पुरावा लेखापरिक्षणास सादर करु शकले नाही. परिणामतः एअर कॉंप्रसेरच्या अभावी कंपनीद्वारा डिसेंबर, २००९ मध्ये पुरविलेली आणि रुग्णालयात जून, २०१० ला बसविलेली ४२ व्हेंटीलेटर्स कार्यरत होऊ शकली नाहीत. व्हेंटीलेटर्सवर स्विकृतीच्या तारखेपासून विधिग्राह्य असलेला २४ महिन्यांचा हमी कालावधी मे, २०१२ ला संपला. दरम्यान अधिष्ठाता यांनी व्हेंटीलेटर्स कार्यरत करण्यासाठी ४२ कॉंप्रेसर किंवा मध्यवर्ती एअर कॉंप्रेसर सिस्टिम पुरविण्याकरिता MOHFW (एप्रिल, २०१०) ला विनंती केली. खरेदी सल्लागाराने ऑगस्ट, २०१० आणि पुन्हा फेब्रुवारी, २०११ मध्ये ४२ वैद्यकीय श्रेणीतील एअर कॉंप्रेसर युनीट रुग्णालयाच्या योजनेच्या अंदाजपत्रकातून विकत घेण्याकरिता संमती मिळविण्यासाठी MOHFW कडे हा मुद्दा मांडला.

रुग्णालयाने त्यानुसार मे.गुंजन सर्जिकल ॲण्ड सायंटीफीक कंपनी, मुंबई (पुरवठादार) यांना रु.७१.४६ लाखाची सेंट्रलाइजड् मेडीकल एअर सिस्टिमचा पुरवठा करणे आणि स्थापना करणे यासाठी खरेदी आदेश दिले (फेब्रुवारी, २०११). खरेदी आदेशानुसार ही यंत्रणा १२ आठवड्यात (मे, २०११) पुरवावयास हवी होती. जरी रुग्णालयात ही यंत्रणा जुलै, २०११ मध्ये पुरविण्यात आली होती तरी पायाभरणी किंवा विद्युत जोडणीची कामे पुर्ण न झाल्यामुळे सप्टेंबर, २०१२ पर्यंत तिची स्थापना होऊ शकली नाही. परिणामतः रुग्णालयाने डिसेंबर, २००९ मध्ये मध्यवर्ती खरेदी केलेले ४२ व्हेंटीलेटर्स सप्टेंबर, २०१२ पर्यंत अकार्यरत राहिले. प्रसंगवशात (incidentally) जरी खरेदी आदेशात विनिर्दिष्ट केलेले असूनही पुरवठादाराकडून यंत्रणेचे कार्यान्वयन झाले नसल्यामुळे आणि खरेदीची रक्कम अदा केली नसल्याच्या सबबीस्तव रुग्णालयाने पुरवठादाराकडून बँकेचे हमीपत्र (तीन टक्के) व कार्यसिध्दीचे बँक हमीपत्र (पाच टक्के) घेतले नव्हते. ही कार्यपध्दती समर्थनीय होऊ शकत नाही. निविदा प्रक्रियेचे पालन काटेकोरपणे करणे बंधनकारकच आहे.

अशाप्रकारे रुग्णालय आणि MOHFW ह्यांचे समन्वयाच्या आणि नियोजनाच्या अभावामुळे एअर कॉंप्रेसर हा व्हेंटीलेटरचा अविभाज्य घटक असतानाही समाविष्ट न केल्याने रु.३.०१ कोटीला विकत घेतलेले ४२ हाय एण्ड (ICU) व्हेंटीलेटर्स ३३ महिने (जानेवारी, २०१० ते सप्टेंबर, २०१२) विनावापर पडून राहिले. तसेच जून, २०१० मध्ये बसविलेल्या ४२ व्हेंटीलेटर्सचा हमी कालावधी मे, २०१२ मध्ये संपला असून ते व्हेंटीलेटर्स बसविताना दुरुस्तीवर होणारा अतिरिक्त खर्च आणि त्यानंतरच्या होणा-या खर्चाची शक्यता नाकारता येत नाही. नवीन घेतलेले व्हेंटीलेटर्स दीर्घकाळ विनावापर पडून राहिल्यामुळे रुग्णालयातील व्हेंटीलेटर्सची कमतरता कायम राहिली ज्यामुळे मोठ्या संख्येत रुग्ण, विशेषतः गरीब वर्ग ह्या महत्वाच्या वैद्यकीय सुविधेपासून वंचित राहिला असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांच्या परिच्छेदात नमूद केले आहेत.

या संदर्भात समितीसमोर साक्षीदरम्यान व्हेंटीलेटरच्या वापरासाठी एअर कॉम्प्रेसर युनिट लावणे बंधनकारक असताना हे व्हेंटीलेटर विनाएअर कॉम्प्रेसर कसे वितरीत करण्यात आले अशी विचारणा समितीने केली असता विभागाच्या स्पेसिफिकेशनमध्ये बिल्टइन एअर कॉम्प्रेसर नमूद केले होते व त्यानंतरच प्रस्ताव केंद्र शासनाकडे पाठविण्यात आला होता. परंतु केंद्र शासनाने जेव्हा या व्हेंटीलेअरचे आदेश दिले त्याची प्रत रुग्णालयाला अग्रेषित नसल्यामुळे हे व्हेंटीलेटर एअर कॉम्प्रेसरविरहित असल्याचे विभागाला समजु शकले नाही. विभागाने जर इनबिल्ट एअर कॉम्प्रेसरची मागणी केली होती तर त्याबाबत कोणताही निर्णय न घेता केवळ व्हेंटीलेटर सप्लाय करण्यात आले व असे व्हेंटीलेटर रुग्णालयाने ताब्यात घेतले. व्हेंटीलेटरमध्ये एअर कॉम्प्रेसर युनिट असल्याशिवाय ते वापरता येणार नाही हे माहिती असताना याची तरतूद विभागाने लगेच का केली नाही ? अशी विचारणा समितीने केली असता समितीसमोर सांगण्यात आले की, संबंधित कंपनीकडे एअर कॉम्प्रेसरची मागणी केली होती व HLL कंपनीने देखील एअर कॉम्प्रेसरशिवाय व्हेंटीलेटर चालु शकणार नाही असे पत्र दिले. परंतु त्यांच्या उत्तराची वाट न पाहता जे.जे.रुग्णालयाने शासनाकडे पत्रव्यवहार करुन एअर कॉम्प्रेसर घेण्याबाबत निधीची मागणी केली.

या संदर्भात महालेखाकारांनी समितीच्या निदर्शनास केंद्र शासनाचे पत्र आणले ज्यात केंद्र शासनाने एअर कॉम्प्रेसर संदर्भातील काम रुग्णालयाने स्वतः करावे असे सांगितल्याचे दिसून येते. असे असेल तर एअर कॉम्प्रेसर बसविण्यासाठी २४ महिने लागण्याचे कारण काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता निधीची अडचण असल्यामुळे अनेक पाठपुराव्यानंतर डीपीसी मधून हा निधी मंजूर करण्यात आला. डीपीसी कडून आर्थिक वर्षाच्या शेवटी निधी प्राप्त झाला. रु.३ कोटीच्या व्हेंटीलेटरसाठी लागणा-या रु.९० लाखाच्या एअर कॉम्प्रेसरसाठी हे व्हेंटीलेटर विनावापर पडून राहिले. केंद्र शासनाच्या अनुदानातून व्हेंटीलेटर प्राप्त झाले असतानाही त्यासाठी लागणा-या एअर कॉम्प्रेसरसाठी केवळ रु.९० लाखाची आवश्यकता असताना तो निधी रुग्णालयाने डीपीसी कडून घेण्याबाबतच्या सूचना विभागाने रुग्णालयाच्या अधिष्ठाताना देणे विभागास योग्य वाटते काय ?, ७५ टक्के निधी केंद्र शासनाने दिल्यानंतर त्याचा वापर करण्यासाठी उर्वरित २५ टक्के निधी आवश्यक असल्यास तो उपलब्ध करुन देण्याची जबाबदारी विभागाची नाही काय ? व तो प्राप्त करुन घेण्यासाठी विभागाला जवळजवळ तीन वर्षे लागली व तोपर्यंत हे व्हेंटीलेटर वापरणे शक्य झाले नाही. या विषयाचे गांभीर्य लक्षात न घेता नेहमीच्या सर्वसाधारण नियमित कार्यपध्दतीने हा विषय हाताळण्यात आला. शेवटी डीपीसी मधून निधी मिळाला परंतु हा निधी डीपीसीने देणे बंधनकारक नसून ते ऐच्छिक आहे. डीपीसीला वाटले म्हणून त्यांनी तो निधी दिला अन्यथा विभागाची या संदर्भातील जबाबदारी नव्हती काय ? अशी खंतही समितीने व्यक्त केली. याउपर एअर कॉम्प्रेसर मे, २०११ मध्ये आल्यानंतर देखील १४ महिन्यांपर्यंत ते उपयोगात न आणण्या मागील कारणे काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता एअर कॉम्प्रेसर उपलब्ध झाल्यानंतर मशिन सुरु होण्यासाठी कंत्राटदाराने वेळ घेतला. या मशिनस् दोन-तीन इमारतीमध्ये बसवावयाच्या होत्या, त्याच्या पाईप लाईन करण्यामध्ये, त्या जोडण्यामध्ये व त्या सर्व पाईप लाईन सेंट्रलाईज पध्दतीने कार्यरत करण्यासाठी हा वेळ गेल्याचे व या कामासाठी कंत्राटदाराला ३ महिन्यांची मुदत दिल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. एअर कॉम्प्रेसर युनिट बसविण्यासाठी १४ ते १८ महिन्यांच्या लागलेल्या विलंबाचे समर्थन विभाग करु शकते काय ? मशिन पुरवठा करणा-या कंपनीने मशिन बसवून त्याचे कार्यान्वयन करण्याची जबाबदारी देखील त्या कंपनीची असताना यामध्ये झालेल्या विलंबाबाबत त्या कंपनीकडून विभागाने दंड वसूल केला काय व केला नसल्यास याबाबत जबाबदारी निश्चित करण्यात आली काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता यासंबंधातील माहिती समितीला देण्यात येईल असे आश्वासित करण्यात आले.

शिफारस :

३.२८ केंद्र सरकार एअर कॉंप्रेसरचा पुरवठा करणार नव्हते हे विभागाला माहिती नव्हते असे विभागाचे म्हणणे चुकीचे असल्याचे आक्षेप महालेखाकारांनी समितीच्या निदर्शनास आणून दिले. माहे डिसेंबर, २००९ मध्ये मशिनचा पुरवठा करण्यात आला होता. **HLL** या कंपनीला केंद्र शासनाचे कंत्राट मिळाले होते. या कंपनीने फेब्रुवारी, २०१० मध्ये एअर कॉंप्रेसरचा समावेश यामध्ये नाही तो रुग्णालयाला घ्यावा लागेल असे कळविले होते असे महालेखाकारांनी समितीच्या निदर्शनास आणले. मग हा विलंब लागण्याचे काहीही कारण नव्हते. मुळात व्हेंटीलेटर खरेदीची आर्थिक जबाबदारी ही राज्य शासनावर नसून तो आर्थिक भार केंद्र शासनाने स्विकारलेला असून ते राज्य शासनाला पुरविण्यात देखील आलेले असताना त्यासाठी लागणा-या एअर कॉंप्रेसरसाठी निधीची तरतूद करण्यास शासनस्तरावरुन अमर्याद विलंब लागणे, परिणामी संपूर्ण यंत्रणा विनावापर पडून राहणे याबाबत समिती असमाधान व्यक्त करीत आहे. असे विषय अतिशय नियोजनबध्द पध्दतीने हाताळणे आवश्यक असून विभागाने रुग्णांचे हित, यंत्राची उपयोगिता व शासनाच्या निधीची प्राधान्याने आवश्यकता याचा समन्वय योग्यरित्या राखणे या प्रकरणी आवश्यक होते. एवढेच नव्हे तर कॉंप्रेसर प्राप्त झाल्यावरही कार्यान्वित होण्याकरिता जवळजवळ १४ महिने लागले. हा कालावधी क्षमापित करता येणार नाही. यासाठी कंत्राटदार कंपनीवर ३ महिन्यांची अट होती, त्या मुदतीत काम झाले नाही त्यामुळे कंपनीवर दंडात्मक कारवाई देखील करण्यात आली नाही. तसेच जे अधिकारी यात जबाबदार आहेत त्यांच्यावर कारवाई करण्यासंदर्भात समितीला आश्वासित करुन देखील कोणतीही कारवाई करण्यात आली नाही. वैद्यकीय शिक्षण विभागाने यंत्र ताब्यात घेतले त्यावेळी ते पुर्णावस्थेत नव्हते. व्हेंटीलेटर एअर कॉंप्रेसरशिवाय चालू शकत नाहीत हे माहिती असताना व या एअर कॉंप्रेसरसाठी लागणा-या निधीची तरतूद राज्य शासनालाच करणे आवश्यक होते व कॉंप्रेसरशिवाय केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेले व्हेंटीलेटर वापरात येवू शकत नाही हे स्पष्टपणे माहित असताना आणि जे.जे.रुग्णालयाने वेळोवेळी पाठपुरावा करुन देखील विभागाने आवश्यक निधी वितरीत करताना प्रकरणाचे गांभीर्य, तातडी व महत्व लक्षात न घेता अन्य प्रकरणांच्या चौकटीतच हे प्रकरण हाताळून डीपीसी कडून निधी घेणेबाबत कळविले. विभागाने या प्रकरणाला नियमित कसोटीवर न तपासता या विषयाचे गांभीर्य विशेषत्वाने लक्षात घेणे आवश्यक होते, ज्यामध्ये विभाग अपयशी ठरला. तसेच एअर कॉंप्रेसर खरेदी केल्यानंतर खरेदी आदेशानुसार ते १२ आठवड्यात पुरविणे आवश्यक होते. त्यासाठी आवश्यक असलेली पायाभरणी व विद्युत जोडणीची कामे पूर्ण करुन देणे आवश्यक होते. परंतु ते न झाल्यामुळे यंत्र बसविता आले नाहीत. त्यामुळे जरी खरेदी आदेशात कालावधी विनिर्दीष्ट असला तरी पुरवठादाराकडून यंत्राचे कार्यान्वयन झालेले नसल्यामुळे व खरेदीची रक्कम पुरवठादारास अदा केली नसल्याने रुग्णालयाने पुरवठादाराकडून बँकेचे हमी पत्र (३ टक्के) व कार्यसिध्दीचे बँक हमी पत्र (५ टक्के) घेतले नव्हते असे विभागाने समितीला सांगणे समर्थनीय होऊ शकत नाही. निविदा प्रक्रियेचे पालन दोन्ही बाजूने काटेकोरपणे करणे बंधनकारकच आहे. कुठल्याही परिस्थितीत त्यातील अटी शर्ती शिथिल करणे हे अभिप्रेत नाही. अतः या संपुर्ण प्रकरणाची चौकशी विभागबाह्य सनदी अधिकारी दर्जाच्या अधिका-याकडून ३ महिन्यांच्या आत चौकशी करण्यात यावी व या प्रकरणी दोषी अधिकारी/कर्मचा-यांवर कारवाई करण्यात यावी तसेच एअर कॉंप्रेसर प्राप्त झाल्यानंतर ते इन्स्टॉल करुन त्याचे कार्यान्वयन करण्यासाठी लागलेल्या १४ महिन्याच्या विलंबासाठीदेखील जबाबदारी निश्चित करण्यात येऊन संबंधितांवर कारवाई करण्यात यावी. एअर कॉंप्रेसर युनिटचे कार्यान्वयन होण्यास लागलेल्या विलंबाबाबत पुरवठादार कंपनीकडून कंत्राट करारातील अटीप्रमाणे विलंब शुल्क वसूल करण्यात यावे. समितीला आश्वासित करुनही संबंधितांवर कारवाई करुन कारवाईचा अहवाल समितीला न कळविणा-यांवर देखील कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यांच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी त्यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आ।ण सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील परिच्छेद क्रमांक ३.३.१ " **निष्फळ खर्च** " यासंदर्भात खालील अभिप्राय व्यक्त केले आहेत.

अ.क्र	परि. क्र.	लखा आक्षप	
१	३.३.१	(खाली पहा)	(खाली पहा)

लखा आक्षप (अ.क्र. १, परि. क्र. ३.३.१):

निष्फळ खर्च:

चार वर्षापेक्षा जास्त कालावधी जाऊन आणि रु.३.०१ कोटी इतका खर्च करुन देखील प्रशाकीसय प्रक्रियेच्या संगणकीकरणाचा SAP-ERP प्रकल्प कंत्राटदारासोबत एकत्रितरित्या (collaboration) राबविण्यात मुंबई विद्यापीठास अपयश आले.

मुंबई विद्यापीठाच्या (विद्यापीठ) व्यवस्थापकिय परिषदेने (Management Council) त्यांच्या प्रशासकीय प्रक्रियेच्या संगणकीकरणाच्या SAP- एंटरप्राईज रिसोर्सेस प्लॅनिंग (SAP-ERP) पॅकेजची अंमलबजावणी करण्याचे मे २००६ मध्ये ठरविले. माहिती तंत्रज्ञानावर (IT) आधारीत प्रक्रिया ही विद्यापीठाची कार्यचालन क्षमता वाढवेल आणि महाविद्यालये, विद्यार्थी आणि विद्यापीठाशी संबंधित इतरांशी त्वरीत प्रतिसाद करणे शक्य होईल असे अपेक्षित होते. प्रकल्पाची अंदाजित किंमत रु.२.७० कोटी होती.

SAP च्या अंमलबजावणीसाठी फेब्रुवारी २००६ मध्ये निविदा मागविण्यत आल्या. आठ निवेदाकरांनी त्यांचे तांत्रिक आणि वित्तीय देकार (bids) सादर केले. तांत्रिक समितीने तांत्रिक देकाराचे मार्च २००६ मध्ये मूल्यमापन केले. तांत्रित मुल्यमापनाच्या आधारावर तीन निवदाकरांना शॉर्टलिस्ट करण्यात आले आणि रु.१.६३ कोटींचा न्यूनतम वित्तीय देकार मे.टाटा कन्सटन्सी सर्विसेस (TCS) यांचा स्वीकृत केला गेला. त्याप्रमाणे विद्यापीठाने डिसेंबर २००६ मध्ये TCS बरोबर १८ SAP मॉडयूल्स (ज्यामध्ये पुष्कळ सब मॉडयूल्स होते) आणि चार SAP विरहीत मॉडयूल्सचा डिसेंबर २००७ पर्यंत अंमलबजावणी करण्याचा करार केला. करारातील अटीनुसार TCS ला खालीलप्रमाणे चार टप्प्यात प्रदान करायचे होते :-

महत्वाचे टप्पे (Milestones)	तपशील	प्रदान
१	व्यवसाय ब्लू-प्रिंट दस्तऐवजाचा/ अंतिम टप्पा आणि गो- लाइव या पहिला टप्पा (विद्यापीठ पोर्टल + प्रवेश संबंधीत पध्दती)	२०%
२	रिअलायझेशनचा शेवट आणि शेवटच्या तयारीची (final preparation)सुरुवात	२०%
३	गो- लाईव या अंतिम टप्पा	४०%
४	हॅन्ड होल्डिंग सपोर्टचा अंतिम टप्पा	२०%

निबंधक, मुंबई विद्यापीठ यांच्या अभिलेख्यांच्या तपासणीत (डिसेंबर २०१०) असे उघडकीस आले की, विद्यापीठाने आवश्यक असलेले सॉफ्टवेअर आणि हार्डवेअर उशीराने मार्च-एप्रिल २००७ मध्ये म्हणजेच करार झाल्यानंतर तीन ते चार महिन्यांनी रु.१.३१ कोटींनी खरेदी केले.

(उजवा स्तंभ):

मुंबई विद्यापीठाने माहिती व तंत्रज्ञानात भविष्यात होणारी वाढ व निकड विचारात घेऊन चांगले व्यासपीठ उभे करण्याच्या दृष्टीने माहिती व तंत्रज्ञानात गुंतवणूक करण्यासाठी प्रशासकीय प्रकियेच्या संगणकीकरणाच्या (SAP-ERP) प्रकल्प हाती घेतला होता. त्यासाठी निविदा प्रक्रिया पार पाडून TCS या कंत्राटदाराबरोबर प्रकल्प उभारणी बाबतचा करार डिसेंबर, २००६ मध्ये केला होता. त्यानुसार डिसेंबर, २००७ पर्यंत प्रकल्प पुर्ण होणे अपेक्षित होते. प्रकल्प उभारणीसाठी आवश्यक असणारे सर्व्हर व इतर साहित्य खरेदी करण्यात आली असून सदर खरेदीमध्ये (रू. ६ कोटी किमतीचे साहित्य रू. २.०५ कोटी) मोठ्या प्रमाणात सुट मिळाली असल्याचेही स्पष्ट केले आहे. तथापि, सदर प्रकल्प उभारणीच्या प्रारंभिक टप्प्यातील अडचणीमुळे प्रकल्प विहित कालमर्यादेत पुर्ण झाला नसून जुलै, २००८ मध्ये प्रकल्पाचे काम पुर्ण न होता बंद पडलेले आहे.

प्रकल्पाचे सुमारे ८० % SAP संरचनेचे काम जुलै, २००८ पर्यंत पूर्ण झाले असून त्याचा पर्यायी वापर करण्यात येत असून त्यासाठी खरेदी करण्यात आलेले हार्डवेअर व साहित्य याचा पुनर्वापर करण्यासाठी विद्यापीठाकडून विद्यार्थी/व्यावसायिक/सरकारी

तसेच, करारनाम्याच्या परिशिष्ट 6 मध्ये प्रकल्पाच्या महत्वाचे टप्पे आणि TCS-- व विद्यापीठ यांचे एकमकांशी आदान-प्रदान (deliverables) बाबत दिले होते. परंतु, विद्यापीठ TCS बरोबर खऱ्या अर्थाने एकत्रितरित्या(collaborative) प्रकल्प राबविण्यास पूर्ण सज्ज नव्हता. खाली दर्शविल्याप्रमाणे विद्यापीठाने प्रकल्प आदान-प्रदानात विलंब आणि कमतरता दाखविली :

- विद्यापीठाने पूर्ण वेळ (full time) तत्वावर मुख्यपथक (core team) नियुक्त (deploy) केले नाही परिणामी प्रकल्प अंमलबजावणी दरम्यान प्रकल्प नियोजन, संनियंत्रण आणि tracking प्रकल्प-परिवर्तन-व्यवस्थापन आणि संगठन-परिवर्तन-व्यवस्थापन हे लागू होऊ शकले नाहीत;
- प्रकल्पाच्या आधारभूत सुविधा पुरेशा स्वरुपात तयार झाल्या नाहीत. उपभोक्त्यांसाठी (users) सर्व्हर्स, UPS , टेप आणि स्टोरेज मिडीया, पिंटर्स डेस्कटॉप्स यांच्या खरेदीस विलंब झाला होता ;
- गरजा, ब्लू-प्रिंटस संकल्प चित्र दस्तावेज आणि यांच्या स्वाक्षरींमध्ये (sign-off) विलंब झाला ;
- प्राप्त झालेल्या प्रणालीची स्विकृतीपूर्व तपासणी करण्यात विद्यापीठाने अनेक महिन्यांचा विलंब केला;
- विद्यापीठांतर्गत विभाग आणि त्रयस्थ पक्षाकडून सर्व कार्यक्षेत्रांसाठी (domains) माहितीची जमवा जमव (data collection) करण्यास आणि डेटा एन्ट्री करण्यास विलंब झाला;

वर उल्लेख केलेल्या विद्यापीठाशी संबंधीत अपुऱ्या बाबींमुळे TCS, प्रकल्प पॅकेजची अंमलबजावणी करारात नमूद केलेल्या कालावधीत करु शकले नाहीत. अंतिम गो-लाइव ची तारीख TCS आणि विद्यापीठ यांनी मिळून वेळोवेळी पुढे ढकलली. तरीदेखील, तिसऱ्या पुनर्निधारीत तारखे पर्यंत म्हणजेच ९ मे २००८ पर्यंत अंतिम गो-लाइव साध्य होऊ शकले नाही. तद्अनुषंगाने, मुळचा करार "काळ आणि साहित्य" करारात परिवर्तन करण्याची TCS नी विद्यापीठाला विनंती केली ज्या योगे, कराराच्या मुदतबाह्य काळात TCS ने पुरवलेल्या सेवांकरीता विद्यापीठाला अतिरिक्त भार प्रदान करणे बंधनकारक राहणार होते. परंतु, विद्यापीठाने ही अट मान्य केली नाही परिणामी TCS नी त्यांचे पथक कामाच्या जागेवरुन काढून घेतले आणि प्रकल्प जुलै २००८ पासून प्रलंबित ठेवला. जुलै 2008 पासून ऑगस्ट २०१२ पर्यंत (५० महिने) प्रकल्प हा सतत निलंबित राहिला.

मे. २०१२ पर्यंत एकूण १८ SAP मोडयूल्सपैकी फक्त नऊ मोडयूल्सच्या अंमलबजावणीचे उद्दिष्ट साध्य होऊ शकेल; चार मोडयूल्स पूर्णत्वाच्या नजीक होती पण पूर्ण होऊ शकली नाहीत; आणि पाच मोडयूल्सची अंमलबजावणीच होऊ शकली नाही. नॉन-SAP मोडयूल्सच्या अंमलबजावणीच्या बाबत "दूरस्थ शिक्षण संस्था" (IDE) यांच्या ऑन लाईन मोडयूल व्यतिरिक्त संलग्ना (Affiliation) "परीक्षा आणि भरती" (Enrolment) यावरील तीन मोडयूल्स अर्धवटच राहिली. विद्यापीठाने खाली दिल्याप्रमाणे, ऑगस्ट २०१२ पर्यंत वचनबध्द (committed) दायित्वांसहीत एकूण रु.३.०१ कोटी खर्च केला :

अ.क्र.	तपशील	प्रदान (रु.मध्ये)
१	मे.HP यांकडून सर्वर्स (हार्डवेअर)	७२.९६.१९८
२	मे. SAP यांना SAP चे परवाने	५८.२४.०००

अधिकारी यांना प्रशिक्षण देण्यासाठी वापर करण्याचे तसेच नवीन अभ्यासक्रम तयार करण्याचे प्रस्तावित आहे.

प्रकल्पाचे काम पुन्हा सुरु करणे व्यवहार्य नसल्याची स्पष्ट करताना विद्यापीठाने दिलेल्या कारणांपैंकी (i) २००६ मध्ये खरेदी केलेले साहित्य हार्डवेअर वापरण्यायोग्य आहे किंवा कसे, तसेच जुन्या प्रणालीशी संबंधित प्रशिक्षीत मनुष्यबळ उपलब्ध असल्याबाबतची साशंकता आणि SAP-ERP लायसन्सची मुदत संपली असल्याने नव्याने लायसन्स विकत घेण्यासाठी येणारा खर्च आणि अंमलबजावणीचे उपलब्ध पर्याय विचारात घेता जुनी प्रणाली वापरणे खुपच महाग पडणार असल्याचे कारणे दिले आहेत.

विद्यापीठाने प्रकल्प कार्यान्वीत करण्यासाठीची विचाराधीन असलेल्या प्रशिक्षणाच्या व विद्यार्थ्यांच्या अभ्यासक्रमात याबाबत समावेशन करण्याच्या योजनेसही सदर अडचणी येण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. यामुळे विद्यापीठाच्या विचाराधीन असलेल्या उपाययोजनेमुळे प्रकल्पावर झालेल्या खर्चाचा विनियोग होईलच असे खात्रीपूर्वक म्हणता येणार नाही, अशी स्थिती आहे. थोडक्यात अपुऱ्या प्रकल्पात उभारण्यात आलेल्या यंत्रणेचा वापर विद्यापीठाकडून करण्यात येत असला तरी मुळ हेतु साध्य झालेला नाही. तसेच सदर यंत्रणेचा पुर्ण वापरही होत नाही, ही वस्तुस्थिती असून प्रकल्प पुर्ण करण्यासाठी अथवा झालेल्या

३	मे SAP यांना SAP चा आधार (Support)	९,७९,४८१
४	मे TCS यांना SAP ची अंमलबजावणी (आधीच प्रदान)	६२,००,०००
५	मे TCS यांना SAP ची अंमलबजावणी (गो-लाईव्ह) स्थितित वचन बध्द	६२,००,०००
६	मे TCS यांना SAP ची अंमलबजावणी (हॅण्ड- होल्डींग स्थितित वचन बध्द)	३६,४०,६००
	एकूण	३,०१,४०,२७९/-

सदर निविदा ठराविक मूल्य निविदा असल्याचे आणि TCS नी ठरविलेले वेळापत्रक खूपच आक्रमक असल्याचे विद्यापीठाच्या निबधकाने सांगितले (मे २०१२). त्यामुळेच, इतर निवेदाकरांनी सादर केलेल्या दराच्या ५० टक्के दर कदाचित TCS ने नमूद केले असतील. जेव्हा ठरलेल्या वेळेत प्रकल्प पूर्ण करु शकणार नसल्याचे जाणवल्यावर TCS ने प्रकल्पाचे रुपांतर "ठराविक मूल्य" करारापासून "काळ आणि साहित्य" करारात करण्याचे विचारले. TCS चे विद्यापीठ कामकाज पध्दतीत स्वत:चे असे एक विद्वत्तेचे वलय (learning curve) आहे आणि हा प्रकल्प TCS तसेच विद्यापीठाच्या उच्च व्यवस्थापनाच्या दृष्टीक्षेपा बाहेर होता असेही निंबधकांनी सांगितले.

विद्यापीठाचा प्रकल्पाच्या सुरळीत अंमलबजावणीसाठी अपेक्षित असलेला एकत्रित आधार-एकतर सॉफ्टवेअर आणि हार्डवेअरच्या वेळच्या वेळी उपलब्धतेच्या खात्रीबाबत किंवा प्रकल्पाचे माइलस्टोन्स पूर्णत्वास नेण्यासाठीच्या सेवा पुरवण्याबाबत अपुरा असल्यामुळे उत्तर स्वीकारण्यायोग्य नाही. तसेच, विद्यापीठाच्या तीन शॉर्ट लिस्टेड निवेदाकारांचे (TCS सह) तांत्रिक देकार विद्यापीठाच्या IT निपुण आणि संगणक विज्ञान, अर्थशास्त्र आणि भौतिकशास्त्र विभागाच्या सदस्यांचा समावेश असलेल्या समितीने मूल्यमापित केले होते. प्रकल्पाच्या मार्च, २००६ मधील तांत्रिक सादरीकरणाच्या वेळी मूल्यमापन समितीने TCS ला "शिक्षण क्षेत्र अनुभव" आणि" मुंबई विद्यापीठाचा प्रणाली आवश्यकतेच्या Specification ची जाणीव" या निकषांवर आठ गुण (१० श्रेणीमध्ये) बहाल केले होते. अशा स्थितीत (backdrop) कालांतराने (post facto) TCS च्या योग्यतेवर संशय घेणे (जे एरवी तांत्रिक दृष्टया योग्य आणि न्यूनतम होते) हयात तर्काधिष्ठीत उपपत्तीची (rationale) उणीव आहे.

अशा प्रकारे, आवश्यक हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअरच्या प्राप्तीतील विलंब, बरोबरीने (coupled with) आघाडीच्या कंत्राटदाराबरोबर प्रकल्प एकत्रितपणे राबविण्यात मुंबई विद्यापीठाला आलेले अपयश याची परीणीती SAP-ERP प्रकल्प ५० महिन्यांकरिता निलंबित होण्यात आणि रु.३.०१ कोटीचा निष्फळ खर्च होण्यात झाली.

हे प्रकरण शासनास जुलै, २०१२ मध्ये पाठविण्यात आले; त्यांचे उत्तर जानेवारी, २०१३ पर्यंत अप्राप्त होते.

खर्चाचा पूर्ण विनियोग करण्यासाठी लेखा परीक्षणात तसेच महालेखापाल कार्यालयाकडून आक्षेप उपस्थित करण्यात आल्यानंतर व शासनाकडून यासंदर्भात सन २०१३ पासून सातत्याने पाठपुरावा करण्यात येवूनही आजतागायत ठोस पावले विद्यापीठाकडून उचलले असल्याचे दिसून येत नाही. यास्तव, महाराष्ट्र सार्वजनिक विद्यापीठ अधिनियम, २०१६ मधील कलम ८ (७) नुसार विद्यापीठाकडून याबाबतची लेखी कारणे मागविण्यात येतील व आवश्यकता भासल्यास कलम ९ (३) नुसार याबाबतची वस्तुस्थिती मा.कुलपती तथा राज्यपाल यांच्या निदर्शनास आणण्यात येईल.

Vetted A.C. vide U.O.R. No. Report/UOR/Higher & Tech Department, Date - निरंक

(रणजित अहिरे)
कक्ष अधिकारी
कार्यासन अधिकारी
उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग
मंत्रालय विस्तार भवन
मुंबई ४०० ०३२

साक्ष :-

परिच्छेद क्र. ३.३.१

४.१ समितीने दिनांक २ मे २०१७ रोजी परिच्छेद क्रमांक ३.३.१, " निष्फळ खर्च " या संदर्भात उच्च तंत्र शिक्षण विभागाच्या सचिवांची तसेच इतर विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली साक्षीच्यावेळी चार वर्षापेक्षा जास्त कालावधी जाऊन आणि रुपये ३.०१ कोटी इतका खर्च करुन देखील प्रशासकीय प्रक्रियेच्या संगणकीकरणाचा SAP-ERP प्रकल्प कंत्राटदारासोबत एकत्रितरित्या (Collaboration) राबविण्यात मुंबई विद्यापीठास अपयश आले याबाबत विभागास विचारणा केली की, ज्या चुका झालेल्या आहेत त्या विभागाने स्वीकारल्या आहेत. सदर बाबतीत विभागाचे काय म्हणणे आहे आणि विद्यापीठाची काय भूमिका आहे या संदर्भात समितीमध्ये नंतर चर्चा करु. ३ कोटी रुपयांचा खर्च निष्फळ झालेला आहे हे विभागाने स्वीकारले आहे. सदर विषयाच्या बाबतीत महालेखाकारांचा सन २०१३ मध्ये अहवाल आला असून आतापर्यंत ४ वर्षे झाली आहेत मात्र या संदर्भात कोणतीही विशेष कार्यवाही झालेली दिसत नाही.

यासंदर्भात माहिती देताना अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांनी असे विदित केले की, सदर बाबतीत वस्तुस्थिती अशी आहे आणि विभागाने या संदर्भातील अहवालामध्येही दिले आहे की, मुंबई विद्यापीठाने SAP-ERP प्रणाली लागू करण्याचा निर्णय घेतला आणि त्यासाठी टीसीएस कंपनीसोबत निविदा प्रक्रिया करुन निवड केली. टीसीएस कंपनीसोबत माहे डिसेंबर, २००६ मध्ये करार केला. माहे डिसेंबर, २००७ पर्यंत प्रकल्प पूर्ण करणे अपेक्षित होते. पण काही कारणांमुळे प्रकल्प पूर्ण होऊ शकला नाही. त्याची अधिक कारणमीमांसा विद्यापीठाचे अधिकारी करतील. माहे जुलै, २००८ मध्ये प्रकल्प पूर्णपणे थांबला प्रकल्प थांबल्यानंतर विद्यापीठाने, आलेले सॉफ्टवेअर, हार्डवेअर यांचा पर्यायी वापर करण्यासंबंधी काही निर्णय घेण्याचा प्रयत्न केला, मात्र त्याची देखील पूर्णपणे अंमलबजावणी झाली नाही. विद्यापीठाने असा देखील निर्णय घेतला की, SAP-ERP प्रणालीची अंमलबजावणी करणे अवघड आहे, म्हणजे जो प्रकल्प अपूर्ण राहिला, तो पूर्णत्वाला नेण्यामध्ये ब-याच अडचणी त्यानी नमूद केल्या. सन २००६ मध्ये हार्डवेअर घेतले होते, ते योग्य नसल्याचा त्यांचा निष्कर्ष आहे. SAP-ERP चे लायसन्स घेतले होते, त्याची मुदत संपून गेली होती. सर्व पुन्हा रिव्हाईव्ह करायचे असेल तर त्याला लागणारा खर्च खूप आहे, असा निर्णय विद्यापीठ प्रशासनाने घेतला, त्यानंतर प्रकल्प पुढे न नेता, जे साहित्य घेतले आहे, त्याचा वापर योग्यप्रकारे कसा करता येईल, या दृष्टीने त्यांनी विचारविनिमय सुरू केला. विभागाला या संदर्भात महालेखाकार कार्यालयाने सन २०१३ मध्ये विचारणा केली. की, "Whether any new vendor has been appointed for completion of balance work ? If not how is the work planned to be completed and by what date ?" विभागाने या संदर्भात विद्यापीठाकडे वारंवार पत्रव्यवहार केला, मात्र त्यांच्याकडून मधल्या काळात त्याचे स्पष्टीकरण किंवा खुलासा मिळाला नाही. आजच्या बैठकीला विद्यापीठाचे अधिकारी उपस्थित आहेत, ते समितीसमोर काही बाबी सादर करू इच्छितात. मात्र ही सर्व वस्तुस्थिती पाहता, काही अंशी हे सत्य आहे की, जो खर्च या निविदेपोटी झाला आहे, त्याचे अपेक्षित फलित विद्यापीठासमोर आलेले नाही, ते पाहता, यामध्ये झालेल्या निष्फळ खर्चाचा मुद्दा काही अंशी सत्य आहे, असे म्हणावे लागते तथापि विद्यापीठाने आता पुढे काही योजना आखली आहे.

४.२ समितीला विभागाकडून उत्तर अपेक्षित आहे. विभागाने स्वीकारले आहे की, थोडक्यात अपु-या प्रकल्पात उभारण्यात आलेल्या यंत्रणेचा वापर विद्यापीठाकडून करण्यात येत असला तरी मूळ हेतू साध्य झालेला नाही सदर यंत्रणेचा पूर्ण वापरही होत नाही, ही वस्तुस्थिती असून, प्रकल्प पूर्ण करण्यासाठी अथवा केला असलेल्या खर्चाचा पूर्ण विनियोग करण्यासाठी महालेखाकारांनी आक्षेप घेतला आहे. त्याबाबत सुद्धा आजतागायत ठोस पावले विद्यापीठाकडून उचलली गेलेली नाही, याचा स्वीकार विभागाने केला आहे असे समितीने नमूद केले असता अपर मुख्य सचिवांनी याबाबत सहमत असल्याचे समितीस सांगितले. तसेच माहे सप्टेंबर, २०१४ पासून विद्यापीठासोबत बराच पत्रव्यवहार केला आता नुकताच त्यांच्याकडून असा आराखडा आलेला आहे. ते या प्रकल्पाला पुढे कसे नेऊ इच्छितात आणि आहे ते साहित्य वापरून अधिकाधिक चांगला उपयोग करू इच्छितात या संदर्भात १० एप्रिल रोजी रजिस्ट्रार, मुंबई विद्यापीठाने डॉक्युमेंट तयार केले असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांनी केला.

४.३ सन २००७-०८ मध्ये ३ कोटी रूपयांपेक्षा जास्त रकमेची कालबाह्य खरेदी झाली आहे आता ते आऊटडेटेड झाले आहे. एका वर्षात मोबाईलचे, कॉम्प्युटरचे नवीन मॉडेल्स येत असतात. आता तंत्रज्ञान खूप पुढे गेले आहे वेळेवर काहीच नियोजन न करता, ३ कोटी १ लाख रूपये पूर्ण उपयोगात आणले नाहीत, याबाबत मागील ४ वर्षांत विभागाच्या माध्यमातून कोणतीही, कोणावरही जबाबदारी निश्चित करण्यात आलेली नाही. शासनाला त्या संदर्भात काही लिगल अडचण होती का ? सन २०१६ च्या नियमाचा उल्लेख केला आहे, त्याबद्दल नियमांत काही अडचण होती का ? विभागाला गत ४ वर्षांत काही अडचण होती का की, अशा गंभीर विषयावर विभागाने कोणतीही कार्यवाही केली नाही विभाग हतबल असल्याचे दिसत आहे. विभागीय सचिव विद्यापीठाच्या विरोधात कारवाई करण्यासाठी हतबल आहेत. विभागाने विद्यापीठाला ३ कोटी रूपयांचे अनुदान दिले आहे आणि सचिवच या संदर्भात हतबल आहेत असे समितीने नमूद केले असता ३ कोटी १ लाख रूपये इतक्या रकमेचा निष्फळ खर्च झाल्याचे म्हटले आहे. मी रेकॉर्डच्या नोंदीसाठी एक सुधारणा सुचवित आहे की, बाब क्रमांक ५ व ६ म्हणजे टीसीएस यांना SAP-ERP ची अंमबलावणी गो-लाईव्ह स्थितीच्या बाबतीत आणि टीसीएस यांना SAP-ERP अंमलबजावणी हँड होल्डिंग स्थितीच्या बाबतीत ६२ लाख रूपये व ३६ लाख ४० हजार रूपये अशी अनुक्रमे रक्कम आहे. ही रक्कम वचनबध्द आहे, कमिटेड अमाऊंट आहे. मात्र विद्यापीठाने ती दिलेली नाही प्रत्यक्ष दिलेली रक्कम ज्याला समिती निष्फळ झाली असे म्हणत आहे ती वेगळी असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिव उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांनी केला.

४.४ या अनुषंगाने समितीने अशी विचारणा केली की, विभागाने हे प्रदान केलेले नाही का यावर अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांनी असे अवगत केले की, पेमेंट केलेले नाही, प्रदान २ कोटी ५ लाख रूपयांचेच झाले आहे. दुसरी बाब अशी आहे की, हा निधी शासनाने विद्यापीठाला दिलेला नसून विद्यापीठाचा स्वतःचा निधी आहे, ज्यामधून त्यांनी हा प्रकल्प हाती घेतला आहे. तिसरी बाब अशी आहे की, सदर बाबतीत विभागातर्फे वारंवार अतिरिक्त माहिती मागविण्यात आली होती मात्र कार्यवाही केली गेली नाही. तथापि आता उत्तर सादर केले आहे. नवीन विद्यापीठ कायदा आहे, त्यामधील कलमांच्या, तरतुदींचा उल्लेख करून, कलम ९(३) नुसार कुलपती, चान्सलर यांना ही बाब निदर्शनास आणून त्यांच्याकडून पुढील निदेश घेण्याचे आम्ही येथे सूतोवाच केले आहे.

विभागाने लेखी उत्तरामध्ये " निदर्शनास आणण्यात येईल " असे म्हटले आहे. विभाग हे कधी करणार आहे सन २०१६ च्या नियमांचा हा विषय ४ वर्षे जुना आहे. विभागाकडून सांगण्यात येत आहे की, माननीय कुलपती तथा राज्यपाल यांच्या निदर्शनास आणण्यात येईल तथापि कधी निदर्शनास आणण्यात येईल ते सांगावे असे समितीने विदित केले असता येत्या १५ दिवसांत कुलपतींच्या कार्यालयात पाठविण्यात येईल असा खुलासा अपर मुख्य सचिवांनी केला.

४.५ सदर विषयाच्या बाबतीत २-३ महत्त्वाचे प्रश्न आहेत. पैसे शासनाचे असोत वा विद्यापीठाचे असोत, पैसे लोकांचे आहेत, विद्यापीठ SAP-ERP सिस्टिम खरेदी करणार होते, त्यातून विद्यापीठाचा अंतर्गत कारभार व शिक्षण पध्दतीमध्ये विद्यार्थ्यांना लाभ या दोन्ही गोष्टी समाविष्ट होत्या. त्यामुळे त्या संदर्भात मोठ्या प्रमाणात तोटा झालेला आहे. दुसरे म्हणजे यामध्ये जवळपास ३ वर्षांचा वेळ गेला आहे. आपण टीसीएसला सल्लागार म्हणून नेमले तर सल्लागाराकडून आपल्याला कोणती मदत अपेक्षित होती, जी त्यांच्याकडून झाली नाही, याचा कुठेही उल्लेख नाही. SAP-ERP चे लायसन्स संपणार आहे किंवा ते वापरण्यास जो लायसन्स पिरिएड दिला आहे, तो संपणार आहे, तो रिन्यू करण्यासाठी अधिकची फी भरावी लागेल असे त्या सल्लागाराने सांगितले होते का हाही महत्त्वाचा प्रश्न आहे. सल्लागाराने ते सांगितले नसेल तर सल्लागाराला २ कोटी ३ लाख रूपयांचे पेमेंट का केले आहे ? सदर प्रकरणी सल्लागाराला किती पेमेंट केले आहे हाही महत्त्वाचा विषय आहे. पेमेंट देण्याच्या बाबतीत स्टेज ठरल्या असतील. समितीला अशी माहिती आहे की, लायसन्स रिन्यू होणार नाही किंवा त्यासाठी अधिकचे पैसे मोजावे लागतील, प्रणालीमध्ये अपडेशन करण्यासाठी त्यांच्याकडून आणखी दुसरे मोड्यूल्स आणि बाकीचे सर्व खरेदी करावे लागेल, त्याचे ॲडिशनल पैसे लागतील, असे ऑफर लेटर पाठविले होते असे उत्तरामध्ये लिहिले आहे, याचाच अर्थ कन्सल्टन्सीने व कंपनीने मिळून विद्यापीठामध्ये संगनमताने हा सर्व प्रकार केला आहे. अपर मुख्य सचिव म्हणत आहेत की, पैसे वाया गेले आहेत. खरोखर २ कोटी रूपये वायाच गेले आहेत, त्यामधून काहीही उपयोग झालेला नाही. सिस्टिम पूर्णपणे ॲडॉप्ट झालेली नाही, लागू करण्यात आलेली नाही, जी चालू झाली ती कामात येईल का हाही प्रश्न आहे. विद्यापीठाला पूर्ण सिस्टिम वापरता आलेली

नाही. टीसीएसला हे सर्व माहीत असून सुद्धा, ज्यांनी या संदर्भात पाठपुरावा करून सिस्टिम पूर्ण केली नाही, अशा जबाबदार व्यक्तींना शोधण्याची आवश्यकता आहे. शासन असे म्हणून मोकळे होणार की, आम्ही सन २०१३ पासून त्यांच्याकडे सातत्याने पत्रव्यवहार करीत होतो किंवा आम्हाला हा परिच्छेद लक्षात आणून दिल्यानंतर हे केले तसे होऊ शकत नाही. मुंबई विद्यापीठ स्वायत्त संस्था असेल. मुंबई विद्यापीठाचा शेकडो कोटी रूपयांचा अर्थसंकल्प आहे. जबाबदार अधिका-यांना शोधावे, त्यांच्यावर कारवाई करणे अपेक्षित आहे. आपण कुलगुरु आहात, तत्कालीन कुलगुरु देखील त्यावेळी असतील अधिकारी जबाबदार असतीलच. ज्या अधिका-यांनी हे केले आहे, त्यांच्यावर कारवाई झाली पाहिजे. विद्यार्थ्यांची ३ वर्षे वाया गेली आहेत सिस्टिम ॲडॉप्ट झालेली नाही. आपण त्याचा लाभ देऊ शकलेला नाही. विद्यापीठामध्ये ऑफिस वर्किंगसाठी सिस्टिम असेल, तेथेही काम करू शकलेला नाही. त्यासाठी दुसरा पर्याय देखील निवडता आला नाही. आपण दोन वर्षे अधिकची त्याची वाट पाहत राहिलात, सन २००७ ला प्रकल्प पूर्ण व्हावयाचा होता, तो पूर्ण झाला नाही. सन २००८ पर्यंत ८० टक्के काम केले, पुन्हा दोन वर्षे सिस्टिम न चालविता तशीच राहिली, सन २०११ ला निर्णय घेतला. आता सिस्टिम वापरत असाल ती सन २०१२ पासून सुरू झाली असेल. सन २००६ ते सन २०१२ अशी ६ वर्षे फुकट गेली आहेत यामुळे जबाबदार अधिका-यांना शोधण्याची गरज आहे. जे अधिकारी यासाठी जबाबदार असतील, त्यांना शोधण्याची गरज आहे. टीसीएसला किती पेमेंट केले हेही शोधण्याची गरज असून पेमेंटच्या स्टेजेस काय होत्या आणि कोणत्या पध्दतीने पेमेंट दिले, त्याची माहिती घेतली पाहिजे असे मत समितीने व्यक्त केले असता आतापर्यंत झालेल्या चर्चेमध्ये या विषयाबद्दल विद्यापीठाला दोष दिला आहे, कुलगुरु म्हणून त्या संदर्भातील सर्व नैतिक जबाबदारी माझी आहे, असे मी मुद्दाम नमूद करू इच्छितो. कारण विद्यापीठाचे पालकत्व स्विकारल्यानंतर, आपल्या सर्व सहका-यांनी पूर्वी किंवा सध्या केलेल्या सर्व गोष्टींची जबाबदारी व उत्तरदायित्व कुलगुरूंचे असते, या नात्याने, मी याबद्दल थोडेसे स्पष्टीकरण देऊ इच्छितो, अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्र शिक्षण विभाग यांनी सांगितल्यानुसार विद्यापीठाने हे पैसे स्वतःच्या बजेटमधून खर्च केलेले असले तरी समितीने सांगितल्यानुसार हे जनतेचे पैसे आहेत आणि या प्रत्येक पैशाचे आपण काहीतरी देणं लागतो, स्पष्टीकरण देणं लागतो. त्या न्यायाने या विशिष्ट सॉफ्टवेअरच्या संदर्भात जो निर्णय होता हा विद्यापीठाच्या व्यवस्थापन परिषदेने घेतला होता जी विद्यापीठाला मार्गदर्शन करणारी सर्वोच्च प्रशासन यंत्रणा असते. त्यानुसार आम्ही निविदा मागवून शासकीय नियमानुसार यात सर्विस प्रोव्हायडरची निवड केली होती. त्याच्यामुळे यात टीसीएस या कंपनीला जे हे कॉन्ट्रॅक्ट मिळाले आणि निविदा मागवल्यानंतरची जी निवड प्रक्रिया असते ती सर्व पूर्ण केल्यानंतरच एकंदर आलेल्या आठ अर्जदारांपैकी सर्वात कॉम्पीटन्ट अर्जदार म्हणून टीसीएस ची निवड करण्यात आली होती. यामुळे टीसीएस हे आपल्याला कन्सलटन्ट नव्हते तर ते सर्विस प्रोव्हायडर होते हे मला सांगावेसे वाटते. दुसरं म्हणजे या संपूर्ण प्रकल्पाचे एक समन्वय जे आपण म्हणतो ते विद्यापीठ कॅप्युटरायझेशन सेंटर म्हणून विद्यापीठाकडे आहे तर त्या सेंटरचे तत्कालीन समन्वयक प्रा. डी. सी. कोठारी हे त्यावेळेला फिजिक्स डिपार्टमेंटमध्ये वरिष्ठ प्रोफेसर म्हणून कार्यरत होते. त्यांच्या समन्वयाखाली हा प्रकल्प राबविण्याचे विद्यापीठाने ठरविले होते आणि त्यासाठी व्यवस्थापन परिषदेचे सदस्य श्री. समीर देसाई त्याचबरोबर सायकॉलॉजी डिपार्टमेंटमधील प्रोफेसर श्री. गौतम गवळी आणि फायनान्स आणि अकॉऊन्टस ऑफिसर जे शासनाचे अधिकारी विद्यापीठात डेप्युटेशनवर होते ते म्हणजे डॉ. एस. आर. बागल आणि टेक्निकल एक्सपर्ट म्हणून संगणक क्षेत्रातील अतिशय तज्ञ असे नावाजलेले म्हणजे डॉ. अच्युत गोडबोले. अशी चार जणाची समिती नियुक्त करुन यांच्या मार्गदर्शनाखाली डॉ. कोठारींनी हा प्रकल्प राबवावा अशा पद्धतीची योजना केलेली होती. जेव्हा प्रकल्प टीसीएस ला देण्याचे ठरले त्यावेळेला सुरुवातीला त्यांना जी रक्कम दिली त्यामध्ये कशा पद्धतीने त्या रक्कमेचे नियोजन व्हायला हवे या विषयी सुद्धा मार्गदर्शक तत्वे त्यात दिलेली होती. त्या अनुषंगाने हार्डवेअर खरेदी करण्यासाठी साधारणपणे ७२ लक्ष ९६ हजार १९८ रुपये आणि सॅपचे ९ परवाने सुरुवातीला घेण्यासाठी ५८ लक्ष २४ हजार एवढी रक्कम आपण दिली आहे. त्या रक्कमेपैकी हार्डवेअरच पूर्ण इनस्टॉलेशन आपण मुंबई विद्यापीठात केलेलं होतं परंतु, त्या ९ पैकी ४ परवान्यांसंबंधी आपले जे काम होते ते पूर्ण झाले पण ५ परवान्यांचे काम त्या वेळेला अपूर्ण राहिलेलं होतं. अशावेळी ज्या विभागांमधील आपलं बेसिक काम पूर्ण झालेलं आहे असं निदर्शनाला आलेले होते त्यातला विद्यापीठाचा वित्त विभाग हा त्यामध्ये आघाडीवर होता आणि वित्त विभागाचं सगळ काम सॅपच्या दृष्टीने अनुकरण करण्यासाठी तयारी झालेली होती. तथापि, विद्यापीठाचे सन २००६-०७ चे क्लोजिंग बॅलेन्स ऑडिट त्या वर्षीचे झालेले नव्हते त्यामुळे क्लोजिंग बॅलेन्सची जी आकृती ती आम्हाला टीसीएस ला देता आली नाही जो त्यांचा आग्रह होता. त्याचबरोबर सन २००७ आणि २००८ चे ओपनिंग बॅलेन्स आम्हाला सांगता येत नव्हते. अशा वेळी एक व्हाया मिडिया म्हणून तुम्हाला डमी बॅलेन्स दाखवून तिथून

सुरुवात करता येवू शकते आणि त्यानुसार आपण आपले ऑडिट होईपर्यंत इम्प्लिमेंटशन करु शकतो. दुर्दैवाने त्यावेळी अशा प्रकारचे पर्याय उपलब्ध असताना सुद्धा टीसीएसने अशा प्रकारे डमी बॅलन्स उघडण्यासाठी असमर्थता दर्शवली, किंबहूना पूर्णपणे नकार दिला. त्यामुळे जे काम आम्ही सुरु केलेले होते आणि ते टप्प्या-टप्प्याने विहित वेळेत पूर्ण होण्याची नक्कीच शक्यता होती ते काम आम्हाला त्या टप्प्यावरती थांबवावे लागले. त्यामुळे मग टीसीएसने सांगितले की तुम्ही काम थांबवत आहात तर आमची जबाबदारी त्यात राहणार नाही आणि या निगोशिएशन्समध्ये विद्यापीठाकडून वारंवार विनंती करुनही ज्या विहित वेळेत संपूर्ण प्रकल्प राबविणे अपेक्षित होते त्या प्रकल्पाची वेळ संपेपर्यंत याच मुद्यावरती पुढे जाता आले नाही आणि ते न झाल्यामुळे टीसीएसने सांगितले की, तुम्ही या प्रकल्पाची जी काही वेळ आहे ती आता संपत आलेली आहे. तुम्ही आम्हाला हा डेटा देत नसल्यामुळे या प्रकल्पातील उर्वरित पैसे सुद्धा तुम्ही आम्हाला देणे लागता अशा प्रकारचे बोलणे त्यांच्यात आणि आमच्या मार्गदर्शक समितीमध्ये झाले होते. समितीने सांगितले की कामच जर पूर्ण झाले नाहीतर आम्ही उर्वरित रक्कम कशी द्यायची. त्यामुळे इथे क्रमांक ५ आणि ६ मध्ये जी रक्कम दर्शविली आहे जी अशी भासवते की ते पैसे आम्ही दिलेले आहेत की काय. तर ते १ कोटी रुपये काही आम्ही दिलेले नाहीत आणि त्यामुळे हा प्रकल्प काही पुढे जावू शकला नाही. त्यात दुसरा असा मुद्दा मला सांगावासा वाटतो की, सर्व्हिस प्रोव्हायडरने त्यावेळी जे हार्डवेअर दिलेले होते आणि त्या अनुषंगाने जे पासवर्ड आम्हाला शेअर केलेले होते कारण त्या हार्डवेअरला ऑपरेशनल करण्यासाठी त्या पासवर्डची आवश्यकता होती. जेव्हा विद्यापीठाकडून त्यांनी मागितलेल्या वाजवी पेमेन्टसाठी विद्यापीठाने नकार दिला तेव्हा त्यांनी ते पूर्ण पासवर्ड लॉक करुन वाइंडअप केले आणि त्यामुळे आम्हाला पुन्हा निविदा मागविल्याशिवाय हा प्रकल्प पुन्हा पुढे नेता येण्यासारखा नव्हता आणि पासवर्ड प्रोटेक्ट केलेला जो प्रकार असतो तो त्यांनी लॉक केल्यामुळे आम्हाला ते हार्डवेअर पण त्यावेळी रिव्हाइव्ह करणे शक्य झाले नाही या दोन कारणांमुळे आम्हाला हा प्रकल्प थांबवावा लागला. परंतु, हे काम अपूर्ण राहिले याचे समर्थन करता येणार नाही असा सविस्तर खुलासा कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी केला. तसेच अधिक माहिती देताना असे विदित केले की, समितीने हार्डवेअरच्या पुनर्वापरासाठी एवढी वर्ष गेल्यानंतर आपण काय करु शकणार आहोत किंवा ती आता निकामी झालेले असेल अशा पद्धतीची एक शंका व्यक्त केलेली आहे. यामध्ये कुलगुरु म्हणून फक्त एकच सांगायचे आहे की, आपण एखादे कंप्युटर नवीन मॉडेल आले तरी हार्डवेअरमधील त्याची जी सिस्टिम असते म्हणजे आय ४, आय ५, आय ७ अशा प्रकारचे नव-नवीन हार्डवेअरच्या बाबतीत ॲडव्हान्स व्हर्जन आपल्याला येत असतात. परंतु, बेसिक काम त्या हार्डवेअरचं १० वर्षापूर्वीच्या कंप्यूटरच सुद्धा आपण त्यामधून काम करु शकतो म्हणजे आपल्याला त्या कामातून नक्की काय साधायचे आहे याची जर व्याख्या आपण करु शकलो तर ते काम साधू शकतो. दुसरं एक उदाहरण म्हणजे २५ वर्ष जुनी गाडी सुद्धा नवीन गाडीच्या तुलनेत तेवढ्याच चांगल्या पद्धतीने चालू शकते फक्त त्यात ॲडव्हान्समेंट ही सुविधेच्या बाबतीत होत असते पण या गाडीच बेसीक स्ट्रक्चर गाडी जर चांगली मेंटेन केली तर होवू शकते. अशा अनुषंगाने मी सुमारे २१ महिन्यापूर्वी जेव्हा विद्यापीठाच्या कुलगुरु पदाचा कार्यभार स्विकारला त्यावेळी मी ज्या ठिकाणी विद्यापीठ कमी पडले किंवा विद्यापीठाला अपेक्षांची पूर्तता करता आली नव्हती अशा अनेक बाबतीत आम्ही पून्हा विचार करुन काय करता येईल यासंबंधी कार्यवाही सुरु केली. त्यात प्रामुख्याने या प्रकल्पाचा विषय जेव्हा निघाला सुदैवाने मी २००५ मध्ये विद्यापीठात प्राध्यापक म्हणून रुजू झालो होतो त्यामुळे मी सॅपच्या प्रकल्पाचा साक्षीदार असल्यामुळे मला या बद्दल थोडी जास्त माहिती होती. याच्या अनुषंगाने मी एक समिती स्थापन करुन त्या समितीकडून या बंद पडलेल्या प्रकल्पाचे काम एक्झिसटिंग इन्फ्रास्ट्रक्चर वापरुन कसं पुढे नेता येईल अशा अनुषंगाने एक अतिशय डिटेल असा रिपोर्ट तयार करण्यासाठी एका समितीची स्थापना केली. श्री. विनीत ठाकूर म्हणून मंगलोर येथे राहणारे त्यांची स्वतःची सॅपच्या विषयी सर्व उत्तरे शोधता येतील अशी कंपनी आहे आणि एल ॲन्ड टी सारख्या मोठ्या कंपनीला त्यांच्या संपूर्ण सॅप सिस्टिमसाठी ट्रबल शूटर म्हणुन सर्व्हिस देतात. त्यांच्याकडून आपण हा रिपोर्ट करुन घेतला आणि त्यांनी ज्या गाईडलाइन्स दिलेल्या आहेत त्यानुसार विद्यापीठाला ॲकॅडमिक आणि इतर बाबतीत स्वायत्तता असल्यामुळे हा प्रकल्प पुढे कसा न्यायचा आहे यासाठी विद्यापीठाने स्वतःच निर्णय घ्यायचा आहे. त्यासाठी त्याचा एक कृती आराखडा त्यांनी आम्हाला दिलेला आहे तो नुकताच एक महिन्यापूर्वी आम्ही शासनाकडे सुपूर्द केला होता. त्यात टप्प्या टप्प्याने हे सॉफ्टवेअर आहे त्या परिस्थितीत आपण एसएसपी प्रशिक्षण केंद्रासाठी या सॉफ्टवेअरचा पुनर्वापर करु शकतो अशा प्रकारचा अहवाल त्यांनी दिलेला आहे. त्याचा कार्यक्रम दिवसानुसार तयार केलेला आहे आणि त्याच्याशी संबंधित जे सॉफ्टवेअर लायन्सेस आणि सपोर्ट मिळवण्यासाठी एसएसपी कंपनीबरोबर नेतृत्वाचे संबंध स्थापित करण्याचे त्यांचे रिकमंडेशन आहे. प्रशिक्षण देवून आम्ही ४ ते ५ महिन्यात हा प्रकल्प कार्यान्वित करू

शकू. लायन्सेंगसाठी जे ५८ लाख रुपये त्यावेळेला आम्हाला द्यावे लागले होते आणि त्याच्या अनुषंगाने सॅपचा आधार ते ९ लक्ष ७९ हजार ४८१ रुपये आणि टीसीएसला अंमलबजावणी करण्यासाठी एक आगाऊची रक्कम दिली होती आणि ती रक्कम ६२ लाख रुपये होती. या तीन रक्कमांचा विनीयोग जो आम्ही केला त्यातुन आम्हाला परत काही मिळू शकलेले नाही. पण त्या व्यतिरिक्त हार्डवेअर मध्ये जी गुंतवणुक आम्ही केलेली आहे त्याचा मात्र नक्की वापर आम्ही करु शकू आणि त्याबद्दलचा एक कृती आराखडा आम्ही तयार केलेला आहे. अंमलबजावणी ही आम्ही आमच्या मॅनेजमेंट कॉन्सिलच्या मदतीने या महिन्यापासूनच सुरु करणार आहोत आणि त्या अनुषंगाने सीएजीच्या मार्फतच आमचे ऑडिट होत असते. आजपर्यंत आम्ही त्यांच्याच अखत्यारित येतो आणि त्यांनीच हा पहिल्यांदा मुद्दा काढला होता की, याबद्दल स्पष्टीकरण देण्यात यावे तथापि, काही अपरिहार्य कारणांमुळे एवढे महिने विद्यापीठाकडून शासनाला उत्तर देण्यास उशिर झाला किंबहूना काही पत्रांची उत्तर सुद्धा दिली गेली नाहीत. त्याबद्दल मी व्यक्तीशः दिलगिरी व्यक्त करतो. परंतु, आता आम्ही एक गोष्ट नक्की करीत आहोत की, या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांचे काही नुकसान होत असेल किंवा त्यांना मिळणा-या सुविधा कधीच मिळू शकणार नाहीत अशा पद्धतीची जी एक भावना निर्माण झालेली आहे त्याच्याबद्दल मला एवढच सांगायचे आहे की, गेल्या २ वर्षामध्ये विद्यार्थ्यांची एनरोलमेंट, त्यानंतर विद्यापीठात असणारी ७५७ महाविद्यालये, १२५०० शिक्षक, आणि सुमारे ७ लक्ष ८२ हजार विद्यार्थी यांच्या ॲफिलेशनची प्रक्रिया, त्याचबरोबर त्यांचे एलिजीबीलीटी एनरोलमेंट आणि रिझल्ट या संदर्भातील सगळे सॉफ्टवेअर मुंबई विद्यापीठाने एमकेसीएल आणि त्या व्यतिरिक्त अजून तीन सपोर्ट प्रोव्हायडरच्या माध्यमातून आम्ही कार्यान्वित केलेली आहे. या वर्षी महत्त्वाकांक्षी असा सुमारे २२ लक्ष प्रत्येकी ३२ पाने असलेल्या उत्तरपत्रिका स्कॅन करुन ऑनलाईल मार्किंग सिस्टिमची पद्धत आम्ही या आठवड्यापासून राबवत आहोत. अशा प्रकारच्या विद्यार्थ्यांच्या उपयोगासाठी आणि भल्यासाठी अशा अनेक योजना आम्ही डिजिटल युनिव्हर्सिटीच्या माध्यमातून कार्यान्वित केलेल्या असल्याचेही कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी सांगितले.

४.६ कुलगुरुंनी शेवटच्या क्षणी जे जस्टीफिकेशन दिले ते विद्यापीठाचे १ ते २ कोटी रुपये वाया गेले तर चालेल असा विषय होऊ शकत नाही. आपण स्वतःच स्विकाराल की, Part of the investment is useless but more than 50% is useless. कुलगुरु सांगत आहेत की , की पार्टली आम्ही वापरतो पण पार्ट म्हणजे मेजर पार्ट असे समितीने विदित केले असता वाया गेले याबद्दल दुमत नसल्याचे कुलगुरुंनी समितीस सांगितले तसेच सदर प्रकल्प हा दुर्दैवाने प्रकल्प बंद पडलेला असल्याचे समितीस अवगत केले.

सदर प्रकल्प दुर्दैवाने नाही तो अकार्यक्षमतेमुळेच बंद पडला आहे. हा प्रकल्प पूर्ण न होण्याचे कारण काय होते ? सुरुवात तर वेळेवर झाली होती आणि ही कंपनी नामवंत कंपनी आहे केवळ मुंबई युनिर्व्हसिटीलाच काम करुन देते असं काही नाही. हे पूर्णत्वाला न जाण्यासाठी काही डेटा आपण पुरवू शकले नाही असं विद्यापीठाकडून सांगितले असल्याचे समितीने नमूद केले असता याच एकच कारण होत की, या प्रकल्पाचा जो टर्निंग पाइन्ट होता की त्यांनी आम्हाला ओपनिंग बॅलेन्स मागितले होते त्यांच ऑडिटच क्लोजिंग बॅलेन्स आमच्याकडे नसल्यामुळे ओपनिंग बॅलेन्स देता आले नाही असा खुलासा कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी केला.

याअनुषंगाने समितीने असे नमूद केले की, हे तर फायन्शियल लॅप्सेस आहेत की २००७-०८ चे वर्ष संपल्यावर ३१ मार्चला विद्यापीठाचा क्लोजिंग बॅलेन्स विभागाला देवू शकलो नाही म्हणजे विद्यापीठाच्या पूर्ण अकॉऊन्टिंग सिस्टिममध्ये कुठेतरी फ्लॉ आहे हे मान्य करावेच लागणार.

यात कुणालाही दोष देता देणार नाही परंतु विद्यापीठाकडे अस्तित्वात असलेल्या एकंदर रचनेमध्ये आमच्याकडे काम करणा-या लोकांची संख्या कमी असणे हा पण त्यातील एक भाग आहे की, ज्यामुळे ब-याच वेळा काहीही काम आम्हाला पूर्ण करता येत नाही ही वस्तुस्थिती असल्याचे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी समितीस अवगत केले.

४.७ ही कल्पना कॉन्ट्रॅक्ट देतानाच आली पाहिजे. सिलेक्ट मेंबर, टेक्निकल एक्सपर्ट, तसेच विद्यापीठाचे त्या विभागाचे प्राध्यापक यांची मिळून एवढी मोठी समिती केली आणि ही कमतरता जर युनिर्व्हसिटीला लक्षात आली नाही की कर्मचारी वर्गाची कमतरता असल्याकारणाने टी.सी.एस.ला जी माहिती पुरवायची आहे ती आपण पूरवू शकत नाही. त्यामुळे प्रकल्पावर परिणाम होवू शकतो हे कॅलक्यूलेशन मध्ये घ्यायला पाहिजे होते. जोपर्यंत कामाचा विद्यापीठाकडे रिझल्ट ओरिएन्टेड वर्कचे इप्लिमेंटेशन

रिझल्ट येत नाही तोपर्यंत जे ६२ लाख रुपये टीसीएस ला दिलेले आहेत ते देण्याची गरज नव्हती. टीसीएस यांना सॅपची अंमलबजावणी करण्याआधीच ॲडव्हान्स पेमेंट रुपये ६२ लाख केले तसे अटी आणि शर्तीमध्ये नमूद होते काय अशी विचारणा समितीने केली आणि जर ॲडव्हान्स पेमेंट द्यायचे अटी व शर्तीमध्ये असेल तर त्यांनी विद्यापीठाचे पासवर्ड लॉक करुन ठेवले तर विद्यापीठाने त्या ॲग्रीमेन्ट किंवा अटी व शर्तीमध्ये आरबीट्रेटरची प्रोव्हिजन का नाही केली अशी पृच्छा समितीने केली असता कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी असे विदित केले की, हे जे ६२ लाख रुपये दिलेले आहेत ते ॲडव्हान्स दिलेले नसून त्यांनी तोपर्यंत केलेल्या कामाचा मोबदला म्हणून दिलेले आहेत. पण पेमेंट हे काम झाल्यानंतरच दिले गेलेले आहेत. यात विद्यापीठाची आणि टीसीएस या दोघांची चूक आहे कारण विद्यापीठाचे ऑडिट वेळेत पूर्ण न करता आल्यामुळे आम्हाला ओपनिंग बॅलन्स देता आला नाही. परंतु त्याला पर्याय उपलब्ध असताना टीसीएस ने तो पर्याय घेतला नाही. एक डमी अकाऊंट सुरु करुन त्यानुसार तुम्हाला ते काम पुढे नेता आले असते. परंतु, टीसीएसच्या काही बाबतीत ते रिजीड आहेत.

४.८ टीसीएस ने जे ठरवले विद्यापीठाच्या ॲग्रीमेंटप्रमाणे ते तसे वागले. विद्यापीठाकडून देण्यात येईल तेव्हा तुम्ही काम करा अशी जी तुमची अपेक्षा होती आणि क्लोजिंग बॅलेन्स देवू शकत नाही दोन महिन्यानंतर देवू, तुम्ही झिरो बॅलेन्स घेवून पुढे चला हे टीसीएस ने मान्य केले नाही. ही चुकीची भूमिका होती म्हणून त्यांनी त्याला मान्य केले नाही आणि दुसरा मुद्दा असा आहे की, समितीच्या दृष्टीने टीसीएसची कुठेही चूक दिसत नसल्याचे समितीने विभागास अवगत केले असता कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी टीसीएस ची चूक नसल्याचे मान्य केले आहे. परंतु, विद्यापीठाने टीसीएस ला फक्त पर्याय सुचविला असल्याचे समितीस विदित केले.

हायपोथेटीकल क्लोजिंग अमाऊन्ट जर दिली असेल तर हे कार्यान्वित करण्यापुरते ती अमाऊन्ट होती नंतर समजूतदारपणाने ती रेक्टीफाय करता आली असती कारण विद्यापीठाकडून ती ऑन पेपर देण्यात येत होती म्हणून हे कॉन्ट्रॅक्ट साइन करताना त्यात आरबीट्रेटरची प्रोव्हिजन करायला पाहिजे होती. टीसीएसच्या संदर्भात तर हे नेहमीच असते कारण आपण त्याला हायपोथेटीकलची एक अमाऊन्ट दिली, क्लोजिंग बॅलेन्स म्हणून की पुढची सर्विस आम्हाला मिळणार नाही यासाठी हे राहते. It is a hypothetical amount. विद्यापीठाला तर मेंडेटरी आहे, तुमचे क्लोजिंग ३१ मार्चला संपलेच पाहिजे. १ एप्रिलला तुम्हाला बॅलेन्स आलेच पाहिजे. तुमच्याकडे सर्व लॅप्सेसच होते आणि त्यामुळे इतक्या मोठ्या प्रकल्पात तुमचे सर्व काम सुरु आहे, कुणाचे नुकसान होत नाही हा विषय वेगळा आहे. कारण एका प्रकल्पासाठी विद्यापीठाचे काम थांबणार नाही. काहीतरी वेगळी व्यवस्था ते करणारच आणि ती आपण केलीही त्याबद्दल समितीचे काही दुमत नाही. समितीचे एकच मत आहे की, हे सर्व व्यवस्थित नियोजनाच्या अभावांतर्गत झालेले आहे आणि याबद्दल कुलगुरु म्हणून कोणावरही जबाबदारी निश्चित केलेली नाही. शासनाला प्रत्येक गोष्टीसाठी विद्यापीठाकडे जाण्यापूर्वी कुलपतीचा आदेश घ्यावा लागतो अशी त्यांची अडचण आहे. या विषयावर आपण कारवाई प्रस्तावित करायला पाहिजे होती असे मत समितीने व्यक्त केले.

४.९ या अनुषंगाने महालेखाकार यांनी असे विदित केले की, कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी साक्षीमध्ये सांगितले की, युनिव्हर्सिटी कॉप्युटरायझेशन सेंटरचे सॅप सिस्टिम इन्स्टॉल करण्यासाठी प्रपोजल होते. We have stated the reasons why this project did not take-off. यापैकी महत्त्वाचे एक कारण असे होते की, सॅप इम्प्लिमेंटेशनसाठी जी कोअर टीम आपण बनवायची होती ती कोअर टीम बनविली गेली नाही. जे ब्लू डिझाइन आणि डॉक्युमेंटेशन व प्लॅनिंग टीसीएसला द्यावे लागते ते विद्यापीठाकडून दिले गेले नाही. तसेच आपण क्लोझिंग बॅलन्स आणि ओपनिंग बॅलन्स सांगत आहात हे इतके सोपे विषय नाहीत, यामध्ये १८ मॉडेल्स होते. अकाउंटस् आणि ऑडिटचा यापैकी एक मॉडेल असावा. बाकी फक्त आपले ४ मॉड्युल्स् इम्प्लिमेंट झाले होते, and five were nearing completion and those also were not implemented. This system was for the entire functioning of the university and not only related to the accounts and audit of the university. कुलगुरु जे सांगत आहेत की, आम्ही टीसीएस ओपनिंग बॅलन्स देवू शकलो नाही व त्यामुळे हे सगळे झाले नाही हे कारण महालेखाकारांना मान्य नाही. दुसरी गोष्ट जे ६२ लाख रुपये विद्यापीठाने दिले की, It was specifically for implementation of the SAP. When out of 18 modules only 4 modules have been implemented, मग आपण ६२ लाख रुपये हे पूर्ण पेमेंट कसे दिले ? I would like to ask the Government that we

have paid for the SAP licences about Rs. 58 lakhs and for implementation Rs. 62 lakh, do we not have any correspondence with the company directly about these licenses? Whether these licenses can be of any use to the university in future? म्हणजे आपण हा सॅपचा पूर्ण प्रकल्प राइट ऑफ करुन टाकत आहात का अशी पृच्छा ही महालेखाकारांनी केली असता ९ पैकी ४ लायसेन्सेसच्या दृष्टीने आमचे काम पूर्ण झाले होते. उर्वरित पाचपैकी अकाउंट डिपार्टमेंटचे ९० टक्के काम पूर्ण झाले होते तसेच बाकीचेही काम सुरु होते. पण पाचव्या वेळी म्हणजे ज्यावेळी ९० टक्के काम पूर्ण झाले अशा वेळी हा मुद्दा झाला. आमचे ओपनिंग आणि क्लोझिंग बॅलन्स् त्यावेळी अव्हेलेबल नव्हते, हा एक भाग झाला. दुसरे म्हणजे इम्प्लीमेन्टेशन देखील आम्ही टप्प्याटप्प्याने देत होतो कारण १८ पैकी ९ मोड्युल्सच्या संदर्भात लायसेन्सेस घेतली होती. त्या अनुषंगाने आम्ही त्यांना केवळ एक तृतीयांश रक्कम दिली, कारण आमचे १ कोटी ६३ लाख २४ हजार ७३० रुपये टीसीएसला पूर्ण पेमेंट देणे अपेक्षित होते. त्यापैकी आम्ही फक्त ६२ लाख रुपयांचे पेमेंट त्यांना केले हे त्या ९ मॉडेल्सच्या अनुषंगाने होते. त्यातील ४ मॉडेल पूर्ण झाले होते आणि ५ व्या मोड्युलचे ९० टक्के व उर्वरित ४ चे साधारणतः ५० ते ६० टक्के काम पूर्ण झाले होते. ते गृहित धरुनच ६२ लाख रुपयांचे पेमेंट करण्यात आले, हे पेमेंट अंतिम नसून टप्प्याटप्प्याने केलेले होते. एकूण रक्कम १ कोटी ६० लाख रुपये एवढी होती. विद्यापीठाकडे डॉ. कोठारी यांनी याबाबत समन्वयासाठी ऑफिशियल समिती स्थापन केली किंवा नाही हे आता माहिती नाही परंतु, याबाबत माहिती घेवून देवू शकतो. परंतु या इम्प्लिमेंटेशनसाठी गाइड करणारी समिती विद्यापीठाकडे होती असे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी समितीस सांगितले.

४.१० यामध्ये प्रधान महालेखापाल यांनी सांगितले आहे की, सॅप इम्प्लिमेन्टेशनचे पूर्ण ६२ लाख रुपये दिले. बाकी १ कोटी ९८ लाख रुपये दिले नाही. समितीकडील माहितीमध्ये असे लिहिलेले आहे की, “SAP implementation to committed at go live and committed at hand” ते ३६ लाख रुपये आहेत आणि हे ६२ लाख रुपये, “ It is for the purpose of implementation.” तर याबाबतचे पूर्ण इम्प्लिमेन्टेशन झाले नाही. केवळ ४ चे झाले ५ चे झाले नाही. इम्प्लिमेन्टेशनचे ६२ लाख रुपये, गो लाईव्ह चे ६२ लाख आणि कमिटेड ॲट हॅंड चे ३६ लाख रुपये. तर विद्यापीठाने ६२ लाख रुपये दिले ते टोटल इम्प्लिमेन्टेशनचे दिले असा समितीचा समज असल्याचे समितीने नमूद केले असता अपर मुख्य सचिव यांनी समितीस असे अवगत केले की, प्रधान महालेखाकार यांनी शासनाकडे उद्देशित करुन जो मुद्दा मांडलेला आहे की, टीसीएस आणि सॅप यांच्या संदर्भात जे लायसन्सेस घेतली व जो खर्च झाला त्या संदर्भात शासन थेट संबंधित कंपन्यांशी काही बोलणी करु शकते काय यासंदर्भात असे सांगावयाचे आहे की, आतापर्यंत आम्ही विद्यापीठांनाच विचारणा करत होतो कारण हा करार मुख्यत्त्वे विद्यापीठ आणि त्या कंपन्यांमध्ये आहे. शासनाला थेट त्यांच्याशी बोलून काही यामधून साल्वेज करता येईल किंवा काय हा मुद्दा आणखी विचारात घेतलेला नाही.

विभागाकडून विद्यापीठाला असे निर्देश देवू शकता की तुम्ही डायरेक्ट त्यांच्याशी संपर्क करावा असे मत समितीने व्यक्त केले असता त्यांनी संपर्क करुन यामधून जास्तीत जास्त काय साल्वेज होवू शकते याबाबतच्या सूचना विद्यापीठाला दिलेल्या आहेत असा खुलासा अपर मुख्य सचिव यांनी केला.

सन २०१२-१३ पासून विद्यापीठाचे लेखे प्रलंबित आहेत. महालेखाकारांकडे हे लेखे आलेले नाहीत याबाबत मागील महिन्यातच डीओ लेटर देखील दिले असल्याचे महालेखाकारांनी समितीस अवगत केले. समितीने ही यामधून विद्यापीठाची अकाउंटींग सिस्टीम स्पष्टपणे दिसून येत असल्याचे नमूद केले. तसेच सन २०१२-१३ पासून ऑडिटच झालेले नाही ही अत्यंत गंभीर बाब असल्याचे समितीने मत व्यक्त केले. They have appointed Charterd Accountants but I don’t know why the accounts are not ready ? अशी विचारणा महालेखाकारांनी केली.

४.११ याबाबत सन २०१२-१३ मध्ये श्री. गोखले हे ऑडीटर होते व त्यांचे यासंबंधीचे काम पूर्ण झाले नव्हते. सन २०१३-१४ पासून आम्ही त्यांच्यापेक्षा कमी मानधन असलेल्या ऑडिटरची नेमणूक केली आहे. त्यांचे ऑडीटींगचे काम करण्यासाठी आवश्यक असणा-या एन्ट्रीजचे काम पूर्ण झाले आहे. तथापि, नवीन ऑडिटर नेमल्यानंतर पूर्वीच्या ऑडिटरकडून एनओसी घेणे आवश्यक असते, जी २०१२-१३ च्या ऑडीटरकडून घेणे आम्हाला आवश्यक होते. ती पूर्वीच्या ऑडिटरने दिली नसल्यामुळे आम्ही ऑडिट रिपोर्टस् देवू शकलो नाही व हे काम प्रलंबित राहिले असल्याचे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी समितीस अवगत केले.

४.१२ कंपनी कायदा १९९६ व सहकारी कायद्यानुसार हे खासगी कंपन्या, सहकारी संस्था, सहकारी कारखाने यांना देखील ३-३ वर्षांचे अकाउंटस् ऑडिट न होणे व ते शासनाकडे ऑडिटसाठी न पाठविणे हा गंभीर गुन्हा आहे. यामध्ये श्री. गोखले किंवा बाकी कोणाचाही संबंध नाही विद्यापीठाचे ऑडिट लेखे तपासलेले नाहीत हे आणखी नवीन प्रकरण आहे. तब्बल चार वर्षे झाले ऑडिट झाले नाही असे समितीने विदित केले असता पुढील एक महिन्यामध्ये मागील चार वर्षांचे ऑडिट रिपोर्ट सबमिट केले जातील असे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी समितीस आश्वासित केले.

मुंबई विद्यापीठाला शिस्त लावण्याची गरज आहे. आर्थिक शिस्त असणे गरजेचे आहे. कारण आता परदेशी युनिव्हर्सिटी देखील आल्या आहेत त्यांच्या ब्रँचेस सुरु झाल्या आहेत. मुंबई विद्यापीठाला आज जो नावलौकिक आहे तो संपुष्टात येण्यासाठी ३ वर्षांपेक्षा जास्त वेळ लागणार नाही. कारण याला केवळ ऑडिटर जबाबदार नाहीत त्यांना ऑडिटींगची फी मिळते. जसे तुम्ही म्हणालात पूर्वीच्या ऑडीटरपेक्षा कमी मानधन देवून नवीन ऑडीटर ठेवले आहेत, याचा अर्थ ते जास्त मानधन देवून काम करत नव्हते असा नाही. याचा अर्थ केवळ तुमच्या विभागातील लोक आवश्यक ती माहिती त्यांना पुरवत नाहीत असा होतो. त्यामुळे अशा लोकांवरती कारवाई करण्यात यावी. तसेच समितीला ही देखील माहिती देण्यात यावी की, चार वर्षांचे अकाउंट ऑडीटला न जाण्याची कारणे व त्याला जबाबदार व्यक्ती कोण, त्यांच्यावर काय कारवाई करणार अशी विचारणा समितीने केली असता समितीस अशी खात्री देवू शकतो की, गेल्या २१ महिन्यांच्या कालावधीमध्ये विद्यापीठाचे कामकाज सुरुळीत करणे हा एक भाग आहे, परंतु या अगोदरच्या सर्व छोट्या - मोठ्या स्वरुपातील गोष्टी दुरुस्त करण्याचे काम पूर्ण होत आले आहे. विद्यापीठाला अधिक चांगल्या रीतीने काम करता येण्यासाठी आम्ही प्रयत्न करत असल्याचे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी समितीस सांगितले.

४.१३ गेली ४ वर्षे मुंबई विद्यापीठासारख्या संस्थेचे ऑडिट सादर करत नाही आणि याबाबत समितीला या ठिकाणी चर्चा करावी लागते हे विद्यापीठाला भूषणावह आहे का ? सन २०११-१२ नंतर आपण ऑडिट सबमिट केलेले नाही हा परिच्छेद आल्यानंतरही आपण काहीही रिपोर्ट सादर केले नाहीत. आपण क्लोजिंग बॅलन्स देवू शकलो नाही म्हणून हा सॅप प्रकल्प बारगळला. आपण ४ वर्षे ऑडिट रिपोर्टच सादर केले नाहीत, आता यामध्ये जो काही घोळ झालेला आहे त्याची छाननी कधी करणार याचे देखील आश्चर्य वाटते. या सर्व गोष्टींमध्ये नियोजनाचा अभाव, वेळेवर कार्यवाही न करणे तसेच यामध्ये जे हार्डवेअर खरेदी करावयाचे होते ते देखील उशिरा खरेदी केले हे देखील रेकॉर्डवर आहे. तसेच कंपनीने आपल्याला एक्सटेन्शनची मागणी केली परंतु यासाठी मोठा खर्च होणार हे कारण आपण सांगितले. एका बाजूला आपण २ कोटी रुपये खर्च केले आणि दुस-या बाजूला लायसेन्सेसचे पैसे वाचविण्यासाठी पूर्ण प्रकल्पच थांबविला असा हा पूर्ण प्रकार झालेला आहे आपणाला याबद्दल काहीही कारण देवून चालणार नाही. आपण स्वतः व शासनाने देखील मान्य केले आहे की, काही प्रमाणात निष्फळ खर्च झाला आहे. आपणही त्याला दुजोरा दिला आहे की, एक पार्ट आम्ही वापरतो परंतु बाकी सर्व निष्फळ झालेले आहे. यामध्ये कुठे तरी नियोजनाचा अभाव, वेळेवर निर्णय न घेण्याची भूमिका आणि जी जबाबदारी निश्चित करावयास हवी होती ती अद्यापपर्यंत केली नाही, शासनाला देखील उत्तर दिले नाही. विद्यापीठाला स्वायत्तता आहे परंतु ती कुठपर्यंत याबाबत देखील विचार केला पाहिजे. कारण जर आर्थिक नुकसान होत असेल तर याला कुठे तरी वचक बसला पाहिजे. या विषयावर विद्यापीठामध्ये जे सुरु आहे त्याबाबत आम्ही खेद व्यक्त करु शकतो कारण शेवटी निर्णय कुलपतींना घ्यावयाचा आहे असे मत समितीने व्यक्त केले. तसेच शासनाला देखील याबाबत समितीमार्फत कळवू की, शासनाने हा सर्व प्रकार माननीय राज्यपाल महोदयांच्या निदर्शनास आणून द्यावा. समितीच्या वतीने देखील काय करता येईल हे ठरवू असे समितीने मत व्यक्त केले.

४.१४ विभागाने आपल्या उत्तरात म्हटले आहे की, अजूनही सॅप इम्प्लिमेन्टेशन करण्याचा प्रयत्न करु याबाबत महालेखाकारांनी विचारणा केली असता समितीला वस्तुस्थिती अवगत केली आहे व ते आता शक्य नसल्याचा खुलासा कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी विद्यापीठाचे सन २०१२-१३ व २०१३-१४ चे अकाउंटस् तयार आहेत तथापि एनओसी मिळणे बाकी असल्यामुळे आम्हाला अकाउंटस् सबमिट करता आले नाहीत. त्यांना उद्याच बोलावून घेवून त्यांच्याकडून एनओसी घेतो असा खुलासा कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी केला.

४.१५ विद्यापीठाची ॲटोनॉमस बॉडी आहे त्यामुळे चार्टर्ड अकाउंटंट यांचे मानधन देखील तुम्हीच ठरवायचे असते. सीएजी चे जेव्हा ऑडिटर असतात तेव्हा त्यांचे मानधन सीएजी ठरवते. परंतु या प्रकरणी आपण त्यांना नियुक्त केले असल्याने मानधन देखील आपणच ठरवायचे आहे असे मत महालेखाकारांनी व्यक्त केले असता प्रश्न मानधनाचा नसून त्यांनी एनओसी न दिल्यामुळे केवळ विलंब झालेला आहे असे कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी नमूद केले.

हा प्रश्न त्यांच्या मानधनाशीच संबंधित असणार ते देखील सॉर्ट आउट करावे असे महालेखाकारांनी विदित केले असता ते सर्व सॉर्ट आउट करुन सन २०१२-१३ आणि २०१३-१४ चे अकाउंटस् तीन आठवड्यांमध्ये सादर करण्यात येतील असा खुलासा कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ यांनी अवगत केला.

एक महिन्यात चारही वर्षांचे अकाउंटस् सबमिट करण्यात यावेत असे समितीने विभागास सांगितले असता कुलगुरु यांनीही यास सहमती दर्शविली.

याबाबत कुलगुरुंनी देखील स्विकार केलेला आहे की, याचा वेगळा वापर करता येईल परंतु, ज्या उद्देशाने ही गुंतवणुक करण्यात आली ती निष्फळ झाली आहे. टीसीएस कडून आलेले केवळ हार्डवेअर आता कामाला येवू शकते कारण लायसेन्सेसची मुदत संपलेली आहे. तसेच विभागीय सचिवांनी देखील हे सर्व निष्फळ असल्याबाबत सांगितले आहे असे समितीने विभागाच्या निदर्शनास आणले असता अपर मुख्य सचिव यांनी असे विदित केले की, निष्फळ आहेच कारण जे उत्तर देण्यात आले आहे ते प्रश्नाच्या अनुषंगाने देण्यात आलेले आहे. प्रश्नाच्या उत्तरादाखल याबाबतची योजना तयार करण्यात आली होती व त्याबाबतचे स्पष्टीकरण देण्यात आले आहे.

हा सर्व स्क्रॅपला उपयोगात आणण्याचा प्रयत्न आहे. यामध्ये संपूर्ण जो खर्च झाला तो ज्या उद्देशाने झाला तो परिपूर्ण झाला नाही व उपयोगात आला नाही. पूर्ण खर्च निष्फळ आहे हे विभागाला मान्य आहे का अशी विचारणा समितीने केली असता हा जो खर्च झाला तो काही अंशी निष्फळ झाला आहे हे खरे असल्याचा खुलासा अपर मुख्य सचिव यांनी केला.

४.१६ समितीला काही अंशी नाही तर हा पूर्ण खर्च निष्फळ झाला असे वाटत असल्याचे समितीने नमूद केले असता आता जे काही विद्यापीठाकडे आहे त्याचा जास्तीत जास्त चांगला वापर काय करता येवू शकतो याबाबत विद्यापीठ योजना तयार करत असल्याचे अपर मुख्य सचिव यांनी समितीस अवगत केले.

आता जे बहुतांशी निष्फळ झाले आहे त्याबद्दल आपण किती दिवसात कारवाई निश्चित करणार आणि त्या कारवाईची माहिती समितीला कधी देणार अशी पृच्छा समितीने केली असता याबाबत सुरुवातीला देखील सांगितले की, नवीन विद्यापीठ कायद्यातील कलम ९(३) नुसार जी तरतूद आहे त्याप्रमाणे आम्ही कुलपती म्हणजे राज्यपाल महोदय यांच्याकडे याबाबतचा अहवाल पाठवू व त्यांच्या निर्देशाप्रमाणे पुढील कार्यवाही करु असा खुलासा अपर मुख्य सचिव यांनी केला.

याबाबत साक्षीमध्ये लिहून द्या की या सर्व लायसन्सेससाठी जे पेमेंट केले ते लायसेन्स लॅप्स झाले आहेत आणि आता ते रिन्यू करता येत नाहीत, म्हणून हा प्रोजेक्ट आम्ही राबवू शकत नाही असे महालेखाकारांनी विभागास विदित केले असता विभागाने या अगोदर जे सांगितले की, कोणत्या कारणामुळे हा प्रोजेक्ट रिव्हाइज होवू शकत नाही त्यामधील एक कारण आहे की, जुने लायसेन्स लॅप्स झाले आहेत आणि नवीन लायसेन्सेस घेवून सर्व उभे करण्याचा खर्च एवढा आहे की ते अव्यवहार्य आहे असा खुलासा अपर मुख्य सचिव यांनी केला. तसेच जुने लायसेन्स वापरात आले नाहीत असेही समितीस अवगत केले. तसेच याचे कारण असे आहे की, ज्यावेळी आपण हे मॉड्युल्स् घेतली त्यावेळी ९ मोड्युल्स् घेण्याचे ठरले होते. त्या अनुषंगाने ९ लायसेन्स घेतले होते. सर्व १८ मोड्युल्स् विद्यापीठाने विकत घेतलेच नाही अशी माहिती कुलगुरु यांनी दिली.

४.१७ It is mentioned that Rs. 58 lakhs meant for 300 power users. असे महालेखाकारांनी विदित केले. या अनुषंगाने समितीने ३०० पॉवर युजर्स म्हणजे जे जे कॉलेज आपल्याशी संलग्न आहेत त्यांना जे जे कनेक्शन तेथे यूजर्स म्हणून देण्यात येणार आहेत त्याचे ते एनरोलमेंट असेल अशी पृच्छा समितीने केली असता हे असे नसून ते विद्यापीठातील कर्मचा-यांच्या अनुषंगाने आहे. कारण ४ मॉड्युल्सच्या अनुषंगाने जेवढे कर्मचारी वापरणार आहेत त्याची ती संख्या दिलेली आहे असा खुलासा कुलगुरुंनी केला.

४.१८ माननीय राज्यपाल महोदयांना याबाबत कळविण्यात यावे की, विद्यापीठाचे अकाउंटस् महालेखाकार यांना वेळेवर सादर केले नसून ते २०१२-१३ पासून प्रलंबित तसेच यामध्ये मोठा फायनान्सियल लॅप्स आहे असे समितीने मत व्यक्त केले. याचअनुषंगाने हे लेखे शासनाला त्यांनी द्यावयाचे आहेत कारण त्यांना शासनाकडून ग्रँटस् जातात. First of all, they have to submit those accounts to the Government. असे महालेखाकारांनी विभागास विदित केले असता याबाबत पाठपुरावा करण्यात येत असल्याचे अपर मुख्य सचिवांनी समितीस सांगितले.

याबाबतची जबाबदारी निश्चित करुन संबंधितांवर कारवाई करा व त्याचा अहवाल एक महिन्याच्या आत समितीस सादर करण्यात यावा असे समितीने विभागास सूचित केले तथापि माहिती अप्राप्त आहे.

अभिप्राय व शिफारशी :-

परिच्छेद क्रमांक ३.३.१ 'निष्फळ खर्च'

४.१९ अभिप्राय

चार वर्षापेक्षा जास्त कालावधी जाऊन आणि रु.३.०१ कोटी इतका खर्च करुन देखील प्रशासकीय प्रक्रियेच्या संगणीकरणाचा SAP-ERP प्रकल्प कंत्राटदारासोबत एकत्रितरित्या राबविण्यात (collaboration) मुंबई विद्यापिठास अपयश आले. मुंबई विद्यापिठाच्या (विद्यापिठ) व्यवस्थापकीय परिषदेने (Management Council) त्यांच्या प्रशासकीय प्रक्रियेच्या संगणकीकरणाच्या SAP एंटरप्राईज रिसोर्सेस प्लॅनिंग (SAP-ERP) पॅकेजची अंमलबजावणी करण्याचे मे, २००६ मध्ये ठरविले. माहिती तंत्रज्ञानावर (IT) आधारीत प्रक्रिया ही विद्यापिठाची कार्यचालन क्षमता वाढवेल आणि महाविद्यालये, विद्यार्थी आणि विद्यापिठाशी संबंधित इतरांशी त्वरीत प्रतिसाद करणे शक्य होईल असे या प्रकल्पाच्या माध्यमातून अपेक्षित होते. प्रकल्पाची अंदाजित किंमत रु.२.७० कोटी होती. SAP च्या अंमलबजावणीसाठी फेब्रुवारी, २००६ मध्ये निविदा मागविण्यात आल्या. आठ निविदाकारांनी त्यांचे तांत्रिक आणि वित्तीय देकार (bids) सादर केले. तांत्रिक समितीने तांत्रिक देकाराचे मार्च, २००६ मध्ये मुल्यमापन केले. तांत्रिक मुल्यमापनाच्या आधारावर तीन निविदाकारांना शॉर्टलिस्ट करण्यात आले आणि रु.१.६३ कोटींचा न्युनतम वित्तीय देकार मे.टाटा कन्स्लटन्सी सर्विसेस (TCS) यांचा स्वीकृत केला गेला. त्याप्रमाणे विद्यापिठाने डिसेंबर, २००६ मध्ये TCS बरोबर १८ SAP मॉड्युल्स (ज्यामध्ये अनेक सब मॉड्युल्स होते) आणि चार SAP विरहीत मॉड्युल्सचा डिसेंबर, २००७ पर्यंत अंमलबजावणी करण्याचा करार केला.

परंतु निबंधक, मुंबई विद्यापिठ यांच्या अभिलेख्यांच्या तपासणीत (डिसेंबर, २०१०) असे उघडकीस आले की, विद्यापिठाने आवश्यक असलेले सॉफ्टवेअर आणि हार्डवेअर उशीराने (मार्च-एप्रिल, २००७ मध्ये) म्हणजेच करार झाल्यानंतर तीन ते चार महिन्यांनी रु.१.३१ कोटींनी खरेदी केले. तसेच करारनाम्याच्या परिशिष्ट ६ मध्ये प्रकल्पाचे महत्वाचे टप्पे आणि TCS व विद्यापिठ यांचे एकमेकांशी आदान-प्रदान (deliverables) बाबत दिले होते. परंतु विद्यापिठ TCS बरोबर ख-या अर्थाने एकत्रितरित्या (collaborative) प्रकल्प राबविण्यास पुर्ण सज्ज नव्हता. खाली दर्शविल्याप्रमाणे विद्यापिठाने प्रकल्प आदान-प्रदानात विलंब आणि कमतरता दाखविली.

विद्यापिठाने प्रकल्प आदान-प्रदानात विलंब आणि कमतरता पुढीलप्रमाणे दाखविली.

(१) विद्यापिठाने पुर्ण वेळ (Full time) तत्वावर मुख्यपथक (core team) नियुक्त (deploy) केले नाही. परिणामी प्रकल्प अंमलबजावणी दरम्यान प्रकल्प नियोजन, संनियंत्रण आणि tracking प्रकल्प-परिवर्तन-व्यवस्थापन आणि संगठन-परिवर्तन-व्यवस्थापन हे लागू होऊ शकले नाहीत.

(२) प्रकल्पाच्या आधारभूत सुविधा पुरेशा स्वरुपात तयार झाल्या नाहीत. उपभोक्त्यांसाठी (users) सर्व्हर्स, UPS, टेप आणि स्टोरेज मिडीया, प्रिंटर्स डेस्कटॉप्स यांच्या खरेदीत विलंब झाला होता.

(३) गरजा, ब्लू-प्रिंटर्स संकल्प चित्र दस्तावेज आणि यांच्या स्वाक्षरींमध्ये (sign-off) विलंब झाला.

(४) प्राप्त झालेल्या प्रणालीची स्विकृतीपुर्व तपासणी करण्यात विद्यापिठाने अनेक महिन्यांचा विलंब केला.

(५) विद्यापिठांतर्गत विभाग आणि त्रयस्थ पक्षाकडून सर्व कार्यक्षेत्रांसाठी (domains) माहितीची जमवा जमव (data collection) करण्यास आणि डेटा एन्ट्री करण्यास विलंब झाला.

विद्यापिठाशी संबंधित वर उल्लेख केलेल्या अपु-या बाबींमुळे TCS, प्रकल्प पॅकेजची अंमलबजावणी करारात नमूद केलेल्या कालावधीत करु शकले नाहीत. अंतिम गो-लाइव ची तारीख TCS आणि विद्यापिठ यांनी मिळून वेळोवेळी पुढे ढकलली. तरी देखील तिस-या पुनर्निधारीत तारखेपर्यंत म्हणजेच ९ मे, २००८ पर्यंत अंतिम गो-लाइव साध्य होऊ शकले नाही. तद्अनुषंगाने मुळचा करार 'काळ आणि साहित्य' करारात परिवर्तन करण्याची TCS नी विद्यापिठाला विनंती केली. ज्यायोगे कराराच्या मुदतबाह्य काळात TCS ने पुरवलेल्या सेवांकरीता विद्यापिठाला अतिरिक्त भार प्रदान करणे बंधनकारक राहणार होते. परंतु विद्यापिठाने ही अट मान्य केली नाही. परिणामी TCS नी त्यांचे पथक कामाच्या जागेवरुन काढून घेतले आणि प्रकल्प जुलै, २००८ पासून प्रलंबित ठेवला. जुलै, २००८ पासून ऑगस्ट, २०१२ पर्यंत (५० महिने) हा प्रकल्प सतत निलंबित राहिला. मे, २०१२ पर्यंत एकूण १८ SAP मॉड्युल्सपैकी फक्त ९ मॉड्युल्स अंमलबजावणीचे उद्दिष्ट साध्य होऊ शकले. ४ मॉड्युल्स पुर्णत्वाच्या नजीक होती पण पुर्ण होऊ शकली नाहीत आणि पाच मॉड्युल्सची अंमलबजावणीच होऊ शकली नाही. नॉन-SAP मॉड्युल्सच्या अंमलबजावणीच्याबाबत 'दुरस्थ शिक्षण संस्था' (IDE) यांच्या ऑन लाईन मॉड्युल्स व्यतिरिक्त संलग्न (Affiliation) ' परिक्षा आणि भरती' (Enrolment) यावरील तीन मॉड्युल्स अर्धवटच राहिली. विद्यापिठाने ऑगस्ट, २०१२ पर्यंत वचनबध्द (committed) दायित्वांसहीत एकूण रु.३.०१ कोटी खर्च केला. सदर निविदा ठराविक मुल्य निविदा असल्याचे आणि TCS नी ठरविलेले वेळापत्रक खूपच आक्रमक असल्याचे विद्यापिठाच्या निबंधकाने सांगितले (मे, २०१२). त्यामुळेच इतर निविदाकारांनी सादर केलेल्या दराच्या ५० टक्के दर कदाचित TCS ने नमूद केले असतील. जेव्हा ठरलेल्या वेळेत प्रकल्प पूर्ण करु शकणार नसल्याचे जाणवल्यावर TCS ने प्रकल्पाचे रुपांतर 'ठराविक मुल्य' करारापासून 'काळ आणि साहित्य' करारात करण्याचे विचारले. परंतु हा प्रकल्प TCS तसेच विद्यापिठाच्या उच्च व्यवस्थापनाच्या दृष्टीक्षेपा बाहेर होता असेही निबंधकांनी सांगितले.

विद्यापिठाचा प्रकल्पाच्या सुरळीत अंमलबजावणीसाठी अपेक्षित असलेला एकत्रित आधार एकतर सॉफ्टवेअर आणि हार्डवेअरच्या वेळच्या वेळी उपलब्धतेच्या खात्रीबाबत किंवा प्रकल्पाचे माइलस्टोन्स पुर्णत्वास नेण्यासाठीच्या सेवा पुरवण्याबाबत अपुरा होता. तसेच विद्यापिठाच्या तीन शॉर्ट लिस्टेड निविदाकारांचे (TCS सह) तांत्रिक देकार विद्यापिठाच्या IT निपुण आणि संगणक विज्ञान, अर्थशास्त्र आणि भौतिकशास्त्र विभागाच्या सदस्यांचा समावेश असलेल्या समितीने मुल्यमापित केले होते. प्रकल्पाच्या मार्च, २००६ मधील तांत्रिक सादरीकरणाच्यावेळी मुल्यमापन समितीने TCS ला 'शिक्षण क्षेत्र अनुभव' आणि 'मुंबई विद्यापिठाचा प्रणाली आवश्यकतेच्या specification ची जाणीव' या निकषांवर आठ गुण (१० श्रेणीमध्ये) बहाल केले होते. अशा स्थितीत कालांतराने TCS च्या योग्यतेवर संशय घेणे (जे एरवी तांत्रिकदृष्ट्या योग्य आणि न्युनतम होते) ह्यात तर्काधिष्ठीत उपपत्तीची उणीव आहे. अशाप्रकारे आवश्यक हार्डवेअर आणि सॉफ्टवेअरच्या प्राप्तीतील विलंब, बरोबरीने आघाडीच्या कंत्राटदाराबरोबर प्रकल्प एकत्रितपणे राबविण्यात मुंबई विद्यापिठाला आलेले अपयश याची परिणती SAP-ERP प्रकल्प ५० महिन्यांकरिता निलंबित होण्यात आणि रु. ३.०१ कोटीचा निष्फळ खर्च होण्यात झाली असे आक्षेप महालेखाकारांनी त्यांच्या परिच्छेदात नोंदविलेले आहे.

उपरोक्त विषयासंदर्भात समितीच्या साक्षीदरम्यान या प्रकरणी चुका झालेल्या असून खर्च निष्फळ ठरल्याचे विभागाच्या प्रतिनिधींनी समितीसमोर मान्यच केले. जुलै, २००८ मध्ये प्रकल्प पुर्णपणे थांबल्यानंतर विद्यापिठाने आलेल्या सॉफ्टवेअर व हार्डवेअरचा पर्यायी वापर करण्यासंबंधी काही निर्णय घेण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्याची देखील पुर्णपणे अंमलबजावणी होवू शकली नाही. या संपुर्ण प्रकरणासाठी जो रु. २.०५ कोटी खर्च झाला त्याचे अपेक्षित फलित विद्यापिठाला प्राप्त होवू शकले नाही. त्यामुळे विद्यापिठाचा मुळ हेतु साध्य होवू शकला नाही व या अपु-या यंत्रणेचा पुर्ण वापरही होवू शकला नाही. महालेखाकारांनी यासंदर्भात घेतलेल्या आक्षेपानंतर देखील आजतागायत विद्यापिठाकडून कोणतीही ठोस पाऊले उचलली गेली नाहीत अथवा संबंधितांवर कोणतीही कारवाई झाली नाही. विद्यापिठाने TCS ला या प्रणालीसाठी नेमले. परंतु त्यांच्याकडून कोणती मदत विद्यापिठाला अपेक्षित होती जी झाली नाही व ज्याच्यामुळे ह्या कामास विलंब झाला याचा कोणताही उल्लेख विभागाच्या लेखी

उत्तरात नमूद नाही. या विशिष्ट सॉफ्टवेअरच्या संदर्भातील निर्णय विद्यापिठाच्या व्यवस्थापन परिषदेने घेतला जी विद्यापिठाला मार्गदर्शन करणारी सर्वोच्च प्रशासन यंत्रणा असते व या परिषदेनेच प्राप्त ८ अर्जदारांपैकी सर्वात पात्र अर्जदार म्हणून TCS ची नियुक्ती केली. त्यामुळे विभागाला अथवा विद्यापिठाला आता TCS ला दोष देता येणार नाही. तरीही या संपुर्ण प्रणालीची अंमलबजावणी न होण्यामागे नेमक्या कारणमिमांसेचा शोध अधिक खोलात जावून घेणेकरिता समितीने तपासणी केली असता सॅपचे परवाने TCS कडून घेवून ते मुंबई विद्यापिठात सुरु करण्याचे नियोजन असताना ९ पैकी ४ परवान्यांसंबंधीचे काम पुर्ण झाले. परंतु ५ व्या परवान्याचे काम मात्र त्यावेळी अपुर्ण राहिले. कारण TCS ने संगणकीय प्रणाली तयार करणेसाठी विद्यापिठाकडे आर्थिक वर्षाअखेरची शिल्लक (closing balance) ची माहिती मागिवली होती. परंतु विद्यापिठाचे सन २००६-०७ पासून लेखापरिक्षणच न झाल्यामुळे closing balance चा आकडा विद्यापिठाला TCS ला देता आला नाही. अशा परिस्थितीत एक डमी आकडा घेवून तो opening balance मध्ये दाखवून या प्रणालीचे काम पुढे नेण्याबाबतचा प्रस्ताव विद्यापिठाने TCS समोर ठेवला व नंतर opening balance देण्यात येईल त्यावेळी या सर्व बाबींची सुधारणा करण्यात येईल असेही विद्यापिठाने TCS ला सांगितले असता असे डमी opening balance दाखवून काम करण्यास TCS ने असमर्थता दर्शविली. त्यामुळे त्या टप्प्यावर हे काम थांबले. तसेच विद्यापिठाकडून मागितलेली माहिती प्राप्त न होवू शकल्यामुळे सदरहु काम थांबलेले असून ज्या विहित वेळेत संपुर्ण प्रकल्प राबविणे अपेक्षित होते त्यावेळेत ते पुर्ण होवू शकले नाही. अतः या प्रकल्पातील उर्वरित पैसे सुध्दा देणेबाबत TCS ने विद्यापिठाला कळविले. परंतु काम पुर्ण न होता TCS ला पैसे देण्यास विद्यापिठाने असमर्थता दर्शविली. परिणामी TCS ने संपुर्ण काम बंद करुन सॉफ्टवेअरचे पुर्ण पासवर्ड लॉक केले. अशा परिस्थितीत पुनर्निविदा मागविल्याशिवाय हा प्रकल्प पुढे नेता येणे शक्य नसल्यामुळे व ही बाब अधिक खर्चिक असल्यामुळे हा प्रकल्प विद्यापिठाला थांबवावा लागला. परंतु आता यामधून मार्ग काढण्याचा विद्यापिठ प्रयत्न करीत असून उपलब्ध असलेले हार्डवेअर देखील वापरण्याबाबत विद्यापिठ स्तरावर कार्यवाही सुरु आहे व उपलब्ध सॉफ्टवेअरचा वापर देखील कसा करता येईल याबाबत देखील प्रयत्न सुरु असल्याचे विद्यापिठाच्या प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले. तसेच या प्रकरणी उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाने विद्यापिठाशी केलेल्या पत्रव्यवहाराला विद्यापिठाने कोणताही प्रतिसाद दिला नाही. सदरहु परिच्छेद लोकलेखा समितीने साक्षीला घेतल्यानंतर विद्यापिठाने विभागाच्या पत्राला उत्तर दिले. महालेखाकारांच्या आक्षेपानंतर आता समितीची बैठक लागल्यानंतर विभाग झालेली चूक समितीसमोर मान्य करते. परंतु या संदर्भातील जबाबदारी मात्र कोणावरही निश्चित करत नाही. ही बाब देखील समितीला दुर्लक्षित करता येणार नाही. वास्तविक या प्रकरणी जबाबदारी निश्चित करुनच विभागाने समितीसमोर येणे आवश्यक होते. परंतु विभागाने व विद्यापिठाने या प्रकरणाची कोणतीही गंभीर दखल घेतील नाही. याउपर हा निधी शासनाने विद्यापिठाला दिलेला नसून विद्यापिठाचा स्वतःचा निधी असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. परंतु ही बाब समिती मान्य करु शकत नाही. निधी कोणाचाही असला तरी तो अंतिमतः जनतेचाच आहे. त्याच्या अपव्ययाचे असे समर्थन विभागाने करणे योग्य होणार नाही. तसेच विभागाने त्यांच्या लेखी उत्तरात ही संपुर्ण बाब कलम ९ (३) नुसार मा.कुलपती तथा मा.राज्यपाल यांच्या निदर्शनास आणण्यात येईल असे नमूद केले आहे. परंतु हे प्रकरण ५-६ वर्षापुर्वीचे असूनही विभागाने आजतागायत ही बाब मा.कुलपतींच्या निदर्शनास आणली नाही. ही देखील निश्चितच गंभीर स्वरुपाची बाब आहे.

काही अपरिहार्य कारणांमुळे एवढे महिने विद्यापिठाकडून शासनाला उत्तर देण्यास उशिर झाला. याबद्दल कुलगुरुंनी समितीसमोर व्यक्तीशः दिलगिरी व्यक्त केली. या सर्व प्रकरणातून मार्ग काढून विद्यापिठांतर्गत येणारी महाविद्यालये, शिक्षक, विद्यार्थी यांचे ॲफिलिएशन, ऍनरॉलमेंट, एलिजिबीलिटी, रिझल्ट या सर्वांसाठी सॉफ्टवेअर तयार करुन कार्यान्वित करण्याचे काम MKCL सह अजून तीन सेवा पुरवठादारांच्या माध्यमातून कार्यान्वित करण्यात आलेले आहे. तसेच विद्यापिठासाठी अत्यंत महत्वाकांक्षी असा सुमारे २२ लक्ष प्रत्येकी ३२ पाने असलेल्या उत्तरपत्रिका स्कॅन करुन ऑनलाईन मार्कींग सिस्टिम पध्दत डिजिटल युनिव्हर्सिटीच्या माध्यमातून तातडीने राबवित असल्याचे कुलगुरुंनी समितीसमोर सांगितले.

सदरहू प्रकल्प हा TCS कंपनीमुळे नव्हेतर विद्यापिठाच्या भोंगळ कारभार व अकार्यक्षमतेमुळे बंद पडल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते. TCS कंपनी ही अत्यंत नामांकित कंपनी असून ती केवळ मुंबई विद्यापिठासाठीच काम करते असे नव्हेतर त्यांच्या कामाची व्याप्ती फार मोठी आहे. त्यांना आवश्यक असलेल्या opening balance ची माहिती विद्यापिठाने न पुरविल्यामुळे हे काम पुर्ण होवू शकले नाही.

विद्यापिठाकडे आर्थिक वर्षाचे opening balance उपलब्ध असू नये ही तर अधिकच गंभीर बाब असून वित्तीय नियमांचे उल्लंघन करणारी आहे. प्रत्येक आर्थिक वर्षाच्या अखेरीस ३१ मार्चला सर्व खर्च लेख्यांचा ताळमेळ जुळवून लेखे बंद करुन १ एप्रिल पासून नविन लेखे सुरु करणे हे बंधनकारकच असताना विद्यापिठाकडे opening balance उपलब्ध न होणे याचा अर्थ विद्यापिठाच्या पुर्ण लेखापरिक्षण पध्दतीमध्येच त्रुटी असल्याचे समितीला दिसून येते. विद्यापिठांतर्गत लेखे अंतिम न करण्यामुळे तसेच खर्चाचा ताळमेळ विहित मुदतीत पुर्ण न करण्यामुळे विद्यापिठाकडे opening balance उपलब्ध होऊ शकले नाही. असे लेखे अपुर्ण असण्याची कारणे समितीने विचारली असता विद्यापिठाकडे काम करणा-या लोकांची संख्या कमी असल्याचे समितीसमोर सांगण्यात आले. ही बाब तर अधिकच गंभीर आहे. विद्यापिठाने कोट्यावधी रुपयाच्या प्रकल्पाची निश्चिती करायची, निविदा मागवून ती अंतिम करायची, काम सुरु करायचे व त्यादरम्यान काम करताना विद्यापिठांतर्गत असलेल्या अनेक प्रशासकीय व मुलभूत अडचणींमुळे अडथळे निर्माण होणे. या सर्व अडचणींचा विचार व निराकरण निविदा काढण्यापुर्वीच विद्यापिठाने करणे आवश्यक असताना अपु-या यंत्रणेच्या आधारे हा प्रकल्प राबविण्यास विद्यापिठ सज्ज नसताना अशा पध्दतीने निष्फळ खर्च करणे हे आक्षेपार्ह असून कोणत्याही परिस्थितीत निश्चितच समर्थनीय नाही.

opening balance उपलब्ध न होवू शकण्यामागील कारणमिमांसा समितीने तपासली असता सन २०१२-१३ पासून विद्यापिठाचे लेखे प्रलंबित असल्याचे व महालेखाकारांनी या संदर्भात विद्यापिठाला अर्धशासकीय पत्र दिलेले असल्याचे महालेखाकारांनी समितीच्या निदर्शनास आणले. यासंदर्भात विभागीय प्रतिनिधींनी समितीसमोर सांगितले की, सन २०१२-१३ मध्ये जे ऑडीटर हे काम पाहत होते त्यांचेकडून हे काम पुर्ण झाले नव्हते. त्यामुळे सन २०१३-१४ पासून विद्यापिठाने दुस-या ऑडीटरची नेमणूक केली. परंतु नविन ऑडीटरची नेमणूक केल्यानंतर पुर्वीच्या ऑडीटरकडून ना-हरकत प्रमाणपत्र घेणे आवश्यक असते जे पुर्वीच्या ऑडीटरने दिले नसल्यामुळे नविन ऑडीट रिपोर्ट सादर होवू शकले नाहीत व काम प्रलंबित राहिल्याचे विद्यापिठाच्या प्रतिनिधींनी मान्य केले. तब्बल ४ वर्षे विद्यापिठाचे लेखे न तपासणे अथवा ते सादर न होणे ही तर खचितच गंभीर बाब आहे. मुंबई विद्यापिठ हे विशेष नावलौकिक असलेले विद्यापिठ असून त्यांनी स्वतःच्या कार्यपध्दतीच्या माध्यमातून शासकीय यंत्रणेसमोर एक नवा आदर्श प्रस्थापित करणे अभिप्रेत असताना विद्यापिठाअंतर्गतच जर कामाचा दर्जा असा असेल तर हा नावलौकिक नजिकच्या काळात संपुष्टात येण्यास वेळ लागणार नाही व त्यास अन्य कोणी नव्हेतर विद्यापिठाची अंतर्गत यंत्रणाच कारणीभूत व जबाबदार ठरेल. मुंबई विद्यापिठाकडे आधुनिक तंत्रज्ञान, संगणक व IT शी निगडीत एक स्वतंत्र अभ्यासक्रम असून त्यामध्ये तयार झालेले विद्यार्थी जगाच्या पातळीवर यशस्वीरित्या कार्यरत असताना मुंबई विद्यापिठांतर्गत मात्र अशाप्रकारे कामाचे नियोजन व त्याची अंमलबजावणी होणे व परिणामी कोट्यावधी रुपयांचा खर्च निष्फळ ठरणे. अस्तित्वात असलेली ही विस्कळीत व अनियोजीत कार्यपध्दती विद्यापिठाला नक्कीच भूषणावह नाही. या सर्व बाबींमुळे विद्यापिठाचा मोठा निधी निष्फळ ठरलेला आहे. हा निधी विद्यापिठ जनतेकडून व विद्यार्थ्यांकडूनच गोळा करीत असते. ज्याचा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष भुर्दंड हा विद्यार्थ्यांवर पडणारा आहे. अशा परिस्थितीत मुंबई विद्यपिठाला आर्थिक शिस्त लावण्याची नितांत आवश्यकता असल्याचे समितीने मत स्पष्ट केले. आतातर अनेक नवनविन खाजगी अथवा परदेशी विद्यापिठे राज्यात सुरु होत असून मोठ्या प्रमाणात स्पर्धा देखील वाढलेली असताना मुंबई विद्यापिठाला अशा विस्कळीत व अनियमित कार्यपध्दतीच्या आधारे या स्पर्धेत टिकणे शक्य नाही व या सर्व गोंभळ कारभारामुळे अंतिमतः विद्यार्थ्यांचे नुकसान होणे हे राज्याला, शासनाला व एका संपुर्ण पिढीला निश्चितच परवडणारे नाही. एवढे करुनही विद्यापिठाने समितीसमोर येईपर्यंत कोणावरही जबाबदारी निश्चित केली नाही हे देखील समिती खेदाने नमूद करीत आहे. वास्तविक या सगळ्या त्रुटी, दोषपुर्ण कार्यपद्धती, निधीचा अपव्यय विभाग व विद्यापिठ मान्य करते तर समितीसमोर येताना त्यांनी संबंधितांवर कारवाई करुनच येणे अपेक्षित होते. परंतु विद्यापिठाने तसे केले नाही. वास्तविकतः विद्यापिठाने कार्यपध्दतीमध्ये एक आदर्श स्थापित करण्याची गरज असताना विद्यापिठांतर्गत अशा पध्दतीने चालत असलेल्या कार्यपध्दतीवर समितीला चर्चा करावी लागते हे विद्यापिठाला नक्कीच भुषणावह नाही. विद्यापिठाचे अंतर्गत लेखापरिक्षण ४-४ वर्षे पुर्ण होवू शकत नसल्यामुळे opening balance उपलब्ध नसल्यामुळे हा संपुर्ण सॅपचा प्रकल्प अपुर्णावस्थेत बंद होणे, ४ वर्षे ऑडीटचे रिपोर्ट सादर न होणे या सर्व बाबी विद्यापिठाच्या कार्यपध्दतीवर शंका उपस्थित करणा-या असून नियोजनाचा अभाव दर्शविणा-या आहेत. या सर्व बाबी विद्यापिठाने मा.राज्यपाल तथा कुलपती महोदयांच्या निदर्शनास शासनाच्या माध्यमातून आणण्याची नितांत आवश्यकता असल्याचे समितीने सांगितले.

शिफारशी

४.२० निविदाकारांचे तांत्रिक देकार विद्यापिठाच्या **IT** निपुण आणि संगणक विज्ञान, अर्थशास्त्र आणि भौतिकशास्त्र विभागाच्या सदस्यांचा समावेश असलेल्या समितीने मुल्यमापित केलेले असतानाही अशाप्रकारे ४ ते ५ वर्षापेक्षा जास्त कालावधी जावून व रु. २ कोटीपेक्षा जास्त निधी खर्च करुन देखील प्रशासकीय प्रक्रियेच्या संगणकीकरणाचा **SAP-ERP** प्रकल्प **TCS** सोबत एकत्रितरित्या राबविण्यात मुंबई विद्यापिठास अपयश आले. परिणामी झालेला संपुर्ण खर्च निष्फळ ठरला व त्याचा उपयोग विद्यापिठाला होवू शकला नाही. याचाच अर्थ विद्यापिठ **TCS** बरोबर ख-या अर्थाने एकत्रितरित्या असा प्रकल्प राबविण्यास सज्ज नव्हते. सन २००६-२००७ पासून हा प्रकल्प सुरु झाला असून सन २०१२ ला तो बंद झाला व विद्यापिठाला या प्रकल्पाच्या माध्यमातून ठरविलले उद्दिष्ट गाठता आले नाही. तरीही विद्यापिठ व उच्च व तंत्रशिक्षण विभागाने या प्रकरणी संबंधितांवर कोणतीही कारवाई केली नाही. प्रस्तुत प्रकरणी विद्यापिठाने जबाबदार व्यक्तींना अशाप्रकारे पाठीशी घालण्याचे कोणतेही कारण नव्हते. तरीही विद्यापिठाने या प्रकरणात कोणावरही अद्यापपर्यंत कारवाई केली नाही. आताही विद्यापिठ या मशिनरीचा वापर करण्याचा प्रयत्न करीत असल्याचे समितीसमोर सांगत आहे. संगणकीय तंत्रज्ञान दर दिवसाला बदलत असून अधिकाधिक अद्ययावत व आधुनिक तंत्रज्ञान विकसित होत असताना सन २००७ पासूनच्या या कालबाह्य झालेल्या सॉफ्टवेअर व हार्डवेअरचा उपयोग करण्याचा प्रयत्न विद्यापिठ करीत असल्याचे समितीसमोर सांगणे ही बाब झालेली चूक मान्य न करता त्या लपविणे व त्यांचे समर्थन करण्याचा हा प्रकार आहे. **TCS** ही अत्यंत नामांकित कंपनी असताना व त्या कंपनीच्या गुणवत्तेवर विद्यापिठाच्या मुल्यमापन समितीने **TCS** ची निवड केली असताना आता अशाप्रकारे **TCS** च्या कार्यक्षमतेवर संशय घेऊन विद्यापिठाची अकार्यक्षमता लपविण्यासारखे आहे. या प्रकल्पाच्या माध्यमातून व विद्यापिठाच्या अनियोजित व भोंगळ कारभारामुळे विद्यापिठाच्या व पर्यायाने विद्यार्थ्यांच्या कोट्यावधी रुपयांचा अपव्यय होणे वा खर्च निष्फळ ठरणे ही बाब निश्चितच गंभीर दखल घेण्याजोगी असून या सर्व बाबींसाठी जबाबदार असणा-या सर्व संबंधितांवर तात्काळ जबाबदारी निश्चित करुन कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

४.२१ विद्यापिठाचे आर्थिक लेखे ३-४ वर्षापासून प्रलंबित राहणे ही बाब वित्तीय नियमांचे उल्लंघन करणारी असून आर्थिक शिस्तीला अनुसरुन नाही. केवळ एका ऑडीटरने ना-हरकत प्रमाणपत्र न दिल्यामुळे ३-४ वर्षे लेखे अंतिम न होणे अथवा यातून मार्ग काढण्यासाठी विद्यापिठाने काही प्रयत्न केल्याचेही समितीच्या निदर्शनास आले नाही याबाबत समिती तीव्र नापसंती व्यक्त करते. अतः विद्यापिठांतर्गत प्रलंबित असलेले लेखापरिक्षण तात्काळ पुर्ण करण्यात यावे व आर्थिक खर्चाचा ताळमेळ जुळवून लेखापरिक्षण अहवाल अंतिम करुन तात्काळ सादर करण्यात यावा व भविष्यात वेळोवेळी हे लेखे त्या त्या आर्थिक वर्षात नियोजित वेळेत अंतिम करुन सादर करण्यात यावेत. तसेच असे लेखापरिक्षण वेळेत न करण्यासाठी जबाबदार असणा-यांवर कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस २ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

४.२२ विद्यापिठाअंतर्गत **SAP** प्रणालीवर झालेल्या कोट्यावधी रुपयाच्या निष्फळ खर्चावर महालेखाकारांनी घेतलेल्या आक्षेपाच्या अनुषंगाने समितीसमोर चर्चा करतेवेळी विभागीय प्रतिनिधींनी (समितीसमोर) या प्रकरणी चुका झालेल्या असून खर्च निष्फळ ठरल्याचे मान्य करताना झालेल्या खर्चाचे अपेक्षित फलित विद्यापिठाला प्राप्त होवू शकले नसल्यामुळे विद्यापिठाचा मुळ हेतू साध्य झाला नाही असे समितीसमोर मान्य केले. परंतु पुढे समितीसमोर असेही सांगण्यात आले की, यात विद्यापिठाने आता बरीच सुधारणा करुन आता विद्यापिठ एक पथदर्शी प्रकल्प राबवित असून विद्यापिठाअंतर्गत येणारी महाविद्यालये, शिक्षक, विद्यार्थी यांचे ॲफिलिएशन, ऍनरॉलमेंट, एलिजिबीलिटी, निकाल यासाठी सॉफ्टवेअर करण्याचे काम कार्यान्वित केले असून सुमारे २२ लक्ष प्रत्येकी ३२ पाने असलेल्या उत्तरपत्रिका स्कॅन करुन ऑनलाईन मार्कींग सिस्टिम डिजीटल युनीव्हर्सीटीच्या माध्यमातून करण्याचा अत्यंत महत्वाकांक्षी प्रकल्प विद्यापिठ राबवित असल्याचे विद्यापिठाच्या कुलगुरुंनी साक्षीदरम्यान समितीसमोर सांगितले. समितीने आक्षेपाधीन विषयावर साक्ष घेतेवेळी विद्यापिठाच्या या पथदर्शी प्रकल्पाची अंमलबजावणी अत्यंत प्राथमिक स्तरावर होती. परंतु दरम्यानच्या काळात डिजिटल युनिव्हर्सिटीच्या माध्यमातून करण्यात येणारी ही ऑनलाईन मार्कींग सिस्टिमबाबतच्या प्रकल्पाची अंमलबजावणी पाहता विद्यापिठाने घेतलेला हा निर्णय देखील चुकीचाच ठरला. विद्यापिठाच्या

या पथदर्शी प्रकल्पाच्या अंमलबजावणीबाबतदेखील अनेक त्रुटी व आक्षेप उपस्थित झाले असून मा. राज्यपाल महोदय व मा.उच्च न्यायालयाच्या स्तरावरुन याबाबत गंभीर ताशेरे देखील ओढण्यात आले आहेत. विद्यापिठाने समितीसमोर दर्शविलेल्या या आदर्श संगणकीय प्रणाली व त्याच्या अंमलबजावणीबाबत आता चित्र अधिकच स्पष्ट झालेले असून ही प्रणाली देखील अपयशी ठरलेली आहे. परिणामी विद्यार्थ्यांचे निकाल घोषित करण्यात अमर्याद विलंब झालेला असून त्यात प्रश्नपत्रिकांमध्ये देखील मोठ्या प्रमाणात घोळ झाल्याचे दिसून आले. विद्यापिठाने राबविलेल्या या प्रकल्पामुळे केवळ विद्यापिठाचे नव्हेतर विद्यार्थ्यांचे फार मोठ्या प्रमाणात नुकसान झाले आहे. याचा अर्थ SAP प्रकल्पाच्या अपयशातून विद्यापिठाने कोणताही बोध घेतलेला नसून प्रत्येक प्रकल्प एक नवीन प्रयोग केल्यासारखा विद्यापिठाने राबविला ज्यासाठी आजही विद्यापिठ तांत्रिक व अन्य दृष्ट्या सज्ज व सक्षम नव्हते ज्याचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष परिणाम आजही विद्यार्थी भोगत असून अनेक विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक वर्ष वाया जाण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. विद्यापिठाने अशाप्रकारे विद्यार्थ्यांच्या भवितव्याशी खेळणे योग्य नाही. अतः विद्यापिठाच्या या कार्यध्दतीवर समिती तीव्र नापसंती व्यक्त करीत आहे व शासनाने आता यात हस्तक्षेप करुन विद्यापिठाच्या या कार्यपध्दतीबाबत सक्षम स्तरावरुन योग्य तो निर्णय घ्यावा व केलेल्या कार्यवाहीची माहिती समितीस ३ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

४.२३ विद्यापिठ हे मा.राज्यपाल तथा कुलपती यांच्या नियंत्रणाखाली कार्यरत असून या संपुर्ण बाबी मा.कुलपती महोदयांच्या निदर्शनास विद्यापिठाने शासनामार्फत तात्काळ आणून द्याव्यात तसेच समितीची भूमिका देखील त्यांच्या निदर्शनास विभागाने आणून द्यावी व मा.राज्यपालांच्या निर्देशानुसार विद्यापिठाच्या कामकाजासंदर्भात आवश्यक ती पुढील कार्यवाही व सुधारणा करण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

गृह विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी त्यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालामधील परिच्छेद क्रमांक ३.३.२ **"टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व"** यासंदर्भात खालील अभिप्राय व्यक्त केले आहेत.

अ.क्र.	परिच्छेद क्र.		अभिप्राय
१	३.३.२ २०११-१२	**टाळता येण्याजोगे वित्तिय दायित्व :-** गृहविभागांनी ४२ ट्रुप कॅरीअर्स चॅसीसवर साठा बांधणीसाठी १७ महिन्यांच्या कालावधी नंतर फेर निविदा काढल्यामुळे रू.७८.८१ लाखाचे वित्तीय दायित्व ओढावून घेतले. बंदोबस्तासाठी नवीन ट्रुप कॅरीअर्स दीर्घकाळ अनुपलब्ध राहीले तसेच रू.३.१५ कोटी खर्चून एप्रिल आणि जुलै २०१० दरम्याने घेतलेल्या ४२ चॅसीसवरील हमी जुलै २०११ मध्ये समाप्त झाली. पोलिस दलाचे आधुनिकीकरण या केंद्रीय पुरस्कृत योजने अंतर्गत गृह विभागाने (विभाग) ६३ ट्रुप कॅरीअर चॅसीस खरेदी आणि साठा बांधणी (body building) साठी मंजुरी दिली. (मार्च २०१०). ही वाहने पोलीसांच्या ने-आणण्याकरीता ट्रुप कॅरीअर्स म्हणून वापरावयाची होती. पोलीस महासंचालक (DGP) यांनी ६३ चॅसीसच्या पुरवठा रू.४.७३ कोटींना (रू.७.५१ लाख प्रत्येकी DGS & D च्या दरकरारानुसार) करण्याची मे.टाटा मोटर्स लि. यांना आदेश दिले (मार्च २०१०). चॅसीसचा पुरवठा १२ महिन्यांच्या हमी कालावधीसह एप्रिल आणि जुलै २०१० दरम्यान करण्यात आला. विभागाच्या वार्षिक खरेदी योजनेनुसार (२००९-१०) ६३ पैकी २१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसवर साठा बांधणीसाठी DGP नी निविदा मागविल्या (सप्टेंबर २००९). वैध कालावधीत (१५ ऑक्टोबर २००९) प्राप्त सहा देकारांपैकी विभागाच्या तांत्रिक समितीने मूल्यमापन केले असता केवळ दोनच देकार (मे.स्टारलाइन मोटर्स इंडस्ट्रीज आणि मे.ॲन्थनी गॅरेजेस) पात्र ठरले. केवळ दोनच देकार पात्र ठरल्यामुळे	पोलीस महासंचालक कार्यालयाकडे वित्तीय वर्ष २००९-१० मध्ये राज्य पोलीस दलासाठी व पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई यांच्यासाठी ट्रुप कॅरीअरची मागणी होती. त्यानुषंगाने पोलीस दल आधुनिकीकरण योजनेमध्ये राज्य पोलीस दलाकरीता १४ व पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई कार्यालयाकरीता नियतव्यय योजने अंतर्गत ७ अशा एकूण २१ नग टाटा मेक चॅसीसवर ट्रुप कॅरीअरच्या साटा बांधणीकरीता दि.३.६.२००९ च्या शासन निर्णयान्वये निर्देशित केलेल्या वेळापत्रकानुसार निविदा प्रक्रिया राबविण्यात आली होती. त्यानुसार प्रथम पोलीस महासंचालक कार्यालयाने डी.जी. एस. ॲण्ड डी. च्या दरकरारावर उपलब्ध असलेल्या २१ नग चॅसीस मे.टाटा मोटर्स लि., मुंबई यांचेकडून खरेदी करण्याबाबत दि.५.८.२००९ च्या खरेदी समितीच्या बैठकीमध्ये निर्णय घेण्यात आला होता. त्याचप्रमाणे, दि.२६.१०.२००९ च्या शासन निर्णयान्वये केंद्र हिस्सा अंतर्गत १६ नग हेव्ही व्हेईकलकरीता रू.२.०० कोटी अनुदान खर्ची करण्यासाठी प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली होती. तसेच, राज्य वार्षिक योजने अंतर्गत पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई दलासाठी ७ नग ट्रुप कॅरीअर खरेदी करण्यासाठी रू.५४.०० लाख इतके अनुदान मंजूर करण्यात आलेले होते. त्याअनुषंगाने साटा बांधणीसाठी निविदा प्रक्रिया राबविण्यात आली. सदर साटा बांधणी करण्याकरीता योग्य निविदाकार उपलब्ध होत नाही तोपर्यंत

अवर सचिव
गृह विभाग, मंत्रालय

विभागाने डिसेंबर २००९ मध्ये निविदा भरण्यासाठी मुदतवाढीचे सूचना (extension-notice) जारी केली. मुदतवाढीच्या कालावधीत (जानेवारी २०१०) प्राप्त सात देकारांपैकी पाच देकार तांत्रिक आधारावर नामंजूर करण्यात आले. लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की, जरी दोन निविदाकार, जे पूर्वी अपात्र झाले होते आणि ज्यांनी निविदा फेरसादर केली होती. त्यांना, मॅन्युअल क्लाज्ड चेंबर, हिटींग बल्ब आणि एक्सिट फॅन्स यांचे मूल्यमापनाचे मानके साध्य होत नसताना पात्र मानले गेले.

चार (मे.स्टारलाईन मोटर्स इंडस्ट्रीज, मे.अँन्थनी गॅरेजेस, मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस आणि मे. त्रिमुर्ति इन्टरप्राइजेस) निविदाकारांचे वाणिज्यिक देकार (पूर्वी पात्र झालेल्या दोन निविदाकारासह) फेब्रुवारी २०१० मध्ये उघडण्यात आले आणि मे.सिग्मा ऑटो क्राफ्टस प्रा.लि. यांचा रू.४ लाख प्रति नग हा देकार न्यूनतम असल्याचे आढळले. त्यानुसार, २१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसवर साठा बांधणीचे एकूण रू.८४ लाख किंमतीचे पुरवठा आदेश (२० मार्च २०१०) DGP यांनी मे.सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांना दिले. मे.सिग्मा ऑटो क्राफ्टस ज्यांचे देकार तांत्रिक कारणास्तव अमान्य केले होते हे त्या दोन निविदा कारांपैकी एक निविदाकार होते हे इथे नमूद करणे प्रसंगोचित आहे. पुरवठा आदेशानुसार, सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांनी आठ आठवडयात काम पूर्ण करणे आवश्यक होते. परंतु, हे काम उशीराने जून आणि डिसेंबर २०१० दरम्यान पूर्ण झाले ज्याकरीता रू.१.७५ लाखाचा दंड जानेवारी २०११ मध्ये वसूल करण्यात आला होता.

जरी निविदा अटींप्रमाणे निविदेतील परीमाणाच्या फक्त २५ टक्क्यापर्यंतच्याच (पाच नग) (२१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसच्या २५ टक्के) चासिसचे पुरवठा आदेश निर्गमित करण्यात आलेले नव्हते. तथापि, साटा बांधगीसाठी योग्य निविदाकाराची निवड झाल्यानंतर अनुदानाच्या मर्यादेत २१ नग चासिसचे पुरवठा आदेश मे.टाटा मोटर्स यांना दि.९.३.२०१० रोजी निर्गमित करण्यात आले होते.

दि.२०.२.२०१० रोजी झालेल्या खरेदी समितीच्या बैठकीमध्ये ट्रुप कॅरीअरच्या साटा बांधणी करण्याकरीता न्यूनतम निविदाकार म्हणून मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा. लि., वसई यांची निवड करण्यात आली. त्यानुषंगाने पोलीस महासंचालक कार्यालयाने अनुदानाच्या मर्यादेत दि.२०.३.२०१० रोजी २१ नग चासिसवर साटा बांधणीसाठी निविदा आदेश देण्यात आले होते.

तदनंतर, शासन निर्णय दिनांक २६.१०.२००९ अन्वये राज्य पोलीस दलासाठी ५० नग हेव्ही व्हेईकल खरेदी करण्यासाठी रू.६२५.०० लाख इतकी रक्कम आणि दिनांक २२.२.२०१० च्या शासन निर्णयान्वये पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई करीता १३ नग ट्रुप खरेदी करण्यासाठी रू.१४९.५० लाख इतके अनुदान मंजूर केले होते. त्या अनुषंगाने वरील ५० नग हेवी व्हेईकल्स खरेदी संदर्भात परंतु अनुदानाच्या मर्यादेत दिनांक २९.३.२०१० रोजी झालेल्या खरेदी समितीच्या बैठकीमध्ये ३० नग प्रिझन व्हॅन व ३० नग ट्रुप कॅरीअर राज्य पोलीस दलासाठी खरेदी करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. तसेच पोलीस आयुक्त, बृहन्मुंबई करीता आधी मंजूर झालेल्या १३ नग ऐवजी १२ ट्रुप कॅरीअर खरेदी करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. अशाप्रकारे एकूण ४२ नग ट्रुप कॅरीअर्सच्या साटा बांधणीसाठी त्यामुळे उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या दि.२.१.१९९२ च्या शासन निर्णयामधील परिशिष्ट - सात मध्ये नमूद पुनर्प्रत्ययी आदेशाबाबतच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार २००

अवर सचिव
गृह विभाग, मंत्रालय
मुंबई ४००

परिमाणासाठी पुनक्ष आदेश (repeat order) देता येत असले तरी विभागाकडून आणखी अनुदान वितरीत झाल्यानंतर (मार्च २०१०) DGP यांनी सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांना उर्वरीत ४२ चॅसीसवर साठा बांधणीचे पुनक्ष आदेश दिले (३० मार्च २०१०). परंतु, सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांनी पुनक्ष आदेश पूर्तता करण्यास त्यांची असमर्थता कळवली (मे २०१०), परिमाणस्वरुप DGP यांनी डिसेंबर २०११ मध्ये आदेश रद्द केले. मधल्या काळात, सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांनी पुनक्ष पुरवठा आदेशाची पूर्तता करण्यास असमर्थता व्यक्त केल्यानंतर १७ महिन्यांनी नॉव्हेबर २०११ मध्ये ४२ चॅसीसवर साठा बांधणी साठी DGP यांनी नव्याने निविदा मागविल्या. अॅन्थनी गॅरेजेसची रू.६.३३ लाख प्रति नग हा न्यूनतम देकार स्वीकृत करण्यात येऊन राज्यस्तरीय खरेदी समितीकडे मार्च २०१२ मध्ये पाठविण्यात आल जो ऑगस्ट २०१२ पर्यंत प्रलंबित होता.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की, १७ महिन्यांच्या कालापव्ययानंतर नव्याने निविदा मागविण्यासाठी विभागाकडे कोणतेही समर्थनीय कारण नव्हते. वास्तविक, निविदा अटींप्रमाणे, विभागाने सिग्मा ऑटोक्राफ्टस यांना रू.४ लाख प्रति नग प्रमाणे फक्त पाच चॅसीसचे पुनक्ष आदेश दयायला हवे होते आणि त्याचवेळी उर्वरीत ३७ चेसीसच्या गरजेनुसार मार्च २०१० मध्ये फेर निविदा काढायला हव्या होत्या. ज्यामुळे अॅन्थनी गॅरेजेसच्या रू.४.२० लाख (चॅसीसच्या २१ नगांसाठी, अॅन्थनी गॅरेजेस व्दीतीय न्यूनतम निविदाकार होते (सिग्मा ऑटो क्राफ्टस नंतर) आणि त्यांचा देकार ११ जूलै २०१० पर्यंत वैध होता) प्रति नग या त्यावेळच्या देकाराचा फायदा उठवला असला. हा व्यवहार्य मार्ग न अवलंबल्यामुळे विभागाला रू.७८.८१ लाखाचे [(रू.६.३३ लाख – रू.४.२० लाख) x ३७ चॅसीस]

टक्के च्या मर्यादेत मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा. लि., वसई यांना पुनर्प्रत्ययी आदेशान्वये पुरवठा आदेश देण्यात आले होते व त्यांनी ते स्वीकारले होते. तसेच मे.टाटा मोटर्स, मुंबई यांना ४२ नग चासिस खरेदीचे ही पुरवठा आदेश निर्गमित केले होते. मात्र मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा.लि., वसई यांनी त्यांच्या दि.१८.५.२०१० च्या पत्रान्वये अल्प कालावधीत मिळालेले दुप्पट नग साटा बांधणीचे पुनर्प्रत्ययी आदेश, कंपनीच्या ठिकाणी होणारी वारंवार ६ ते ८ तासांची पावर लोड शेडींग आणि कंपनीच्या सभोवताली पावसामुळे गाडयाच्या चासिस व तयार झालेल्या गाडयांच्या पार्किंगसाठी येणाऱ्या अडचणीमुळे ४२ नगांचे साटी बांधणीसाठी पुनर्प्रत्ययी आदेश पुर्ण करण्यास असमर्थता दर्शविली. तसेच, दि.२३.०६.२०१० च्या पत्रान्वये पुरवठा आदेश रद्द करण्याची विनंती केली.

दरम्यान, मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा. लि., वसई यांचेकडूनच सदरचे काम पूर्ण करुन घेणेबाबत पोलीस महासंचालक कार्यालयाचे वरिष्ठ अधिकारी व कंपनीचे अधिकारी यांची वेळोवेळी संयुक्त बैठक घेण्यात आली होती. परंतू कोणताही तोडगा निघाला नाही. त्यामुळे प्रशासकीय कारणांस्तव पोलीस महासंचालक कार्यालयाच्या दि.१७.१२.२०११ रोजीच्या पत्राने मे.सिग्मा ऑटो क्राफ्ट प्रा. लि. यांना ४२ नग ट्रुप कॅरिअरच्या साटा बांधणीचे पुरवठा आदेश रद्द केल्याबाबत कळविण्यात आले.

एकंदरीत वरील परिस्थितीचे अवलोकन करता, मे.सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा. लि., वसई यांनी मूळ २१ नग ट्रुप कॅरीअरवर साटा बांधणी करुन पुरवठा केलेला आहे. परंतु ४२ नग साटा बांधणीकरीता सदर कंपनीने असमर्थतता दर्शविल्यामुळे त्याकरीताचा निधी खर्च झालेला नाही.

अवर सचिव
गृह विभाग, मंत्रालय

	टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व सहन करावे लागले. तसेच, टाटा मोटर्स लिमिटेड कडून एप्रिल आणि जुलै २०१० दरम्यान घेतलेल्या रू.३.१५ कोटीच्या (रू.७.५१ लाख x ४२ चॅसीस) ४२ चॅसीस विनावापर पडून राहीला. त्यामुळे विभाग, जी हमी एप्रिल आणि जुलै २०११ दरम्यान समाप्त झाली. तीचा फायदा घेण्यापासून वंचित राहिला. नवीन ट्रुप कॅरीयर देखील पोलीसबंदोबस्त (policing) साठी भरपूर कालावधीसाठी अप्राप्त राहिले. हे प्रकरण शासनास मे २०१२ मध्ये नमूद करण्यात आले. त्यांचे उत्तर जानेवारी २०१३ पर्यंत अप्राप्त होते.	सबब, खरेदी केलेल्या ४२ नग चासिसवर साटा बांधणी करण्यासाठी पोलीस महासंचालक कार्यालयाने नव्याने निविदा प्रक्रिया राबवून त्यामध्ये न्यूनतम ठरलेल्या मे.ॲन्थनी गॅरेज प्रा. लि., नवी मुंबई यांचेकडून साटा बांधणी करण्यासाठी दि.२४.४.२०१२ रोजीच्या राज्यस्तरीय खरेदी समितीची मान्यता घेवून दि.१८.९.२०१२ रोजी पुरवठा आदेश निर्गमित केलेले आहे. त्यापैकी ३० नग वाहनांचा पुरवठा करण्यास ५ आठवडयाचा विलंब झाल्याने रू.१४,०५६/- व १२ वाहनांचा पुरवठा करण्यास ८ आठवडयाचा विलंब झाल्याने रू.२२,४८९/- इतकी दंडाची रक्कम संबंधीत पुरवठादाराकडून वसुल करण्यात आलेली आहे.

अवर सचिव
गृह विभाग, मंत्रालय
मुंबई ४०० ०३२

साक्ष :-

परिच्छेद क्रमांक ३.३.२ टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व :-

५.१ उपरोक्त परिच्छेदासंदर्भात अधिक माहिती जाणून घेण्याच्या दृष्टीने समितीने दिनांक ३१ मे, २०१७ रोजी गृह विभागाने अतिरिक्त मुख्य सचिव व विभागीय प्रतिनिधींची साक्ष घेतली. साक्षीच्यावेळी टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व यासंदर्भात खुलासा करण्यास समितीने सांगितले असता, या ठिकाणी विभागाने लेखी माहिती दिलेली आहे. त्याबाबत संक्षिप्त माहिती पुढीलप्रमाणे आहे. २१ गाड्यांच्या साठा बांधणीचे कंत्राट एल-१ ला देण्यात आले. त्या नंतर पुन्हा त्याच कंत्राटदारास ४२ गाड्यांच्या साठा बांधणीचे पुनःप्रत्ययी आदेश देण्यात आले. संबंधित कंत्राटदाराने उशिरा सांगितले की, त्यांना हे काम करता येणे शक्य नाही.यामुळे पुन्हा ई-टेंडर करण्यात आले.ई-टेंडरमुळे किंमत थोडी जास्त झाली. यामुळे नुकसान झाले असा महालेखापालांचा आक्षेप आहे. ही प्रक्रिया नियमानुसार झालेली आहे. उद्योग विभागाच्या शासन निर्णयास अनुसरुन रिपीट ऑर्डर २०० टक्क्याने देण्याची अनुमती होती. एल १ यांनाच रिपीट ऑर्डर द्यावी, अशा सूचना आहेत. एल-१ ला ऑर्डर दिली होती, मात्र ते सक्षम ठरले नाहीत. यामुळे ते टेंडर रद्द करुन नवीन टेंडर करण्यात आले असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

१७ महिन्याचा विलंब होण्यास कोण जबाबदार आहे ? नव्याने कार्यादेश २०० टक्क्याने देता येतो असे विभागाचे मत आहे. मात्र महालेखापालाचे असे मत आहे की, नव्याने कार्यादेश २५ टक्क्यांच्या वर देता येत नाही. असे समितीने निदर्शनास आणले असता, त्यावेळी २०० टक्क्याने देण्याची अनुमती होती. त्या संदर्भात शासन निर्णय आहे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

५.२ याबाबत समितीने सूचित केले की, २०० टक्क्याच्या संदर्भातील शासन निर्णय कोणत्या तारखेचा आहे, तो महालेखापालांना दाखववावा. १७ महिन्याचा विलंब कोणी केला, विलंबाची कारणे काय आहेत ? २१ चेसीसचे काम एल १ ला दिल्यानंतर ते काम करण्यास त्यांची तयारी नव्हती. अशा वेळी ४२ चेसीस चे काम एल २ ला का देण्यात आले नाही ? तसेच टेंडर प्रकिया सुरु करण्यास एवढा वेळ का लागला ? एल १ सक्षम नसताना त्यांना काम देण्यात आले. त्यांनी काम स्वीकारल्यानंतर ते रद्द केले. त्यांनी विभागाचा वेळ वाया घालवला. या संदर्भात त्यांच्यावर काय कारवाई केली ? त्यांनी नव्याने कार्यादेश मागितला होता काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, त्यांनी दि. १८/५/२०१० च्या पत्रानुसार कंत्राट रद्द करण्याबाबत विनंती केली होती. सुरुवातीला २१ गाड्यांच्या चॅसिसकरिता टेंडर प्रोसेस करण्यात आली. त्यावेळी एल-१ यांना ऑफर देण्यात आली. असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

याबाबत विभागाकडून दिनांक ७ सप्टेंबर, २०१७ रोजी प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये पुढीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

(i)२०० टक्क्यासंदर्भातील शासन निर्णय महाराष्ट्र शासन, उद्योग ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र. भांखस-१०८८/(२५१२)/उद्योग-६, दि. ०२.०१.१९९२ रोजीचा आहे. (**विवरण पत्र क्र.१**).

(ii) मे. सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा.लि.यांना मुळ पुरवठा आदेशावर २०० टक्क्यापर्यंत म्हणजेच ३०+१२=४२ नग ट्रुप कॅरिअर वाहनांच्या साटा बांधणीचे पुनर्प्रत्ययी आदेश देण्यात आले होते. परंतू सदर कंपनीने वाहनांचा पुरवठा करणेबाबत असमर्थता दर्शविली होती. सदरचे काम पूर्ण करुन देणेबाबत पोलीस महासंचालक कार्यालयातील वरिष्ठ अधिकारी व कंपनीचे अधिकारी यांची वेळोवेळी संयुक्त बैठक घेण्यात आली होती. परंतू कोणताही तोडगा निघालेला नाही. त्यामुळे प्रशासकीय कारणास्तव या कार्यालयाने दि.१७.१२.२०११ रोजी उपरोक्त पुरवठा आदेश रद्द करण्यात आले आहेत.

(iii) मे. सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा.लि.यांना १५+६=२१ नग चेसीसचे पुरवठा आदेश दि. २०.०३.२०१० अन्वये देण्यात आले होते. पोलीस दल आधुनिकीकरण योजना सन २००९-१० अंतर्गत अवजड वाहनांसाठी रु. ६२५.०० लाख व मुंबई पोलीस दलासाठी रु. १४९.५० लाख अनुदानामधून उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या दिनांक ०२.०१.१९९२ च्या शासन निर्णयामधील परिशिष्ट सात मधील मार्गदर्शक तत्वानुसार २००% च्या मर्यादेत पुनर्प्रत्यायी (repeat) आदेशान्वये आणखी ३०+१२ नग (४२ नग) Troop Carrier खरेदी करण्याचा निर्णय दि. २९.०३.२०१० रोजी झालेल्या खरेदी समितीच्या बैठकीमध्ये घेण्यात आला. त्यानुसार, मे. सिग्मा या पुरवठादार कंपनीने त्यास सहमती दर्शवून Security Deposit म्हणून १२ नगांसाठी २,६४०००/-

व ३० नगांसाठी रु. ५,०४,०००/- रक्कमेची Bank Guarantee घेऊन त्या कंपनी बरोबर अनुक्रमे दि. १७-०३-२०१० व ३०-०३-२०१७ रोजी पुरवठ्यासाठी करारनामा करण्यात आला. तसेच, पूर्वी मागविण्यात आलेल्या निविदेच्या आधारे त्याच म्हणजे रु. ४.०० लक्ष प्रति नग दराने न्युनतम निविदाकार मे.सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा. लि. यांना दि. ३०-०३-२०१० रोजी पुरवठा आदेश देण्यात आले.

५.३ तथापि, मे.सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा. लि. यांनी दिनांक १८-०५-२०१० व दिनांक २३-०६-२०१० चे पत्रान्वये कंपनीच्या अडचणीमुळे ४२ नग Troop Carrier चा पुरवठा करण्यास असमर्थता दर्शविली. मे. सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा. लि. यांच्याकडूनच सदरचे काम पूर्ण करुन देणेबाबत पोलीस महासंचालक कार्यालयातील वरिष्ठ अधिकारी व कंपनीचे अधिकारी यांची वेळोवेळी संयुक्त बैठक घेण्यात आली. परंतु कोणताही तोडगा निघालेला नाही.

मे.ॲन्थनी गॅरेजेस हे द्वितीय न्यूनतम निविदाकार असून (सिग्मा ऑटो क्राप्टस नंतर) त्यांचा देकार ११ जुलै, २०१० पर्यंत वैध होता. न्यूनतम निविदाकार मे.सिग्मा यांनी नमूद केलेल्या रु. ४.०० लाख प्रति नग दरानुसार साठा बांधणीचे काम करुन देणेबाबत मे.ॲन्थनी गॅरेजसच्या प्रतिनिधींशी मौखिक चर्चा केली असता ते रु. ४.०० लाख प्रति नग दरानुसार साठा बांधणीचे काम करुन देण्यास तयार नव्हते. जोपर्यंत मे.सिग्मा यांना दिलेले पुरवठा आदेश रद्द होत नाहीत तोपर्यंत मे. ॲन्थनी गॅरेज यांना त्याबाबतचे पुरवठा आदेश देणे उचित ठरले नसते.

यासंदर्भात त्या वेळी काम करण्यास एल-१ यांनी होकार दिला होता काय, काम करण्यास त्यांची मंजुरी होती काय ? त्यांनी होय म्हणणे बंधनकारक नाही. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, ४२ चॅसीसचे काम करण्यासाठी दि. ३०-३-२०१० रोजी पुरवठा आदेश दिले होते. या नंतर दि. १८-५-२०१० रोजी सदर आदेश रद्द करण्याबाबत कंत्राटदाराकडून विनंती करण्यात आली होती असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

काम करणे शक्य होणार नाही, असे कंत्राटदारांनी विभागाला कळविले. त्यांच्या सहमतीशिवाय पुढील काम त्यांना दिले व त्यांनी ते काम करण्यास नकार दिला. विभाग सदर कंत्राटदारास काम स्वीकारण्यास बांधील करु शकत नाही. विभागाने कंत्राटदारांला २१ गाड्यांच्या चॅसीस बॉडी तयार करण्याचे काम दिले. या नंतर कंत्राटदाराने मागणी न करताही विभागाने स्वतःहून त्यांना ४२ गाड्यांच्या चॅसीसचे काम दिले, हे खरे आहे काय ? त्यांनी कामाची मागणी केली असल्यास ते काम पूर्ण करण्यास ते जबाबदार आहेत. मात्र त्यांनी नंतर काम पूर्ण करण्यास नकार दिलेला आहे. यामुळे विभागाला १७ महिन्याचा विलंब झाला असून त्या नंतर पुन्हा टेंडर काढावे लागले व यामुळे विभागाचे आर्थिक नुकसान झालेले आहे. ही अपात्र झालेली बिड असेल. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, विभागीय सचिवांनी त्यास सहमती दर्शविली.

५.४ या ठिकाणी डीजीएसडीच्या संदर्भात जो शासन निर्णय दाखवलेला आहे, तो टाटा मोटर्सच्या चॅसीससाठी लागू होणारा रेट कॉंट्रॅक्ट आहे. सदर काम बॉडी बिल्डींगचे आहे. हा शासन निर्णय उक्त प्रकरणी कसा लागू करता येईल, हे तपासावे लागेल. टाटा मोटर्सचे कंत्राट डीजीएसडीच्या नियमानुसार आहे. यामुळे त्यास हा शासन निर्णय लागू होईल. चॅसीसचे बॉडी बिल्डींगचे कंत्राट डीजीएसडी अंतर्गत येत नाही. त्यामुळे सदर कंत्राटास हा शासन निर्णय लागू होणार नाही. असे महालेखाकारांनी निदर्शनास आणून दिले.

मे. सिग्मा यांना २०० टक्क्याने रिपीट ऑर्डर दिली, त्यासाठी त्यांनी मागणी केली होती काय ? मागणी केल्यानंतर ते बॅकआऊट झाले काय ? मे. सिग्मा यांच्या संमतीने ऑर्डर दिली होती काय, नंतर ते बॅकआऊट झाले का ? अशी विचारणा समितीने केली असता नव्याने कार्यादेश देताना सहमती घेतली जाते. सहमती घेतल्यानंतरच ऑर्डर दिली जाते. त्यानुसार त्यांनी दि. ३०/३/२०१० रोजी ऑर्डर स्वीकारली होती. लोड शेडींग व अतिवृष्टीमुळे गाड्या पार्क करण्यास जागा नसणे इ. कारणांमुळे ऑर्डर पूर्ण करता येणार नसल्याचे त्यांनी लेखी कळविले. यामुळे रिटेंडर काढून दुस-या कंत्राटदारास कार्यादेश दिलेला आहे. असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

५.५ मे.सिग्मा कंपनीला ऑर्डर देण्यात आली, ते तांत्रिकदृष्ट्या पात्र होते काय ? की, ते देखील पात्र नव्हते. ऑर्डर स्वीकारल्यानंतर ती नाकारणा-या कंपनीवर कोणती कारवाई करण्यात आली ? अशी विचारणा समितीने केली असता, कार्यादेश स्वीकारल्यानंतर पुरवठा करण्यास असमर्थता दर्शवल्यामुळे पुढील कंत्राटाच्या वेळी त्यांना काम द्यावयाचे नाही, असे ठरविले असून त्यांना ब्लॅकलिस्ट करण्यात आले. असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला.

त्यांच्याकडून दंड वसूल करण्यात आला काय ? मे. सिग्मा कंपनीला बॅकआऊट होता येते काय ? या समितीच्या प्रश्नांबाबत, त्यांना ब्लॅकलिस्ट केलेले आहे. त्यांनी आदेश स्वीकारला नाही. दुस-या कंत्राटदारास कार्यादेश दिला होता. त्यांनी उशिरा पुरवठा केल्यामुळे त्यांच्याकडून दंड वसूल केला आहे. मे. सिग्मा कंपनीने एकदा बॅक आऊट केले तर ते पुढील टेंडरकरिता पात्र ठरु शकत नाहीत. पुढील टेंडरसाठी त्यांचा समावेश काळ्या यादीत केला जातो. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

मे. सिग्मा कंपनीला काळ्या यादीत टाकले काय ? शासनाची इतर कंत्राट देखील असतात. अशा कंपनीला केवळ काळ्या यादीत टाकून चालणार नाही. कंत्राट देताना त्यामध्ये क्लॉज असतो, त्यानुसार त्यांच्यावर कारवाई झाली पाहिजे. यामुळे ७८ लाख रुपयांचे नुकसान झाले. त्यांना केवळ काळ्या यादीत टाकण्यात आले काय ? सदर कंपनीचे सिक्युरिटी डिपॉझिट जप्त केले काय ? अशी विचारणा समितीने केली असता, याबाबत तपासणी करुन सांगण्यात येईल. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

५.६ जे पात्र नाहीत त्यांना टेंडर देण्यात आले, तसेच एक्स्टेन्शन देण्यात आले. ज्यांना काम दिले, त्यांच्याकडून सिक्युरिटी डिपॉझिट घेतले नाही. टेंडर स्वीकारले व नंतर कारण दाखवून ते रद्द केले. त्यांना आज पर्यंत विभागाने अपात्र ठरविले नाही किंवा काळ्या यादीत टाकले नाही. टेंडर काढण्यास १७ महिन्याचा विलंब झालेला आहे, त्यास कोण जबाबदार आहे ? अशी विचारणा समितीने केली.

विभागाने ज्या डीजीएसडीचा शासन निर्णयाचा आधार घेतला आहे. तो मान्य नाही. या प्रकरणात रिपीट ऑर्डर केवळ २५ टक्के अधिक देणे शक्य होते पहिल्या कंत्राटदाराने टेंडर स्वीकारले नाही. त्या नंतर दुस-या क्रमांकावरील कमीत कमी किंमत देणारे मे.ॲन्थनी गॅरेज यांना रिपीट ऑर्डर का देण्यात आली नाही ? त्यामुळे १७ महिन्याचा कालावधी वाढला नसता तसेच विभागाला अधिकचा दर देखील द्यावा लागला नसता. यामुळे ७८ लाख रुपयांचे नुकसान झाले, असा आक्षेप आहे. असे महालेखापालांनी निदर्शनास आणले असता, एल २ ला रिपीट ऑर्डर देण्याची पद्धत कोठेही नाही. त्यांना रिपीट ऑर्डर देता येत नाही. नवीन टेंडर काढल्यामुळे किंमत जास्त झाली असा निष्कर्ष काढणे योग्य होणार नाही. त्यांनी कंत्राट का रद्द केले, याचा तपशील विभागाकडून घेण्यात येत आहे. तत्कालीन कंपनीच्या मॅनेजरने ऑर्डर स्वीकारली. त्या नंतर लगेच त्यांनी पत्र पाठविले. त्या वेळी विभागाचे एमडी नव्हते. जी ऑर्डर स्वीकारली आहे, ती त्याच्या क्षमतेपेक्षा अधिक आहे अशा स्वरुपाचे पत्र त्यांनी मे महिन्यात पाठविले. त्या नंतर त्यांना ऑर्डर एक्झिक्युट करण्यासाठी विभागाकडून पुन्हा प्रयत्न करण्यात आला. मात्र त्यांच्याकडून काम झाले नाही. यामुळे त्यांनी सन २०११ मध्ये ऑर्डर रद्द केली. या नंतर नवीन टेंडर प्रक्रिया करण्यात आली. सुरुवातीलाच सदर ऑर्डर तत्काळ का रद्द केली नाही, एवढाच विषय आता शिल्लक आहे असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

५.७ We object to the entire repeat order being given to a person who was not technically qualified in the first instance. विभागाला माहीत होते की, संपूर्ण टेंडर प्रक्रियेला अधिक वेळ लागेल व अधिकचे दर येतील. कंत्राटदारांनी प्रोसिजर पूर्ण करुन रिपीट ऑर्डर दिली, मात्र ती त्यांनी मान्य केली नाही. विभागाकडे सेकंड लोएस्ट बिडर होते व ते मालाचा पुरवठा करण्यासही तयार होते. असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, सेकंड लोएस्ट बिडरला रिपीट ऑर्डर देणे शक्य नाही. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

२१ चॅसीसच्या वेळी एल १ यांनी नकार दिला असेल तर एल २ यांना काम द्यावयास हवे होते. रिपीट ऑर्डरच्या वेळी एल २ ला काम देणे विभागाला बंधनकारक नाही, हे मान्य आहे. त्याच वेळी सांगता आले असते की, २१ चॅसीसचे काम करुन द्यावे. मात्र नंतर मे.ॲन्थनी गॅरेज यांना सिक्युरिटी डिपॉझिटची रक्कम देणे भाग पडले. महालेखापालाच्या मतानुसार रिपीट ऑर्डर

२५ टक्क्याच्या वर देता येत नाही. २०० टक्केचा शासन निर्णय टाटा मोटर्ससाठी लागू आहे. विभागाची भूमिका डीजीएसडीच्या ऑर्डरप्रमाणे आहे. तसेच दुसरा मुद्दा असा आहे की, सर्व अपात्र कंपन्यांमध्ये स्पर्धा करुन एका अपात्र कंपनीला काम दिले गेले. २१ चॅसीसचे काम ज्यांना दिले गेले, ते देखील आक्षेपार्ह आहे. त्या नंतर त्यांना रिपीट ऑर्डर दिली, ती त्यांनी नाकारली. या नंतर टेंडर काढण्यास उशीर झाला. १७ महिने टेंडर काढण्यास वेळ का लागला, याचे कारण काय आहे ? टेंडर काढण्यास उशीर झाल्यामुळे, विभागाकडील ४२ चॅसीस तशाच पडून राहिल्या, त्याचा वापर करता आला नाही. गाडीसाठी पैसे खर्च केले, पावसाळ्यात त्या गाड्या तशाच उभ्या राहिल्या. त्यांचे चॅसीस खराब झाले, हे आक्षेपार्ह आहे. १७ महिन्याचा विलंब झाला, हा महत्वाचा मुद्दा आहे. सिग्मा कंपनीने ऑर्डर स्वीकारुन नंतर नाकारली. त्यांच्यावर काहीच कारवाई केलेली नाही. २०० टक्क्याच्या संदर्भातील नियम विभागाने तपासणे आवश्यक आहे. सर्व अपात्र कंत्राटदारांना ऑर्डर देण्यासाठी का विचारात घेण्यात आले व विलंबाची कारणे काय आहेत ? अशी विचारणा समितीने केली असता, दि. २ जानेवारी १९९२ च्या शासन निर्णयामधील परिशिष्ट ७ मध्ये नमूद पुनर्प्रत्ययी आदेशाबाबतच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार २०० टक्केच्या मर्यादेत मे. सिग्मा ऑटोक्राफ्टस प्रा. लि. वसई यांना पुनर्प्रत्ययी आदेशान्वये पुरवठा आदेश देण्यात आले होते. हा उद्योग विभागाचा शासन निर्णय आहे. अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

५.८ तिसरा गंभीर मुद्दा असा आहे की, कंत्राट देताना एल २ ला का विचारात घेण्यात आले नाही ? नवीन निविदा ७ लाख रुपये अधिक किमतीने मे.ॲन्थनी गॅरेजनेच घेतली आहे. पूर्वी ते ४ लाख २० हजारात काम करण्यास तयार होते. नंतर विभागाने त्यांच्याचकडून वाढीव किमतीमध्ये काम करुन घेतले. विभागाची भूमिका समितीला मान्य आहे. विभागाने लगेच टेंडर काढले असते तर मे.ॲन्थनी गॅरेजने ४ लाख २० हजार किंवा ४ लाख ३० हजारात काम केले असते. या संदर्भात विभागाची गंभीर चूक लॅप्सेस ऑफ वर्कींगमध्ये आहे. याबाबत विभागाने जबाबदारी निश्चित करावी. तसेच मे. सिग्मा ऑटोक्राफ्टस अपात्र ठरविले नाही. खरे तर अपात्र टेंडरमध्ये त्यांनी भाग घेतलेला होताच. आता त्याचा समावेश काळ्या यादीत करावा. ज्या दोन कंपन्या अपात्र होत्या, त्यांना देखील विभागाने विचारात घेतले व काम दिले. या बाबत खुलासा करण्यास समितीने सांगितले असता, मे. सिग्मा ऑटोक्राफ्टस कंपनी यांनी पुरवठा आदेश स्विकारुन सुध्दा पुरवठा केला नाही. त्यामध्ये पहिल्या मुद्यामध्ये त्यांच्यावर काय कारवाई केली याचा अहवाल दिला आहे. त्याकरीता तांत्रिक समितीची बैठक झाली. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले तसेच टेंडर नोटीसमध्ये जर १०० टक्क्यांची मागणी असेल आणि त्यापैकी केवळ २५% पुरवठादार आले तर विभागाकडून मागणीसाठी १२५ टक्क्यांपर्यंत जाण्यात येत असते. पुनर्मागणीमध्ये We have per 200% as per the G.R. अशाप्रकारच्या टेंडरमध्ये २५% वाढीव मागणी देणे शक्य आहे. त्याबाबतचा उल्लेख टेंडरमध्ये केलेला आहे.

५.९ परंतु पुनर्मागणीमध्ये २०० % पर्यंत मागणी करणे शक्य आहे असा सन १९९२ चा शासन निर्णय आहे. असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले. परंतु, या प्रकरणामध्ये पुनर्खरेदी करु शकत नाही. असे महालेखापालांनी निदर्शनास आणले असता, हे टेंडर फक्त बॉडी बिल्डींगसाठी काढलेले आहे. चेसी ह्या डी.जी.एस.ॲण्ड डी. रेट कॉन्ट्रॅक्टमध्ये मिळतात. टेंडर केवळ बॉडी बिल्डींगसाठी काढलेले असल्यामुळे त्यामध्ये मे. सिग्मा कंपनी ही एल. १ झालेली आहे. हा फक्त बॉडी बिल्डींग करार आहे तो चेसीचा करार नाही. असा खुलासा विभागीय प्रतिनिधींनी केला. यासंदर्भात महालेखापालांकडून प्राप्त झालेले पत्र सोबत जोडले आहे. (**विवरण पत्र क्र.२**)

Here we are talking about body-building. The TATA motors Chasis contract is DGS & amp; D contract. For body-building you have invited tenders. विभागाकडून जो शासन निर्णय नमूद करण्यात येत आहे. तो या करीता लागू होत नाही. असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले असता, The tender was only for body-building and therefore, the repeat order is also for body-building. So, for that 200% is allowed in the repeat order as per this G.R. असे विभागीय प्रतिनिधींनी अवगत केले.

५.१० तांत्रिक समितीचा अहवाल काय आहे ? पाताळगंगेच्या शाखेच्या हद्दीपर्यंत काम करण्याच्या अटीवर अँथोनी गॅरेजला मान्यता दिली, म्हणजे काय ? पाताळगंगा ही कोणती शाखा आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यामध्ये जी समिती आहे त्यांनी तांत्रिक तपासणी करुन दिनांक ०३/०२/२०१० ला अहवाल सादर केला आणि त्यामध्ये त्यांनी १३ मुद्यांवर तपासणी केली आहे. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

५.११ समितीच्या अहवालामध्ये काय म्हटलेले आहे. सदर अहवालामधून निष्पन्न काय झाले ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सदरहू अहवालामधुन ते कंत्राटदार पात्र झालेले आहेत. त्यामध्ये पेंट बुक उपलब्ध नाही. परंतु त्यामध्ये म्यॅन्युअली ग्रोव्हस, हिटींग बल्ब आणि ऐक्झॉस्ट फॅनची सोय आहे. त्यामुळे त्यांना पात्र करण्यात आले. असा खुलासा विभागीय सचिवांनी केला.

याबाबत विभागाकडून दिनांक ९ सप्टेंबर, २०१७ रोजी प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये पुढील प्रमाणे नमूद केले आहे.

मे. अँथोनी गॅरेज प्रा.लि.रबाळे नवी मुंबई कार्यशाळेमध्ये पेंटबुथ ओव्हन, कोल्ड फॉस्पेटिंग युनिट आणि वॉटर शॉवर टेस्टींग युनिट उपलब्ध नाहीत. परंतु त्यांच्या कार्यशाळेची दुसरी शाखा, मे. अँथोनी गॅरेज प्रा.लि.पाताळगंगा जिल्हा रायगड या ठिकाणी असून तेथे नमूद सुविधा उपलब्ध आहेत. त्यामुळे त्यांचेकडे जर बॉडी बांधणीचे काम द्यावयाचे असेल तर पाताळगंगा शाखेमध्ये बॉडी बिल्डींग करण्यासाठी बंधनकारक करण्यात आले आहे.

तांत्रिक समितीच्या अहवालानुसार त्यांनी चार ते पाच कंपन्यांना पात्र केले आहे काय ? त्यामध्ये हिटींग बल्ब, ऐक्झॉस्ट फॅन आणि यांचासुध्दा विभागाने विचार केला नाही. पात्र कंपन्यांपैकी त्यामध्ये मे.सिग्मा कंपनीचा समावेश नव्हता का ? अशी विचारणा समितीने केली असता, यामध्ये सहा कंपन्यांपैकी दोन कंपन्यांना पात्र व चार कंपन्यांना अपात्र करण्यात आले आहे. मे. सिग्मा कंपनीस पात्र करण्यात आलेले आहे. दिनांक ३-२-२०१० रोजी तांत्रिक समितीचा अहवाल आहे. तांत्रिक समितीने भेट दिल्यानंतर त्यांना पात्र केले असे विभागीय सचिवांनी सांगितले.

याबाबत सुरुवातीला मे.स्टारलाईन आणि मे.अँथोनी गॅरेज ह्या दोनच कंपन्या पात्र होत्या असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केले.

५.१२ मुळ विषय असा आहे की, त्यामध्ये ज्यांनी कंत्राट स्विकारुन नंतर पुन्हा कंत्राट स्विकारण्यास नकार दिला त्याबद्दल काय कारवाई केली आणि विभागाच्या अभिप्रायानुसार १९९२ च्या शासन निर्णयाच्या आधारे २०० % पर्यंत मागणी करणे शक्य आहे. परंतु महालेखापालांच्या मतानुसार हा शासन निर्णय केवळ टाटा मोटार साठी लागू आहे तो बॉडी बिल्डींगसाठी लागू नाही. याबाबत विभागाचे काय मत आहे ? अशी विचारणा समितीने केली असता, सदर शासन निर्णय हा उद्योग, उर्जा व कामगार विभागाचा आहे. हा शासन निर्णय संपूर्ण मध्यवर्ती भांडार संघटनेच्या कामाच्या विकेंद्राच्या बाबत आहे अशी माहिती विभागीय सचिवांनी दिली.

याबाबत विभागाकडून दिनांक ७ सप्टेंबर, २०१७ रोजी प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये पुढील प्रमाणे नमूद केले आहे.

मे. सिग्मा ऑटो क्राफ्टस् प्रा.लि.यांनी १२ नगांसाठी रु. २,६४,०००/- व ३० नगांसाठी रु. ५,०४,०००/- रक्कमेची बँक गॅरेंटी पुरवठा आदेशास अनुसरुन दिली आहे. सदरहू बँक गॅरेंटी दि. २९-०९-२०११ रोजी संपुष्टात आल्याने ती जप्त करुन शासन खाती जमा करणे शक्य झालेले नाही.

महाराष्ट्र शासन उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्र. भाखस-१०८८-(२५१२)-उद्योग-६, दि. ०२-१-१९९२ मधील परिशिष्ट सात मधील मार्गदर्शक तत्वाचे (२००%) अवलोकन केले असता सदरचा शासन निर्णय सर्व प्रकारच्या खरेदी करीता लागू आहे.

५.१३ तांत्रिक समितीच्या अहवालानुसार सिग्मा कंपनी पात्र आहे. परंतु, विभागाने एल-२ ला कंत्राट का दिले नाही, मे.सिग्मा कंपनीचे टेंडर हे मार्च महिन्यामध्ये मंजुर केलेले आहे. जर व्यावहारिकदृष्ट्या मे. सिग्मा कंपनीने कंत्राटास नकार दिला असेल तर विभागाने मे.अँथोनी गॅरेजकडे विचारणा केली पाहिजे होती जर विचारणा केली नसती, तर तात्काळ टेंडर काढावयास पाहिजे होते. कारण ४२ चेसी्ज चे पैसे विभागाने गुंतविलेले होते. त्या चेसीज बिल्डअप करण्यासाठी सतरा महिन्याच्या विलंबानंतर टेंडर काढले आणि त्यामुळे त्यांची किंमत वाढून ७८ लाख रुपयांचे शासनाचे नुकसान झालेले आहे. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, समितीचा मुद्दा मान्य आहे, परंतु, त्यामुळे किंमत वाढली असे होऊ शकत नाही. विलंबामुळे जी किंमत वाढली आहे त्याची समर्पक कारणे शोधावी लागतील आणि जर तशी काही कारणे असतील तर संबंधितांना समज देण्यात येईल असे विभागीय सचिवांनी अवगत केले.

५.१४ केवळ विलंबामुळे किंमत वाढलेली आहे. त्याची दुसरी काही कारणे नाहीत. जर हे काम वेळेवर झाले असते तर चार लाख वीस हजार रुपयामध्ये सदर काम झाले असते. निविदा प्रक्रिया वेळेवर न काढण्याची कारणे काय आहेत ? निविदा प्रक्रिया वेळेवर न काढल्यामुळे चार ते पाच कोटी रुपये निष्फळ गेले आहेत. विभागास एल -२ सोबत वाटाघाटी करण्यास कोणती अडचण होती ? अशी विचारणा समितीने केली असता, ज्यावेळेस संबंधीत कंपनीने असमर्थता व्यक्त केली, त्याच वेळेस या असमर्थतेच्या आधारे तो आदेश रद्द करुन दुसरा आदेश द्यावयास पाहिजे होता. परंतु, त्याकरीता झालेल्या विलंबाची कारणे शोधण्यात येतील. असे विभागीय सचिवांनी सांगितले. तसेच गाईड लाईन्स प्रमाणे एल-२ सोबत वाटाघाटी करता येत नाही. असा खुलासाही विभागीय सचिवांनी केला.

याबाबत विभागाकडून दिनांक ७ सप्टेंबर, २०१७ रोजी प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये पुढीलप्रमाणे नमूद केले आहे.

मे.ॲन्थनी गॅरेजेस हे द्वितीय न्युनतम निविदाकार असले तरी ही (मे.सिग्मा ऑटो क्राप्टस नंतर) आणि त्यांचा देकार ११ जुलै, २०१० पर्यंत वैध असला तरी ही ते न्युनतम निविदाकार मे.सिग्मा यांनी नमूद केलेल्या कंपनीचे प्रतिनिधी यांचेशी मौखिक चर्चा केली असता मे.ॲन्थनी गॅरेजस रु. ४.०० लाख प्रति नग दरानुसार साठा बांधणीचे काम करुन देण्यास तयार नव्हते. जो पर्यंत मे.सिग्मा यांना दिलेले पुरवठा आदेश रद्द होत नाहीत तोपर्यंत मे.ॲन्थनी गॅरेज यांना त्याबाबतचे पुरवठा आदेश देणे उचित ठरले नसते.

५.१५ विभागाची भुमिका योग्य आहे. परंतु १७ महिन्याच्या विलंबास जबाबदार कोण आहेत ? त्याबाबत विभागाचे जे काही मत असेल ते समितीला १५ दिवसाच्या आत लेखी स्वरुपात देण्यात यावे. याबाबत आवश्यकता वाटल्यास पुन्हा साक्ष घेण्यात येईल. असे समितीने सूचित केले.

समितीचे असे मत आहे की, जो विलंब झालेला आहे, तो विलंब क्षमापित करण्यासारखा नाही. यामध्ये जे कोणी अधिकारी/कर्मचारी जबाबदार असतील त्यांच्यावर कारवाई करुन समितीला त्याबाबतचा अहवाल देण्यात यावा. जो १७ महिन्याचा विलंब झालेला आहे त्यामुळे शासनास अतिरिक्त ७८ लाख रुपये १७ महिन्यानंतर द्यावे लागले आहे. सदर ७८ लाख रुपयाबाबत समितीची भूमिका अशी आहे की, सदर टेंडर वेळेवर काढले असते तर अतिरिक्त पैसे द्यावे लागले नसते. यासाठी जे अधिकारी जबाबदार असतील त्यांच्यावर पंधरा दिवसाच्या आत कारवाई करुन त्याचा अहवाल समितीला देण्यात यावा असे समितीने सुचित केले असता, एल-२ बद्दल जर टेंडरमध्ये १०० वस्तुंची मागणी केल्यानंतर संपूर्ण प्रक्रिया झाल्यानंतर जर एल-१ ने जर ते १०० वस्तु पुरवू शकत नाही ते केवळ ५० वस्तुंचा पुरवठा करु शकतात, असे कळविल्यास अशा वेळेस लगेच एल-१ च्या किंमतीमध्ये ५० वस्तुंचा पुरवठा करु शकता का ? असे एल-२ ला विचारुन अशा प्रकारची दोन स्वतंत्र कंत्राट देण्यात येतात. जर संपूर्ण प्रक्रियेनंतर रि-टेंडर काढले तर एल-२ ला अशा प्रकारचे टेंडर देता येत नाही. अशी माहिती विभागीय प्रतिनिधींनी दिली.

याबाबत विभागाकडून दिनांक ७ सप्टेंबर, २०१७ रोजी प्राप्त झालेल्या माहितीमध्ये पुढील प्रमाणे नमूद केले आहे.

५.१६ मे.सिग्मा ऑटो क्राप्टस प्रा. लि.यांच्याकडून सदरचे काम पूर्ण करुन देणेबाबत पोलीस महासंचालक कार्यालयातील वरिष्ठ अधिकारी व कंपनीचे अधिकारी यांची वेळोवेळी संयुक्त बैठक घेण्यात आली होती. जेणेकरुन पुन्हा निविदा प्रक्रिया राबविण्यात येऊ नये. तसेच, अतिरिक्त रक्कम खर्च होऊ नये. परंतु कोणताही तोडगा निघालेला नाही. तसेच, सदरचा विलंब हा प्रशासकीय कारणामुळे झालेला आहे. सदरहू कार्यालयातील अधिकारी/कर्मचारी यांची १७ महिन्यांच्या विलंबास जबाबदारी दिसून येत नाही. म्हणून त्यांच्यावर कोणतीही कारवाई करण्यात आलेली नाही.

ज्या वेळेस अशा प्रकारचे टेंडर काढण्यात येते तेव्हा जी कंपनी विभागाची मागणी पुरवू शकत नाही, तेव्हा ती एल-१ कशा प्रकारे होऊ शकते ? यामध्ये १० निकष आहेत आणि त्यामध्ये पात्र असणारी कंपनी ही एल-१ होऊ शकते. Suppose you are asking for 100 items and if he not able to provide 50 items, how did you qualify him? अशी विचारणा समितीने केली असता, when we do the specifications, he complies with the specifications. When we are ready to place the orders, then L-1 expresses that he cannot supply. असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

In that case you can simply rule out. Just because he is L-1, you cannot allow him to participate in the bid itself. असे मत समितीने व्यक्त केले असता, In that case we have to go to L-2, who is higher than L-1 and it leads to more expenditure on the Government. असे विभागीय प्रतिनिधीनी अवगत केले.

५.१७ यासंदर्भात टेंडर प्रक्रियेच्या अनिश्चिततेबाबत विभागाला असे अपेक्षित होते की, रिवाईस टेंडरमध्ये रेट कमी येतील. It is common sense that in the next tender higher rates would come. विभागाकडून जो शासन निर्णय सांगण्यात येत आहे, तो या प्रकरणामध्ये लागू होत नाही. कारण विभागाकडून चॅसीची ऑर्डर विभागाने अगोदरच घेतलेली आहे. Then you are trying to comply all the purchase procedure. असे मत महालेखापालांनी व्यक्त केला असता, त्याबाबत सूचना करण्यात आलेली आहे. असे विभागीय प्रतिनिधींनी सांगितले.

जे अयोग्य होत आहे त्याकडे दुर्लक्ष केले तर ते योग्य होणार नाही. जो पर्यंत मागणी पूर्ण होत नाही तो पर्यंत त्यामध्ये कोणत्या तांत्रिक बाबी आहेत ? कोणत्या तांत्रिक बाबीवर सदर कंपनीस पात्र केले ? जर त्या कंपनीकडे मागणीप्रमाणे उपलब्धता नसेल तर कोणत्या तांत्रिक बाबीनुसार त्यास मान्यता देण्यात येते ? जी अनियमितता आहे त्यावर बोलण्याचा समितीला अधिकार आहे. जी कंपनी टेंडर मागणीप्रमाणे वस्तुंचा पुरवठा करु शकते तीच एल-१ असू शकते. विभागाकडून जो खुलासा करण्यात येत आहे. तोच मुळात बरोबर नाही असे मत समितीने व्यक्त करून विचारणा केली की, मे.सिग्मा कंपनीने कंत्राट मंजुर करुन रद्द केले. त्याबाबत विभागाने त्यावर काय कारवाई केली ? कंत्राटदारावर कारवाई करुन त्यास काळ्या यादीमध्ये टाकावयास हवे होते. तसेच विभागाने जे काही म्हटले आहे ते जरी समितीने मान्य केले तरी, १७ महिन्याचा विलंब झालेला आहे. विभागाने चेसीची डिलिव्हरी घेतलेली होती. जेव्हा मे महिन्यामध्ये सदर कंपनीने कंत्राट रद्द केले होते तेव्हा लगेच दुसरे टेंडर काढून सदर काम करता आले असते. अशा प्रकारचा विलंब या प्रक्रियेमध्ये झालेला आहे. विलंब झालेला आहे हे विभागास मान्य आहे, परंतु विलंबामुळे नुकसान झालेले आहे हे विभागास मान्य नाही.

लगेच दुसरे टेंडर काढले असते तर ७८ लाख रुपये लागले नसते असे मत समितीने व्यक्त केले व या दृष्टीने विभागाकडून याबाबतची जबाबदारी निश्चित करुन पंधरा दिवसाच्या आत कारवाई करुन त्याचा अहवाल समितीला देण्यात यावा. असे समितीने बैठकीच्या शेवटी सूचित केले.

अभिप्राय व शिफारशी :-

परिच्छेद क्रमांक ३.३.२ टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व :-

५.१८ पोलिस दलाचे आधुनिकीकरण या केंद्रीय पुरस्कृत योजने अंतर्गत गृह विभागाने ६३ ट्रुप कॅरीअर चॅसीस खरेदी आणि साठा बांधणी (body building) साठी मंजूरी दिली (मार्च २०१०) ही वाहने पोलीसांच्या ने-आणण्यासाठी ट्रुप कॅरीअर्स म्हणून वापरावयाची होती. पोलीस महासंचालक (DGP) यांनी ६३ चॅसीसचा पुरवठा रु. ४.७३ कोटींना करण्यासाठी मे. टाटा मोटर्स लि. यांना आदेश दिले (मार्च २०१०) चॅसीसचा पुरवठा १२ महिन्यांच्या हमी कालावधीसह एप्रिल आणि जुलै २०१० दरम्यान करण्यात आला.

विभागाच्या वार्षिक खरेदी योजनेनुसार (२००९- १०) ६३ पैकी २१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसवर साठा बांधणीसाठी डीजीपींनी निविदा मागविल्या (सप्टेंबर २००९). वैध कालावधीत (१५ ऑक्टोबर २००९) प्राप्त सहा देकारांपैकी विभागाच्या तांत्रिक समितीने मूल्यापन केले असता केवळ दोनच देकार पात्र ठरले. केवळ दोनच देकार पात्र ठरल्यामुळे विभागाने डिसेंबर, २००९ मध्ये निविदा भरण्यासाठी मुदतवाढीची सूचना (extension-notice) जारी केली. मुदतवाढीच्या कालावधीत (जानेवारी २०१०) प्राप्त सात देकारांपैकी पाच देकार तांत्रिक आधारावर नामंजूर करण्यात आले. जरी दोन निविदाकार, जे पूर्वी अपात्र झाले होते आणि ज्यांनी निविदा फेरसादर केली होती त्यांना, मॅन्यूअल क्लोज्ड चेंबर, हिटींग बल्ब आणि एक्झिट फॅन्स यांचे मूल्यमापनाचे मानके साध्य होत नसताना पात्र मानले गेले.

चार निविदाकारांचे वाणिज्यिक देकार (पूर्वी पात्र झालेल्या दोन निविदाकारासह) फेब्रुवारी २०१० मध्ये उघडण्यात आले आणि मे. सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस प्रा.लि. यांचा रु. ४ लाख प्रति नग हा देकार न्यूनतम असल्याचे आढळले. त्यानुसार, २१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसवर साठा बांधणीचे एकूण रु. ८४ लाख किंमतीचे पुरवठा आदेश (२० मार्च २०१०) डीजीपी यांनी मे. सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस यांना दिले. मे.सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस ज्यांचे देकार तांत्रिक कारणास्तव अमान्य केले होते. हे त्या दोन निविदा कारांपैकी एक निविदाकार होते. पुरवठा आदेशानुसार, सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांनी आठ आठवड्यात काम पूर्ण करणे आवश्यक होते. परंतु, हे काम उशीराने जून आणि डिसेंबर २०१० दरम्यान पूर्ण झाले ज्याकरीता रु.१.७५ लाखाचा दंड जानेवारी २०११ मध्ये वसूल करण्यात आला होता.

जरी निविदा अटींप्रमाणे निविदेतील परीमाणाच्या फक्त २५ टक्क्यापर्यंतच्या (पाच नग) परिमाणासाठी पुनश्च आदेश (repeat order) देता येत असले तरी विभागाकडून डीजीपी यांनी सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस यांना उर्वरीत ४२ चॅसीसवर साटा बांधणीचे पुनश्च आदेश दिले (३० मार्च २०१०). सिग्मा ऑटो क्राफ्टस यांनी पुनश्च आदेश पूर्तता करण्यास त्यांची असमर्थता कळवली (मे २०१०) परिणामस्वरुप डीजीपी यांनी डिसेंबर २०११ मध्ये आदेश रद्द केले. सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस यांनी पुनश्च पुरवठा आदेशाची पूर्तता करण्यास असमर्थता व्यक्त केल्यानंतर १७ महिन्यांनी नोव्हेंबर २०११ मध्ये ४२ चॅसीसवर साठा बांधणीसाठी डीजीपी यांनी नव्याने निविदा मागविल्या. ॲन्थनी गॅरेजेसची रु. ६.३३ लाख प्रति नग हा न्यूनतम देकार स्वीकृत करण्यात येऊन राज्य स्तरीय खरेदी समितीकडे मार्च २०१२ मध्ये पाठविण्यात आला. जो ऑगस्ट २०१२ पर्यंत प्रलंबित होता. १७ महिन्यांच्या कालापव्ययानंतर नव्याने निविदा मागविण्यासाठी विभागाकडे कोणतेही समर्थनीय कारण नव्हते. निविदा अटींप्रमाणे विभागाने सिग्मा ऑटो क्रॉफ्टस यांना रु. ४ लाख प्रति नग प्रमाणे फक्त पाच चॅसीसचे पुनश्च आदेश द्यायला हवे होते आणि त्याचवेळी उर्वरीत ३७ चेसीसचे गरजेनुसार मार्च २०१० मध्ये फेर निविदा काढायला हव्या होत्या ज्यामुळे ॲन्थनी गॅरेजेसच्या रु. ४.२० लाख प्रति नग या त्यावेळच्या देकाराचा फायदा उठवता आला असता. हा व्यवहार्य मार्ग न अवलंबल्यामुळे विभागाला रु. ७८.८१ लाखाचे टाळता येण्याजोगे वित्तीय दायित्व सहन करावे लागले. तसेच टाटा मोटर्स लिमिटेड कडून एप्रिल आणि जुलै, २०१० दरम्यान घेतलेल्या रु. ३.१५ कोटींच्या ४२ चॅसीस विनावापर पडून राहीला. त्यामुळे विभाग जी हमी एप्रिल आणि जुलै २०११ दरम्यान समाप्त झाली, तीचा फायदा घेण्यापासून वंचित राहिला. नवीन ट्रुप कॅरीयर देखील पोलीस बंदोबस्त (policing) साठी भरपूर कालावधीसाठी अप्राप्त राहीले असे आक्षेप महालेखाकार यांनी त्यांचे परिच्छेदात नोंदविलेले आहे.

टुप कॅरियर २१ गाड्यांच्या साठा बांधणीचे कंत्राट एल-१ ला देण्यात आले. त्या नंतर पुन्हा त्याच कंत्राटदारास २००% वाढीव म्हणजे ४२ गाड्यांच्या साटा बांधणीचे पुनर्प्रत्ययी (Repeat Order) आदेश देण्यात आले. संबंधित कंत्राटदाराने हे काम करता येणे शक्य नाही असे विभागाला लेखी स्वरुपात कळविल्यानंतर पुन्हा ई-टेंडर करण्यात आले. ई-टेंडरमुळे किंमत रु. ७८ लाख ८१ हजाराने जास्त झाली. या सर्व प्रक्रियेस १७ महिने विलंब झाला. यामुळे शासनाचे आर्थिक नुकसान झाले असा मुळ आक्षेप महालेखापालांचा आहे.

टेंडर प्रक्रियेच्या अनिश्चिततेबाबत विभागाला असे अपेक्षित होते का, कि रिवाईज टेंडरमध्ये रेट कमी येतील. पुनर्निविदा काढली तर त्याचे दर जास्तच येणार हे माहितच असताना मग हा विलंब का करण्यात आला. निविदेमध्ये L-2 असलेली मे.अॅन्थोनी गॅरेजेस या कंपनीने प्रथम रु. ४.४२ लक्ष एवढ्या रकमेची निविदा सादर केली होती व १७ महिन्याच्या विलंबानंतर राबविण्यात आलेल्या निविदा प्रक्रियेत मे. ॲन्थोनी गॅरेजेस यांनी पुन्हा निविदा सादर करुन सुधारीत दर रु. ६.३३ लक्ष एवढा सादर केला व या दराची मे. ॲन्थोनी गॅरेजेसची निविदा पात्र ठरली व मान्य करण्यात आली. १७ महिन्यांचा विलंब लागला नसता व लगेच निविदा प्रक्रिया राबविली असती तर दोन निविदेमधील दरामध्ये असलेली ही मोठी तफावत निश्चितच कमी असती व तो अतिरिक्त खर्च विभागाला टाळता आला असता.

मे.सिग्मा कंपनीने कार्यादेश स्विकारल्यानंतर वाढीव काम करण्यास असमर्थता दर्शविल्यामुळे पुढील कंत्राटाच्यावेळी त्या कंपनीला ब्लॅकलिस्ट केले. परंतु या सर्व प्रक्रियेत झालेल्या १७ महिन्यांच्या विलंबाबाबत व परिणामी वाढलेल्या खर्चाबाबत विभागाने कोणत्याही संबंधित अधिका-यांवर जबाबदारी निश्चित करुन कारवाई केली नाही. विभागाने समितीसमोर हा विलंब झाल्याचे मान्य केले. तरीही महालेखाकारांनी हे आक्षेप नोंदवून जवळजवळ ५ वर्षांचा कालावधी होऊनही समितीने हा विषय साक्षीला घेईपर्यंत याची साधी दखलही विभागाने घेतली नाही. वास्तविकतः विभागाने समितीसमोर येताना संबंधितांवर कारवाई करुन येणे अभिप्रेत होते. परंतु तसे न केल्यामुळे दरम्यानच्या काळात यातील अनेक अधिकारी सेवानिवृत्त देखील झालेले असतील. या सर्व कालापव्ययामुळे विभागाकडे प्राप्त झालेल्या ४२ चॅसीस तशाच पडून राहिल्या ज्याचा वापर करता आला नाही व पावसामुळे त्या खराबही झाल्या.

मे.सिग्मा कंपनीने कार्यादेश स्विकारुन नंतर काम करण्यास असमर्थता दर्शविली. यासाठी त्यांचे डिपॉझीट विभागाने जप्त केले काय ? अशी समितीने विचारणा केली असता मे. सिग्मा कंपनीने १२ नगांसाठी २,६४,०००/- व २० नगांसाठी ५,०४,०००/- रक्कमेची दिलेली बँक गॅरेंटी दि. २९.०९.२०११ रोजी संपुष्टात आल्याने ती जप्त करुन शासन खाती जमा करणे शक्य झालेले नाही असे विभागाने समितीसमोर स्पष्ट केले.

या संपुर्ण प्रकरणाची चौकशी करुन १७ महिन्याच्या विलंबामुळे झालेल्या अतिरिक्त खर्चाबाबत जे अधिकारी जबाबदार असतील त्यांच्यावर १५ दिवसांच्या आत कारवाई करुन त्याचा अहवाल समितीला देणेबाबत निर्देशीत करण्यात आले असता समितीला लेखी स्वरुपात कळविण्यात आले की, पुन्हा निविदा प्रक्रिया राबविण्यात येऊ नये यासाठी विभागाचे वरिष्ठ अधिकारी व कंपनीचे अधिकारी यांच्या वेळोवेळी संयुक्त बैठका झाल्या. परंतु त्यात तोडगा निघू शकलेला नाही व हा विलंब प्रशासकीय कारणामुळे झालेला असल्यामुळे सदरहु कार्यालयातील अधिकारी/कर्मचारी यांची १७ महिन्यांच्या विलंबास जबाबदारी दिसून येत नाही. त्यामुळे त्यांचेवर कोणतीही कारवाई करण्यात आलेली नाही असे विभागाने समितीला कळविले.

या संदर्भात साक्षीदरम्यान समितीने विचारणा केली की, मे.सिग्मा कंपनीला २१ ट्रुप कॅरीअर चॅसीसवर साटा बांधणीचे काम दिल्यानंतर दिलेली रिपीट ऑर्डर ही २०० टक्क्यांपेक्षा जास्त आहे. महालेखाकारांच्या म्हणण्यानुसार ही ऑर्डर २५ टक्क्यांच्या वर देता येत नाही. यावर विभागाने स्पष्ट केले की, उद्योग विभागाच्या दि.२.१.१९९२ च्या शासन निर्णयानुसार रिपीट ऑर्डर २०० टक्क्यांनी देण्यास अनुमती होती. ज्यावर महालेखाकारांनी समितीसमोर व त्यानंतर लेखी पत्राद्वारे आक्षेप नोंदवित (**विवरण क्रमांक २ सोबत जोडल्याप्रमाणे**) उपरोक्त शासन निर्णय हा भांडार खरेदीसाठी लागू असून ही प्रश्नाधीन रिपिट ऑर्डर ही ट्रुप कॅरीअवर चॅसीसवर साठा बांधणी संदर्भातील असून या शासन निर्णयाचा आधार घेऊन विभागाला अशाप्रकारे २०० टक्क्याने रिपीट ऑर्डर देता येणार नाही असे समितीसमोर स्पष्ट केले.

वास्तविकतः ही संपुर्ण निविदा प्रक्रिया राबविताना निविदाकारांना पात्र व अपात्र ठरविण्यासाठी अवलंबिलेली कार्यपध्दती व निकष यात पारदर्शकतेचा व मार्गदर्शक तत्वे व नियमांचा काटेकोर पालनाचा अभाव दिसून येतो व निविदा अटी शर्तींचे तंतोतंत पालन झाले किंवा कसे याबाबत शंका घेण्यास निश्चितच वाव असून महालेखाकारांनी याबाबत त्यांच्या परिच्छेदात आक्षेपही नोंदविलेला आहे. मे.सिग्मा या निविदा स्विकृत कंपनीचे देकार अगोदर तांत्रिक कारणास्तव अमान्य करण्यात आले होते. अशा कंपनीची निविदा न्युनतम देकाराच्या आधारे मान्य करणे समर्थनीय नसल्याचे महालेखाकारांचे आक्षेप आहेत. याचाच अर्थ सर्व अपात्र कंपन्यांमध्ये स्पर्धा करुन एका अपात्र कंपनीस काम दिले गेले असे म्हटले तर ते वावगे ठरणार नाही.

त्याचप्रमाणे ही निविदा प्रक्रिया ही २१ साटा बांधणीच्या कामासाठी राबविली असताना विभागाने रिपीट ऑर्डरच्या माध्यमातून मे.सिग्मा कंपनीला ४२ चॅसीसवर साटा बांधणीचे पुनःश्च आदेश दिले. मग या सर्वच चॅसीसच्या साटा बांधणीसाठी एकत्रित निविदा प्रक्रिया का राबविण्यात आली नाही, एकुण ६३ चॅसीससाठी निविदा प्रक्रिया राबविली असती तर कामाची वाढती व्याप्ती पाहता हे निविदेचे दर वेगळे अथवा कमी देखील असण्याची शक्यता नाकारता येणार नाही व काम करण्यास समर्थतेच्या निकषावर मे.सिग्मा कंपनी पात्र देखील ठरली नसती. एवढेच नव्हे तर मे.सिग्मा कंपनीला जवळजवळ २०० टक्क्याने

वाढीव रिपीट ऑर्डर देताना त्या कंपनीच्या तांत्रिक व आर्थिक क्षमतेची कोणतीही तपासणी अथवा शहानिशा न करता कंपनीची मान्यता गृहीत धरुनच ही वाढीव कामासाठीची प्रक्रिया राबविली. विभाग सदर कंत्राटदारास वाढीव काम स्विकारण्यास बांधील करु शकत नाही. ही बाब अत्यंत आक्षेपार्ह असून विभागांतर्गत नियोजनाचा अभाव दर्शविणारी आहे. ज्याची परिणती मे.सिग्मा कंपनीने हे वाढीव काम स्वीकारुन नंतर करण्यास असमर्थता दर्शविली व त्यामुळे विभागाला १७ महिन्यानंतर पुनर्निविदा काढावी लागली जी रु.७८ लाख ८१ हजार एवढ्या वाढीव दराने अन्य कंपनीला द्यावी लागली. तसेच विभागाने दुस-यांदा राबविलेली निविदा प्रक्रिया ही १७ महिन्यांच्या विलंबाने राबविली. त्यामुळे वाढीव खर्चातील मोठ्या प्रमाणातील तफावत दिसण्यामागील महत्वाचे कारण हा १७ महिन्याचा विलंब कारणीभूत आहे आणि निधी खर्च करुन खरेदी केलेले चॅसीसपण १७ महिने विनावापर पडून राहिल्यामुळे ते उपयोगात आले नाहीत.

शिफारशी

५.१९ महालेखाकारांनी या परिच्छेदासंदर्भात नोंदविलेले गंभीर स्वरुपाचे आक्षेप, त्यास विभागाने दिलेले लेखी उत्तर, त्यावर समितीने घेतलेली साक्ष व त्यानंतर समितीला आश्वासित केल्याप्रमाणे विभागाने सादर केलेली आश्वासित माहिती याची सखोल छाननी केली असता विभागाने राबविलेली ही निविदा प्रक्रिया निकषानुसार व पारदर्शक नव्हती. विभागाने राबविलेल्या या संपुर्ण निविदा प्रक्रियेत पात्र व अपात्र निविदाकार ठरविण्यासाठी अवलंबिलेल्या कार्यपध्दतीबाबत शंका घेण्यास निश्चितच वाव असून सर्व अपात्र कंपन्यांमध्ये स्पर्धा करुन एका अपात्र कंपनीस काम दिले गेले असे म्हटले तरी वावगे ठरणार नाही. त्यातच २०० टक्क्याने दिलेली रिपीट ऑर्डर, त्यासाठी आधार घेण्यात आलेला उद्योग विभागाचा दि.२.१.१९९२ चा शासन निर्णय, सदरहु शासन निर्णय या साठा बांधणीच्या कामासाठी लागू होऊ शकतो काय ? तसेच या शासन निर्णयाच्या अवलंबाबाबत महालेखाकारांनी नोंदविलेला तीव्र आक्षेप, विभागाने जवळजवळ १७ महिन्यांच्या विलंबाने राबविलेली पुनर्निविदा प्रक्रिया, परिणामी रु.७८ लाख ८१ हजार रुपयांचा झालेला अतिरिक्त खर्च, कंत्राटदाराच्या बँक डिपॉझीटची मुदत संपल्यामुळे त्याचे रोखीकरण करणे शक्य न होणे, या सर्वच बाबींची सखोल चौकशी होणे आवश्यक आहे. तसेच या १७ महिन्याच्या विलंबाबाबत संबंधित अधिका-यांवर कारवाई करुन १५ दिवसांच्या आत समितीला अहवाल सादर करावा असे समितीने दिलेल्या निर्देशानुसार समितीला सादर केलेल्या लेखी आश्वासित माहितीमध्ये विभागाने यात कोणताही अधिकारी जबाबदार नसून प्रशासकीय कारणास्तव हा विलंब झाल्यामुळे संबंधितांवर कोणतीही कारवाई करण्यात आलेली नाही असे कळविणे, या सर्व बाबींची सखोल चौकशी होण्याची निश्चितच आवश्यकता असल्याचे समितीचे स्पष्ट मत आहे. एकूण ६३ चॅसीसच्या साटा बांधणीच्या निविदा एकत्रितरित्या न काढणे, तसेच उरलेल्या ४२ चॅसीसच्या साटा बांधणीची निविदा १७ महिने उशिराने काढल्याने चॅसीसचा १२ महिन्याचा हमी कालावधी देखील व्यपगत झाला. तसेच निधी खर्च करुन खरेदी केलेले चॅसीसपण १७ महिने विनावापर पडून राहिल्यामुळे ते उपयोगात न येणे व याउपर जास्तीचे रु.७८.७१ लक्ष खर्च करावे लागणे ही अतिशय गंभीर बाब असून या सर्व बाबींना विभागाचे अधिकारी पूर्णतः जबाबदार आहेत. अतः या संपूर्ण प्रकरणाची सखोल चौकशी विभागबाह्य सनदी अधिकारी दर्जाच्या अधिका-यांमार्फत करण्यात यावी व सर्व दोषींवर कारवाई करण्यात यावी व केलेल्या कारवाईची माहिती समितीस ३ महिन्यांच्या आत कळविण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

५.२० सदरहु विषयावर चर्चा करतेवेळी अवलंबिण्यात आलेल्या उद्योग विभागाच्या दि. २.१.१९९२ च्या शासन निर्णय क्र.१०८८/(२५१२)/उद्योग-६ मध्ये भांडार खरेदीबाबत अनेक बाबी नमूद व स्पष्ट करण्यात आलेल्या आहेत. ज्यात "मुळ आदेशातील संख्या आणि /किंमती यापेक्षा पुनर्प्रत्ययी आदेश २०० टक्क्यांपर्यंत मर्यादित असावा" असे नमूद करण्यात आले आहे. हा शासन निर्णय सदरहु आक्षेपित परिच्छेदाधीन निविदा प्रक्रियेस लागू होतो किंवा कसे ही बाब चौकशीमध्ये स्पष्ट होईलच. परंतु यामध्ये भांडार खरेदीसाठी पुनर्प्रत्ययी आदेशासाठी असलेली २०० टक्क्यांपर्यंतची मर्यादा ही अवास्तव व अतिशय जास्त असल्याचे मत महालेखाकारांनी नोंदविले व त्यास वित्त विभागाने देखील सहमती दर्शविली व ही रिपीट ऑर्डर २५ टक्क्यांच्या मर्यादेत अनुज्ञेय करण्याच्या दृष्टीने शासन निर्णयात सुधारणा करण्याची शिफारस लोकलेखा समितीने शासनास करावी अशी विनंती समितीस पत्राद्वारे केलेली आहे. वास्तविकतः हा शासन निर्णय अत्यंत जुना असून त्या काळात राबविण्यात येणारी निविदा प्रक्रिया व सद्यःस्थितीत शासनाने अवलंबिलेले निविदा प्रक्रियेसंदर्भातील धोरण पाहता या शासन निर्णयाचा पुनर्विचार करण्याची आवश्यकता आहे. मध्यंतरीच्या कालावधीत या शासन निर्णयात काही बदल अथवा सुधारणा झाल्या किंवा कसे ही बाब समितीसमोर स्पष्ट होऊ शकली नाही. अतः शासनाने या शासन निर्णयाचा फेरआढावा घ्यावा व त्यातील पुनर्प्रत्ययी आदेश (Repeated Order) बाबत असलेल्या २०० टक्क्यांच्या मर्यादेच्या तरतूदीचा पुनर्विचार करावा व योग्य तो निर्णय शासन स्तरावरुन घ्यावा व या संदर्भात केलेला कार्यवाहीची माहिती समितीस १ महिन्याच्या आत देण्यात यावी अशी समितीची शिफारस आहे.

परिशिष्ट-अ

विवरणपत्र–१

(परिच्छेद क्र. ३.३.२)

मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण आणि शासकीय विभागाकडून वस्तू खरेदी करताना घ्यावयाची खबरदारी तसेच लघुउद्योग, सार्वजनिक उपक्रम, इत्यादी, यांना द्यावयाची प्राधान्ये-सवलती याबाबत.

संगणक संकेतांक

महाराष्ट्र शासन

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग

शासन निर्णय, क्र. भांखस. १०८८/(२५१२)/उद्योग-६,

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२,

दिनांक २ जानेवारी १९९२

पूर्वपीठिका

शासनाला आवश्यक असणाऱ्या वस्तू खरेदी करताना मध्यवर्ती खरेदीमुळे होणारा विलंब टाळण्यासाठी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करणे आवश्यक वाटल्याने शासनाने दिनांक १८ मार्च १९७६ च्या शासन निर्णयान्वये एक समिती नियुक्त केली होती व त्या समितीच्या शिफारशींच्या अनुषंगाने मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे विकेंद्रीकरण करून त्यात सुसूत्रता व सुलभीकरण आणण्यात आले होते. त्यानंतरच्या काळात दळणवळणातील सुविधा, उद्योगांचे विकेंद्रीकरण व मागास भागात उद्योग स्थापण्यासाठी शासनाने देऊ केलेल्या प्रोत्साहनामुळे झालेली औद्योगिक वाढ व शासनात आवश्यक असणाऱ्या मालाची राज्यात सर्वत्र उपलब्धता यामुळे सध्या अस्तित्वात असलेल्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या कामाचे अधिक विकेंद्रीकरण करण्यासाठी तसेच लघुउद्योगासाठी राखीव वस्तूंच्या यादीचे पुनर्विलोकन, लघुउद्योग, सार्वजनिक उपक्रम, अंध व अपंग यांच्या संस्था व इतर संस्था यांना सध्या देऊ केलेले प्राधान्य व आरक्षण इत्यादी सवलतींचे पुनर्विलोकन करण्यासाठी शासनाने विकास आयुक्त (उद्योग) यांच्या अध्यक्षतेखाली एक समिती जून १९८७ मध्ये स्थापन केली होती. सदर समितीवर विविध विभागांना प्रतिनिधित्व देण्यात आले होते. समितीने महालेखापाल, महाराष्ट्र, मुंबई यांचे विचार, तसेच गुजरात, मध्यप्रदेश, तामिळनाडू, कर्नाटक या जवळच्या राज्यांतील खरेदी संघटनेच्या कार्यवाहीची माहिती घेऊन तसेच वैद्यकीय शिक्षण व औषधिद्रव्ये विभागाच्या खरेदीबाबत लेंटिन आयोगाच्या शिफारशींवर विचार केला व तदनुषंगाने सदर समितीने आपला अहवाल दिनांक २७ डिसेंबर १९८८ रोजी शासनाला सादर केला. या अहवालावर भांडार खरेदी संघटनेमध्ये सखोल चर्चा करण्यात आली. तसेच समितीच्या अहवालावर संबंधित विभागांची मतेही जाणून घेण्यात आली. समितीने विकेंद्रीकरणासंबंधी, विभागवार वस्तू खरेदीबाबत तसेच किमती प्राधान्य, खरेदीसाठी आरक्षण वगैरेबाबत शिफारशी केल्या आहेत.

समितीच्या सर्व शिफारशींवर मंत्रिमंडळ पातळीवर चर्चा होऊन शासनाने खालीलप्रमाणे निर्णय घेतले आहेत :—

शासन निर्णय

१. भांडार खरेदी संघटनेच्या कार्यपद्धती व विकेंद्रीकरणाबाबत क्र. एसपीओ-१०७७/६०९९३ (डीएसपीओ. ५७२)/उद्योग-६ दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ च्या समग्र शासन निर्णयानंतरही बरेच शासन निर्णय प्रसृत करण्यात आले होते. या सर्व शासन निर्णयांचे सुसूत्रीकरण, आवश्यक तेथे बदल व एकत्रीकरण करण्याची आवश्यकता बऱ्याच काळापासून शासनाच्या विचाराधीन होती. समितीने केलेल्या शिफारशींच्या अनुषंगानेही काही बाबतीत बदल आवश्यक असल्यामुळे सुधारित आदेश या शासन निर्णयाद्वारे विहित करण्यात येत आहेत.

विभागवार खरेदी

२. सध्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी करण्यात येत असलेल्या वस्तूंपैकी परिशिष्ट एकमध्ये दर्शविलेल्या एकूण १८ वस्तू या एखाद्याच विभागाला खरेदीसाठी आवश्यक असल्यामुळे त्या त्या संबंधित विभागाने, आवश्यकतेनुसार खरेदी करावयाच्या आहेत. या वस्तूंच्या पुरवठ्यासाठी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत दर करार/संख्या करार यापुढे करण्यात येणार नाही. परिशिष्ट एक-मधील ज्या वस्तू एकापेक्षा अधिक विभागांना खरेदी करणे आवश्यक असेल त्यासाठी संबंधित प्रशासकीय विभागांच्या सचिवांशी विचार-विनिमय करून एक संयुक्त समितीमार्फत दर/संख्या करारावर खरेदीची व्यवस्था करावी.

मुद्रण व लेखनसाहित्य

३. शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय यांच्यामार्फत सध्या खरेदी होत असलेल्या वस्तूंच्या व्यतिरिक्त अधिकच्या २८ वस्तूंची खरेदी त्यांच्याकडे सोपविण्यात येत आहे. त्यामुळे शासन निर्णय, दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ च्या सहपत्रातील परिशिष्ट "क" मधून या वस्तू वगळण्यात येत आहेत. शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालयाने आवश्यकतेनुसार या वस्तूंबाबत दर करार/संख्या करार

निश्चित करावयाचे आहे. सदर २८ वस्तूंची यादी परिशिष्ट दोनमध्ये दिलेली आहे. शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालयाच्या कामगाऱ्या व त्या वस्तूंची खरेदी किंमत वार्षिक रु. १० लाखांपेक्षा अधिक आहे अशा वस्तूंच्या खरेदी संबंधात शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक पीपीएम. १०९०/(८९६५)/उद्योग-६, दिनांक १ सप्टेंबर १९९० अन्वये एक उच्चस्तरीय भांडार खरेदी समिती नेमण्यात आली आहे. या आदेशातील समितीच्या रचनेत अंशतः फेरफार करून आता खालील सदस्यांची भांडार खरेदी समिती या प्रयोजनार्थ नेमण्यात येत आहे :—

(१) उप सचिव (उद्योग), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग .. .. .. अध्यक्ष
(२) उद्योग सहसंचालक (भांडार खरेदी), उद्योग संचालनालय .. .. .. सभासद
(३) संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय .. .. .. सभासद
(४) उप संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय .. .. .. निमंत्रक

तथापि, एकूण वार्षिक खरेदी रु. १० लाखांपेक्षा कमी असणाऱ्या वस्तूंच्या खरेदीच्या बाबतीत शासन निर्णय, दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ नुसार नेमण्यात आलेल्या संचालनालयांतर्गत कार्यालयीन समितीमार्फत खरेदी करण्यात यावी.

सार्वत्रिक निवडणुकीसाठी आवश्यक असणाऱ्या वस्तूंच्या खरेदीबाबत शासन निर्णय, दिनांक ५ नोव्हेंबर १९६६ तसेच ३ ऑक्टोबर १९७९ अन्वये आदेश देण्यात आले होते. आता या सर्व वस्तू सार्वत्रिक निवडणुकीच्या वेळी संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय यांनी मुख्य निवडणूक अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य यांचे "तातडीचे खरेदी पद्धत" अन्वये प्रमाणपत्र मिळवून तसेच तातडीची खरेदी पद्धत अवलंबून खरेदी करावयाच्या आहेत. सदर खरेदीसाठी खालीलप्रमाणे एक भांडार खरेदी समिती नेमण्यात येत आहे :—

(१) उप सचिव (उद्योग), उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग .. .. .. अध्यक्ष
(२) उप सचिव, सामान्य प्रशासन विभाग/उपमुख्य निवडणूक अधिकारी .. .. सभासद
(३) उद्योग सहसंचालक (भांडार खरेदी), उद्योग संचालनालय .. .. .. सभासद
(४) संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय .. .. .. सभासद
(५) उप संचालक, शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय .. .. .. निमंत्रक

कारागृह विभागाकडून खरेदी

४. कारागृह विभागाकडून खरेदी करण्यासाठी काही वस्तू यापूर्वीच शासन निर्णय, क्रमांक भांखस. १०८७/३१२५०२/(२४४०)/उद्योग-६, दिनांक २६ ऑगस्ट १९८७ अन्वये आरक्षित करण्यात आल्या आहेत. या वस्तूंच्या यादीत आणखी ४ वस्तूंचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे त्या म्हणजे—(१) स्टील फोल्डींग कॉट्स (प्लेन), (२) स्टील फोल्डींग कॉट्स (क्रिसक्रॉस), (३) मॉस्क्युटो नेट्स व (४) बॅरेक ब्लँकेट. महानिरीक्षक, कारागृहे यांनी या वस्तूंचे आन्यंताभाव दर गृह विभागाने ठरवून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांप्रमाणे प्रत्येक वर्षी ३१ मार्चपर्यंत ठरवून ते सर्व विभागांना माहितीसाठी पाठवावेत. कारागृह विभागाकडून वेळेवर व नियमित पुरवठा न झाल्यामुळे विभागांना वस्तू खरेदीबाबत अडचणी येऊ नयेत यासाठी ज्या वस्तूंच्या पुरवठ्याबाबत कारागृह विभाग असमर्थ असेल अशा वस्तूंची खरेदी संबंधित विभागांनी या वस्तू उत्पादन करीत असलेली राज्य शासनाची महामंडळे, शासकीय/निमशासकीय संस्था (परिशिष्ट पाचमध्ये दर्शविल्याप्रमाणे) यांचेकडून भांडार खरेदी संघटनेने ठरवून दिलेल्या दराने खरेदी करण्यास मुभा राहील.

महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळामार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तू

५. लघुउद्योग निर्मित वस्तू खरेदी करताना राज्याच्या सर्व भागांतील लघुउद्योजकांना वाव मिळावा व त्यामुळे निर्माण झालेल्या स्पर्धेतून शासनास अधिकाधिक दर्जेदार वस्तू माफक किंमतीत सर्वत्र मिळाव्यात या सार्वजनिक हिताच्या दृष्टिकोनातून लघुउद्योजकांना विक्रीसहाय्य करणाऱ्या महाराष्ट्र लघु उद्योग विकास महामंडळाकडून खरेदी करण्यासाठी शासनाच्या विविध विभागांना लागणाऱ्या एकूण १५ वस्तूंची खरेदी यापुढे सदर महामंडळातर्फे करण्याचे शासनाने ठरविले आहे. या वस्तूंची यादी सदर निर्णयाच्या परिशिष्ट तीन येथे दर्शविली आहे. या खरेदीसाठी सध्या अस्तित्वात असलेल्या भांडार खरेदी समितीकडून दर करार निश्चित करण्यात येतील. या समितीवर महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाचा प्रतिनिधी व बहुसंख्य खरेदीदार विभागांचा प्रतिनिधी यांना निमंत्रित म्हणून बोलाविण्यात यावे. या वस्तू खरेदीसाठी महामंडळाने त्यांच्याशी संलग्न तसेच इतर लघुउद्योजकांकडून निविदा मागवून उक्त समितीच्या निर्णयानुसार दर करार/संख्या करार निश्चित करावयाचा आहे. यासाठी सध्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून पाळण्यात येत असलेल्या कार्यपद्धतीचा अवलंब महामंडळाने करावयाचा आहे. सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे, शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी सदर वस्तूंची खरेदी महामंडळामार्फत करावी असे बंधन राहील.

मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी

६. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून यापुढे खरेदी करावयाच्या वस्तूंची यादी परिशिष्ट चारमध्ये दर्शविण्यात आलेली आहे. तंत्रज्ञानाचा होणारा विकास व त्यामुळे बदलणारी शासकीय विभागांची गरज लक्षात घेता या यादीत बदल करण्याचे अधिकार सचिव (उद्योग) यांना राहतील.

शासकीय व इतर संस्थांकडून उत्पादित वस्तूंचे दर ठरविण्यासंबंधीची कार्यपद्धती

७. शासनाचा अंगीकृत व्यवसाय जसे, लिडकॉम, महाराष्ट्र राज्य मत्स्योद्योग महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ तसेच इतर सहकारी संस्था तसेच अंध व अपंग यांच्या धर्मादाय संस्था, पुनर्वसन उत्पादन केंद्र, उल्हासनगर व पिंपरी आणि अशाच सार्वजनिक सेवाभावी संस्थांनी उत्पादित केलेल्या मालाची खरेदी शासनाच्या वेगवेगळ्या विभागांकडून यापूर्वी प्रसृत करण्यात आलेल्या शासन निर्णयान्वये करण्यात येते. यापुढे परिशिष्ट पाचमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे अशा उत्पादन संस्था व त्यांच्यासमोर दर्शविलेली उत्पादने त्या त्या संस्थांकडून खरेदीसाठी राखून ठेवण्यात येत आहेत. तथापि, या सर्व वस्तूंच्या किमतीची वेगवेगळ्या संस्थांकडून वेगवेगळ्या दराने आकारणी होत असल्यामुळे, तसेच एखाद्या संस्थेकडून वस्तूंचा वेळीच पुरवठा न झाल्यामुळे शासकीय विभागांना अडचण येऊ नये या दृष्टिकोनातून संबंधित संस्थांकडून पुरवठा करण्यात येणाऱ्या वस्तूंची किंमत ठरविण्याचे अधिकार यापुढे सध्या अस्तित्वात असलेल्या मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेच्या सामान खरेदी समितीकडे सोपविण्यात आले आहेत. वस्तूंचे दर ठरविताना संबंधित संस्थांच्या वतीने प्रतिनिधित्व करण्यासाठी म्हणून संबंधित प्रशासकीय विभागातील उप सचिव दर्जाच्या अधिकाऱ्यास या समितीवर निमंत्रक म्हणून बोलाविण्यात यावे. सध्या या वस्तूंच्या किमती ठरविण्याबाबत अस्तित्वात असलेल्या विभागवार समित्या बरखास्त करण्यात येत आहेत. दर ठरविताना बाजारभाव तसेच उत्पादन खर्च यांचा साकल्याने विचार करण्यात यावा. या सर्व संस्थांनी वस्तूंबाबतचे दर मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत दरवर्षी १ मे पूर्वी निश्चित करून ते सर्व विभागांना कळवायचे आहेत. तसेच ज्या वस्तूंच्या बाबतीत वस्तू पुरवठा करण्यास सदर संस्था असमर्थ असतील अशा वस्तूंची यादी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेस त्यांनी दिनांक १ मार्च पूर्वी द्यावयाची आहे. सदर वस्तूंची यादी मिळाल्यानंतर मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेने नेहमीच्या पद्धतीचा अवलंब करून दर करार करावयाचा आहे. एखाद्या वस्तूचा पुरवठा परिच्छेद-५ तसेच परिच्छेद-७ मध्ये नमूद केलेल्या संस्था या दोहोंकडून होणार असेल तर त्या वस्तूंची किंमत सारखीच असावी याची दक्षता संबंधित खरेदी समितीने घ्यावयाची आहे.

विभागवार वस्तू खरेदीची कार्यपद्धती

८.१. प्रत्येक विभागाने वस्तू खरेदीसंबंधी एक खरेदी समिती स्थापन करण्याविषयी दिनांक २१ फेब्रुवारी १९७८ रोजी शासकीय आदेश प्रसृत करण्यात आले होते. काही मोजकेच विभाग वगळता अशा विभागवार समित्या स्थापन झाल्याचे दिसून येत नाही. प्रत्येक विभागाने यापुढे वस्तू खरेदी करताना त्यासाठी विभागीय खरेदी समिती स्थापन करावी व या समितीद्वारे दर करार किंवा संख्या करार करण्यात यावा. जरूर वाटल्यास या समितीवर भांडार खरेदी संघटनेच्या अधिकाऱ्यांची सभासद म्हणून नेमणूक करावी.

८.२. मध्यंतरी राज्य शासनाने नेमलेल्या लेटिन आयोगाने मध्यवर्ती भांडार खरेदी समितीच्या कार्यपद्धतीत सुटसुटीतपणा आणण्यासाठी काही उपयुक्त शिफारशी केल्या होत्या. या शिफारशी परिशिष्ट सहा येथे दर्शविण्यात आल्या आहेत. या शिफारशींची अंमलबजावणी मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून तसेच संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांच्या खरेदी समितीकडून यापूर्वीच करण्यात आली आहे. सर्व विभागीय समित्यांनासुद्धा सदर शिफारशी बंधनकारक आहेत. विभागवार समित्यांनी या सर्व शिफारशींची अंमलबजावणी यापूर्वीच केली नसल्यास हा शासकीय आदेश निर्गमित होईल त्या दिनांकापासून तात्काळ करावयाची आहे.

८.३. विभागवार खरेदी करताना निविदा काढण्यापासून माल स्वीकारण्यापर्यंत व्यवहारासंबंधीच्या पद्धतीविषयी सविस्तर सूचना "मॅन्युअल ऑफ ऑफिस प्रोसीजर फॉर परचेस ऑफ स्टोअर्स बाय दी गव्हर्नमेंट डिपार्टमेंट्स" मध्ये देण्यात आल्या आहेत. तथापि, शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, या महत्त्वाच्या तरतुदींतील खाली दिलेल्या काही महत्त्वाच्या तरतुदींचे पालन यथायोग्य होत नसल्याचे आढळून येते :—

(अ) निविदा प्रसिद्ध झाल्यानंतर पुरवठादारांना निविदा भरण्यासाठी कमीत कमी तीन आठवड्यांचा कालावधी द्यावा, असे आदेश आहेत. तथापि बऱ्याच वेळा यापेक्षाही कमी कालावधीसाठीची निविदा प्रसिद्ध करण्यात येते.

(ब) एखाद्या निविदेतून कमी प्रतिसाद मिळाल्यास निविदा मागविण्याची दोन वेळा मुदतवाढ द्यावी असे आदेश आहेत. तथापि, असे न करता उपलब्ध निविदेतूनच पुरवठादारांची निवड करण्यात येते.

(क) निविदा उघडताना त्याची पूर्वसूचना निविदाकारांना देणे व ठराविक वेळी व ठराविक ठिकाणी अशी निविदा हजर असलेल्या निविदाकारासमोर उघडण्यात असे बंधन असूनही निविदाकारांना पूर्वसूचना न देणे अथवा निविदाकारांसमोर निविदा उघडण्याचे टाळणे, असे प्रकार आढळून येतात.

(ड) एकावेळी रु. ५०० पेक्षा कमी किंमतीची एकूण खरेदी असल्यास त्यासाठी कमीत कमी ३ दरपत्रके मागविण्याची गरज नसली तरीही अशी खरेदी मान्यताप्राप्त सहकारी भांडारातून करणे आवश्यक आहे. असे न करता इतर ठिकाणाहून करण्यात येते.

(इ) एकावेळची एकूण खरेदी रु. ५०० पेक्षा जास्त असेल किंवा एखाद्या विशिष्ट वस्तूची वार्षिक खरेदी ही रु. २०,००० पर्यंत जात असेल अशा वेळी कमीत कमी ३ दरपत्रके मागविणे बंधनकारक असूनसुद्धा अशी दरपत्रके न मागविता खरेदी केली जाते.

(फ) एका विशिष्ट वस्तूची एकूण वार्षिक खरेदी रु. २०,००० किंवा त्यापेक्षा अधिक असेल अशा वेळी वृत्तपत्रात निविदा सूचना प्रसिद्ध करून निविदा मागविणे बंधनकारक आहे. तथापि, अशी जाहिरात न देता खरेदी झाल्याचे प्रकार आढळून येतात.

(ब) उद्योग निविदा प्रपत्रकाचे शुल्क आकारणीसंबंधी उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाने शासन निर्णय, क्रमांक भांखस. १०८८/(२५००)/उद्योग-६, दिनांक २ जून १९९० मध्ये कोऱ्या निविदा प्रपत्रकाच्या सुधारित किंमती ठरविण्यात आल्या आहेत त्या खालीलप्रमाणे आहेत :—

अनुक्रमांक	खरेदी करावयाच्या साहित्याची अंदाजे किंमत (रुपये)	कोऱ्या निविदेची किंमत (रुपये)
१	५०,००० पर्यंत	१०
२	५०,००० ते १,००,०००	२५
३	१ लाख ते २ लाख	५०
४	२ लाख ते ५ लाख	१५०
५	५ लाख ते १० लाख	२५०
६	१० लाखापेक्षा अधिक	३००

तथापि, विविध विभागांच्या खरेदी अधिकाऱ्यांकडून अद्यापही जुन्याच किंमतीत कोऱ्या निविदा पत्रकांची विक्री केली जाते असे आढळून आले आहे.

(ड) पुनर्आदेशांच्या आदेशाबाबत (रिपीट ऑर्डर) मार्गदर्शक तत्त्वे विहित केली असूनसुद्धा त्यांचे पालन यथायोग्य होत नसल्याचे आढळून येते. आता पूर्वीच्या पुनर्आदेशांच्या आदेशात अंशत: बदल करून सुधारित मार्गदर्शक तत्त्वे परिशिष्ट सातमध्ये दर्शविली आहेत. यापुढे पुनर्आदेश देताना वरील परिशिष्टात दिलेल्या आदेशांचे काटेकोर पालन खरेदी अधिकाऱ्यांनी/समितीने करावे.

(इ) वर्षभर आवश्यकतेनुसार वस्तू खरेदीसाठी संस्था करारापेक्षा दर करार करणे अधिक श्रेयस्कर ठरते, तथापि त्याऐवजी दर करार न करता संस्था करार केल्याचे आढळून आले आहे.

वरील यादी सर्वंकष नसून केवळ उदाहरण म्हणून देण्यात आली आहे.

८४. शासन परिपत्रक, दिनांक १४ ऑक्टोबर १९८६ अन्वये भारतीय मानक संस्थेने (Bureau of Indian Standards) चिन्हांकित केलेल्या वस्तू खरेदी करण्याविषयी आदेश देण्यात आले आहेत. असे असून सुद्धा काही वेळा विभागांकडून अचिन्हांकित वस्तूंची खरेदी होत असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे. शासनास दर्जेदार मालाचा पुरवठा अधिकाधिक प्रमाणात व्हावा म्हणून भारतीय मानक संस्थेने चिन्हांकित केलेल्या वस्तूंचा पुरवठा करणाऱ्या लघु उद्योगकांना आता ५ टक्के पर्यंतचे अधिकचे किंमती प्राधान्य देण्यात येत आहे. त्यामुळे यापुढे भारतीय मानक संस्थेने (B I S) चिन्हांकित केलेल्या वस्तूंचीच खरेदी करण्यात यावी. क्वचित प्रसंगी भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेली मानके अस्तित्वात नसतील अथवा भारतीय मानक संस्थेकडून मानके ठरविली असूनही पुरेसे पुरवठादार उपलब्ध नसतील अशा वेळी चिन्हांकित नसलेल्या वस्तूंची खरेदी करण्यास हरकत नाही. तथापि अशी खरेदी करण्यापूर्वी संबंधित विभागाने उद्योग संचालनालयातील भांडार खरेदी संघटनेकडून मानके ठरविली नसल्याबद्दल, लेखी आदेश प्राप्त करून घेणे बंधनकारक राहील. चिन्हांकित नसलेल्या वस्तूंची खरेदी करताना खरेदीदार विभाग स्वत:च एखाद्या वस्तूच्या दर्जाविषयी तपासणी करू शकत नसेल अशा वेळी मालाच्या दर्जाविषयी त्रयस्थ संस्थांकडून (जसे एस.आय.एस.आय., अंधेरी/यू.डी.सी.टी., माटुंगा/व्ही.जे.टी.आय. प्रयोगशाळा इत्यादी, अशा सर्व मान्यताप्राप्त संस्थांची यादी परिशिष्ट आठ येथे दर्शविण्यात आली आहे.) चाचणी प्रमाणपत्रे, पूर्वतपासणी, पुरवठापूर्व तपासणी करून घेणे बंधनकारक राहील. याकरिता निविदा काढताना वस्तूंची तपासणी ज्या संस्थेद्वारे करावयाची आहे त्या त्रयस्थ संस्थेचे नाव, तपासणी खर्च यांचा उल्लेख संबंधित खरेदी अधिकाऱ्याने करावा तसेच तपासणी खर्च पुरवठादारांकडून वसूल करावा. अतिमहत्त्वाच्या व मौल्यवान वस्तूंसाठी १०० टक्के तपासण्या त्रयस्थ संस्थांकडून करण्यात याव्यात. जेथे भारतीय मानक संस्था चिन्हांकित वस्तू खरेदी करण्याचा निर्णय झाला असेल तेथे त्रयस्थ संस्थांकडून तपासणी करण्याची आवश्यकता नाही. परंतु वस्तू स्वीकारताना समादेशकाने तपशीलवार तपासणी करणे आवश्यक राहील. तथापि, वरीलप्रमाणे भारतीय मानक संस्था चिन्हांकित वस्तू खरेदी करीत असतानाही त्रयस्थ संस्थांकडून तपासणी करण्याबाबत विभागाचा आग्रह असेल तर तपासणी खर्च संबंधित विभागाकडून करावा लागेल.

दोन लिफाफे (टू बीड) पद्धती

८५. चिन्हांकित नसलेल्या तथापि, तांत्रिकदृष्ट्या प्रकृष्ट वस्तूंची खरेदी करताना सध्या सार्वजनिक बांधकाम विभाग तसेच पाटबंधारे विभाग यांचेकडे अंमलात असलेली निविदेची दोन लिफाफे पद्धत अवलंब करणे श्रेयस्कर व्हावे. सध्या सार्वजनिक बांधकाम विभाग तसेच पाटबंधारे विभाग यांच्या कामाच्या बाबतीत ही पद्धत सरसकट अवलंबिली जात आहे. कागद खरेदीच्या बाबतीतसुद्धा शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांनी या पद्धतीचा अवलंब सुरू केला आहे. या पद्धतीत निविदा दोन वेगवेगळ्या लिफाफ्यांत देण्यात येते. पहिल्या लिफाफ्यात,—

(अ) कोषागार चलान तसेच अनामत रकमेचा ड्राफ्ट अथवा अनामत रक्कम भरण्यातून सूट दर्शविणारे प्रमाणपत्र तसेच स्पर्धकांनी भांडार खरेदी संघटनेकडे ज्या ज्या त्या विभागाकडे नोंदणी झाल्याचे नोंदणीपत्र.

(ब) उद्योग घटकाकडे प्रस्तुत पुरवठा पूर्ण करण्यासाठी उपलब्ध असणारी यंत्रसामुग्री बद्दलची माहिती तसेच आवश्यक असल्यास नवीन घेण्यात येणारी यंत्रसामुग्री संबंधीची माहिती.

(क) पूर्वानुभवाबद्दलची तपशीलवार माहिती व विक्रीकरासंबंधीचा नोंदणी क्रमांक (असल्यास).

(ड) अशा प्रकारच्या निविदेत इतर ठिकाणी भाग घेतला असल्यास त्यासंबंधीची तपशीलवार माहिती.

(इ) निविदेच्या अंतिम तारखेपर्यंत ग्राह्य असलेले आयकर भरल्यासंबंधीचे प्रमाणपत्र.

वरील माहिती देण्यात येते. या लिफाफ्याला "तांत्रिक निविदेचा लिफाफा" असे संबोधण्यात येते. दुसऱ्या लिफाफ्यात फक्त मुख्य निविदा व त्यामध्ये घातलेल्या अटी व शर्ती यांचाच समावेश करण्यात येतो. हे दोन्ही लिफाफे त्यानंतर प्रत्येक लिफाफ्यावर लिफाफा क्रमांक १ व लिफाफा क्रमांक २ असे ठळक अक्षरात दर्शवून एकाच पाकिटात हे दोन्ही लिफाफे बंद करण्यात येतात. त्यावर निविदेविषयीची माहिती निविदाकाराचे नाव, इतर मजकूर स्पष्ट करण्यात येतो. पूर्वनियोजित तारखेला निविदेचा लिफाफा खोलताना प्रथम लिफाफा क्रमांक १ खोलून त्यामध्ये आवश्यक त्या कागदपत्रांची पूर्तता केली आहे किंवा कसे याची खातरजमा करण्यात येते व अशी पूर्तता केली नाही अशी खरेदी अधिकाऱ्याची खात्री झाली असल्यास लिफाफा क्रमांक २ उघडण्यात येत नाही व निविदाकाराची निविदा रद्द समजण्यात येते पहिल्या लिफाफ्याची पूर्तता झाली असल्यास, मग दुसऱ्या लिफाफ्याबद्दल विचार करण्यात येऊन त्याविषयी दर ठरविण्याबाबत विचार करण्यात येतो. खरेदी अधिकाऱ्याने वरील पद्धतीचा अवलंब करताना अधिक तपशीलासाठी शासन परिपत्रक, पाटबंधारे विभाग, दिनांक ३० ऑक्टोबर १९८७ मधील कार्यप्रणालीचा अवलंब करावा.

माल स्वीकारण्याबाबतची पद्धत

८.६. (अ) पुरवठ्याच्या ठिकाणी माल पोहोचताच मालाचे त्वरित निरीक्षण केले जाणे आवश्यक आहे.

(ब) या निरीक्षणात मालामध्ये आढळलेल्या उणिवा/त्रुटी/दोष यांबद्दल पुरवठादारांच्या व खरेदी संघटनेच्या/खरेदी अधिकाऱ्याच्या नजरेस आणाव्यात. ही कार्यवाही वस्तू पुरवठ्याच्या तारखेपासून १५ दिवसात करण्यात यावी.

(क) माल पाठविण्याची रेल्वेची पावती (आरआर) किंवा निरीक्षणाची अट असल्यास निरीक्षण पत्र (Inspection Note) मिळाल्याखेरीज ९० टक्के रक्कम अदा करण्यात येऊ नये किंवा रक्कम प्रदान उपवाक्य (Payment clause) नुसार अटींची पूर्तता झाल्याखेरीज रक्कम प्रदान करू नये.

(ड) उरलेली रक्कम मालाची तपशीलवार तपासणी केल्याशिवाय व माल विनिर्देशाप्रमाणे आहे याची खात्री करून घेतल्याशिवाय प्रदान करू नये.

कोषागारात सादर करावयाचा दाखला

८.७. कोषागार नियमानुसार सामानाच्या खरेदीसाठी दिलेल्या रकमेचा पुरावा म्हणून खालीलप्रमाणचे सादर करणे आवश्यक आहे :—

(अ) प्रमाणकांत वर्णिलेल्या वस्तू प्रत्यक्षात मिळाल्या आहेत.

(ब) मालाचे प्रमाण विनिर्देशानुसार असून माल चांगल्या प्रतीचा आहे.

(क) दिलेले दर हे स्वीकृत दरापेक्षा जास्त नाहीत.

(ड) सामान नोंदवहीत मालाची नोंदणी झाली आहे आणि त्यासाठी यापूर्वी कोणतीही रक्कम दिलेली नाही.

समांतर दर-कराराचे तत्त्व

९. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत निविदेद्वारे आलेल्या कमीत कमी दराने महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाशी ५० टक्केपर्यंत वस्तू पुरवठ्याचा समांतर दर-करार करण्याचे आदेश शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक एसपीओ. १०८४/२९६२१/(२१९२)/उद्योग-६, दिनांक २१ ऑगस्ट १९८४ अनुसार निर्गमित केले आहेत. परिशिष्ट तीनमध्ये नमूद केलेल्या १५ वस्तू या महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाकडूनच खरेदी करण्याचे ठरविले असल्यामुळे या वस्तूंच्या बाबतीत समांतर दर-करार करता येणार नाही. यापुढे मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडून खरेदी करावयाच्या (परिशिष्ट चार) वस्तूंच्या बाबतीत समांतर दर करारांचे तत्त्व हे महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ तसेच महिला आर्थिक विकास महामंडळ या दोन्ही महामंडळांसाठी खालील अटींवर यापुढे स्वीकारावयाचे आहे :—

(अ) सदर महामंडळांनी नोंदणीकृत लघुउद्योजकांच्या वतीने प्रत्यक्ष निविदा भरून खरेदीत भाग घेतलेला असावा. तसेच निविदेतील वस्तूंच्या वर्णनातील दर्जाप्रमाणे आणि निविदेप्रमाणे आलेल्या कमीत कमी मान्य किमतीत वस्तू पुरवठ्याची तयारी दर्शविली असली पाहिजे.

(ब) सदर महामंडळांनी वस्तू पुरवठ्याची तयारी दर्शविली तर एकूण मागणीपैकी ५० टक्क्यांची मागणी महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ किंवा महिला आर्थिक विकास महामंडळाकडे नोंदविण्यात यावी.

(क) महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ या दोन्ही संस्थांनी जर एकाच वेळी पुरवठ्याची तयारी दर्शविली असेल [तर महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाकडे महिला उद्योजकांचीसुद्धा नोंदणी होत असल्याने ५० टक्के पैकी ७० टक्के मागणी महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाला व उरलेली] ३० टक्के मागणी महिला आर्थिक विकास महामंडळाला देण्यात यावी.

(ड) ज्या अटी व शर्तीवर दर-करार करण्यात आला असेल त्या सर्व अटी व शर्ती इतर पुरवठादारांप्रमाणेच महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांचेवर बंधनकारक राहतील.

(इ) महामंडळाची निविदा जर सर्वात कमी दराची असेल व ती मान्य झाली असेल तर मात्र १०० टक्के पुरवठा महामंडळाकडून घेण्यात यावा.

(फ) महिला आर्थिक विकास महामंडळाने, महिला उत्पादक लघुउद्योजकांचे तर महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाने उत्पादक लघुउद्योजकांचे नोंदणीकरण करून अशा नोंदणी झालेल्या उत्पादक लघुउद्योजकांमार्फतच निविदा भरल्या पाहिजेत आणि ज्या उत्पादक लघुउद्योजकांमार्फत अशा निविदा भरल्या यातील सर्वांची नावे व त्या लघुउद्योगांच्या नोंदणीपत्रकाची प्रत निविदेबरोबर जोडणे महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांचेवर बंधनकारक राहील.

(ग) ज्या वेळी राज्याबाहेरील पुरवठादारांनी व राज्यातील पुरवठादारांनी निविदेमध्ये एकत्र भाग घेतला असेल अशा वेळी परिशिष्ट एक येथे दर्शविल्याप्रमाणे सूत्र वापरून प्रथम किमतीतील साधर्म्य ठरविण्यात यावे. त्यानंतर जर एखाद्या निविदेत राज्याबाहेरील पुरवठादाराचा दर हा कमीत कमी मान्यताप्राप्त दर ठरला असेल तर अशा वेळी राज्यातील उद्योजकाला संधी मिळावी या दृष्टिकोनातून जर राज्यातील उद्योजक कमीत कमी मान्यताप्राप्त दराने समान दर्जाचा माल पुरवठा करण्यास तयार असतील तर अशा राज्यातील उद्योजकांपैकी ज्या उद्योजकांनी कमीत कमी दराची निविदा भरली असेल अशा उद्योजकांस एकूण मागणीच्या ५० टक्केपर्यंत मागणी (जरूर पडल्यास विभागून) कमीत कमी मान्यताप्राप्त दराने देण्यात यावी. मात्र जर राज्यातील उद्योजक उक्त मागणी स्वीकारण्यास तयार नसतील तर राज्याबाहेरील पुरवठादारास संपूर्ण मागणी देण्यात यावी. मागणी विभागून देण्याचे सर्वाधिकार संबंधित सामान खरेदी समितीस राहतील.

[illegible]उद्योजकांना खरेदी व किमती प्राधान्य

१०.१. राज्य शासनाच्या उद्योगांच्या विकेंद्रीकरणाच्या धोरणामुळे मुंबई, पुणे व्यतिरिक्त इतर भागातही उद्योगांचे जाळे पसर[illegible] मदत झाली आहे. नवनवीन उद्योजक मुख्यत्वेकरून पहिल्या पिढीतील उद्योजक (फर्स्ट जनरेशन) पुढे येत आहेत. त्यामुळे अत्यावश्यक [illegible]लेला अन्न रोजगार उपलब्ध होत आहे. तथापि, अशा उद्योजकांना आपण तयार करीत असलेल्या मालाच्या विक्रीबाबत मध्यम व [illegible]ठ्या उद्योजकांशी स्पर्धा करणे सुरुवातीला कठीण असते. यासाठी अशा उद्योजकांना विक्रीसहाय्य देण्यासाठी महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास [illegible]मंडळाची स्थापना करण्यात आली आहे. लघुउद्योगांना त्यांचा उद्योग सुरू झाल्यापासून पहिल्या काही वर्षात विक्रीसहाय्य देऊन [illegible]ना स्वतःच्या पायावर उभे राहण्यासाठी उद्युक्त करण्याचे शासनाचे धोरण असल्यामुळे अशा उद्योगांना पहिल्या काही वर्षात खरेदी [illegible]धान्याबरोबरच किमती प्राधान्य देण्याचे धोरण शासनाने यापूर्वीच दिनांक १५ मार्च १९६९ च्या शासन निर्णयात स्पष्ट केले आहे. [illegible]थापि, शासनाच्या असे निदर्शनास आले आहे की, हे आदेश सर्व शासकीय विभाग तसेच महामंडळे यांना लागू करण्यात आले असूनसुद्धा [illegible]ची अंमलबजावणी नीटपणे होत नाही. काही उपक्रम केवळ निविदांचे मूल्यमापन करण्यापुरतेच किमती प्राधान्याचे तत्त्व लक्षात घेतात [illegible] प्रत्यक्ष दर ठरविताना किमती प्राधान्याच्या तत्त्वांचा अंगीकार करीत नाहीत. या दृष्टिकोनातून लघुउद्योगांना मध्यम, मोठे उद्योग [illegible] व्यापारी यांच्या तुलनेत खरेदी व किमती प्राधान्य देण्याचे तत्त्व यापुढेही अंगीकारण्याचे शासनाचे धोरण राहील. तथापि लघुउद्योगांनी [illegible] सवलतीचा फायदा घेताना अधिकाधिक दर्जेदार मालाचे उत्पादन करावे तसेच शासनाला दर्जेदार व प्रमाणित मालाचा नियमित पुरवठा [illegible]वा या दृष्टिकोनातून भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची खरेदी करण्यात यावी, असे शासनाचे धोरण यापुढे राहणार [illegible]सल्याने त्या अनुषंगाने भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची निर्मिती करणाऱ्या लघुउद्योगांना सदर मानकपत्र मिळविण्या[illegible]ठी आवश्यक असलेली तांत्रिक सेवा, प्रयोगशाळा, रसायन शाळा या व इतर बाबतीत येणारा खर्च विचारात घेता यापुढे ५ टक्केपर्यंतचे [illegible]धिकचे किमती प्राधान्य देण्याचे शासनाने ठरविले आहे. त्यामुळे यापुढे लघुउद्योगांना या पूर्वी देय असलेल्या सरसकट १५ टक्केऐवजी [illegible]० टक्केपर्यंतच किमती प्राधान्य परिशिष्ट १० (दहा) मध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींना अधीन राहून देय राहील. त्याचप्रमाणे भारतीय [illegible]नक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची निर्मिती करणाऱ्या लघुउद्योगांना यापुढे १५ टक्केपर्यंतचे किमती प्राधान्य परिशिष्ट १० (दहा) [illegible]ध्ये नमूद केलेल्या तरतुदींना अधीन राहून देण्यात यावयाचे आहे.

१०.२. नवनवीन लघुउद्योगांना विक्रीसहाय्य पुरेसा प्रमाणात उपलब्ध व्हावे या वर नमूद केलेल्या शासनाच्या धोरणाप्रमाणे [illegible]दर किमती प्राधान्य लघुउद्योगांना कायम स्वरूपी न देता ते सध्या अस्तित्वात असलेल्या लघुउद्योगांसाठी दिनांक ३१ मार्च १९९५ [illegible]र्यंत देय राहील. तर नवीन उत्पादनात येणाऱ्या लघुउद्योजकांना त्यांना देण्यात आलेल्या कायमस्वरूपी प्रमाणपत्रावर उत्पादनात गेल्याचा जो [illegible]नांक नोंदविला असेल त्या दिनांकापासून पुढे ७ (सात) वर्षाच्या कालावधीपुरते सदर किमती प्राधान्य सीमित राहील. असे किमती प्राधान्य

देताना लघुउद्योग प्रत्यक्ष उत्पादन करीत असेल व कायम स्वरूपी लघुउद्योग प्रमाणपत्रात ज्या उत्पादनाची नोंद असेल अशा वस्तुकरिताच किमती प्राधान्य देय आहे. तसेच हा कालावधी पूर्ण होण्यापूर्वी उघडण्यात येणाऱ्या सर्व निविदात किमती प्राधान्य मिळण्यास उक्त लघुउद्योग पात्र ठरणार नाहीत.

१०.३. महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ आणि महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांनी लघुउद्योगांना बाजारपेठ मिळवून देण्याच्या दृष्टीने निविदा भरल्या असतील व वरील परिच्छेद १०.२ मधील अटीस पात्र असतील तर त्यांना किमती प्राधान्य देण्यात यावे. तथापि, ज्या लघुउद्योगांतर्फे अशा निविदा भरल्या असतील अशा लघुउद्योगांना त्यांनी वेगळी निविदा भरली असल्यास वेगळे किमती प्राधान्य देता येणार नाही. महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ व महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांनी नवनवीन लघुउद्योगांना विक्रीसहाय्य पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध होईल यादृष्टीने प्रयत्नशील रहाणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांच्यामार्फत सुद्धा खादी व ग्रामोद्योग वस्तूंच्या उत्पादन घटकांना विक्रीसहाय्य पुरविण्यात येते, असे घटक व महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ यांनाही जर ते १०.२ मधील अटी पूर्ण करीत असतील तर किमती प्राधान्य देय राहील.

१०.४. खरेदी व किमती प्राधान्य देताना अंगिकारावयाची तत्वे परिशिष्ट सहामध्ये स्पष्ट केली आहेत. सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे तसेच शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी वस्तू खरेदी करताना परिशिष्ट सहामध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे लघुउद्योगांना खरेदी व किमती प्राधान्य द्यावयाचे आहे.

राज्य सहकारी औद्योगिक संघटनांमार्फत खरेदी करताना अधिकचे १० टक्केपर्यंतचे किमती प्राधान्य

१०.५. दिनांक ९ ऑगस्ट १९७७ च्या आदेशान्वये १५ टक्केपर्यंतचे किमती प्राधान्याशिवाय अधिकचे १० टक्केपर्यंतचे किमती प्राधान्य खालील संस्थांना देण्यात आले होते :—

(अ) उद्योग संचालनालयाकडे नोंदणीकृत असलेल्या सहकारी औद्योगिक संस्था,

(ब) शासकीय मदत मिळत असलेल्या अंध व अपंग व्यक्तींसाठी चालविल्या जाणाऱ्या संस्था आणि,

(क) स्त्री सेवा सहकारी संघ मर्यादित, मुंबई.

तथापि या आदेशामुळे लघुउद्योजकांना देण्यात येणाऱ्या किमती प्राधान्यामध्ये भेदभाव होत असल्यामुळे व दर-करार अंतीम करताना अनेक अडचणींना तोंड द्यावे लागत असल्यामुळे वरील संस्थांना लघुउद्योजक म्हणून पात्र असतील व परिच्छेद १०.२ मधील अटी पूर्ण करीत असतील तरच परिशिष्ट सहामध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे लघुउद्योजकांना जे किमती प्राधान्य देय राहील त्याप्रमाणे किमती प्राधान्य देण्यात यावे.

लघुउद्योजकांसाठी वस्तू पुरवठ्याचे आरक्षण

१०.६. शासनाने दिनांक ३० एप्रिल १९८६ च्या आदेशाप्रमाणे यापूर्वी एकूण १२१ वस्तू लघुउद्योगांकडून खरेदी करण्यासाठी आरक्षित ठेवल्या होत्या. मध्यंतरीच्या काळात झालेल्या तांत्रिक प्रगतीमुळे व केंद्र शासनाच्या धोरणामुळे अधिकाधिक वस्तूंचे उत्पादन आता लघुउद्योजकांकडून केले जात आहे हे लक्षात घेता, तसेच केंद्र शासनाचे व जवळच्या राज्यांचे यासंबंधीचे धोरण विचारात घेता त्याच्या यादीत आणखी १२० वस्तूंचा समावेश करण्यात येत आहे. या सर्व वस्तू लघुउद्योजकांकडून खरेदी करण्यासाठी आरक्षित समजल्या जातील. या सर्व वस्तूंची यादी परिशिष्ट अकरामध्ये देण्यात आली आहे.

१०.७. विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकारी यांच्याकडे उपलब्ध असलेल्या मान्यवर पुरवठादारांच्या यादीत नोंदणी करताना लघुउद्योगांना काही विशेष सवलती प्रदान करण्यात आल्या आहेत. या सवलती तसेच पुरवठादारांची नोंदणी, बयाणा रक्कम व अनामत रक्कम व त्यांचा परतावा यासंबंधी घ्यावयाच्या विशेष दक्षताविषयीच्या सूचना परिशिष्ट बारामध्ये दर्शविण्यात आल्या आहेत.

१०.८. वस्तू खरेदीसाठी निविदा मागविताना प्रसिद्धी माध्यमांचा अधिकाधिक वापर करणे योग्य ठरते. अशा वेळी केवळ राजपत्राद्वारेच निविदेला प्रसिद्धी न देता स्थानिक पातळीवरील, राज्य पातळीवरील व राष्ट्रीय पातळीवरील, वर्तमानपत्रात जाहिरात देऊन निविदा मागविणे अधिक श्रेयस्कर ठरते. अशा प्रसिद्धीद्वारे पुरवठादारांची दरपत्रके प्राप्त होतात व त्यातून दर्जेदार तसेच वाजवी दराने वस्तू खरेदीची संधी उपलब्ध होते. अशा वेळी जाहिरातीचा खर्च कोऱ्या निविदापत्रांच्या किमतीतून काही प्रमाणात वसूल करता येणे सहज शक्य आहे. विभागवार खरेदी समितीने खरेदीसंबंधीची निविदा काढताना याविषयी योग्य ती काळजी घ्यावयाची आहे. आता दर-कराराचा कालावधी हा सर्व वस्तूंच्या खरेदीबाबत १ जुलै ते ३० जून असा ठरविण्यात आल्यामुळे एकाच वेळी वस्तू खरेदीची जाहिरात देणे सहज शक्य आहे. मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटना, संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री व महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ तसेच वैद्यकीय शिक्षण व औषधिद्रव्ये विभाग यांचेमार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तूंबाबत राजपत्राव्यतिरिक्त राज्य व राष्ट्रीय पातळीवरील वर्तमानपत्रात जाहिरात देणे बंधनकारक राहील.

सर्वसमावेशित दर

११.१. शासनास असे आढळून आले आहे की, दरकराराबाबत निविदा मागविताना दराचे बाबतीत वेगवेगळ्या प्रकारच्या निविदा स्वीकारण्यात येतात. असे काही बाबतीत मूळ दर वेगळे दर्शवून इतर सर्व वेगळे दर्शविणारे दर मागण्यात येतात. तर काही ठिकाणी सर्वसमावेशित एकच दर मागविण्याचे प्रकार आहेत. वाहतूक खर्चाच्या बाबतीतही ज्या वाहतूक खर्च अंतर्भूत असलेला दर (एफ.ओ.आर.

डेस्टिनेशन) दर अशी वाहतूक खर्च वेगळा दर्शविणारे दर अशी भिन्नता आढळून येते. शासनास असेही आढळून आले आहे की, वेगवेगळ्या वस्तू खरेदीसाठी सध्या दर कराराच्या अवधी अस्तित्वात असताना राज्य शासनाच्या व केंद्र शासनाच्या अर्थसंकल्पामुळे कर आकारणीत बदल झाल्यामुळे अथवा अन्य कारणामुळे किमतीवाढ (प्राईस एस्कलेशन) देण्याबाबतची प्रकरणे खरेदी समितीकडे अथवा शासनाकडे प्राप्त होतात. या सर्व अडचणींचा विचार करून यापुढे मूळ दर, केंद्र व राज्य शासनाचे विविध कर आणि इतर खर्च या सर्वांचा समावेश असलेला एकच सर्वसमाविष्ट दर निविदेद्वारे मागविण्यात यावा, असे शासनाने ठरविले आहे. तसेच वाहतूक खर्चाबाबत सध्या असलेली भिन्नता टाळण्यासाठी व सर्वसमाविष्ट दरात वाहतूक खर्चाचाही समावेश व्हावा या दृष्टिकोनातून यापुढे सर्व दर/करारांच्या बाबतीत वाहतूक खर्च अंतर्भूत असलेला दर (एफ.ओ.आर. डेस्टिनेशन) म्हणूनच निविदा मागवयाच्या आहेत. मात्र अन्याय निविदांच्या बाबतीत राज्याबाहेरील पुरवठादारांनी भाग घेतल्यामुळे परिच्छेद ९ (ग) येथे नमूद केल्याप्रमाणे तुलनात्मक दर ठरविण्यास अडचण येऊ नये म्हणून राज्य शासनाच्या विक्रीकराच्या बाबतीत भाव राज्य शासनाचा व केंद्र शासनाचा विक्रीकर (एम.एस.टी. आणि सी.एस.टी.) यांचा दर वेगळा दर्शविण्यात यावयाचा आहे. तसेच यापुढे सर्व (दरकराराचा) कालावधी हा १ जुलै ते ३० जून [illegible] ठरविण्यात यावयाचा आहे, म्हणजे दरकरार व संभाव्यदार करण्यापूर्वी केंद्र शासन व राज्य शासनाचे अर्थसंकल्प जाहीर झाले असल्यामुळे कराच्याबाबतीत पूर्वकल्पना सर्व पुरवठादारांना असेल. त्यामुळे यापुढे कराच्या व इतर खर्चाच्या (सांविधिक मूल्यवाढ धरून) वाढीमुळे अशी वाढ किमती-वाढ मिळण्यास यापुढे पात्र ठरणार नाही व कुठल्याही दर/कराराच्या बाबतीत अशी किमतीवाढ यापुढे देय ठरणार नाही.

११.२. वर परिच्छेद ११.१ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे सर्वसमाविष्ट एकच दर निविदेद्वारे मागविण्यात येणार असल्यामुळे यापुढे लघुउद्योगांना मूळ किमतीवर किंमती प्राधान्य देण्याविषयी अडचण निर्माण होऊ शकते. त्यामुळे शासनाने असे ठरविले आहे की, निविदा-द्वारे मागविण्यात येणाऱ्या सर्वसमाविष्ट दरातील इतर खर्चाचा भाग वगळून राहिलेल्या खर्चावर किमत प्राधान्य देणे शक्य नसल्यामुळे यापुढे सर्व निविदांच्या बाबतीत सर्वसमाविष्ट दरापैकी २० टक्के भाग हा इतर खर्चाचा आहे असे गृहित धरून राहिलेल्या ८० टक्क्यांवरच किमती प्राधान्य लघुउद्योगांना द्यावयाचे आहे. असे करताना परिच्छेद १०.२ मधील तसेच परिशिष्ट क्र. १० मधील तरतुदीनुसार किमती प्राधान्य द्यावयाच्या मार्गदर्शक तत्त्वांची अंमलबजावणी करावयाची आहे.

११.३. भांडार खरेदी संघटना; मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय तसेच इतर विभागीय खरेदी अधिकारी यांनी वरील ११.१ व ११.२ मध्ये दर्शविलेल्या निर्णयामुळे होणाऱ्या बदलाची नोंद घ्यावी व त्यानुसार राजपत्र, भाग दोन पुरवणी, स्वीकृती पत्र, निविदा स्वीकृती व दर-करार यांचे विहित नमुन्यात दुरुस्ती करावी.

विकसनशील भागातील सामूहिक प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत पात्र ठरणाऱ्या उद्योजकांना खरेदी प्राधान्य

१२. १९७७ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेसंबंधीच्या शासन निर्णयात शासकीय खरेदीत विकसनशील भागातील (मुंबई, ठाणे पुणे, पिंपरी-चिंचवड व तळोजा वगळता) उद्योजकांना वाव मिळावा या दृष्टिकोनातून एकूण खरेदीच्या ठराविक ३३ टक्के पर्यंतची खरेदी अशा उद्योजकांकडून करावी असे शासकीय धोरण सुस्पष्ट करण्यात आले होते. सदर धोरणाचा त्यानंतर जाहीर झालेल्या प्रत्येक सामूहिक प्रोत्साहन योजनेत अंतर्भाव करण्यात आला होता. सध्या अस्तित्वात असलेल्या १९८८ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतसुद्धा वरील तत्त्वाचा अंतर्भाव करण्यात आला आहे. त्या अनुषंगाने विकसनशील भागातील ज्या उद्योजकांकडे सामूहिक प्रोत्साहन योजनेंतर्गत दिले गेलेले ग्राह्य पात्रता.प्रमाणपत्र असेल अशा उद्योजकांकडून जर त्यांनी निविदेत भाग घेतला असेल व निविदेत दिलेल्या कमीत कमी दराने व समान दर्जाच्या वस्तू पुरवठ्याची तयारी दर्शविली असेल तर सर्व शासकीय विभाग, महामंडळे तसेच शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी अशा उद्योजकांकडून एकूण खरेदीच्या ३३ टक्के खरेदी करावयाची आहे. आवश्यकता पडल्यास सदर ३३ टक्के मागणी ही अशा पात्र उद्योग घटकांना विभागून द्यावयाची आहे. १९८८ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेंतर्गत सदर सवलती या "ब" विभागांतर्गत ३ वर्षांसाठी "क" विभागांतर्गत ५ वर्षांसाठी "ड" विभागांतर्गत ७ वर्षे तर पायोनियर युनिटसाठी ९ वर्षांसाठी, उत्पादनाला सुरुवात झाल्याच्या तारखेपासून देय असतील. १९८८ प्रोत्साहन योजनेतील संबंधित उतारा सोबत परिशिष्ट तेरा येथे जोडला आहे.

१३. वस्तू खरेदीच्याबाबत खरेदी अधिकाऱ्यांना निविदा, निम्नदर, किमती प्राधान्य, समांतर दर करार या व इतर आनुषंगिक बाबींसंबंधी सदर शासन निर्णयाच्या अनुषंगाने काही अडचणी असल्यास त्यांनी विकास आयुक्त (उद्योग) यांचेकडे संपर्क करावयाचा आहे व याबाबत विकास आयुक्त (उद्योग) यांनी दिलेले निर्देश हे सर्व शासकीय विभागांनी तसेच महामंडळे, शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी पाळावयाचे आहेत.

१४. प्रस्तुत शासन निर्णयामुळे यापूर्वी निर्गमित केलेल्या आदेशांपैकी जे आदेश निरर्थक ठरतात अशा आदेशांची यादी परिशिष्ट चौदामध्ये दर्शविण्यात आली आहे. तसेच या आदेशामुळे पूर्वी निर्गमित झालेल्या आदेशामध्ये सुधारणा होत असल्यास, सदर शासन निर्णयातील तरतुदी अंतिम समजाव्यात. निर्गमित केल्याच्या दिनांकापासून सदर आदेश अंमलात येतील.

१५. हा शासन निर्णय वित्त विभागाच्या अनुमतीने त्या विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक सीआर. ९३५/९१/व्यय-१६, दिनांक ३ डिसेंबर १९९१ अन्वये निर्गमित करण्यात आला आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

एस. रामसूर्ती,
शासनाचे मुख्य सचिव.

शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक भांखरी-१०८८/(२५१२)/उद्योग-६, दिनांक २ जानेवारी १९९२
सोबत जोडलेल्या परिशिष्टांची यादी

परिशिष्ट १ .. संबंधित विभागांनी खरेदी करावयाच्या वस्तू.

परिशिष्ट २ .. शासन मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय यांचेकडून खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवण्यात आलेल्या वस्तूंची यादी.

परिशिष्ट ३ .. महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळामार्फत खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवलेल्या वस्तूंची यादी.

परिशिष्ट ४ .. मध्यवर्ती कारागृह खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तूंची यादी.

परिशिष्ट ५ .. शासनाचे अंगीकृत व्यवसाय, सहकारी संस्था, अंध व अपंग यांच्या कल्याणार्थ संस्था व इतर संस्था यांचेकडून खरेदी करावयाच्या वस्तूंची यादी.

परिशिष्ट ६ .. लेंटिन आयोगाच्या शिफारशी.

परिशिष्ट ७ .. पुनर्मागणी आदेशाबाबत मार्गदर्शक तत्त्वे.

परिशिष्ट ८ .. दर्जाविषयी तपासणी करणाऱ्या मान्यताप्राप्त संस्थांची यादी.

परिशिष्ट ९ .. राज्याबाहेरील व राज्यातील पुरवठादारांच्या किंमतीतील साधर्म्य ठरविण्याचे सूत्र.

परिशिष्ट १० .. लघुउद्योगांना खरेदी व किंमती प्राधान्य देताना अंगीकारावयाची तत्त्वे.

परिशिष्ट ११ .. लघुउद्योगाकडून खरेदीसाठी राखून ठेवण्यात आलेल्या वस्तूंची यादी.

परिशिष्ट १२ .. लघुउद्योगांसाठी विशेष सवलती.

परिशिष्ट १३ .. १९८८ च्या सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतील उतारा.

परिशिष्ट १४ .. निरसित ठरलेल्या शासकीय आदेशांची यादी.

परिशिष्ट एक
(परिच्छेद २ पहावा)
संबंधित विभागांनी खरेदी करावयाच्या वस्तू

	वस्तूचे नाव	सर्वसाधारण खरेदी विभाग
(१)	ब्लड काउंटिंग मशीन	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग आणि सार्वजनिक आरोग्य विभाग.
(२)	हॉस्पिटल फर्निचर (स्टील)	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग.
(३)	स्टरलायझर्स, सेंट्रीफ्यूजेस, ऑटोक्लेव्हज्	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग.
(४)	अमोनिया सिलिंडर	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(५)	अमोनिया एक्स्पोझिंग मशीन	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(६)	लेवल्स आणि थिओडोलाईट	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(७)	अमोनिया पेपर	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(८)	फेरो पेपर	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(९)	रेन गेज	पाटबंधारे विभाग, सार्वजनिक बांधकाम विभाग आणि महसूल व वन विभाग.
(१०)	पॉवर प्लँट	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(११)	मेटॅलिक टेप्स	पाटबंधारे विभाग व सार्वजनिक बांधकाम विभाग.
(१२)	ममपूट सर्जनस्	कृषि व पदुम विभाग (दुग्धविकास).
(१३)	स्नो बँकल बूट	कृषि व पदुम विभाग (दुग्धविकास).
(१४)	स्टिरप पम्पस्, हॅंड स्प्रेयर्स,	कृषि व पदुम विभाग, सार्वजनिक आरोग्य विभाग.
(१५)	बेट बुलेट प्रूफ	गृह विभाग
(१६)	ट्रॅफिक सिग्नल	गृह विभाग
(१७)	हातकडी किट्स	गृह विभाग
(१८)	फोमब्लाब, कॉटन ब्लॉक, हॅवरसॅक	गृह विभाग
(१९)	रबर कोटेड ताडपत्री	गृह विभाग/अन्न व नागरी पुरवठा विभाग संयुक्त दर करार.

परिशिष्ट पाच

(परिच्छेद ३ पहावा)

शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय यांचेकडून खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवण्यात आलेल्या वस्तूंची यादी

अनुक्रमांक	वस्तूचे नाव	अभिप्राय
१	कॉटन वेस्ट	शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांनी सर्व खरेदी ही महाराष्ट्र वस्त्रोद्योग विकास महामंडळ महाराष्ट्र पॉवरलूम कॉर्पोरेशन व टेक्सकॉम यांचेकडून भांडार खरेदी संघटनेने ठरविलेल्या दराने करावी.
२	फाईल कव्हर्स	शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांनी सर्व खरेदी जेल विभाग किंवा महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ किंवा त्यांच्या संलग्न उत्पादन घटकांकडून करावी.
३	मनी क्लॉथ	
४	(परिशिष्ट चार)	
५	कॉटन टेप	
६	सिलींग पेन्सिल	
७	पेन्सिल ब्लॅक लीड	
८	इंक्स	
९	ऑईल फॉर टाईपरायटर्स	
१०	बॉल पॉईंट/टाईम पिसेस	
११	पेन व पेन्सिल कार्बन पेपर्स	
१२	डुप्लिकेटिंग इंक	
१३	रबर स्टॅम्प पॅड	
१४	गम क्रिस्टल	
१५	ऑफिस पेस्ट	
१६	ट्वाईन बॉल्स	
१७	पेपर पिन्स	
१८	पेपर वेट	
१९	ट्रेसिंग पेपर	
२०	ट्रेसिंग क्लॉथ	
२१	प्रिंटींग मशीन्स	
२२	पेपर	
२३	स्प्रेड ॲड स्पुईंग व मशीन स्पुईंग	
२४	डार्क ब्ल्यू वुलन क्लॉथ	
२५	टाईपरायटर रिबन	
२६	कार्बन पेपर्स (टाईपरायटरसाठी)	
२७	स्टेन्सिल पेपर	
२८	छत्र्या	शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री यांनी प्रत्येकी ५० टक्के खरेदी— (१) महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाच्या कोल्हापूर केंद्रामार्फत व (२) महाराष्ट्र छत्री उत्पादन सहकारी सोसायटी लि., कर्जत यांचेमार्फत मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेने ठरविलेल्या दरानुसार करावी.

परिशिष्ट तीन

(परिच्छेद ५ पहावा)

महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळामार्फत खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवण्यात आलेल्या वस्तूंची यादी

अनुक्रमांक	वस्तूचे नाव
१	पॉलिथीन बॅग्ज
२	आर.सी.सी. पाईप्स
३	पीव्हीसी ट्यूब्स्
४	पी.व्ही.सी. पाईप्स
५	एअर कूलर्स
६	वॉटर स्टोरेज टॅंक्स (रिजिड)
७	स्टील फोल्डींग चेअर्स
८	स्टील ट्युबलर टेबल्स
९	स्टील ट्युबलर चेअर्स
१०	स्टील फायलिंग कॅबिनेटस्
११	स्टील लॉकर्स
१२	स्टील बुक केसेस
१३	स्टील कॅबिनेट मायनर
१४	स्टील कॅबिनेट मेजर
*१५	ए.सी. प्रेशर पाईप्स, ए.सी. कपलर्स, सी.आय.डी. जॉईन्टस्
१६	स्टील रॅक्स व स्टील कॉट्स
१७	संगणकासाठी फर्निचर
१८	लोखंडी तिजोरी .

*या वस्तू राज्यातील उद्योजकांकडून खरेदी करावयाच्या असल्यामुळे लघुउद्योजकांची क्षमता संपल्यानंतर मध्यम व मोठ्या उद्योजकांकडून सदर वस्तू खरेदी करण्यास महामंडळाला मुभा राहील.

परिशिष्ट चार

(परिच्छेद ६ पहावा)

मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेमार्फत खरेदी करावयाच्या वस्तूंची यादी

(१) बायनोक्यूलर रिसर्च मायक्रोस्कोप

(२) मोनोक्यूलर रिसर्च मायक्रोस्कोप

(३) सायकली

(४) बॉल पेन्स व रिफिल्स

(५) इलेक्ट्रिक बल्ब व ट्यूब्स

(६) ताडपत्र्या

(७) रेनकोट (पांढरे-काळे)

(८) रेनकोट (खाकी)

(९) इलेक्ट्रॉनिक कॅल्क्युलेटर

(१०) इंटरकॉम सिस्टीम

(११) गमबूट-रबर

(१२) प्लेन पेपर कॉपीयर

(१३) ड्रील रॉडस्

(१४) हॅमर-सर्व प्रकारचे

(१५) ड्रीलिंग बीटस

(१६) ड्रीलिंग रीग्ज

(१७) इलेक्ट्रिकल रेझिस्टन्स वेल्डेड पाईप्स अ‍ॅण्ड ट्यूब्स

(१८) वुलन जर्सीज

(१९) कॉम्प्युटर स्टेशनरी

(२०) जनरेटिंग सेटस

(२१) डीझेल इंजिन्स

(२२) सेंट्रीफ्यूगल आणि रेसीप्रोकेटिंग पंपींग सेटस्

(२३) हायड्रॉलिक पंप्स

(२४) फॅनव्हास शूज-पाळून

(२५) लॅमिनेटींग मशीन्स

(२६) बाईंडींग मशीन्स

(२७) इलेक्ट्रिकल/इलेक्ट्रॉनिक टाईपरायटर

(२८) मॅन्युअल टंकलेखन यंत्र:—मॅन्युअल टंकलेखन यंत्रे यापुढे प्रत्येक विभागाने व कार्यालयाने त्यांच्या गरजेप्रमाणे अंदाजपत्रकात वित्तीय तरतूद करुन खरेदी करावयाची आहेत. त्यामुळे यापुढे संचालक, शासकीय मुद्रण व लेखनसामग्री संचालनालय यांचेकडे मागणी-पत्रक न पाठविता भांडार खरेदी संघटनेने केलेल्या दर कराराप्रमाणे परस्पर खरेदी करावयाची आहेत. तथापि, इंग्रजी टंकलेखन यंत्र खरेदीबाबत शासनाने वेळोवेळी दिलेल्या आदेशांचे काटेकोरपणे पालन करणे आवश्यक आहे.

(२९) पॉटेबल वॉटर प्युरिफिकेशन सिस्टीम्स युझींग अल्ट्रा व्हायोलेट टेक्नॉलॉजी

(३०) कॉटन वेस्ट

(३१) ग्यूट टर्बाईन

परिशिष्ट पाच

(अ) शासनाचे अंगीकृत व्यवसाय	उत्पादित वस्तू.
(१) सिडकॉम/मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ, औरंगाबाद (सिकॉम)	सर्व प्रकारच्या चामड्याच्या वस्तू.
(२) महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ/महाटेक्स/टेक्सकॉम महाराष्ट्र यंत्रमाग महामंडळ/महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ, नागपूर.	मिलचे कापड, लाँग क्लॉथ, चादरी, पडद्याचे कापड, टॉवेल्स, हॉस्पिटल-साठीचे कापड, साड्या, टेरिकॉटचे कापड, पॉलिस्टर कापड, गादीपाट व सुती अथवा वूलन चादरी, हॉस्पिटल क्लॉथ क्र. १, २, ४, ६ ७ आणि ८, गॅपकीन्स हॉस्पिटल व गणवेशाचे कापड, परिशिष्ट चार हातमाग कापड (नॉन पनता).
(३) महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ/हॅन्डमेड पेपर इंडस्ट्रीज, पुणे/उत्पादन केंद्र, चंद्रपूर/सरंजाम कार्यालय, रत्नागिरी.	हॅन्डमेड पेपर, हॅन्डमेड ड्रॉईंग पेपर, हॅन्डमेड ब्लॉटिंग पेपर, फाईल कव्हर्स व बोर्डस्, फिनाईल, पोर्ट फोलिओ, आंघोळीचा तसेच सर्व प्रकारचे साबण, खाद्यतेल (घाणीचे) वैरॅक ब्लॅन्केटस्, डिटर्जंट पावडर व डिटर्जंट केक, मेणबत्त्या, फर्निचर, दोरखंड व खादी.
(४) महाराष्ट्र शेळी, मेंढी विकास महामंडळ ..	बॅरॅक ब्लॅन्केटस्.

(ब) सहकारी संस्था (कारागृह विभाग, महामंडळे, शासकीय किंवा निम शासकीय संस्थांकडून पुरवठा न झाल्यास)

(१) सेंट्रल विव्हर्स को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी, नागपूर ..	गॉज, बँडेजेस क्लॉथ.
(२) मराठवाडा हँण्डलूम विव्हर्स को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी, औरंगाबाद.	गॉज, बँडेजेस क्लॉथ.
(३) डिस्ट्रीक्ट इंडस्ट्रीयल को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी लि. ..	गॉज, बँडेजेस क्लॉथ.
(४) स्टेट इंडस्ट्रियल को-ऑपरेटिव्ह सोसायटी लि., मुंबई ..	गॉज, बँडेजेस क्लॉथ.
(५) महिला काथ्या कामगार औद्योगिक सहकारी संस्था मर्यादित वेंगुर्ले, जिल्हा सिंधुदुर्ग.	काथ्यांच्या वस्तू.

(क) अंध व अपंग यांच्या धर्मादाय संस्था	उत्पादित वस्तू]
(१) फेलोशिप फॉर फिजीकली हॅण्डीकॅप्स, मुंबई ..	निरनिराळे ब्रशेस, लाकडी वस्तू, लेखनसामग्रीच्या किरकोळ वस्तू, वेगवेगळ्या पिशव्या, ॲप्रन्स, गणवेश, विद्युत उपकरणांतील सुट्या भागांची जुळणी.
(२) दि नॅशनल असोसिएशन फॉर दि ब्लाईंड, डॉ. बेझंट रोड, प्रभादेवी, मुंबई ४०० ०२५.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम.
(३) दि व्हिक्टोरिया मेमोरियल ब्लाईंड स्कूल, ताडदेव, मुंबई.] ..	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम
(४) डेमर्ज होम, चेंबूर, मुंबई] ..	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम
(५) ब्लाईंड मेन्स इंडस्ट्रियल को-ऑपरेटिव्ह प्रोड्युसर्स सोसायटी लि. विक्रोळी, २२/६८६, महाराष्ट्र हौसिंग बोर्ड, टागोरनगर, विक्रोळी, मुंबई.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम
(६) इंडस्ट्रियल होम फॉर ब्लाईंड वुईमिन्स, दादर, मुंबई ४०० ०१४.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम.
(७) मनचरजी नवरोजी वाणाजी इंडस्ट्रियल होम फॉर दि ब्लाईंड, जोगेश्वरी.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम, हॅण्डलूम डस्टर्स स्वॅब्स.
(८) कुटुंब कल्याण सहकारी उद्योग समिती लि., नॉर्थ अंबाझरी रोड, नागपूर.	
(९) महारोगी सेवा समिती, "आनंदवन", वरोरा, जि. चंद्रपूर ..	बॅण्डेज कापड, गॉज कापड, बेडशीटस्.
(१०) मराठवाडा लोकसेवा मंडळ, कुष्ठ निवारक कुष्ठ सेवा केंद्र, नांदेड ..	बॅण्डेज कापड, गॉज कापड, बेडशीटस्.
(१०अ) पुना डिस्ट्रिक्ट लेप्रसी कमिटी "मनिषा" दुसरा मजला, प्लॉट नं. ३५, २-ए, मोलेदिना रोड, पुणे ४११ ००१.	बॅण्डेज कापड, गॉज कापड, बेडशिट.
(११) विदर्भ महारोगी सेवा मंडळ, श्री जगदंबा कुष्ठ निवास, "तपोवन", जिल्हा अमरावती.	बॅण्डेज कापड, गॉज कापड, खुर्च्या, टेबल, स्टील व लाकडी खाटा, स्टूल्स, जेवणाचे लाकडी टेबल.
(१२) ब्लाईंड मेन्स असोसिएशन, ८१, जगमोहनदास मार्ग, मुंबई ४०० ०३६.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम.
(१३) मे. दीपक इंडस्ट्रियल को-ऑप. सोसायटी लि., ७५/२५५५, नेहरूनगर, कुर्ला (पूर्व), मुंबई.	खुर्च्या दुरुस्ती/वेतकाम, लाकडी फर्निचर/फर्निचर दुरुस्ती.

१४

परिशिष्ट पाच—चालू

(ब) अंध व अपंग यांच्या कल्याणाच्या संस्था	उत्पादित वस्तू
(१४) व्हॉलिंटियर्स ब्लाईंड इंडस्ट्रियल को-ऑप. प्रोड्युसर्स सोसायटी लि., मुंबई ४०० ०८३.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(१५) पुणे ब्लाईंड मेन्स असोसिएशन, ८२, रास्ता पेठ, पुणे ४११ ०११	खडू.
(१६) सिल्व्हर ब्लाईंड मेन्स इंडस्ट्रियल को-ऑप. सोसायटी लि., १६६/५११२, कन्नमवार नगर, क्रमांक १, विक्रोळी (पूर्व), मुंबई ४०० ०८२.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(१७) पुणे स्कूल अँड होम फॉर द ब्लाईंड, १४-१७, कोरेगाव पार्क, डॉ. एस. आर. मापये मार्ग, पुणे ४११ ०११.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम
(१८) दि नॅशनल फेडरेशन ऑफ द ब्लाईंड (महाराष्ट्र), द्वारा रचनात्मक कार्य समिती, गांधी चौक, राष्ट्रीय शाळा मार्ग, विलेपार्ले (प.), मुंबई ४०० ०५६.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(१९) वी. ए. एस. डी. ब्लाईंड इंडस्ट्रियल होम, वरळी, मुंबई ..	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(२०) दी नॅशनल सोसायटी फॉर द वेलफेअर ऑफ द फिजिकली हॅन्डिकॅप्ड, डी-५, म्युनिसिपल टेनेमेंट्स, जगन्नाथ भातनकर मार्ग, परेल, मुंबई ४०० ०१२.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(२१) कुर्वेस वेलफेअर सेंटर फॉर द ब्लाईंड अँड द फिजिकली हॅन्डिकॅप्ड, म्युनिसिपल कॉलनी, बी ब्लॉक, रूम नं. १२, वरळी सिनेमामागे, परेल, मुंबई ४०० ०१२.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम.
(२१अ) नॅशनल असोसिएशन फॉर द ब्लाईंड (महाराष्ट्र युनिट), यशवंत मंडई, ३ रा मजला, रविवार कारंजा, नाशिक-२.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम (नाशिक महानगरपालिका क्षेत्रापुरतेच).
(२१ब) राष्ट्रीय अपंग कल्याण संस्था (नॉफ), देशपांडे वाडी, कोल्हटकर कॉलनी, अमरावती ४४४ ६०५.	खुर्च्या दुरुस्ती/विणकाम (अमरावती महानगरपालिका क्षेत्रापुरतेच).

इतर संस्था

(२२) पुनर्वसन उत्पादन केंद्र, उल्हासनगर व पिंपरी ..	चामड्याच्या वस्तू, लाकडी फर्निचर.
(२३) माजी सैनिकी प्रशिक्षण-नि-उत्पादन केंद्र, सातारा ..	पांजरपोट; बेडशीट्स, गादीपाट; टॉवेल्स, लोखंडी खुर्च्या, कॉट्स स्टील रॅक्स, शील्स, लाकडी फर्निचर.
(२४) महाराष्ट्र स्टेट हँण्डलूम को-ऑपरेटिव्ह फेडरेशन ..	हँण्डलूमचे कापड व वस्तू.

परिशिष्ट सहा

(परिच्छेद ८.२ पहावा)

खरेदी समित्यांच्या सुसूत्रीकरणासाठी [illegible] आयोगाच्या शिफारशी

(१) खरेदी समितीतील सर्व सभासदांनी बैठकीपूर्वी खाली नमूद केल्याप्रमाणे प्रतिज्ञापत्र द्यावयाचे आहे. हे प्रतिज्ञापत्र सदर समितीच्या कार्यवृत्तांताचा भाग म्हणून समजण्यात यावे.

प्रतिज्ञापत्र

श्री .... असे घोषित करतो की, आज दिनांक .... रोजी होणाऱ्या खरेदी समितीच्या बैठकीसमोर दर करार अथवा संख्या करार करण्यासाठी ठेवण्यात आलेल्या प्रस्तावातील कोणत्याही कंपनीशी अथवा निविदाकाराशी माझा वैयक्तिक संबंध नाही.

सही/—

(नाव व पदनाम)

टीप—(१) जर असा संबंध असेल तर संबंधित सभासदांनी दर/संख्या कराराच्या कार्यवाहीमध्ये सहभागी होऊ नये.

(२) ज्या ज्या वेळी खरेदी समितीची बैठक होईल त्या प्रत्येक बैठकीत हजर असणाऱ्या सभासदांची उपस्थिती दर्शविणारी वेगळी नोंदवही ठेवून त्यात बैठकीच्या वेळी उपस्थित सभासदांची स्वाक्षरी घ्यावयाची आहे.

(३) खरेदी समितीत घेतलेल्या निर्णयासंबंधी एक स्वतंत्र नोंदवही (मिनिट बुक) ठेवावयाची असून प्रत्येक बैठकीत झालेल्या निर्णयाची या नोंदवहीत नोंद झाल्यानंतर शेवटी सभासदांनी सहमतीदर्शक सही करावयाची आहे.

(४) खरेदी समितीसमोर निविदाकारांची मोठ्याप्रमाणात माहिती, प्रस्ताव सादर करताना द्यावयाची आहे ज्यायोगे, खरेदी समितीतील सभासदांना निविदाकारांविषयी अधिक चौकशी करणे शक्य होईल.

(५) किंमतवाढीसंबंधीच्या प्रस्तावाचा विचार करताना निविदेतील अटी व शर्तींनुसार अशी किंमतवाढ मान्य असेल तरच त्यासंबंधी सदर शर्ती व अटींनुसार किंमतवाढीचा निर्णय घेण्यात यावा.

परिशिष्ट सात

[परिच्छेद ८.३ (ड) पहावा]

पुनर्मागणी आदेश (Repeat Order) बाबत मार्गदर्शक तत्त्वे

शासन निर्णय क्रमांक एसपीओ. १०६७/२६८८९-आयएनडी-पीच दिनांक १४ जून १९६८ नुसार संख्या दराबाबी पुनर्मागणी आदेश बाबतची मार्गदर्शक तत्त्वे विहित केली होती. हे आदेश आता निरस्त करून शासन खालीलप्रमाणे नवीन मार्गदर्शक तत्त्वे निश्चित करीत आहे. पुनर्मागणी आदेश देताना ते मूळ आदेशाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांच्या कालावधीत खालील मार्गदर्शक तत्त्वानुसार देण्यात यावेत:

(१) पुनर्मागणी आदेश हे मूळ दरापेक्षा जास्त नाही अशा दराने देण्यात यावेत.

(२) जर मूळ आदेश हे तातडीक/आकस्मिक स्वरूपाचे असतील तर त्या आदेशांवर पुनर्मागणी आदेश देण्यात येऊ नयेत.

(३) वस्तूंचा दर्जा मूळ आदेशान्वये नमूद केलेल्या दर्जापेक्षा कमी दर्जाचा नसावा.

(४) ज्या वस्तूंची खरेदी पुनर्मागणी आदेशान्वये प्रस्तावित केली आहे त्या वस्तूंच्या बाजारातील किमती मूळ आदेशापेक्षा कमी नसतील वा कमी होणार नसतील किंवा त्या किमती स्थिर आहेत वा प्रमाणीकृत आहेत याची शहानिशा करण्यात यावी, तसेच यांबाबत टिप्पणी संबंधित कागदपत्रांसहित सामान खरेदी समितीपुढे सादर करणे आवश्यक आहे.

(५) मूळ आदेशातील संख्या आणि/किंवा आदेशाच्या पुनर्मागणी आदेश २०० टक्क्यांपर्यंत मर्यादित असावा. पुनर्मागणी आदेशान्वये लागणारी संख्या या किंमती वगैरे याविषयी संबंधित सामान खरेदी समितीने खात्री करून घ्यावी.

(६) नवीन निविदा मागवून प्रसिद्ध करण्यास तसेच वस्तूंची प्रयोगशाळेकडून नमुना चाचणी करून घेण्यास वेळ लागेल म्हणून पुनर्मागणी आदेश प्रदान करण्यात येत आहे. याविषयी सामान खरेदी समितीने खात्री करून घेणे आवश्यक आहे.

(७) सर्व पुनर्मागणी आदेशाचे प्रस्ताव सामान खरेदी समितीपुढे मंजूर करावयाचे आहेत.

वरील क्रमांक (१) ते (३) या मार्गदर्शक तत्त्वांमध्ये सूट देऊन पुनर्मागणी आदेश द्यावयाचे असतील तर मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागाकडून पूर्वमंजुरी घेणे आवश्यक राहील.

परिशिष्ट आठ

(परिच्छेद ८.४ पहावा)

विनिर्दिष्ट नसलेल्या वस्तूंची खरेदी करताना मालाच्या दर्जाविषयी तपासणी ज्या संस्थांकडून करून घ्यावयाची आहे त्या मान्यताप्राप्त संस्थांची यादी

संस्था	तपासणीसाठी पाठवावयाची उत्पादने
(१) युनिव्हर्सिटी डिपार्टमेंट ऑफ केमिकल टेक्नॉलॉजी, माटुंगा रोड, मुंबई ४०० ०१९.	रासायनिक, रबर, कॅनव्हास, ज्यूट यांची उत्पादने तसेच मुद्रण लेखनसाहित्य
(२) नॅशनल केमिकल लॅबोरेटरी, पाषाण, पुणे ४११ ००८.	रासायनिक उत्पादने.
*(३) डायरेक्टर ऑफ इन्स्पेक्शन, डी.जी.एस. अँड डी., आयकर भवन विस्तार, न्यू मरीन लाईन्स, मुंबई ४०० ०२०.	सर्व प्रकारची उत्पादने.
(४) संचालक, स्मॉल इंडस्ट्रीज सर्व्हीस इन्स्टिट्यूट, कुर्ला-अंधेरी रोड, साकीनाका, मुंबई ४०० ०७२.	लघुउद्योजकांसाठी राखीव सर्व उत्पादने.
(५) डायरेक्टर, सुपरिटेंडन्स कंपनी ऑफ इंडिया प्रा. लि., लक्ष्मी भवन, १०१, पी. डिमेलो रोड, मुंबई ४०० ००१.	रासायनिक, रबर, ज्यूट, कॅनव्हास इत्यादींची उत्पादने, मुद्रण व लेखनसाहित्य व इतर.
(६) इलेक्ट्रॉनिक रिजनल टेस्ट लॅबोरेटरी, प्लॉट नं. ७, एमआयडीसी एरिया, सिप्झसमोर, अंधेरी (पूर्व), मुंबई ४०० ०९३.	इलेक्ट्रॉनिकी उत्पादने.
(७) विश्वेश्वरय्या रिजनल कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, नागपूर ४४० ०११.	अभियांत्रिकी स्वरूपाची उत्पादने.
*(८) जनरल मॅनेजर, रेल इंडिया टेक्निकल अँड इकॉनॉमिक सर्व्हिसेस (राईट्स), चर्चगेट रिक्लेमेशन विस्तार, चर्चगेट, मुंबई ४०० ०२०.	लोखंडी व पोलादी वस्तूंची उत्पादने.
(९) संचालक, नॅशनल टेस्ट हाऊस, एफ-१०, एमआयडीसी, अंधेरी (पूर्व), मुंबई ४०० ०९३.	फाऊंड्री उत्पादने.
*(१०) इंजिनिअर्स इंडिया लि., एक्सप्रेस टॉवर्स, ५वा मजला, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२०.	सर्व प्रकारचे पार्ट्स व अभियांत्रिकी उत्पादने.
(११) व्हिक्टोरिया ज्युबिली टेक्निकल इन्स्टिट्यूट, माटुंगा रोड, मुंबई ४०० ०१९.	अभियांत्रिकी प्लॅस्टिक व अभियांत्रिकी उत्पादने
(१२) कॉटन टेक्स्टाईल रिसर्च लॅबोरेटरी, एडनवाला रोड, ५ [illegible], माटुंगा रोड, मुंबई ४०० ०१९.	कॉटन, धागे, क्लॉथ, मॅनमेड फायबर व पॉलिस्ट उत्पादने.

* या संस्था प्रमाणित संस्था म्हणून तपासणीचे कामही हाताळतात.

परिशिष्ट नऊ

[परिच्छेद ९ (ब) पहावा]

राज्याबाहेरील पुरवठादारांची व राज्यातील पुरवठादारांच्या किंमतीतील साधर्म्य ठरविण्याचे सूत्र

ज्या ज्या वेळी राज्याबाहेरील व राज्यातील पुरवठादारानी निविदेत एकाच भाग घेतला असेल अशा वेळी खालील सूत्रांचा अंगीकार करून प्रथम राज्यातील उद्योजकांचा तुलनात्मक दर काढण्यात यावा व त्यावरून साधर्म्य ठरवावे :—

(१) सर्व समाविष्टित दरातील विक्रीकराचा भाग = सर्व समाविष्टित दर $\times \frac{द}{(१००+द)} \times \frac{३}{४}$

वरील सूत्रात "द" म्हणजे विक्रीकराचा दर. सर्व समाविष्टित दर म्हणजे केंद्र शासनाचे-अगर राज्य शासनाचे कर व वाहतूक खर्च व इतर खर्च अशा खर्चाचा समावेश असलेला निविदेतील दर.

(२) उदा.—जर राज्यातील पुरवठादाराने एखाद्या वस्तूचा सर्व समाविष्टित दर रुपये १०२ दर्शविला असेल आणि विक्रीकराचा दर ३ टक्के असेल तर विक्रीकराचा भाग $= \frac{३}{४} \times १०२ \times \frac{३}{१०० + ३} = \frac{९१८}{४१२}$ = २.२२३ एवढा येईल व राज्याबाहेरील पुरवठादारांशी साधर्म्य ठरविताना सर्व समाविष्टित दर—विक्रीकर—तुलनात्मक दर म्हणून राज्यातील उद्योजकाचा दर = १०२ — २.२२३ = ९९.७७७ एवढा धरण्यात यावा.

राज्यातील पुरवठादाराने नमूद केलेल्या सर्व समाविष्टित दरातून वर दिलेल्या सूत्राप्रमाणे विक्रीकरावरचा निव्वळ दर काढण्यात यावा व या निव्वळ दराची तुलना राज्याबाहेरील पुरवठादारांच्या सर्व समाविष्ट दराशी करण्यात यावी. या तुलनेतून दोहोंतील किंमतदर ठरविणे सहज शक्य आहे. पुरवठादारांनी निविदा भरताना आपल्या विक्रीकर नोंदणी क्रमांकाचा उल्लेख निविदेत करावा.

परिशिष्ट दहा

[पहा : परिच्छेद ८, १० व ११]

लघुउद्योगांना खरेदी व किंमती प्राधान्य देताना अंगीकारावयाची तत्त्वे

शासकीय विभाग, महामंडळे, शासकीय व निमशासकीय संस्था यांनी वस्तू खरेदी करताना लघुउद्योगांना द्यावयाच्या खरेदी व किंमतीतील प्राधान्याबाबत खालील तत्त्वांचा अंगीकार करावयाचा आहे :—

(१) निविदा मागविताना ती वस्तू लघुउद्योगांकडून राखीव खरेदीत (परिशिष्ट ११ मधील वस्तू) आहे किंवा नाही, हे स्पष्ट करण्यात यावे. ज्या ज्या ठिकाणी वस्तू खरेदी ही लघुउद्योगांसाठी राखीव ठेवण्यात आली असेल त्या त्या वेळी फक्त लघुउद्योगांकडून वस्तूंची खरेदी करण्यात यावी.

(२) वस्तू खरेदी ही भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या मालासाठी आहे किंवा नाही, हेही निविदेत स्पष्ट करण्यात यावे. भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंसंबंधीची निविदा असेल तर इतर निविदांचा विचार करण्यात येऊ नये.

(३) क्वचित प्रसंगी भारतीय मानक संस्थेने एखाद्या वस्तूबाबत गुणांकन निश्चित केले नसेल किंवा अपेक्षित मागणीप्रमाणे त्यांचा पुरवठा क्षमता उपलब्ध नसेल तरच अप्रमाणित वस्तूंबद्दल निविदा मागवून अप्रमाणित वस्तू पुरवठा करणाऱ्या निविदाकारांच्या निविदांचा विचार करण्यात यावा, तथापि, अशा वेळी मान्यताप्राप्त त्रयस्थ संस्थेकडून (परिशिष्ट आठमधील) पुरवठापूर्व तपासणीची अट अनिवार्यपणे पाळण्यात यावी.

(४) प्रत्यक्ष निविदा प्राप्त झाल्यानंतर ज्या ज्या वेळी मध्यम किंवा मोठे उद्योग अथवा व्यापारी यांचेबरोबर लघुउद्योगानेही एखाद्या निविदेत भाग घेतला असेल तर—

(अ) जर भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तूंची खरेदी करण्यासंबंधीची निविदा असेल तर दर्जासंबंधी व इतर सर्व अटी पूर्ण करणाऱ्या लघुउद्योगास मध्यम, मोठे उद्योग तसेच व्यापारी यांच्या तुलनेत १५ टक्के पर्यंतचे अधिक किंमती प्राधान्य देय राहील यापुढे निविदा मागविताना ती सर्वसमाविष्टित दराची निविदा राहणार असल्यामुळे प्रथम परिच्छेद ११.२ येथे स्पष्ट केल्याप्रमाणे सर्वसमाविष्टित दरातून २० टक्के इतर खर्च वजा करावयाचा आहे व त्यानंतरच किंमती प्राधान्य ठरवावयाचे आहे. उदा.—अशा निविदेच्या प्रकरणी एखादा मध्यम, मोठा उद्योग अथवा व्यापारी

यांनी "क्ष" या सर्वसमाविष्ट व कमीत कमी मान्य दराची निविदा भरली असेल व त्याच्या तुलनेत लघुउद्योगाने "य" या सर्वसमाविष्टित व कमीत कमी मान्य दराची निविदा भरली असेल तर या दोन दरांची तुलना करताना—

$$(\text{य} - \frac{२०}{१००}\text{य}) - (\text{क्ष} - \frac{२०}{१००}\text{क्ष})$$ या सूत्रान्वये आलेला फरक हा १५ टक्केपेक्षा अधिक असता कामा नये.

फरक १५ टक्के वा त्यापेक्षा कमी असल्यास लघुउद्योजक पुरवठ्याचे आदेश मिळण्यास पात्र ठरेल. फरक १५ टक्केपेक्षा अधिक असेल अशा वेळी मात्र लघुउद्योग पुरवठ्याचे आदेश मिळण्यास पात्र ठरणार नाही.

(ब) ज्यावेळी प्रमाणित वस्तूंची खरेदी अपेक्षित असेल आणि प्रमाणित वस्तू निर्माण करणाऱ्या उद्योगांकडून निविदा प्राप्त झाल्या नसतील तर वरील उदाहरणामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे लघुउद्योगांसाठी मध्यम व मोठे उद्योग आणि व्यापारी यांचे तुलनेत १० टक्केपर्यन्तचे किमती प्राधान्य देय राहील.

(क) जर क्वचित प्रसंगी प्रमाणित वस्तूंच्या पुरवठ्याची निविदा असूनही निविदाकारांची प्रमाणित मालाचा पुरेसा पुरवठा करण्याची क्षमता नसेल तर अशा वेळी अप्रमाणित वस्तूंचा पुरवठा करणाऱ्या निविदेचाही विचार करणे भाग पडेल. अशा प्रसंगी खरेदी करताना निविदाकाराचे प्रमाणित वस्तू पुरवठा करणारे मध्यम व मोठे उद्योग आणि व्यापारी व लघुउद्योग यांचा एक गट (गट "अ") तर अप्रमाणित वस्तूंचा पुरवठा करणारे मध्यम व मोठे उद्योग, व्यापारी व लघुउद्योग यांचा दुसरा गट (गट "ब") अशी दोन गटांत वर्गवारी करण्यात यावी. अशा वेळी दर्जासह इतर सर्व अटी पूर्ण करणाऱ्या गट "अ" मधील लघुउद्योगाला गट "अ" मधील मध्यम, मोठे उद्योग व व्यापारी यांच्या तुलनेत १५ टक्के अधिक पर्यन्तचे व गट "ब" मधील लघुउद्योगापेक्षा ५ टक्के अधिक पर्यंतचे किमती प्राधान्य देय राहील. तर गट "ब" मधील लघुउद्योगाला त्याच गटातील मध्यम, मोठे उद्योग व व्यापारी यांच्या तुलनेत १० टक्के पर्यंतचे किमती प्राधान्य देय असेल.

(५) लघुउद्योगांसाठी राखीव ठेवण्यात आलेल्या वस्तू खरेदीबाबत निविदा असेल तर—

(अ) जर भारतीय मानक संस्थेने प्रमाणित केलेल्या वस्तू खरेदी करण्यासंबंधीची निविदा असेल किंवा फक्त अप्रमाणित वस्तू खरेदीसंबंधीची निविदा असेल तर एकाच दर्जाचा माल खरेदी होत असल्याने किमती प्राधान्य देण्याचा प्रश्न उद्भवत नाही.

(ब) तथापि, जर क्वचित प्रसंगी, प्रमाणित मालाचा पुरवठा अपेक्षित असूनसुद्धा निविदाकारांची प्रमाणित मालाची पुरेशा प्रमाणात पुरवठा करण्याची क्षमता नसेल तर अशा वेळी अप्रमाणित वस्तूंचा पुरवठा करणाऱ्या लघुउद्योगांच्या निविदांचाही विचार करणे भाग पडेल. अशा प्रसंगी वस्तू खरेदी करताना अप्रमाणित मालाचा पुरवठा करणाऱ्या लघुउद्योगांच्या तुलनेत ५ टक्के अधिक पर्यन्तचे किमती प्राधान्य प्रमाणित वस्तू पुरवठा करणाऱ्या लघुउद्योगाला द्यावयाचे आहे.

(६) (अ) किमती प्राधान्याचे तत्त्व अंगीकारताना प्रथम शासकीय निर्णयाच्या परिच्छेद ११-२ मध्ये स्पष्ट केल्याप्रमाणे सूट वगळून वस्तूच्या मूळ किमतीवरच किमती प्राधान्य द्यावयाचे आहे.

(ब) शासनाच्या महामंडळांनी जसे म. ल. उ. वि. महामंडळ, महिला आर्थिक विकास महामंडळ यांनी त्यांच्याकडे नोंदणी झालेल्या लघुउद्योगांच्या वतीने निविदा भरल्या असतील तर वर दिल्याप्रमाणे लघुउद्योगांना जे किमती प्राधान्य देय असेल ते सदर महामंडळांना देण्यात यावे. तथापि, जर एखाद्या लघुउद्योगाने महामंडळामार्फत निविदा भरून पुन्हा स्वतंत्र निविदा भरली असेल तर अशा स्वतंत्र निविदेच्या बाबतीत किमती प्राधान्य देण्यात येऊ नये. अशाच प्रकारच्या सवलती महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळ व त्यांच्या संलग्न उत्पादक घटक संस्था यांनी खादी व ग्रामोद्योग मंडळामार्फत (परिशिष्ट पाच मधील अनुक्रमांक ३ समोरील दर्शविलेल्या वस्तू वगळता इतर वस्तूंबाबत) निविदेत भाग घेतला असेल तर देय असतील. या शासन निर्णयानुसार आता राज्यातील लघुउद्योग घटकांची खालीलप्रमाणे वर्गवारी करण्यात आली असल्याने—

(१) १५ टक्केपर्यन्त किमती प्राधान्यास पात्र लघुउद्योग,

(२) १० टक्केपर्यन्त किमती प्राधान्यास पात्र लघुउद्योग,

(३) ५ टक्केपर्यन्त किमती प्राधान्यास पात्र लघुउद्योग,

(४) किमती प्राधान्यास पात्र नसलेले लघुउद्योग.

यापुढे सदर महामंडळांनी आपल्याशी संलग्न असलेल्या लघुउद्योग घटकांची याप्रमाणे वर्गवारी करून वेगवेगळ्या निविदा भरणे बंधनकारक राहील.

(क) राज्य शासनाच्या उद्योग संचालनालयाने नोंदणी केलेल्या लघुउद्योगांनाच सदर सवलती लागू आहेत.

(ड) किमती प्राधान्याचे तत्त्व हे परिच्छेद १०.२ मधील अटी पूर्ण करणाऱ्या लघुउद्योगांनाच लागू असेल.

(इ) प्रमाणित वस्तू म्हणजे भारतीय मानक संस्थेने (ब्युरो ऑफ इंडियन स्टँडर्ड यांनी) आय.एस.आय. किंवा बी.आय.एस. म्हणून प्रमाणित केलेल्या वस्तू.

परिशिष्ट सतरा

(परिच्छेद १०.६ पहावा)

लघुउद्योगांकडून खरेदीसाठी राखून ठेवण्यात आलेल्या वस्तूंची यादी

(१) अस्फाल्ट बॉयलर.
(२) एअर-कॉम्प्रेसर (५ अश्वशक्तीचे, रंगे पेंटींगकरिता लागणारे)
(३) पिण्याच्या पाण्यासाठी ॲल्युमिनियमच्या बाटल्या.
(४) ऑटोमोबाईल रेडीएटर्स.
(५) एआरसी/एसीएसआर कंडक्टर्स (१९ स्ट्रॅन्ड्सपर्यंत).
(६) ॲब्सॉर्बन्ट कॉटन.
(७) प्राणिजन्य चरबी/ॲनिमल ड्रिव्हन ल्युब्रिकन्ट्स.
(८) सूट केस, ब्रीफ केसेस, अॅटेच केसेस (प्लॅस्टीक ब्लो मोल्डेड सोडून).
(९) ॲमिटर/ओहम मिटर.
(१०) ऑटोमोबाईल हेड लाईट.
(११) हुक्काने, विजेवर चालणाऱ्या व प्राणिजन्य ड्राईव्हिंगसाठी वापरणारे व वस्तू.
(१२) ॲल्युमिनियम सिलर्स व ड्रायव्हर विभागाच्या (हिंगेस)
(१३) एअर कूलर्स.
(१४) सायकलचे सुटे भाग.
(१५) लाकूड कटाईसाठी लागणारे बँड सॉ ब्लेड्स.
(१६) ६० लिटर क्षमतेपर्यंतचे बॅरल्स व ड्रम्स.
(१७) बॅटरी एलिमिनेटर्स.
(१८) बूट पॉलिश.
(१९) बिल्ले (बॅचेस).
(२०) बॅगेजचे कापड.
(२१) चादरी (बेडशीट्स).
(२२) सर्व प्रकारचे ब्रश व ब्रूम्स.
(२३) बिटूमिनाईज्ड वॉटरप्रूफ पेपर.
(२४) ब्लू प्रिंट पेपर व अमोनिया पेपर.
(२५) ब्लॉकस्मिथ हूपे (बेकोटी).
(२६) बेनझील बेन्झोएट.
(२७) बोन मिल्स.
(२८) ब्रश व ब्रूम्स.
(२९) ब्लॉटींग पेपर.
(३०) ब्लो मोल्डेड कंटेनर्स.
(३१) बेकरी प्रॉडक्ट्स.
(३२) कॉक्स (नळ) व व्हॉल्व्ह (झडपे).
(३३) सिमेंटच्या फरशा (फ्लोरिंग टाईल्स).
(३४) कंडयूट पाईप्स (धातूचे किंवा अधातूचे).
(३५) कॅप्स (टोप्या व हॅट्स—सुती किंवा लोकरीच्या).
(३६) सुती पट्ट्या व नाड्या.
(३७) कॉयर फायबर/कॉयर यार्न.
(३८) कॉयर मॅटस् आणि मॅट्रेसेस.
(३९) खडूच्या कांड्या.
(४०) कॉम्बोनेटेड पेपर व बोर्डस्.
(४१) कॉम्पोझीट कन्टेनर्स.
(४२) सिलींग रोझेस.
(४३) कॉपर सल्फेट आणि कॉपर नॅफ्थेनेट.
(४४) कॉटन होझीअरी.
(४५) कॉटन कार्ड ट्वीन.
(४६) लोकरीच्या कांबळी.
(४७) ससगिटर (सिलवसिल).
(४८) कॅस्टॉर ऑईल (एरंडेल).
(४९) डस्टर कॉईल्स.
(५०) कॉटन रोल्स.
(५१) सी.आय.डी. जॉइन्टस.
(५२) १५ अश्वशक्तीपर्यंतचे डिझेल इंजिन आणि डिझेल इंजिनवर चालणारे १५ अश्वशक्तीपर्यंतचे व ३००० आरपीएमचे सेंट्रीफ्युगल पंप.
(५३) डेअरी इक्वीपमेंट्स मिल्क कॅन्स आणि स्ट्रेनर्स.
(५४) रेखा व गणिती उपकरणे आणि सर्वेक्षण उपकरणे (थिओडोलाईट व प्रिसिजन उपकरणे सोडून).
(५५) तारखेचे शिक्के (डेट स्टँप).
(५६) डिस्ट्रीब्युशन बोर्ड.
(५७) डस्टर कॉटन.
(५८) डस्ट बीन (कचऱ्याची टोपली).
(५९) डायमेथील थायलेट.
(६०) डायब्युटील थायलेट.
(६१) डाईज–(अ) ॲझो डाइज (डायरेक्ट ॲण्ड ॲसिड).
(ब) बेसिक डाईज.
(६२) एक्सपांडेड मेटल्स.
(६३) विजेवर चालणाऱ्या घरगुती वापराच्या वस्तू—रूम हिटर वॉटर हिटर, नॉन स्टोरेज इमर्शन टाईप—गीझर्स (इम्लेटेनीअस टाईप्स ऑफ हिटर्स, हॉट एअर ब्लोअर्स, इलेक्ट्रिक स्टोव्ह्ज, ऑल टाईप्स ऑफ मिक्सर्स, डोअर बेल्स, चिम्स इलेक्ट्रिक केटल्स, टोस्टर्स, इलेक्ट्रिक आयर्न, रूम कूलर.
(६४) इलेक्ट्रिक सोल्डरींग आयर्न.
(६५) आयलेट्स.
(६६) इलेक्ट्रिक ट्रान्समिशन लाईन हार्डवेअर स्टील क्रॉस आर्म, क्रॉस आर्म क्लॅम्प, आर्चिंग आर्म, ब्रॅकेट्स, इ.
(६७) एक्झॉस्ट मफलर्स.
(६८) इमर्जन्सी लॅम्प्स.
(६९) इलेक्ट्रिक फ्लॅश गन्स.
(७०) फायर हायड्रंट्स. —
(७१) फ्ल्युरोसेंट ट्यूब्ज, चोक्स, स्टार्टर, स्ट्रीट लाईट फिक्चरसह.
(७२) फोल्डर्स (पेपर आणि प्लास्टीक).
(७३) फिल्म स्पूल्स आणि कॅन्स.
(७४) फ्रेंच पॉलिश.
(७५) फ्लशिंग सिस्टीम्स.
(७६) फायर वॉल्स.
(७७) गनमेटल वगैरा.

परिशिष्ट अवरा—चालू

(७८) गेज.

(७९) गम पेपर पट्टी.

(८०) गॉज क्लॉथ.

(८१) ग्लास ॲम्प्युल्स.

(८२) ग्राफिक कुलिवल्स—५०० नंबरपर्यंत.

(८३) गॅस मॅन्टल्स.

(८४) ग्रीस निपल्स, ग्रीस गन्स.

(८५) ग्लू.

(८६) हायड्रॉलिक व मेकॅनिकल जॅक्स, ३० टन क्षमतेपेक्षा कमी.

(८७) हॅन्डस्प्रेअर्स आणि डस्टर्स.

(८८) हायपोडर्मिक निडल्स.

(८९) हॅन्गर्स फॉर फायलींग सिस्टीम.

(९०) हात मजघारे—लोहार काम/सुतार काम.

(९१) हॅण्ड स्टॅप्लींग मशीन.

(९२) हॅण्ड नम्बरींग मशीन.

(९३) हॅण्ड ग्लोव्हज (हातमोजे).

(९४) हॅण्ड प्रेस.

(९५) हाइड ॲण्ड स्कीन लेदर (सर्व प्रकारचे).

(९६) होल्डॉल.

(९७) हेल्मेट नॉन-मेटॅलिक.

(९८) होस पाईप्स.

(९९) हॅम्बुर सॅक्स.

(१००) आयर्न ॲण्ड स्टील ट्रंक्स, बॉक्स सुट केसेस, किट बॉक्सेस, ट्रेज मग, डस्टबीन, बाथ टब्ज.

(१०१) ऑफिस व हॉस्पिटलसाठी लागणारे आयर्न ॲण्ड स्टील अप्लायन्सेस.

उदा.—स्टील रॅक्स-स्केलटन व एन्क्लोज प्रकारची, स्टील चेअर्स सर्व प्रकारच्या (रिव्हॉल्व्हींग व टिल्टींग चेअर्स वगळता), स्टील कॉट्स, स्टील बुक केसेस, स्टील कपबर्ड्स, लॉकर्स, फाईलकेसेस, कॅबिनेट्स, हॉस्पिटल्स इन्स्ट्रुमेंट, फीव कॅबिनेट्स, बेड स्टॅण्ड्स, ड्रॉपसाईड बेबीज कॉट, फावलर बेड, मॅटरनिटी बेड बीथ साईड पीस.

(१०२) आयर्न/मिटल क्लेड, एल ॲंड टी डिस्ट्रीब्युटींग बॉक्सेस, आय-सीडीपी ॲण्ड आयसीटीपी स्विचेस, किटकॅट फ्युजेस ॲण्ड कट आऊट्स वॅक्ट्स होल्डर्स.

(१०३) इन्सेक्टीसाईड्स ॲण्ड फॉर्म्युलेशन्स.

(१०४) जॅकोनेट क्लॉथ.

(१०५) लो टेन्शन इन्सुलेटर्स ॲण्ड फ्युजेस.

(१०६) लीड शॉट्स.

(१०७) लॅन्टर्न विक्स.

(१०८) लॅटेक्स फोम स्पंज.

(१०९) लॅम्प होल्डर्स.

(११०) लेदर वॉशर्स.

(१११) लेदर बेल्ट, स्ट्रीप्स, बॅग्ज पर्सेस, चामड्याच्या लहान शोभेच्या वस्तू, लेदर बूट, चप्पल, सॅंडल, लेदर हार्नेस.

(११२) लेदर सोल ॲण्ड अप्पर.

(११३) लिन्सीड ऑईल.

(११४) लुब्रिकेटर्स.

(११५) लायटनींग ॲरेस्टर्स, २० के. व्ही. पर्यंत.

(११६) मॅनहोल कव्हर्स ॲण्ड फ्रेम्स.

(११७) मेटल बटन्स.

(११८) एम. एस. पाईप फिटींग्ज (१०० एमएम व्यासापर्यंत).

(११९) मेटॅलिक टेप्स.

(१२०) एम. एस. ॲण्ड सी. आय. फ्रेम्स.

(१२१) मेट्रिक वेट्स ॲण्ड मेझर्स, बॅलन्सेस स्केल्स (सायंटिफिक व इलेक्ट्रॉनिक बॅलन्सेस).

(१२२) मिनिएचर बल्ब्स.

(१२३) मेटल पॉलिश.

(१२४) मेटल बॅजेस.

(१२५) मच्छरदाणी.

(१२६) मॅग्नेशियम सल्फेट.

(१२७) मशीन स्क्रूज.

(१२८) मशीन शॉप व्हाइसेस.

(१२९) मेजरींग टेप्स ॲण्ड स्टीक्स.

(१३०) मोनोमिटर्स.

(१३१) नट्स ॲण्ड बोल्ट्स.

(१३२) नायलॉन स्टॉकिंग्ज.

(१३३) वेल कटर्स.

(१३४) निकेल सल्फेट.

(१३५) ऑफिसरी बेंच व्हाइसेस.

(१३६) इलेक्ट्रिक मोल्ड्स (परंतुही पद्धतीचे).

(१३७) पेट्रोमॅक्स लॅन्टर्न्स (हरीकेन लॅन्टर्न्स सह), सिम्पल लॅम्प, विक्स ॲण्ड प्रेशर स्टोव्ह.

(१३८) पी. व्ही. सी. ॲण्ड व्ही. आय. आर केबल्स.

(१३९) फिनाईल.

(१४०) पेन्ट्स ॲण्ड वार्निशेस ॲण्ड बोइल ऑईल्स.

(१४१) पंचींग मशीन.

(१४२) पेपर पिन्स ॲण्ड क्लिप्स, सेफ्टी पिन्स, ड्रॉइंग पिन्स, पेपर फास्नर्स प्रॉडक्ट्स, टॅग्ज, एन्व्हलप्स फाइलिंग कव्हर्स, सबलीप्स.

(१४३) पेपर बॅग्ज, पेपर कप्स आणि पेपर प्लेट्स (द्रोण).

(१४४) पेपर बोर्ड कार्टन्स, फोल्डर्स.

(१४५) पेपर (कागदी लिफाफे) एन्व्हलप्स.

(१४६) पेपर नॅपकिन्स.

(१४७) पॉलिथिन बॅग्ज.

(१४८) प्लॅस्टिक पेपर ॲण्ड बटन्स.

(१४९) प्लॅस्टिक पेपर ॲण्ड क्लॉथ.

(१५०) पॉलिथिन फिल्म्स प्रॉडक्ट्स फ्लॅट प्रिंटेड फिल्म्स ॲण्ड ॲण्ड छपाची.

(१५१) पेन्टेड साईन बोर्ड्स, ब्रुश हॅण्डल्स, ब्रुश कीज पेन ॲण्ड बांबू लीन, लॅन्टर्न पोल्स ॲण्ड लाठीज.

(१५२) पेन्ट रिमुव्हर.

(१५३) प्लॅस्टर ऑफ पॅरिस.

(१५४) पोस्टल लेड सिल्स.

(१५५) पी. व्ही. सी. फूटवेअर्स.

(१५६) प्लास्टीक केन.

(१५७) प्लेईंग कार्ड्स.

(१५८) पोटॅशियम नायट्रेट.

परिशिष्ट ब—समाप्त

(१५९) पॉवर ट्रान्सफॉर्मर ११ के. व्ही. ते ३३ के. व्ही. मॅक्झीमम रेंज १०,००० के. व्ही. ए. पर्यंत.

(१६०) मिलो कॉटन.

(१६१) चटण्या व लोणची.

(१६२) पी. व्ही. सी. पाईप्स १,८०० मिलीमिटर व्यासापर्यंत.

(१६३) रिव्हेटस्.

(१६४) रोलींग शटर्स.

(१६५) आर. सी. सी. पाईप्स एनपी-१, एनपी-२-१२०० मिलीमिटर व्यासापर्यंत तसेच पी-१, पी-२, पी-३ इत्यादी वर्ग १८०० मिलीमिटर व्यासापर्यंत.

(१६६) डी. सी. रेग्युलेटर्स.

(१६७) रेडिमेड गार्मेंटस्.

(१६८) रियल सिल्क अँण्ड वाईल्ड सिल्क.

(१६९) रस्ट अँण्ड स्टेल प्रिव्हेंटींग/रिमुव्हींग कॉम्पोझीशन्स.

(१७०) रबराईझ्ड गार्मेंटस.

(१७१) रबर ट्युबींग (रेवेड ट्युबींग सोडून).

(१७२) रबर होसेस आर्मर्ड (अनलेवेड) अँण्ड कॉर्डस.

(१७३) रॉ कॉटन.

(१७४) रेझर्स.

(१७५) रबर वल्व्स.

(१७६) रेडिओ लो कॉस्ट (मिडियम वेव्ह बँड, कम्युनिटी रेडिओ रिसीव्हर्स).

(१७७) स्टील वॉटर टँकर्स.

(१७८) स्टरीलायझर.

(१७९) स्टीरप पंम्स.

(१८०) स्पेंक्स, चमेली, बॅकेटस् केपीस.

(१८१) स्क्रू ड्रायव्हर्स.

(१८२) सबमर्सिबल पंम्स रेसिप्रोकेटिंग पंम्स—दहा हॉर्स पॉवरपर्यंत विजेवर चालणारे सेंट्रीफ्युगल पंम्स (ड्जेक्ट पंप सेट सहित) दहा हॉर्स पॉवरपर्यंत.

(१८३) स्टील व्हॉल्टस् तिजोरी व कॅश बॉक्स (स्टील).

(१८४) मटण व खाद्यपदार्थ ठेवण्याकरिता लागणारी स्टीलची कपाटे.

(१८५) सोडियम सिलिकेट.

(१८६) स्पोर्टस नेट.

(१८७) सिलींग बॅक्स.

(१८८) कैंची (सिझर्स) (सर्जिकल सिझर्स वगळून).

(१८९) स्टॅम्प पॅड्स.

(१९०) सॉल्ट ग्लेझ्ड पाईप्स.

(१९१) सर्जिकल मोजे.

(१९२) साकेट्स.

(१९३) स्ट्रीट लाईट फिटींग्ज.

(१९४) स्टुडंट मायक्रोस्कोप.

(१९५) स्ट्रँडेड वायर.

(१९६) स्टील मेझरींग टेप.

(१९७) शॉवेल्स.

(१९८) स्वीचेस टंबलर

(१९९) स्केल्स पेईंग व [illegible]

(२००) सोडियम नायट्रेट.

(२०१) सायंटिफिक लॅबोरेटरी ग्लास वेअर्स.

(२०२) स्क्वीरल केज इंडक्शन मोटर्स.

(२०३) सॅनिटरी टॉवेल्स.

(२०४) स्टील वूल.

(२०५) चाळण्यांच्या फ्रेम्स.

(२०६) सॅनिटरी प्लंबिंग फिटींग्ज.

(२०७) स्नॅप फासनर्स.

(२०८) सेफ्टी मॅचेस.

(२०९) बुटांच्या लेसेस्.

(२१०) लाख शेलॅक.

(२११) सर्व प्रकारची स्कीन सोप.

(२१२) सोप कार्बोनिक.

(२१३) स्लीपींग बॅग्ज.

(२१४) स्टोन मेटल.

(२१५) टीन कंटेनर्स, टीन ट्रेज, टीन बॅग्ज.

(२१६) टर्की रेड ऑईल.

(२१७) टार्पोलिन आणि कॅनव्हास बॅग्ज.

(२१८) टॅकमेटॅलिक.

(२१९) टायर्स आणि ट्युब्ज (सायकल).

(२२०) टूथ पावडर.

(२२१) टेबल नाईव्हज्.

(२२२) सर्व प्रकारची भांडी (युटेन्सिल्स)—
ब्रास, कॉपर, ॲल्युमिनियम, स्टेनलेस स्टील.

(२२३) छत्र्या.

(२२४) व्होल्टेज स्टॅबीलायझर्स.

(२२५) व्हील बॅरोज, हस्तचलित ट्रॉलीज, पिण्याच्या पाण्याकरिता ट्रॉलिज, ड्रायव्ह फूड ट्रॉलीज, औषधांच्या ट्रॉलीज, सर्जिकल उपकरणांच्या ट्रॉलीज, स्ट्रेचर ट्रॉलीज.

(२२६) वॉटर मीटर्स.

(२२७) वायर नेल्स, स्टॅंडेड वायर पॅनल पीन्स, काटेरी तार इत्यादी तारेची उत्पादने.

(२२८) वॉशिंग सोप.

(२२९) वूलन ब्लॅंकेटस्, हॉस्पिटल वूलन ब्लॅंकेटस्.

(२३०) मेणबत्त्या.

(२३१) वुडन पॅकींग केसेस.

(२३२) वॅक्सड् पेपर.

(२३३) लाकडी विद्युत उपकरणे—बॅटन्स्, राऊंड ब्लॉक्स् बोर्ड (प्लेन वार्निश्ड आणि रंगवलेले केसिंग व कॅपिंग).

(२३४) लाकडी फर्निचर.

(२३५) लिहिण्याकरिता शाई (फाऊंटन पेन व बॉलपेनची शाई वगळून) स्टॅम्पपॅडची शाई (मुद्रणाकरिता लागणारी तसेच मार्किंगकरिता लागणारी पक्की शाई इत्यादी विशिष्ट शाई वगळून).

(२३६) मिड सिल्ड वायपर्स (फक्त आर्म आणि ब्लेड्स).

(२३७) विविध प्रकारचे वॉशर्स.

(२३८) वुडन विनिअर्स.

(२३९) झिप फास्टनर्स-मेटॅलिक-नॉन मेटॅलिक.

(२४०) झिंक सल्फेट.

(२४१) ॲल्युमिनियम बॉक्सेस.

परिशिष्ट बारा

(परिच्छेद १०.७ पहावा)

लघुउद्योजकांसाठी विशेष सवलती

विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकाऱ्याकडे मान्यवर पुरवठादार म्हणून ज्या पुरवठादारांस नोंदणी करावयाची असेल त्यांच्याकडून, नोंदणी शुल्क म्हणून रु. १०,००० (रुपये दहा हजार मात्र) ची अनामत रक्कम खालीलपैकी कोणत्याही एका प्रकारात घेण्यात यावी. नोंदणीकृत सहकारी संस्थांच्या बाबतीत पुरवठादार म्हणून नोंदणी करताना ही रक्कम रु. ५,००० (रुपये पाच हजार मात्र) एवढी असेल.

(अ) विकास आयुक्त, उद्योग व भांडार खरेदी अधिकारी यांच्या नावाने दिलेली दर्शनी हुंडी.

(ब) रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडियाच्या संमतीसह अनुसूचित बँकांनी दिलेली ३ वर्षे मुदतीची बँक गॅरंटी.

(क) विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकाऱ्यांना तारण ठेवलेली राष्ट्रीय बचत प्रमाणपत्रे, राष्ट्रीय संरक्षण प्रमाणपत्रे आणि पोस्टाची बचत बँक खाती.

२. खालील नमूद केलेल्या पुरवठादारांना नोंदणी शुल्क, अनामत रक्कम भरण्यापासून सूट देण्यात आली आहे :—

(१) महासंचालक, पुरवठा व विल्हेवाट, नवी दिल्ली यांच्याकडे नोंदणी झालेले व ज्यांचे संबंधित मालाचे उत्पादक उद्योग घटक महाराष्ट्र राज्यात अस्तित्वात आहेत असे पुरवठादार.

(२) महाराष्ट्र राज्यातील शासकीय, अर्धशासकीय व जिल्हा परिषदांच्या संस्था आणि मध्यवर्ती शासन व इतर सर्व राज्य शासनाच्या अंगीकृत व्यवसाय संस्था (त्यांच्यासाठी अशा संस्था प्रत्यक्षात उत्पादित करीत असलेल्या वस्तूंसाठी).

(३) उद्योग संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य यांचेकडे लघुउद्योग म्हणून नोंदणी झालेल्या घटकांसाठी त्यांच्या स्थायी लघु-उद्योग नोंदणी पत्रात नमूद केलेल्या उत्पादित वस्तूंकरिता.

बयाणा रक्कम

दरपत्रके सादर करताना दरपत्रकासोबत पुरवठा करावयाच्या साहित्याच्या किमतीच्या शेकडा ३ टक्के रक्कम किंवा कमाल रु. ५,००० (रुपये पाच हजार फक्त) बयाणा म्हणून रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया यांचेकडे चलनाद्वारे भरावे व चलनाची प्रत निविदेबरोबर सादर करावी, किंवा अनुसूचित बँकांवर दिलेल्या रोखीत दर्शनी हुंडीच्या स्वरूपात विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकाऱ्यांच्या नावाने पुरवठादाराने भरावी.

२. खाली नमूद केलेल्या पुरवठादारांना बयाणा रक्कम भरण्यापासून सूट देण्यात आली आहे :—

(१) ज्या पुरवठादारांना नोंदणी शुल्क अनामत रक्कम भरण्यापासून सूट देण्यात आली आहे असे पुरवठादार.

(२) राष्ट्रीय लघुउद्योग महामंडळ व लघुउद्योग सेवा संस्था, मध्यवर्ती शासन यांच्याकडे नोंदणी झालेले लघुउद्योग उत्पादक (फक्त त्यांचे स्वतःचे उत्पादित साहित्य).

(३) मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेकडे नोंदणी झालेले पुरवठादार/व्यापारी.

जमानत ठेव

सर्व यशस्वी पुरवठादारांकडून पुरवठा व्हावयाच्या साहित्याच्या किमतीच्या ३ टक्के रक्कम जमानत ठेव म्हणून घेण्यात यावी ही ठेव नोंदणी शुल्क अनामत रक्कम ज्या स्वरूपात घेण्यात येते, त्यापैकी कुठल्याही स्वरूपात घेण्यास मुभा राहील. तथापि, तातडीच्या खरेदी पद्धतीनुसार जेव्हा खरेदी केली जाईल त्यावेळी पुरवठा व्हावयाच्या साहित्याच्या किमतीच्या ५ टक्के रक्कम जमानत ठेव म्हणून घेण्यात यावी. अशा खरेदी पद्धती पुरवठा कालावधी कमी असल्याने व अधिक जोखीम असल्याने खबरदारी म्हणून जरी वाढ आवश्यक ठरते. कोणत्याही परिस्थितीत जमानत ठेव व करारपत्र या बाबी पूर्ण केल्याखेरीज अंतिम मागणी आदेश देण्यात येऊ नये.

अशी जमानत ठेव विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकाऱ्यांच्या नावे कोणत्याही एका वरील स्वरूपात घेण्यात यावी. खाली नमूद केलेल्या पुरवठादारांना जमानत ठेव भरण्यापासून मुक्त केले आहे :—

(अ) महासंचालक, पुरवठा व विल्हेवाट, नवी दिल्ली यांचेकडे नोंदणी झालेले व महाराष्ट्रात कारखाने अस्तित्वात असलेले पुरवठादार.

(ब) विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकाऱ्यांनी तयार केलेल्या पुरवठादारांच्या मान्यवर यादीतील पुरवठादार फक्त रु. २५,००० (रुपये पंचवीस हजार मात्र) पर्यंतच्या साहित्यासाठी.

(क) उद्योग संचालनालय यांचेकडे लघुउद्योग म्हणून नोंदणी झालेल्या घटकांना व महाराष्ट्र खादी व ग्रामोद्योग मंडळाशी संलग्न अथवा नोंदणीकृत असलेल्या घटकांसाठी रु. ५०,००० पर्यंतच्या खरेदी किमतीवर.

वरील (क) नुसार रु. ५०,००० पेक्षा जास्त खरेदी किंमत असेल तर खरेदी किंमतीच्या ३ टक्के प्रमाणे जमानत ठेव आकारण्यात येईल व या जमानत ठेवीची मर्यादा रु. १०,००० (रुपये दहा हजार फक्त) पर्यंत राहील.

परिशिष्ट बारा—चालू

२. पुरवठादाराने मालाचा पुरवठा उचित प्रकारे केल्याबाबत "ना हरकत प्रमाणपत्र" मागणीकार खात्याकडून प्राप्त झाल्यावर जमानत ठेव पुरवठादारास परत दिली जावी असे शासनाचे आदेश होते. या आदेशात आता खालीलप्रमाणे बदल करण्यात येत आहे :—

"दर कराराचा वॉरंटी कालावधी एक वर्षाचा असल्याने हा कालावधी संपेपर्यंत जमानत रक्कम परत करण्यात येऊ नये. त्यासाठी समादेशकाने पुरवठा झाल्यावर सहा महिन्यांचे आत पुरवठादाराविरुद्ध काही तक्रार असल्यास मध्यवर्ती भांडार खरेदी संघटनेस कळवावी. त्या सहा महिन्यांच्या कालावधीत समादेशकांकडून तक्रार आली नाही तर १ वर्षाच्या वॉरंटी कालावधीनंतर इंडेम्निटी बॉंड घेऊन पुरवठादाराची जमानत ठेव परत करण्यात यावी व अशी अट दर कराराच्या दस्तवात घालण्यात यावी. संख्या कराराने बाबतीत ना हरकत प्रमाणपत्र आल्याशिवाय आणि/किंवा वॉरंटी कालावधी संपेपर्यंत तक्रार न आल्यास जमानत ठेव परत करावी."

तसेच ही अट नोंदणी ठेव परत करण्यासाठी नोंदणी पत्रामध्ये घालावी व सहा महिन्यांच्या कालावधीत काही तक्रार न आल्यास इंडेम्निटी बॉंड घेऊन नोंदणी ठेव परत करण्यात यावी.

निविदांबाबत स्वीकृती आदेश रवाना झाल्यानंतर निविदा चौकशीसोबत आलेल्या सर्व बयाणा रक्कम त्वरित परत कराव्यात.

३. सदर शासन निर्णयानुसार खरेदीसाठी कोषागारातून संक्षिप्त बिलावर रकमा काढताना सर्व आहरण व संवितरण अधिकाऱ्यांना "प्रस्तुत खरेदी करताना शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्रमांक भांखसं. १०८८/(२५१२)/उद्योग-६, दिनांक २ जानेवारी १९९२ मधील आदेशांचे पालन करण्यात आले आहे, असा दाखला देणे आवश्यक राहील. राज्यातील संबंधित कोषागार अधिकाऱ्यांना वित्त विभागामार्फत अशा सूचना देण्यात येत आहेत की, विकास आयुक्त (उद्योग) व भांडार खरेदी अधिकारी, महाराष्ट्र शासन, मुंबई यांच्या माध्यमाशिवाय खरेदी करण्यात आलेल्या वस्तूंच्या किंमती अदा करण्यासाठी जी बिले सादर केली जातील त्यावर वरीलप्रमाणे प्रमाणपत्र दिले असल्याची खातरजमा केल्याशिवाय बिलाची रक्कम अदा करू नये.

परिशिष्ट तेरा

(परिच्छेद १२ पहावा)

राज्य शासन/शासनाचे उपक्रम/सांविधिक संस्थांच्या खरेदी कार्यक्रमामध्ये प्राधान्य

१९८८ योजनेखाली ज्या पात्र प्रकल्पांना कार्यान्वयीन अभिकरणाने आवश्यक पात्रता प्रमाणपत्रे दिली आहेत त्यांना अधिमान्य वागणूक देण्याच्या दृष्टीने शासन निर्णय क्रमांक एसपीओ. १०७७/१३०९५९/आयएनडी-६, दिनांक ९ ऑगस्ट १९७७ च्या परिशिष्ट १ मध्ये सूचित राज्य शासन आणि राज्य शासनाचे उपक्रम आणि सांविधिक संस्था अशा पात्र आणि खाद्य घटकांच्या प्रकल्पांकडून मागणी प्रपत्रकाच्या प्रमाणाच्या ५२ प्रतिशत खरेदी जाहीर स्पर्धात्मक निविदामध्ये मान्य असलेल्या कमीत कमी किमतीला करतील.

हे प्रोत्साहन व्यापारी तत्त्वावर उत्पादन सुरू झाल्यापासून खालील कालावधीसाठी उपलब्ध असेल :—

गट "अ" क्षेत्र	गट "ब" क्षेत्र	गट "क" क्षेत्र	आद्यप्रवर्तक उद्योग आणि विनाउद्योग जिल्हा
३ वर्षे	५ वर्षे	७ वर्षे	९ वर्षे

तालुकानिहाय प्रवर्गवार वर्गीकरण

जिल्हा	तालुका	१ ऑक्टोबर १९८८ ते ३० सप्टेंबर १९९० पर्यंत वर्गीकरण	१ ऑक्टोबर १९९० ते ३० सप्टेंबर १९९३ पर्यंत वर्गीकरण
(१)	(२)	(३)	(४)
१. मुंबई विभाग			
(१) बृहन्मुंबई ..	.. बृहन्मुंबई	अ	अ

परिशिष्ट तेरा—चालू

जिल्हा (१)	तालुका (२)	१ ऑक्टोबर १९८८ ते ३० सप्टेंबर १९९० पर्यंत वर्गीकरण (३)	१ ऑक्टोबर १९९० ते ३० सप्टेंबर १९९२ पर्यंत वर्गीकरण (४)
	२. कोकण विभाग		
(२) ठाणे ..	.. ठाणे	अ	अ
	भिवंडी	ब	अ
	कल्याण	ब	अ
	उल्हासनगर	ब	क
	वसई (मुंबई महानगर प्राधिकरणाच्या हद्दीमधील).	ब	अ
	वसई (मुंबई महानगर प्राधिकरणाच्या हद्दीबाहेरील).	क	ब
	पालघर	क	ब
	डहाणू	क	ब
	तलासरी	ड	ड
	जव्हार	ड	ड
	मोखाडा	ड	क
	वाडा	ड	क
	शहापूर	ड	ड
	मुरबाड	ड	ड
(३) रायगड ..	.. पनवेल (मुं. म. प्रा. मधील) ..	अ	अ
	पनवेल (मुं. म. प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	खालापूर (मुं. म. प्रा. मधील) ..	अ	अ
	खालापूर (मुं. म. प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	रोहा	क	ब
	अलिबाग (मुं. म. प्रा. मधील) ..	ब	अ
	अलिबाग (मुं. म. प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	कर्जत (मुं.म.प्रा. मधील) ..	ब	अ
	कर्जत (मुं.म.प्रा. बाहेरील) ..	क	क
	पेण (मुं.म.प्रा. मधील) ..	अ	अ
	पेण (मुं.म.प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	उरण	ब	ब
	सुधागड	ड	ब
	म्हसळा	ड	क
	श्रीवर्धन	ड	क
	माणगाव	ड	क
	महाड	ड	क
	मुरूड	ड	क
	पोलादपूर	ड	ड
(४) रत्नागिरी ..	.. रत्नागिरी	क	अ
	संपूर्ण जिल्हा (रत्नागिरी तालुक्याव्यतिरिक्त).	ड	ड

परिशिष्ट तेरा—चालू

जिल्हा (१)	तालुका (२)	१ ऑक्टोबर १९८८ ते ३० सप्टेंबर १९९० पर्यंत वर्गीकरण (३)	१ ऑक्टोबर १९९० ते ३० सप्टेंबर १९९२ पर्यंत वर्गीकरण (४)
(५) सिंधुदुर्ग ..	.. संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
	३. पुणे विभाग		
(६) पुणे ..	.. पुणे शहर	अ	अ
	हवेली (पुणे महानगर प्राधिकरणाच्या हद्दीमधील).	अ	अ
	हवेली (पु.म.प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	खेड (पु. म. प्रा. मधील) ..	अ	अ
	खेड (पु. म. प्रा. बाहेरील) ..	ड	ड
	मुळशी (पु. म. प्रा. मधील) ..	अ	अ
	मुळशी (पु. म. प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	मावळ (पु. म. प्रा. मधील) ..	अ	अ
	मावळ (पु. म. प्रा. बाहेरील) ..	क	ब
	इंदापूर	ड	क
	भोर	क	ब
	जुन्नर	ड	क
	शिरुर	ड	क
	दौंड	क	क
	बारामती	क	क
	पुरंदर	ड	क
	वेल्हे	ड	क
	आंबेगाव	ड	ड
(७) सोलापूर ..	.. सोलापूर (उत्तर) (चिंचोळी औद्योगिक क्षेत्राव्यतिरिक्त).	क	क
	माळशिरस	क	क
	अक्कलकोट	ड	ड
	बार्शी	ड	ड
	सोलापूर (दक्षिण) ..	ड	ड
	मोहोळ	ड	ड
	चिंचोळी औद्योगिक क्षेत्र (उत्तर सोलापूर आणि मोहोळ तालुक्यातील)	ड	ड
	मंगळवेढे	[illegible]	ड
	पंढरपूर	ड	ड
	सांगोला	ड	ड
	करमाळा	ड	ड
	[illegible]	[illegible]	ड

परिशिष्ट तेरा—चालू

जिल्हा (१)	तालुका (२)	१ ऑक्टोबर १९८८ ते ३० सप्टेंबर १९९० पर्यंत वर्गीकरण (३)	१ ऑक्टोबर १९९० ते ३० सप्टेंबर १९९३ पर्यंत वर्गीकरण (४)
(८) सातारा ..	.. कोरेगाव	ड	क
	सातारा	ड	क
	कराड	क	क
	फलटण	क	क
	वाई	ड	क
	खंडाळा	ड	ड
	माण	ड	ड
	पाटण	ड	ड
	खटाव	ड	ड
	जावळी	ड	ड
	महाबळेश्वर	ड	ड
(९) सांगली ..	.. खानापूर	ड	क
	मिरज	क	क
	संपूर्ण जिल्हा (खानापूर आणि मिरज तालुक्यांव्यतिरिक्त)	ड	ड
(१०) कोल्हापूर ..	.. शिरोळ	क	क
	हातकणंगले	क	क
	करवीर	क	क
	संपूर्ण जिल्हा (शिरोळ, हातकणंगले आणि करवीर तालुक्यांव्यतिरिक्त)	ड	ड
	४. नाशिक विभाग		
(११) नाशिक	.. नाशिक	ब	ब
	मालेगाव	क	ब
	सिन्नर	ड	क
	बागलाण	ड	क
	येवले	ड	क
	निफाड	क	क
	पेठ	ड	ड
	दिंडोरी	ड	ड
	सुरगाणा	ड	ड
	कळवण	ड	ड
	चांदवड	ड	ड
	नांदगाव	ड	ड
	इगतपुरी	ड	ड
(१२) अहमदनगर	.. अहमदनगर	क	ब
	संगमनेर	क	ब
	श्रीरामपूर	क	ब
	कोपरगाव	क	ब

परिशिष्ट तेरा—समाप्त

जिल्हा (१)	तालुका (२)	१ ऑक्टोबर १९८८ ते ३० सप्टेंबर १९९० पर्यंत वर्गीकरण (३)	१ ऑक्टोबर १९९० ते ३० सप्टेंबर १९९३ पर्यंत वर्गीकरण (४)
(१२) अहमदनगर—चालू	अकोले	ड	ड
	राहुरी	ड	ड
	पाथर्डी	ड	ड
	जामखेड	ड	ड
	कर्जत	ड	ड
	श्रीगोंदे	ड	ड
	पारनेर	ड	ड
	नेवासे	ड	ड
	शेवगाव	ड	ड
(१३) धुळे	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(१४) जळगाव	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
	५. अमरावती विभाग		
(१५) अमरावती	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(१६) अकोला	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(१७) बुलढाणा	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(१८) यवतमाळ	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
	६. नागपूर विभाग		
(१९) नागपूर	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२०) भंडारा	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२१) वर्धा	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२२) चंद्रपूर	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२३) गडचिरोली	विनाउद्योग जिल्हा		
	७. औरंगाबाद विभाग		
(२४) औरंगाबाद	औरंगाबाद (वळूज औद्योगिक क्षेत्रा-व्यतिरिक्त) उर्वरित जिल्हा (वळूज औद्योगिक क्षेत्रासह).	क ड	क ड
(२५) जालना	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२६) परभणी	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२७) नांदेड	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२८) उस्मानाबाद	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(२९) लातूर	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड
(३०) बीड	संपूर्ण जिल्हा	ड	ड

टीप.—(१) औरंगाबाद किंवा गंगापूर तालुक्यांत येणारे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचे संपूर्ण वळूज औद्योगिक क्षेत्र आणि सोलापूर (उत्तर) किंवा मोहोळ तालुक्यात येणारे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळाचे संपूर्ण चिंचोळी औद्योगिक क्षेत्र यांना १९८८ पासून दोन वर्षांकरिता प्रोत्साहनांसाठी "ड" गटात वर्गीकरण करण्यात आले आहे.

(२) गडचिरोलीला [illegible] वर्गीकरणात दिनांक १ ऑक्टोबर १९९० पासून होणारा बदल दर्शविलो.

परिशिष्ट चौदा

(परिच्छेद १४ पहावा)

निर्धारण झालेल्या शासकीय आदेशांची यादी

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
1	साहित्य खरेदी—लघुउद्योग, सहकारी उत्पादक संस्था, इत्यादींकडून साहित्य खरेदीबाबतची कार्यवाही.	शासन निर्णय, उ.व का.वि. क्र. एसपीओ.१०६६/१७६२१ उद्योग-३, दिनांक १५ मार्च १९६९.
2	Stores Purchase, Purchase from Small Scale Industry, Government Aided Institution.	I. & L.D. Circular No. SPO. 1071/38933-IND.I(B), dated 27th July 1971.
3	Co-operative Industrial Societies at Sangli, Yeotmal and Nanded—Price preference to the products of.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1071/28718/IND-I(B), dated the 2nd May 1972.
4	साहित्य खरेदी—लघुउद्योग सहकारी उत्पादक संस्था, इत्यादींकडून खरेदी करण्याबाबत.	शासन निर्णय, उ. व का.वि. क्र. एसपीओ.१०७२/३१८८९-उद्योग/१(ब), दिनांक २२ मे १९७२.
5	लघुउद्योग सहकारी उत्पादन संस्था इत्यादींकडून साहित्य खरेदी करण्याबाबत.	शासन निर्णय, उ. व का. वि. क्र. एसपीओ.१०७२/२४५०४-उद्योग-१(अ), दिनांक २६ सप्टेंबर १९७३.
6	Central Stores Purchase Organisation—Purchases of Stores from Small Scale Industries Units—Preferential treatment under Government Purchase Programme.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1073/10258/IND.I(A), dated the 31st March, 1973.
7	साहित्य खरेदी—लघुउद्योग सहकारी उत्पादन संस्था, इत्यादींकडून साहित्य खरेदीबाबतची कार्यवाही.	दुरुस्तीपत्रक, उ. व का.वि.क्र.एसपीओ.१०६६/५०४५१—उद्योग-१(अ), दिनांक २१ जुलै १९७३.
8	Central Stores Purchase Organisation—Procedure for purchase of stores from the Small Scale Industries Units registered with the Central Stores Purchase Organisation.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1073/39432/IND-I(A), dated 27th December 1973.
9	Central Stores Purchase Organisation—Procedure for purchase of Stores from the Small Scale Industries Units registered with the Central Stores Purchase Organisation etc. Security Deposit in respect of Stree Seva Sahakar Sangh Ltd.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO 1073/19570/IND-I(A), dated 24th April 1974.
10	साहित्य खरेदी—लघुउद्योग सहकारी उत्पादन संस्था इत्यादींकडून साहित्य खरेदी करण्याबाबत.	दुरुस्तीपत्रक, उ. व का.वि. क्र. एसपीओ.१०७३/२०५६९-उद्योग-१(अ), दिनांक २९ जून १९७४.
11	साहित्य खरेदी—लघुउद्योग सहकारी उत्पादन संस्था इत्यादींकडून साहित्य खरेदी करण्याबाबतची कार्यवाही.	शा. परिपत्रक, उ.ऊ. व का.वि.क्र.एसपीओ.१०७९/१०१०३१/(२३७)/उद्योग-६, दिनांक १ सप्टेंबर १९७७.
12	Directives regarding purchase and/or Price preference to and reservation of purchases from SSI Units, etc. To the State Government Undertakings including Statutory Bodies, etc.	Government Resolution, I.E. & L.D. No. SPO. 1076/130959/IND-6, dated the 9th August 1977.
13	Price preference to the State Sector Undertakings under the Control of the Government of Maharashtra.	Government Resolution, I.E. & L.D. No. SPO. 1077/133965/IND, dated the 1st September 1977.
14	Directives regarding purchase and/or Price Preference to and reservation of purchases from SSI Units, etc. To the State Government Undertakings including Statutory Bodies etc.	Government Resolution, I.E. & L.D., No. SPO. 1077/144571/IND-6, dated 1st December 1977.
15	Directives regarding purchase and/or Price Preference to and reservation of purchases from SSI Units, etc. To the State Government Undertakings including Statutory Bodies, etc.	Government Resolution, I.E. & L.D., No. SPO. 1077/611[illegible] 573)/IND-6, dated 17th February 1978.

परिशिष्ट चौदा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
	II. Reservation of Items	
16	शासनाच्या कापडविषयक गरजा भागविणे, बँडेज क्लॉथ, जॅकोनेट क्लॉथ, सर्जिकल गॉज, इत्यादींच्या खरेदीबाबत.	शा.नि. उ.व का.वि.क्र. एसपीओ. १०६८/२९६५४-उद्योग-३ दिनांक १९ जुलै १९६८.
17	Purchase of Bandage and Guage Cloth, for meeting Government's Cloth requirements.	Circular, I. & L.D. No. SPO. 1071/39447/IND.I(B) dated the 18th August 1971.
18	Purchase of Bandage and Guage Cloth, for meeting Government's Cloth requirements.	Circular, I. & L.D. No. SPO. 1067/48776/IND-III, dated 13th September 1967.
19	Purchase of Bandage and Guage Cloth, for meeting Government's Cloth requirements.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1958/IND-III, dated the 29th July 1961.
20	Central Stores Purchase Organisation—Procedure for, purchase of Chalk Sticks from the—	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1072/14140/IND-I(B), dated the 16th March 1973.
21	Women's Co-operatives—Reservation of articles to be purchased exclusively from by the Central Stores Purchase Organisation.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1072/14339/IND-I(B), dated the 23rd March 1973.
22	Women's Co-operative—Reservation of articles to be purchased exclusively from by the CSPO.	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1072/28422/IND-I(A), dated the 18th October 1973.
23	Direct purchase of articles manufactured by Production Centres of Maharashtra State Khadi and Village Industries Board at Chandrapur.	Circular, I. & L.D. No. SPO. 1067/18940/IND-III, dated the 15th March 1967.
24	Central Stores Purchase Organisation—Procedure for the purchase of stores through the—	Circular, I. & L.D. No. SPO. 2264/IND-III, dated the 5th January 1965.
25	Articles to be purchased from the Workshop for the Blind, Worli, Bombay.	Government Letter, I. & L.D. No. SPO. 1066/30239/IND-III, dated the
26	खुर्च्या फर्निचरची विणाई मेहनताना याचा दर	शा.नि., उ.व का.वि.क. बासवं. १०७६/२३४७०/उद्योग-३, दिनांक २२ मे १९६७.
27	Recanning of chairs/Furniture fixing the rate of—	Government Resolution, I. & L.D. No. SPO. 1073/308/IND-5, dated the 13th December 1975.
28	Direct purchase of articles manufactured by the Training-cum-Production Centre for Ex-Servicemen, Satara.	Circular, I. & L.D. No SPO. 1067/51091/IND-III, dated 28th September 1967.
29	Central Stores Purchase Organisation—Procedure for the purchase of stores through the—	Circular, I. & L.D. No. SPO. 1063/IND-III, dated the 12th December 1963.
30	महाराष्ट्र खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळाच्या उत्पादन केंद्रांनी तयार केलेल्या साहित्याची परस्पर खरेदी.	शा. दुरुस्तीपत्रक, उ.व का.वि.क्र एसपीओ.१०६७/६७३८५-उद्योग-३, दिनांक २९ नोव्हेंबर १९६८.
31	Purchase of articles manufactured by the Munchorjee Nourojee Banajee Industrial Home for the Blind, Jogeshwari, Bombay.	Circular, I. & L.D. No. SPO. 1065/24642/IND-III dated 20th April 1966.
32	छत्र्यांची खरेदी, छत्री उत्पादन सहकारी संस्था, कर्नेत व छत्री उत्पादन केंद्र, कोल्हापूर जिल्हा परिषद, कोल्हापूर यांच्यासाठी राखीव साठा.	शा.ज्ञापन, उ.व का.वि.क्र. एसपीओ. १०७१/३५६९३-उद्योग-१ (ब), दिनांक ५ नोव्हेंबर १९७३.
33	Purchase of Jail-made articles by Government Departments.	Government Letter, I. & L.D., dated 14th January 1974.

परिशिष्ट चौथा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
34	Purchase of Jail-made articles by Government Departments. Recommendation made by the Administrative Reorganisation Commission Heble (Commission).	Circular, Home Department, No. MIS. 5171/26701/(338/)XVI, dated 23rd August 1973.
35	Procedure for purchase of G.C.Y. Yarn by Government Departments.	Government Resolution, I.E. & L.D., No. SPO. 1076/52093/(3047)/IND-6, dated 23rd September 1976.
36	Khadi Purchase of —for meeting Government's cloth requirements.	Circluar, I & L. D., No. SPO. 1961/IND-III, dated the 21st April 1961.
37	Clarification regarding Khadi	Circluar, I. & L. D., No. SPO. 1061/IND-III, dated the 28th November 1961.
38	Purchase of Khadi-Certified by the All India Khadi Commission.	Circular No. SPO. 1070/42914/IND-III, dated the 6th August 1970.
39	Khadi—Purchase of—for meeting Government Cloth Requirements.	Government Resolution, I. & L. D. No. SPO. 1057-IND-II, dated the 22nd January 1958.
40	Recommendations of the Tidke Committee regarding use of handloom cloth where Khadi is not used—Implementation of—	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1069/30057/IND-I(B), dated the 11th October 1972.
41	Uniforms to Class IV Servants	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO. 1074/28604/IND-I(A), dated the 1st June 1974.
42	Uniforms to Class IV Servants	Corrigendum, I. E. & L. D., No. SPO. 1077/129851/IND-6, dated the 16th August 1977.
43	Dispersal of Industries, Package Scheme of Graded—Incentives—Revision of—	Government Resolution, I. E. & L. D., No. IDA. 7076/6212(5)/IND-8, dated the 18th January 1977.
44	Marketing Assistance to units from developing areas ..	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1076/109460/(C.S.P.O.)/IND-6, dated 30th January 1978.
45	Incentives for the Industrial Units is Small Scale Sector—Purchase of Steel.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1075/47756/LAB-1, dated 6th July 1976.
46	Appointment of panel for the purchase of X-Ray machine.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1065/23808/IND-III, dated 19th April 1966.
47	Purchase of stationery required urgently by Director, Government Printing and Stationery for Election.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1066/59718/IND-III, dated the 5th November 1966.
48	Inspection of goods, on arrival of consignment at the Consignee's end.	Circular, I. E. & L. D., No. SPO. 1065/56002/IND-III, dated the 5th November 1965.

परिशिष्ट चौदा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
49	Inspection of goods on arrival of consignment at the Consignee's end.	Circular, I. & L. D, No. SPO. 1069/130687/BUD/IND-III, dated 28th June 1969.
50	Tender Forms issued by the Central Stores Purchase Organisation, Bombay—Levy of fees for—	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO. 100/10227-G, dated 28th June 1957.
51	Metric Weights and Measures. Use of—from 1st October 1960.	Circular, I. & L. D., No. WMA. 2860/IND-III, dated the 22nd June 1960.
52	Sales Tax—Payment of —In respect of Purchases made by the Government Departments.	Circular, E. F. D. No. STA. 1060/A-1261/XIII, dated the 21st June 1961.
53	Goods bearing Indian Standards Institution Certification Marks—Grant of preference to in purchase of stores for Government purpose.	Circular, I. & L. D., No. SPO. 1072/32108/IND-I/(B), dated the 17th June 1972.
54	Purchase of stores against the rate contracts fixed by the Director General, Supplies and Disposal, New Delhi—permission to fix parallel rate contract for spare part of vehicles—by the Industries Commissioner and Central Purchasing Officer, Bombay.	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO. 1072/36620/IND-I(B), dated the 29th July 1972.
55	Distribution of Photogoods	Government Letter, I. & L. D., No. SPO. 1073/13854/IND-I(B), dated the 10th April 1973.
56	Prices fixed by the Statutory bodies appointed by the Government of India.	Government Letter, I. & L. D., No. SPO. 1074/20224/IND-A(A), dated 23rd April 1974.
57	Refund of Security deposits to the suppliers by the Industries Commissioner and Central Purchasing Officer, Bombay.	Circular, I. & L. D., No. SPO. 1072/21482/IND-I(A), dated the 23rd July 1974.
58	Central Stores Purchase Organisation—Principles Governing repeat orders to be placed by—	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO. 1067/26889/IND-III, dated 14th June 1968.
59	Central Stores Purchase Organisaion—Principles Governing repeat orders to be placed by—	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO. 1973/11358/IND-I(A), dated the 6th February 1974.
60	Participation of M.S.S.I.D.C. on behalf of SSI units in the tender enquiry for purchase of stores.	Government Circular, I.E. & L. D., No. SPO. 1078/71094/IND-6, dated 3rd July 1978.
61	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchases from SSI units, etc.*—To the State Government Undertakings including statutory bodies, etc.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1078/84722/IND-6, dated 9th August 1978.
62	Placing of firm order only after taking a Security deposit and executing a formal agreement.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1075/9082/1978/(CSPO Case No. 236)/IND-6, dated 17th November 1978.
63	*Facilities available to SSI Units.*—Co-ordination for Marketing problems of SSI units.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO 1078/61800/CSPO. 855/IND-6, dated 24th January 1979.

परिशिष्ट चौदा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
64	*Decentralization and streamlizing of the work of CSPO.*— Addition of institute in Appendi XXXXII of manual of office proceduring for purchase of stores by the Government Departments.	Government Resolution, I.E. & L. D., No. SPO. 1078/68520/(CSPO 892)/IND-6, dated 1st March 1979.
65	Exemption from paying security deposit against the purchases to be made form Stree Seva Sahakar Sangh Limited.	Government Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1079/72607/(CSPO Case No. 904)/IND-6, dated 17th March 1979.
66	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchase form SSI units, etc.*—To the State Government Undertakings including statutory bodies, etc.	Government Resolution, I.E. & L.D., No. SPO. 1079/82392/CSPO 10467/IND-6, dated 23rd July 1979.
67	Purchase of stationery required urgently by D.G.P. S., Bombay for general elections.	Government Resolution, I.E. & L. D., No. SPO. 1079/98466/(CSPO)/1129/IND-6, dated 3rd October 1979.
68	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchases form SSI Units, etc.*— To the State Government Undertakings including statutory bodies, etc.	Government Resolution, I.E. & L. D., No., SPO. 1079/110814/(CSPO-1191)/IND-6, dated 7th January 1980.
69	*Regarding purchase of Iron Safes*	Government Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1079/61647/(CSPO 1221) /IND-6, dated 18th February 1980.
70	Purchase of products of State Sector Undertakings under the Control of the Government of Maharashtra.	Government Circular, I.E. & L. D., No. SPO 1081/80867 (CSPO 1576)/ IND-6, dated the 28th January 1981.
71	Purchase of the Items—Bamboo Baskets and Trayed by the Government Departments/Offices, Public Sector Government Controlled/Aided Institutions form the artisans, their Co-operative Socieities manufacturing this item under the Sanjay Gandhi Swavalamban Yojana.	Government Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1081/74869(/(1865)/ IND-6, dated the 4th January 1982.
72	*Incidence of Sales Tax*—Scrutiny of Quaotations ..	Government Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1079/103751/(1253)/IND-6, dated the 15th February 1982.
73	शासकीय कार्यालयांनी करावयाच्या हातमागाच्या कापडाच्या खरेदीबाबत.	शा. परिपत्रक, उ. ऊ. व का.वि., एसपीओ.१०८२/११४२१२/(२०५१) उद्योग-६, दिनांक नोव्हेंबर १९८२.
74	Marketing assistance to the units form Developing Areas.	Goverament Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1083/5733/IND-6, dated 3rd May 1983.
75	Use of Coir Matting, Coir furnishing by Government Departments, Public Sector Undertakings and the State Government controlled/aided Institutions.	Government Circular, I.E. & L.D., No. SPO. 1082/66559/(2132)/ IND-6, dated 21st October 1983.
76	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchases form SSI Units, etc.*— To the State Government Undertakings including Satutory Bodies, etc.	Government Resolution, I.E. & L.D., No. SPO. 1080/67309/(1273)/IND-6, dated 28th November 1983.

परिशिष्ट चौदा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
77	लघुउद्योजकांकरिता राखून ठेवण्यात आलेल्या खरेदीबाबत व त्यांना देण्यात येणाऱ्या किमती प्राधान्याबाबतची मार्गदर्शक तत्त्वे.— महाराष्ट्र शासनाचे अंगीकृत व्यवसाय व सांविधिक संस्था यांचे माहितीसाठी आणि उचित कार्यवाहीसाठी.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८०/५७३०९/(१२७३)/उद्योग-६, दिनांक २८ नोव्हेंबर १९८३.
78	Item exclusively reserved for purchase from Small Scale Industries.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1078/31069/(612)/IND-6, dated 15th June 1984.
79	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchases from Small Scale Industries Units, etc.*—To the State Government Undertakings including statutory bodies, etc.	Government Circular, I. E. & L. D., No. SPO. 1084/28527/(2193)/IND-6, dated the 5th July 1984.
80	*Government Purchase Programme.*—Proposal for 50 per cent purchases on parallel Rate Contract with Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1084/29621/(2192)/IND-6, dated the 21st August 1984.
81	चुन्या खुर्च्या/फर्निचर इत्यादींच्या दुरुस्तीचे/विणकामाचे काम मिळणेबाबत.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८४/२९९८१/(२१९५) उद्योग-६, दिनांक १७ जानेवारी १९८५.
82	*Directives reg. purchase and/or price preference to and reservation of purchases from Small Scale Industrial Units, etc.*—To the State Government Undertakings including statutory bodies, etc.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO, 1084/55839/(2255)/IND-6, dated 18th February 1985.
83	Directives reg. the purchase preference to the Small Scale Industrial Units from Maharashtra State.	Government Resolution, I. E. & L. D., No. SPO. 1083/12059/(2139)/IND-6, dated 30th March 1985.
84	केवळ लघुउद्योग घटकांकडून खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवलेल्या बाबी.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८६/१०९३९५/(२३६९) उद्योग-६, दिनांक ३० एप्रिल १९८६.
85	रसायने, औषधिद्रव्ये इत्यादी पुनरावेष्टित (Repacking) करणाऱ्या नोंदणीकृत लघुउद्योगांना किंमत प्राधान्य सवलतीचा फायदा न देणे.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८६/११०३४२/(२३६७)/उद्योग-६, दिनांक ५ मे १९८६.
86	विकास आयुक्त (उद्योग) व मध्यवर्ती भांडार खरेदी अधिकारी यांचेकडे नोंदणी करणाऱ्या ठेकेदारांकडून/पुरवठादारांकडून घ्यावयाची बयाणा रक्कम.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखसं. १०८५/१५८२६/(२२६८)/उद्योग-६, दिनांक २९ जुलै १९८६.
87	भारतीय मानकसंस्था चिन्हीत (ISI Mark products) उत्पादित वस्तूंची खरेदी.	परिपत्रक, उ. ऊ. व का. वि. भांखसं. १३८६/११९४०४/(२३७९)/उद्योग-६, दिनांक १४ ऑक्टोबर १९८६.
88	लघुउद्योग घटकांकडून साहित्य भांडार खरेदी करताना त्यांच्याकडून घ्यावयाची प्रतिभूती ठेव (Security deposit).	शासन निर्णय, उ. ऊ. व. का. वि. क्र. भांखसं. १०८५/१५८२६/(२२६८) उद्योग-६, दिनांक १५ ऑक्टोबर १९८६.
89	लघुउद्योजकांसाठी आरक्षित ठेवलेल्या बाबींची खरेदी करताना खरेदी आणि/किंवा किंमत प्राधान्य देण्याबाबतची मार्गदर्शक तत्त्वे.— स्वायत्त संस्था, शासनाचे अंगीकृत व्यवसाय इत्यादींनी पाळावयाच्या सूचना.	परिपत्रक, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. भांखसं. १०८५/४२५५९/(२३३०) उद्योग-६, दिनांक १० नोव्हेंबर १९८६.

परिशिष्ट चौदा—चालू

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
90.	शासकीय कार्यालयांना लागणाऱ्या कापडाची खरेदी ..	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. विभाग क्र. भांखरी. १०८६/१२४५७८/(२४०४)/उद्योग-६, दिनांक १७ नोव्हेंबर १९८६.
91.	मे. दिपक इंडस्ट्रियल को-ऑप. सोसायटी, कुर्ला यांना शासकीय कार्यालयासाठी नवीन लाकडी फर्निचरचा पुरवठा करणे व जुने फर्निचर दुरुस्त करणेबाबतचे काम देण्याबाबत.	शासन परिपत्रक, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८५/३४१५२/(२३४३)/उद्योग-६, दिनांक ७ एप्रिल १९८७.
92.	कारागृहामध्ये उत्पादित झालेल्या वस्तूंची शासकीय विभागातर्फे खरेदी.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८७/(२४४०) ३१२५०२/उद्योग-६, दिनांक २६ ऑगस्ट १९८७.
93.	शासकीय महामंडळे, जिल्हा परिषदा स्वायत्त संस्था व इतर वैधानिक मंडळे, उपक्रम यांना लागणाऱ्या कापडाची खरेदी.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८६/३१८८५२/(२४०४)/उद्योग-६, दिनांक ३० डिसेंबर १९८७.
94.	अपंग उत्पादित वस्तूंच्या खरेदीबाबत ..	शासन परिपत्रक, उ. ऊ. व का. विभाग क्रमांक भांखरी. १०८६/१४९८३०/उद्योग-६, दिनांक ३१ ऑगस्ट १९८८.
95.	केवळ लघुउद्योग घटकांकडून खरेदी करण्यासाठी राखून ठेवलेल्या बाबींची खरेदी.	शासन ज्ञापन, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८६/१२७५२०/(२३६९)/उद्योग-६, दिनांक १७ सप्टेंबर १९८८.
96.	फेरो पेपर (Ferro paper) परिशिष्ट "ब" मधून वगळून त्याचा समावेश परिशिष्ट "ड" मध्ये करण्याबाबत.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८९/३०१५४८/(२५११)/उद्योग-६, दिनांक ३ जून १९८९.
97.	माजी सैनिक प्रशिक्षण-नि-उत्पादन केंद्र, सातारा येथे तयार होणाऱ्या वस्तू खरेदीबाबत.	शासन परिपत्रक, उ. ऊ. व का.वि. क्र. भांखरी. १०८६/३२३३७७/उद्योग-६, दिनांक १९ सप्टेंबर १९८९.
98.	बेडशिट्स, बँडेज व गॉज कापडाची खरेदी ..	शासन परिपत्रक, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १३८९/३२८७४६/(२५४५)/उद्योग-६, दिनांक २४ जानेवारी १९९०.
99.	इन्वेस्टमेंट बोर्डच्या आधारे ठेव परत करणेबाबत ..	शासन ज्ञापन, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८८/२०९४५०/(२५६८)/उद्योग-६, दिनांक ११ जुलै १९९०.
100.	शासकीय कार्यालयांनी करावयाच्या हातमागाच्या—यंत्रमागाच्या कापडाच्या खरेदीबाबत.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. एसपीओ. १०८५/३२८५४/उद्योग-६, दिनांक १८ जुलै १९८५.
101.	शासकीय महामंडळे, जिल्हा परिषदा, स्वायत्त संस्था व इतर वैधानिक मंडळे, उपक्रम यांना लागणाऱ्या कापडाची खरेदी.	शासन निर्णय, उ. ऊ. व का. वि. क्र. भांखरी. १०८६/३१८८५२/(२४०४)/उद्योग-६, दिनांक ३० डिसेंबर १९८७.
102	Central Stores Purchase Organisation : Procedure for the purchase of stores through the—	Government Circular, Industries and Co-operative Department, No. SPO-2259/IND-II, dated 6th February 1959.
103	Bed Sheets and Bandage cloth manufactured by Leprosy Institutions—Purchase of—	Government Resolution, I. & L. D., No. SPO.1059/21957-IND-III, dated the 11th April 1961.
104	Exemption from payment of earnest money and security deposit to Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation.	Government Memorandum, Industries and Labour Department, No. 1065/50213/Ind-III, dated 6th November 1965.
105	Direct purchase of articles manufactured by Production Centres of Maharashtra State Khadi and Village Industries Board of Chandrapur.	Government Circular, Industries and Labour Department, No. SPO.1067/18940-IND-III, dated 15th March 1967.

परिशिष्ट चौदा—समाप्त

अनुक्रमांक (१)	विषय (२)	शासन निर्णय, क्रमांक व दिनांक (३)
106	महाराष्ट्र खादी आणि ग्रामोद्योग मंडळाच्या उत्पादन केंद्रांनी तयार केलेल्या साहित्याची परस्पर खरेदी.	दुरुस्ती पत्रक, उद्योग व कामगार विभाग क्र. एसपीओ. १०६७/६७३८५/उ-३, दिनांक २९ नोव्हेंबर १९६८.
107	भांडार खरेदी संघटना–करार करताना अवलंब करण्याची कार्यवाही.	शासन निर्णय, उद्योग व कामगार विभाग क्र. एसपीओ. १०६८/५१२३८/उद्योग-३, दिनांक २६ ऑगस्ट १९६८.
108	शासनाच्या कापडविषयक गरजा भागविणे—बेडशिट व बॅण्डेज कापडाची खरेदी.	शासन निर्णय, उद्योग व कामगार विभाग क्र. एस.पीओ. १०६८/६५२६५/उद्योग-३, दिनांक १८ डिसेंबर १९६८.
109	Purchase of Bandage and Gauge cloth for meetings Government's cloth requirements.	Government Circular, Industries and Labour Department, No. SPO.1071/39447/IND-I(B), dated 18th August 1971.
110	Purchase of the Item—Bamboo Baskets and Trays by the Government Deptts./Offices, Public Sector Undertakings and the State Government Controlled/Aided Institutions from the Artisans of their Co-operative Societies manufacturing this item under the Sanjay Gandhi Swavalamban Yojana.	Government Circular, Industries, Energy and Labour Department No. SPO.1081/74867/(1865)/IND-6, dated the 4th January 1982.
111	प्रमाणीकरण व गुणपद्धती (Standardization and quality system) यांचे संनियंत्रण करण्यासाठी राज्यपातळीवरील समितीची स्थापना करण्याबाबत.	शासन निर्णय, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. भांखसं. १३८७/१०१४२१/(२३७९)/उद्योग-६, दिनांक २१ एप्रिल १९८७.
112	महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळाने लघुउद्योग घटकांना बाजारपेठ उपलब्ध करून देण्याबाबत.	शासन ज्ञापन, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. भांखस. १०८८/२०१९७९/उद्योग-६, दिनांक २१ डिसेंबर १९८८.
113	बेडशिटस बॅण्डेजचे व गॉज कापडाची खरेदी ..	शासन परिपत्रक, उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, क्र. भांखस. १३८८/(२५२४)/उद्योग-६, दिनांक १५ डिसेंबर १९८९.

प्रति :

राज्यपाल यांचे सचिव.
मुख्य मंत्री यांचे सचिव.
सर्व मंत्री/राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव/स्वीय सहाय्यक.
प्रबंधक, मूळ न्यायशाखा, उच्च न्यायालय, मुंबई/नागपूर/औरंगाबाद.
प्रबंधक, अपील शाखा, उच्च न्यायालय, मुंबई/नागपूर/औरंगाबाद.
सचिव, महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग, मुंबई.
सचिव, महाराष्ट्र विधिमंडळ सचिवालय, मुंबई.
प्रबंधक, लोकायुक्त व उप लोकायुक्त यांचे कार्यालय, मुंबई.
सर्व विभागीय आयुक्त.
सर्व जिल्हाधिकारी
सर्व जिल्हा परिषदांचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी.
सर्व मंत्रालयीन विभाग
मंत्रालयाच्या नियंत्रणाखालील विभागाखालील सर्व विभाग प्रमुख व कार्यालय प्रमुख.*
महालेखापाल, लेखा व अनुज्ञेयता, महाराष्ट्र-१, मुंबई.
महालेखापाल, लेखा परीक्षा, महाराष्ट्र-१, मुंबई.
महालेखापाल, लेखा व अनुज्ञेयता, महाराष्ट्र-२, नागपूर.
महालेखापाल, लेखा परीक्षा, महाराष्ट्र-२, नागपूर.
मुख्य लेखा परीक्षक, स्थानिक निधी लेखा, कोकण भवन, नवी मुंबई ४०० ६१४.
अधिदान व लेखा अधिकारी, मुंबई.
निवासी लेखा परीक्षा अधिकारी, मुंबई.
आयुक्त, महानगरपालिका, मुंबई/पुणे/औरंगाबाद/नागपूर/सोलापूर/कोल्हापूर/ठाणे/पिंपरी-चिंचवड/कल्याण/अमरावती/नाशिक
सर्व नगरपरिषदांचे मुख्य अधिकारी
विकास आयुक्त (उद्योग), मध्यवर्ती भांडार खरेदी अधिकारी, उद्योग संचालनालय, नवीन प्रशासकीय भवन, मुंबई ४०० ०३२.
सदस्य सचिव, महाराष्ट्र पोल्युशन कंट्रोल बोर्ड, छत्रपती शिवाजी मार्केट बिल्डिंग, ४ था मजला, पल्टन रोड, मुंबई ४०० ००१.
महाव्यवस्थापक, महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ, वाहतूक भवन, डॉ. आनंदराव नायर मार्ग, मुंबई ४०० ००८.
अध्यक्ष, महाराष्ट्र राज्य वीज मंडळ, हॉंगकॉंग बिल्डिंग, महात्मा गांधी मार्ग, मुंबई ४०० ००१.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य औद्योगिक व गुंतवणूक महामंडळ (सिकॉम), निर्मल बिल्डिंग, १ला मजला, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ००२१.
व्यवस्थापकीय संचालक, कोकण विकास महामंडळ, वर्धन हाऊस, ५ वा मजला, सर पी. एम. रोड, मुंबई ४०० ००१.
व्यवस्थापकीय संचालक, मराठवाडा विकास महामंडळ, विकास भवन, डॉ. राजेंद्रप्रसाद मार्ग, औरंगाबाद ४३१,००१.
व्यवस्थापकीय संचालक, पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ, कुबेरा चेंबर्स, रेसकोर्स हाऊस, संचेती हॉस्पिटलजवळ, डॉ. राजेंद्रप्रसाद रोड, पुणे ४११ ००५.
व्यवस्थापकीय संचालक, विदर्भ विकास महामंडळ, महाजन बिल्डिंग, मेन रोड, सिताबर्डी, नागपूर-१२.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ, लोटस हाऊस, ३३-ए, न्यू मरीन लाईन्स, मुंबई ४०० ०२०.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ, प्लॉट नं. २१४, बॅकबे रेक्लेमेशन, रहेजा सेंटर, १२ वा मजला, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ, "कृपानिधी" ९, वालचंद हिराचंद मार्ग, बॅलार्ड इस्टेट, मुंबई ४०० ०३८.
अध्यक्ष, महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स कॉर्पोरेशन, द्वारा—"सिकॉम", निर्मल बिल्डिंग, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ, ९-ए, नवाब ले-आऊट, टिळक नगर, अमरावती रोड, नागपूर-१०.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ, २७०, भांबुर्डा, सेनापती बापट मार्ग, पुणे ४११ ०१६.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, प्लॉट नं. बी, सर्व्हे नंबर ५८३, मार्केट यार्ड, गुलटेकडी, पुणे ४११ ००९.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र मत्स्यव्यवसाय विकास महामंडळ, एम. के. एम. इंटरनॅशनल हाऊस, १७८, बॅकबे रेक्लेमेशन, वी. एन. मार्ग, मुंबई ४०० ०२०.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य तेलबिया, वाणिज्य आणि उद्योग महामंडळ, २०१, ओंकी भवन क्रमांक २, २रा मजला, न्यू मरीन लाईन्स, मुंबई ४०० ०२०.
व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र ॲग्रीकल्चर फॉर्मर्स प्रमोशन महामंडळ (मॅफको), निर्मल भवन, ६ वा मजला, दिनशा वाच्छा मार्ग मुंबई ४०० ०२०.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ, मेंढी फार्म, गोखले नगर, पुणे ४११ ०१६.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ, प्लॉट नंबर ८, शास्त्रीनगर, पी.एल.नंबर १९, जमनलाल प्लॉट, अकोला ४४४ ००१.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ, एम.एल.एफ.सी. कॉम्प्लेक्स, सुत गिरणीमागे, उमरेड रोड, नागपूर ४४० ००९.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र नौकानयन महामंडळ, बाचानी चेंबर्स, १ ला मजला, न्यू मरीन लाईन्स, मुंबई ४०० ०२०.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ, राजन हाऊस, ३ रा मजला, सेंचुरी बाजारजवळ, प्रभादेवी, मुंबई ४०० ०२८.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ, न्यू ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह बिल्डिंग, ॲग्रीकल्चर कॉलेज कंपाऊंड, शिवाजीनगर, पुणे ४११ ००५.

उपाध्यक्ष, महाराष्ट्र गृहनिर्माण प्रादेशिक विकास प्राधिकरण, गृहनिर्माण भवन, कलानगर, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र सिंचन विकास महामंडळ, न्यू ॲडमिनिस्ट्रेटिव्ह बिल्डिंग, ॲग्रीकल्चर कॉलेज कंपाऊंड, शिवाजीनगर, पुणे ४११ ००५.

व्यवस्थापकीय संचालक, हाफकिन जीव औषध निर्माण महामंडळ, आचार्य दोंदे मार्ग, परळ, मुंबई ४०० ०१२.

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाकाली मार्ग, मरोळ, अंधेरी (पूर्व), मुंबई ४०० ०९३.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र शहर आणि उद्योग विकास महामंडळ (सिडको), २ रा मजला, निर्मल बिल्डिंग, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१.

महानगर आयुक्त, मुंबई महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण (BMRDA), गृहनिर्माण भवन, वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ, एन.सी.सी. नेहरु मेमोरियल हॉल, ४८, डॉ. आंबेडकर मार्ग, पुणे ४११ ००१.

महाव्यवस्थापक, महाराष्ट्र पोलीस हाऊसिंग व कल्याण महामंडळ, एन.सी.सी. बॅरेक क्रमांक १२, विनसर वास्का रोड, मुंबई ४०० ०२०.

सदस्य-सचिव, महाराष्ट्र पाणीपुरवठा व जलनिःसारण मंडळ, ४ था मजला, एक्सप्रेस टॉवर, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२१.

महाव्यवस्थापक, महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ, जुहू सुप्रीम शॉपिंग सेंटर, गुलमोहर क्रॉस रोड नं. ९, जे.व्ही.पी.डी. स्कीम (उत्तर), विलेपार्ले (प.), मुंबई ४०० ०४९.

व्यवस्थापकीय संचालक, महिला आर्थिक विकास महामंडळ, सी.डी.ओ. बॅरॅक क्रमांक ९, योगक्षेमजवळ, मादाम कामा मार्ग, मुंबई ४०० ०२०.

मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र राज्य खादी व ग्रामोद्योग मंडळ, बालरक्षक विद्यालय, १९/२१, मनोहरदास मार्ग, मुंबई ४०० ००१.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, आदिवासी विकास संकुल, न्यू ॲडमिनिस्ट्रेशन बिल्डिंग, २ रा मजला, रमाबाई आंबेडकर गर्ल्स स्कूलजवळ, जुना आग्रा रोड, नाशिक-२.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य चर्मोद्योग विकास महामंडळ, बॉम्बे लाईफ बिल्डिंग, ४५, वीर नरीमन मार्ग, ५ वा मजला, मुंबई ४०० ०२३.

व्यवस्थापकीय अधिकारी, महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ, एक्सप्रेस टॉवर, नरीमन पॉईंट, मुंबई ४०० ०२०.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ, फिल्मसिटी, गोरेगाव (पूर्व), मुंबई ४०० ०६५.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ, अभ्यंकर नगर, नागपूर ४४० ०१०.

व्यवस्थापकीय-संचालक, महाराष्ट्र विदेश सेवा योजन व निर्यात प्रचालन महामंडळ (MOPEC), एक्स. के. बिल्डिंग, २रा मजला, नरोत्तम मोरारजी मार्ग, बॅलॉर्ड इस्टेट, मुंबई ४०० ०३८.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ, ९वा मजला, न्यू एक्सेलसियर बिल्डिंग, अमृत केशव नायक मार्ग, मुंबई ४०० ००१.

व्यवस्थापकीय संचालक, कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ लिमिटेड, मौजे मोरेवाडी, तालुका करवीर, पो. बॉ. क्र. ३२०, कोल्हापूर ४१६ ००२.

व्यवस्थापकीय संचालक, लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ, बिल्डिंग क्र. ५, व्ही. आर. देसाई रोड, आझाद नगर क्र. २, अंधेरी (प.), मुंबई ४०० ०५८.

व्यवस्थापकीय संचालक, वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ, जुहू सुप्रीम शॉपिंग सेंटर, गुलमोहर क्रॉस रोड नं.९, जे.व्ही.पी.डी. स्कीम (उत्तर), विलेपार्ले (प.), मुंबई ४०० ०४९.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य हातमाग सहकारी संघ (MHATEX), १ ला मजला, कामानी चेंबर्स, ४७, सर विठ्ठलदास ठाकरसी मार्ग, मुंबई ४०० ०२०.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य सहकारी विक्री संघ, कनमूर हाऊस, नरशी नाथा स्ट्रीट, मस्जिद बंदर, मुंबई ४०० ००९.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य कापूस उत्पादक खरेदी-विक्री संघ, गौतम बिल्डिंग, अकेशिया बंदर रोड, शिवडी, मुंबई ४०० ०१५.

व्यवस्थापकीय संचालक, महाराष्ट्र राज्य तेलबिया उत्पादक सहकारी संघ, २४, रामदास कॉलनी, पो. बॉ. क्र. १०४, जिल्हा पेठ, जळगाव ४२५ ००१.

सदस्य-सचिव व संचालक, महाराष्ट्र ऊर्जा विकास संस्था (MEDA), न्यू कामानी चेंबर्स, रामजीभाई कामानी मार्ग, बॅलॉर्ड इस्टेट, मुंबई ४०० ०३८.

संचालक, महाराष्ट्र ॲडमिनिस्ट्रेशन (MIDA), राजभवन कॉम्प्लेक्स, बॅनर रोड, पुणे ४११ ००७.

संचालक, हाफकिन इन्स्टिट्यूट फॉर ट्रेनिंग रिसर्च ॲण्ड टेस्टिंग, आचार्य दोंदे मार्ग, परेल, मुंबई ४०० ०१२.

वेल्फेअर कमिशनर, महाराष्ट्र लेबर वेल्फेअर बोर्ड, मुंबई गिरणी कामगार क्रीडा भवन, सेनापती बापट मार्ग, बॅलॉर्ड इस्टेट, मुंबई ४०० ०२०.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागातील सर्व कार्यालये.

विवरणपत्र-२

(परिच्छेद क्र. ३.३.२)

फॅक्स Fax } 022-2203 3018

भाष Telephone } 2219 0500 2219 0549

ई-मेल E-mail } agauMaharashtra1@cag.gov.in

संख्या/No.

सत्यमेव जयते

भारतीय लेखा तथा लेखापरीक्षा विभाग
कार्यालय, प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, महाराष्ट्र
प्रतिष्ठा भवन, 101, महर्षि कर्वे मार्ग, मुंबई - 400 020.
INDIAN AUDIT AND ACCOUNTS DEPARTMENT
OFFICE OF THE PRINCIPAL ACCOUNTANT GENERAL
(AUDIT)-I, MAHARASHTRA.
Pratishtha Bhavan, 101, Maharshi Karve Marg,
Mumbai - 400 020.

दिनांक/Date : 14-06-2017

To
The Chairman
Public Accounts Committee
Maharashtra Legislative Assembly
Vidhan Bhavan
Mumbai

Subject:- Paragraph 3.3.2 of C & AG's Audit Report on General and Social Sector for the year 2011-12 (Home Department).

Respected Sir,

Kindly refer to the discussions held in the PAC meeting held on 31.05.2017 where oral evidence of Additional Chief Secretary and Additional Director General of Police Maharashtra State was taken on the above mentioned para regarding "Avoidable Financial liability" due to delay in retendering by the DGP's office. In view of the oral evidence given by the Additional Chief Secretary Home department in PAC held on 31.05.2017, we have re-examined the reply along with the relevant G.R quoted by the Government and the following points are submitted for consideration of the Hon'ble PAC.

1. As per G.R dated 20.05.2009, items costing more than Rs. Five lakh shall be sent to the State Level Purchase Committee for their approval. In this case it is seen that though the cost of each body mounting was at Rs. 4.42 lakh, but the cost of entire repeat purchase order was Rs. 1.68 crore i.e. more than Rs. Five lakh and hence the proposal should have been submitted to the State Level Purchase Committee for approval in terms of the GR. The decision taken by the Purchase Committee to not send the proposal to the State level Purchase Committee for approval is therefore not correct. This point was also mentioned by the department in the oral evidence.

2. Department in their oral evidence stated that repeat order was given in view of G.R of 02.01.1992 which states that the repeat orders up to 200 *per cent* can

be given. In this connection it is clarified that G.R quoted applies to "Stores" items. This repeat order was for body mounting work on chassis for delivery of vehicles, required by the Police Department. It is therefore felt that the Department is misleading the PAC by bringing in this G.R in the reply and in their oral evidence.

Further, the repeat order up to 200 *per cent* is abnormally high and needs to be restricted to say upto 25 *per cent*. The Finance Department also expressed concerns about a repeat order of 200 *per cent* without retendering. It is therefore suggested that the PAC may in their recommendation kindly consider that the repeat order may be restricted to only 25 *per cent* after ascertaining the capacity of the supplier and suggest modifications to the G.R of 1992.

Further, reasons for not ascertaining the capacity of the M/s Sigma Autocraft before placing the huge repeat order were not furnished. This led to cancellation of the tender and re-invitation of tenders for body mounting at higher rate subsequently and consequently excess burden on the exchequer

3. Specific reply was not given by the Additional Chief Secretary, Home Department during oral evidence regarding delay of 17 months for retendering for body mounting work of 42 chassis which led to extra expenditure in view of offer submitted by M/s Anthony Garage which was pegged at Rs. 4.42 lakh per unit during 2010 as against his offer of Rs. 6.33 lakh per unit accepted on retendering done after 17 months. Hence, the contention of the Department that there was no avoidable financial liability is misleading and hence not acceptable. Hon'ble PAC in the discussion also did not find the reply of the Government convincing.

14-06-2017

Yours faithfully

Sangita Chowre

Pr. Accountant General

परिशिष्ट-ब

बुधवार, दिनांक १९ एप्रिल, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १९ एप्रिल, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे सकाळी ११.३० वाजता सुरु होऊन दुपारी ०१.१५ वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि. स. स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. हरीभाऊ जावळे, वि.स.स.

(३) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(४) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(५) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(६) श्री. वैभव नाईक, वि.स.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित :-

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार, मुंबई कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग :-

(१) श्री. राजगोपाल देवरा, प्रधान सचिव,

(२) डॉ. प्रविण शिनगारे, संचालक, वैद्यकीय शिक्षण

(३) डॉ. तात्याराव लहाने, अधिष्ठाता, सर जे. जे. रुग्णालय

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. ३.२.१ व ३.३.३ संदर्भात प्रधान सचिव, वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये विभाग यांची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक २५ एप्रिल, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक २५ एप्रिल, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी २.३० वाजता सुरु होऊन दुपारी ०४.३५ वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स.

(३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(४) श्री. हरीभाऊ जावळे, वि.स.स.

(५) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(६) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(७) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(८) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(९) श्री. सुरेश गोरे, वि.स.स.

(१०) श्री. अमरसिंह पंडित, वि.प.स.

(११) श्री. संजय दत्त, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित :-

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार, मुंबई कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

गृहनिर्माण विभाग :-

(१) श्री. संजय कुमार, अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. २.२ संदर्भात अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांची साक्ष घेतली.

मंगळवार, दिनांक २ मे, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक २ मे, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी २.३० वाजता सुरु होऊन सायं. ०४.३० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स.

(३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(४) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(५) श्रीमती माधुरी मिसाळ, वि.स.स.

(६) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(७) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(८) श्री. वैभव नाईक, वि.स.स.

(९) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित :-

महालेखाकार कार्यालय :-

(१) श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार, मुंबई कार्यालय

(२) श्री. जी. के. पारडीकर, वरीष्ठ उप महालेखाकार, नागपूर कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग :-

(१) श्री. सीताराम कुंटे, अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्रिशिक्षण विभाग

(२) श्री. संजय देशमुख, कुलगुरु, मुंबई विद्यापीठ

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. ३.३.१ संदर्भात अपर मुख्य सचिव, उच्च व तंत्रशिक्षण विभाग यांची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक ३ मे, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक ३ मे, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी २.०० वाजता सुरु होऊन सायं. ०४.०० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स.

(३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(४) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(५) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(६) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(७) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(८) श्री. शंभूराज देसाई, वि.स.स.

(९) श्री. सुरेश गोरे, वि.स.स.

(१०) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित :-

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार, मुंबई कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

गृहनिर्माण विभाग :-

(१) श्री. संजय कुमार, अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग

(२) श्री. सुमंत भांगे, सी.ओ., आर.आर.बोर्ड

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. २.२ संदर्भात अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांची साक्ष घेतली.

मंगळवार, दिनांक १६ मे, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक १६ मे, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी २.३० वाजता सुरु होऊन सायं. ०४.३० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(३) श्री. हरीभाऊ जावळे, वि.स.स.

(४) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(५) श्रीमती माधुरी मिसाळ, वि.स.स.

(६) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(७) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(८) श्री. सत्यजीत पाटील-सरुडकर, वि.स.स.

(९) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित:-

महालेखाकार कार्यालय

श्री. राजदिप सिंह, महालेखाकार, नागपूर कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग :

श्री. नंदकुमार, प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग,

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. ३.१.१ संदर्भात प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण व क्रीडा विभाग यांची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक ३१ मे, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक ३१ मे, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे सकाळी ११.३० वाजता सुरु होऊन दुपारी ०१.३० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. हरीभाऊ जावळे, वि.स.स.

(३) श्रीमती माधुरी मिसाळ, वि.स.स.

(४) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(५) श्री. सत्यजीत पाटील-सरुडकर, वि.स.स.

(६) श्री. सुरेश गोरे, वि.स.स.

(७) श्री. राजेश टोपे, वि.स.स.

(८) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

(९) श्री. संजय दत्त, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित :-

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार, मुंबई कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्री. व्ही. गिरीराज, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

(१) श्री. सुधीर श्रीवास्तव, अपर मुख्य सचिव, गृह विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. ३.३.२ संदर्भात अपर मुख्य सचिव, गृह विभाग यांची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक १२ जुलै, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १२ जुलै, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी १२.०० वाजता सुरु होऊन दुपारी २.३० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(३) श्री. हरीभाऊ जावळे, वि.स.स.

(४) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(५) श्रीमती माधुरी मिसाळ, वि.स.स.

(६) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(७) डॉ. अनिल बोंडे, वि.स.स.

(८) श्री. प्रशांत ठाकूर, वि.स.स.

(९) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(१०) श्री. राजेश टोपे, वि.स.स.

(११) श्री. भास्कर जाधव, वि.स.स.

(१२) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

(१३) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित:-

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखाकार

वित्त विभाग :-

श्री. अनुदीप दिघे, उप सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

(१) श्री. संजय कुमार, अपर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग

(२) श्री. मिलींद म्हैसकर, उपाध्यक्ष तथा मु.का.अ., म्हाडा

(३) श्री. सुमंत भांगे, मुख्य अधिकारी, मु.ई.दु. व पु.मं.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. २.२ संदर्भात अप्पर मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांची साक्ष घेतली.

बुधवार, दिनांक १९ जुलै, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १९ जुलै २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी १२.०० वाजता सुरु होऊन दुपारी २.०० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समितीप्रमुख

सदस्य

(२) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(४) श्री. योगेश सागर, वि.स.स.

(५) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(६) श्री. सुरेश गोरे, वि.स.स.

(७) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

निमंत्रित

महालेखाकार कार्यालय :-

श्रीमती संगिता चौरे, प्रधान महालेखापाल, मुंबई कार्यालय

वित्त विभाग :-

श्रीमती वंदना कृष्णा, प्रधान सचिव, वित्त विभाग

विभागीय प्रतिनिधी :-

गृहनिर्माण विभाग

श्री. संजय कुमार, अतिरिक्त मुख्य सचिव, गृहनिर्माण विभाग

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील परिच्छेद क्र. २.२ संदर्भात अप्पर मुख सचिव, गृहनिर्माण विभाग यांची साक्ष घेतली.

मंगळवार, दिनांक १४ नोव्हेंबर, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक मंगळवार, दिनांक १४ नोव्हेंबर, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी १२.०० वाजता सुरु होऊन सायं. ४.२५ वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(३) श्री. सुधाकर देशमुख, वि.स.स.

(४) श्री. अतुल भातखळकर, वि.स.स.

(५) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.

(६) श्री. अजय चौधरी, वि.स.स.

(७) प्रा. विरेंद्र जगताप, वि.स.स.

(८) श्री. राजेश टोपे, वि.स.स.

(९) श्री. विजय ऊर्फ भाई गिरकर, वि.प.स.

(१०) श्री. अमरसिंह पंडित, वि.प.स.

विशेष निमंत्रित

(११) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. अ. चां. कोल्हे, उप सचिव तथा नि.अ.

(३) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-२०१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील उच्च व तंत्रशिक्षण व शालेय शिक्षण विभागासंदर्भात समितीने तयार केलेला प्रारूप अहवाल विचारात घेतला.

सोमवार, दिनांक २० नोव्हेंबर, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक सोमवार, दिनांक २० नोव्हेंबर, २०१७ रोजी विधान भवन, मुंबई येथे दुपारी १२.३० वाजता सुरु होऊन दुपारी ३.०० वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(३) श्री. सुधाकर देशमुख, वि.स.स.

(४) श्री. राजेंद्र पाटणी, वि.स.स.

(५) श्री. अतुल भातखळकर, वि.स.स.

(६) डॉ. सुनिल देशमुख, वि.स.स.

(७) श्री. अब्दुल सत्तार अब्दुल नबी, वि.स.स.

विशेष निमंत्रित

(८) श्री. जयंत पाटील, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. अ. चां. कोल्हे, उप सचिव तथा नि.अ.

(३) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-२०१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील गृह व वैद्यकीय शिक्षण औषधी द्रव्ये विभागासंदर्भात समितीने तयार केलेला प्रारूप अहवाल विचारात घेतला.

बुधवार, दिनांक १३ डिसेंबर, २०१७

लोकलेखा समिती

लोकलेखा समितीची बैठक बुधवार, दिनांक १३ डिसेंबर, २०१७ रोजी विधान भवन, नागपूर येथे दुपारी ३.०० वाजता सुरु होऊन दुपारी ५.१५ वाजता स्थगित झाली.

उपस्थिती

समिती प्रमुख

(१) श्री. गोपालदास अग्रवाल, वि.स.स. तथा समिती प्रमुख

सदस्य

(२) श्री. शिवाजीराव नाईक, वि.स.स

(३) श्री. संजय सावकारे, वि.स.स.

(४) श्री. संजय केळकर, वि.स.स.

(५) श्री. सत्यजीत पाटील-सरुडकर, वि.स.स.

(६) श्री. रविंद्र फाटक, वि.प.स.

(७) श्री. अशोक ऊर्फ भाई जगताप, वि.प.स.

महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय :-

(१) श्रीमती मेघना तळेकर, उप सचिव

(२) श्री. अ. चां. कोल्हे, उप सचिव तथा नि. अ.

(३) श्री. सो. न. सानप, अवर सचिव

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांच्या सन २०११-२०१२ या वर्षाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र अहवालातील गृहनिर्माण विभागासंदर्भात समितीने तयार केलेला प्रारूप अहवाल विचारात घेऊन संमत केला.

शामुना-एचबी-२०६१-मविमंसना-१२-२०१७-........प्रती-पीए४*